AMBROSII THEODOSII MACROBII

SATVRNALIA

APPARATV CRITICO INSTRVXIT

IN SOMNIVM

SCIPIONIS COMMENTARIOS

SELECTA VARIETATE LECTIONIS ORNAVIT

IACOBVS WILLIS

EDITIO CORRECTIOR
EDITIONIS SECVNDAE (MCMLXX)
CVM ADDENDIS ET CORRIGENDIS

STVTGARDIAE ET LIPSIAE
IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI MCMXCIV

Die Deutsche Bibliothek — CIP-Einheitsaufnahme

Macrobius, Ambrosius Theodosius:
Macrobius / ed. J. Willis. — Nachdr. —
Stutgardiae ; Lipsiae : Teubner.
(Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana)
NE: Willis, James A. [Hrsg.]; Macrobius, Ambrosius Theodosius:
[Sammlung]

Nachdr. Vol. 1. Macrobius, Ambrosius Theodosius: [Saturnalia]. —
Ed. corr. ed. 2. (1970) cum addendis et corrigendis. — 1994

Macrobius, Ambrosius Theodosius:
[Saturnalia]
Ambrosii Theodosii Macrobii Saturnalia : apparatu critico
instruxit in Somnium Scipionis commentarios / selecta
varietate lectionis ornavit Iacobus Willis. —
Ed. corr. ed. 2. (1970) cum addendis et corrigendis. —
Stutgardiae ; Lipsiae : Teubner, 1994
(Macrobius ; Vol. 1)
(Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana)
ISBN 3-8154-1527-6
NE: Willis, James A. [Hrsg.]

Das Werk einschließlich aller seiner Teile ist urheberrechtlich geschützt. Jede Verwertung außerhalb der engen Grenzen des Urheberrechtsgesetzes ist ohne Zustimmung des Verlages unzulässig und strafbar. Das gilt besonders für Vervielfältigungen, Übersetzungen, Mikroverfilmungen und die Einspeicherung und Verarbeitung in elektronischen Systemen.

© B. G. Teubner Stuttgart und Leipzig 1994

Printed in Germany
Druck: Druckhaus Köthen GmbH
Buchbinderei: Verlagsbuchbinderei D. Mikolai, Berlin

D. M.

MATRIS MEAE

PRAEFATIO

BENEVOLVM LECTOREM SALVERE IVBET IACOBVS WILLIS

Cum desint mihi cetera, lector, quibus tibi placeam, temptabo, si potero, vel brevitate placuisse. codicibus sum usus his:

N, Neapolitano VB 10, saeculi noni ineuntis, septem Saturnaliorum libros usque ad lib. 7. 5, 2 continente;

D, Bodleiano Auct. T II 27, saeculi noni exeuntis, ut videtur, qui habet priores tres Saturnaliorum libros usque ad 3. 4, 9, necnon commentarios in Somnium Scipionis et ipsum Somnium;

P, Parisino 6371, saeculi undecimi, omnes Saturnaliorum libros et in Somnium Scipionis commentarios continente;

T, Matritensi Escorial. Q. l. 1, saeculi quintidecimi, omnes Saturnaliorum libros continente;

M, Montepessulano 225, saeculi noni, qui liber incipit 1. 12, 21 et pergit usque ad finem libri Saturnaliorum tertii;

B, qua littera duo codices significantur – in Saturnalibus est Bambergensis M. L. V. 5 n. 9, saeculi noni, priores tres Saturnaliorum libros usque ad 3. 19,5 continens ; in Commentariis est Bambergensis M. IV 15. F n. 4, saeculi undecimi, commentarios et ipsum Somnium continens ;

V, Vaticano Reginensi 1650, saeculi decimi, ut videtur, priores tres Saturnaliorum libros integros continente;

Z, Matritensi Escorial. E. III 18, omnes Saturnaliorum libros continente, ita tamen ut primus liber usque ad c. 17, 6 manu duodecimi vel tertiidecimi saeculi exaratus

videatur et, si lectionum indolem respicias, minime sperni debeat, cetera vero et manu multo recentiore scripta sint et erroribus foedissimis scateant, unde in primo tantum libro a me adhibitus est;

R, Vaticano Reginensi 2043, omnes Saturnaliorum libros usque ad 7. 14,11 continente, saeculi decimi (ex hoc libro descriptus fuit Laurentianus plut. 51 n. 8 saeculi tertiidecimi, unde vicissim profluxit Bodleianus Dorvill. 93, quos diligentissime excussos demum negligendos esse iudicavi);

F, Florentino Laurentiano, plut. 90 sup. 25, saeculi duodecimi, omnes Saturnaliorum libros continente;

A, Anglico vel Cantabrigiensi, nunc bibl. univers. 260, omnes Saturnaliorum libros continente, cuius lectiones Is. Pontanus tam insigniter ementitus est;

S, Parisino 6370, commentarios in Somnium Scipionis, at non ipsum Somnium continente, saeculi noni;

E, Parisino n. a. 16677, saeculi noni ineuntis, duos commentariorum libros et ipsum Somnium usque ad 3, 3 continente;

C, Cottoniano Faustin. C. I Musei Britannici, commentarios et Somnium Scipionis continente.

Inter hos libros quae fuerit cognatio olim disserere temptavi apud Museum Rhenanum novae seriei centesimum, p. 152–164; tamen ne hic quidem parcam quin aliqua de eis dicam.

N magni pretii est propter antiquitatem et scribae fidelitatem: scripsit enim hunc librum homo si quis alius litterarum expers, ita ut quae se ante oculos habere putaret, nulla cunctatione exscriberet, nihil suo Marte corrigeret. quae monstra verborum non abhorruerit, unaquaeque pagina te docebit. cum **N** saepissime concinit **D**, aequa paene fidelitate, at non tam crassa ignorantia exaratus. horum librorum concordia saepe bonae et antiquae lectiones stabiliuntur, quas ceterorum temeritas exterminavit. qui **P** scripsit, sane Latinae linguae non ignarus fuit: saepe enim pro verbis verba idem significantia ponit, ut *appellat* pro *vocat*, *arbitratur* pro *iudicat*, *exhortatione* pro *hortatu* et similia. ita fit ut soli **P** cautius sit fidendum,

quamquam, ut vera confitear, si unus tantum Saturnaliorum codex servandus esset, hic certe tanto honori esset deligendus.

Et hi quidem tres omnia Graeca exhibent, quod vel solum inter libros Macrobianos laudem meretur: **T** autem Graeca fere omittit, spatiis tamen competentibus relictis, ut videatur illud exemplar ex quo descriptus est Graeca omnia habuisse. hic illic quidem Graeca addita sunt, manu sane neoterica, cum accentibus et spiritibus satis recte, cum in ceteris libris litteris maiusculis exarata reperiantur. **T** non parum contaminatus est, sed ita saepe cum **NDP** congruit, ut egregiae familiae vel degenerem filium libenter asciverim.

M antiquus est, non bonus; nam satis saepe scriba ex abundantia sui ingenii quaedam mutavisse mihi videtur; Graeca complura omittit. **B** satis notus est, quem nimis magni aestimavisse videtur Eyssenhardt: certe aliquas lectiones ex contaminatione vel ex mera coniectura habet. huius frater germanus est **V**, quem equidem neque minoris neque maioris quam **B** aestimaverim. his **MBV** accedit **Z**, vel saltem prima pars eius, mire congruens cum **B**, ita tamen ut ex **B** vix possit esse descriptus. videntur omnes hi libri ex uno archetypo profluxisse, qui et Graeca omnia exhibuerit et ultra tertium librum non sit progressus.

RFA arcte coniuncti sunt, ex quibus facilius quem minimi, quam quem maximi aestimem, possim dicere. **R** paulo antiquior est quam **F**, sed tamen Graeca multa omittit quae **F** aut tota aut paulo pleniora exhibet. **A** vero neque doctus neque honestus homo scripsit – quam mala fide scripserit videbis lib. 6. 7, 9 – unde si quis post me Macrobium ediderit, hortor hunc librum omnino contemnat.

Et in Saturnalibus edendis discere potui quae ratio cognationis inter diversos libros manuscriptos intercederet: in Commentariis in Somnium Scipionis idem non licuit. inanes enim illae de anima et de sphaerarum concentu et de septenario numero cantilenae adeo medii aevi hominibus in deliciis fuerunt ut nihil paene libentius exscripse-

rint. scilicet in omnibus monasteriis si quis frater reperiebatur adeo inutilis, adeo nec sibi nec alteri (ut dicitur), ut ne terram quidem versare sciret, sine mora is Macrobio exscribendo deputabatur. itaque in tanta omnium contaminatione eas lectiones secutus sum quae et maxime Macrobianae mihi viderentur et quae facillime a monachis corrumpi potuisse viderentur. saepe enim evenit ut unus tantum liber adhuc genuinam lectionem retineat, sed et illam variis lectionibus nugacissimis circumvallatam. unde si cui videar magis quam par est iudicio meo indulsisse, velim ignoscat et ceteros quam primum doceat quaenam melior ratio sit sequenda.

Iamiam dimittendus es, lector: paucissima enim restant dicenda. in apparatu meo minutias quasdam orthographicas neglexi, ut *ae* et *e* et *ę* confusa et siquid in interpunctione a librariis peccatum est. in nominibus propriis vero et in Graecis ne minimam quidem varietatem tacitus praeterii. in iis locis ubi pristina codicum lectio correctionem subiit, **N'**, **D'** etc. notat lectionem correctione antiquiorem, **n**, **d** etc. eam lectionem quam correctrix manus induxit. in Graecis necesse fuit singulis locis primum dicere qui codices ea haberent, qui omnino omitterent, qui partem tantum exhiberent. quae res si lectori turbas dabit, vehementer dolebo: sed firmiter credo difficultatem eam in ipsis rebus inhaerere, nec omnino posse vitari. quos codices secutus sim, in unaquaque pagina notavi.

Solent quidam in prolegomenis vel sui laudem vel priorum editorum vituperationem inducere. ego num quid bene fecerim, tu, lector, iudicabis: de eis qui ante me Macrobium ediderunt, duo tantum dixerim, Ludovicum Ian ita editionem suam comparavisse ut priorum omnium editionum aequo animo possemus ferre iacturam; Franciscum Eyssenhardt, licet tres tantum codices inspexerit, ea sedulitate inspexisse ut, cum ipse codices illos denuo contulissem, vel paucissima ab eo perperam relata compererim. Vale, lector, et his studiis fave.

Dabam Londinii a. d. VI Kal. Ian., anno MCMLX.

J. W.

AMBROSII THEODOSII MACROBII
VIRI CLARISSIMI ET ILLVSTRIS

CONVIVIORVM PRIMI DIEI
SATVRNALIORVM

LIBER PRIMVS

Multas variasque res in hac vita nobis, Eustachi fili, 1
natura conciliavit; sed nulla nos magis quam eorum qui
e nobis essent procreati caritate devinxit, eamque nostram
in his educandis atque erudiendis curam esse voluit, ut
parentes neque, si id quod cuperent ex sententia cederet,
tantum ulla alia ex re voluptatis, neque, si contra eveniret,
tantum maeroris capere possint. hinc est quod mihi quo- 2
que institutione tua nihil antiquius aestimatur; ad cuius
perfectionem compendia longis anfractibus anteponenda
ducens, moraeque omnis impatiens, non opperior ut per
haec sola promoveas quibus ediscendis naviter ipse invi-
gilas, sed ago ut ego quoque tibi legerim, et quicquid mihi,
vel te iam in lucem edito vel antequam nascereris, in
diversis seu Graecae seu Romanae linguae voluminibus
elaboratum est, id totum sit tibi scientiae supellex, et

12sq. cf. Gell. N. A. praef. 2 et 3

[**NDPT BVZ RFA**] 1 *titulum et quae sequuntur usque ad* 6 hac vita *om.* **V**, *pro titulo in* **Z** *leguntur* Macrobius de Saturnalibus ad Eustachium filium | Ambrosii Theodosii Macrobii **P**, Ambrosii Macr. T(h)eod. *cett.* || 2 V. C. & ILL.] oratoris clarissimi **T** || 3 conviviorum *om.* **P** | die **T** || 5 liber primus *om.* **NBZRFA** primus *om.* **D** | incipit *addunt* **NDPTFA**, incipit feliciter **BR** || 6 eustathi **NDPVF** || 9 edocandis **B'** | eridiendis *ut vid.* **B'**, erudendis **Z'** || 15 omnis *om.* **P** | per *om.* **Z** || 20 si tibi **B** | suppellex **BVZA**

quasi de quodam litterarum peno, siquando usus venerit
aut historiae quae in librorum strue latens clam vulgo est,
aut dicti factive memorabilis reminiscendi, facile id tibi
3 inventu atque depromptu sit. nec indigeste tamquam in
acervum congessimus digna memoratu: sed variarum re-
rum disparilitas, auctoribus diversa, confusa temporibus,
ita in quoddam digesta corpus est, ut quae indistincte
atque promiscue ad subsidium memoriae adnotaveramus,
in ordinem instar membrorum cohaerentia convenirent.
4 nec mihi vitio vertas, si res quas ex lectione varia mutua-
bor ipsis saepe verbis quibus ab ipsis auctoribus enarra-
tae sunt explicabo; quia praesens opus non eloquentiae
ostentationem, sed noscendorum congeriem pollicetur: et
boni consulas oportet, si notitiam vetustatis modo nostris
non obscure, modo ipsis antiquorum fideliter verbis reco-
gnoscas, prout quaeque se vel enarranda vel transferenda
5 suggesserint. apes enim quodammodo debemus imitari,
quae vagantur et flores carpunt, deinde quicquid attulere
disponunt ac per favos dividunt, et sucum varium in
unum saporem mixtura quadam et proprietate spiritus
6 sui mutant. nos quoque quicquid diversa lectione quaesi-
vimus committemus stilo, ut in ordinem eodem digerente
coalescat. nam et in animo melius distincta servantur, et
ipsa distinctio non sine quodam fermento, quo conditur
universitas, in unius saporis usum varia libamenta con-
fundit, ut etiam si quid apparuerit unde sumptum sit,
aliud tamen esse quam unde sumptum noscetur appareat:
quod in corpore nostro videmus sine ulla opera nostra
7 facere naturam: alimenta quae accipimus, quamdiu in
sua qualitate perseverant et solida innatant, male sto-
macho oneri sunt: at cum ex eo quod erant mutata sunt,
tum demum in vires et sanguinem transeunt. idem in his
quibus aluntur ingenia praestemus, ut quaecumque hausi-

17sq. cf. Sen. ep. 84, 2—10

[NDPT BVZ RFA] 1 poeno T'R | evenerit A || 7 indigeste NDPT || 8 promisce NDP || 10 mutabor A' || 13 ostentionem P' || 14 consules V'F || 15 absсure N || 16 sese T || 20 mixura ND || 21 mutat P' || 23 coalescant NDPT

mus non patiamur integra esse, ne aliena sint, sed in
quandam digeriem concoquantur: alioquin in memoriam
ire possunt, non in ingenium. ex omnibus colligamus 8
unde unum fiat, sicut unus numerus fit ex singulis. hoc
faciat noster animus: omnia quibus est adiutus abscon-
dat, ipsum tamen ostendat quod effecit: ut qui odora
pigmenta conficiunt ante omnia curant ut nullius sint
odoris proprii quae condientur, confusuri videlicet om-
nium sucos odoraminum in spiramentum unum. vides 9
quam multorum vocibus chorus constet: una tamen ex
omnibus redditur. aliqua est illic acuta, aliqua gravis,
aliqua media; accedunt viris feminae, interponitur fistula:
ita singulorum illic latent voces, omnium apparent, et fit
concentus ex dissonis. tale hoc praesens opus volo: multae 10
in illo artes, multa praecepta sint, multarum aetatium
exempla, sed in unum conspirata: in quibus si neque ea
quae iam tibi sunt cognita asperneris, nec quae ignota sunt
vites, invenies plurima quae sit aut voluptati legere aut
cultui legisse aut usui meminisse. nihil enim huic operi 11
insertum puto aut cognitu inutile aut difficile perceptu,
sed omnia quibus sit ingenium tuum vegetius, memoria
adminiculatior, oratio sollertior, sermo incorruptior, nisi
sicubi nos, sub alio ortos caelo, Latinae linguae vena non
adiuvet. quod ab his, si tamen quibusdam forte non num- 12
quam tempus voluntasque erit ista cognoscere, petitum
impetratumque volumus ut aequi bonique consulant, si
in nostro sermone nativa Romani oris elegantia deside-
retur. sed ne ego incautus sum, qui venustatem re- 13
prehensionis incurri a M. quondam Catone profectae

19sq. cf. Gell. N. A. praef. 16 || 28sqq. cf. Gell. N. A. 11. 8

[**NDPT BVZ RFA**] 2 degeriem **P**, digeriam **B′** | conquoquantur **TR**, coquantur **F** || 3 possint **A** | non] nec **v** | in *om.* **N** || 4 fiat] fuit **B′**, *deinde* ex omnibus *addunt* **NDPTVZRFA** || 5 abscondat] ostendat **NDPT** | ipsum tamen ostendat *om.* **P′** || 8 proprii *v. l. in* **A** *probavere Meurs.*, *Zeun.*, propria *cett.* | confusuri **Z**, *Meurs.*, *Zeun.*, confusura *cett.* || 12 accendunt **BVZ** | vires **BZ**, viros **V** || 13 illic *om.* **P** || 15 aetatum **ptFA** || 17 cognita sunt **R** || 18 sit] sint **TbFA** || 20 praeceptu **BVRFA** || 22.23 nisi sicubi **DP′**, nisicubi **NpTBRFA**, ne sicubi **VZ** | nos *om.* **P** || 25 ista *om.* **A** || 26 impetratum **R′** || 29 profecto **BVZ**

14 in A. Albinum qui cum L. Lucullo consul fuit. is Albinus res Romanas oratione Graeca scriptitavit. in eius historiae primo scriptum est ad hanc sententiam: neminem succensere sibi convenire, siquid in illis libris parum composite aut minus eleganter scriptum foret. *nam sum,* inquit, *homo Romanus, natus in Latio, et eloquium Graecum a nobis alienissimum est.* ideoque veniam gratiamque ma-
15 lae existimationis, siquid esset erratum, postulavit. ea cum legisset M. Cato: *ne tu,* inquit, *Aule, nimium nugator es, cum maluisti culpam deprecari quam culpa vacare: nam petere veniam solemus aut cum imprudentes erravimus aut cum noxam imperio compellentis admisimus. te,* inquit, *oro quis perpulit ut id committeres, quod priusquam faceres,*
16 *peteres ut ignosceretur?* nunc argumentum quod huic operi dedimus velut sub quodam prologi habitu dicemus.
1 Saturnalibus apud Vettium Praetextatum Romanae nobilitatis proceres doctique alii congregantur et tempus sollenniter feriatum deputant colloquio liberali, convivia quoque sibi mutua comitate praebentes, nec
2 discedentes a se nisi ad nocturnam quietem. nam per omne spatium feriarum meliorem diei partem seriis disputationibus occupantes cenae tempore sermones conviviales agitant, ita ut nullum diei tempus docte aliquid vel lepide proferendi vacuum relinquatur: sed erit in mensa sermo iucundior, ut habeat voluptatis amplius, severitatis minus.
3 nam cum apud alios quibus sunt descripta convivia, tum in illo Platonis symposio non austeriore aliqua de re convivarum sermo, sed Cupidinis varia et lepida descriptio est, in quo quidem Socrates non artioribus, ut solet, nodis urget atque implicat adversarium, sed eludendi ma-

1–2 cf. Iustin. hist. praef. 1 || **26**ss. cf. Athen. 217E; 218B; 505F

[NDPT BVZ RFA] **1** abbinum **N** || **2** dictitavit **F′** || **4** siquis **B′** || **5** elegantur **B′** || **10** quam culpam vocare **R** || **12** cum pellentis **N**, compellentes **B′Z′** || **13** impulit **T** | id *om.* **P** || **14** ignoscetur **R′** || **16** vectium **TZA**, *quod deinceps non notabo*, vetium **B′V** | nobilitatis romanae **RFA** || **18** feriatum] celebratum **R′** || **22** convivales **P′TA** || **24** relinguatur **B′**, reliquatur **R′** | sed in hoc libro erit **A** | erit immensa **B** || **25** voluptatibus **ND**, voluptis **P′** || **27** simposio **PZRA**, symphosio **b** || **30** nobis **ND**

gis quam decertandi modo adprehensis dat elabendi prope
atque effugiendi locum. oportet enim versari in convivio 4
sermones, ut castitate integros, ita adpetibiles venustate.
matutina vero erit robustior disputatio, quae viros et
doctos et praeclarissimos deceat. neque enim Cottae,
Laelii, Scipiones amplissimis de rebus, quoad Romanae
litterae erunt, in veterum libris disputabunt: Praetextatos
vero, Flavianos, Albinos, Symmachos et Eustathios, quo-
rum splendor similis et non inferior virtus est, eodem modo
loqui aliquid licitum non erit. nec mihi fraudi sit, si uni 5
aut alteri ex his quos coetus coegit matura aetas posterior
saeculo Praetextati fuit: quod licito fieri Platonis dialogi
testimonio sunt. quippe Socrate ita Parmenides antiquior,
ut huius pueritia vix illius adprehenderit senectutem, et
tamen inter illos de rebus arduis disputatur: inclitum
dialogum Socrates habita cum Timaeo disputatione con-
sumit, quos constat eodem saeculo non fuisse: Paralus 6
vero et Xanthippus, quibus Pericles pater fuit, cum Pro-
tagora apud Platonem disserunt secundo adventu Athenis
morante, quos multo ante infamis illa pestilentia Athenien-
sis absumpserat. annos ergo coeuntium mitti in digitos,
exemplo Platonis nobis suffragante, non convenit. quo 7
autem facilius quae ab omnibus dicta sunt apparere ac
secerni possent, Decium de Postumiano, quinam ille
sermo aut inter quos fuisset, sciscitantem fecimus. et ne
diutius lectoris desideria moremur, iam Decii et Postu-
miani sermo palam faciet quae huius colloquii vel origo
fuerit vel ordo processerit.

24 ss. cf. Athen. 11, 113

[NDPT BVZ RFA] 1 elabenti B'V' || 5 doceat Z | enim *om.* F || 6 scipionis B' || 7 disputabant P' | praetextatus B' || 8 flavianus albinus symmachus B' | symmachus *om.* Z | eustathius B', eustachios TF, eustatios R || 11 posteriori B || 13 permendes N, permenides B'VZ || 14 deprehenderit T || 15 inter] in P' || 16 thimeo P || 17 quo N | paralius F || 18 xantippus TF, xanthyppus R, xantipphus A || 20 morantem P | ante *om.* B' || 21 absumpserat pVA, adsumpserat (ass-) *cett.* || 24 de *om.* P | portumiano N || 25 sciscitantem] vel sciseiter suscitantem (*sic*) V, suscitantem A' || 26 lectori NDP'T, lecturi VZ | moreur R' || 27 hius B' | colloqui ND

2 'Temptanti mihi, Postumiane, aditus tuos et mollis-
sima consultandi tempora commodo adsunt feriae quas
indulget magna pars mensis Iano dicati. ceteris enim fer-
me diebus qui perorandis causis opportuni sunt, hora
omnino reperiri nulla potest, quin tuorum clientum negotia
vel defendas in foro vel domi discas. nunc autem, scio te
enim non ludo sed serio feriari, si est commodum respon-
dere id quod rogatum venio, tibi ipsi, quantum arbitror,
2 non iniucundum, mihi vero gratissimum feceris. requiro
autem abs te id primum, interfuerisne convivio per com-
plusculos dies continua comitate renovato, eique sermoni
quem praedicare in primis quemque apud omnes maximis
ornare laudibus diceris? quem quidem ego ex patre audis-
sem, nisi post illa convivia Roma profectus Neapoli
moraretur: aliis vero nuper interfui admirantibus memo-
riae tuae vires, universa quae tunc dicta sunt per ordinem
saepe referentis.'

3 'Hoc unum, Deci, nobis – ut et ipse, quantum tua sinit
adulescentia, videre et ex patre Albino audire potuisti –
in omni vitae cursu optimum visum est, ut, quantum
cessare a causarum defensione licuisset, tantum ad eru-
ditorum hominum tuique similium congressum aliquem
4 sermonemque conferrem. neque enim recte institutus ani-
mus requiescere aut utilius aut honestius usquam potest,
quam in aliqua opportunitate docte ac liberaliter collo-
quendi, interrogandique et respondendi comitate. sed
5 quodnam istud convivium? an vero dubitandum non est,
quin id dicas quod doctissimis procerum ceterisque nuper
apud Vettium Praetextatum fuit et discurrens post inter
reliquos grata vicissitudo variavit?'

1 cf. Verg. Aen. 4, 293

[NDPT BVZ RFA] 1 *ad* temptanti *add.* Decius P^{m}R^{m}A^m, decius alloquitur T^m, decius loquitur ad postumianum Z^m, D *ss.* bp || 2 cum modo P, quomodo T'BVZ || 3 iaio NDP' || 4 ora NDP'R' || 5 quintorum B' || 6 discutias P || 9 iucundum B' || 14 roma *ss. in* D, romana *cett., et sic vulgo editur* || 17 saepe *om.* R' || 18 *ad* hoc unum *addunt* Postumianus P^{m}R^{m}A^m, Pp || 19 audire *om.* R' || 20 visum *om.* PR' || 23 sermonem pa | recte *om.* A | institus R', restitutus F || 26 commitate B'V || 28 doctissimus N

'De hoc ipso quaesitum venio et explices velim quale illud convivium fuerit, a quo te afuisse propter singularem omnium in te amicitiam non opinor.'

'Voluissem equidem, neque id illis, ut aestimo, ingratum 6
fuisset, sed cum essent amicorum complures mihi causae
illis diebus pernoscendae, ad cenam tum rogatus, medi-
tandi non edendi illud mihi tempus esse respondi, horta-
tusque sum ut alium potius nullo involutum negotio atque
a cura liberum quaererent. itaque factum est. nam facun- 7
dum et eruditum virum, Eusebium rhetorem inter Graecos
praestantem omnibus idem nostra aetate professis, doc-
trinae Latiaris haud inscium, Praetextatus meum in
locum invitari imperavit.'

'Unde igitur illa tibi nota sunt, quae tam iucunde et 8
comiter ad instituendam vitam exemplis, ut audio, rerum
copiosissimis et variae doctrinae ubertate prolata dige-
staque sunt?'

'Cum solstitiali die, qui Saturnaliorum festa quibus illa 9
convivia celebrata sunt consecutus est, forensi cura vacuus
laetiore animo essem domi, eo Eusebius cum paucis e
sectatoribus suis venit, statimque vultu renidens, 'perma- 10
gna me', inquit, 'abs te, Postumiane, cum ex aliis, tum
hoc maxime gratia fateor obstrictum, quod a Praetextato
veniam postulando mihi in cena vacuefecisti locum: ita-
que intellego non studium tantum tuum sed ipsam quo-
que, ut aliquid abs te mihi fiat commodi, consentire atque
adspirare fortunam.' 'visne', inquam, 'restituere id nobis 11
quod debitum tam benigne ac tam libenter fateris, no-

[NDPT BVZ RFA] 1 *ad* de hoc *addunt* Decius P^m R^m A^m, D P' || 2 affuisse v || 4 *ad* voluissem *addunt* Postumianus P^m R^m A^m, P pb || 7 respondendi ND' || 10 rethorem eusebium P || 13 impetravit F || 14 *ad* unde *addunt* Decius P^m R^m A^m, D p | nata T R | tam NtR, tum *cett.* | iniocunde F || 15 istituendam B' || 16 digesta PRFA || 18 *ad* cum *addunt* Postumianus P^m R^m A^m, P pb | solstitialis dies B Vr, stitialis dies R', soltitiali die F' | saturnalium T | ille B, *om.* A || 23 astrictum P, obstructum R'A' || 24 in cena *om.* R' || 25 stantum D || 26 mihi *om.* R' || 27 adspirare] sperare NDPT | *post* fortunam *addunt* Decius P^m, Postumianus R^m, D p || 28 ac tam] actum T

strumque hoc otium, quo perfrui raro admodum licet, eo
ducere ut his quibus tunc tu interfueris nunc nos interesse
12 videamur?' 'faciam', inquit, 'ut vis. narrabo autem tibi
non cibum aut potum, tam etsi ea quoque ubertim caste-
que adfuerunt: sed et quae vel in conviviis vel maxime
extra mensam ab isdem per tot dies dicta sunt, in quantum
13 potero, animo repetam.' quae quidem ego cum audirem,
ad eorum mihi vitam qui beati a sapientibus dicerentur
accedere videbar: nam et quae pridie quam adessem inter
eos dicta sunt Avieno mihi insinuante comperta sunt, et
omnia scripto mandavi, nequid subtraheret oblivio: quae
si ex me audire gestis, cave aestimes diem unum referendis
quae per tot dies sunt dicta sufficere.'

14 'Quemnam igitur et inter quos aut unde ortum sermo-
nem, Postumiane, fuisse dicebat? ita praesto sum in-
15 defessus auditor.' tum ille, 'declinante', inquit, 'in ves-
perum die quem Saturnale festum erat insecuturum,
cum Vettius Praetextatus domi convenire se gestientibus
copiam faceret, eo venerunt Aurelius Symmachus et
Caecina Albinus, cum aetate tum etiam moribus ac studiis
inter se coniunctissimi. hos Servius inter grammaticos
doctorem recens professus, iuxta doctrina mirabilis et
amabilis verecundia, terram intuens et velut latenti
16 similis sequebatur. quos cum aspexisset obviamque pro-
cessisset ac perblande salutavisset, conversus ad Furium
Albinum, qui tum forte cum Avieno aderat: 'visne', ait,
'mi Albine, cum his quos advenisse peropportune vides,
quosque iure civitatis nostrae lumina dixerimus, eam
rem de qua inter nos nasci coeperat sermo communice-

[NDPT BVZ RFA] 1 eo] deo P' || 3 *post* videamur *addunt* Postumianus P^m, P p, Eusebius R^m | facito F || 5 affuerint P | vel *primum om.* NDPT || 9 guae B' || 13 sunt dicta *om.* R', dicta sunt F || 13 *post* sufficere *addunt* Decius $P^m R^m A^m$, D pb || 14 aut] et A' || 16 *post* auditor *addunt* Postumianus $P^m A^m$, P pB^m, Eusebius R^m | in *om.* NDPT || 18 domini R | se *om. in ras.* P || 20 aetatum etiam P | etiam *om.* D || 22 doctrinam NDPTBVZ || 25 blande Z'R' | rufium *codd., emend. vulg.* || 26 abbinum D || 28 dixerim *ut vid.* p

mus?' 'quidni maxime velim?' Albinus inquit, 'nec enim 17
ulla alia de re quam de doctis quaestionibus colloqui aut
nobis aut his potest esse iucundius.' cumque consedissent, 18
tum Caecina, 'quidnam id sit, mi Praetextate, tam etsi
adhuc nescio, dubitare tamen non debeo esse scitu op-
timum, cum et vobis ad colloquendum causam adtulerit
et nos eius esse expertes non sinatis.' 'atqui scias oportet 19
eum inter nos sermonem fuisse, ut quoniam dies crastinus
festis Saturno dicatis initium dabit, quando Saturnalia
incipere dicamus, id est quando crastinum diem initium
sumere existimemus. et inter nos quidem parva quaedam 20
de hac disputatione libavimus: verum quia te quidquid in
libris latet investigare notius est quam ut per verecundiam
negare possis, pergas volo in medium proferre quicquid
de hoc quod quaerimus edoctum tibi comprehensum-
que est.'

Tum Caecina: cum vobis qui me in hunc sermonem 3
adducitis nihil ex omnibus quae veteribus elaborata sunt
aut ignoratio neget aut oblivio subtrahat, superfluum video
inter scientes nota proferre. sed nequis me aestimet di-
gnationem consultationis gravari, quidquid de hoc mihi
tenuis memoria suggesserit, paucis revolvam.' post haec,
cum omnes paratos ad audiendum erectosque vidisset,
ita exorsus est. 'M. Varro in libro Rerum humanarum 2
quem de diebus scripsit, *homines*, inquit, *qui ex media
nocte ad proximam mediam noctem his horis viginti quat-
tuor nati sunt, uno die nati dicuntur*. quibus verbis ita 3
videtur dierum observationem divisisse, ut qui post so-
lem occasum ante mediam noctem natus sit, illo quem
nox secuta est: contra vero qui in sex noctis horis

10 sqq. cf. Gell. N. A. 3. 2; Plin. N. H. 1. 188

[NDPT BVZ RFA] 2 colloquii B' | aut] et V' || 3 his aut nobis P nobis aut *om.* R | iucundus D || 8 *ad* fuisse *add.* inquit Praetextatus p, Praetextatus R^{m} | quoniam] quod *ut v. l. in* B, cum R, *mihi videtur ante* quoniam *verbum quoddam, utputa* quaereremus *excidisse* || 9 dabit — 10 initium *om.* Z || 10 castinum P' || 13 ut *om.* A' || 15 et doctum NDT, eductum A || 18 inducitis P | nihil ex omnibus *om.* NDP'T, nichil eorum p | *ante* veteribus *addit* a b || 20 dignatione TbFA || 26 oris nDP'Z || 28 dividisse B'VZA, divississe R | solis PBVZRFA || 29.30 quem mox nox B

posterioribus nascitur, eo die videatur natus, qui post
4 eam noctem diluxerit. Athenienses autem aliter obser-
vare idem Varro in eodem libro scripsit, eosque a solis
occasu ad solem iterum occidentem omne id medium tem-
pus unum diem esse dicere: Babylonios porro aliter: a
sole enim exorto ad exortum eiusdem incipientem id spa-
tium unius diei nomine vocare: Umbros vero unum et eun-
5 dem diem esse dicere a meridie ad insequentem meridiem.
quod quidem, inquit Varro, *nimis absurdum est. nam qui Ka-
lendis hora sexta apud Umbros natus est, dies eius natalis
videri debebit et Kalendarum dimidiatus et qui post Kalen-
6 das erit usque ad horam eius diei sextam.* populum autem
Romanum ita uti Varro dixit dies singulos adnumerare
a media nocte ad mediam proximam multis argumentis
ostenditur. sacra sunt enim Romana partim diurna, alia
nocturna; et ea quae diurna sunt * * * * * * * * * * ab
hora sexta noctis sequentis nocturnis sacris tempus impen-
7 ditur. ad hoc ritus quoque et mos auspicandi eandem
esse observationem docet. nam magistratus, quando uno
die eis et auspicandum est et id agendum super quo prae-
cessit auspicium, post mediam noctem auspicantur et post
exortum solem agunt, auspicatique et egisse eodem die
8 dicuntur. praeterea tribuni plebis, quos nullum diem
integrum abesse Roma licet, cum post mediam noctem
proficiscuntur et post primam facem ante mediam noctem
sequentem revertuntur, non videntur afuisse diem, quo-
niam ante horam noctis sextam regressi, partem aliquam
illius in urbe consumunt.

9 Quintum quoque Mucium iureconsultum dicere soli-
tum *legi* lege non esse usurpatam mulierem quae, cum

[**NDPTBVZRFA**] 2 *post* diluxerit *add.* DIES ATHENIENSIVM **A** || 5 *post* dicere *add.* DIES BABILONIORVM **A** | babyl- **T**, babil- *cett.* || 6 exortom **B'** || 7 *post* vocare *add.* DIES VMBRORVM **A** || 12 oram **B'Z** | eiusdem diei **P** | *post* sextam *add.* DIES ROMANORVM **A**, Romanorum observatio de spatio diei V^m^ || 16 *lacuna post* sunt *asterisco notatur in* **P** || 17 impeditur **NDP'** || 18 auspicondi **B'**, aspicandi **Z'** || 20 processit *vulg. nescio unde* || 22 et eodem egisse **NDPT** || 24 mediam — 25 post *om.* **P** || 26 sequentem *om.* **A'** | affuisse **T'Z** | die **p** || 30 legi *add. Pont.* | novisse **P'**, non isse **p** | usurpatum **ND'P**

kalendis Ianuariis apud virum matrimonii causa esse coepisset, a. d. IIII kalendas Ianuarias sequentes usurpatum isset: non enim posse impleri trinoctium quo abesse a viro usurpandi causa ex duodecim tabulis deberet, quoniam tertiae noctis posteriores sex horae alterius anni essent, qui inciperet ex kalendis.

Vergilius quoque id ipsum ostendit, ut hominem decuit 10
poeticas res agentem, recondita atque operta veteris ritus
significatione.

> torquet, inquit, medios nox umida cursus
> et me saevus equis oriens adflavit anhelis.

his enim verbis diem quem Romani civilem appella-
verunt a sexta noctis hora oriri admonet. idem poeta 11
quando nox quoque incipiat expressit in sexto. cum
enim dixisset,

> hac vice sermonum roseis Aurora quadrigis
> iam medium aetherio cursu traiecerat axem;

mox suggessit vates,

> nox ruit, Aenea: nos flendo ducimus horas.

ita observantissimus civilium definitionum diei et noctis
initia descripsit. qui dies ita dividitur. primum tempus 12
diei dicitur media noctis inclinatio, deinde gallicinium,
inde conticuum, cum et galli conticescunt et homines
etiam tum quiescunt, deinde diluculum id est cum incipit
dinosci dies, inde mane cum dies clarus est. mane autem 13
dictum aut quod ab inferioribus, id est a Manibus, exor-

10 Verg. Aen. 5. 738 || **16** Verg. Aen. 6. 535 || **19** id. ib. 6. 539

[**NDPT BVZ RFA**] **2** a. d. *vulgo emendant,* ad diem *codd.* || **3** esset **BVZR'** | posset **bR** || **5** posterioris **B'VZ** || **10** corsus **P'** || **12** quam **BVZ** || **13** horiri **V**, orriri **Z**: *libenter scripserim* ordiri || **17** tragecerat **V** || **20** observantissimis **B'V'Z**, observandissimus **R** || **21** ita] ista **N** | *post* dividitur *addunt* divisio diei $\mathbf{P}^{m}$, divisio dierum romanorum **A**, diei partes $\mathbf{R}^{m}\mathbf{F}^{m}$ || **23** conticinium **A** || **24** tunc **TBVZ** || **25** dies dinosci **PR'A** || **26** inferibus **BV'**, *deinde* locis *addunt* **BVZRFA**

dium lucis emergat, aut, quod verius mihi videtur, ab omine
boni nominis. nam et Lanuvini mane pro bono dicunt:
sicut apud nos quoque contrarium est immane, ut imma-
nis belua vel immane facinus et hoc genus cetera pro non
14 bono. deinde a mane ad meridiem, hoc est ad medium
diei: inde iam supra vocatur tempus occiduum et mox
suprema tempestas, hoc est diei novissimum tempus,
sicut expressum est in duodecim tabulis: *solis occasus*
15 *suprema tempestas esto:* deinde vespera, quod a Graecis
tractum est. illi enim ἑσπέραν a stella Hespero dicunt:
unde et Hesperia Italia, quod occasui subiecta sit, nomi-
natur. ab hoc tempore prima fax dicitur, deinde concubia,
et inde intempesta, quae non habet idoneum tempus rebus
gerendis. haec est diei civilis a Romanis observata divisio.
16 ergo noctu futura, cum media esse coeperit, auspicium
Saturnaliorum erit, quibus die crastini mos inchoandi est.'
4 Hic cum omnes quasi vetustatis promptuarium Albini
memoriam laudavissent, Praetextatus Avienum videns
Furio insusurrantem, 'quidnam hoc est, mi Aviene,' in-
quit, 'quod uni Albino indicatum, clam ceteris esse velis?'
2 tum ille: 'moveor quidem auctoritate Caecinae, nec ignoro
errorem in tantam non cadere doctrinam: aures tamen
meas ista verborum novitas perculit, cum noctu futura
et die crastini magis quam futura nocte et die crastino
3 dicere, ut regulis placet, maluit. nam noctu non appellatio
sed adverbium est. porro futura, quod nomen est, non
potest cum adverbio convenire. nec dubium est hoc inter
se esse noctu et nocte quod diu et die. et rursus die et
crastini non de eodem casu sunt, et nisi casus idem nomina
in huius modi elocutione non iungit. Saturnaliorum deinde

8 Leg. XII tab. fr. I 9 ed. Schoell

[**NDPT BVZ RFA**] **1** homine **DTB'V'** || **2** lanuvini **bv**, lanubii **P**, lanubini *cett.* | mane *om.* **NDPT** || **4.5** pro non bono **pA**m, non pro bono *cett.* || **7** suppprema **P**, supra **R'** || **9** suppremi **P'** supra **R** | est **Pv** || **10** ΕCΠΗΡΑΝ **P**, *om.* **T** | a *Graeco charactere in* **ND**, *om.* **T** || **13** et inde] deinde **BVZ** || **17** vetustatiest **B'** | promptu **N**, promptarium **B'VZ** (prompt-/promt- *non enoto*) || **18** videns *om.* **R'** || **19** furio **Z**, rufio *cett.* | aviane **DBVZA'** || **20** indicato **BVZ** || **22** tatam **P'** || **24** crastini – die *om.* **N** | quam nocte futura **P**, quam futura nocte futura **D** || **30** eiusmodi **BVZ** | elutione **Z**

cur malimus quam Saturnalium dicere opto dinoscere.'
ad haec cum Caecina renidens taceret, et Servius a Sym- 4
macho rogatus esset quidnam de his existimaret: 'licet',
inquit, 'in hoc coetu non minus doctrina quam nobilitate
reverendo magis mihi discendum sit quam docendum,
famulabor tamen arbitrio iubentis, et insinuabo primum
de Saturnalibus, post de ceteris, unde sit sic eloquendi
non novitas sed vetustas.

Qui Saturnalium dicit regula innititur: nomina enim 5
quae dativum pluralem in *bus* mittunt, numquam gene-
tivum eiusdem numeri syllaba crevisse patiuntur, sed aut
totidem habet, ut monilibus monilium, sedilibus sedilium,
aut una syllaba minus est, ut carminibus carminum,
liminibus liminum: sic ergo Saturnalibus rectius Satur-
nalium quam Saturnaliorum. sed qui Saturnaliorum di- 6
cunt auctoritate magnorum muniuntur virorum. nam et
Sallustius in tertia *Bacchanaliorum* ait, et Masurius Fasto-
rum secundo, *Vinaliorum dies*, inquit, *Iovi sacer est, non,
ut quidam putant, Veneri*. et ut ipsos quoque grammaticos 7
in testimonium citem, Verrius Flaccus in eo libello qui
Saturnus inscribitur, *Saturnaliorum*, inquit, *dies apud
Graecos quoque festi habentur;* et in eodem libro, *dilucide
me*, inquit, *de constitutione Saturnaliorum scripsisse arbi-
tror*. item Iulius Modestus De feriis *Saturnaliorum*, in-
quit, *feriae;* et in eodem libro: *Antias*, inquit, *Ago-
naliorum repertorem Numam Pompilium refert*. haec 8
tamen, inquies, auctoritas quaero an possit aliqua ra-
tione defendi. plane, quatenus alienum non est committi
grammaticum cum sua analogia, temptabo suspicionibus
eruere quid sit quod eos a solita enuntiatione detorserit,
ut mallent Saturnaliorum quam Saturnalium dicere. ac 9
primum aestimo quod haec nomina, quae sunt festorum

17 fr. 3, 31 ed. Maurenbrecher || 25 fr. 4 Peter

[NDPTBVZ RFA] 4 nobilitate quam doctrina P || 5 dicendum (*pro* discendum) B'V' || 7 ceris R' || 10 plurarem D | genet- DBV, genit- *cett., sed hoc deinceps tacebo* || 11 syllabarum b (syll-/sill- *non enoto*) || 14 luminum P || 17 sallustius NB, salustius *cett.* | mansurius Na || 20 citemus P'bV | verius F || 24 ilius V || 28 quatenus] quoniam T || 29 anagia P', anagoa R' || 30 solite B'Z || 32 festa P

dierum neutralia carentque numero singulari, diversae
condicionis esse voluerunt ab his nominibus quae utro-
que numero figurantur. Compitalia enim et Bacchanalia
et Agonalia Vinaliaque et reliqua his similia festorum
dierum nomina sunt, nec singulariter nominantur; aut
si singulari numero dixeris, non idem significabis, nisi
adieceris festum, ut Bacchanale festum, Agonale festum
et reliqua, ut iam non positivum sit, sed adiectivum, quod
10 Graeci ἐπίθετον vocant. animati sunt ergo ad faciendam
discretionem in genetivo casu, ut ex hac declinatione ex-
primerent nomen sollennis diei, scientes in non nullis
saepe nominibus, dativo in *bus* exeunte, nihilo minus
genetivum in *rum* finiri, ut domibus domorum, duobus
11 duorum, ambobus amborum. ita et viridia cum ἀντὶ ἐπιθέ-
του accipiuntur, genetivum in *um* faciunt, ut viridia prata,
viridium pratorum: cum vero ipsam loci viriditatem
significare volumus, viridiorum dicimus, ut cum dicitur:
formosa facies viridiorum: tunc enim viridia quasi posi-
12 tivum ponitur, non accidens. tanta autem apud veteres
fuit licentia huius genetivi, ut Asinius Pollio *vectigaliorum*
frequenter usurpet, quod vectigal non minus dicatur
quam vectigalia. sed et cum legamus,

laevaque ancile gerebat,

13 tamen et *anciliorum* relatum est. videndum ergo ne magis
varietas veteres delectaverit quam ut ad amussim verum
sit festorum dierum nomina sic vocata. ecce enim et
praeter sollennium dierum vocabula alia quoque sic de-
clinata reperimus, ut praecedens sermo patefecit, viri-
14 diorum et vectigaliorum et anciliorum: sed et ipsa festo-
rum nomina secundum regulam declinata apud veteres

23 Verg. Aen. 7. 188 || 29 cf. Varro De ling. Lat. 6. 3, 13

[NDPT BVZ RFA] **2** numinibus **ND** || **7** ut bacchanale festum *om.* **R'** || **9** ΕΠΙΘΕΤΝΟΝ **A** || **10** ex hac] haec **B'**, hac **Z** || **14** ΑΝΤΙ ΕΠΙΘΕΤΟΝ **P**, ΑΝΤΙ ΕΠΙΘΘΤΟΥ **B**, *om.* **A** || **16** voro **P'** || **19** autem] enim **P** | veteres *om.* **A'** || **20** vetigaliorum **N**, vectigalliorum **B'** || **21** frequenter *om.* **D** | quod *hoc loco displicet: requiritur fere* quamvis || **26** dierum *om.* **R'** || **27** sic vocata **P** || **28** vidiorum **P'**

reperio, siquidem Varro *Feralium* diem ait a ferendis in
sepulchra epulis dici. non dixit Feraliorum: et alibi *Flo-
ralium*, non Floraliorum ait, cum idem non ludos Florales
illic, sed ipsum festum Floralia significaret. Masurius etiam 15
secundo Fastorum, *Liberalium dies* inquit *a pontificibus
agonium Martiale appellatur* et in eodem libro *eam noc-
tem deincepsque insequentem diem, qui est Lucarium*, non
dixit Lucariorum. itemque *Liberalium* multi dixerunt, non
Liberaliorum. unde pronuntiandum est veteres indulsisse 16
copiae per varietatem, ut dicebant exanimos et exanimes,
inermes et inermos, tum hilaros atque hilares: et ideo
certum est licito et Saturnalium et Saturnaliorum dici,
cum alterum regula cum auctoritate, alterum etsi sola
sed multorum defendat auctoritas.

Reliqua autem verba quae Avieno nostro nova visa 17
sunt, veterum nobis sunt testimoniis adserenda. Ennius
enim – nisi cui videtur inter nostrae aetatis politiores
munditias respuendus – *noctu concubia* dixit his ver-
sibus:

qua Galli furtim noctu summa arcis adorti
moenia concubia vigilesque repente cruentant.

quo in loco animadvertendum est non solum quod *noctu* 18
concubia, sed quod etiam *qua noctu* dixerit. et hoc posuit
in Annalium septimo, in quorum tertio clarius idem
dixit:

hac noctu filo pendebit Etruria tota.

Claudius etiam Quadrigarius Annali tertio: *senatus autem
de nocte convenire, noctu multa domum dimitti.* non esse 19

15sqq. cf. Gell. 8, 1 || 20 ann. 164 Vahl. || 26 ann. 152 Vahl. || 27 fr. 45 Peter

[**NDPTBVZ RFA**] 1 feralium *vulgo emend.*, fieri alium **Z′**, ferialium *cett.* || 2 dici] diei **BVR** | fieri aliorum **Z′**, ferialiorum *cett.* || 3 lodos **B′** || 8 liberalium *om.* **R′**, liberalium – non *om.* **D** multi liberalium **P** || 9 *post* liberaliorum *repetit* multi dixerunt **V** || 11 inermos **PTBVZ** | inermes **PTbVZ** | ilaros **D′P′V** || 12 et *secundum*] dici *ut vid.* **D** || 13 actoritate **P′** || 14 defendit **BVZRFA**, *om.* **D** || 15 verba quae] adverbiose **A** | aviano **N** || 17 aetates **A′** || 26 eruria **B′** || 27 etiam] quoque **P**, et **T** || 28 demitti **DT**, dodemitti **P′**

ab re puto hoc in loco id quoque admonere, quod decemviri in duodecim tabulis inusitatissime *nox* pro noctu dixerunt. verba haec sunt: *si nox furtum faxit, si im occisit iure caesus esto*, in quibus verbis id etiam notandum, quod ab eo quod est is non eum casu accusativo, sed *im* dixerunt.

20 Sed nec diecrastini a doctissimo viro sine veterum
auctoritate prolatum est, quibus mos erat modo *diequinti*,
modo *diequinte* pro adverbio copulate dicere: cuius indicium est quod syllaba secunda corripitur, quae natura
21 producitur cum solum dicitur die. quod autem diximus
extremam istius vocis syllabam tum per E tum per I scribi,
consuetum id veteribus fuit ut his litteris plerumque in
fine indifferenter uterentur, sicuti *praefiscine* et *praefis-*
22 *cini*, *proclive* et *proclivi*. venit ecce illius versus Pompo-
niani in mentem, qui est ex Atellana quae Maevia inscribitur:

dies hic sextus, cum nihil edi: diequarte emoriar fame.

23 *diepristine* eodem modo dicebatur, quod significabat die
pristino, id est priore: quod nunc pridie dicitur, converso
24 compositionis ordine, quasi pristino die. nec infitias eo
lectum apud veteres *die quarto*: sed invenitur hoc de
transacto, non de futuro positum. nam Cn. Matius, homo
impense doctus, in Mimiambis pro eo dicit quod nudius
quartus nos dicimus in his versibus:

3 Leg. XII tab. fr. 8 11 ed. Schoell || 7 sqq. cf. Gell. N. A. 10, 24 || 18 Pomp. fr. 77 p. 284 ed. Ribbeck^{3} || 23 fr. 11 Morel

[**NDPTBVZRFA**] 2 inusitate **P** || 3 si nox *om.* **D'** | furtim **F** | faxit *coni. Cuiacius*, factus sit **V'**, factum sit *cett.* | occidit **F** || 4 notandum est **NDPTFA** || 5 casu *om.* **P'** || 9 copulative **P** || 13 fuit *om.* **R'** || 14 differenter **R** | profiscine **TZ** | praefiscini] profiscini **TB'VZ** || 15 ecce venit **BVZ** | pompeiani **P**, pompiniani **A'** || 16 in memoriam **P** | Atellana *vulgo*, athellania **T**, antellania **A**, atellania *cett.* | maevia **b**, maebia *cett.* || 18 dies his **P** | sextus] tertius *Scriverius* | edi *Pontanus*, egi *codd.* | emoriar *Scioppius*, moriar *codd.* || 18 de fame **D'** || 21 infacias **B'** || 22 quarta **N** || 23 gneus *codd.* | mattius **NDPRFA** || 24 in mimmiambis **P**, immimiambis **BVZ**

nuper die quarto, ut recordor, et certe
aquarium urceum unicum domi fregit.

hoc igitur intererit, ut *die quarto* quidem de praeterito
dicamus, *diequarte* autem de futuro. verum ne de *diecra-* 25
stini nihil rettulisse videamur, suppetit Caelianum illud
ex libro Historiarum secundo: *si vis mihi equitatum dare
et ipse cum cetero exercitu me sequi, diequinti Romae in
Capitolio curabo tibi cenam coctam.* hic Symmachus, 26
'Caelius tuus,' inquit, 'et historiam et verbum ex Ori-
ginibus M. Catonis accepit, apud quem ita scriptum est:
*igitur dictatorem Carthaginiensium magister equitum monuit:
mitte mecum Romam equitatum: diequinti in Capitolio
tibi cena cocta erit.*' et Praetextatus: 'aestimo nonnihil 27
ad demonstrandam consuetudinem veterum etiam prae-
toris verba conferre, quibus more maiorum ferias concipere
solet quae appellantur Compitalia. ea verba haec sunt:
dienoni populo Romano Quiritibus Compitalia erunt.

Tum Avienus aspiciens Servium: 'Curius', inquit, 'et 5
Fabricius et Coruncanius, antiquissimi viri, vel etiam
his antiquiores Horatii illi trigemini plane ac dilucide cum
suis fabulati sunt: neque Auruncorum aut Sicanorum
aut Pelasgorum, qui primi coluisse in Italia dicuntur, sed
aetatis suae verbis loquebantur: tu autem proinde quasi
cum matre Euandri nunc loquare, vis nobis verba multis
iam saeculis oblitterata revocare, ad quorum congeriem
praestantes quoque viros, quorum memoriam continuus

5 fr. 25 Peter || 9 fr. 86 Peter || 18sq. cf. Gell. N. A. 1. 10

[**NDPTBVZRFA**] 2 aquarum **B'VZ** | urceum **Av**, orcium vel ortium **NDPTB'ZRF**, urteum **b**, urceom **V'** | unicum *om.* **P** || 4 de[2] *om.* **NDP'T** || 5 coelianum **DBVZRFA** || 6 si vis *em. vulg. rectissime,* si quis *codd.* | daret **PV** || 7 et *om.* **V** | *post* sequi *add.* voles *a. m. in* **P** | diequarti **D'**, diequinte **BVZ** || 9 coelius **NDPBvZRF** || 11 carthaginensium **TRF'**, cartaginiensium **Da**, cartaginensium **P'BV'A'** || 13 tibi *om.* **NDPT** | non *om.* **R'** || 17 populo Romano] pr **NDPT**, post K (*vel* kal.) **BVZRFA** || 19 fabicius **P'** | corruncanius *a. m. in* **P** || 21 aruncorum **N**, aucoruncorum **R'**, aut coruncorum **r** || 22 incoluisse Italiam *Eyss. sine necessitate* || 23 utebantur **P** || 24 evandri *om.* **F** | nunc *om.* **P** | locare **N** || 24.25 iam multis **B'R'** || 25 vocare **BVZ**

2 legendi usus instruit, incitasti. sed antiquitatem vobis placere iactatis quod honesta et sobria et modesta sit: vivamus ergo moribus praeteritis, praesentibus verbis loquamur. ego enim id quod a C. Caesare, excellentis ingenii ac prudentiae viro, in primo Analogiae libro scriptum est habeo semper in memoria atque in pectore, *ut tamquam scopulum, sic fugiam infrequens atque insolens*
3 *verbum*. mille denique verborum talium est quae cum in ore priscae auctoritatis crebro fuerint, exauctorata tamen a sequenti aetate repudiataque sunt. horum copiam proferre nunc possem, ni tempus noctis iam propinquantis necessariae discessionis nos admoneret.'

4 'Bona verba quaeso', Praetextatus morali ut adsolet gravitate subiecit, 'nec insolenter parentis artium antiquitatis reverentiam verberemus, cuius amorem tu quoque dum dissimulas magis prodis. cum enim dicis, 'mille verborum est', quid aliud sermo tuus nisi ipsam redolet vetu-
5 statem? nam licet M. Cicero in oratione quam pro Milone concepit ita scriptum reliquerit, *ante fundum Clodii, quo in fundo propter insanas illas substructiones facile mille hominum versabatur valentium*, non *versabantur*, quod in libris minus accurate scriptis reperiri solet; et in sexta in Antonium, *qui umquam in illo Iano inventus est qui L. Antonio mille nummum ferret expensum?* licet Varro quoque, eiusdem saeculi homo, in septimo decimo Humanarum dixerit, *plus mille et centum annorum est;* tamen fiduciam sic componendi non nisi ex antecedentium auctoritate
6 sumpserunt. nam Quadrigarius in tertio Annalium ita scripsit: *ibi occiditur mille hominum;* et Lucilius in tertio Saturarum:

6 fr. 7 || 18sqq. cf. Gell. N. A. 1. 16 || 19 Cic. Mil. §53 || 23 §15

[**NDPT BVZ RFA**] 2 placare **B'** | sobria sit et modesta **A** || 5 de analogiae **B**, de analogia **VZRFA** || 8 cum *om.* **R'** || 12 discessionis] disces **B'** || 13 morari **B'** || 14 parentes **B'** || 16 simulas **A** | magis *om.* **R'** || 20 substructiones **B'VZr**, substitiones **N**, substitutiones **DPTR^m FA**, subtractiones **b**, *om.* **R'** || 23 ianu **NDP** | locio **B'**, vicio *ut vid.* **Z** || 30 satyrarum **NDTBVF**, satirarum *cett.*

ad portam mille a porta est, sex inde Salernum.

alibi vero etiam declinationem huius nominis exsecutus 7
est. nam in libro quinto decimo ita dicit:

hunc milli passum qui vicerit atque duobus
Campanus sonipes subcursor nullus sequetur
maiore spatio ac diversus videbitur ire.

item in libro nono:

tu milli nummum potes uno quaerere centum.

milli passum dixit pro mille passibus et milli nummum pro 8
mille nummis, aperteque ostendit mille et vocabulum esse
et singulari numero dici et casum etiam capere ablativum,
eiusque plurativum esse milia. mille enim non ex eo poni- 9
tur quod Graece χίλια dicuntur, sed quod χιλιὰς et sicut
una χιλιὰς et duae χιλιάδες, ita *unum mille* et *duo milia*
veteres certa atque directa ratione dicebant. et heus tu 10
hisne tam doctis viris, quorum M. Cicero et Varro imi-
tatores se gloriantur, adimere vis in verborum comitiis
ius suffragandi, et tamquam sexagenarios maiores de
ponte deicies? plura de hoc dissereremus, ni vos invitos 11
ab invito discedere hora cogeret. sed vultisne diem se-
quentem, quem plerique omnes abaco et latrunculis
conterunt, nos istis sobriis fabulis a primo lucis in cenae
tempus, ipsam quoque cenam non obrutam poculis non
lascivientem ferculis sed quaestionibus doctis pudicam

1 3. 124 Marx || 4 15. 506 Marx || 8 9. 327 Marx

[NDPTBVZRFA] 1 portum *maluit ed. pr. Gellii* || 3 quinto decimo libro R || 4 milli PtVFa, mille NDT′BZRA′ || 5 nullos B, nulla Z || 8 tum illi DT′Z (*in* NV *vix dignoscas*) || 9 dixit *post* nummum *collocat* A | passibus — 10 mille *om.* BZ | passibus] passum T, passus V || 10 nummis] nummos V || 12 pluralem BZ || 13 chilia *codd.* | chialisas N′, chilias *cett.* || 14 chilias *codd.* | chiliades *codd.* || 14 unum — 16 tam *om.* A || 15 certa *om.* F | heus] eustathius V, heusne Z || 15.16 tu hisne *om.* Z || 17 *ante* se *infercit* esse b | comitiis — 19 hoc *om.* A || 18 sexagenario B′VZ || 19 disseremus P′B′V′Z || 21 quem — 22 in *om.* A || 21 laterculis RF || 24 pudicam] ut dicam A′, ut pudicam a

12 et mutuis ex lecto relationibus exigamus? sic enim ferias
prae omni negotio fetas commodi senserimus, non ani-
mum, ut dicitur, remittentes – nam *remittere*, inquit
Musonius, *animum quasi amittere est* – sed demulcentes
eum paulum, atque laxantes iucundis honestisque ser-
monum inlectationibus. quod si ita decernitis, dis Pena-
tibus meis huc conveniendo gratissimum feceritis.'
13 Tum Symmachus: 'nullus qui quidem se dignum hoc
conventu meminerit, sodalitatem hanc vel ipsum con-
ventus regem repudiabit; sed nequid ad perfectionem
coetus desideretur, invitandos ad eundem congressum
convictumque censeo Flavianum qui, quantum sit mirando
viro Venusto patre praestantior, non minus ornatu mo-
rum gravitateque vitae quam copia profundae eruditionis
adseruit: simulque Postumianum, qui forum defensionum
dignatione nobilitat: et Eustathium, qui tantus in omni
genere philosophiae est, ut solus nobis repraesentet in-
genia trium philosophorum de quibus nostra antiquitas
14 gloriata est; illos dico quos Athenienses quondam ad
senatum legaverant impetratum uti multam remitteret,
quam civitati eorum fecerat propter Oropi vastationem.
15 ea multa fuerat talentum fere quingentum. erant isti
philosophi Carneades ex Academia, Diogenes Stoicus,
Critolaus Peripateticus: quos ferunt seorsum quemque
ostentandi gratia per celeberrima urbis loca magno con-
16 ventu hominum dissertavisse. fuit, ut relatum est, facun-
dia Carneades violenta et rapida, scita et tereti Critolaus,
modesta Diogenes et sobria; sed in senatum introducti
interprete usi sunt Caelio senatore. at hic noster cum

3 cf. Gell. N. A. 18. 2, 1 || 19sqq. cf. Gell. N. A. 6. 14, 8—10

[NDPTBVZRFA] 5 paululum **P** || 7 feceris **RA'** || 8 qui *om.* **A**, *dein* quidem *in* qui *corr.* a || 12 convictum **R'** | censeo *om.* **P'** | mirandu **P'** || 13 ornatu virum **D'** || 15 adserit **N** || 16 eustachium **TZA**, eustatium **R'** | *pro* tantus *est* qualitas *deletum in* **A** || 18 trium *om.* **D** | philophorum **N**, philosorum **B'Z'** | e quibus **B** || 19 dico] quoque **B'**, quoque dico **VZ** || 23 achademia **PRA** || 25 ostenta di **ND**, ostendandi **P'** || 26 revelatum **D** || 27 territi **NDP**, teriti **TBVZA'** || 28 et *om.* **F** || 29 C. Acilio *Gell.*

sectas omnes adsecutus sed probabiliorem secutus sit, omniaque haec inter Graecos genera dicendi solus impleat, inter nos tamen ita sui locuples interpres est, ut nescias qua lingua facilius vel ornatius expleat operam disserendi.' probavere omnes Q. Aurelii iudicium, quo 17
edecumatos elegit sodales, atque his ita constitutis primum a Praetextato simul, deinde a se discedentes domum quisque suam regressi sunt.

Postero die ad aedes Vettii matutini omnes inter quos 6
pridie convenerat adfuerunt, quibus Praetextatus in bibliothecam receptis, in qua eos opperiebatur: 'praecla- 2
rum', inquit, 'diem mihi fore video cum et vos adestis et adfuturos se illi, quos ad conventus nostri societatem rogari placuit, spoponderunt. soli Postumiano antiquior visa est instruendarum cura defensionum; in cuius abnuentis locum Eusebium Graia et doctrina et facundia clarum rhetorem subrogavi, insinuatumque omnibus ut ab exorto die se nobis indulgerent, quando quidem nullis hodie officiis publicis occupari fas esset: togatus certe vel trabeatus paludatusve seu praetextatus hac die videtur nullus.' tum Avienus – ut ei interpellandi mos erat – 3
'cum sacrum mihi,' ait, 'ac rei publicae nomen, Praetextate, tuum inter vocabula diversi habitus refers, admoneor non ludicrae, ut aestimo, quaestionis. cum enim vestitus togae vel trabeae seu paludamenti nullum de se proprii nominis usum fecerit, quaero abs te, cur hoc de solo praetextae habitu usurpaverit vetustas, aut huic nomini quae origo contigerit?' inter haec Avieni dicta Flavianus et 4
Eustathius, par insigne amicitiae, ac minimo post Eusebius ingressi alacriorem fecere coetum, acceptaque ac

[NDPT BVZ RFA] 1 adsecutus] adsectas B' | probaliorem P, probabilem Z' || 2 haec *om.* TR' || 3 est *om.* R' || 5 dedisserendi B' | quo] que N || 6 decumatos NF || 9 vetii NDV', vetthii Z || 13 effuturos P' || 16 graiae NDP, gratiae T, gratia (*ut vid.*) ZRFA || 17 clarum *om.* P | subrogavit R || 20 paludatusque P, plaudatusve A' | ac P' || 23 habitu N | admoneo A || 29 eustachius TA, eusthathius B: *varietatem lectionis in hoc nomine deinceps tacebo* | pars N || 30 ingressi *om.* R' | accepta R'

reddita salutatione consederunt, percontantes quidnam
5 offenderint sermocinationis. tum Vettius 'peropportune adfuistis', inquit, 'adsertorem quaerenti. movet enim mihi Avienus noster nominis quaestionem et ita originem eius efflagitat tamquam fides ab eo generis exigenda sit. nam cum nullus sit qui appelletur suo nomine vel togatus vel trabeatus vel paludatus, cur praetextatus nomen habea-
6 tur, postulat in medium proferri. sed et cum posti inscriptum sit Delphici templi, et unius e numero septem sapientum eadem sit ista sententia γνῶθι σεαυτόν, quid in me scire aestimandus sim, si nomen ignoro? cuius mihi nunc et origo et causa dicenda est.

7 Tullus Hostilius, rex Romanorum tertius, debellatis Etruscis sellam curulem lictoresque et togam pictam atque praetextam, quae insignia magistratuum Etruscorum erant, primus ut Romae haberentur instituit. sed praetextam illo saeculo puerilis non usurpabat aetas: erat enim ut cetera, quae enumeravi, honoris habitus. sed
8 postea Tarquinius, Demarati exulis Corinthii filius, Priscus quem quidam Lucumonem vocitatum ferunt, rex tertius ab Hostilio, quintus a Romulo, de Sabinis egit triumphum. quo bello filium suum annos quattuordecim natum, quod hostem manu percusserat, et pro contione laudavit et bulla aurea praetextaque donavit, insigniens puerum ultra annos fortem praemiis virilitatis et honoris.
9 nam sicut praetexta magistratuum, ita bulla gestamen erat triumphantium, quam in triumpho prae se gerebant

13 sqq. cf. Liv. 1, 8; Dion. Hal. 3, 61 sq. || 19 sqq. cf. Liv. 1, 34 || 21 sqq. cf. Liv. 1, 38; Plut. Q. R. 101

[**NDPTBVZRFA**] 2 vetius **ND** || 3 inquit affuistis **P** | adfuisti (aff-) **BVZRFA** | adsortorem **B'** || 4 nostri **pVA** || 5 exigatur **P** || 6 cum *om.* **R'** | appellatur **P'** || 7 cur] vel cum *ss. in* **B** || 8 et *om.* **BZ'** || 9 delphici **T**, delfici *cett.* | sapientium **BVZA** || 10 gnothi eauton **ND**, gnothe auton **P**, gnoti seauton **BZ**, gnothi se auton **VRFA** || 11 scire *om.* **P'**, nescire *Eyss.* | sim] sit **B'**, sum **b**, sit nam **T** || 13 tullius **PVRFA** | *post* hostilius *addunt* hosti filium **ND**, hosti filius **P** || 14 curialem **B'Z**, curylem **V** | litoresque **B'** || 18 cetera quae *om.* **P** | habitus *om.* **NDP** || 19 chorinthii **DB**, corinphii **Z** || 20 lucii nomen **A** | vocatum **A** || 21 ostilio **D'** || 24 insignens **NDP'** || 26 gestamen] tamen **R'**

inclusis intra eam remediis quae crederent adversus invidiam valentissima. hinc deductus mos ut praetexta et 10 bulla in usum puerorum nobilium usurparentur ad omen ac vota conciliandae virtutis ei similis cui primis in annis munera ista cesserunt.

Alii putant eundem Priscum, cum statum civium 11 sollertia providi principis ordinaret, cultum quoque ingenuorum puerorum inter praecipua duxisse, instituisseque ut patricii bulla aurea cum toga cui purpura praetexitur uterentur, dumtaxat illi quorum patres curulem gesserant magistratum: ceteris autem ut praetexta tan- 12 tum uterentur indultum, sed usque ad eos quorum parentes equo stipendia iusta meruissent. libertinis vero nullo iure uti praetextis licebat ac multo minus peregrinis, quibus nulla esset cum Romanis necessitudo. sed postea 13 libertinorum quoque filiis praetexta concessa est ex causa tali, quam M. Laelius augur refert, qui bello Punico secundo duumviros dicit ex senatus consulto propter multa prodigia libros Sibyllinos adisse et inspectis his nuntiasse in Capitolio supplicandum lectisterniumque ex collata stipe faciendum, ita ut libertinae quoque, quae longa veste uterentur, in eam rem pecuniam subministrarent. acta igitur 14 obsecratio est pueris ingenuis itemque libertinis, sed et virginibus patrimis matrimisque pronuntiantibus carmen: ex quo concessum ut libertinorum quoque filii, qui ex iusta dumtaxat matrefamilias nati fuissent, togam praetextam et lorum in collo pro bullae decore gestarent.

Verrius Flaccus ait cum populus Romanus pestilentia 15 laboraret essetque responsum id accidere, quod di despice-

[NDPTBVZRFA] **2** *post* valentissima *repetit* 22, 26 nam — gestamen **P′** || **5** censerunt **D** || **6** statum **p**, istatum **NDP′TBVZF**, is statum **RA** || **7** provide princeps **TBVZ** || **8** puerum **R′** | dixisse **B′** || **11** magistratuum **B′** || **14** lucebat **P′** || **17** libello **D** || **19** sibyllinos *varie scriptum non enoto* || **23** obscuratio **R** obsecrationem *pro* obsecratio est **N** || **24** matrimisque *om.* **TBVZ** | pronuntibus **B′Z** || **26** iuxta **NDP′R′** | totam **NDP′TVZ′RA′** || **27** bulla **A** | decore *om.* **A** || **28.29** pestilentia laborasset **P**, pestilentiaret **B′** || **29** essetque responsum *om.* **R** | accedere **BZ** | dii **PT**, *om.* **AZ** | dispicentur **D**, dispicerentur **B**

rentur, anxiam urbem fuisse, quia non intellegeretur oraculum; evenisseque ut Circensium die puer de cenaculo pompam superne despiceret, et patri referret quo ordine secreta sacrorum in arca pilenti composita vidisset: qui cum rem gestam senatui nuntiasset, placuisse velari loca ea qua pompa veheretur, atque ita peste sedata, puerum, qui ambiguitatem sortis absolverat, togae praetextae usum munus impetravisse.

16 Vetustatis peritissimi referunt in raptu Sabinarum unam mulierem nomine Hersiliam, dum adhaeret filiae, simul raptam: quam cum Romulus Hosto cuidam ex agro Latino, qui in asylum eius confugerat, virtute conspicuo uxorem dedisset, natum ex ea puerum, antequam alia ulla Sabinarum partum ederet: eum, quod primus esset in hostico procreatus, Hostum Hostilium a matre vocitatum et eundem a Romulo bulla aurea ac praetextae insignibus honoratum. is enim cum raptas ad consolandum vocasset, spopondisse fertur se eius infanti, quae prima sibi civem Romanum esset enixa, inlustre munus daturum.

17 Non nulli credunt ingenuis pueris attributum ut cordis figuram in bulla ante pectus adnecterent, quam inspicientes ita demum se homines cogitarent, si corde praestarent, togamque praetextam his additam ut ex purpurae rubore ingenuitatis pudore regerentur.

18 Diximus unde praetexta, adiecimus et causas quibus
aestimatur concessa pueritiae: nunc idem habitus quo
argumento transierit in usum nominis, paucis explican-
19 dum est. mos antea senatoribus fuit in curiam cum prae-
textatis filiis introire. cum in senatu res maior quaepiam
consultabatur eaque in diem posterum prolata est, placuit

9sqq. cf. Plut. Romul. 18 || 27sqq. cf. Gell. N. A. 1. 23, 4—13

[**NDPTBVZRFA**] 1 axiam **B'** || 3 pompam] poma **A'** || 6 ea *om.* **R** | quo **B** | poma **A'** || 7 togae et praetextae **TVZRFA** || 8 impetrasse **A'** || 12 asilum **NDPTRA** || 13 desidisset **R** || 14 partum] quartum **N** || 18 respondisse **T**, spondisse **R** || 21 adnecteret **B'** || 23 *malim* addictam | robore **R'** | ingenuitates **P'** || 26 quoquo **F** || 28 mox antea **N** | ante **P** || 30 conultabatur **R'**, consulabatur **A'** | posterum diem **P** | esset **NDPTRFA** | placuitque **BVZ** *fort. recte*

ut hanc rem, super qua tractavissent, nequis enuntiaret
priusquam decreta esset. mater Papirii pueri, qui cum 20
parente suo in curia fuerat, percontatur filium quidnam
in senatu egissent patres. puer respondit tacendum esse
neque id dici licere. mulier fit audiendi cupidior: secre-
tum rei et silentium pueri animum eius ad inquirendum
everberat: quaerit igitur compressius violentiusque. tum 21
puer, urgente matre, lepidi atque festivi mendacii consi-
lium capit. actum in senatu dixit utrum videretur utilius
magisque e re publica esse, unusne ut duas uxores haberet,
an ut una apud duos nupta esset. hoc illa ubi audivit, ani- 22
mo compavescit, domo trepidans egreditur, ad ceteras
matronas adfert, postridieque ad senatum copiosa ma-
trum familias caterva confluunt. lacrimantes atque ob-
secrantes orant, una potius ut duobus nupta fieret quam
ut uni duae. senatores ingredientes curiam, quae illa 23
mulierum intemperies et quid sibi postulatio istaec vellet,
mirabantur et ut non parvae rei prodigium illam verecundi
sexus impudicam insaniam pavescebant. puer Papirius 24
publicum metum demit. nam in medium curiae progressus,
quid ipsi mater audire institisset, quid matri ipse simulas-
set, sicuti fuerat enarrat. senatus fidem atque ingenium 25
pueri exosculatur, consultumque facit uti posthac pueri
cum patribus in curiam ne introeant praeter illum unum
Papirium. eique puero postea cognomentum honoris gratia
decreto inditum Praetextatus ob tacendi loquendique in
praetexta aetate prudentiam. hoc cognomentum postea 26
familiae nostrae in nomen haesit. non aliter dicti Scipiones
nisi quod Cornelius, qui cognominem patrem luminibus
carentem pro baculo regebat, Scipio cognominatus nomen
ex cognomine posteris dedit. sic Messala tuus, Aviene, dic-
tus a cognomento Valerii Maximi qui, postquam Messa-

31 cf. Sen. brev. vit. 13, 5.

[NDPT BVZ RFA] 7 quaeritur B || 10 e] ex r | ut] aut B′V || 13 copiosae BVZRFA || 14 catervae BVZRFA | consecrantes B′Z || 17 ista haec DBVZ || 18 non ut RFA || 19 pudicam R′ || 20 metum] meum A′, **eum R || 21 ipsi] ipsa b || 25 honores P′, vel oris *add.* b || 28 dici R || 29 cognomine DpVZ || 32 mamixi D

nam urbem Siciliae nobilissimam cepit, Messala cogno-
27 minatus est. nec mirum si ex cognominibus nata sunt nomi-
na, cum contra et cognomina ex propriis sint tracta nomi-
nibus, ut ab Aemilio Aemilianus, a Servilio Servilianus'.
28 Hic subiecit Eusebius: 'Messala et Scipio, alter de
pietate, de virtute alter, ut refers, cognomina reppere-
runt. sed Scropha et Asina, quae viris non mediocribus
cognomenta sunt, volo dicas unde contigerint, cum con-
tumeliae quam honori propiora videantur'.
29 Tum ille: 'Nec honor nec iniuria sed casus fecit haec
nomina. nam Asinae cognomentum Corneliis datum est,
quoniam princeps Corneliae gentis, empto fundo seu filia
data marito, cum sponsores ab eo sollemniter poscerentur,
asinam cum pecuniae onere produxit in forum, quasi pro
30 sponsoribus praesens pignus. Tremellius vero Scropha
cognominatus est eventu tali. is Tremellius cum familia
atque liberis in villa erat. servi eius cum de vicino scropha
erraret, subreptam conficiunt: vicinus advocatis custo-
dibus omnia circumvenit nequa ecferri possit: isque ad
dominum appellat restitui sibi pecudem. Tremellius qui
ex vilico rem comperisset, scrophae cadaver sub centoni-
bus collocat, super quos uxor cubabat; quaestionem vicino
permittit. cum ventum est ad cubiculum, verba iurationis
concipit: nullam esse in villa sua scropham, 'nisi istam',
inquit, 'quae in centonibus iacet', lectulum monstrat.
ea facetissima iuratio Tremellio Scrophae cognomen-
tum dedit.'
7 Dum ista narrantur, unus a famulitio, cui provincia erat
admittere volentes dominum convenire, Euangelum adesse
nuntiat cum Disario, qui tunc Romae praestare videbatur
2 ceteris medendi artem professis. conrugato indicavere

[**NDPT BVZ RFA**] 1 coepit **PBVR** || 2 ex *om.* **NDPT** || 3 com **B'** || 4 Servilio *vulg.*, servio *codd.* || 5 de *om.* **B'** || 9 propi**ora **P**, propriora **VR'A** || 12 gentis corneliae **BVZ** || 14 honere **DB'**, honore **Z** || 19 neque **B'** | haec ferri **pTbFA**, ferri **B'** || 22 cubat **R** || 23 cum] con **B'** || 26 scro (*sic*) **F'** || 28 cuius **Z** | providentia provincia **V**, providentia **Z** || 30 dysario **NDPVF**, dissario **T** || 31 ceteris *om.* **P**

vultu plerique de considentibus, Euangeli interventum
otio suo inamoenum minusque placido conventui con-
gruentem. erat enim amarulenta dicacitate et lingua
proterve mordaci procax ac securus offensarum, quas sine
delectu cari vel non amici in se passim verbis odia serenti-
bus provocabat. sed Praetextatus ut erat in omnes
aeque placidus ac mitis, ut admitterentur missis ob-
viis imperavit. quos Horus ingredientes commodum 3
consecutus comitabatur, vir corpore atque animo iuxta
validus, qui post innumeras inter pugiles palmas ad
philosophiae studia migravit, sectamque Antisthenis et
Cratetis atque ipsius Diogenis secutus inter Cynicos non
incelebris habebatur. sed Euangelus, postquam tantum 4
coetum adsurgentem sibi ingressus offendit: 'casusne',
inquit, 'hos omnes ad te, Praetextate, contraxit, an
altius quiddam, cui remotis arbitris opus sit, cogitaturi
ex disposito convenistis? quod si ita est, ut aestimo, abibo
potius quam me vestris miscebo secretis, a quibus me
amovebit voluntas, licet fortuna fecisset inruere'. tunc 5
Vettius quamvis ad omnem patientiam constanter animi
tranquillitate firmus, non nihil tamen consultatione tam
proterva motus: 'si aut me', inquit, 'Euangele, aut haec 6
innocentiae lumina cogitasses, nullum inter nos tale se-
cretum opinarere, quod non vel tibi vel etiam vulgo fieri
dilucidum posset, quia neque ego sum immemor nec
horum quemquam inscium credo sancti illius praecepti
philosophiae, sic loquendum esse cum hominibus tam-
quam di audiant, sic loquendum cum dis tam-
quam homines audiant: cuius secunda pars sancit ne-
quid a dis petamus, quod velle nos indecorum sit homi-

22 sqq. cf. Sen. ep. 10, 5; Pers. 2. 5, 3–7

[NDPT BVZ RFA] 1 consedentibus P | interventu N || 3 linguae P || 4 protervae NP | mendaci ND, mendacii P | qua P'T || 5 dilectu B'ZRFA' | nam amici N || 7 aquae B' || 8 horas B', ***om.* Z || 9 iuxta *om.* P || 10 innumeras *om.* BVZRFA || 11 philophiae D | antistenis P'R, anthisthenis BV, anthistenis Z || 12 diogenis – 13 habebatur *bis scripta in* B || 12 cinicos TVZRFA || 13 inlecebris ZA' || 15 te] se NDP'T'BVA, ste Z' || 19 amovebis B' | tum P || 24 opinare BZ'A, oppinarere V | vel *primum om.* F || 28 di] di****N, diaudi D, dii A (*sed* di/dii *deinceps non notabo*)**

7 nibus confiteri. nos vero, ut et honorem sacris feriis habe-
remus et vitaremus tamen torporem feriandi atque otium
in negotium utile verteremus, convenimus diem totum
8 doctis fabulis velut ex symbola conferendis daturi. nam
si per sacra sollennia rivos deducere religio nulla prohi-
bebit, si salubri fluvio mersare oves fas et iura permit-
tunt, cur non religionis honor putetur dicare sacris
9 diebus sacrum studium litterarum? sed quia vos quo-
que deorum aliquis nobis additos voluit, facite si volen-
tibus vobis erit, diem communibus et fabulis et epulis
exigamus, quibus ut omnes hodie qui praesentes sunt
10 adquiescant impetratum teneo'. tunc ille: 'superve-
nire fabulis non evocatos haud equidem turpe existi-
matur: verum sponte inruere in convivium aliis praepa-
ratum nec Homero sine nota vel in fratre memoratum
est, et vide ne nimium arroganter tres tibi velis Menelaos
11 contigisse, cum illi tanto regi unus evenerit.' tum omnes
Praetextatum iuvantes orare blandeque ad commune
invitare consortium, Euangelum quidem saepius et maxi-
me sed non nunquam et cum eo pariter ingressos.
12 Inter haec Euangelus petitu omnium temperatus:
'M. Varronis', inquit, 'librum vobis arbitror non ignotum
ex saturis Menippeis, qui inscribitur 'Nescis quid vesper
vehat', in quo convivarum numerum hac lege definit,
ut neque minor quam Gratiarum sit neque quam Musarum
numerosior. hic video excepto rege convivii tot vos esse
quot Musae sunt: quid ergo perfecto numero quaeritis
13 adiciendos?' et Vettius, 'hoc,' inquit, 'nobis praesentia
vestra praestabit, ut et Musas impleamus et Gratias,
quas ad festum deorum omnium principis aequum est
convenire.

15 Iliad. 2.408 || 21 ss. cf. Gell. N. A. 13.11 || 23 fr. sat. 333 Buech.

[NDPTBVZ RFA] 1 et *om.* B'R || 3 utile *om.* P || 4 symbolo T (sym-/sim- *non enoto*) || 5 diducere NDP | prohibet R || 13 fabulis *om.* P | turpe *om.* B' || 15 homero] menelao *in ras.* P || 16 vide] inde A | tres] res NDPT'B'V, *delet* t, plures P^m || 19 convivium A' || 20 ingressus N || 23 satyris/satiris *non enoto* | menipeis R || 24 numero P' || 25 nequaquam NDPT || 26 nemerosior B' || 27 perfectio B' || 30 principem B'

Cum igitur consedissent, Horus Avienum intuens, quem
familiarius frequentare solitus erat: 'in huius' inquit 14
'Saturni cultu, quem deorum principem dicitis, ritus
vester ab Aegyptiorum religiosissima gente dissentit.
nam illi neque Saturnum nec ipsum Sarapim receperant
in arcana templorum usque ad Alexandri Macedonis occa-
sum: post quem tyrannide Ptolemaeorum pressi hos quo-
que deos in cultum recipere Alexandrinorum more, apud
quos praecipue colebantur, coacti sunt. ita tamen imperio 15
paruerunt ut non omnino religionis suae observata con-
funderent. nam quia numquam fas fuit Aegyptiis pecudi-
bus aut sanguine sed precibus et ture solo placare deos,
his autem duobus advenis hostiae erant ex more mactan-
dae, fana eorum extra pomerium locaverunt, ut et illi
sacrificii sollennis sibi cruore colerentur, nec tamen
urbana templa morte pecudum polluerentur: nullum
itaque Aegypti oppidum intra muros suos aut Saturni
aut Sarapis fanum recepit. horum alterum vix aegreque 16
a vobis admissum audio, Saturnum vero vel maximo
inter ceteros honore celebratis. si ergo nihil est quod me
hoc scire prohibeat, volo in medium proferatur.' hic 17
Avienus in Praetextatum expectationem consulentis
remittens, 'licet omnes,' ait, 'qui adsunt pari doctrina
polleant, sacrorum tamen omnium Vettius unice con-
scius potest tibi et originem cultus qui huic deo penditur
et causam festi sollennis aperire.' quod cum Praetextatus
in alios refundere temptasset, omnes ab eo impetraverunt
ut ipse dissereret. tunc silentio facto ita exorsus est: 18
'Saturnaliorum originem illam mihi in medium pro-
ferre fas est, non quae ad arcanam divinitatis naturam

5ss. cf. Tac. hist. 4, 81–3; Plut. soll. anim. 36; id. Is. et Os. 28 ||
18 cf. Tert. apol. 6, 8; Dio Cass. 42, 26

[**NDPT BVZ RFA**] 2 huius] hoc **BVZRFA** || 3 principem *om.* **A** || 4 dissentit — 5 receperant *om.* **BVZRFA** || 6 in arcana *om.* **P'** | ad *om.* **RFA** | alandri **ND** || 7 terannide **ND** (tir- *non enoto*) | ptolomeorum **PBVZRFA** || 8 recepere **P'T** || 9 colebantur *om.* **T** || 12 deos placare **A** || 14.15 illis sacrificiis **B'** || 18 serapis **PTbvFa**, syrapis **B'** | recipit **pVRFA** || 24 omnium *om.* **P** || 25 tibi *om.* **B** || 26 festis **D** || 28 disseret **B'** || 30 arcanum **T**

refertur, sed quae aut fabulosis admixta disseritur aut
a physicis in vulgus aperitur. nam occultas et manantes
ex veri fonte rationes ne in ipsis quidem sacris enarrare
permittitur, sed siquis illas adsequitur, continere intra
conscientiam tectas iubetur. unde quae sciri fas est
19 Horus noster licebit mecum recognoscat. regionem istam,
quae nunc vocatur Italia, regno Ianus optinuit, qui, ut
Hyginus Protarchum Trallianum secutus tradit, cum
Camese aeque indigena terram hanc ita participata poten-
tia possidebant, ut regio Camesene, oppidum Ianiculum
20 vocitaretur. post ad Ianum solum regnum redactum est,
qui creditur geminam faciem praetulisse, ut quae ante
quaeque post tergum essent intueretur: quod procul
dubio ad prudentiam regis sollertiamque referendum est,
qui et praeterita nosset et futura prospiceret; sicut Ante-
vorta et Postvorta, divinitatis scilicet aptissimae comites,
21 apud Romanos coluntur. hic igitur Ianus, cum Saturnum
classe pervectum excepisset hospitio, et ab eo edoctus
peritiam ruris, ferum illum et rudem ante fruges cognitas
victum in melius redegisset, regni eum societate munera-
22 vit. cum primus quoque aera signaret, servavit et in hoc
Saturni reverentiam ut, quoniam ille navi fuerat advectus,
ex una quidem parte sui capitis effigies, ex altera vero
navis exprimeretur, quo Saturni memoriam in posteros
propagaret. aes ita fuisse signatum hodieque intellegitur
in aleae lusu, cum pueri denarios in sublime iactantes ca-
23 pita aut navia lusu teste vetustatis exclamant. hos una
concordesque regnasse vicinaque oppida communi opera
condidisse praeter Maronem, qui refert

8 fr. 6 Peter. cf. Serv. Aen. 1, 533 || 20 cf. Athen. 692E; Plut. Q. R. 41

[NDPT BVZ RFA] 1 fabulis b || 2 a *om.* **R | fisicis Z (phis-** *non enoto*) **|| 3 ex meri veri fonte** *codd.*: *correxit Meurs.* **| enarrari pBVZRFA || 8 higinus NPTVZR | protarcum tranlianum R || 9 camesae PZ, camasene A', camase a || 10 camasene NDPFA, camesena v || 13 pos tergum NDBVZ || 14 ferendum R || 18 et habeo N || 19 pueritiam B' | ferum] aerum B', ferrum** *ut vid.* **A' || 20 numeravit bA | quoque] quo Z, quoquo R || 21 signaret aera A' || 24 et in posteros RFA || 25 aes] haec B' || 26 lusu** *scripsi*, **sum B', lusum** *cett.* **|| 27 navi a lusu V'RF || 28 vicineque A || 29 praeter maronem** *om.* **R' | marorem ND | fert A**

Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen

etiam illud in promptu est quod posteri quoque duos
eis continuos menses dicarunt, ut December sacrum
Saturni, Ianuarius alterius vocabulum possideret. cum 24
inter haec subito Saturnus non comparuisset, excogitavit
Ianus honorum eius augmenta. ac primum terram omnem
dicioni suae parentem Saturniam nominavit: aram deinde
cum sacris tamquam deo condidit, quae Saturnalia nomi-
navit. tot saeculis Saturnalia praecedunt Romanae urbis
aetatem. observari igitur eum iussit maiestate religionis
quasi vitae melioris auctorem: simulacrum eius indicio
est, cui falcem, insigne messis, adiecit. huic deo insertiones 25
surculorum pomorumque educationes et omnium cuiusce-
modi fertilium tribuunt disciplinas. Cyrenenses etiam,
cum rem divinam ei faciunt, ficis recentibus coronantur
placentasque mutuo missitant, mellis et fructuum reper-
torem Saturnum aestimantes. hunc Romani etiam Ster-
culium vocant, quod primus stercore fecunditatem agris
comparaverit. regni eius tempora felicissima feruntur, cum 26
propter rerum copiam, tum et quod nondum quisquam
servitio vel libertate discriminabatur, quae res intellegi
potest, quod Saturnalibus tota servis licentia permittitur.

Alia Saturnaliorum causa sic traditur. qui erant ab Her- 27
cule in Italia relicti, ut quidam ferunt, irato, quod incu-
stoditum fuisset armentum, ut non nulli aestimant, con-
sulto eos relinquente, ut aram suam atque aedem ab
incursionibus tuerentur: hi ergo cum a latronibus infesta-
rentur, occupato edito colle Saturnios se nominaverunt,
quo ante nomine etiam idem collis vocabatur, et quia se
huius dei senserunt nomine ac religione tutos, instituisse

1 Verg. Aen. 8. 358 || 12 cf. Fest. 325, 6 || 17 cf. Aug. civ. 18, 15 || 20 cf. Iustin. 43, 1 || 23 cf. Dion. Hal. ant. 1, 34

[NDPT BVZ RFA] **3** ei **R'** || **6** augmentum **B'ZR**, augumentum **V** || **7** dicionis **V'** || **10** magestate **PV'** || **12** facem **R'** | adiacet **B'V'** || **13** huiuscemodi **BVZa** || **14** tribuuntur **P'** | cireneses *corr.* cirenenses **P** || **16** placentesque **B'Z**, placentas **R'** || **17** stercutum **NDPT'B'** || **19** compaverit **NDB'** || **20** et *om.* **T** || **24** ferunt *om.* **A** || **26** eadem **N**, aeadem **B'** || **27** incursoribus **A'** | infestinarentur **N** || **29** idem etiam **A'** || **30** diei **N'DTB'A'**

Saturnalia feruntur, ut agrestes vicinorum animos ad maiorem sacri reverentiam ipsa indicti festi observatio vocaret.

28 Nec illam causam quae Saturnalibus adsignatur ignoro, quod Pelasgi, sicut Varro memorat, cum sedibus suis pulsi diversas terras petissent, confluxerunt plerique Dodonam et incerti quibus haererent locis, eius modi accepere responsum:

στείχετε μαιόμενοι Σικελῶν Σατούρνιον αἶαν
ἠδ' Ἀβορειγενέων, Κοτύλην, οὗ νᾶσος ὀχεῖται,
οἷς ἀναμειχθέντες δεκάτην ἐκπέμπετε Φοίβῳ
καὶ κεφαλὰς Ἅιδῃ καὶ τῷ πατρὶ πέμπετε φῶτα.

acceptaque sorte cum Latium post errores plurimos appulissent, in lacu Cutiliensi enatam insulam deprehenderunt.
29 amplissimus enim caespes, sive ille continens limus seu paludis fuit coacta compage virgultis et arboribus in silvae licentiam comptus, iactantibus perenne fluctibus vagabatur, ut fides ex hoc etiam Delo facta sit, quae celsa mon-
30 tibus, vasta campis, tamen per maria migrabat. hoc igitur miraculo deprehenso, has sibi sedes praedictas esse didicerunt, vastatisque Siciliensibus incolis occupavere regionem, decima praedae secundum responsum Apollini consecrata, erectisque Diti sacello et Saturno ara, cuius
31 festum Saturnalia nominarunt. cumque diu humanis capitibus Ditem et virorum victimis Saturnum placare se crederent propter oraculum in quo erat

καὶ κεφαλὰς Ἅιδῃ καὶ τῷ πατρὶ πέμπετε φῶτα,

3 ss. cf. Dion. Hal. 1, 19; Lactant. 1, 2, 1 || **14** cf. Sen. nat. 3, 25, 8; Plin. N. H. 2, 209; 3, 109 || **21** cf. Fest. 237

[**NDPT BVZ RFA**] **3** nec] nam **D** || **5** dodomam **N**, dedonam **F** || **6** accipere **B'R'** || **8—11** *Graeca om., spatio 2—3 versuum relicto,* **NDPT**, *nullo spatio relicto om.* **A** || **8** CTEXETE **BVZ** | CIKEΛON **BVZ**, CIKEAΩN **R** | A*A **B**, AIAH **V**, AIĀ **RF** || **9** KOTYAHN **Z** || **10** OI **B** | ANAMEIXΘENTE **R** | δεκάτην — φοίβῳ *om.* **R** || **11** -λάς *in* κεφαλάς *ad* φῶτα *om.* **F** | AΔAHI **BVR**, AAΔHI **Z** || **12** cum] con **D** || **13** natam **R**, nantem *Ianus non male* || **16** perenne *scripsi*, per omnem **NDP'TB'VZF**, per omne **R'**, mare *add.* **r**, per amnem **pb**, per omnem lacum **A** || **18** vasta — **19** didicerunt *om.* **N** || **18** ambulabat **P** || **20** vastisque **A** | sicilientibus **ND** || **21** responpum **B'** || **22** diti] ditus **V**, *om.* **R'** || **23** saturna **R** || **26** *Graeca om.* **A** | KEΦAACN, KEΦAMC**F** | AIΔHI **NDP**, AΔH **B**, AΔHI **TVZRF** | NEMΠETE **N**, ΠHMΠETE **P**, ΠETE **VRF**, ΠE **Z'**

Herculem ferunt postea cum Geryonis pecore per Italiam revertentem suasisse illorum posteris, ut faustis sacrificiis infausta mutarent, inferentes Diti non hominum capita sed oscilla ad humanam effigiem arte simulata, et aras Saturnias non mactando viro sed accensis luminibus excolentes, quia non solum virum sed et lumina φῶτα significat. inde mos per Saturnalia missitandis cereis coepit. 32

Alii cereos non ob aliud mitti putant, quam quod hoc principe ab incomi et tenebrosa vita quasi ad lucem et bonarum artium scientiam editi sumus. illud quoque in 33
litteris invenio, quod cum multi occasione Saturnaliorum per avaritiam a clientibus ambitiose munera exigerent idque onus tenuiores gravaret, Publicius tribunus plebi tulit, non nisi cerei ditioribus missitarentur.'

Hic Albinus Caecina subiecit: 'qualem nunc permuta- 34
tionem sacrificii, Praetextate, memorasti, invenio postea Compitalibus celebratam, cum ludi per urbem in compitis agitabantur, restituti scilicet a Tarquinio Superbo Laribus ac Maniae ex responso Apollinis, quo praeceptum est ut pro capitibus capitibus supplicaretur. idque aliquamdiu 35
observatum, ut pro familiarium sospitate pueri mactarentur Maniae deae, matri Larum. quod sacrificii genus Iunius Brutus consul pulso Tarquinio aliter constituit celebrandum. nam capitibus alii et papaveris supplicari iussit ut responso Apollinis satis fieret de nomine capitum remoto scilicet scelere infaustae sacrificationis: factumque est ut effigies Maniae suspensae pro singulorum foribus periculum, si quod immineret familiis, expiarent, ludosque

1ss. cf. Dion. Hal. 1, 35 || 8ss. cf. Varr. L. L. 5, 64 || 17 cf. Ov. fast. 2. 612ss.; Arnob. 2. 68; Minuc. Fel. 30

[NDPT BVZ RFA] 1 gerionis TbVRFA, regionis B′, geronis Z || 3 hominus apita *ut vid.* B′ || 5 viros p | accensos B′ || 6 fota *codd.* || 7 coereis VR || 8 coereos R || 10 edeti B || 12 cleentibus P′ || 14 ditioribus cerei P′R′ || 17 cum compitalibus B | pitis D || 18 agebantur P | restitui P′ || 19 ex] ac B′ || 20 capitibus — 21 pro *om.* Z | pro cap. cap.] pro capitibus DTR′, pro capitabus capitibus P′, capitibus pro capitibus B || 20 aliquando B′ || 21 familiarum D′PF || 22 deae *om.* A || 23 consul pulso] compulso *corr.* pulso B | tarquio N || 24 allii PbZFA || 25 faceret R′ || 26 scele V′ || 28 si *om.* R′

ipsos ex viis compitorum in quibus agitabantur Compitalia appellitaverunt. sed perge cetera.'

36 Et Praetextatus: 'bene et opportune similis emendatio sacrificiorum relata est; sed ex his causis, quae de origine huius festi relatae sunt, apparet Saturnalia vetustiora esse urbe Roma, adeo ut ante Romam in Graecia hoc sollenne coepisse L. Accius in Annalibus suis referat his versibus:

37 Maxima pars Graium Saturno et maxime Athenae
conficiunt sacra, quae Cronia esse iterantur ab illis,
eumque diem celebrant: per agros urbesque fere omnes
exercent epulis laeti famulosque procurant
quisque suos, nostrisque itidem est mos traditus illinc
iste ut cum dominis famuli epulentur ibidem.

8 Nunc de ipso dei templo pauca referenda sunt. Tullum Hostilium cum bis de Albanis, de Sabinis tertio triumphasset, invenio fanum Saturno ex voto consecravisse et Saturnalia tunc primum Romae instituta, quamvis Varro libro sexto, qui est De sacris aedibus, scribat aedem Saturni ad forum faciendam locasse L. Tarquinium regem, Titum vero Larcium dictatorem Saturnalibus eam dedicasse. nec me fugit Gellium scribere senatum decresse ut aedes Saturni fieret, eique rei L. Furium tribunum mili-
2 tum praefuisse. habet aram et ante Senaculum. illic Graeco ritu capite aperto res divina fit, quia primum a Pelasgis, post ab Hercule ita eam a principio factitatam putant.
3 aedem vero Saturni aerarium Romani esse voluerunt, quod tempore quo incoluit Italiam fertur nullum in eius

9–14 fr. 3 Morel. cf. Ath. 639B || 15ss. cf. Dion. Hal. 2,50; 3, 32 || 22 Cn. Gellius fr. 24 Peter

[NDPTBVZRFA] 1 competorum P′ || 2 apellitaverunt VF, appellaverunt A′ || 3 vel emundatio *add.* b || 5 de *om.* R′ || 6 urbe *om.* A | romana BVZRFA′ || 7 L. Accius – 8 versibus *om.* D | L. Accius] Iactius N, L. annis actius T, laccius VR, baccius F, L. actius A || 11 cumque T, huncque F, *mala fide uterque* | fere *om.* A || 12 excercent D || 13 suo VR′FA′ | nostrisque itidem est *Gronovius*, nostrique itidem et *codd.* | nostraditus B′, monstraditus Z || 14 cum *om.* R′ || 15 tullium PRA || 17 inveni NDP || 20 faciendum VZRFA || 22 gallium R | decrevisse P′Z || 24 cenaculum R′ | grego P′ || 25 operto TbZ | pelagis R′ || 26 factitam R || 27 roma P′ | voluerunt esse BVZ

finibus furtum esse commissum aut quia sub illo nihil erat cuiusquam privatum:

nec signare solum aut partiri limite campum
fas erat: in medium quaerebant . . .

Ideo apud eum locaretur populi pecunia communis, sub quo
fuissent cunctis universa communia. illud non omiserim, 4
Tritonas cum bucinis fastigio Saturni aedis superpositos,
quoniam ab eius commemoratione ad nostram aetatem
historia clara et quasi vocalis est, ante vero muta et ob-
scura et incognita, quod testantur caudae Tritonum humi
mersae et absconditae. cur autem Saturnus ipse in com- 5
pedibus visatur Verrius Flaccus causam se ignorare dicit,
verum mihi Apollodori lectio sic suggerit. Saturnum
Apollodorus alligari ait per annum laneo vinculo et solvi
ad diem sibi festum id est mense hoc Decembri, atque inde
proverbium ductum, deos laneos pedes habere; significari
vero decimo mense semen in utero animatum in vitam
grandescere, quod donec erumpat in lucem, mollibus natu-
rae vinculis detinetur. est porro idem Κρόνος καὶ Χρόνος. Sa- 6
turnum enim in quantum mythici fictionibus distrahunt, in
tantum physici ad quandam veri similitudinem revocant.
hunc aiunt abscidisse Caeli patris pudenda, quibus in mare
deiectis Venerem procreatam, quae a spuma unde coaluit
Ἀφροδίτη nomen accepit. ex quo intellegi volunt, cum 7
chaos esset, tempora non fuisse, siquidem tempus est certa
dimensio quae ex caeli conversione colligitur. inde ab ipso
natus putatur Κρόνος qui, ut diximus, Χρόνος est. cumque 8
semina rerum omnium post caelum gignendarum de caelo
fluerent, et elementa universa quae mundo plenitudinem

3 Verg. Georg. 1. 126 || 13 FGHist. 2b. 1076 (= Apoll. fr. 118); cf. Arnob. 4, 24 || 19 cf. Cic. nat. 2, 64; Arnob. 3, 29

[**NDPTBVZRFA**] 2 cuiusque **NDPTVRFA** *fort. recte* || 4 querebantur **NDP** || 7 butinis **P'**, buccinis **T** || 9 mutu **B'Z'** || 13 appollodori **R** | dilectio **B'VZ**, *om.* **T** || 14 appollo *corr.* appollodorus **R** || 18 quo **BV** || 19 *Graeca om.* **A** | KPOC **R** || 20 mithyci **P**, myti *corr.* mytici **B**, mithici **A**, *sed hoc deinceps non notabo* || 21 fisici **P**, phisici **BVZRFA**, *quod deinceps non notabo* | viri **N**, veneri **V** || 23 quia ea spuma **A** || 25 aphrodite **T**, *om.* **R'**, afrondite **A'**, afrodite *cett.* || 26 colligitur tempus coepit inde *satis absurde codd.*: tempus coepit *ut annotationem in margine scriptum eieci* | ab *om.* **B'** || 27 natus] ornatus **T**, natur **B'** | Κρόνος *om.* **A** | CPΩNΩC **A** || 29 fruerent **B'**

facerent ex illis seminibus fundarentur, ubi mundus
omnibus suis partibus membrisque perfectus est, certo
iam tempore finis factus est procedendi de caelo semina
ad elementorum conceptionem, quippe quae iam plena
fuerant procreata. animalium vero aeternam propaga-
tionem ad Venerem generandi facultas ex umore trans-
lata est, ut per coitum maris feminaeque cuncta deinceps
9 gignerentur. propter abscisorum pudendorum fabulam
etiam nostri eum Saturnum vocitaverunt παρὰ τὴν σάθην,
quae membrum virile declarat, veluti Sathunnum: inde
etiam satyros veluti sathunos, quod sint in libidinem pro-
ni, appellatos opinantur. falcem ei quidam aestimant attri-
butam, quod tempus omnia metat exsecet et incidat.
10 hunc aiunt filios suos solitum devorare eosdemque rursus
evomere, per quod similiter significatur eum tempus esse,
a quo vicibus cuncta gignantur absumanturque et ex eo
11 denuo renascantur. eundem a filio pulsum quid aliud
est quam tempora senescentia ab his quae post sunt nata
depelli? vinctum autem, quod certa lege naturae conexa
sint tempora, vel quod omnes fruges quibusdam vinculis
12 nodisque alternentur. nam et falcem volunt fabulae in
Siciliam decidisse, quod sit terra ista vel maxime fertilis.
9 Et quia Ianum cum Saturno regnasse memoravimus,
de Saturno autem quid mythici, quid physici aestiment,
iam relatum est: de Iano quoque quid ab utrisque iactetur
2 in medium proferemus. mythici referunt regnante Iano
omnium domos religione ac sanctitate fuisse munitas

9 cf. Ar. Lys. 1119; Hesych. s. v. σάθη || 14 cf. Hes. Theog. 459; Aug. civ. 7, 19

[NDPT BVZ RFA] 6 translatus P, translatu R || 8 abscisionis (is *in ras.*) P, abscissorum T || 9 *Graeca om.* T, *praeter* ΠΑΡΑΤ *om.* A | CΑΤΗΝ D', ΓΑΘΗΝ b || 10 saturnum T, sathunum A, *ego malim* sathurnum || 11 saturos etiam R | satyros TA, saturos *cett.* sathonos NDPRFA, satunos T; *nonne debet esse* sathyros? | libudinem P' || 12 oppinantur V'A | quidam ei T, ei quidem V || 13 *post* metat *addit* et Tb | secet T, exercet Z, execet A || 16 adsumanturque DB, assumanturque A, asumanturque R || 17 eundemque PF || 18 pos NDP' || 22 discedisse R || 23 commemoravimus TBVZ || 24 mithici PVZRA, mithyci B | phisici PBZRFA | aestimant PZ || 26 in medium proferemus *om.* P' | mithyci B, mithici VZA

idcircoque ei divinos honores esse decretos et ob merita
introitus et exitus aedium eidem consecratos. Xenon 3
quoque primo Italicon tradit Ianum in Italia primum
dis templa fecisse et ritus instituisse sacrorum. ideo eum
in sacrificiis praefationem meruisse perpetuam. quidam 4
ideo eum dici bifrontem putant, quod et praeterita scive-
rit et futura providerit. sed physici eum magnis con- 5
secrant argumentis divinitatis. nam sunt qui Ianum
eundem esse atque Apollinem et Dianam dicant, et in
hoc uno utrumque exprimi numen adfirment. etenim, 6
sicut Nigidius quoque refert, apud Graecos Apollo colitur
qui Θυραῖος vocatur, eiusque aras ante fores suas cele-
brant, ipsum exitus et introitus demonstrantes potentem:
idem Apollo apud illos et Ἀγυιεὺς nuncupatur, quasi viis
praepositus urbanis: illi enim vias quae intra pomeria sunt
ἀγυιὰς appellant: Dianae vero ut Triviae viarum om-
nium tribuunt potestatem. sed apud nos Ianum omnibus 7
praeesse ianuis nomen ostendit, quod est simile Θυραίῳ.
nam et cum clavi ac virga figuratur, quasi omnium et
portarum custos et rector viarum. pronuntiavit Nigidius 8
Apollinem Ianum esse Dianamque Ianam, adposita D
littera, quae saepe I litterae causa decoris adponitur:
reditur redhibetur redintegratur et similia. Ianum quidam 9
solem demonstrari volunt, et ideo geminum quasi utrius-
que ianuae caelestis potentem, qui exoriens aperiat diem,
occidens claudat: invocarique primum, cum alicui deo res
divina celebratur, ut per eum pateat ad illum cui immola-
tur accessus, quasi preces supplicum per portas suas ad
deos ipse transmittat. inde et simulacrum eius plerumque 10
fingitur manu dextera trecentorum et sinistra sexaginta

2 cf. [Aur. Vict.] orig. 3, 7; Cic. N. D. 2, 67 || 19 cf. Ov. fast. 1, 99

[**NDPT BVZ RFA**] 1 idcirco **B'**, iccirco **A** || 2 consecratus **b** | Conon *voluit W. Kahl, collato Serv. ad Aen. 7. 738* || 3 italico **n**, italicum **R** || 6 eum *om.* **TR'**, *dein* dici *in* dictum *mutare vult* **r**, dici eum **F** || 7 phisici **PBVZRFA** || 12 ΕΥΡΑΙΟϹ **N**, ΘΙΡΑΙΟϹ **P** || 13 idem] id est **B'Z** || 14 ΑΓΥΙΕΙϹ **N**, ΑΓΥΕΥϹ **TRFA**, ΑΤΥΙΕΥϹ **B'V** | vis **B'Z** || 18 est *om.* **NDPT** | ΕΥΡΑΙΩ **N**, ΘΙΡΑΙΩ **P** || 20 renuntiavit **F** || 21 D *om.* **N** || 22 I *om.* **NA** | littera **A** || 23 redditur **V'**, *om.* **A** | redintegratus **ND** || 26 inuucarique **B'** || 28 quasi *om.* **R'** || 29 unde **TBVZ** || 30 dextrae **R'**

et quinque numerum tenens ad demonstrandam anni
11 dimensionem, quae praecipua est solis potestas. alii
mundum id est caelum esse voluerunt Ianumque ab eundo
dictum, quod mundus semper eat, dum in orbem volvitur
et ex se initium faciens in se refertur: unde et Cornificius
Etymorum libro tertio, *Cicero* inquit *non Ianum sed*
12 *Eanum nominat, ab eundo*. hinc et Phoenices in sacris
imaginem eius exprimentes draconem finxerunt in orbem
redactum caudamque suam devorantem, ut appareat
13 mundum et ex se ipso ali et in se revolvi. ideo et apud nos
in quattuor partes spectat, ut demonstrat simulacrum
eius Faleris advectum. Gavius Bassus in eo libro quem
De dis composuit Ianum bifrontem fingi ait quasi supe-
rum atque inferum ianitorem, eundem quadriformem qua-
14 si universa climata maiestate complexum. Saliorum quoque
antiquissimis carminibus *deorum deus* canitur. M. etiam
Messala, Cn. Domitii in consulatu collega idemque per
annos quinquaginta et quinque augur, de Iano ita in-
cipit: *qui cuncta fingit eademque regit, aquae terraeque
vim ac naturam gravem atque pronam in profundum di-
labentem, ignis atque animae levem in immensum sublime
fugientem, copulavit circumdato caelo: quae vis caeli*
15 *maxima duas vis dispares colligavit*. in sacris quoque
invocamus *Ianum Geminum, Ianum Patrem, Ianum
Iunonium, Ianum Consivium, Ianum Quirinum, Ianum*
16 *Patulcium* et *Clusivium*. cur *Geminum* invocemus supra
iam diximus, *Patrem* quasi deorum deum, *Iunonium*
quasi non solum mensis Ianuarii sed mensium omnium

3ss. cf. Serv. Aen. 7, 610; Ov. fast. 1, 117ss. || 27 cf. Gell. 5, 12, 5; Arn. 3. 29

[**NDPT BVZ RFA**] **1** retinens **P** || **2** praecipuest **B′** || **5** corficius **A** || **6** etimorum **PBVZ**, ethimorum **T**, ethymorum **A** | libro *om.* **R′** | tertio **PA**, $\overset{o}{\mathrm{III}}$ **TF**, III *cett.* || **7** phenices **PT**, foenices **BVF**, fenices **ZRA** || **10** ali *om.* **B′** || **11** expectat **B′** | demonstret **b** || **15** cumplexum **ND** || **16** deus] deorum **D** || **17** Cn. **T**, cnei **NDVA**, gnei *cett.* | consolatu **B′** || **18** et *om.* **P** || **19** eademque regit *om.* **R** | aeque **A′** || **21** levem] lumen **P** | sublime *om.* **P** || **25** concivium **B′VZ** | quirinium **BRFA** || **26** patultium **BVZ**, pacultium **A** | clusium **R′** || **27** deum *om.* **R′** || **28** mensum **ND** | omnium mensium **P**

ingressus tenentem; in dicione autem Iunonis sunt omnes kalendae, unde et Varro libro quinto Rerum Divinarum scribit Iano duodecim aras pro totidem mensibus dedicatas; *Consivium* a conserendo, id est a propagine generis humani, quae Iano auctore conseritur; *Quirinum* quasi bellorum potentem, ab hasta quam Sabini curin vocant; *Patulcium* et *Clusivium* quia bello caulae eius patent, pace clauduntur, huius autem rei haec causa narratur.

Cum bello Sabino, quod virginum raptarum gratia com- 17
missum est, Romani portam quae sub radicibus collis Viminalis erat, quae postea ex eventu Ianualis vocata est, claudere festinarent, quia in ipsam hostes ruebant, postquam est clausa, mox sponte patefacta est; cumque iterum ac tertio idem contigisset, armati plurimi pro limine, quia claudere nequibant, custodes steterunt, cumque ex alia parte acerrimo proelio certaretur, subito fama pertulit fusos a Tatio nostros. quam ob causam Romani, qui adi- 18
tum tuebantur, territi profugerunt. cumque Sabini per portam patentem inrupturi essent, fertur ex aede Iani per hanc portam magnam vim torrentium undis scatentibus erupisse, multasque perduellium catervas aut exustas ferventi aut devoratas rapida voragine deperisse. ea re placitum ut belli tempore, velut ad urbis auxilium profecto deo, fores reserarentur. haec de Iano.

Sed ut ad Saturnalia revertamur, bellum Saturnali- 10
bus sumere nefas habitum, poenas a nocente isdem diebus
exigere piaculare est. apud maiores nostros Saturnalia die 2

4 cf. Plut. Rom. 13,3 || 5 cf. Ov. fast. 2,475 || 10 cf. Ov. fast. 1,263ss.

[**NDPT BVZ RFA**] **1** gressus **NDP** | tenentem] regentem **P**, tenuentem **V** | dicio **P′** | autem *om.* **BZ** || **4** conserando **N**, conservando **A′** | a *om.* **R** || **5** quirinum **VRF**, quirinium *cett.* || **6** ab hasta *om.* **R′** | corin **N**, quirin **TvA**, qui **V′**, qurim *ni fallor* **Z** || **7** patultium **BVZR**, pacultium **A** | clausivium **V** | caulae] valvae caulae *corr.* valvae id est caulae **V**, aulae **Z** || **8** autem *om.* **A** || **10** cum missum **B′** || **11** coluis **B′V′** | vinalis viminalis **V** (vinalis *in ras.*), vinalis **F** || **12** euntu **B′** || **13** hostibus **B′** || **14** facta est **R′** || **16** nequibat **B′P′** || **19** fugerunt **A′** || **20** portam] totam **B VZ′** | inrupti **Z** | esset **B′**, ēn& (*sic*) **V** | aede **RFA**, sede *cett.* || **22** exutas **BV** || **26** ad *om.* **R′** || **27** nocentibus **P**

uno finiebantur, qui erat a. d. quartum decimum kalendas Ianuarias; sed postquam C. Caesar huic mensi duos addixit dies, sexto decimo coepta celebrari. ea re factum est ut, cum vulgus ignoraret certum Saturnaliorum diem, non nullique a C. Caesare inserto die et alii vetere more celebrarent, plures dies Saturnalia numerarentur; licet et apud veteres opinio fuerit septem diebus peragi Saturnalia, si opinio vocanda est quae idoneis firmatur auctori-
3 bus. Novius enim Atellanarum probatissimus scriptor ait,

olim expectata veniunt septem Saturnalia.

Mummius quoque, qui post Novium et Pomponium diu iacentem artem Atellaniam suscitavit: *nostri*, inquit, *maiores, velut bene multa instituere, hoc optime: a frigore*
4 *fecere summo dies septem Saturnalia.* sed Mallius ait eos qui se, ut supra diximus, Saturni nomine et religione defenderant per triduum festos instituisse dies et Saturnalia vocavisse, *unde et Augustus huius*, inquit, *rei opinionem secutus in legibus iudiciariis triduo servari ferias*
5 *iussit.* Masurius et alii uno die, id est quarto decimo kalendas Ianuarias, fuisse Saturnalia crediderunt, quorum sententiam Fenestella confirmat, dicens Aemiliam virginem XV kalendarum Ianuariarum esse damnatam. quo die si Saturnalia gererentur, nec causam omnino dixisset.
6 deinde adicit, *sequebantur eum diem Saturnalia.* mox ait *postero autem die, qui fuit XIII kalendarum Ianuariarum,*

10 fr. 104p. 328 ed. Ribbeck³. || **12** fr. 2p. 332 ed. Ribbeck³. || **21** fr. 11 Peter

[**NDPT BVZ RFA**] **1** a. d. *vulgo edunt*, ad *codd.* || **2** G. caesar **BVR**, c̄caesar **Z**, concaesar *corr.* caius caesar **A** | huius mensi **R** || **3** XVI **NDPVZ**, XVI^to **TA**, X^to VI^mo (*sic!*) **B**, X^mo VI^to **R**, VI^to X^mo **F** || **5** C. Caesare] caesare **NT**, G. caesare **BV**, concaesare *corr.* gaio caesare **A** | infesto **Z**, incerto **A** || **9** inscriptor **A'** || **10** olim *om.* **F** || **11** mimmius **P** | et Pomponium *om.* **BVZ** || **14** facere **NBVZ**, *fort. recte*; *versiculos pro captu suo refinxerunt vv. dd.* || **16** defenderent **TBVZ** || **17** vocasse **A'** | huius rei inquit **P** || **18** iudicariis **TB'VZ**, *dein* in triduo **BVZ** || **19** quarto decimo **Pv**, quattuor decimo **V'**, XIIII *cett.* || **21** funestella **A** || **23** agerentur **F** || **24** adiecit **NDPRA'**, addicit **T** || **25** XIIII **N**, terdecimo *corr.* tertius (*sic*) decimo **V**

Liciniam virginem ut causam diceret iussam: ex quo ostendit XIII kalendarum profestum esse. duodecimo vero 7
feriae sunt divae Angeroniae, cui pontifices in sacello Volupiae sacrum faciunt. quam Verrius Flaccus Angeroniam dici ait quod angores ac sollicitudines animorum propitiata depellat. Masurius adicit simulacrum huius deae 8
ore obligato atque signato in ara Volupiae propterea collocatum, quod qui suos dolores anxietatesque dissimulant perveniant patientiae beneficio ad maximam voluptatem.
Iulius Modestus ideo sacrificari huic deae dicit quod popu- 9
lus Romanus morbo qui angina dicitur praemisso voto sit
liberatus. undecimo autem kalendas feriae sunt Laribus 10
dedicatae, quibus aedem bello Antiochi Aemilius Regillus
praetor in campo Martio curandam vovit. decimo kalen- 11
das feriae sunt Iovis quae appellantur Larentinalia, de
quibus, quia fabulari libet, hae fere opiniones sunt. ferunt 12
enim regnante Anco aedituum Herculis per ferias otiantem deum tesseris provocasse, ipso utriusque manum tuente, adiecta condicione ut victus cena scortoque multaretur.
victore itaque Hercule illum Accam Larentiam, nobilissi- 13
mum id temporis scortum, intra aedem inclusisse cum cena eamque postero die distulisse rumorem, quod post concubitum dei accepisset munus, ne commodum primae occasionis, cum se domum reciperet, offerendae aspernaretur.
evenisse itaque ut egressa templo mox a Carutio capto eius 14

1 cf. Cic. Brut. 160 || 3 ss. cf. Fest. 17 M.; Solin. 1, 6; Plin. N. H. 3, 65 || 13 cf. Liv. 40, 52, 4 || 17 cf. Aug. civ. 6, 7; Gell. N. A. 7, 7

[**NDPT BVZ RFA**] 1 luciniam *codd.* || 2 XIIII **N**, tertiodecimo **V** | profectum **NDPTBVZA** || 3 angoriae **P** | saccello **ND** || 4 volupuae **B′** | angenoriam **B** || 5 dicit **P′** || 6 mansurius **NZA′** | addicit **TA** || 7 alligato **NDP** | volubiae **D** | colligatum **P**, collocatam **A** || 9 beneficiat **B′** || 10 dea edicit **B′**, deca edicit **Z′**, de aedicit **V** || 11 anginia *codd.* | promisso vota **N** || 12 XI **R**, undedecimo **Z′** || 12.13 laribus consecratae **P** || 13 atiochie **N**, antiochie **DPTRFA**, anthiochiae **BVZ** | milius **NDPTR′**, millius **BVZrFA** || 14 novit **D**, vel fovet *add.* **b** || 15 laurentinalia **TbF′** || 17 anco *om.* **BZ** || 18 ipse **B′** || 19 multaretur — 20 larentiam *om.* **NDP**, victorem procurari eumque victum *add.* **P**^{m} || 20 acam **F** | laurentiam **Tb** || 21 id temporis *om.* **P** || 23 dei] ei **B′**, *fort. et* **Z′** | ne] non **N**, nec **DP** || 25 templa mox **Z**, mox templa **R** | eius] ei **B′**

pulchritudine compellaretur. cuius voluntatem secuta adsumptaque nuptiis post obitum viri omnium bonorum eius facta compos, cum decederet, populum Romanum
15 nuncupavit heredem. et ideo ab Anco in Velabro loco celeberrimo urbis sepulta est ac sollenne sacrificium eidem constitutum, quo dis Manibus eius per flaminem sacrificaretur, Iovique feriae consecratae, quod aestimaverunt antiqui animas a Iove dari et rursus post mortem eidem
16 reddi. Cato ait Larentiam meretricio quaestu locupletatam post excessum suum populo Romano agros Turacem, Semurium, Lintirium et Solinium reliquisse; et ideo sepulcri magnificentia et annuae parentationis honore dignatam.
17 Macer Historiarum libro primo Faustuli coniugem Accam Larentiam Romuli et Remi nutricem fuisse confirmat. hanc regnante Romulo Carutio cuidam Tusco diviti denuptam auctamque hereditate viri. quam post Romulo, quem educasset, reliquit et ab eo parentalia diemque festum causa
18 pietatis statutum. ex his ergo omnibus colligi potest et uno die Saturnalia fuisse et non nisi quarto decimo kalendarum Ianuariarum celebrata. quo solo die apud aedem Saturni convivio dissoluto Saturnalia clamitabantur, qui dies nunc Opalibus inter Saturnalia deputatur, cum pri-
19 mum Saturno pariter et Opi fuerit adscriptus. hanc autem deam Opem Saturni coniugem crediderunt, et ideo hoc mense Saturnalia itemque Opalia celebrari, quod Saturnus eiusque uxor tam frugum quam fructuum repertores esse credantur. itaque omni iam fetu agrorum coacto ab homi-
20 nibus hos deos coli quasi vitae cultioris auctores. quos etiam non nullis caelum ac terram esse persuasum est Saturnumque a satu dictum cuius causa de caelo est, et terram

9 fr. 16 Peter || 13 fr. 1 Peter || 22 cf. Varr. L. L. 6, 22 || 29 cf. Arnob. 4, 9

[**NDPTBVZRFA**] 1 voluptatem **D** || 2 sumptaque **R** || 3 combos **D** || 4 velabro **p**, bellabro **V**, belabro *cett.* || 6 quod **TVZA** | his **VZ**, is **A** | flamminem **PRA** || 9 larentiam *om.* **NDP**, laurentiam **TBVZ** | locupletam **NDP** || 10 exsessum **B′** || 11 litirium **NDF**, lutirium **P**, linterium **VRA**, lintiarium **Z** | pulchri **R** || 13 fastuli **P**, faustili **Z′** || 14 laurentiam **TBVZ** || 15 caricio **P** || 19 XIIII **PR** || 20 solo *om.* **R′** || 21 comitabantur **A** || 22 upalibus **TB′** || 28 cultioribus **B′** || 29 persuasum esse **BVZ**

Opem cuius ope humanae vitae alimenta quaeruntur, vel ab opere, per quod fructus frugesque nascuntur. huic deae 21 sedentes vota concipiunt terramque de industria tangunt, demonstrantes ipsam matrem terram esse mortalibus adpetendam.

Philochorus Saturno et Opi primum in Attica statuisse 22 aram Cecropem dicit, eosque deos pro Iove terraque coluisse, instituisseque ut patres familiarum et frugibus et fructibus iam coactis passim cum servis vescerentur, cum quibus patientiam laboris in colendo rure toleraverant. delectari enim deum honore servorum, contemplatu laboris. hinc est quod ex instituto peregrino huic deo sacrum aperto capite facimus.

Abunde iam probasse nos aestimo Saturnalia uno tantum 23 die, id est quarto decimo kalendas, solita celebrari, sed post in triduum propagata, primum ex adiectis a Caesare huic mensi diebus, deinde ex edicto Augusti quo trium dierum ferias Saturnalibus addixit, a sexto decimo igitur coepta in quartum decimum desinunt, quo solo fieri ante consueverant. sed Sigillariorum adiecta celebritas 24 in septem dies discursum publicum et laetitiam religionis extendit.'

Tunc Euangelus: 'hoc quidem', inquit, 'iam ferre non 11 possum quod Praetextatus noster in ingenii sui pompam et ostentationem loquendi vel paulo ante honori alicuius dei adsignari voluit quod servi cum dominis vescerentur, quasi vero curent divina de servis, aut sapiens quisquam domi suae contumeliam tam foedae societatis admittat; vel nunc Sigillaria, quae lusum reptanti adhuc infantiae oscillis fictilibus praebent, temptat officio reli-

6 FG Hist. 328, 97 || 14 op. fr. 21 [edicta] Malc.

[NDPTBVZRFA] 4 a mortalibus P || 6 philocorus NDPTB || 7 cicropem PB'F || 8 patrem B' | frugibus et *om.* T || 9 quoactis V || 10 laporis D | laboris — 11 contemplatu *om.* T || 10 tolleraverant D || 11 delectaverant R || 12 in exstituto D || 15 kalenda B', *dein* ianuarii *addit* F^{m} || 16 progata R || 22 religionis *om.* P' || 23 quidem *om.* P' || 28 quisque P, quis quoniam T | domui TBVZF | tam *om.* A || 29 nunc *om.* P | usum A | temptanti D, reptandi V' || 30 fictibus NDPB

gionis adscribere, et quia princeps religiosorum putatur,
non nulla iam et superstitionis admiscet; quasi vero nobis
fas non sit Praetextato aliquando non credere'.
2 Hic cum omnes exhorruissent, Praetextatus renidens:
'superstitiosum me, Euangele, nec dignum cui credatur
existimes volo, nisi utriusque tibi rei fidem ratio adserta
monstraverit. et ut primum de servis loquamur, iocone
an serio putas esse hominum genus quod di immortales
nec cura sua nec providentia dignentur? an forte servos
in hominum numero esse non pateris? audi igitur quanta
3 indignatio de servi supplicio caelum penetraverit. anno
enim post Romam conditam quadringentesimo septuage-
simo quarto Autronius quidam Maximus servum suum
verberatum patibuloque constrictum ante spectaculi com-
missionem per circum egit: ob quam causam indignatus
Iuppiter Annio cuidam per quietem imperavit ut senatui
nuntiaret non sibi placuisse plenum crudelitatis admis-
4 sum. quo dissimulante filium ipsius mors repentina con-
sumpsit, ac post secundam denuntiationem ob eandem
neglegentiam ipse quoque in subitam corporis debilitatem
solutus est. sic demum ex consilio amicorum lectica dela-
tus senatui rettulit, et vix consummato sermone, sine
mora recuperata bona valitudine, curia pedibus egressus
5 est. ex senatus itaque consulto et Maenia lege ad propi-
tiandum Iovem additus est illis Circensibus dies, isque
instauraticius dictus est non a patibulo, ut quidam pu-
tant, Graeco nomine ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, sed a redinte-
gratione, ut Varroni placet, qui instaurare ait esse instar
6 novare. vides quanta de servo ad deorum summum cura
pervenerit. tibi autem unde in servos tantum et tam inane

11 cf. Cic. div. 1, 55; Val. Max. 1, 7, 4; Lact. 2, 7, 20 || 28 cf. Fest. 111M.

[NDPTBVZRFA] 1 utatur R, ut putatur A || 3 aliquando *om.* P || 6 aestimes P | adserta ratio R' || 7 monstraverat B' | ioconi B' || 8 seria A || 10 hominem T || 11 penetaverit P' || 13 antronius T, atronius R || 14 commisionem B' || 15 ter NDP || 18 quod si simulante B', quod*issimulante V || 25 cernensibus N | isque] is qui P, hisque T' || 26 instauratius TF || 27 ΑΠΟΥCΤΑΥΡΟΥ NDP, ΑΠΟ ΤΟΥ CΤΑΥΔΟΥ F, apotoistairoi A || 29 quinita B' || 30 pervenit A

fastidium; quasi non ex isdem tibi et constent et alan-
tur elementis, eundemque spiritum ab eodem principio
carpant? vis tu cogitare eos, quos ius tuum vocas, isdem 7
seminibus ortos eodem frui caelo, aeque vivere, aeque
mori? servi sunt: immo homines. servi sunt: immo con-
servi, si cogitaveris tantundem in utrosque licere fortunae.
tam tu illum videre liberum potes, quam ille te servum.
nescis qua aetate Hecuba servire coeperit, qua Croesus,
qua Darei mater, qua Diogenes, qua Platon ipse? postre- 8
mo quid ita nomen servitutis horremus? servus est quidem,
sed necessitate, sed fortasse libero animo. servus est: hoc
illi nocebit, si ostenderis quis non sit. alius libidini servit,
alius avaritiae, alius ambitioni, omnes spei, omnes timori.
et certe nulla servitus turpior quam voluntaria. at nos 9
iugo a Fortuna imposito subiacentem tamquam miserum
vilemque calcamus, quod vero nos nostris cervicibus
inserimus non patimur reprehendi. invenies inter servos 10
aliquem pecunia fortiorem, invenies dominum spe lucri
oscula alienorum servorum manibus infigentem: non ergo
fortuna homines aestimabo sed moribus. sibi quisque
dat mores, condicionem casus adsignat. quemadmodum
stultus est qui empturus equum non ipsum inspicit sed
stratum eius ac frenos, sic stultissimus est qui hominem
aut ex veste aut ex condicione, quae nobis vestis modo
circumdata est, aestimandum putat. non est, mi Euangele, 11
quod amicum tantum in foro et in curia quaeras: si dili-
genter attenderis, invenies et domi. tu modo vive cum
servo clementer, comiter quoque, et in sermonem illum
et non numquam in necessarium admitte consilium. nam
et maiores nostri omnem dominis invidiam, omnem ser-
vis contumeliam detrahentes, dominum patrem familias,
servos familiares appellaverunt. colant ergo te potius 12

3sqq. ex Sen. ep. 47 || 22s. cf. Apul. Socr. 23, p. 174

[NDPT BVZ RFA] 1 ex *om.* **RFA | eisdem TBVZ, hisdem ra | et** *primum om.* **R || 2 eodem] eundem B' | principe P || 6 utroque R' || 8 haecuba BVZF, haec tuba A || 9 plato TBVZ || 12 alius** *om.* **B' || 13 spes P' || 14 servitur B' || 26 quaeres BVZ | si — 28 quoque** *om.* **V'**

servi tui, mihi crede, quam timeant. dicet aliquis nunc me dominos de fastigio suo deicere, et quodam modo ad pilleum servos vocare, quos debere dixi magis colere quam timere. hoc qui senserit, obliviscetur id dominis parum non esse quod dis satis est. deinde qui colitur etiam ama-
13 tur: non potest amor cum timore misceri. unde putas adrogantissimum illud manasse proverbium quo iactatur totidem hostes nobis esse quot servos? non habemus illos hostes sed facimus, cum in illos superbissimi contumeliosissimi crudelissimi sumus, et ad rabiem nos cogunt pervenire deliciae, ut quicquid non ex voluntate respondit iram
14 furoremque evocet. domi enim nobis animos induimus tyrannorum, et non quantum decet sed quantum licet, exercere volumus in servos. nam ut cetera crudelitatis genera praeteream, sunt qui, dum se mensae copiis et aviditate distendunt, circumstantibus servis movere labra nec in hoc quidem ut loquantur licere permittunt; virga murmur omne compescitur et ne fortuita quidem verberibus excepta sunt: tussis, sternutamentum,
15 singultus magno malo luitur. sic fit ut isti de domino loquantur, quibus coram domino loqui non licet. at illi quibus non tantum praesentibus dominis sed cum ipsis erat sermo, quorum os non consuebatur, parati erant pro domino porrigere cervicem et periculum imminens in caput suum vertere: in conviviis loquebantur sed in tor-
16 mentis tacebant. vis exercitas in servili pectore virtutes recenseamus?

Primus tibi Vrbinus occurrat: qui cum iussus occidi in Reatino lateret, latebris proditis, unus ex servis anulo eius et veste insignitus, in cubiculo ad quod inruebant qui persequebantur, pro domino iacuit militibusque ingredientibus cervicem praebuit et ictum tamquam Vrbinus

1–27 ex Sen. l. c. || 28 ss. cf. Val. Max. 6, 8, 6

[NDPTBVZRFA] 7 manare b | qui N, quod R || 8 quod NV || 9 illis P′ || 11 responderit T, non respondit BVZ | iram] ram B′ || 12 domini TB *non male* || 15 quidem se B′ || 19 excerpta P, excoepta R | sint b || 20 malum N | domo P′ || 21 loqui non licet] loquantur B′Z, loqui licet R′ || 25 conviis DRA || 31 iacuit] iacuiacuit (*sic*) Nd || 32 urbinis B′

excepit. Vrbinus postea restitutus monumentum ei fecit
titulo scriptionis qui tantum meritum loqueretur adiecto.

Aesopus libertus Demosthenis, conscius adulterii quod 17
cum Iulia patronus admiserat, tortus diutissime perseve-
ravit non prodere patronum, donec aliis coarguentibus
consciis Demosthenes ipse fateretur.

Et ne aestimes ab uno facile celari posse secretum, 18
Labienum ope libertorum latentem ut indicarent liberti
nullo tormentorum genere compulsi sunt.

Ac nequis libertos dicat hanc fidem beneficio potius
libertatis acceptae quam ingenio debuisse, accipe servi in
dominum benignitatem cum ipse a domino puniretur.
Antium enim Restionem proscriptum solumque nocte 19
fugientem, diripientibus bona eius aliis, servus compeditus
inscripta fronte, cum post damnationem domini aliena
esset misericordia solutus, fugientem persecutus est hor-
tatusque ne se timeret, scientem contumeliam suam
fortunae imputandam esse, non domino, abditumque
ministerio suo aluit. cum deinde persequentes adesse 20
sensisset, senem quem casus obtulit iugulavit et in con-
structam pyram coniecit. qua accensa occurrit eis qui
Restionem quaerebant, dicens damnatum sibi poenas
luisse, multo acrius a se vexatum quam ipse vexarat,
et fide habita Restio liberatus est.

Caepionem quoque qui in Augusti necem fuerat ani- 21
matus, postquam detecto scelere damnatus est, servus ad
Tiberim in cista detulit pervectumque Ostiam inde in
agrum Laurentem ad patris villam nocturno itinere per-
duxit. comes deinde navigationis naufragio una expulsum
dominum Neapoli dissimulanter occuluit, exceptusque

7 ss. cf. D. Cass. 48, 40 || 10–24 cf. Val. Max. 6, 8, 7 || 25 ss. cf. Vell. 2, 91, 2

[NDPT BVZ RFA] 2 inscriptionis Tb || 3 demostenis D'PA || 4 perseravit N, *om.* A || 6 demosthenes *bis scriptum in* N, demostenes PA, demonsthenes Z || 8 indicaret A || 16 solutus misericordia R | solutus] sequutus P || 18 additumque DT || 20 'structam A' || 21 piram PTBVZRFA | eis *om.* R' || 22 quaerebat B'V' || 23 vexaverat NDP, vexerat Z' || 27 tyberim DTA | cirta N | hostiam PTBZRFA | in *om.* NDP || 29 cum isdem de NDP, cum (h)is deinde *cett.*, *em.* *Madvig* || 30 dissimulantur DB'Z

a centurione nec pretio nec minis ut dominum proderet potuit adduci.

22 Asinio etiam Pollione acerbe cogente Patavinos ut pecuniam et arma conferrent, dominisque ob hoc latentibus, praemio servis cum libertate proposito qui dominos suos proderent, constat servorum nullum victum praemio dominum prodidisse.

23 Audi in servis non fidem tantum, sed et fecundum bonae inventionis ingenium. cum premeret obsidio Grumentum, servi relicta domina ad hostes transfugerunt. capto deinde oppido impetum in domum habita conspiratione fecerunt, et extraxerunt dominam vultu poenam minante ac voce obviis adserente, quod tandem sibi data esset copia crudelem dominam puniendi: raptamque quasi ad supplicium obsequiis plenis pietate tutati sunt.

24 Vide in hac fortuna etiam magnanimitatem, exitum mortis ludibrio praeferentem. C. Vettium Pelignum Italicensem, comprehensum a cohortibus suis ut Pompeio traderetur, servus eius occidit ac se, ne domino superstes fieret, interemit.

25 C. Gracchum ex Aventino fugientem Euporus servus vel, ut quidam tradunt, Philocrates, dum aliqua spes salutis erat, indivulsus comes, qua potuit ratione tutatus est, super occisum deinde animam scissis proprio vulnere visceribus effudit.

26 Ipsum P. Scipionem Africani patrem postquam cum Hannibale conflixerat, saucium in equum servus imposuit et ceteris deserentibus solus in castra perduxit.

3–7 cf. D. Cass. 55, 25 || 8–20 cf. Sen. ben. 3, 23 || 21–25 cf. Val. Max. 6, 8, 3; Vell. 2, 6, 6 || 26–28 aliter Liv. 21, 46, 10 et Val. Max. 5, 4, 2; cf. Coelius Antipater fr. 17 adn. Peter

[NDPT BVZ RFA] 3 cogitante F || 4 dominis B || 6 perderent V' || 8 fecundum *Arnoldus Vesaliensis*, facundum *codd.* || 9 obsidio *om.* P', obdio R' || 10 transfugerent A || 13 ac] haec N, hac DP | adserentem Z || 16 etiam *om.* NDP || 17 C. Vettium] cuettium VF, cuectium R, evectium A || 18 comprehensem V' | pompei R || 21 G. B, *om.* A | gracum R, graccum A | eoporus B || 23 erat *om.* R', *ante* salutis *collocat* A' || 24 scisis B'V || 26 puplium BV', pupillum Z, publicum A || 27 annibale NDZR, hinnibale A'

Parum fuerit dominis praestitisse viventibus: quid quod 27
in his quoque exigendae vindictae reperitur animositas?
nam Seleuci regis servus cum serviret amico eius a quo
dominus fuerat interemptus, cenantem in ultionem domi-
ni confodit.

Quid quod duas virtutes, quae inter nobiles quoque 28
unice clarae sunt, in uno video fuisse mancipio, imperium
regendi peritiam et imperium contemnendi magnani-
mitatem? Anaxilaus enim Messenius, qui Messanam in 29
Sicilia condidit, fuit Rheginorum tyrannus. is cum parvos
relinqueret liberos, Micytho servo suo commendasse con-
tentus est. is tutelam sancte gessit, imperiumque tam
clementer obtinuit ut Rhegini a servo regi non dedigna-
rentur. perductis deinde in aetatem pueris et bona et
imperium tradidit, ipse parvo viatico sumpto profectus
est et Olympiae cum summa tranquillitate consenuit.

Quid etiam in commune servilis fortuna profuerit non 30
paucis docetur. bello Punico cum deessent qui scriberen-
tur, servi pro dominis pugnaturos se polliciti in civitatem
recepti sunt et volones, quia sponte hoc voluerunt, appel-
lati.

Ad Cannas quoque victis Romanis, octo milia servorum 31
empta militaverunt, cumque minoris captivi redimi pos-
sent, maluit se res publica servis in tanta tempestate com-
mittere. sed et post calamitatem apud Trasimenum notae
cladis acceptam libertini quoque in sacramentum vocati sunt.

Bello sociali cohortium duodecim ex libertinis conscrip- 32
tarum opera memorabilis virtutis apparuit. C. Caesarem,

1–5 cf. Paus. 1, 16, 2; Iustin. 17, 2, 4 || 6–16 cf. Paus. 5, 26, 4; Diod. 11, 48 et 66 || 17–21 cf. Fest. 370M. || 22–27 cf. Liv. 22, 57, 11 || 28 cf. App. b. c. 1, 49

[NDPT BVZ RFA] 4 domini *om.* ZA || 5 confidit D || 7 fuisse *om.* P | imperium — 8 et *om.* Z | imperio regendi R || 10 sici-liam P | fugit N | regnorum B, reinorum V, reginorum *cett.* || 11 micitho P, mycitho Ta, micyto R, mycithio A' || 13 regi D', regini *cett.* || 15 tradit V' || 16 olimpiae PVRA, olympiade F || 19 pollati N || 22 kannas A || 23 minores B, minonis Z' || 25 tra-simenum T, thrasymennum ND, trasimennum PA, thrasimennum BVF, trasmennum Z, trasimennium R || 27 socialico hostium B', socialico hortium Z' || 28 C. *om.* BVZRFA

cum milites in amissorum locum substitueret, servos quoque ab amicis accepisse et eorum forti opera usum esse comperimus.

Caesar Augustus in Germania et Illyrico cohortes libertinorum complures legit, quas voluntarias appellavit.

33 Ac ne putes haec in nostra tantum contigisse re publica, Borysthenitae obpugnante Zopyrione servis liberatis dataque civitate peregrinis et factis tabulis novis, hostem sustinere potuerunt.

34 Cleomenes Lacedaemonius, cum mille et quingenti soli Lacedaemonii qui arma ferre possent superfuissent, ex servis manu missis bellatorum novem milia conscripsit.

Athenienses quoque consumptis publicis opibus servis libertatem dederunt.

35 Ac ne in solo virili sexu aestimes inter servos extitisse
virtutes, accipe ancillarum factum non minus memora-
bile nec quo utilius rei publicae in ulla nobilitate reperias.
36 nonis Iuliis diem festum esse ancillarum tam vulgo no-
tum est ut nec origo et causa celebritatis ignota sit. Iunoni
enim Caprotinae die illo liberae pariter ancillaeque sacri-
ficant sub arbore caprifico in memoriam benignae virtutis,
quae in ancillarum animis pro conservatione publicae
37 dignitatis apparuit. nam post urbem captam cum sedatus
esset Gallicus motus, res publica vero esset ad tenue
deducta, finitimi opportunitatem invadendi Romani nomi-
nis aucupati, praefecerunt sibi Postumium Livium Fide-
natium dictatorem, qui mandatis ad senatum missis
postulavit ut, si vellent reliquias suae civitatis manere,
38 matresfamilias sibi et virgines dederentur: cumque patres

4—5 cf. Sueton. Aug. 25 || 6—9 cf. Iustin. 12,2 || 10—16 aliter Plut. Cleom. 11, 2 || 13—14 cf. Paus. 1, 32, 3 || 15ss. cf. Plut. Romul. 29, 6; Camill. 33, 4

[**NDPT BVZ RFA**] 1 substinueret **D**, subsisteret **A** || 4 illirico **NDPZRA** || 7 boristhenide **TZF**, borystheniae **B**, borysthenide **V**, borystenide **R**, boristenide **A** | zopirione **PTZRA** | libertatis **A** || 10 clemenes **F** | lacedaemon** **P** || 18 nonis iuliis] non nisi ut dic̄ **Z**, *vestigia similis erroris in* **V** | tam vulgo *om.* **P'** || 19 et] nec **PV** | celebratis **N**, celebritas **V'**, libertatis **F'** || 20 die] deae **P'** || 22 conversatione **TBVZ** || 25 ducta **A** || 26 Postumium — 27 missis *om.* **Z** || 26 fidelatium **V'** || 29 matresfamiliae *codd.*

essent in ancipiti deliberatione suspensi, ancilla nomine
Tutela seu Philotis pollicita est se cum ceteris ancillis
sub nomine dominarum ad hostes ituram, habituque
matrumfamilias et virginum sumpto hostibus cum prose-
quentium lacrimis ad fidem doloris ingestae sunt. quae 39
cum a Livio in castris distributae fuissent, viros plurimo
vino provocaverunt, diem festum apud se esse simulantes.
quibus soporatis, ex arbore caprifico quae castris erat pro-
xima signum Romanis dederunt. qui cum repentina in- 40
cursione superassent, memor beneficii senatus omnes
ancillas manu iussit emitti, dotemque iis ex publico fecit
et ornatum quo tunc erant usae gestare concessit, diem-
que ipsum nonas Caprotinas nuncupavit ab illa caprifico
ex qua signum victoriae ceperunt, sacrificiumque statuit
annua sollemnitate celebrandum, cui lac quod ex caprifico
manat propter memoriam facti praecedentis adhibetur.

Sed nec ad philosophandum ineptum vel impar servile 41
ingenium fuit. Phaedon ex cohorte Socratica Socratique
et Platoni perfamiliaris, adeo ut Plato eius nomini librum
illum divinum de immortalitate animae dicaret, servus
fuit forma atque ingenio liberali. hunc Cebes Socra-
ticus hortante Socrate emisse dicitur habuisseque in
philosophiae disciplinis, atque is postea philosophus
inlustris emersit sermonesque eius de Socrate admodum
elegantes leguntur.

Alii quoque non pauci servi fuerunt qui post philo- 42
sophi clari extiterunt. ex quibus ille Menippus fuit, cuius
libros M. Varro in saturis aemulatus est, quas alii Cynicas,
ipse appellat Menippeas.

17 sqq. cf. Gell. N. A. 2. 18 || 29 cf. Cic. acad. 1, 8

[NDPT BVZ RFA] 2 tutula b, cytela A || 6 destributae V, *om.* A | plurima B' || 11 iis NDPR, his *cett.* || 13 caprotinas nonas A || 14 coeperunt TBVZRF, coeperant A || 18 faedon NP'Z'RFA, foedon DBV, fedron p | socraticae P' || 19 librum illum divinum] librum divinum T, illum librum divinum V, divinum librum A || 20 de *om.* N || 26 fuerunt servi R' || 27 clari *om.* T || 28 satiris R, satyris *cett.* | cinicas PTVRA || 29 menyppeas V, menippheas R

Sed et Philostrati Peripatetici servus Pompylus et
Zenonis Stoici servus qui Perseus vocatus est et Epicuri,
cui Mys nomen fuit, philosophi non incelebres illa aetate
vixerunt; Diogenes etiam Cynicus, licet ex libertate, in
servitutem venum ierat. quem cum emere vellet Xeniades
43 Corinthius, et quid artificii novisset percontatus est,
'novi', inquit Diogenes, 'hominibus liberis imperare.'
tunc Xeniades responsum eius demiratus emit et emisit
manu filiosque suos ei tradens, 'accipe' inquit 'liberos
meos quibus imperes'.

44 De Epicteto autem philosopho nobili, quod is quoque
servus fuit, recentior est memoria quam ut possit inter
45 oblitterata nesciri. cuius etiam de se scripti duo versus
feruntur, ex quibus illud latenter intellegas, non omni
modo dis exosos esse qui in hac vita cum aerumnarum
varietate luctantur, sed esse arcanas causas, ad quas
paucorum potuit pervenire curiositas:

δοῦλος Ἐπίκτητος γενόμην καὶ σῶμ' ἀνάπηρος,
καὶ πενίην Ἶρος καὶ φίλος ἀθανάτοις.

46 Habes ut opinor adsertum, non esse fastidio despicien-
dum servile nomen, cum et Iovem tetigerit cura de servo
et multos ex his fideles providos fortes, philosophos etiam
extitisse constiterit. nunc de Sigillaribus, ne ridenda me
potius aestimes quam sancta dixisse, paucis recensen-
47 dum est. Epicadus refert Herculem occiso Geryone cum

18 Anthol. Pal. 7. 676; cf. Simplic. comm. in Ench. 13

[**NDPT BVZ RFA**] 1 Philostrati] Theophrasti *voluit Meursius, sed potuit Macrobius dormitare* | peripathetici **TB**, periparethici **V** | Pompylus *vulg.*, pompolus **NDPRFA**, pompulus **TB**, populus **VZ** || 2 epycuri **A** || 3 inlecebres **BR'** || 4 etiam] autem **TBVZ** | cinicus **PZR** || 5 servitute **VZ** | seniades **N** || 6 et quid] ecquid **BRF** | est *om.* **P'**, esset *add. a. m. non male* || 7 omnibus **T** || 8 seniades **B'VZ** | eiusdem miratus **TBVZRFA** | emit et *add. Meursius, om. codd.* || 11 autem *om.* **R'** | philopho **N**, pholosopho **B'** || 13 de se *om.* **N** || 13.14 versus fuerunt **V'** || 14 illud *Gronovius*, aliud *codd.* || 15 exosus *corr.* exosum **P** || 18—19 Graeca *om.* **A**, post ἀ in ἀνάπηρος *om.* **T** | ΘΠΙΚΤΗΤΟС **B** | ΓΕΝΟΜΙΗΝ **Z**, ΤΕΝΟΜΗΝ **RF** | СОΜ **B** | ΑΝΑΠΡΟС **R**, *praeter* α *om.* **T** || 19 ΠΕΝΙΝΝ **N** || 20 dispiciendum **BR** || 22 philosopos **P**, et philosophos **RA** || 25 geryone **ND**, gerione *cett.*

victor per Italiam armenta duxisset, ponte qui nunc Subli-
cius dicitur ad tempus instructo, hominum simulacra pro
numero sociorum quos casus peregrinationis amiserat in
fluvium demisisse, ut aqua secunda in mare advecta pro
corporibus defunctorum veluti patriis sedibus redderentur
et inde usum talia simulacra fingendi inter sacra mansisse.
sed mihi huius rei illa origo verior aestimatur quam paulo 48
ante memini rettulisse: Pelasgos postquam felicior inter-
pretatio capita non viventium sed fictilia, et φωτὸς aesti-
mationem non solum hominem sed etiam lumen significare
docuisset, coepisse Saturno cereos potius accendere et in
sacellum Ditis arae Saturni cohaerens oscilla quaedam
pro suis capitibus ferre. ex illo traditum ut cerei Satur- 49
nalibus missitarentur et sigilla arte fictili fingerentur ac
venalia pararentur quae homines pro se atque suis piacu-
lum pro Dite Saturno facerent. ideo Saturnalibus talium 50
commerciorum coepta celebritas septem occupat dies,
quos tamen feriatos facit esse, non festos omnes. nam medio
id est tertio decimo kalendas fastum probavimus et aliis
hoc adsertionibus ab his probatum est qui rationem anni
mensium dierumque et ordinationem a C. Caesare di-
gestam plenius retulerunt.'

Cumque hic facere vellet finem loquendi, subiecit 12
Aurelius Symmachus: 'pergin Praetextate eloquio tam
dulci de anno quoque edissertare, antequam experiaris
molestiam consulentis, siquis forte de praesentibus igno-
rat, quo ordine vel apud priscos fuerit vel certioribus
postea regulis innovatus sit? ad quod discendum ipse
mihi videris audientum animos incitasse de diebus mensi

1 ss. cf. Lact. 1, 21, 6; Ov. fast. 5, 621; Fest. 15M.

[NDPT BVZ RFA] 3 casu TVZRFA || 7 quem B' || 8 memini] memini me b, memine Z || 9 φωτὸς *om.* T | aestimatione p, aestimationum V' || 10 significare *om.* NDP || 11 saturo P' || 14 et — 15 pararentur *om.* NDP, et — fingerentur *om.* R || 17 commerciorem B' | celebritas coepta RFA || 18 tamen *codd.*, tantum *vulgo edunt ex Veneta* | esse facit A || 19 festum NDPt || 20 hoc adsertioribus D, assertionibus hoc P, hoc asserentionibus A || 21 C *om.* TBVZRFA | digestam — 23 facere *om.* N || 25 anno quoque] annoque TBVZ | edissitare P, dissertare T || 28 innotatus N | dicendum TBVZ || 29 audientium TRFA

additis disserendo'. tum ille eodem ductu orandi reliqua
contexuit:
2 'Anni certus modus apud solos semper Aegyptios fuit.
aliarum gentium dispari numero, pari errore nutabat; et
ut contentus sim referendo paucarum morem regionum,
Arcades annum suum tribus mensibus explicabant, Acar-
nanes sex, Graeci reliqui trecentis quinquaginta quattuor
3 diebus annum proprium computabant. non igitur mirum
in hac varietate Romanos quoque olim auctore Romulo
annum suum decem habuisse mensibus ordinatum, qui
annus incipiebat a Martio et conficiebatur diebus trecen-
tis quattuor, ut sex quidem menses, id est Aprilis Iunius
Sextilis September November December, tricenum essent
dierum, quattuor vero, Martius Maius Quintilis October,
tricenis et singulis expedirentur, qui hodieque septi-
4 manas habent nonas, ceteri quintanas. septimanas autem
habentibus ab idibus revertebantur kalendae ad diem
septimum decimum, verum habentibus quintanas ad
octavum decimum remeabat initium kalendarum.
5 Haec fuit Romuli ordinatio, qui primum anni mensem
genitori suo Marti dicavit. quem mensem anni primum
fuisse vel ex hoc maxime probatur, quod ab ipso Quintilis
6 quintus est, et deinceps pro numero nominabantur. huius
etiam prima die ignem novum Vestae aris accendebant,
ut incipiente anno cura denuo servandi novati ignis in-
ciperet. eodem quoque ingrediente mense tam in regia
curiisque atque flaminum domibus laureae veteres novis
laureis mutabantur. eodem quoque mense et publice et
privatim ad Annam Perennam sacrificatum itur, ut annare
7 perennareque commode liceat. hoc mense mercedes ex-
solvebant magistris, quas completus annus deberi fecit,

3 cf. Cens. 18, 10; 19, 4 || 9 cf. Ov. fast. 1, 27 || 29 cf. Ov. fast. 3, 145

[NPDT BVZ RFA] 2 contexit NDPA || 4 dispari] pari P' || 5 contemptus NB' | sit V' || 6 archades DR | acarnades D, arcananes R || 7 quinqua quattuor B' || 10.11 qui annus] quamnus (*sic*) N, quia annus A || 11 confiebatur D | trecentis quinquaginta quattuor Z || 16 habent — septimanas *om.* D | ceterique A || 18 quintanas *om.* V' || 23 numerabantur F || 24 die *om.* V' || 25 noti ignis R || 30 perannareque NDPTVZFA | commodo BVZ

comitia auspicabantur, vectigalia locabant, et servis cenas adponebant matronae, ut domini Saturnalibus: illae ut principio anni ad promptum obsequium honore servos invitarent, hi quasi gratiam perfecti operis exsolverent.

Secundum mensem nominavit Aprilem, ut quidam 8
putant cum adspiratione quasi Aphrilem, a spuma quam
Graeci ἀφρὸν vocant, unde orta Venus creditur. et hanc
Romuli asserunt fuisse rationem, ut primum quidem
mensem a patre suo Marte, secundum ab Aeneae matre
Venere nominaret, et hi potissimum anni principia servarent a quibus esset Romani nominis origo, cum hodieque
in sacris Martem patrem, Venerem genetricem vocemus.
alii putant Romulum vel altiore prudentia vel certi numi- 9
nis providentia ita primos ordinasse menses ut, cum
praecedens Marti esset dicatus, deo plerumque hominum
necatori, ut Homerus naturae conscius ait,

Ἆρες Ἄρες βροτολοιγὲ μιαιφόνε τειχεσιβλῆτα,

secundus Veneri dicaretur, quae vim eius quasi benefica
leniret. nam et in duodecim zodiaci signis, quorum certa 10
certorum numinum domicilia creduntur, cum primum
signum Aries Marti adsignatus sit, sequens mox Venerem,
id est Taurus, accepit. et rursus e regione Scorpius ita 11
divisus est ut deo esset utrique communis. nec aestimatur
ratione caelesti carere ipsa divisio, siquidem aculeo velut
potentissimo telo pars armata posterior domicilium Martis
est, priorem vero partem, cui Ζυγὸς apud Graecos nomen

1ss. cf. Solin. 1, 35; Lyd. mens. 3, 22 || 6ss. cf. Ov. fast. 4, 62; Cens. 22, 9 al. || 8ss. cf. Ov. fast. 4, 25 || 18 Il. E 31 || 23 cf. M. Cap. § 839

[**NDPT BVZ RFA**] 1 vectigallia **B′** || 4 inmutarent **A** | quasi *Salmasius* (*E. P. 13 Bg*) *ex Solino*, quia *codd.* || 7 putat **P′** | aprilem **NA′** || 8 geci **P** | aphron **T**, afron *cett.* || 9 fuisse asserunt **P** || 13 Martem] matrem **D** || 14 vel *alterum* — 15 providentia *om.* **B′**, *supplet* **B**ᵐ | certe **R** | nominis **B**ᵐ **VZ** || 18 *Graeca om.* **A** | TEIXEICIBAHTA **NZ′**, TEIXECIBHTA **P′**, τείχεσι πλῆτα **T**, TEIXECIBAHTA **z**, TEIXECIBACTA **F** || 20 duodecim] decim **N** | zodaaci **P′** || 21 numinum] numquam **N** || 22 adsignatum **B**, asignatus **V** || 27 ZYΓOCA **N**, ZYPOC **P**, ζύγροι **T**, ZEΓOC **B**, ZIΓOC **RF**

est, nos Libram vocamus, Venus accepit quae velut iugo
12 concordi iungit matrimonia amicitiasque componit. sed
Cingius in eo libro quem De fastis reliquit ait imperite
quosdam opinari Aprilem mensem antiquos a Venere di-
xisse, cum nullus dies festus nullumque sacrificium insigne
Veneri per hunc mensem a maioribus institutum sit, sed
ne in carminibus quidem Saliorum Veneris ulla ut cete-
13 rorum caelestium laus celebretur. Cingio etiam Varro
consentit, adfirmans nomen Veneris ne sub regibus qui-
dem apud Romanos vel Latinum vel Graecum fuisse, et
14 ideo non potuisse mensem a Venere nominari. sed cum fere
ante aequinoctium vernum triste sit caelum et nubibus ob-
ductum, sed et mare navigantibus clausum, terrae etiam
ipsae aut aqua aut pruina aut nivibus contegantur, eaque
omnia verno id est hoc mense aperiantur, arbores quoque
nec minus cetera quae continet terra aperire se in germen
incipiant: ab his omnibus mensem Aprilem dici merito
credendum est, quasi Aperilem sicut apud Athenienses
ἀνθεστηριὼν idem mensis vocatur ab eo quod hoc tem-
15 pore cuncta florescant. non tamen negat Verrius Flaccus
hoc die postea constitutum ut matronae Veneri sacrum
facerent, cuius rei causam, quia huic loco non convenit,
praetereundum est.

16 Maium Romulus tertium posuit, de cuius nomine inter
auctores lata dissensio est. nam Fulvius Nobilior in fastis,
quos in aede Herculis Musarum posuit, Romulum dicit
postquam populum in maiores iunioresque divisit, ut altera

8 cf. Varr. L. L. 6, 33 || **15** cf. Cens. 22, 11; Lyd. 4, 64 || **20** cf. Lyd. 4, 65; Ov. fast. 4, 147ss. || **24** cf. Varr. L. L. 6, 33

[**NDPT BVZ RFA**] **3** cinus **D**, cignus **T**, cignius **A** | fertis *corr.* feriis **N**, festis **DPR** || **4** antiqos **V′**, antiquius **A** || **8** celebraretur **b** | cangio **P′**, cigno **T**, cingnio **A** || **9** nomen] novem **D** | ne] nec **RFA** | regulis **P** || **10** apud Romanos] romanorum **P** | gecum **P′** || **11** mentem **B′** || **12** nubilibus **N**, nivibus **r** || **14** aut — **15** omnia *om.* **D′**, *suppl.* **D**m | nubilibus **N**, nubibus **D**m **PTBVZA**, nivi*bus **R** | contegatur **P′**, congregantur **R** || **16** cetera *om.* **P′** || **19** ANTECTEPIΩN** *in ras.* **P**, ἀνθηστεδίων **T**, ANTECTEPION **R**, i. florescens *ss. in* **F** || **20** negat *om.* **R** || **21** hodie **NDPT** || **22** causa **P**, *dein* praetereunda **P** || **23** *post* est *add.* DE MAIO **DP**m || **24** posuit tertium **A** || **25** fluvius **B′R′** || **26** haede **Z** || **27** minoresque **TA′**

pars consilio altera armis rem publicam tueretur, in ho-
norem utriusque partis hunc Maium, sequentem Iunium men-
sem vocasse. sunt qui hunc mensem ad nostros fastos a 17
Tusculanis transisse commemorent, apud quos nunc quo-
que vocatur deus Maius, qui est Iuppiter, a magnitudine
scilicet ac maiestate dictus. Cingius mensem nominatum 18
putat a Maia quam Vulcani dicit uxorem, argumentoque
utitur quod flamen Vulcanalis kalendis Maiis huic deae
rem divinam facit. sed Piso uxorem Vulcani Maiestam,
non Maiam dicit vocari. contendunt alii Maiam Mercurii 19
matrem mensi nomen dedisse, hinc maxime probantes
quod hoc mense mercatores omnes Maiae pariter Mercu-
rioque sacrificant. adfirmant quidam, quibus Cornelius 20
Labeo consentit, hanc Maiam cui mense Maio res divina
celebratur terram esse, hoc adeptam nomen a magnitudine,
sicut et Mater Magna in sacris vocatur; adsertionemque
aestimationis suae etiam hinc colligunt quod sus prae-
gnans ei mactatur, quae hostia propria est terrae. et
Mercurium ideo illi in sacris adiungi dicunt quia vox na-
scenti homini terrae contactu datur, scimus autem Mer-
curium vocis et sermonis potentem. auctor est Cornelius 21
Labeo huic Maiae id est terrae aedem kalendis Maiis dedi-
catam sub nomine Bonae Deae et eandem esse Bonam
Deam et terram ex ipso ritu occultiore sacrorum doceri
posse confirmat. hanc eandem Bonam Faunamque, Opem
et Fatuam pontificum libris indigitari: Bonam quod om- 22
nium nobis ad victum bonorum causa est, Faunam quod

1 cf. Lyd. 4, 76; Plut. Num. 19, 5 || 7 cf. Cens. 22, 9; Gell. 13, 23, 2 || 9 Calp. Piso fr. 42 Peter || 10 cf. Lyd. l. c.; Ov. fast. 5, 85 ss. || 17 cf. Ov. fast. 1, 671 ss.; Fest. 219 M. || 20 cf. Lyd. 4, 80

[NDPTBVZRFA] 2 utrius B′ | mensem *om.* PT || 3 vocasse — mensem *om.* BVZ || 5 magus V′ || 6 cignus T, cinginus A | *post* mensem *add.* maium b || 8 mais NDPVZR′, maias B, maius F′ || 9 maiestatem D || 12 mercuroque P′ || 13 quidam *om.* A || 14 hanc Maiam *om.* P || 16 in sacris *om.* P || 18 ei] eo (o *in ras.*) P || 19 *ante* in *legitur* qui *deletum in* A || 22 id est terrae *om.* NDPT *fortasse recte* | mais NDPBVZ || 23 *in verbis* bonae deae *incipit* M || 25 *ante* Faunamque *add.* deam P | *ante* opem *add.* èt *a. m. in* P, *deleto priore* — que || 26 statuam ND, *sic et* P′ *ni fallor*, fatiam B′ | indicitari NT, confirmat (*sic*) D, indicari P | quod] quidem *corr.* quidem quod A || 27 bonarum R

omni usui animantium favet, Opem quod ipsius auxilio vita
constat, Fatuam a fando quod, ut supra diximus, infantes
partu editi non prius vocem edunt quam attigerint terram.
23 sunt qui dicant hanc deam potentiam habere Iunonis,
ideoque regale sceptrum in sinistra manu ei additum. eandem alii Proserpinam credunt, porcaque ei rem divinam
fieri, quia segetem quam Ceres mortalibus tribuit porca
depasta est. alii Χθονίαν Ἑκάτην, Boeotii Semelam cre-
24 dunt. nec non eandem Fauni filiam dicunt, obstitisseque
voluntati patris in amorem suum lapsi, ut et virga myrtea ab eo verberaretur, cum desiderio patris nec vino
ab eodem pressa cessisset. transfigurasse se tamen in
25 serpentem pater creditur et coisse cum filia. horum omnium haec proferuntur indicia: quod virgam myrteam
in templo haberi nefas sit; quod super caput eius extendatur vitis qua maxime eam pater decipere temptavit;
quod vinum in templum eius non suo nomine soleat inferri sed vas in quo vinum inditum est mellarium nominetur et vinum lac nuncupetur; serpentesque in templo eius
26 nec terrentes nec timentes indifferenter appareant. quidam Medeam putant, quod in aedem eius omne genus
herbarum sit, ex quibus antistites dant plerumque medicinas, et quod templum eius virum introire non liceat
propter iniuriam quam ab ingrato viro Iasone perpessa
27 est. haec apud Graecos θεὸς γυναικεία dicitur, quam Varro
Fauni filiam tradit adeo pudicam ut extra γυναικωνῖτιν

1 ss. cf. Lact. 1, 22, 9 ss.; Serv. Aen. 7, 47 et 8, 314; Arnob. 5, 9 || 8 cf. Lyd. 4, 51 || 14 cf. Plut. Caes. 9, 1 ss.; id. Q. R. 20

[**NDPT MBVZ RFA**] 1 quod] quidem *corr.* quod quidem **A** || 2 ut] et **B'VZ** || 3 pastu **M'** | editu **B'** | atigerit *corr.* attigerit **R**, attingerint **TZ** | terram *om.* **R'** || 4 dicunt **P** || 5 regule **B'** | sceptrum regale **P** || 6 dinam **P'** || 7 ceteris **B'** || 8 *Graeca om.* **A** | ἐκάστην **T**, HKATHN **B** | Boeotii *vulgo edunt*, boeoti **ND**, boetii (tii *in ras.*) **P**, *om.* **TA**, BEEOTI **MB**, BEEOTIC **V**, BOEOTI **ZF**, BOEoti **R** | semela **T**, semeselam **M**, emelam **VA** || 10 amore **B** | mirteam **DPZRA** || 12 *ante* pressa *est* ce*sa (*fuit* cessa) *in* **M** || 14 mirtea **DPZR** || 20 indifferenter *om.* **P** || 22 sit *om.* **B'VZ** || 23 virorum **B'** || 24 quam] quod **A'** | integrato **NDP'T** || 25 *Graeca om.* **A** | ΟΘΕΟC **NDPT**, ἡ Θεός *vulg.* γυναικεία *om.* **T**, ΓΙΝΑΙΚΕΙΑ **MF**, ΤΥΝΑΙΚΕΙΑ **BZR** || 26 pudicum **N** | γυναικεῖα γυναικωνῖτιν **T**, ΤΥΝΑΙΚΩΝΙΤΙΝ **BZRF**, *om.* **A**

numquam sit egressa, nec nomen eius in publico fuerit
auditum, nec virum umquam viderit vel a viro visa sit;
propter quod nec vir templum eius ingreditur. unde et mu- 28
lieres in Italia sacro Herculis non licet interesse, quod
Herculi cum boves Geryonis per agros Italiae duceret, si-
tienti respondit mulier aquam se non posse praestare, quod
feminarum deae celebraretur dies, nec ex eo apparatu viris
gustare fas esset. propter quod Hercules facturus sacrum
detestatus est praesentiam feminarum, et Potitio ac Pina-
rio sacrorum custodibus iussit ne mulierem interesse per-
mitterent. ecce occasio nominis, quo Maiam eandem esse 29
et terram et Bonam Deam diximus, coegit nos de Bona
Dea quaecumque comperimus protulisse.

Iunius Maium sequitur, aut ex parte populi, ut supra 30
diximus, nominatus, aut ut Cingius arbitratur quod Iuno-
nius apud Latinos ante vocitatus, diuque apud Aricinos
Praenestinosque hac appellatione in fastos relatus sit
adeo ut, sicut Nisus in commentariis fastorum dicit,
apud maiores quoque nostros haec appellatio mensis diu
manserit, sed post detritis quibusdam litteris ex Iunonio
Iunius dictus sit. nam et aedes Iunoni Monetae kalend.
Iuniis dedicata est. non nulli putaverunt Iunium mensem 31
a Iunio Bruto qui primus Romae consul factus est nomi-
natum, quod hoc mense, id est kalendis Iuniis, pulso
Tarquinio sacrum Carnae deae in Caelio monte voti reus
fecerit. hanc deam vitalibus humanis praeesse credunt.
ab ea denique petitur ut iecinora et corda quaeque sunt 32
intrinsecus viscera salva conservet: et quia cordis bene-
ficio, cuius dissimulatione brutus habebatur, idoneus
emendationi publici status extitit, hanc deam quae vita-

3ss. cf. Prop. 4, 9 || 14 cf. Ov. fast. 6, 26; Fest. 103M. || 21 cf. Liv. 7, 28, 4; Lyd. 4, 89 || 25 cf. Ov. fast. 6, 101ss. || 29 cf. Liv. 1, 56, 8

[NDPT MBVZ RFA] 2 vel] nec P | visa sit a viro A || 5 geryonis T, gerronis NDP, geriones R', gerionis *cett.* || 7 deae] die B' || 8 quod *om.* F || 9 potio P || 11 quomam *corr.* quomiam *ut vid.* B || 12 et *alterum om.* B'A | nos] eos NDP' || 13 *post* protulisse *add.* DE IVNIO $\mathrm{DP^{m}T^{m}}$ || 15 cinginus A || 17 apellatione B || 24 hoc *om.* A || 25 voti] non (*sic*) T, voci M || 30 emundationi M, emendatione B | quae talibus N

33 libus praeest templo sacravit. cui pulte fabacia et larido
sacrificatur, quod his maxime rebus vires corporis robo-
rentur. nam et kalendae Iuniae fabariae vulgo vocantur,
quia hoc mense adultae fabae divinis rebus adhibentur.
34 Sequitur Iulius qui, cum secundum Romuli ordina-
tionem, Martio anni tenente principium, Quintilis a
numero vocaretur, nihilo minus tamen etiam post prae-
positos a Numa Ianuarium ac Februarium retinuit nomen,
cum non videretur iam quintus esse sed septimus. sed
postea in honorem Iulii Caesaris dictatoris legem ferente
M. Antonio M. filio consule Iulius appellatus est, quod
hoc mense a. d. quartum Idus Quintiles Iulius procreatus
35 sit. Augustus deinde est qui Sextilis antea vocabatur donec
honori Augusti daretur ex senatus consulto cuius verba
subieci: *cum imperator Caesar Augustus mense Sextili*
et primum consulatum inierit et triumphos tres in urbem
intulerit et ex Ianiculo legiones deductae secutaeque sint
eius auspicia ac fidem, sed et Aegyptus hoc mense in pote-
statem populi Romani redacta sit finisque hoc mense bellis
civilibus impositus sit atque ob has causas hic mensis huic
imperio felicissimus sit ac fuerit, placere senatui ut hic
mensis Augustus appelletur. item plebiscitum factum ob
eandem rem Sexto Pacuvio tribuno plebem rogante.
36 Mensis September principalem sui retinet appellatio-
nem: quem Germanici appellatione, Octobrem vero suo
37 nomine Domitianus invaserat. sed ubi infaustum vocabu-
lum ex omni aere vel saxo placuit eradi, menses quoque
usurpatione tyrannicae appellationis exuti sunt: cautio

1 cf. Ov. fast. 6, 169 || 23 anno 27 a. Chr. n. v. PIR^1 3, 1 P 36 | cf. Suet. Dom. 13 et 23

[**NDPTMBVZ RFA**] 1 lardo **bzA** || 2 rorentur **R** || 3 vocant **MB** || 4 *post* adhibentur *add.* DE IVLIO **DT**^{m} || 8 febroarium **M** || 10 dictatores **P′** || 12 quintilis **BVZ** || 13 *post* sit *add.* DE AUGUSTO **DT**^{m} | ante **NDPT** | vocatur **NDP′**, vocatus est **p** || 14 hono** **D**, honore **Z** | consultu **MBZ** || 16 ineerit *corr.* inerit **N**, ierit **P′**, inerit **F** || 17 amculo *corr.* amiculo **B** | sunt **NDPT** || 18 et *om.* **A** || 19 mensi **MB** || 20 huic — 22 mensis *om.* **Z** || 21 fuit **B′** || 22 appellaretur **TM** || 23 Pacuvio *vulg.*, pachubio **P**, pabio **R′**, pacubio *cett.* | *post* rogante *add.* DE SEPTEMBRE **DT**^{m} || 24 retineret **B′** | appellationem **P′** || 26 infactum **MB** || 28 tirannicae **DPA** | appellatione **B′VZ′**

postea principum ceterorum, diri ominis infausta vitantium, mensibus a Septembri usque ad Decembrem prisca nomina reservavit.

Haec fuit a Romulo annua ordinata dimensio qui, 38
sicut supra iam diximus, annum decem mensium, dierum vero quattuor et trecentorum habendum esse constituit, mensesque ita disposuit ut quattuor ex his tricenos singulos, sex vero tricenos haberent dies. sed cum 39
is numerus neque solis cursui neque lunae rationibus conveniret, non numquam usu veniebat ut frigus anni aestivis mensibus et contra calor hiemalibus proveniret, quod ubi contigisset, tantum dierum sine ullo mensis nomine patiebantur absumi quantum ad id anni tempus adduceret quo caeli habitus instanti mensi aptus inveniretur.

Sed secutus Numa, quantum sub caelo rudi et saeculo 13
adhuc impolito solo ingenio magistro comprehendere potuit, vel quia Graecorum observatione forsan instructus est, quinquaginta dies addidit, ut in trecentos quinquaginta et quattuor dies, quibus duodecim lunae cursus confici credidit, annus extenderetur. atque his quinqua- 2
ginta diebus a se additis adiecit alios sex retractos illis sex mensibus qui triginta habebant dies, id est de singulis singulos, factosque quinquaginta et sex dies in duos novos menses pari ratione divisit, ac de duobus 3
priorem Ianuarium nuncupavit primumque anni esse voluit, tamquam bicipitis dei mensem, respicientem ac prospicientem transacti anni finem futurique principia; secundum dicavit Februo deo, qui lustrationum potens

7 ss. cf. Plut. Num. 18, 1 || 15 cf. Plut. Num. 1, 3 || 18 cf. Cens. 20, 4–5; Solin. 1, 38; Plut. Num. 18, 3 || 28 cf. Lyd. 4, 25

[NDPTMBVZRFA] 1 ominis Tza, omnis Z', hominis ***cett.*** **|| 3 reservatum B' || 5 iam supra diximus B, iam diximus supra VZ | deerum P' || 6 habendam R | instituit P || 7 mensesque itaque D, menses itaque M, menses ita R'A' || 8** ***ante*** **singulos** ***addunt*** **et r F^{m} | trecenos NT || 9 his NDPM'B'V'Z || 13 adsumi M || 18 quinquaginta — trecentos** ***om.*** **Z || 19 et** ***om.*** **PRA || 20 quaginta V' || 21 ad se A || 22 sex mensibus** ***post*** **triginta** ***posuerat*** **R' | habeant B' || 23 factos quia P', factusque B' | quaginta N || 24** ***post*** **divisit** ***add.*** **DE IANVARIO DP^{m} || 26 bicitis D || 27 transacti anni] transactioni R | futuri P | principio B' |** ***post*** **principia** ***add.*** **DE FEBRVARIO DP^{m}**

creditur. lustrari autem eo mense civitatem necesse erat,
4 quo statuit ut iusta dis Manibus solverentur. Numae
ordinationem finitimi mox secuti totidem diebus totidem-
que mensibus ut Pompilio placuit annum suum compu-
tare coeperunt; sed hoc solo discrepabant, quod menses
5 undetricenum tricenumque numero alternaverunt. paulo
post Numa in honorem imparis numeri, secretum hoc et
ante Pythagoram parturiente natura, unum adiecit diem
quem Ianuario dedit, ut tam in anno quam in mensibus
singulis praeter unum Februarium impar numerus ser-
varetur. nam quia duodecim menses, si singuli aut pari
aut impari numero putarentur, consummationem parem
facerent, unus pari numero institutus universam putatio-
6 nem imparem fecit. Ianuarius igitur Aprilis Iunius Sex-
tilis September November December undetricenis cen-
sebantur diebus et quintanas nonas habebant, ac post
idus in omnibus a. d. septimum decimum kalendas compu-
7 tabatur. Martius vero Maius Quintilis et October dies trice-
nos singulos possidebant. nonae in his septimanae erant
similiterque post idus decem septem dies in singulis
usque ad sequentes kalendas putabantur, sed solus Februa-
rius viginti et octo retinuit dies quasi inferis et deminutio
8 et par numerus conveniret. cum ergo Romani ex hac
distributione Pompilii ad lunae cursum sicut Graeci
annum proprium computarent, necessario et intercala-
9 rem mensem instituerunt more Graecorum. nam et Graeci
cum animadverterent temere se trecentis quinquaginta
quattuor diebus ordinasse annum – quoniam appareret
de solis cursu, qui trecentis sexaginta quinque diebus et
quadrante zodiacum conficit, deesse anno suo undecim

2 cf. Varr. ling. 6, 33 || **6** cf. Lyd. 3, 10; Solin. 1, 39 || **22** cf. Lyd. 3, 10 et 4, 64; Solin. 1, 41 || **25** cf. Plut. Caes. 59, 3; Cens. 18, 2; Solin. 1, 42

[NDPT MBVZ RFA] **4** mensibus *om.* P′ || **6** undetricenum] unde B′ || **8** pitagoriam N, phitagoram D, pitagoram V′A, pithagoram v || **10** febroarium PB′ || **11** mensibus RFA | si *om.* VR′ | singuli *om.* V′ || **15** censabantur A || **17** a. d. *vulgo*, ad *codd.* | computabantur MBVZRFA || **20** *inter* decem *et* septem *addunt* et mbrF || **21** calendas N | febroarius PBVZ || **22** diminutio TbvF || **26** constituerunt BVZ || **27** tricentos sexaquinta B′

dies et quadrantem – intercalares stata ratione commenti
sunt, ita ut octavo quoque anno nonaginta dies, ex qui-
bus tres menses tricenum dierum composuerunt, inter-
calarent. id Graeci fecerunt, quoniam operosum erat 10
atque difficile omnibus annis undecim dies et quadrantem
intercalare. itaque maluerunt hunc numerum octies multi-
plicare, et nonaginta dies, qui nascuntur si quadrans
cum diebus undecim octies componatur, inserere in tres
menses, ut diximus, distribuendos. hos dies ὑπερβαίνοντας,
menses vero ἐμβολίμους appellitabant. hunc ergo ordi- 11
nem Romanis quoque imitari placuit, sed frustra, quippe
fugit eos diem unum, sicut supra admonuimus, additum
a se ad Graecum numerum in honorem imparis numeri.
ea re per octennium convenire numerus atque ordo non
poterat. sed nondum hoc errore comperto per octo annos 12
nonaginta quasi superfundendos Graecorum exemplo com-
putabant dies, alternisque annis binos et vicenos, alternis
ternos vicenosque intercalantes expensabant intercala-
tionibus quattuor. sed octavo quoque anno intercalares
octo affluebant dies ex singulis quibus vertentis anni nume-
rum apud Romanos super Graecum abundasse iam dixi-
mus. hoc quoque errore iam cognito haec species emen- 13
dationis inducta est. tertio quoque octennio ita inter-
calandos dispensabant dies, ut non nonaginta sed sexa-
ginta sex intercalarent, compensatis viginti et quattuor
diebus pro illis qui per totidem annos supra Graecorum

2 cf. Cens. 18, 10; Solin. 1, 42 || 10 cf. Hsch. s. v. ἐμβόλιμος; Plut. l. c.

[NDPT MBVZ RFA] 1 interkalares B | statuta A || 2 quaeque N || 3 interkalarent B || 4 erat operosum MBVZRFA || 6 interkalare P, intercallare T, intercalere B'R' || 8 duodecim A || 9 ΠΕΡΒΑΙΝΟΝΤΑC MBVZ', *om.* A || 10 ΕΜΒΟΙΜΟΙC N, ΕΜΒΟΛΙCΜΟC PR, ΕΜΒΟΛΙCΜΟΥC TMvF, *om.* A | appellabant M, apellitabant R' || 12 unum diem P, dies unus v | additus v || 13 a se] esse P | imparis] ut parem N, inparem D || 16 exemplo *om.* P' || 17 alternis Z | anis V', *om.* Z | binis F || 18 ternos et vicenos NPT | interkalantes PV | interkalationibus P, intercalantionibus A' || 19 interkalares P, intercalatores MVZRFA || 20 vertentibus B' || 21 habuisse P (habundasse *non enoto*) || 23 qoque P' | octoennio NDP | ita *om.* N | interkalandos PBR, intercallendos T || 24 non *om.* DMA' || 25 compensantis B', compessatis V

14 numerum creverant. omni autem intercalationi mensis
Februarius deputatus est quoniam is ultimus anni erat,
quod etiam ipsum de Graecorum imitatione faciebant.
nam et illi ultimo anni sui mensi superfluos interserebant
dies, ut refert Glaucippus qui de sacris Atheniensium scrip-
15 sit. verum una re a Graecis differebant. nam illi confecto
ultimo mense, Romani non confecto Februario sed post
vicesimum et tertium diem eius intercalabant, Termi-
nalibus scilicet iam peractis. deinde reliquos Februarii
mensis dies, qui erant quinque, post intercalationem
subiungebant, credo vetere religionis suae more, ut Febru-
16 arium omni modo Martius consequeretur. sed cum saepe
eveniret ut nundinae modo in anni principem diem, modo
in nonas caderent – utrumque autem perniciosum rei
publicae putabatur – remedium quo hoc averteretur
excogitatum est, quod aperiemus si prius ostenderimus
cur nundinae vel primis kalendis vel nonis omnibus cave-
17 bantur. nam quotiens incipiente anno dies coepit qui
addictus est nundinis, omnis ille annus infaustis casibus
luctuosus fuit, maximeque Lepidiano tumultu opinio ista
18 firmata est. nonis autem conventus universae multitu-
dinis vitandus existimabatur, quoniam populus Romanus
exactis etiam regibus diem hunc nonarum maxime cele-
brabat quem natalem Servii Tullii existimabat quia, cum
incertum esset quo mense Servius Tullius natus fuisset,
nonis tamen natum esse constaret, omnes nonas celebri
notitia frequentabant: veritos ergo qui diebus praeerant,
nequid nundinis collecta universitas ob desiderium regis
19 novaret, cavisse ut nonae a nundinis segregarentur. unde

2ss. cf. Cens. 20, 6; Varr. L. L. 6, 13 || 12ss. cf. Lyd. 4, 10; D. Cass. 48, 33, 4 || 20 cf. Flor. 2, 11, vel fortasse Vell. 2, 64

[NDPT MBVZ RFA] 1 numerum *om.* R′ | omnia NP′ || 2 febroarius NB′ || 3 gecorum P′ || 5 glacippus M′V | scribit P || 7 ultimo *om.* P || 8 eius diem BVZ | interkalabant PB, *om.* Z′ | terminalibus — 9 peractis *om.* P || 9 febroarii PB′ || 10 erat B′ || 11 febroarium PB′ || 13 modo prius *om.* P′ || 14 caederent BVZ || 15 quod A || 16 aperimus B′ | primus B′ || 17 calendis P || 18 anno *om.* R′ || 19 adictus B′, additus F | infaustus R, infaustiis *ni fallor* A || 20 lipidiano A || 22 aestimabatur P, existimatur MA || 23 celebrabant P

dies ille, quo abundare annum diximus, eorum est per-
missus arbitrio qui fastis praeerant, uti, cum vellent,
intercalaretur, dum modo eum in medio Terminaliorum
vel mensis intercalaris ita locarent, ut a suspecto die
celebritatem averteret nundinarum. atque hoc est quod
quidam veterum rettulerunt non solum mensem apud
Romanos verum etiam diem intercalarem fuisse. quando 20
autem primum intercalatum sit varie refertur. et Macer
quidem Licinius eius rei originem Romulo adsignat. An-
tias libro secundo Numam Pompilium sacrorum causa id
invenisse contendit. Iunius Servium Tullium regem pri-
mum intercalasse commemorat, a quo et nundinas insti-
tutas Varroni placet. Tuditanus refert libro tertio Magi- 21
stratuum decem viros, qui decem tabulis duas addiderunt,
de intercalando populum rogasse. Cassius eosdem scribit
auctores. Fulvius autem id egisse M'. Acilium consulem
dicit ab urbe condita anno quingentesimo sexagesimo
secundo, inito mox bello Aetolico. sed hoc arguit Varro
scribendo antiquissimam legem fuisse incisam in columna
aerea a L. Pinario et Furio consulibus, cui mensis inter-
calaris adscribitur. haec de intercalandi principio satis
relata sint.

Verum fuit tempus cum propter superstitionem inter- 14
calatio omnis omissa est: non numquam vero per gra-
tiam sacerdotum, qui publicanis proferri vel imminui con-
sulto anni dies volebant, modo auctio, modo retractio

7sqq. fr. 4 Peter || **10** fr. 5 Peter || **13** fr. 7 Peter || **15** fr. 18 Peter || **24** cf. Cens. 20, 7; Solin. 1, 43

[NDPT MBVZ RFA] 1 dies *om.* **P** || **2** fasti **V'** || **3** interkalaretur **P**, intercalarentur **V'**, intercalarent **A'** || **4** interkalaris **PB** || **5** averterent **p** || **6** quidam *om.* **B'Z** || **7** etiam diem *om.* **A'** || **8** primo **P** | interkalatum **P** || **9** lucinius **B** | rei *om.* **D** | ordinem **P** || **12** interkalasse (*quod deinceps non notabo*) **P** || **13** Tuditanus *vulgo corrigunt*, tutidianus **NTPb**, tudinianus **D**, tutidanus *cett.* | re refert **A** || **15** intercalendo **R** | casios **M** | eodem **B'** || **16** M' Acilium *Ianus*, marcum **P**, marcium *cett.* || **18** aetonico **P**, acolico *ni* fallor **R'**, aetholico **A** | hoc] hunc **P** || **19** columpnia **A** || **20** ponario **B'** | funio **P** | mensis *Zeunius*, mentio *codd.* || **21** abscribitur **V'** || **22** sunt **TMBVZ** || **23** intercallatio **T** || **24** amissa **B'** || **25** publicanus **B'**, publicans **A'** || **26** modo auctio *om.* **B'** | actio **M**

dierum proveniebat et sub specie observationis emergebat
2 maior confusionis occasio. sed postea C. Caesar omnem
hanc inconstantiam temporum vagam adhuc et incertam
in ordinem statae definitionis coegit, adnitente sibi M.
Flavio scriba, qui scriptos dies singulos ita ad dictatorem
retulit ut et ordo eorum inveniri facillime posset et in-
3 vento certus status perseveraret. ergo C. Caesar exor-
dium novae ordinationis initurus dies omnes qui adhuc
confusionem poterant facere consumpsit, eaque re factum
est ut annus confusionis ultimus in quadringentos quad-
raginta tres dies protenderetur. post hoc imitatus Aegyp-
tios, solos divinarum rerum omnium conscios, ad nume-
rum solis, qui diebus trecentis sexaginta quinque et qua-
4 drante cursum conficit, annum dirigere contendit. nam
sicut lunaris annus mensis est, quia luna paulo minus
quam mensem in zodiaci circumitione consumit, ita solis
annus hoc dierum numero colligendus est quem peragit
dum ad id signum se denuo vertit ex quo digressus est,
unde annus vertens vocatur, et habetur magnus, cum
5 lunae annus brevis putetur. horum Vergilius utrum-
que complexus est:

Interea magnum sol circumvolvitur annum.

hinc et Ateius Capito annum a circuitu temporis putat
dictum, quia veteres an pro circum ponere solebant, ut
Cato in Originibus: *arator an terminum*, id est circum ter-
6 minum, et ambire dicitur pro circumire. Iulius igitur Cae-
sar decem dies observationi veteri super adiecit, ut annum

22 Aen. 3. 284 || 25 p. 30, 8 Iordan. || 26ss. cf. Cens. 20, 9

[NDPT MBVZ RFA] 4 statutae r || 7 perseveret D′ || 10 annos confusiones B′ | quadrigentos R | quadragintos P || 11 tres *om.* D | proordinatiotendderetur N, proteretur R | mitatus B′ || 13 *post* diebus *add.* singulis P | trecenis P, tricentis TZ, triceni *corr.* tricenis V || 15 quia luna] quia *corr.* qui B′, *deinde* a luna *add.* b, qui luna V || 17 his dierum B, hodierum R′ || 20 virgilium B′ || 21 est *om.* R || 22 annum] orbem P || 23 et Ateius B′vZF, etate ius NA, et ab eius DPTb, et adeius *corr.* et abdeius M, et atteius *fort.* V′, ateius (*om.* et) R | capite DPTmb, apito R′ | tempus N || 24 solebant] consuerunt P || 25 arator (*mod. imper.*) *Ianus*, oratorium D, oratorum *cett.* | ante NDTA′, am P′ || 26 igitur *om.* D

trecenti sexaginta quinque dies, quibus sol zodiacum
lustrat, efficerent, et ne quadrans deesset, statuit ut quar-
to quoque anno sacerdotes, qui curabant mensibus ac
diebus, unum intercalarent diem, eo scilicet mense ac loco
quo etiam apud veteres mensis intercalabatur id est ante
quinque ultimos Februarii mensis dies, idque bissextum
censuit nominandum. dies autem decem, quos ab eo addi- 7
tos diximus, hac ordinatione distribuit. in Ianuarium et
Sextilem et Decembrem binos dies inseruit, in Aprilem
autem Iunium Septembrem Novembrem singulos; sed
neque mensi Februario addidit diem, ne deum inferum
religio immutaretur, et Martio Maio Quintili Octobri ser-
vavit pristinum statum, quod satis pleno erant numero, id
est dierum singulorum tricenorumque. ideo et septimanas 8
habent nonas, sicut Numa constituit, quia nihil in his
Iulius mutavit: sed Ianuarius Sextilis December, quibus
Caesar binos dies addidit, licet tricenos singulos habere
post Caesarem coeperint, quintanas tamen habent nonas, et
ab idibus illis sequentes kalendae in undevicesimum rever-
tuntur, quia Caesar quos addidit dies neque ante nonas
neque ante idus inserere voluit, ne nonarum aut iduum
religionem, quae stato erat die, novella comperendina-
tione corrumperet. sed nec post idus mox voluit inserere, 9
ne feriarum quarumque violaretur indictio, sed peractis
cuiusque mensis feriis locum diebus advenis fecit. et
Ianuario quidem dies quos dicimus quartum et tertium
kalendas Februarias dedit, Aprili sextum kalendas Maias,
Iunio tertium kalendas Iulias, Augusto quartum et ter-

7 ss. cf. Cens. 20, 9–10; Lyd. 3, 7

[**NDPT MBVZ RFA**] **1** tricenti **B** || **1.2** lustrat zodiacum **MBVZRFA** || **2** et] ut **MBVZ** || **3.4** ac diebus *om.* **R'** || **5** mensis *om.* **P** | intercalabatur — **6** mensis *om.* **D** || **6** febroarii **P** | menses **B'** || **10** *post* Septembrem *add.* et **b** || **11** mense **R** | febuario **D**, febroario **B'V** | deum] domini **T**, deo **bVZ** | infero **BVZ** || **14** trecenorumque **N**, tricennorumque **BZ** || **16** ianuarium **B'** | sextilis et december **P** || **19** in *supplent vulgo, om. codd.* || **21** nonarum] norum **B'** | idium **B'** || **22** statuto **TA** | erant **P**, eant *ut vid.* **Z** | comperendinationem **D** || **23** arrumperet **ND** || **26** dies *om.* **P** || **27** febroarias **PB'Vz**, febroarios **Z'** | aprilis **NMBA'** || **28** tertium et quartum **B'**

tium kalendas Septembres, Septembri tertium kalendas
Octobres, Novembri tertium kalendas Decembres, Decem-
10 bri vero quartum et tertium kalendas Ianuarias. ita
factum est ut, cum omnes hi menses, quibus dies addidit,
ante hanc ordinationem habuissent mensis sequentis ka-
lendas ad septimum decimum revertentes, postea ex
augmento additorum dierum hi qui duos acceperunt
ad nonum decimum, qui vero unum, ad octavum decimum
11 haberent reditum kalendarum. feriarum tamen cuiusque
mensis ordo servatus est. nam sicui fere tertius ab idibus
dies festus aut feriatus fuit et tunc a. d. sextum decimum
dicebatur,etiam post augmentum dierum eadem religio
servata est, ut tertio ab idibus die celebraretur, licet ab
incremento non iam a. d. sextum decimum kalendas sed
a. d. septimum decimum, si unus, aut a. d. octavum
12 decimum, si duo sunt additi, diceretur. nam ideo novos
dies circa finem cuiusque mensis inseruit, ubi finem om-
nium quae in mense erant repperit feriarum, adiectosque
omnes a se dies fastos notavit, ut maiorem daret actioni-
bus libertatem, et non solum nullum nefastum sed nec
comitialem quemquam de adiectis diebus instituit, ne
13 ambitionem magistratuum augeret adiectio. sic annum
civilem Caesar habitis ad limam dimensionibus consti-
tutum edicto palam posito publicavit; et error huc usque
stare potuisset, ni sacerdotes sibi errorem novum ex
ipsa emendatione fecissent. nam cum oporteret diem qui
ex quadrantibus confit quarto quoque anno confecto
antequam quintus inciperet intercalare, illi quarto non

24ss. cf. Solin. 1, 46

[NDPT MBVZ RFA] 1 septembris R || 2 octobris VR || 4 facta A || 5 habuissent *om.* R′ | sequentes B || 7 aucmento BV | qui *om.* R || 9 kalendarem B′ || 10 ferre B′ | tertium B′ || 11 a. d. *vulg.*, ad *codd.* || 13 reservata NDBmVZ, observata T | idibus TR, id. *compendiose* ND || 14 a. d. *vulg.*, ad *codd.* || 15 a. d. *vulg.*, a B, ad *cett.* | decimum *solus* P, *om. cett.* | aut *om.* F | a. d. *vulg.*, *om.* M, ad *cett.* || 16 sunt *om.* M | additi sunt P | dicetur b || 19 omnes *om.* P | festos DZ′, factos R | maiores TMBVZ || 22 ambitione Z | augeret *om.* R′ | si R || 23 lunam T, limen A || 24 error *delere voluit Eyss.*, *fort. recte* | hoc usque N, hic usque B′ || 27 conficitur v, cum fit A

peracto sed incipiente intercalabant. hic error sex et 14
triginta annis permansit, quibus annis intercalati sunt dies duodecim cum debuerint intercalari novem. sed hunc quoque errorem sero deprehensum correxit Augustus, qui annos duodecim sine intercalari die transigi iussit, ut illi tres dies qui per annos triginta et sex vitio sacerdotalis festinationis excreverant sequentibus annis duodecim nullo die intercalato devorarentur. post hoc unum 15
diem secundum ordinationem Caesaris quinto quoque incipiente anno intercalari iussit et omnem hunc ordinem aereae tabulae ad aeternam custodiam incisione mandavit.'

Tunc Horus: 'dies quidem hic', inquit, 'intercalaris ante- 15
quam quintus annus incipiat inserendus cum Aegypti matris artium ratione consentit, sed nihil in illorum mensibus explicandis videtur operosum, quos tricenum dierum omnes habent, eoque explicitis duodecim mensibus id est trecentis sexaginta diebus exactis tunc inter Augustum atque Septembrem reliquos quinque dies anno suo reddunt, adnectentes quarto quoque anno exacto intercalarem, qui ex quadrantibus confit. at hic non a primo 2
in ultimum mensis diem ad incrementum continuum numerus accedit, sed post kalendas dirigitur in nonas: inde ad quasdam idus deflecti audio, post rursus ni fallor, immo ut nunc quoque rettulisti, in sequentes kalendas. quae omnia quid sibi velint scire equidem vellem. nam 3
illud nec consequi posse me spero ut vocabula comprehendam quae singulis apud vos diebus adduntur, dum alios fastos variisque alics nominibus nuncupatis. nundinas quoque vestras nescire me fateor: de quibus observatio tam diligens, tam cauta narratur. haec nec mihi erubescendum est ignorare peregrino, a te vero, Praetextate, discere nec civem puderet'.

4ss. cf. Solin. 1, 47 || 14ss. cf. Cens. 18, 10

[NDPT MBVZ RFA] 1 intercalandi **BVZ** || 2 intercalari] inter **R'** || 5 annus **B'** || 6 sacerdotalibus **V'** || 8 devoraretur **P'** || 9.10 anno incipiente **B** | aerae **B'** || 11 incisionem **NDPT** || 13 aegiptus **D** || 14 sed *om.* **R'** || 15 operum **NDP** || 16 duodecimus *ut vid.* **P'**, dudecim **V'** || 17 tricentis **B'Z** || 20 at] ad **NV'R'** || 23 unde **P** || 24 ut] et **R** || 26 ne **MV'R** || 28 fastis **M** | aliis **M'A** | nuncupati sunt **A**

4 Tunc Praetextatus 'non solum tibi', inquit, 'Hore,
cum sis Aegypto oriundus, sed ne nobis quidem qui-
bus origo Romana est, erubescendum puto quaerere quod
quaesitu dignum omnes veteres putaverunt. nam de
kalendis nonis et idibus deque feriarum variis observa-
tionibus innumeros auctores cura quaestionis exercuit, et
ideo nos quae de his ab omnibus dicta sunt in unum
5 breviter colligimus. Romulus cum ingenio acri quidem
sed agresti statum proprii ordinaret imperii, initium
cuiusque mensis ex illo sumebat die quo novam lunam
6 contigisset videri. quia non continuo evenit ut eodem
die semper appareat, sed modo tardius, modo celerius ex
certis causis videri solet, contigit ut, cum tardius appa-
ruit, praecedenti mensi plures dies, aut cum celerius,
pauciores darentur, et singulis quibusque mensibus per-
petuam numeri legem primus casus addixit. sic factum
est ut alii triginta et unum, alii undetriginta sortirentur
7 dies. omnibus tamen mensibus ex die nonarum idus nono
die repraesentari placuit, et inter idus ac sequentes kalen-
das constitutum est sedecim dies esse numerandos. ideo
mensis uberior duos illos quibus augebatur dies inter
kalendas suas et nonas habebat. hinc aliis quintus a kalen-
8 dis dies, aliis septimus nonas facit. Caesar tamen, ut
supra diximus stata sacra custodiens, nec in illis mensibus
quibus binos adiecit dies ordinem voluit mutare nona-
rum, quia peractis totius mensis feriis dies suos rei divi-
9 nae cautus inseruit. priscis ergo temporibus, antequam

12 cf. Lyd. 3, 10

[NDPTMBVZRFA] 1 tibi *om.* R | tibinquit B', inquit tibi P | ore M || 2 aegiptus D || 3.4 quod quaesitu *om.* V', quodque scitu T || 4 de *om.* ZR || 6 innumuros P' || 8 *post* colligimus *add.* DE KAL. NONIS ET IDIBUS D V^{m} | *post* Romulus *legitur* enim *in* P, autem *in* T || 13 cum *om.* P', dum R || 14 aut] ut Mb *non male*, at vA | celerius pauciores] celeriores R' || 16 praemus N | sic] sed N, ac sic T, at sic VZ || 17 &liunde (*sic*) triginta N, *om.* M, aliunde triginta ZF, unde alii triginta R', alii inde triginta A' || 18 tamen mensibus] tamensibus ND', mensibus d, tamen sibi P | idus] id est PTA || 19 derepraesentari MBV || 20 sedecum B', secum Z | esse *om.* P || 22 habebant NDPT, faciebat B' | alius MB'V'Z

fasti a Cn. Flavio scriba invitis patribus in omnium
notitiam proderentur, pontifici minori haec provincia dele-
gabatur ut novae lunae primum observaret aspectum
visamque regi sacrificulo nuntiaret. itaque sacrificio a 10
rege et minore pontifice celebrato idem pontifex calata,
id est vocata, in Capitolium plebe iuxta curiam Cala-
bram, quae casae Romuli proxima est, quot numero dies
a kalendis ad nonas superessent pronuntiabat, et quin-
tanas quidem dicto quinquies verbo καλῶ, septimanas
repetito septies praedicabat. verbum autem καλῶ Grae- 11
cum est, id est voco, et hunc diem, qui ex his diebus qui
calarentur primus esset, placuit kalendas vocari. hinc et
ipsi curiae ad quam vocabantur Calabrae nomen datum
est, et classi, quod omnis in eam populus vocaretur. ideo 12
autem minor pontifex numerum dierum qui ad nonas
superesset calando prodebat, quod post novam lunam
oportebat nonarum die populares qui in agris essent con-
fluere in urbem, accepturos causas feriarum a rege sacro-
rum sciturosque quid esset eo mense faciendum. unde 13
quidam hinc nonas aestimant dictas quasi novae initium
observationis, vel quod ab eo die semper ad idus novem
dies putentur, sicut apud Tuscos nonae plures habe-
bantur, quod hi nono quoque die regem suum salutabant
et de propriis negotiis consulebant.

Iduum porro nomen a Tuscis, apud quos is dies Itis 14
vocatur, sumptum est. Item autem illi interpretantur
Iovis fiduciam. nam cum Iovem accipiamus lucis auc-
torem, unde et Lucetium Salii in carminibus canunt et
Cretenses Δία τὴν ἡμέραν vocant, ipsi quoque Romani

1 ss. cf. Liv. 9, 46; Plin. n. h. 33, § 17; Val. Max. 2, 5, 2 || 6 ss. cf. Serv. Aen. 8, 654; Varr. L. L. 6, 27 || 12 aliter Plut. Q. R. 24 || 25 cf. Varr. l. c. || 28 cf. Fest. 114M.

[**NDPT MBVZ RFA**] 1 a] A **NDR**, *om.* **TMVZA** || 2 providentia **NDPTbVrFA** | delegebatur **D'M**, deligebatur **T** || 5 id est **NDB'** | celata *ni fallor* **b**, calada **V'** || 7 quod **NV'** || 10 ΚΑΩ **A** | gregum **F** || 11 diem *om.* **R'**, idem **A** || 13 vocabatur **V'** | calebrae *ut vid.* **P'**, kalebrae **B** || 14 et classi — vocaretur *om.* **P** || 15 qui ad nonas *om.* **N** | nonas] romanos **D** || 16 superessent **P** || 17 diem **Mb**, *om.* **R** | populos **P** || 25 is *om.* **F'** | tis **NDP**, satis *in ras.* **T** || 28 salio **B'** | carmine **P** || 29 *Graeca om.* **A** | AIA **Z** | MEPAM **ND**, MEPAN **P**, HMEPAM **MR**, H *tantum legitur in* **F**, *lacero ibi folio*

15 Diespitrem appellant ut diei patrem, iure hic dies Iovis
fiducia vocatur, cuius lux non finitur cum solis occasu,
sed splendorem diei et nocte continuat inlustrante luna,
quod semper in plenilunio id est medio mense fieri solet.
diem igitur, qui vel nocturnis caret tenebris, Iovis fidu-
ciam Tusco nomine vocaverunt, unde et omnes idus
16 Iovis ferias observandas sanxit antiquitas. alii putant
idus, quod ea die plena luna videatur, a videndo vidus
appellatas, mox litteram v detractam, sicut contra, quod
Graeci ἰδεῖν dicunt, nos v littera addita videre dicimus.
non nullis placet idus dictas vocabulo Graeco, οἷον ἀπὸ τοῦ
εἴδους, quod eo die plenam speciem luna demonstret. sunt
qui aestiment idus ab ove iduli dictas, quam hoc nomine
vocant Tusci et omnibus idibus Iovi immolatur a flamine.
17 nobis illa ratio nominis vero propior aestimatur, ut idus
vocemus diem qui dividit mensem. iduare enim Etrusca
lingua dividere est, unde vidua quasi valde idua id est
18 valde divisa, aut vidua id est a viro divisa. ut autem
idus omnes Iovi, ita omnes kalendas Iunoni tributas et
Varronis et pontificalis adfirmat auctoritas. quod etiam
Laurentes patriis religionibus servant, qui et cognomen
deae ex caerimoniis addiderunt, kalendarem Iunonem vo-
cantes, sed et omnibus kalendis a mense Martio ad Decem-
19 brem huic deae kalendarum die supplicant. Romae quo-
que kalendis omnibus, praeter quod pontifex minor in
curia Calabra rem divinam Iunoni facit, etiam regina
sacrorum, id est regis uxor, porcam vel agnam in re-
gia Iunoni immolat. a qua etiam Ianum Iunonium

1 cf. Varr. L. L. 5, 66; Gell. N. A. 5, 12, 6 || 11 cf. Lyd. 3, 7; Plut. Q. R. 24 || 13 cf. Fest. 104M. || 19 cf. Ov. fast. 1, 55

[NDPTMBVZ RFA] 1 his **B′** (iure hic *periit lacero folio in* **F**) | iovis *om.* **R′** || 3 nocte **NDP**, noctem *cett.* | contineat **P** || 4 im **BV**, *om.* **D′** | plenio **P′** || 8 videbatur **D** | idus **P**, inde **T**, vidas **V′** || 10 ideein **M**, ΥΔΕΙΝ **F**, iden **A** || 11—12 *Graeca om.* **A** || 12 ΕΙΔΟΙC **MV**, ΕΙΛΟΙC **R** | demonstrat **B′V′** || 13 aestimant **PA** | ab iove **TMbV** || 14 vocant *om.* **NDP** | iovis **MBZRFA**, ovis **V** || 15 nominis] nobis **R** | vero] nec **T** | proprior **DPTMVR** || 20.21 laurentes etiam **D** || 21 servant] ser **N** || 22 addederunt **P′** | Iunonem — 24 kalendarum *om.* **B′**, *supplet* **B**[m] || 22 kalendarum **NV′** || 24 dies **TMBVZ** | supplicabant **P** || 26 cabra **N** | iononi **B′** || 27 regis *om.* **P** || 28 ionium **M**, iononium **B′**

cognominatum diximus, quod illi deo omnis ingressus, huic deae cuncti kalendarum dies videntur adscripti. cum 20 enim initia mensium maiores nostri ab exortu lunae servaverint, iure Iunoni addixerunt kalendas, lunam ac Iunonem eandem putantes: vel quia luna per aerem meat, unde et Graeci lunam Ἄρτεμιν nuncuparunt id est ἀερότομιν, quod aera secat, Iuno autem aeris arbitra est, merito initia mensium, id est kalendas, huic deae consecraverunt.

Nec hoc praetermiserim, quod nuptiis copulandis ka- 21 lendas nonas et idus religiosas, id est devitandas, censuerunt. hi enim dies praeter nonas feriati sunt, feriis autem vim cuiquam fieri piaculare est: ideo tunc vitantur nuptiae in quibus vis fieri virgini videtur. sed Verrium Flaccum iuris pontificii peritissimum dicere solitum refert Varro, quia feriis tergere veteres fossas liceret, novas facere ius non esset, ideo magis viduis quam virginibus idoneas esse ferias ad nubendum. subiciet aliquis: cur 22 ergo nonis, si feriatus dies non est, prohibetur celebritas nuptiarum? huius quoque rei in aperto causa est. nam quia primus nuptiarum dies verecundiae datur, postridie autem nuptam in domo viri dominium incipere oportet adipisci et rem facere divinam, omnes autem postriduani dies seu post kalendas sive post nonas idusve ex aequo atri sunt, ideo et nonas inhabiles nuptiis esse dixerunt, ne nupta aut postero die libertatem auspicaretur uxoriam aut atro immolaret quo nefas est sacra celebrari.

Sed quia nos ad commemorationem dierum ordo dedu- 16 xit, de hoc quoque quod Hori nostri consultatio continet

4 cf. Varr. L. L. 5, 69; Cic. N. D. 2, 68; Lyd. 3, 7 || 6 cf. Lyd. 2, 1 || 7 cf. Arnob. 2, 30 alii || 14 ss. cf. Plut. Q. R. 105 || 25 cf. Fest. 178M.

[**NDPTMBVZRFA**] 1 vocatum diximus **P** || 3 mensum **ND** || 5 arbitrantes **F** || 6 eat **NDPT'** *fortasse recte* | arte **R'**, artemin *cett.* || 7 epotomin **TbVRFA**, eopotomin **M**, epotomon **B'**, opotomin **Z** || 10 calendas **Z** || 11 nonas *om.* **NDPTZ** || 14 fieri vis **RFA** || 17 facere *codd.*, *malim* fodere; *cf. 3. 3, 10* || 19 nonnis *ni fallor* **V'** || 21 prius **M** | dies *om.* **MBV'Z** || 23 postriani *corr.* **B**, postridiani *cett.* (posttridie *etc. non enoto*) || 25 inabiles **MBVZ** || 26 aut spicaretur **A** || 29 ori **BA'** | nostro **P'**

2 pauca dicenda sunt. Numa ut in menses annum, ita in
dies mensem quemque distribuit, diesque omnes aut festos
aut profestos aut intercisos vocavit. festi dis dicati sunt,
profesti hominibus ob administrandam rem privatam
publicamque concessi, intercisi deorum hominumque com-
3 munes sunt. festis insunt sacrificia epulae ludi feriae,
profestis fasti comitiales comperendini stati proeliares;
intercisi in se non in alia dividuntur: illorum enim dierum
quibusdam horis fas est, quibusdam fas non est ius dicere.
nam cum hostia caeditur fari nefas est, inter caesa et
porrecta fari licet, rursus, cum adoletur non licet. ergo
de divisione festorum et profestorum dierum latius dis-
serendum est.

4 Sacra celebritas est vel cum sacrificia dis offeruntur
vel cum dies divinis epulationibus celebratur vel cum
ludi in honorem aguntur deorum vel cum feriae obser-
5 vantur. feriarum autem publicarum genera sunt quattuor.
aut enim stativae sunt aut conceptivae aut imperativae
6 aut nundinae. et sunt stativae universi populi communes
certis et constitutis diebus ac mensibus et in fastis sta-
tis observationibus adnotatae, in quibus praecipue ser-
vantur Agonalia Carmentalia Lupercalia. conceptivae
sunt quae quotannis a magistratibus vel a sacerdotibus
concipiuntur in dies vel certos vel etiam incertos ut sunt
Latinae Sementivae Paganalia Compitalia. imperativae
sunt quas consules vel praetores pro arbitrio potestatis
indicunt. nundinae sunt paganorum itemque rustico-
rum, quibus conveniunt negotiis propriis vel mercibus
7 provisuri. sunt praeterea feriae propriae familiarum, ut
familiae Claudiae vel Aemiliae seu Iuliae sive Corneliae
et siquas ferias proprias quaeque familia ex usu dome-

1 cf. Liv. 1, 19, 7 || 5 cf. Varr. L. L. 6, 31ss. || 19 cf. Fest. 345M.; Varr. L. L. 6, 25ss.

[NDPT MBVZ RFA] 1 *post* sunt *add.* DE DIEBUS D | numen *ut vid.* B' | aut Z' | in *om.* P' | menses] ses R' || 4 ministrandum D || 7 commitiales MBVZ | proeliales NDPT || 11 rursus — licet *om.* P || 12 de *om.* B' | profectorum B' || 15 dies] dis R, diis FA || 16 *post* observantur *add.* DE FERIIS D || 20 certis] et certis B' | fastis] fas NDP || 23 a *om.* TB'VZRFA || 24 vel *primum om.* P

sticae celebritatis observat. sunt singulorum, uti nata- 8
lium fulgurumque susceptiones, item funerum atque
expiationum. apud veteres quoque qui nominasset Salu-
tem Semoniam Seiam Segetiam Tutilinam ferias obser-
vabat. item flaminica quotiens tonitrua audisset feriata
erat donec placasset deos. adfirmabant autem sacer- 9
dotes pollui ferias si indictis conceptisque opus aliquod
fieret. praeterea regem sacrorum flaminesque non lice-
bat videre feriis opus fieri et ideo per praeconem denun-
tiabant nequid tale ageretur, et praecepti neglegens mul-
tabatur. praeter multam vero adfirmabatur eum qui 10
talibus diebus imprudens aliquid egisset porco piaculum
dare debere. prudentem expiare non posse Scaevola
pontifex adseverabat, sed Vmbro negat eum pollui qui
opus vel ad deos pertinens sacrorumve causa fecisset, vel
aliquid ad urgentem vitae utilitatem respiciens actitasset.
Scaevola denique consultus quid feriis agi liceret, respon- 11
dit quod praetermissum noceret. quapropter si bos in
specum decidisset eumque pater familias adhibitis operis
liberasset, non est visus ferias polluisse: nec ille qui tra-
bem tecti fractam fulciendo ab imminenti vindicavit
ruina. unde et Maro omnium disciplinarum peritus, sciens 12
lavari ovem aut lanae purgandae aut scabie curandae
gratia, pronuntiavit tunc ovem per ferias licere mersari,
si hoc remedii causa fieret –

balantumque gregem fluvio mersare salubri.

adiciendo enim salubri ostendit avertendi morbi gratia tantum modo, non etiam ob lucrum purgandae lanae

4 cf. Aug. civ. 4, 8; Plin. n. h. 18, § 8 || 11ss. cf. Fest. 224M.; Varr. L. L. 6, 30 || 26 Georg. 1, 272

[**NDPTMBVZRFA**] 1 ut in natalium v**R**, ut in atanalium **A** || 2 susceptionis **M** || 3 apud] ad **R** || 4 segetiam seu etiam tutilinam **M** | observabant **P** || 5 flaminia **ND′**, flamminia **P**, flamminica **T**, flaminicam **A** || 6 adfirmabat **D′V** || 9 praetorem **P** | denuntiabatur **P** || 13 dare] dari **BR′** || 14 affirmabat **P** || 15 sacrorumve] sacrorum **N**, sacrorum vel **M** | causa *om.* **A** | fecisset *om.* **V′** || 16 urguentem **NDPM** || 19 speculum **NDP** || 20 illud **P** | qui *om.* **D** || 20 tabem **P′** || 21 imminenti vindicaret **M**, imminentium dicavit **R** || 23 scabiae **NPMBVZ**, scabiei **F** || 27 salubre **P′**

13 causa fieri concessum. haec de festis et qui inde nascuntur,
qui etiam nefasti vocantur.
Nunc de profestis et qui ex his procedunt loquemur,
id est fastis, comitialibus, comperendinis, statis, proeliari-
14 bus. fasti sunt quibus licet fari praetori tria verba sollen-
nia, do dico addico. his contrarii sunt nefasti. comitiales
sunt quibus cum populo agi licet, et fastis quidem lege
agi potest, cum populo non potest, comitialibus utrum-
que potest; comperendini quibus vadimonium licet dicere;
stati qui iudicii causa cum peregrino instituuntur, ut
Plautus in Curculione,

si status condictus cum hoste intercessit dies.

15 hostem nunc more vetere significat peregrinum. proeliares
ab iustis non segregaverim, siquidem iusti sunt continui
triginta dies quibus exercitu imperato vexillum russi colo-
ris in arce positum est, proeliares autem omnes quibus fas
16 est res repetere vel hostem lacessere. nam cum Latiar,
hoc est Latinarum sollenne, concipitur, item diebus Sa-
turnaliorum, sed et cum mundus patet, nefas est proe-
17 lium sumere: quia nec Latinarum tempore, quo publice
quondam indutiae inter populum Romanum Latinos-
que firmatae sunt, inchoari bellum decebat, nec Saturni
festo, qui sine ullo tumultu bellico creditur imperasse, nec
patente mundo, quod sacrum Diti patri et Proserpinae
dicatum est, meliusque occlusa Plutonis fauce eundum
18 ad proelium putaverunt. unde et Varro ita scribit: *mundus
cum patet, deorum tristium atque inferum quasi ianua*

5 cf. Varr. L. L. 6, 29; Fest. 93M. || 10 cf. Fest. 102 et 314M. || 12 Plaut. Curc. 5 || 14 cf. Fest. 103M.; Serv. Aen. 8,1 || 24 cf. Fest. 156M.; Serv. Aen. 3, 134

[**NDPT MBVZ RFA**] 2 quam etiam **D** | nefesti **MBVZrA'** || 4 proelialibus **NDpTMBVZ**, proeliabus **P'R** || 6 commitiales **NV** || 8 agi — populo *om.* **Z** || 10 causa iudicii **D** || 11 in] ut **M** | curculione v, puigilione Z, gurgulione *cett.* || 12 si *om.* **TMBVZRFA** | statatus **M** || 13 vetere *om.* **N** | significant **MB'**, significans **b** | proeliales **NDPT**, ploeliares **B'V** || 14 ab] a **B** | continui *om.* **P** || 15 quibus *om.* **R'** | exercitui **MBVZRFA** || 16 proeliales **NDPT** || 17 res *om.* **P** || 18 incipitur **A** || 20 quo] quod **TBVZ** | publicae **NPBVZRF** || 22 sunt *om.* **R'** | nec] nam **A** || 24 potente **B'V'** || 25 platonis **B'** | edundum **N**, eundem **PV'** || 27 deorum *om.* **R'**

*patet. propterea non modo proelium committi, verum etiam
dilectum rei militaris causa habere ac militem proficisci,
navem solvere, uxorem liberum quaerendorum causa ducere
religiosum est.* vitabant veteres ad viros vocandos etiam 19
dies qui essent notati rebus adversis, vitabant etiam ferias
sicut Varro in augurum libris scribit in haec verba: *viros
vocare feriis non oportet: si vocavit, piaculum esto.* scien- 20
dum est tamen eligendi ad pugnandum diem Romanis
tunc fuisse licentiam, si ipsi inferrent bellum. at cum
exciperent, nullum obstitisse diem, quo minus vel salu-
tem suam vel publicam defenderent dignitatem. quis enim
observationi locus, cum eligendi facultas non supersit?
dies autem postriduanos ad omnia maiores nostri caven- 21
dos putarunt, quos etiam atros velut infausta appella-
tione damnarunt. eosdem tamen non nulli communes
velut ad emendationem nominis vocitaverunt. horum
causam Gellius Annalium libro quinto decimo et Cassius
Hemina Historiarum libro secundo referunt. anno ab urbe 22
condita trecentesimo sexagesimo tertio a tribunis militum
Virginio Manlio Aemilio Postumio collegisque eorum in
senatu tractatum, quid esset propter quod totiens intra pau-
cos annos male esset afflicta res publica; et ex praecepto
patrum L. Aquinium haruspicem in senatum venire iussum
religionum requirendarum gratia dixisse Q. Sulpicium tri- 23
bunum militum ad Alliam adversum Gallos pugnaturum
rem divinam dimicandi gratia fecisse postridie idus Quin-
tiles, item apud Cremeram multisque aliis temporibus et
locis post sacrificium die postero celebratum male cessisse

13 ss. cf. Gell. 5, 17, 1 ss. || 17 fr. 25 Peter | fr. 20 Peter

[**NDPTMBVZRFA**] 2 delectum **Tb a** | ac] ad **A'** || 3 navim **P** || 5 notati] non tanti **M'B'Z'** | ferias **v** *rectissime,* feriis *cett.* || 6 scripsit **BVZ** || 7 vacare **b** | vocaverit **T**, vacabit **b** | est **NDP** | elegendi **B'** || 9 at] aut **MA'**, ad **V'** || 12 elegendi **B'** || 13 postridianos **NDTMA**, postridianus **P** | maioris **A** || 14 appellatone **P'** || 15 eiusdem **P** || 17 gallius **R** | casius **MB'**, suis **R** || 20 vergilio **NVZF**, virgilio **DPTBR**, vergillio **M**, vergio **A** | manlio **T**, mallio *cett., nomen restituit Zeun.* | et milio **T**, aeolio **R** | postumo **R'** || 21 senatum **NDT** | tractum **R** || 23 lucinium aquinium **R** | aruspicem **PTRFA** || 24 supplicium **A** || 25 haliam **T**, alligam **M**, aliam **Z** | adversus **BVZA** || 27 aliis *om.* **D**

24 conflictum. tunc patres iussisse ut ad collegium pontificum de
his religionibus referretur, pontificesque statuisse postridie
omnes kalendas nonas idus atros dies habendos, ut hi dies
25 neque proeliares neque puri neque comitiales essent. sed
et Fabius Maximus Servilianus pontifex in libro duodeci-
mo negat oportere atro die parentare, quia tunc quoque
Ianum Iovemque praefari necesse est, quos nominari atro
26 die non oportet. ante diem quoque quartum kalendas vel
nonas vel idus tamquam inominalem diem plerique vi-
tant. eius observationis an religio ulla sit tradita quaeri
solet, sed nos nihil super ea re scriptum invenimus nisi
quod Q. Claudius Annalium quinto cladem illam vastissi-
mam pugnae Cannensis factam refert ante diem quartum
27 nonas Sextiles. ad rem sane militarem nihil attinere notat
Varro utrum fastus vel nefastus dies sit, sed ad solas hoc
28 actiones respicere privatas. quod autem nundinas ferias dixi
potest argui, quia Titus de feriis scribens nundinarum
dies non inter ferias retulit sed tantum sollennes vocavit,
et quod Iulius Modestus adfirmat Messala augure consu-
lente pontifices, an nundinarum Romanorum Nonarum-
que dies feriis tenerentur, respondisse eos nundinas sibi
ferias non videri, et quod Trebatius in libro primo Reli-
gionum ait nundinis magistratum posse manu mittere
29 iudiciaque addicere. sed contra Iulius Caesar sexto deci-
mo Auspiciorum libro negat nundinis contionem advo-
cari posse, id est cum populo agi, ideoque nundinis Roma-
norum haberi comitia non posse. Cornelius etiam Labeo
primo Fastorum libro nundinas ferias esse pronuntiat.
30 causam vero huius varietatis apud Granium Licinianum

12—14 fr. 53 Peter || 16 ss. cf. Fest. 173M.; Plin. n. h. 18, § 13 || 22 fr. 2 Huschke

[**NDPT MBVZ RFA**] 2 transferretur **M′** || 3 nonnas **A′** || 4 proeliales **NDP** | neque *tertium om.* **B′** | comitaliales **N**, commitiales **M**, contiales **Z** | essent] sunt **M′** || 12 cladem] clam **R′** || 13 diem *om.* **A** || 14 sextilis **NDPTvRFA** | ad eam rem **R** || 17 de ferias **N**, *om.* **R′** || 18 nies **B′** || 19 modostus **P′** | masella **M** | augere **N** || 22 trepatius **M** || 25 conditionem **F** || 27 habere **MB′VZR** | Labeo] libro **D′** || 28 primo] libro **T** | libro] librorum **P′**, primo **T**, *om.* **R′** | nundinas *scripsi*, nundinis *codd.* | feriis **A** || 29 licianum **NDPT**

libro secundo diligens lector inveniet. ait enim nundinas
Iovis ferias esse, siquidem flaminica omnibus nundinis in
regia Iovi arietem soleat immolare, sed lege Hortensia effec-
tum ut fastae essent, uti rustici, qui nundinandi causa in
urbem veniebant, lites componerent. nefasto enim die prae-
tori fari non licebat. ergo qui ferias dicunt a mendacio 31
vindicantur patrocinio vetustatis, qui contra sentiunt
aestimatu aetatis quae legem secuta est vera depro-
munt. harum originem quidam Romulo adsignant, quem 32
communicato regno cum T. Tatio sacrificiis et sodalitati-
bus institutis nundinas quoque adiecisse commemorant,
sicut Tuditanus adfirmat. sed Cassius Servium Tullium 33
fecisse nundinas dicit, ut in urbem ex agris convenirent
urbanas rusticasque res ordinaturi. Geminus ait diem
nundinarum exactis iam regibus coepisse celebrari, quia
plerique de plebe repetita Servii Tullii memoria parenta-
rent ei nundinis. cui rei etiam Varro consentit. Rutilius 34
scribit Romanos instituisse nundinas, ut octo quidem die-
bus in agris rustici opus facerent, nono autem die inter-
misso rure ad mercatum legesque accipiendas Romam veni-
rent et ut scita atque consulta frequentiore populo referren-
tur, quae trinundino die proposita a singulis atque univer-
sis facile noscebantur. unde etiam mos tractus ut leges tri- 35
nundino die promulgarentur. ea re etiam candidatis usus
fuit in comitium nundinis venire et in colle consistere
unde coram possent ab universis videri. sed haec omnia
neglegentius haberi coepta et post abolita, postquam
internundino etiam ob multitudinem plebis frequentes

12–17 fr. 14 Peter cf. Tudit. fr. 2 et Rutil. fr. 1 Peter

[NDPT MBVZ RFA] 1 invenitet **B′** || **2** flaminia **D**, flammi-nica **T** | nundinis *om.* **R′** || **3** ortensia **MR** || **6** fari *om.* **V** || **7** ve-tutatis **Z′**, venustatis **R′** || **10** rego **P′** | T. *vulgo scribunt*, ato **N**, tito *cett.* | solitatibus **D′**, soliditatibus **R** || **11** adicisse **A′** || **12** Tu-ditanus *vulgo edunt*, tutidianus **NDPT**, tutidanus *cett.* | cassius adfirmum servium **M**, cassius servum **A′** || **14** res *om.* **R′** | ordo-naturi **N** || **16** servi **DpMBA** || **16.17** parentarente in nundinis **P** || **19** in agris *om.* **P′** || **21** frequentatiore **TR** || **23** monstractus **N**, monstratus **D**, mos tractum **V′** || **26** coram] oram **N** || **27** et *om.* **P′** || **28** in trinundino **TFa**, intertrinundino **RA′**

36 adesse coeperunt. est etiam Nundina Romanorum dea
a nono die nascentium nuncupata, qui lustricus dicitur.
est autem dies lustricus quo infantes lustrantur et nomen
accipiunt; sed is maribus nonus, octavus est feminis.
37 Plene ut arbitror anni ac mensium constitutione dige-
sta, habet Horus quoque noster quod de dierum voca-
bulis et observatione consuluit. et scire equidem velim
numquid sit quod argutus Niligena et gentis accola nume-
rorum potentis ex hoc ordine Romanae dispensationis
inrideat, an Tuscum quoque Thybrim aliquid ex disci-
38 plinis suis hausisse consentiat.' subiecit Eustathius, 'non
solum Horus noster, gravis vir et ornatus, sed nec quis-
quam alius ut aestimo tam futtilis posset esse iudicii,
qui Romani anni sic ad unguem, ut aiunt, emendatum
ordinem non probaret; cui maiorem gratiam et tenax
memoria et luculenta oratio referentis adiecit. nec mirum
si haec digeries morsum reprehensionis evasit, cui accer-
sita est ab Aegypto postremae correctionis auctoritas.
39 nam Iulius Caesar ut siderum motus, de quibus non indoc-
tos libros reliquit, ab Aegyptiis disciplinis hausit, ita hoc
quoque ex eadem institutione mutuatus est ut ad solis cur-
40 sum finiendi anni tempus extenderet. Latii vero veteres in-
colae, quia nihil iam tum discere ab Aegypto licebat, ad
quam nullus illis commeatus patebat, morem Graeciae
in numerandis mensium diebus secuti sunt, ut retrover-
sum cedente numero ab augmento in diminutionem
41 computatio resoluta desineret. ita enim nos decimum
diem, deinde nonum et postea octavum dicimus, ut Athe-

3ss. cf. Fest. 120M.; Plut. Q. R. 102

[NDPT MBVZ RFA] 1 est — 2 dicitur *om.* **R′** | **etiam** *om.* **F** | **dea] die A′** || **3 lustricus dies BVZ** || **4 his BV′ZA** || **5 plane N** | **mensum ND** || **6 quoque** *om.* **P** | **deerum P′** || **7 scire quidem BVZ** || **8 milugena N, nihigena D′, niligene P′** || **10 thybrim D, thybrin N, tibrim PRV′, tybrim T, thibrim** *cett.* || **12 noster gravis] inter graves B′z, noster inter graves VZ′** | **vir et] vires** *corr.* **viros** *foede* **Z** || **13 futilis TRA** || **14 ut aiut P′, uticiunt R** || **16 abiecit N** || **17.18 accersita est] accersita P′, accersitatem Z** || **21 mutatus NDTB′Z** || **25 mensium numerandis R** | **mensum ND** || **27 esineret (***sic!***) resoluta D** | **nos] mos V** | **·X· D** || **28 dicimus] decimus MB′**

nienses δεκάτην καὶ ἐνάτην φθίνοντος soliti sunt dicere.
Homerus quoque cum ait: 42

τοῦ μὲν φθίνοντος μηνὸς τοῦ δ' ἱσταμένοιο,

quid aliud nisi illum φθίνοντα dicit cuius paulatim deficientis supputatio in nomen desinit secuturi, et ἱστάμενον illum qui praecedit numerum successurus priori in
defectum meanti? quod et Homerus vester Mantuanus, in- 43
tellegens illud stare dici, ad quod acceditur, ait:

stat sua cuique dies,

extremum diem stare dicens, quasi ad quem per omnes
eatur. idem poeta doctrina ac verecundia iuxta nobilis, 44
sciens Romanos veteres ad lunae cursum et sequentes ad solis anni tempora digessisse, utriusque saeculi opinioni reverentiam servans, 'vos quoque' inquit:

labentem caelo qui ducitis annum,
Liber et alma Ceres,

tam lunam quam solem duces anni hac invocatione designans.'

Hic Avienus: 'hoc equidem mecum multum ac fre- 17
quenter agitavi, quid sit quod solem modo Apollinem, modo Liberum, modo sub aliarum appellationum varietate veneremur. et quia sacrorum omnium praesulem esse te, Vetti Praetextate, divina voluerunt, perge,

3 Od. ξ 162 || 9 Aen. 10. 467 || 15 Georg. 1. 6

[**NDPT MBVZ RFA**] 1 *Graeca om.* **MA** | NATHN **V** | ΦΕΙΝΟΝΤΟC **NPRF**, *ΕΙΝΟΝΤΟC **D**, ΦΕΝΟΝΤΟC **Tb**, ΦΟΙΝΟΝΤΟC **V** (*recte* **B'Z**) || 3 *Graeca om.* **MA** | τοῦ] CTOΥ **NDP** | ΦΕΙΝΟΝΤΟC **NPB'VRF**, ΦΕΝΟΝΤΟC **Tb** (*recte* **DZ**) | MHNNOC **N**, MINOC **BV**, MENOC **R** | τοῦ *alterum*] TOΥC **NDP**, TOI **F** | ἱσταμένοιο **TZ**, IOTAMEINOIO **NDP**, IOTAMENOIO **BV**, IOTAMENΔIO **R**, ΥOTAMENΔIO **F** || 4 ΦΕΙΝΟΝΤΑ **NPBVRFA**, φένοντα **T** || 5 et ἱστάμενον *om.* **A** | ET *Graecis litteris* **NPMVZRF** || 6 praecepit **BMZ** || 8 ad quod] at quid **N**, aliquod **Z** || 10 omne **ND**, *dein* statur **NDP** || 11 idem] id est **B'** | nobiles **B'VZ** || 13 opioni **BZ'** || 19 multo mecum multum **A** | ac] ad **DPT** | frequentiae ragitavi **N**, frequentier agitavi **DP**, frequentie rogitavi **T** || 20 sole **A** | appollinem **VZR** || 22 quia] qui **R'FA** | sacrarum **P**

quaeso, rationem mihi tantae sub uno numine in nominibus diversitatis aperire'.

2 Tum Vettius: 'cave aestimes, mi Aviene, poetarum gregem, cum de dis fabulantur, non ab adytis plerumque philosophiae semina mutuari. nam quod omnes paene deos, dumtaxat qui sub caelo sunt, ad solem referunt,
3 non vana superstitio sed ratio divina commendat. si enim sol, ut veteribus placuit, dux et moderator est luminum reliquorum et solus stellis errantibus praestat, ipsarum vero stellarum cursus ordinem rerum humanarum, ut quibusdam videtur, pro potestate disponunt, ut Plotino constat placuisse, significant: necesse est ut solem, qui moderatur nostra moderantes, omnium quae circa
4 nos geruntur fateamur auctorem. et sicut Maro, cum de una Iunone diceret:

quo numine laeso,

ostendit unius dei effectus varios pro variis censendos esse numinibus, ita diversae virtutes solis nomina dis dederunt. unde ἓν τὸ πᾶν sapientum principes prodide-
5 runt. virtutem igitur solis quae divinationi curationique praeest Apollinem vocaverunt, quae sermonis auctor est Mercurii nomen accepit. nam quia sermo interpretatur cogitationes latentes, Ἑρμῆς ἀπὸ τοῦ ἑρμηνεύειν
6 propria appellatione vocitatus est. [virtus solis est quae fructibus, effectus eiusdem est qui frugibus praeest.] et hinc natae sunt appellationes deorum [sicut] ceterorum qui ad solem certa et arcana ratione referuntur, et, ne tanto secreto nuda praestetur adsertio, auctoritates veterum de singulis consulamus.

7 Cic. de re p. 17 (3) 17 || 16 Aen. 1. 8; cf. Serv. ad loc. || 23 cf. Isid. 8, 11, 49

[NDPT MBVZ RFA] 1 numine *Arnoldus Vesal.*, nomine *codd.* | in omnibus NDPTA || 3 aviane Z, avene A' || 4 adytis T, edytis MBV, editis Z, aditis *cett.* || 9 solis M || 10 sursus P' | rerum *om.* B' || 14 gerentur B' || 15 una — 17 variis *om.* A | una *om.* B' || 17 diei NDPM'B', die *corr.* deae Z || 18 nominibus F' | nominandis B | dis *om.* F || 20 igitur *om.* R' || 22 semo P' || 23 *Graeca om.* A | ΤΥ M | ΕΡΜΗΝΕΥΕ in PR, ΕΡΜΙΝΕΥΕΙΝ BVZ, ΕΡΜΗΝΕΥΕΥΝ F || 24 uirtus — 25 praeest *uncis inclusi ut sensu carentia* || 26 hinc *om.* A | sicut *del.* *Eyss.* | ceterum R'

Apollinis nomen multiplici interpretatione ad solem 7
refertur, cuius rei ordinem pergam. Plato solem Ἀπόλλωνα
cognominatum scribit ἀπὸ τοῦ ἀποπάλλειν τὰς ἀκτῖνας,
id est a iactu radiorum; Chrysippus Apollinem, ὡς οὐχὶ
τῶν πολλῶν καὶ φαύλων οὐσιῶν τοῦ πυρὸς ὄντα, pri-
mam enim nominis litteram retinere significationem
negandi, ἢ ὅτι μόνος ἐστὶ καὶ οὐχὶ πολλοί, nam et
Latinitas eum, quia tantam claritudinem solus obtinuit,
solem vocavit. Speusippus, quod ex multis ignibus con- 8
stet vis eius ὡς ἀπὸ πολλῶν οὐσιῶν πυρὸς αὐτοῦ συνεστῶ-
τος, Cleanthes ὡς ἀπ' ἄλλων καὶ ἄλλων τόπων τὰς ἀνα-
τολὰς ποιουμένου, quod ab aliis atque aliis locorum
declinationibus faciat ortus. Cornificius arbitratur Apolli- 9
nem nominatum ἀπὸ τοῦ ἀναπολεῖν, id est quia intra
circuitum mundi quem Graeci πόλον appellant impetu
latus ad ortus refertur. alii cognominatum Apollinem
putant ὡς ἀπολλύντα τὰ ζῷα, exanimat enim et perimit

1 sqq. cf. FG Hist. 2 b p. 1046 || 4 fr. 1095 SVF 2 von Arnim || 11 fr. 540 SVF 1

[**NDPT MBVZ RFA**] 1 apollonis **N**, appollinis **D**, apollines **P'** || 2 referuntur *corr.* referunt **V** | ΑΠΟΛΛΟΝΑ **PV**, ΑΠΟΜΩΝΑ **M**, *om.* **A** || 3 scribit cognominatum **BVZ** | ἀπὸ — ἀκτῖνας *om.* **TMA** | ΑΠΑΛΛΕΙΝ **NP**, ΑΠΑΛΕΙΝ **D**, ΑΠΟΠΑΛΛΕ*ΙΝ **B** || 4 a *om.* **R'** | iactura deorum **TB'VZ**, iactura divorum **A** | crisippus **PA**, chrisippus **TZ'RF** | ad apollinem **M** || 4–5 *Graeca om.* **MA** | ΟΧΙ **V** | ΤΟΝ **P** | ΠΟΛΛΟΝ **BR**, ΤΟΛΛΟΝ **V** | ΦΑΥΛΟΝ **V**, ΦΑΥΑΩΝ **R** || 5 οὐσιῶν τοῦ πυρός] ΟΥΡΟCΟC *ut vid.* **R**, ΟΥΡΥΡΟC **F** | ΠΙΡΟC **N** | ὄντα] ὄντος *olim volui* | prima **P** || 6 littera **P**, litterarum **TBVZ** | retinet **NDPT** || 7 *Graeca om.* **MA** | ἢ *om.* **T** | ὅτι μόνος ΤΙΜΝΟC **V** || 8 claritatem **TB** | solis **N**, olus **R'** || 9 constat **A** || 10 ὡς — 12 ποιουμένου *om.* **MA**, *post* ΑΠΑ *in* ἀπ' ἄλλων (11) *om.* **R** | ΠΟΛΛΟΝ **B**, ΠΟΛΛΩ **V** (*corr. ex* ΠΟΛΛΟΝ *ni fallor*) | ΟΥCΙΩ **R**, ΟΥCΥΩΝ **F** | ΠΙΡΟC **BVZ** | ΑΝΤΟΥ **R** | CΙΝΕCΤΩΤΟC **N**, CΥΝΕΤΩΤΟC **P**, CΝΕCΤΩΤΟC **R** || 11 Cleanthes *vulg.*, ΚΑΕΑΝΘΗC **NBVR**, ΚΛΕΑΝΘΗC **DZ**, ΚΛΕΑΝΤΗC **PT**, ΚΑΕΑΗΘΗC **F** | ΑΠΟΛΛΟΝ **P**, ἀπὸ πολλῶν **T**, ΑΠΑΛΛΟΝ **B**, ΑΠΑΛΩΝ **Z'**, ΑΠΑ *ceteris Graecis omissis* **R** | ΚΑΙΤΟΑΛΛΩΝ **NDP**, καὶ δηλῶν **T**, ΚΑΙΑΛΛΟΝ **BVZ** | ΤΟΠΩ **P**, *om.* **BVZ** | ΤΟC **BVZ** || 12 ΠΟΙΟΥΜΗΝΟΥ **P** || 14 *Graeca om.* **A** | ἀπό] ΑΟ **M** | ΤΟΙ **F** | ΑΝΠΟΛΕΙΝ **D**, ἀτολεὶν *corr.* ἀπολεὶν **T** || 15 ΠΟΛΛΟΝ **TBVZ** || 17 *Graeca om.* **A** | ἀπολοιῶντα *ni fallor* **T**, ΑΠΟΛΑΥΝΤΑ **M**, ΑΤΟΛΛΥΝΤΑ **B**, ΑΠΟΛΛΙΝΤΑ **F** | τά *om.* **TBVZ**

10 animantes cum pestem intemperie caloris immittit, ut Euripides in Phaethonte:

> ὦ χρυσοφεγγὲς ἥλι', ὥς μ' ἀπώλεσας,
> ὅθεν σ' Ἀπόλλων' ἐμφανῶς κλῄζει βροτός.

item Archilochus:

> ἄναξ Ἄπολλον καὶ σὺ τοὺς μὲν αἰτίους
> σήμαινε καὶ σφᾶς ὄλλυ' ὥσπερ ὀλλύεις.

11 denique inustos morbo Ἀπολλωνοβλήτους καὶ ἡλιοβλήτους appellant, et quia similes sunt solis effectibus effectus lunae in iuvando nocendoque, ideo feminas certis adflictas morbis σεληνοβλήτους et Ἀρτεμιδοβλήτους vocant.
12 hinc est quod arcu et sagittis Apollinis simulacra decorantur, ut per sagittas intellegatur vis emissa radiorum ⟨ut est apud Homerum⟩ –

1 fr. Nauck. 781, 12 || 6 fr. 30 D[3]

[**NDPTMBVZ RFA**] 1 testem **NDP** || 2 phaethonte **z**, phetonte **N'MBVFA**, phethonte **nDZ'**, phaetonte **P**, phoetonte **TR** || 3–4 *Graeca om.* **MA**, *post* χρυσοφεγγές *om.* **R**, *post* ὅ *in* ὅθεν *om.* **F** | ΧΡΙϹΟΦϹΓΓΕϹ **P**, ΧΡΟΥϹΟΦΕΓΓΕϹ **Z** | ἤλιε **T**, ΙΛΗ **V** | ὡς *om.* **T** | ΑΠΩΛϹΑϹ **P**, ἀπόλεσας **T**, ΑΠΩΑΕΤΑϹ **F** || 4 ὅθεν σ'] ΘΗΝϹΙ **N**, ὄφεις **T**, Ο *cett. Graecis omissis* **F** | ΑΠΟΛΛΩΝΙ (*nisi illud* I *est virgula elisionem indicans*) **N**, ΑΠΟΛΛΟΝ **B**, ΑΠΟΑΑΟΝ **VZ** | ΕΜΦΑΝΩ **P'**, ΕΜΦΑΝΟϹ **B'** | ΚΑΗΖΕΙ **DPZ**, ΚΛΗΞΕΙ **TV** || 5 item Archilochus *om.* **F**, archilocus **N'TBVRA** || 6–7 *Graeca om.* **MFA**, *post* Ἄπολλον *om.* **R**, *post* αἰτίους *om.* **T** | ΑΝΑΖ **BVZR**, ὦναξ *Lobel ex pap. Oxyrh. 2310* | Ἀπόλλων **T**, ΑΠΑΟΛΛΟΝ **V'**, ΑΡΟΛΛΟΝ **R** | ϹΙ **NP** | ΤΟΙϹ **N** | ΑΙΠΟΥϹ **P** || 7 ϹΗΜΛΙΝ **BVZ'**, πήμαινε *Lobel ex pap.* | ΟϹΠΕΡ **N**, ΟϹΠΕΠ **BVZ** | ΟΑΛΥΕΙϹ **NDP** || 8 inustus **R** || 8–9 *Graeca om.* **MA**, post Ἀπολλωνοβλη- *om.* **R** | ΑΠΟΛΛΟΝΟΒΑΝΤΟΥϹ **NP**, ΑΠΩΛΛΩΝΟΒΑΗΤΟΥϹ **DF**, Ἀπολλωνοβάντους **T**, ΑΠΟΛΛΩΝΟΒΑΗ *cett. Graecis omissis* **R** | ΚΑΕ **V**, ΚΑ **Z** | ΝΛΙΟΒΛΗΤΟΙϹ **ND**, ναιοβάντους **TZ**, ΗΛΙΟΒΑΗΤΟΥϹ **B**, ΗΑΙΟΒΑΗΤΟΥϹ **F** || 9 similis **M** || 11 *Graeca om.* **MA**, *post* σεληνοβλητου *om.* **R** | σεληνοβάντους **TZ**, ϹΕΛΗΝΟΒΛΗΤΟΙϹ **B**, ϹΕΑΗΝΟΒΑΗΤΟΥ *cett. Grr. om.* **R**, ϹΕΛΗΝΟΒΑΗΤΟΥϹ **F** | et] ET *Graecis litteris* **NDPVZF**, καί **T**, *om. cum Graecis* **MRA** | ἀρτεμιδοβάντους **T**. ΑΡΤΕΜΙΔΟΛΗΤΟΥϹ **BVZF** | vocant **M**, vocent sunt (*sic*) **D**, vocent *cett.* || 14 *supplevi*

αὐτὰρ ἔπειτ' αὐτοῖσι βέλος ἐχεπευκὲς ἐφιεὶς
βάλλ'.

idem auctor est et publicae sospitatis, quam creditur sol 13
animantibus praestare temperie. sed quia perpetuam
praestat salubritatem, et pestilens ab ipso casus rarior
est, ideo Apollinis simulacra manu dextera Gratias
gestant, arcum cum sagittis sinistra, quod ad noxam
sit pigrior, et salutem manus promptior largiatur. hinc 14
est quod eidem attribuitur medendi potestas, quia tem-
peratus solis calor morborum omnium fuga est. nam
ὡς ἀπελαύνοντα τὰς νόσους Ἀπόλλωνα tamquam Ἀπέλ-
λωνα cognominatum putant. quae sententia Latinae 15
quoque nominis enuntiationi congruens fecit, ne huius
dei nomen verteremus, ut Apollinem apellentem mala in-
tellegas, quem Athenienses Ἀλεξίκακον appellant. sed
et Lindii colunt Apollinem Λοίμιον, hoc cognomine finita
pestilentia nuncupatum. eadem opinio sospitalis et me-
dici dei in nostris quoque sacris fovetur. namque virgines
Vestales ita indigitant: *Apollo Medice, Apollo Paean.*
cum ergo sint huiusce sideris, id est solis, duo maximi 16
effectus, alter quo calore temperato iuvat mortalium
vitam, alter quo iactu radiorum non numquam pesti-
ferum virus immittit, duo eademque cognomina circa
singulos effectus propriis enuntiationibus signant, appel-

1 Il. A 51 || 6 cf. schol. Pind. Olymp. 14, 13 || 15 cf. Paus. 8, 41, 8

[NDPT MBVZ RFA] 1—2 *Graeca om.* MFA, *post* ἀ *in* αὐτοῖσι *om.* R | ΕΠΕΥΤ N, ΠΕΙΤ V || 2 ΒΑΛΛ N, ΒΑΛΑ P, *om.* T, ΒΑΛ BV || 3 auctor est] auctorem M, auctor R | puplicae A | quam] qua b, quia a || 4 temperiae NMBV, temperiem A || 5 salutem R' || 6 similacra P' || 7 acum P' | ad *om.* N || 9 idem B || 11 *Graeca om.* TA, ΑΠΕΛΛΙΝΟΝΤΑ N, ΑΠΕΛΛΥΝΟΝΤΑ PMF | tamquam *om.* M', tamquem B' | Ἀπέλλωνα *om.* TMA || 14 diei NMBA | appellentem TVZ, *om.* R, apellantem A | male P || 15 Ἀλεξίκακον *vulg.*, *om.* TA, ΑΛΕΖΙΚΑΚΟΝ *cett.* | apellant D'V, appellent Z | sed *om.* P || 16 indi T, indii M | Λοίμιον *om.* TA, ΛΟΥΜΙΟΝ VRF | hoc] hoc est N || 19 pean DTMBVZRA, PEAN F || 20 huiuscemodi M | id est] idem A' | maxime B || 21 alter — 22 vitam *bis scripta in* D | vitas A || 23 immittit virus RA | aedemque ND

lantes deum Ἰήιον atque Παιᾶνα. quae cognomina utri-
que effectui apta sunt, ut sit Ἰήιος ἀπὸ τοῦ ἰᾶσθαι id
est a sanando, et Παιὰν ἀπὸ τοῦ παύειν τὰς ἀνίας, et
rursus Ἱήιος ἀπὸ τοῦ ἱέναι ab immittendo,

[βέλος ἐχεπευκὲς ἐφιείς]

17 et Παιὰν ἀπὸ τοῦ παίειν a feriendo. obtinuit tamen ut,
cum sanitatem dari sibi precantur, ἰὴ Παιάν per η litte-
ram enuntient, id est medere Paean: cum autem ἵε Παιάν
per ε litteram dicunt cum adspiratione prioris litterae,
significant hoc dici in aliquem adversa precatione, βάλε
Παιάν, id est immitte feriendo. qua voce ferunt Lato-
nam usam, cum Apollinem hortaretur impetum Pytho-
nis incessere sagittis. cuius rei naturalem rationem suo
18 loco reddam. hanc vocem, id est ἵε Παιάν, confirmasse
fertur oraculum Delphicum Atheniensibus petentibus
opem dei adversus Amazonas Theseo regnante. namque
inituros bellum iussit his ipsis verbis semet ipsum auxi-
19 liatorem invocare hortarique. Apollodorus in libro quarto

2 cf. Suid. et Hsch. s. v. ἰήιος || 7 cf. Terent. Maur. 1587ss. || 18 cf. F. Gr. Hist. 2b. p. 1050

[**NDPT MBVZ RFA**] 1 Ἰήιον *om.* **T**, THION **RF**, INION **A** | naiana **N**, *om.* **T**, TAINA **B**, ΠΑΙΝΑ **VZF** || 2 Ἰήιος — ἰᾶσθαι *om.* **TA** | HOC **MBVZRF** | IACEAI **N**, IACTAI **B**, IAC **R** || 3 et — ἀνίας *om.* **TMFA**, *post* πα *in* παύειν *om.* **R** | et] ET **NZR**, EI **Bv**, EIN **V'** | TOΥN **R** | ΠΑΥΗΙΝ **N**, ΠΑ *cett. Grr. omissis* **R** || 4 Ἰήιος — ἱέναι *om.* **TMA**, *post* το *in* τοῦ *om.* **R** | ENAI **F** | inmitendo **NV'**, immitendo **B**, imittendo **Z**, imitando **R** || 5 — 6 *Graeca om.* **TMA**, post ἐχεπε in ἐχεπευκές *om.* **R** | βέλος — 6 et *post* 6 παίαν *collocant* **BVZ** | ἐχεπευκὲς ἐφιείς] EXΠE *cett. Grr. omissis* **R**, EXEΠEΥΦIEIC **F**, *sed haec verba* βέλος-ἐφιείς *delenda censeo: sunt enim e superioribus* (85, 1) *temere repetita* || 6 et **P**, ET **NDF**, EI **BVZ** | ΠΑΤΑΝ **F**, ΠΑΤΕΙΝ **V** || 7 precatur **MBVZ** | ἰή — η *om.* **TA** | ἰή] IE **R**, TE **F** | ΠΑΝ **B** | per *om.* **BVZ** | HTA **ND**, HTAM **P**, ITA **M**, HTA **BVZR**, HETA **F** || 8 Paean *vulgo edunt, om.* **T**, ΠΑΤΑΝ **V**, ΠΑΙΑΝ *cett.* | ἵε Παίαν *om.* **TR** | ἵε] IH **BP**, TE **VF** | TATAN **V** || 9 ε] e **PTMBVZRFA** || 10.11 *Graeca om.* **A** | ΠΑΛΕ **BVZ'** | NAIAN **N**, ΠΑΛΕΑΝ *corr.* ΠΑΕ-AN **V**, ΠΑΤΑΝ **F** || 12 hortaretur *om.* **P'**, oraret **T**, hortaret **Z** | impetum *om.* **P** | pytonis **P'**, phitonis **TMA**, phythonis **V** || 14 id est] idem **RA'** | ἵε *om.* **T**, IH **B**, TE **F** | ΠΛΙΑΝ **N**, *om.* **T**, ΠΑ-TAN **F** || 15 delficum **DMV'**

decimo Περὶ θεῶν Ἰήιον solem scribit: ita appellari
Apollinem ἀπὸ τοῦ κατὰ τὸν κόσμον ἵεσθαι καὶ ἰέναι,
quod sol per orbem impetu fertur. sed Timotheus ita: 20

σύ τ' ὦ τὸν ἀεὶ πόλον οὐράνιον
λαμπραῖς ἀκτῖσ' ἅλιε βάλλων
πέμψον ἑκαβόλον ἐχθροῖσι βέλος
σᾶς ἀπὸ νεύρας ὦ ἴε Παιάν.

eundem deum praestantem salubribus causis Οὔλιον appel- 21
lant id est sanitatis auctorem ut ait Homerus:

οὖλέ τε καὶ μάλα χαῖρε.

Leandrius scribit Milesios Ἀπόλλωνι Οὐλίῳ pro salute
sua immolare. Pherecydes refert Thesea cum in Cretam
ad Minotaurum duceretur, vovisse pro salute atque
reditu suo Ἀπόλλωνι Οὐλίῳ καὶ Ἀρτέμιδι Οὐλίᾳ. nec 22
mirum si gemini effectus variis nominibus celebrantur,
cum alios quoque deos ex contrario in eadem re duplici
censeri et potestate accipiamus et nomine, ut Neptunum

4 fr. 25 Wil. || 10 Od. ω 402 || 11 ss. cf. Strab. 14, 6 (p. 635); Eust. Il. A. 36

[NDPTMBVZ RFA] 1 *Graeca om.* TA | ΟΕΩΝ NP, ΘΕΟΩΝ R | ΗΙΟΝ B, ΤΗΤΟΝ F | appellare B' || 2 appollinem ND | *Graeca om.* TA, *post* κατὰ τὸν *om.* R | ΓΟΝ B | ΤΕϹΘΑΙ F | ΚΑΤ F | ΕΝΑΙ MBVZF || 3 sol] solem B', *om.* A' | sed — ita *om.* F | timothoeus *ut vid.* P', thimotheus Z || 4—7 *Graeca om.* TMFA, *post* 4 ἀεί *om.* R | CI B | ΤΕ *codd.* | ΓΟΝ P | ΕΙ NDPR | ΝΟΑΟΝ N, ΠΟ B | ΑΟΥΡΑΝΙΟΝ B' || 5 ΑΑΜΠΡΑΙϹ DPV, ΑΑΜΤΡΑΙϹ B | ΑΚΤΙϹΙΝ NDPBVZ | ἅλιε *vulg.*, ΝΑΙΕ N, ΗΑΙΕ D, ΕΛΙΕ P, ΗΛΙ BVZ | ΒΑΛΛΟΝ B || 6 ἐχθροῖσι *Jan.*, ΕΧΤΡΟΙϹ V, ΕΧΘΡΟΙϹ *cett.* | ΒΕΑΟϹ NDP || 7 ΑΝΟ V | ΝΕΥΡΑ BVZ | ἴε] Ε BVZ || 8 ΟΥΑΙΟΝ MVA, ΕΛΕΙΟΝ *ex nescioqua correctura* B, ΟΥΑΤΟΝ F || 10 *Graeca om.* TA | ΓΕ P || 11 Leandrius *Meursius*, Maeandrius *Keil. vind. onom. p. 9*, meandri B, meandrius *cett.* | melisios P', melesios R | *Graeca om.* TA | ΑΠΑΛΩΝΙ R | ΟΥΛΙΟΙ PF, ΟΙΟΥΛΙΩΙ V || 12 Pherecydes *om.* TA, ΦΕΡΕΚΥΔΗϹ *cett.* | in Cretam] creatam R || 13 novisse BZ, novissime A || 14 *Graeca om.* TMA, *post* 'Ο *in* Οὐλίωι *om.* R | ΑΠΟΛΛΟΝΙ D, apolloni M | ΟΟΥΛΙΩΙ B, Ο *cett. Graecis omissis* R, ΟΙΛΙΩΙ F | ΡΑΡΤΕΜΙΔΙ NDP, ΑΡΤΕΙ V, ΑΡΤΕΜΙΔΤ F | ΟΥΑΙΑΓ NDP, ΟΥΑΤΑΙ F || 17 ut] et B

quem alias Ἐνοσίχθονα id est terram moventem, alias Ἀσφαλίωνα id est stabilientem vocant. item Mercurius hominum mentes vel oculos et excitat et sopit, ut ait poeta:

εἵλετο δὲ ῥάβδον, τῇτ' ἀνδρῶν ὄμματα θέλγει.

23 unde et Apollinem, id est solem, modo sospitatem modo
pestem significantibus cognominibus adoramus; cum
tamen pestis quae ab eo noxiis immittitur aperte hunc
24 deum bonis propugnare significet. hinc est quod apud
Pachynum Siciliae promuntorium Apollo Libystinus exi-
mia religione celebratur. nam cum Libyes invasuri Sici-
liam classem appulissent ad id promuntorium, Apollo,
qui ibi colitur, invocatus ab incolis immissa hostibus peste
et paene cunctis subita morte interceptis Libystinus
25 cognominatus est. nostris quoque continetur annalibus
similis eiusdem dei praesentiae maiestas. nam cum ludi
Romae Apollini celebrarentur ex vaticinio Marcii vatis
carmineque Sibyllino, repentino hostis adventu plebs
ad arma excitata occurrit hosti, eoque tempore nubes
sagittarum in adversos visa ferri et hostem fugavit et
victores Romanos ad spectacula dei sospitalis reduxit.
hinc intellegitur proelii causa, non pestilentiae, sicut
26 quidam aestimant, ludos institutos. haec est autem huius

1 ss. cf. Eust. l. c.; Strab. 1, 15; Paus. 7, 21, 3 || 5 Il. Ω 343

[NDPT MBVZ RFA] 1 Ἐνοσίχθονα *om.* TA | terram — 2 est *om.* B || 2 vomentem R | ΑCΦΑΛΑΙΩΝΑ N, *om.* TA, ΑCΦΑΛΤΩΝΑ F || 3 vel *om.* MBVZRFA || 5 *Graeca om.* TMA, post ῥαβδον *om.* R | E*ETO D, EIATO P, EIAETO Z, ETAETO F | τῇτ'] ΘET B, ΘHT VZ | ANAPΩN NDPVZ, ANΔPON B | ΘEΛΓI N, TEΛΓEI P, EΛKEI B, ΘEAΓEI F || 6 et apollinem *bis scripta in* B | solem *om.* T | modo sospitatem *om.* N, modem sospitatem V' || 7 pestem] potestatem R || 8 noxius D', noxis B || 8.9 hunc diem NDPT || 10 pachynum a, pachinum *ceteri* | promunctorium PRF, promontorium T | libystinus — 12 apollo *om.* NDPT | libistinus VRA, lybistinus ZF || 11 libies VZRA || 12 promunctorium R || 14 morte *om.* R' | libistinus NDPZRA, lybistinus VF || 16 praesentae B' || 18 sibillino NDPMRA, sybillino ZF || 19 excita Z || 20 ostem P'V || 21 deis hospitalis NT

aestimationis ratio quod tunc sol super ipsum nostrae
habitationis verticem fulget. nam Cancer in aestivo tro-
pico est, in quo meante sole radii temperatam nostram
non eminus sed superne demissi rectis fulgoribus lustrant.
unde aestimatum est a non nullis ad propitiandum tunc
maxime deum caloris Apollinaribus litari. sed invenio 27
in litteris hos ludos victoriae, non valitudinis causa, ut
quidam annalium scriptores memorant, institutos. bello
enim Punico hi ludi ex libris Sibyllinis primum sunt in-
stituti suadente Cornelio Rufo decemviro, qui propterea
Sibylla cognominatus est, et postea correpto nomine
primus coepit Sylla vocitari. fertur autem in carminibus 28
Marcii vatis, cuius duo volumina inlata sunt in senatum,
inventum esse ita scriptum: *hostem, Romani, si ex agro
expellere vultis, vomicam quae gentium venit longe, Apollini
censeo vovendos ludos qui quotannis comiter Apollini fiant.
his ludis faciendis praesit is praetor qui ius populo plebi-
que dabit summum. decem viri Graeco ritu hostiis sacra
faciant. hoc si recte facietis, gaudebitis semper fietque res
publica melior: nam is divus extinguet perduelles vestros
qui vestros campos pascunt placide.* ex hoc carmine cum 29
procurandi gratia dies unus rebus divinis impensus esset,
postea senatus consultum factum uti decem viri, quo ma-
gis instruerentur de ludis Apollini agundis reque divina recte
facienda, libros Sibyllinos adirent. in quibus cum eadem
reperta nuntiatum esset, censuerunt patres Apollini ludos
vovendos faciendosque, inque eam rem duodecim milia

14 cf. Liv. 25. 12, 9 ss.; fr. 2, p. 64 Morel

[**NDPT MBVZ RFA**] **3** solem **BV'Z** ‖ **4** demisse **P'** ‖ **5** aestimatum **B'** | a non] an̄ **DPR**, ante **TZ**, an non **A** ‖ **8** scribitores **N** ‖ **9** enim *om.* **P** | sibillinis **NDPRA**, sybillinis **MF** ‖ **11** sibilla **NDPZRA**, sybilla **MF** | correpto *scripsi*, corrupto *codd.* ‖ **12** silla **NDPVRA**, sylla **TMBZF** | vocitrari **P** ‖ **13** marcii *om.* **P'**, matii **V'**, marci **Z** ‖ **14** hostem romani *om.* **M** ‖ **15** venit *om.* **P'** ‖ **16** censeo — Apollini *om.* **M** | quodannis **N** | comiter *codd.*, communiter *Meursius ex „vet. cod.“* | apollini *om.* **P** ‖ **17** is] his **NDV'A** ‖ **18** hostis **P'** ‖ **18.19** sacrificant **B**, sacra facient **V'** ‖ **19** facitis **R'** ‖ **20** extinguit **NDP** ‖ **21** pascunt *om.* **P'** ‖ **24** appollini **D**, apolloni **R** ‖ **25** sibillimos **N**, sibillinos **DPZRA**, sybillinos **MF** ‖ **26** reperta] repente **B**, reperta est **Z** ‖ **27** vovendos *om.* **T**, vivendos **B'VZ**

aeris praetori et duas hostias maiores dari, decem virisque praeceptum ut Graeco ritu hisce hostiis sacrum facerent, Apollini bove aurato et capris duabus albis auratis, Latonae bove femina aurata. ludos in circo populus coronatus
30 spectare iussus. haec praecipue traditur origo ludorum Apollinarium.

Nunc ex aliis quoque huius dei nominibus eundem esse
31 Apollinem et solem probemus. Λοξίας cognominatur, ut ait Oenopides, ὅτι ἐκπορεύεται τὸν λοξὸν κύκλον ἀπὸ δυσμῶν ἐπ' ἀνατολὰς κινούμενος, id est quod obliquum circulum ab occasu ad orientem pergit; aut, ut Cleanthes scribit ἐπειδὴ καθ' ἕλικας κινεῖται· λοξαὶ γάρ εἰσι καὶ αὗται, quod flexuosum iter pergit, ἢ ὅτι λοξὰς τὰς ἀκτῖνας ἵησιν ἐφ' ἡμᾶς βορείους ὄντας νότειος ὤν, vel quod transversos in nos a meridie immittit radios, cum simus ad ipsum septentrionales.

32 Delius cognominatur ἀπὸ τοῦ δῆλα καὶ φανερὰ πάντα ποιεῖν τῷ φωτί, quod inluminando omnia clara demonstret.

7 ss. cf. Cornut. 32 (p. 67, 15 Lang); Diod. 1, 98, 3 || 11 fr. 542 SVF 1 v. Arnim || 17 cf. Cornut. l. c. (p. 67, 2)

[NDPTMBVZ RFA] 1 decemque viris F || 2 isce D || 3 auratis] auratae P' || 4 populos ND, pulus V' || 7 diei A' || 8 Λοξίας *vulg.*, luxios Z, loxias *cett.* | cognominatus B || 9 cenopides N, oenipides P, noepides A || 9—10 *Graeca om.* TMA, *post* ἐκπορεύετ *om.* R | ΕΚΤΙΟΡΕΥΕΤΑΙ P, ΕΚΠΟΡΕΙΕΤΑΙ B', ΕΚΠΟΡΕΥΕΤ *ceteris Graecis omissis* R || 9 ΛΟΖΟΝ BVZF | ΚΙΚΑΟΝ NP, ΚΥΚΑΟΝ DF, ΚΙΚΛΟΝ BvZ, ΚΙΚΛΝ V' || 10 ΔΙCΜΩΝ DP' | ΑΝΤΟΛΑC B'VZF | ΚΙΝΟΙΜΕΝΟC N, ΚΥΝΟΥΜΕΝΟC BVZ | oblicum M || 11 aut] ait A | ut Cleanthes] ut deanthes NZ, ut cleantes D'TV', ut de athenis M, unde anthes B, ut deantes R, deantes (*om.* ut) A, *recte habentibus* dPvF || 12—13 αὗται: *Graeca om.* TMA, *post* ἑλι *in* ἕλικας *om.* R | ΕΠΕΔΗ BVZ | καθ' ἕλικας]ΚΑC V, ΚΑΘΕΛΙ *ceteris Graecis omissis* R | ΛΟΖΑΙ BVZF | ΤΑΡ NDPV | ΙΕCΙ P | ΑΥΤΙ BVZ, ΑΙΤΑΙ F || 13 ἢ — 14 *Graeca om.* TMFA, *post* ἀκτι *in* ἀκτῖνας *om.* R | ὅτι]ΟΠ NDP | ΛΟΞΑC P, ΛΟΖΑC *cett.* | ἀκτῖνας] CΤΑCΑΚΤΙ *cett. Grr. omissis* R || 14 ΗCΙΝ BVZ | ΕΜΑC B | βορείους]ΟΥC BVZ | tranversos P' || 17 cognominatus DTB, cognominatus est P || 17—18 *Graeca om.* TMA, *post* καί *om.* R | τοῦ] ΤΩΥ B || 18 ΦΩΝΤΙ ND, ΦΟΤΙ B, ΤΙ Z | in luminae do N

Φοῖβος appellatur ut ait Cornificius ἀπὸ τοῦ φοιτᾶν βίᾳ, 33
quod vi fertur, plerique autem a specie et nitore Φοῖβον
id est καθαρὸν καὶ λαμπρόν dictum putant.
Item Φάνητα appellant ἀπὸ τοῦ φαίνειν, et Φανεόν, 34
ἐπειδὴ φαίνεται νέος quia sol cotidie renovat sese, unde
Vergilius,

mane novum.

Camerienses, qui sacram Soli incolunt insulam Ἀειγενέ- 35
τῃ Apollini immolant, τῷ τὸν ἥλιον ἀεὶ γίγνεσθαι καὶ ἀεὶ
γεννᾶν, id est quod semper exoriens gignitur quodque
ipse generat universa inseminando fovendo producendo
alendo augendoque.
Apollinis Lycii plures accipimus cognominis causas. 36
Antipater Stoicus Lycium Apollinem nuncupatum scribit
ἀπὸ τοῦ λευκαίνεσθαι πάντα φωτίζοντος ἡλίου. Cleanthes

7 Vergil. Georg. 3 325 || 8 cf. Eust. Il. B 400 || 14 fr. 36 SVF 3 v. Arnim || 15 fr. 541 SVF 1 v. Arnim

[**NDPTMBVZ RFA**] 1 Φοῖβος *om.* **T**, ΦΙΒΟC **A** | appellatus **BVZ**, apellatur **A** | *Graeca om.* **TA** | ΤΟΙ **N**, ΤΥ **D** | ΦΟΙΤΟΝ **P**, ΦΟΤΑΝ **F** || 2 quo diu **M**, quo die **B** | Φοῖβον *vulg.*, phaebon **NP**, phebon **DBVZA**, phoebon *cett.* || 3 id est *delet* **a** | καθαρόν – λαμπρόν *om.* **TA** | ΚΑΤΑΡΟΝ **M'BVZ** | ΑΑΜΠΡΟΝ **NZ**, ΑΑΑΜΠΟΝ **R** || 4 Φάνητα *vulg.*, phaeneta **N**, pheneta **A**, phaneta *cett.* | *Graeca om.* **TMA**, *post* φαίνειν *om.* **R** | ΤΟΙ **B** | ΦΑΙΝ **Z**, ΦΑΙΝΕΤΑ **R** | et **B**, ΕΤ *Graecis litteris* **NDPVZF**, *om. cum Graecis* **R** | ΦΑΝ **ZF** || 5 *Graeca om.* **TMRA** | ΕΠΙΔΗ **VZ** | unde *om.* **M** || 6 vergiliis **P'** || 8 camarienses **D**, camelenses **T**, cameriense **B** | qui sacram] quasicram **N** | Ἀειγενέτῃ *vulg.*, ΑΕΙΓΕΝΕΤΗ **NDPRF**, *om.* **TA**, ΑΕΙΓΕΝΕΤΕ **M**, ΑΕΙΓΕΝΕΤΙ **BVZ** || 9–10 τῷ – γεννᾶν *om.* **TMA**, *post* ἡλ *in* ἥλιον *om.* **R** | ΤΩ **NDVZRF**, ΤΟ **P** | ΤΩΝ **P** | ΕΛΙΟΝ **BVZ**, ΗΑ *ceteris Graecis omissis* **R**, ΗΑΤΟΝ **F** | ΓΙΝΕCΤΑΙ **NZ**, ΓΙΝΕΘΑΙ **D'**, ΓΙΝΕC*ΑΙ **P**, ΓΕΝΕCΤΑΙ **BV**, *recte habentibus* **dF** || 10 ΠΕΝΝΑΝ **N** | oriens **R'** | *ante* gignitur *fuerat* dicitur *in* **P**, *quod* **p** *delet* || 11 ipse *om.* **NDPT** | fovendo *bis scriptum in* **D**, favendo **R** || 12 augendo alendoque **T** | augendoque] gignendoque **F** || 13 lycii **BvZFA**, licii *cett.* || 14 stoicum **R** | licium **NPRFA**, licius **M** | nucupatum **P'** || 15 *Graeca om.* **TMA**, *post* λευκαινεσθ *om.* **R** | ΛΕΥΚΑΙΝΕCΤΑΙ **N**, ΛΕΥΚΑΙΝΕΘΑΙ **D'**, ΛΕΙΚΑΙΝΕCΘΑΙ **B**, ΛΕΥΚΑΙΝΕCΘ *ceteris Graecis omissis* **R** | ΦΟΤΙΖΟΝΤΟC **B**, ΟΩΤΙΖΟΝΤΟC **V** | ΗΛΙΟΝ **Z**, ΗΑΤΟΥ **F** | cleantes **P'TR'**, deanthes **MB**, cleananthes **Z**

Lycium Apollinem appellatum notat quod, veluti lupi
pecora rapiunt, ita ipse quoque umorem eripit radiis.
37 prisci Graecorum primam lucem, quae praecedit solis
exortus, λύκην appellaverunt ἀπὸ τοῦ λευκοῦ. id temporis
38 hodieque λυκόφως cognominant. de quo tempore poeta ita
scribit:

ἦμος δ' οὔτ' ἄρ πω ἠώς, ἔτι δ' ἀμφιλύκη νύξ.

idem Homerus

εὔχεο δ' Ἀπόλλωνι Λυκηγενέι κλυτοτόξῳ

quod significat τῷ γεννῶντι τὴν λύκην, id est qui gene-
rat exortu suo lucem. radiorum enim splendor propin-
quantem solem longe lateque praecedens atque caligi-
39 nem paulatim extenuans tenebrarum parit lucem. neque
minus Romani, ut pleraque alia ex Graeco, ita et lucem vi-
dentur a λύκῃ figurasse. annum quoque vetustissimi
Graecorum λυκάβαντα appellabant τὸν ὑπὸ τοῦ λύκου id
40 est sole βαινόμενον καὶ μετρούμενον. λύκον autem solem

1 cf. Cornut. p. 69, 8: Paus. 2, 9, 7; Porph. de abst. 3, 17 || 5 cf. Eust. Il. H 433 || 7 Il. H 433 || 9 ib. Δ 101

[**NDPT MBVZ RFA**] 1 licium **PTV'RFA** | apollinem *om.* **D** | apellatum **BVZ** | quod] quia **P** | lupi *om.* **TR'** || 2 ipse *om.* **P'** | eripit] erit **Z** || 3 solus **P** || 4 exortis **A** | ΛΙΚΗΝ **PM**, *om.* **T**, ΛΥΚΗΝ **VA**, *sed post* 4 appellaverunt *ponit* **A** | *Graeca om.* **T** | ΛΕΥΚΟΝ **N**, ΛΕΙΚΟΥ **P'R**, ΛΕ **MBVZ** | id] id est **PVR'** || 5 λυκόφως *vulg.*, licophos **NDPTMA**, lycophos *cett.* | poeta *om.* **NDP**, *post* ita *ponit* **R** || 7 *Graeca om.* **TMA**, *post* ἄρ πω *om.* **R** | ΠΟ **BVZF** | ΕΠ **DPV** | ΑΜΦΙΑΥΚΗ **P**, ΑΜΦΙΛΙΚΗ **B**, ΑΦΙΑΥΚΗ **F** | ΝΙΞ **BV**, ΝΙΖ **Z** || 8 idem Homerus *om.* **F** | id est **a** || 9 *Graeca om.* **TMFA**, post Ἀπο in Ἀπολλωνι *om.* **R** | ΕCΥΧΕΟ **N**, ΕΥΧΠ *ut vid.* **D**, ΕΥΖΕΟ **Z** | δ' *om.* **D** | ΑΠΟΛΩΝΙ **NDbVZ**, ΑΠΟΛΟΝΙ **B'**, ΑΡΟ *cett. Grr. omissis* **R** | ΛΥΚΗΤΕΝΕΙ **ND**, ΛΥΚΗΤΕΝΕ **BZ**, ΑΥΚΗΤΕΝΕ **V** | κλυτοτόξῳ *vulg.*, ΚΛΙΤΟΤΟΞ **NB**, ΚΛΥΤΟΤΟΞ **D**, ΚΑΙΤΟΤΟΞ **PV**, ΚΛΙΤΟΤΟΖ **Z** || 10 *Graeca om.* **TMA**, *post* γεννῶν *om.* **R** | ΓΕΝΝΟΝ *cett. Grr. omissis* **R** | λύκην *vulg.*, ΑΥΚΗ **NDF**, ΛΥΚΗ **PV**, ΑΥΚΗ **B**, ΛΥΚΝ **Z** || 13 parit] paulum *ni fallor* **P'** || 15 allice *corr.* a lice **P**, a lice **A**, a lyce *cett.* || 16 ΛΙΚΑΒΑΝΤΑ **P**, ΑΥΚΑΒΑΝΤΑ **MZ** | appellant **BR** || 16.17 *Graeca om.* **TA** | ὑπό **NDP**, ΠΟ *cett.*, ἀπό *editores, nec possum dicere quare* | ΤΟΙ **N**, ΤΟ **F** | ΛΥΚΟΝ **N**, ΛΙΚΟΥ **P**, ΑΥΚΟΥ **M** | ΜΕΤΡΟΙΜΕΝΟΝ **NBVZF**, ΜΕΤΝΟΝ **R** | ΛΙΚΟΝ **NDP**, ΑΥΚΟΝ **MZ**

vocari etiam Lycopolitana Thebaidos civitas testimonio
est, quae pari religione Apollinem itemque lupum, hoc
est λύκον, colit, in utroque solem venerans, quod hoc
animal rapit et consumit omnia in modum solis, ac plu-
rimum oculorum acie cernens tenebras noctis evincit.
ipsos quoque λύκους a λύκῃ id est a prima luce appellatos 41
quidam putant, quia hae ferae maxime id tempus aptum
rapiendo pecori observant, quod antelucanum post noc-
turnam famem ad pastum stabulis expellitur.
Apollinem Πατρῷον cognominaverunt non propria gen- 42
tis unius aut civitatis religione sed ut auctorem progene-
randarum omnium rerum, quod sol umoribus exsiccatis
ad progenerandum omnibus praebuit causam, ut ait
Orpheus:

πατρὸς ἔχοντα νόον καὶ ἐπίφρονα βουλήν.

unde nos quoque Ianum patrem vocamus, solem sub hac
appellatione venerantes.
Νόμιον Ἀπόλλωνα cognominaverunt non ex officio pa- 43
storali et fabula per quam fingitur Admeti regis pecora
pavisse, sed quia sol pascit omnia quae terra progenerat.
unde non unius generis sed omnium pecorum pastor 44
canitur ut apud Homerum Neptuno dicente

Φοῖβε σὺ δ' εἰλίποδας ἕλικας βοῦς βουκολέεσκες.

5 cf. Aelian. hist. anim. 10, 26 || 10 cf. Plat. Euthyd. 302d || 15 fr. ed. Kern 242 || 18 cf. Cornut. p. 69, 8; Diod. 4, 81, 2 || 23 Il. Φ 448

[**NDPT MBVZ RFA**] 1 licopolitana **PMR**, lycoponitana **T** | tebaidos **R'** || 2 apolliginem **F** || 3 ΛΙΚΟΝ **P**, *om.* **T**, ΛΥΚΟΝ **R**, ΛΙΚΟΝ **A** || 5 aciem **BV'Z** || 6 λύκους *vulgo*, ΛΙΚΟϹ **P**, *om.* **T**, ΛΙΚΟϹ **A**, ΛΥΚΟϹ *cett.* | a λύκῃ *vulgo*, a lyce **NDBVZ**, a lice **PMRFA**, *om.* **T** | apellatos **BVA** || 8 ripiendo **N**, rapiedo **P'** || 10 ΠΑΤΡΟΟΝ **N**, *om.* **T** || 11 unius] huius **B'**, unus **Z** | civitas **B'** | actorem **M'**, auctore **B** | progenerandorum **F** || 13 ad progenerandum **NDPT**, ad progenerandarum **MBVZ**, progenerandarum (*om.* ad) **RFA** || 15 *Graeca om.* **TMA**, *post* νόον *om.* **R** | ΠΑΤΡΟΟϹ **N**, ΠΑΤΡΩϹ **R** | ΒΟΙΛΗΝ **N**, ΒΟΥΛΕΝ **D'** || 18 *Graeca om.* **TA** | ΑΠΟΛΛΟΝΑ **P'**, ΑΠΟΛΛΟΝ **M**, ΑΠΟΛΛΩΝ **BVZRF** || 19 et fabula — pecora *bis scripserat* **B'** | peccora **TBZ** || 21 peccorum **DBVZ** || 23 *Graeca om.* **TMA**, *post* εἰλι *in* εἰλίποδας *om.* **R** | CΙ **D** | εἰλίποδας *vulg.*, ΕΙΑΠΛΑϹ **NDP**, ΕΛΙΠΟΔΑϹ **BVZF**, ΕΑΙ *ceteris Graecis omissis* **R** | ΕΛΙΚΟϹ **P'** | βοῦς *om.* **NDP**, ΒΥϹ **V**, ΒΟΙϹ **F** | ΒΟΙΚΟΛΕΛΚΕϹ **N**, ΒΟΥΚΟΛΕΕΕϹΚΕϹ **P**

atque idem apud eundem poetam equarum pastor significatur, ut ait

τὰς ἐν Πηρείῃ θρέψ' ἀργυρότοξος 'Απόλλων,
ἄμφω θηλείας φόβον ῎Αρηος φορεούσας.

45 praeterea aedes ut ovium pastoris sunt apud Camirenses 'Επιμηλίου, apud Naxios Ποιμνίου itemque deus 'Αρνοκόμης colitur, et apud Lesbios Ναπαῖος; et multa sunt cognomina per diversas civitates ad dei pastoris officium tendentia. quapropter universi pecoris antistes et vere pastor agnoscitur.

46 Apollo 'Ελελεύς appellatur ἀπὸ τοῦ ἑλίττεσθαι περὶ τὴν γῆν, quod aeterno circa terram meatu veluti volvi videtur ut ait Euripides,

῞Ηλιε θοαῖς ἵπποισιν εἱλίσσων φλόγα,

ἢ ὅτι συναλισθέντος πολλοῦ πυρὸς περιπολεῖ, ut ait Empedocles,

οὕνεκ' ἀναλισθεὶς μέγαν οὐρανὸν ἀμφιπολεύει.

3 Il. B 766 || 7 cf. schol. Ar. Nub. 144 || 14 Phoeniss. 3 || 17 fr. 41 D.[6]

[**NDPT MBVZ RFA**] 3—4 *Graeca om.* **TMA**, *post* θρε *in* θρεψ' *om.* **R**, *post* 'Απόλλων *nihil nisi* ΟΥCΑC *habet* **F** | ΦΗΡΙΦΙ **NDP**, ΦΗΡΙΕΙ **B**, ΦΗΡΙΗΙ **VZR**, ΦΗΡΕΙΗΙ **F** | ΘΡΕΙΑ **N**, ΘΡΕ *ceteris Grr. omissis* **R**, ΘΡΕ **F** | ΑΡΤΙΡΟΤΟΞΟC **PB**, ΑΡCΥΡΟΤΟΞΟC **V**, ΑΡΓΥΡΟΤΞΟC **F** || 4 ἄμφω — φορε *in* φορεούσας *om.* **F** | ΘΗΑΕΙΑC **D**, ΤΗΛΕΙΑC **PV** || 6 ΕΠΙΜΝΑΙΟΥ **NZ**, *om.* **T**, ΕΠΙΜΕΛΙΟΥ **B**, ΕΠΙΜΗΛΙΟΜΗΛΙΟΥ **R**, ΕΙΠΜΗΛΙΟΥ **F**, ΕΙΠΜΗΑΙΟΥ **A** | maxios **M**, naxos **V**, noxias **Z** || 7 ΑΡΤΟΚΟCΜΗC **N**, ΑΡΓΟΚΟΜΗC **D**, ΑΡΤΟΚΟΜΗC **P**, *om.* **T**, ΚΟΜΗC **BVZ** | et *primum om.* **MV'** || 8 officium — 9 pecoris *om.* **D** || 9 universis **R** || 11 ΕΛΕΛΕΙC **NA**, *om.* **T** | appellatus **BVZ** | ἀπό — 12 γῆν *om.* **TMFA**, *post* ἑλίττεσθ *om.* **R**, ΕΛΙΤΤΕCΤΑΙ **B**, ΕΛΙΤΤΕCΕ *cett. Grr. omissis* **R** || 12 γῆν] ΤΗΝ **N**, ΓΙΝ **BVZ** || 14 ῞Ηλιε — *p. 95, 2* ἀνατείλῃ *om.* **MFA**, *praeter* 15.16 ut ait Empedocles *om.* **T**, *post* ε *in* εἱλίσσων *om.* **R** | ΘΑΙC **N**, ΘΟΑΙCΙΝ **Z**, ΕΟΑΙC **R** | ΙΠΠΟΥCΙΝ **B**, ΙΠΠΟΙCΙΝ **VR** | εἱλίσσων *vulg.*, ΕΛΙΛΩΝ **N**, ΕΛΙCΜCΩΝ **V'**, Ε *cett. Grr. omissis* **R**, ΕΛΙCCΩΝ *cett.* || 15 CΥΝΑΑΙCΘΕΝΤΟC **NDP** | ΠΕΡΙΝΟΛΕΙ **BV**, ΠΕΡΙΝΟΛΕΥ **Z** || 16 empodecles **P** || 17 ἀναλισθείς *vulg.*, ΑΝΑΛΛΙCΘΕΙC *codd.*

Platon ἀπὸ τοῦ συναλίζειν καὶ συναθροίζειν τοὺς ἀνθρώπους, ὅταν ἀνατείλῃ quod exoriens homines conducit in coetum.

Apollo Χρυσοκόμας cognominatur a fulgore radiorum, 47
quos vocant comas aureas solis, unde et Ἀκερσικόμης,
quod numquam radii possunt a fonte lucis avelli; item
Ἀργυρότοξος, quod enascens per summum orbis ambitum
velut arcus quidam figuratur alba et argentea specie, ex
quo arcu radii in modum emicant sagittarum. Σμινθεὺς 48
cognominatur, ὅτι ζέων θεῖ, quia fervens currit, Καρνεῖος
ἐπεὶ καιόμενος ὁρᾶται νέος, quod, cum omnia ardentia
consumantur, hic suo calore candens semper novus constat. item Ἀπόλλων Κιλλαῖος, ὅτι τὰς κινήσεις λαιὰς ποιεῖ,
semper nobis ab austro currens. Θυμβραῖος Ἀπόλλων ὁ 49
τοὺς ὄμβρους θείς quod est deus imbricitor. Ἀπόλλων
Φιλήσιος quod lumen eius exoriens amabile amicissima
veneratione consalutamus.

1 cf. Crat. 409a || 4 cf. Cornut. p. 66, 20; Mart. Cap. § 12 || 5 cf. Mart. Cap. § 19 || 7 cf. Mart. Cap. § 14; Eust. Il. A 37 || 9 aliter Eust. Il. A 39; cf. Arnob. 3, 33 || 10 cf. Hesych. s. v.; Paus. 3, 13, 3 || 13 cf. Eust. Il. A. 38 || 15 cf. Plin. n. h. 34, § 75

[**NDPT MBVZ RFA**] 1 Platon *vulg.*, ΓΑΑΤΟΝ **NP**, ΠΛΑΤΩΝ **D**, ΠΑΛΑΤΟΝ **B**, ΠΑΑΤΟΝ **VZ** | ἀπὸ τοῦ] ΑΠΑΟΤΟΥ **B**, ΑΠΑΟΥ **Z** | συναλίζειν *Ian.*, CYNAACKEIN **N**, CONAΛACKEIN **P'**, CYNAΛACKEIN *cett.* || 2 ἀνατείλῃ *vulg.*, ANATEΛH **NDP**, ANATAYΛE *corr.* ANATEYΛE **B**, ANATEIΛE **VZ** | quod] et quod **F** || 4 χρυσοκόμας *vulg.*, chrisocomas **NDPTMF**, chrysocomas **BVZR**, chirsocomas **A** | cognominatus **Mb** || 5 quas **P** | inunde **P'** | Ἀκερσικόμης *om.* **T**, AKEPTIKOMHC **M**, AKEPCIKOMEC **B**, a greca **A** || 7 Ἀργυρότοξος *vulg.*, argirotoxus **NDPTVR**, agyrothochus **M**, argyrotoxus **BZF**, agyrotoxus **A** || 8 figuratus **BVZ** || 9 MINΘEIC **p**, *om.* **TA**, CMINΘEIC **MBVZRF** || 10 cognominatus **B**, *necnon* **D** *nisi fallor* | ὅτι — θεῖ *om.* **TFA** | ZEON **BvZ**, ZOEN **V'** | TEI **V** | occurrit **Z** | Καρνεῖος — 11 νέος *om.* **TMA** | KAPNEIOCOC **R** || 11 KAIMENOC **BVZ'**, KATOMENOC **F** || 13 *Graeca om.* **TMA**, *post* ὅτι *om.* **R** | AΠOΛΛΩC **P**, AΠOΛΛON **R** | KIΛΛAIOC **p**, CKIΛΛAIOC **NDBVZ**, KAΛΛAIOC **P'**, CKIΛΛAAC **R**, CIΛΛAIC *corr.* CKIΛΛAIC **F** | τάς — ποιεῖ *om.* **R** | KINHCHIC **N**, KINECEIC **F** | AΛIAC **Z**, A **F** || 14–15 *Graeca om.* **TMA**, post Ἀπο in Ἀπόλλων *om.* **R** | TOΨC **P** | OMBPOC **P**, OMBPOYO **BZ**, OMBPOOY **V** || 15 Ἀπολλων — 16 *Graeca om.* **TMA** || 16 amacissima **DB'** || 17 *post* veneratione *add.* oculorum **R** | consultamus **BVZ**

50 Ἀπόλλων Πύθιος οὐκ ἀπὸ τῆς πεύσεως id est non
a consultatione oraculorum dictus a physicis aestimatur,
sed ἀπὸ τοῦ πύθειν id est σήπειν quod numquam sine vi
51 caloris efficitur. hinc ergo Πύθιον dictum aestimant, licet
hoc nomen ex nece draconis inditum deo Graeci fabulen-
tur, quae tamen fabula non abhorret ab intellectu natu-
ralis arcani, quod apparebit, si percurratur ordo qui de
Apolline nascente narratur, sicut paulo superius enarra-
52 turum me esse promisi. Latonae Apollinem Dianamque
pariturae Iuno dicitur obstitisse, sed ubi quandoque par-
tus effusus est, draconem ferunt, qui Πύθων vocitabatur,
invasisse cunas deorum Apollinemque in prima infantia
53 sagittis beluam confecisse. quod ita intellegendum natu-
ralis ratio demonstrat. namque post chaos ubi primum
coepit confusa deformitas in rerum formas et in elemen-
ta enitescere, terraque adhuc umida substantia molli
atque instabili sede nutaret, convalescente paulatim
aetherio calore atque inde seminibus in eam igneis de-
fluentibus, haec sidera edita esse creduntur, et solem qui-
dem maxima vi caloris in superna raptum, lunam vero
umidiore et velut femineo sexu naturali quodam pressam
tepore, inferiora tenuisse, tamquam ille magis substantia
54 patris constet, haec matris: si quidem Latonam physici
volunt terram videri, cui diu intervenit Iuno, ne numina
quae diximus ederentur: hoc est aer, qui tunc umidus
adhuc gravisque, obstabat aetheri ne fulgor luminum

1ss. cf. Cornut. p. 67, 10; hymn. Apoll. 371ss. || 11 cf. Apollod. 1, 22; Plut. Q. G. 12; Ov. met. 1, 430ss. || 25 cf. Cic. N. D. 2, 66; Serv. Aen. 1, 78

[**NDPT MBVZ RFA**] 1 *Graeca om.* **TMA**, *post* Πυθιο *om.* **R** | ΠΥΤΙΟС **BVZ**, ΠΥΘΙΟ *cett. Grr. omissis* **R** | ΠΕΙϹΕΩϹ **BVZ** || 2 oculorum **NMBVZRFA** | aestimatus **DZ** || 3 *Graeca om.* **TA** ΟΥΘΕΙΝ **B'** | id est σήπειν *om.* **V** | ϹΕΠΕΙΝ **BZ** || 4 ΠΘΙΟΝ **D**, *om.* **TA**, ΠΥΘΕΙΟΝ **R** || 5 fabulantur **A** || 6 aborret **D**, horret **B**, abhoret **V** || 7 aparebit **P'** || 9 promissi **ND'** || 10 Iuno] in uno **D** || 11 Πύθων *om.* **T**, ΠΥΘΟΝ **BZ**, ΠΥΤΟΝ **V**, phy ΘΩΝ **A** || 15 diformitas **BZ**, deformites **V'**, deformis **R'** || 15.16 elemente nitescere **ND**, elementa nitescere **PT** || 16 *ante* molli *inserunt* in *vulgo, quod in codd. abest* || 20 maxime **D** || 22 tempore **NDMZ** || 23 si qui de **A** || 24 cui] cum **Z** | numina — 26 ne *om.* **A** || 25 hoc est] hc **NDT** | cumidus **N** || 26 ostabat **D** | fulgor — *p. 97, 2* progressione *om.* **VZ** | luminum — *p. 97, 2* progressione *om.* **BM**

per umoris aerii densitatem tamquam e cuiusdam partus
progressione fulgeret. sed divinae providentiae vicit in- 55
stantia, quae creditur iuvisse partum. ideo in insula Delo
ad confirmandam fidem fabulae aedes Providentiae, quam
ναὸν Προνοίας 'Αθηνᾶς appellant, apta religione celebra-
tur. propterea in insula dicuntur enati, quod ex mari nobis 56
oriri videntur. haec insula ideo Delos vocatur, quia ortus
et quasi partus luminum omnia facit δῆλα id est aperta
clarescere. haec est autem de nece draconis ratio naturalis, 57
ut scribit Antipater Stoicus. nam terrae adhuc umidae
exhalatio, meando in supera volubili impetu atque inde
sese, postquam calefacta est, instar serpentis mortiferi in
infera revolvendo, corrumpebat omnia vi putredinis, quae
non nisi ex calore et umore generatur, ipsumque solem den-
sitate caliginis obtegendo videbatur quodam modo lumen
eius eximere: sed divino fervore radiorum tandem velut sa-
gittis incidentibus extenuata exsiccata enecta, interempti
draconis ab Apolline fabulam fecit. est et alia ratio draco- 58
nis perempti. nam solis meatus licet ab ecliptica linea
numquam recedat sursum tamen ac deorsum ventorum
vices certa deflexione variando iter suum velut flexum
draconis involvit. unde Euripides: 59

πυριγενὴς δὲ δράκων
ὁδὸν ἡγεῖται ταῖς τετραμόρφοις

5 cf. Harpocrat. s. v. πρόνοια || 10 fr. 46 SVF 3 von Arnim || 19 cf. Plin. n. h. 2, § 67 || 23 fr. 943 ed. Nauck

[NDPT MBVZ RFA] 1 humosi P | aereo N, aero *ut vid.* D, aeri T || 2 nefulgeret B', refulgeret Mb, fulgerent Z | vivit P || 4 aedis NDPTMBVZ | provinciae M || 5 *Graeca om.* TMA, *post* Προνοία *om.* R, ΠΡΟΟΝΟΙΑC BV, ΠΡΟΟΝΟΤΑ *cett. omissis* R, ΠΡΟΟΝΟΤΑC F | ΑΤΗΝΑC B | celebratus M || 6 dicunt B | nati TMBVZRFA || 8 δῆλα *om.* T | aperte M, apta R || 10 ante pater BM' || 11 exalatio NDPTMBVZRA | superna bm || 12 pentis R | mortifera D || 13 inferiora R || 14 umore et calore F || 14 umere B' || 15 videbatur *om.* NDP || 18 ab] ap N' || 23 — *p. 98, 2 Graeca om.* TMA, post δρα in δράκων *om.* R, *post* 24 ταῖς *om.* F | ΠΥΡΙΓΗΝΗC F | ΛΡΑΚΩΝ NDP, ΑΡΑΚΩΝ Z, ΑΡΚΩΝ F, ΑΡΑ *cett. omissis* R || 24 ΟΛΟΝ NDPBvZ, ΟΚΟΝ V', ΘΑΟΝ F | ΕΤΕΙΤΑΙ B, ΗΤΕΙΤΑΙ V, ΗΠΕΙΤΑ F | ΤΕΡΑΜΟΡΦΟΙC Z

ὥραισι ζευγνὺς ἁρμονίᾳ
πλούτου πολύκαρπον ὄχημα.

sub hac ergo appellatione caelestis itineris sol cum con-
fecisset suum cursum, draconem confecisse dicebatur. inde
60 fabula exorta est de serpentis nece. sagittarum autem
nomine non nisi radiorum iactus ostenditur, qui tunc lon-
gissimi intelleguntur, quo tempore altissimus sol diebus
longissimis solstitio aestivo conficit annuum cursum, inde
Ἑκηβόλος et Ἑκατηβόλος dictus ἕκαθεν τὰς ἀκτῖνας βάλ-
λων, e longissimo altissimoque radios in terram usque
demittens.
61 De Pythii cognomine sufficere ista potuissent ni haec
quoque se ratio eiusdem appellationis ingereret. cum
enim sol in signo Cancri aestivum solstitium facit, in quo
est longissimi diei terminus, et inde retrogressum agit ad
diminutionem dierum, Pythius eo tempore appellatur ὡς
πύματον θέων, ὅ ἐστιν τὸν τελευταῖον δρόμον τρέχων.
62 idem ei nomen convenit et cum Capricornum rursus in-
grediens ultimum brevissimi diei cursum intellegitur per-
egisse, et ideo in alterutro signorum peracto annuo spatio
draconem Apollo, id est flexuosum iter suum, ibi confecisse
memoratur. hanc opinionem Cornificius in Etymis retulit.
63 ideo autem iis duobus signis quae portae solis vocantur,

9 cf. Eustath. Il. A 75

[**NDPT MBVZ RFA**] 1 ΩΡΑΙC **NDP**, ΟΡΑΙC **BVZ** | ΖΕΥ-ΓΗΙC **NP**, ΖΕΥΓΗΥC **D**, ΖΕΙΓΝΥC **Z** | ΑΡΜΟΝΙ** **B** || 2 ΠΛΟΥΚΑΡΠΟΝ **NDP**, ΠΛΟΥΤΟΥ ΤΟΛΥΚΑΡΠΟΝ **V** || 3 confecisset — 4 draconem *om.* **D** | fecisset **Ta**, confecissit **B'** | cursum suum **BVZF** || 8 annum **A'** || 9 Ἑκηβόλος — βάλλων *praeter* dictus *om.* **TA** | ET *Graecis litteris* **NDMBVZRF** | ΕΚΑΤΗΒΛΟC **MBV**, ΕΚΑΤΗΒΑΟC **ZRF** | ΕΚΘΕΝ **B'** | τάς — βάλλων *om.* **R**, ΒΛΛΩΝ **N**, ΒΑΛΛΟΝ **B**, ΒΑΛΛΩ **Z** || 10 e] ex **NDPT**, ne **Z** | long. alt.] altissimoque **Z** | usque *om.* **P'** || 11 dimittens **BV'ZRFA** || 12 pithii **DTZ**, phithii **BR**, phythii **VA** | nomine **P'** | possent **P** || 13 se *om.* **MBVZRFA** || 15 dei **B'** || 16 pithius **DA**, phithius **T** || 16—17 *Graeca om.* **TMA**, *post* ϑ *in* ϑέων *om.* **R** | ΕΕΟΝ **BVZ**, ΕΕΩΝ **F**, Ε *cett. omissis* **R** | ΕCΤΥΝ **B** || 18 id est **B'FA** | ei *om.* **A** | russus **V**, rursum **A** || 19 dei **R'** || 20 alterotro **M'**, alteroutro **B'V** | per octo **M'B'V'** || 22 conificius **Z** | ethimis **TMRF**, aethymis **A** || 23 his **PTMBVZFA**

Cancro et Capricorno, haec nomina contigerunt, quod cancer animal retro atque oblique cedit, eademque ratione sol in eo signo obliquum ut solet incipit agere retrogressum, caprae vero consuetudo haec in pastu videtur ut semper altum pascendo petat, sed et sol in Capricorno incipit ab imis in alta remeare.

Ἀπόλλωνα Διδυμαῖον vocant, quod geminam speciem 64
sui numinis praefert ipse inluminando formandoque lunam. etenim ex uno fonte lucis gemino sidere spatia diei et noctis inlustrat; unde et Romani solem sub nomine et specie Iani Didymaei Apollinis appellatione venerantur.

Ἀπόλλωνα Δέλφιον vocant, quod quae obscura sunt 65
claritudine lucis ostendit ἐκ τοῦ δηλοῦν τὰ ἀφανῆ aut, ut Numenio placet, quasi unum et solum. ait enim prisca Graecorum lingua δέλφον unum vocari. unde et frater inquit ἀδελφός dicitur quasi iam non unus. Hieropolitani 66
praeterea, qui sunt gentis Assyriorum, omnes solis effectus atque virtutes ad unius simulacri barbati speciem redigunt eumque Apollinem appellant. huius facies pro- 67
lixa in acutum barba figurata est, eminente super caput calatho. simulacrum thorace munitum est, dextera erectam tenet hastam superstante Victoriae parvulo signo,

14 FPG 3 p. 153 || **16**ss. cf. Lucian. de dea Syra 34ss.

[**NDPT MBVZ RFA**] **2** cedit *om.* **D**, incedit **F** | eaque **M** || **3** obloquium *corr.* obloquum **B** || **7** *Graeca om.* **TA** | ΑΠΟΛΛΟΝΑ **B**, ΑΠΑΛΩΝΑ **R** | ΔΙΑΥΜΑΙΟΝ **NDP**, ΙΑΥΜΑΙΟΝ **Z**, ΝΑΥΜΑΤΟΝ **R**, ΛΙΛΥΜΑΤΟΝ **F** | geminam — **8** inluminando] geminando **D** || **9** lucii **B'** || **10** illustrant **P'** | et *tert. om.* **M** || **11** didyma eius **D**, didimaei **R** | appollinis **R** || **12** *Graeca om.* **TA** | ΑΠΩΛΛΩΝΑ **M'** | ΔΕΛΦΙΩΝ **V** || **13** Graeca *om.* **TA**, *post* δηλ *in* δηλοῦν *om.* **R** | ΑΝΑΟΥ **N**, ΔΝΛΟΥ **D**, ΔΗΛΟΥ **PMBVF**, ΑΗΛΟΥ **Z**, ΔΗΑ *cett. omissis* **R** | ΑΦΑΝΕ **MBVZF** || **13** aut] et **A** || **14** numero **B'**, nemenio **Z** | solis **N** || **14.15** prisca Graecorum] priscorum **R'** || **15** *Graeca om.* **TA** | ΔΕΛΦΦΟΝ **P'**, ΑΔΕΛΦΟΝ **b**, ΔΕΛΟΝ **R** | unde — inquit] unum et inquit fratrem **A** || **16** *Graeca om.* **TA** | ΔΕΑΦΟC **D**, ΔΕΛΟC **M**, ΑΛΕΛΟΝC **R'** | non novus **P** | iheropolitani **A** || **17** assiriorum (*quod deinceps non notabo*) **NDPVRA** || **18** simulari **D** || **19** eumque] eundem **R** | appollinem **Z** || **21** calato **R'**, calotho **A** | thorarace **N**, torace **P'B** | dextre **ND**, dextrae **P**, dextra **TA**, dexteram **M**, dextere **B'** | rectam **NDPT'b**

sinistra floris porrigit speciem summisque ab umeris
Gorgoneum velamentum redimitum anguibus tegit sca-
pulas. aquilae propter exprimunt instar volatus, ante
pedes imago feminea est, cuius dextera laevaque sunt signa
68 feminarum, ea cingit flexuoso volumine draco. radios in
terram superne iaci barba demissa significat. calathus
aureus surgens in altum monstrat aetheris summam, unde
solis creditur esse substantia. hastae atque loricae argu-
mento imago adiungitur Martis, quem eundem ac solem
esse procedens sermo patefaciet. Victoria testatur cuncta
submitti huius sideris potestati. floris species florem re-
rum protestatur, quas hic deus inseminat progenerat
69 fovet nutrit maturatque. species feminea terrae imago est,
quam sol desuper inlustrat. signa duo aeque feminea qui-
bus ambitur hylen naturamque significant confamulan-
tes, et draconis effigies flexuosum iter sideris monstrat.
aquilae propter altissimam velocitatem volatus altitu-
70 dinem solis ostendunt. addita est Gorgonea vestis, quod
Minerva quam huius praesidem accipimus solis virtus
sit, sicut et Porphyrius testatur Minervam esse virtutem
solis quae humanis mentibus prudentiam subministrat.
nam ideo haec dea Iovis capite prognata memoratur, id
est de summa aetheris parte edita, unde origo solis est.

18 Haec quae de Apolline diximus possunt etiam de Libero
dicta existimari. nam Aristoteles, qui Theologumena
scripsit, Apollinem et Liberum patrem unum eundemque
deum esse cum multis aliis argumentis adserat, etiam apud

20ss. cf. Arnob. 3, 31; Aug. civ. 7, 16 || 25 Rosii Arist. pseud. p. 616; cf. Arnob. 3, 33; Aug. l. c.; Serv. Geo. 1, 5

[**NDPT MBVZ RFA**] 2 redemitum **D** | spaculas **NDP'**, spatulas **p** || 3 propter *Iano suspectum* || 4 est *om.* **P** | dextra **PTMBVZ** | signa sunt **V'A'** || 6 iaciens **P** | dimissa **MBVZ** | significat — 7 surgens *om.* **D** || 7 monstrat] monstrata **ND**, monstrati *corr.* monstrat alti **A** | summum **RFA** || 9 adiungitis **B'** | matris **MBVZRFA** || 13 nutrit fovet **R** | maturaque **R'** || 15 ambitus **MBVZ** | hilen **TR** | significat **P'** | confumulantes **M** || 20 porphirius **NDTMFA'**, phorphirius **R** || 23 *post* est *addunt* DE LIBERO PATRE *codd.* || 24 libera **N**, liberam **D'** || 25 dicta *om.* **P** | aestimari **P** | aristotiles **BZRA** | theologumenta **TBVZ** || 26 eundem deum **B** || 27 aliis *om.* **P** | adserit **MBVZ**, asseverat **R**

Ligyreos ait in Thracia esse adytum Libero consecratum ex
quo redduntur oracula. sed in hoc adyto vaticinaturi plu-
rimo mero sumpto, uti apud Clarium aqua pota, effantur
oracula. apud Lacedaemonios etiam in sacris quae Apol- 2
lini celebrant, Hyacinthia vocantes, hedera coronantur
Bacchico ritu. item Boeotii, Parnassum montem Apollini 3
sacratum esse memorantes, simul tamen in eodem et
oraculum Delphicum et speluncas Bacchicas uni deo con-
secratas colunt; unde et Apollini et Libero patri in eodem
monte res divina celebratur. quod cum et Varro et Gra- 4
nius Flaccus adfirment, etiam Euripides his docet:

Διόνυσος ὃς θύρσοισι καὶ νεβρῶν δοραῖς
καθαπτὸς ἐν πεύκαισι Παρνασσὸν κάτα
πηδᾷ χορεύων.

in hoc monte Parnasso Bacchanalia alternis annis agun- 5
tur, ubi et Satyrorum, ut adfirmant, frequens cernitur
coetus et plerumque voces propriae exaudiuntur, item-
que cymbalorum crepitus ad aures hominum saepe per-
veniunt. et nequis opinetur diversis dis Parnassum mon- 6

1 cf. Athen. 38a || 3 cf. Tac. ann. 2, 54; Plin. n. h. 2, § 232; Iambl. myst. 3, 11 || 5 cf. Hesych. s. v. Ἑκατομβεύς; Paus. 3, 10, 1 || 9 cf. Paus. 10, 32, 1s.; schol. Ar. Nub. 603 || 12 fr. 752 ed. Nauck || 15 cf. Lucian. 5, 73

[NDPT MBVZ RFA] 1 ligireos NDPTM, lygireos VZ | tracia P, trachia R | aditum NPMBVZrFA, adito D, additum R′ || 2 adito NDMbVZRFA, adita B′ | vaticinari R′F | plurimi B′ || 3 aqua potata aqua effantur P | effatur MbVZRFA′, effatus B′ || 4 oraculo P, oraculum v | lecedaemonios D || 5 celebrantur M, celebrabant BZ | yacinthia NBVZRF, yiacinthia P′, iacinthia DpTMA | hederae M || 6 bachico PT′MFA | beotii P, boetii DTMBVZRFA | parnasum P′TMVA | appollini R || 8 delficum F | spelunchas nD | bacchicas — 10 celebratur *om.* N | bachicas PMA, bacchias Z || 9 unde — 10 celebratur *om.* DPT || 11 adfirmet B′, adfirmant F′A || 12—14 *Graeca om.* TMA, *post* νεβ *in* νεβρῶν *om.* R | ΔΙΟΝΙϹΟϹ NDP, ΑΙΟΝΥϹΟϹ Z | ὃς *ex Aristoph. supplent vulgo, om. codd.* | ΑΟΡΑΙϹ NDPZ || 13 ΠΕΥΚΑΙϹ NDP, ΠΕΝΚΑΙϹΙ F | ΑΠΝΟϹϹΟΝ N, ΑΠΝΑϹϹΟΝ DP || 14 ΠΔΛΑΙ N, ΠΔΑΙ DP, ΠΙΔΑΙ BVZ, ΠΗΔΙ F | ΧΟΡΕΥΟΝ D, ΧΟΡΕΙΩΝ P, ΧΟΡΕΥΝ V′ || 15 parnaso TMbA | bachanalia P, baccanalia V || 16 satirorum NDPRA, sathirorum V || 17 *post* propriae *add.* eorum NDPT, *ego incertus haereo* || 18 cimbalorum NDTZRA || 19 optinetur B′ | dis *om.* A

tem dicatum, idem Euripides in Licymnio, Apollinem Liberumque unum eundemque deum esse significans, scribit

δέσποτα φιλόδαφνε Βάκχε, Παιὰν Ἄπολλον εὔλυρε.

ad eandem sententiam Aeschylus

ὁ κισσεὺς Ἀπόλλων ὁ Βακχεῖος ὁ μάντις.

7 Sed licet illo prius adserto eundem esse Apollinem ac solem, edoctoque postea ipsum esse Liberum patrem qui Apollo est, nulla ex his dubitatio sit Solem ac Liberum patrem eiusdem numinis habendum, absolute tamen hoc
8 argumentis liquidioribus adstruetur. in sacris enim haec religiosi arcani observatio tenetur, ut sol cum in supero id est in diurno hemisphaerio est, Apollo vocitetur: cum in infero id est nocturno, Dionysus qui est Liber pater
9 habeatur. item Liberi patris simulacra partim puerili aetate, partim iuvenis fingunt. praeterea barbata specie, senili quoque, uti Graeci eius quem Βασσαρέα, item quem Βρισέα appellant, et ut in Campania Neapolitani celebrant
10 Ἥβωνα cognominantes. hae autem aetatum diversitates ad solem referuntur, ut parvulus videatur hiemali solstitio, qualem Aegyptii proferunt ex adyto die certa, quod tunc brevissimo die veluti parvus et infans videatur; exinde

4 fr. 480 ed. Nauck || 6 Aeschyli fr. 86 Mette || 14 cf. Plut. de El. ap. Delph. 9; Paus. 1, 40, 5; Cornut. 30 (p. 60, 9)

[**NDPT MBVZ RFA**] **1** licimnio **PTr**, lycimnio **MVZ**, limcimnio **R'**, lycinnio **A** || **4** *Graeca om.* **TMA**, *post* Πα *in* Παιάν *om.* **R** | ΦΙΛΟΛΛΦΝΕ **N**, ΦΙΛΟΑΑΙΝΕ **R** | ΒΧΕ **N**, ΒΑΧΕ **PF** | ΡΑΙΑΝΑ **N**, ΒΑΙΑΝ **BVZ**, ΝΑ *cett. omissis* **R** | ΑΠΟΛΛΩΝ **PBVZ**, ΑΡΟΜΟΝ **F** | ΕΥΛΥΡΥΕ **N**, ΥΛΥΡΕ **D**, ΕΥΑΥΡΕ **VZF** || **5** aeschilus **NDMVRFa**, aeschillus **T**, aescilus **PA'** || **6** *Graeca om.* **TMA**, *post* Βα *in* Βακχεῖος *om.* **R** | ΚΙCCΕΙC **BVZ** | ΑΠΛΛΩΝ **D** | ΚΑΒΑΙΟC **NDP**, ΒΑΚCΙΟC **BVZ**, ΒΑΧΙΟC **F**, ΒΑ **R** || **7** apollinem — **8** esse *om.* **D** | appollinem **R** || **8** qui *om.* **P'**, quia **TZ** || **9** libertum **P'** || **13** diuno **P'** || **14** in *om.* **NDPT** | dionisus **ND**, dionisius (dyo-) *cett.* | qui et liber **A** || **15** puerilia **Z** || **16** iuvenili **Pv** || **17** gregi **R** | baccapea **NDPMBVZRF**, bacchapea **TA** || **18** brisea *codd.*, *corrigunt vulgo* || **19** bona **T**, hebona *cett.* | haec **NZ** || **21** adyto **T**, adito *cett.* | certo **P'**, carta **B'** || **22** parvulis videatur et infans **A**

autem procedentibus augmentis aequinoctio vernali simi-
liter atque adulescentis adipiscitur vires figuraque iuvenis
ornatur. postea statuitur eius aetas plenissima effigie
barbae solstitio aestivo, quo tempore summum sui con-
sequitur augmentum. exinde per deminutiones veluti
senescenti quarta forma deus figuratur. item in Thracia 11
eundem haberi solem atque Liberum accipimus, quem illi
Sabazium nuncupantes magnifica religione celebrant, ut
Alexander scribit, eique deo in colle Zilmisso aedes dicata
est specie rotunda, cuius medium interpatet tectum. rotun-
ditas aedis monstrat huiusce sideris speciem, summoque
tecto lumen admittitur, ut appareat solem cuncta vertice
summo lustrare lucis inmissu, et quia oriente eo universa
patefiunt. Orpheus quoque solem volens intellegi ait inter 12
cetera:

τήκων αἰθέρα δῖον ἀκίνητον πρὶν ἐόντα
ἐξανέφηνε θεοῖσιν ὁρᾶν κάλλιστον ἰδέσθαι,
ὃν δὴ νῦν καλέουσι Φάνητά τε καὶ Διόνυσον
Εὐβουλῆα τ' ἄνακτα καὶ 'Ανταύγην ἀρίδηλον·
ἄλλοι δ' ἄλλο καλοῦσιν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων.

8 cf. Diod. 4, 4, 1; Lyd. 4, 51 || 16 fr. ed. Kern 237

[**NDPT MBVZ RFA**] 1 argumentis **R** || 3 ornatus **M'B'Z** || 4 solestitio **ND** || 5 diminutiones **TMZA**, *dein* dierum *addunt* **NDPT** || 6 figuratus **B'Z** | tracia **N'V'**, trachia **nR** || 8 Sabazium *Meursius*, sebadium **NDTBVZRFA**, sebladium **P**, sebaidum **M** || 9 zilmysso **M** | dedicata **M**, dicta **B'** || 10 species **A** | rutanda **N'**, rutunda **nV'Z** | tectum *om.* **V'** | rutunditas **ND'V'Z** || 12 limen **A'** || 13 immissum **A** || 16 — *p. 104, 4 Graeca om.* **TMA**, post ἐξα in ἐξανέφηνε *om.* **R**, post ἀ in 20 ἄλλοι *om.* **F** || 16 ΤΠΚΩΝ **ND**, ΤΙΚΩΝ **BVZ**, ΤΝΚΩΝ **R** | ΑΙΟΝ **Z**, ΑΤΟΝ **R** | ΑΚΙΝΕΤΟΝ **P'**, ΑΚΙΝΝΤΟΝ **R** | ΕΟΝΤΕ **N** || 17 ΦΗΝΕ **N**, ΕΝΕΦΗΝΕ **DP**, ΕΞΑΝΕΦΕΝΕ **BVZ**, ΕΞΑ *cett. omissis* **R**, ΕΞΑΝΗΦΕΝΕ **F** | ΘΕΒΙCΙΝ **Z** | Θεοῖς ˀΩρον *voluit Gessner* | ΚΑΛΛΑΙCΤΟΝ **DPBVZF** | ΙΔΕCΤΑΙ **NDPF**, ΔΕCΘΑΙ **V** || 18 ΔΕ **F** | ΚΑΛΕ-ΟΙCΙ **F** | ΦΑΝΕΤΑ **N**, ΦΑΝΗΑ **BVZF** | ΑΙΟΝΥCΟΝ **Z**, ΔΙΟ-ΝΙCΟΝ **F** || 19 ΑΝΤΑΥΠΗΝ **NP**, ΑΝΤΑΥΠΕΝ **D**, ΑΝΤΑΥΓΝ **V**, ΑΝΤΑΙΓΗΝ **F** | ΑΡΥΔΗΛΟΝ **P'**, ΑΡΔΗΛΟΝ **pBV**, ΑΡΑ-ΝΑΟΝ **Z**, ΑΡΑΔΕΛΟΝ **F** || 20 ἄλλοι] Α *ceteris Graecis omissis* **F** | ΕΠΙΧΤΟΝΙΩΝ **N**, ΕΠΙΧΘΕΟΝΙΩΝ **PB** | ΑΝΟΡΩΠΩΝ **NP**, ΑΝΟΡΩΠΟΝ **D**

πρῶτος δ' ἐς φάος ἦλθε, Διώνυσος δ' ἐπεκλήθη,
οὕνεκα δινεῖται κατ' ἀπείρονα μακρὸν Ὄλυμπον·
ἀλλαχθεὶς δ' ὄνομ' ἔσχε, προσωνυμίας πρὸς ἕκαστον
παντοδαπὰς κατὰ καιρὸν ἀμειβομένοιο χρόνοιο.

13 Φάνητα dixit solem ἀπὸ τοῦ φωτὸς καὶ φανεροῦ id est a lumine atque inluminatione, quia cunctis visitur cuncta conspiciens. Διόνυσος ut ipse vates ait ἀπὸ τοῦ δινεῖσθαι καὶ περιφέρεσθαι id est quod circumferatur in ambi-
14 tum. unde Cleanthes ita cognominatum scribit ἀπὸ τοῦ διανύσαι, quia cotidiano impetu ab oriente ad occasum
15 diem noctemque faciendo caeli conficit cursum. physici Διόνυσον Διὸς νοῦν, quia solem mundi mentem esse dixerunt. mundus autem vocatur caelum, quod appellant Iovem. unde Aratus de caelo dicturus ait:

ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα.

16 Liber a Romanis appellatur, quod liber et vagus est, ut ait Naevius,

Hac qua sol vagus igneas habenas
immittit propius iugatque terrae.

9 fr. 546 SVF1 v. Arnim || 12 cf. Lyd. 4, 51 (108, 18 W.) || 15 Arati 1 || 16 cf. Sen. tranqu. 17, 8 || 17 Laevii fr. 2 Morel

[**NDPT MBVZ RFA**] 1—4 *Graeca om.* **TMRFA** | ΠΡΟΤΟΣ **D** | ΗΣ **N** | ΗΛΘΗ **N**, ΗΑΘΕ **V'** | ΔΙΟΝΙΣΟΣ **BV**, ΑΙΟΝΙΣΟΣ **Z** | ΕΠΕΚΑΗΟΝ **NDP**, ΕΠΕΚΛΗΤΗ **V**, ΕΠΕΚΑΝΘΗ **Z** || 2 ΔΙΝΕΙΤΑ **BVZ** | Ὄλυμπον] ΟΛΥ **N** || 3 ΠΡΟΣΟΝΥΜΙΑΣ **V** | ΕΚΑΣΤΟ **D** | προσωνυμίαις τ' ἐκέκαστο παντοδαπαῖς *voluit Lobeck. Aglaophami p. 498* || 4 ΑΜΕΝΟΙΟ **NDP**, ΑΜΕΒΟΜΕΝΟΙΟ **BVZ** || 5 phaneta **T**, feneta **Z**, fanea **R'**, faneta *cett.* | *Graeca om.* **TA** | ἀπὸ τοῦ] ΑΠΟΥ **BVZ** | ΦΩ*ΤΟΣ **N**, ΦΟΤΟΣ **D**, ΦΑΤΟΣ **BVZ**, ΙΩΤΟΣ **R** | ΚΙΑ **P**, ΚΑΥ **F** | ΟΑΝΕΡΟΥ **R** || 7 dionisos **NDPMVZRA**, dionysos **TF**, dionisios **B** || 7 ἀπὸ — 8 *Graeca om.* **TA** | ΔΙΝΝΕΙΣΘΑΙ **R** || 8 ΠΕΡΦΕΡΕΣΘΑΙ **D**, ΠΕΡΙΦΕΕΡΕΣΘΑΙ **P'**, ΠΕΡΙΦΕΡΕΣΤΑΙ **M'BZV**, *om.* **R** || 9 cleantes **NDPTMR** || 9-10 *Graeca om.* **TA** | ΤΟΙ **P**, ΤΩΥ **B** | ΔΙΑΝΙΣΑΙ **NDp**, ΔΑΝΙΣΑΙ **P'**, ΑΙΑΝΥΣΑΙ **R** || 12 *Graeca om.* **TA** | ΔΙΟΝΙΣΟΝ **NDP**, ΑΙΟΝΥΣΟΝ **ZR** | ΔΙΣ **ND**, ΛΙΣ **P**, ΑΙΟΣ **ZR** || 15 *Graeca om.* **TA** | ΑΙΟΣ **NDPR** || 16 appellatus **NDMBVZR** || 17 nevius *codd.*, Laevius *Scaliger Lect. Auson. lib. 2, c. 27* || 19 proprius **MB** | iugat quae **A**

idem versus Orpheici Εὐβουλῆα vocantes boni consilii 17
hunc deum praestitem monstrant. nam si conceptu mentis consilia nascuntur, mundi autem mentem solem esse opinantur auctores, a quo in homines manat intellegendi principium, merito boni consilii solem antistitem crediderunt. solem Liberum esse manifeste pronuntiat Or- 18
pheus hoc versu:

Ἥλιος ὃν Διόνυσον ἐπίκλησιν καλέουσιν.

et is quidem versus absolutior, ille vero eiusdem vatis operosior:

εἷς Ζεὺς εἷς Ἀίδης εἷς Ἥλιος εἷς Διόνυσος.

huius versus auctoritas fundatur oraculo Apollinis Clarii, 19
in quo aliud quoque nomen soli adicitur, qui in isdem sacris versibus inter cetera vocatur Ἰαώ. nam consultus Apollo Clarius quis deorum habendus sit qui vocatur Ἰαώ, ita effatus est:

ὄργια μὲν δεδαῶτας ἐχρῆν νηπευθέα κεύθειν, 20
εἰ δ' ἄρα τοι παύρη σύνεσις καὶ νοῦς ἀλαπαδνός,

1 cf. Plut. symp. 7, 9 (p. 714c) || 8 fr. ed. Kern 239; cf. Diod. 1, 11, 3 || 14ss. cf. Diod. 1, 94, 2

[NDPT MBVZ RFA] 1 ΕΙΒΟΥΛΗΑ N, *supra verbum* ΚΑΛΙ *add.* b, ΕΥΡΟΥΑΝΑ R, ΕΥΒΟΥΛΕΑ F, ΕΥΡΟΥΔΕΑ A, *om.* T || 2 monstrat MB | si] sit NDP' || 4 manet A' || 8 *Graeca om.* TMA, *post* Διονυσο *om.* R | ΗΑΤΟC R | ΟΝ *erasit* b | ΔΙΟΝΥCΟ *cett. Grr. omm.* R | ΕΠΙΚΑΗCΙΝ Dp, ΕΠΙΚΑΕCΙΝ P', ΕΠΙΚΛΕCΙΝ BV, ΠΙΚΛΕCΙΝ Z || 9 is] his NB'V'R', hic T || 11 *Graeca om.* TMA, *post* Ἀιδ *in* Ἀίδης *om.* R | εἷς *primum*] ΕΥC F | εἷς *alterum*] ΕC R, ΕΥC F | ΑΝΔΗC BVZF, ΑΝΑ *cett. Grr. omissis* R | ΝΑΙΟC BVZF | εἷς *quartum*] ΕΥCΑ F | ΔΙΟΝΙCΟC NP || 12 apollinis BZR | darii R || 13 quoque *om.* R' | hisdem N'TB, iisdem A || 14 Ἰαώ *vulg.*, ΙΑΟ NDP, *om.* T, ΥΑΩ A, ΥΑΟ *cett.* || 15 vocatus B'VZ || 16 Ἰαώ *vulg.*, ΙΑΟ NDP, *om.* T, ΑΟ MBV'Z, ΥΑΟ *cett.* | affatus NDPT || 17 — *p. 106, 3 Graeca om.* TMA, *post* δεδ *in* δεδαῶτας *om.* R, *post* νοῦς (18) *om.* F | ὄργια *vulg.*, ΟΡΤΑ B, ΟΠΑ F, ΟΡΠΑ *cett.* | δεδαῶτας] ΔΕΑ *ceteris Grr. omissis* R | ΝΗΠΗΥΘΕΑ N, ΝΗΠΥΘΕΑ V', ΝΕΠΕΥΘΕΑ F | ΚΗΥΘΕΥΝ F || 18 εἰ] ΕΥ F | ΑΠΑ NDP | ΓΟΙ P | ΠΑΥΠΗ NP, ΠΑΙΡΕ B, ΠΑΕΡΙ V, ΡΗ Z, ΠΑΙΡΗ F | CΙΝΕCΙC BVZ | ΝΟΥC F, ΝΟΙC *cett.*

φράζεο τὸν πάντων ὕπατον θεὸν ἔμμεν Ἰαώ,
χείματι μέν τ' Ἀΐδην, Δία δ' εἴαρος ἀρχομένοιο,
Ἠέλιον δὲ θέρευς, μετοπώρου δ' ἁβρὸν Ἰαώ.

21 huius oraculi vim, numinis nominisque interpretationem, qua Liber pater et sol Ἰαώ significatur, exsecutus est Cornelius Labeo in libro cui titulus est De oraculo Apolli-
22 nis Clarii. item Orpheus, Liberum atque Solem unum esse deum eundemque demonstrans, de ornatu vestituque eius in sacris Liberalibus ita scribit:

ταῦτά τε πάντα τελεῖν ἧρι σκευῇ πυκάσαντα
σῶμα θεοῦ μίμημα περικλύτου ἠελίοιο·
πρῶτα μὲν οὖν φλογέαις ἐναλίγκιον ἀκτίνεσσιν
πέπλον φοινίκεον πυρὶ εἴκελον ἀμφιβαλέσθαι·
αὐτὰρ ὕπερθε νεβροῖο παναίολον εὐρὺ καθάψαι
δέρμα πολύστικτον θηρὸς κατὰ δεξιὸν ὦμον,

10 fr. ed. Kern 238

[**NDPT MBVZ RFA**] **1** τόν *vulg.*, ΤΩΝ *codd.* | ΙΠΑΤΟ **N**, ΥΠΑΤΟ **DP**, ΥΠΑΤΩΝ **V** | ΑΩ **BVZ** || **2** ΧΕΙΜΑΠ **D** | ΑΙΑΗΝ **ND**, ΑΔΙΗ **BVZ** | ΑΡΖΟΜΕΝΟΙΟ **NDP** || **3** ΘΕΡΕΙC **B** | μετοπώρου *vulg.*, ΜΕΤΟΩΠΡΟΙ **ND**, ΜΕΓΟΩ*ΠΡΟΙ **P**, ΜΕΤΟΠΑΡΩΙ **BVZ** | δ'] Α **NZ** | ΙΟCΩ *ni fallor* **D**, ICCΩ **P** || **5** sol Ἰαώ *vulg.*, solio **NDP**, sol **T**, sol ΑΩ **MBVZ**, sol ΥΑΩ **RFA** | significatus **B** || **6** apollonis **N** || **10** — *p. 107, 9 Graeca om.* **TMA**, *post* τελεῖν *om.* **R**, *post* ἄν *in p. 107, 6* ἀνά *om.* **F** || **10** ΙΑΥΤΑ **BVZRF** | ΙΕ **NDP** | ΠΑΝ **P'** | ΤΕΛΙΝ **R** | ἧρι *Geelius*, ΙΤΕΡΑ **ND**, ΠΕΡΑ **P**, ΕΡΙ **BVZF** | CΚΕΥΕΙ **F** | ΠΙΚΑCΑΝΤΑ **F** || **11** ΘΕΟΙ **NDP** | ΠΕΡΙΧΑΥΤΟΥ **ND**, ΠΕΡΙΧΑΥΙΟΥ **P**, ΠΕΡΙΚΑΥΤΟΥ **Z**, ΠΗΡΥΚΑΥΤΟΥ **F** | ΗΛΙΟΥΟ **F** || **12** ΠΡΟΤΑ **F** | ΜΗΝ **F** | ΑΥΝ **NDP** | ΦΑΟΓΕΑΙC **NDP**, ΦΛΟΓΗΑΙC **F** | CΕΝΛΙΓΚΙΟΝ **NP**, CΕΝΑΑΙΤΚΙΟΝ **D** | ΑΚΤΙΝΕCCΥΝ **F** || **13** ΠΕΠΑΟΝ **DBV**, ΓΙΕΠΑΟΝ **P**, ΠΑΟΝ **Z** | ΦΟΥΝΙΚΕΟΝ **F** | ΙΚΕΛΟΝ **NDP**, ΚΕΛΟΝ **BVZ**, ΚΗΛΟΝ **F** | ΑΜΦΙΒΑΛΕCΘΑ **P**, ΑΜΦΟΙΝΙΚΕΟΝ ΑΜΦΙΒΑΛΕCΘΑΤ **D** || **14** ΤΑΥΤΑΝ **P** | ΠΕΡΘΕ **BVZF** | ΠΑΗΑΙΟΛΟΝ **D**, ΤΙΑΝΑΥΟΛΟΝ **F** | ΕΥΡΙ **PBVZF** | ΚΑΤΑΨΑΙ **NDPBVZ**, ΚΑΤΑΙ **F** || **15** ΝΟΛΙCΤΙΚΤΟΝ **NDP**, ΠΟΛΙCΤΙΚΤΟΝ **BVZ**, ΠΟΛΙCΤΙΚΙΟΝ **F** | ΘΕΡΟC **BF** | ΚΑΤΑΤΑ **D** | ΤΕΞΙΟΝ **B**, ΛΕΖΙΟΝ **Z** | ΩΜΑΝ **P**, ΩΜΝ **Z**

ἄστρων δαιδαλέων μίμημ' ἱεροῦ τε πόλοιο.
εἶτα δ' ὕπερθε νεβρῆς χρύσεον ζωστῆρα βαλέσθαι,
παμφανόωντα, πέριξ στέρνων φορέειν, μέγα σῆμα,
εὐθὺς ὅτ' ἐκ περάτων γαίης φαέθων ἀνορούων
χρυσείαις ἀκτῖσι βάλῃ ῥόον ὠκεανοῖο,
αὐγὴ δ' ἄσπετος ᾖ, ἀνὰ δὲ δρόσῳ ἀμφιμιγεῖσα
μαρμαίρῃ δίνησιν ἑλισσομένη κατὰ κύκλον,
πρόσθε θεοῦ· ζωστὴρ δ' ἄρ' ὑπὸ στέρνων ἀμετρήτων
φαίνεται ὠκεανοῦ κύκλος, μέγα θαῦμα ἰδέσθαι.

hinc et Vergilius sciens Liberum patrem solem esse et 23
Cererem lunam, qui pariter fertilitatibus glebae et maturandis frugibus vel nocturno temperamento vel diurno calore moderantur, vestro, ait,

si munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutavit arista.

solem vero terrenae esse fecunditatis auctorem idem poeta 24
profano mox docuit exemplo, cum ait,

Saepe etiam steriles incendere profuit agros

14 Georg. 1. 7 || 18 Georg. 1. 84

[**NDPTMBVZ RFA**] 1 ΑCΤΡΟΝ **B** | ΑΑΙΔΑΛΕΙΩΝ **NDPZ**, ΔΑΙΔΑΛΕΙΩΝ **BV**, ΔΑΙΔΑΛΕΙΟΝ **F** | ΜΙΜΥΜ **NDP**, ΜΙΜΕΜ **F** | ΕΠΟΙ **N**, ΙΕΠΟΥ **DP**, ΕΡΟΥ **BVZF** | ΠΟΛΙΟ **NDP**, ΝΟΛΟΙΟ **BVZ**, ΝΟΛΟΥΟ **F** || 2 ΥΠΕΡΤΕ **N**, ΠΕΡΘΕ **BVZF** | ΝΕΒΡΕC **B** | ΑΡΥCΕΩΝ **D**, ΧΡΥCΕΩΝ **P**, ΧΡΙCΕΩΝ **BVZ** || 3 ΝΕΡΙΕ **BVZF** | ΙCΤΗΡΝΩΝ **N**, CΤΕΡΝΟΝ **BF** || 4 ΕΥΘΙC **F** | ΟΘ **F** | ΤΑΝΙC **N**, ΤΑΗΙC **DPZ**, ΤΑΙΗC **V**, ΤΙΗC **F** | ΦΑΙ*ΘΟΝ **V**, ΦΑΕΤΩΝ **F** | ΑΝΑΡΟΥΩΝ **ND'P** || 5 ΧΡΙCΙΑΙC **B**, ΧΡΙCΕΙΑΙC **VZ**, ΧΡΥCΕΙΑΥC **F** | ΚΡΙCΙ ΒΑΛΕΙ **F** | ΡΟΩΝ **NDV** | ΟΚΕΑΝΟΙΟ **D**, ΩΚΕΑΝΜΟ **F** | ΑΙΤΗ **N**, ΑΥΤΗ **DPBV**, ΛΙΤΕ **F** | ΑCΠΗΤΟC **F** || 6 ΝΙ **BVZF** (*pro* ᾖ) || 7 ΔΙΝΕCΙΝ **ND** | ΕΛΙCCΟΜΗΝΗ **NdPB**, ΕΛΙCΟΜΕΝΗ **D'**, ΕΛΙCCΟΜΙΗΝΗ **V**, ΕΛΙCCΟΜΗΗ **Z** | ΚΥΚΛΟΝ **DP**, ΚΑΥΚΛΟΝ **BVZ** || 8 ΖΩΤΗΡ **N**, ΖΩΕΙΗΡ **DP**, ΖΟCΤΗΡ **B** | ΥΝΟ **P**, ΠΟ **BVZ** | CΤΗΡΝΩΝ **N** | ΑΕΤΡΗΤΟΝ **D**, ΑΜΕΤΡΙΤΡΩΝ **BVZ** || 9 *versum om.* **D'**, *supplet* **D**^{m} | ΦΑΙΝΕΤΑΤ **ND**^{m}**P** | ΩΚΕΑΝΘΥ **NP** | ΜΕΤΑ **BVZ** | ΘΑΥΜ **NP** (*de* **D** *non liquet, resecto margine*) | ΙΔΕCΘΙΙ **N**, ΙΔΕCΟΘΙΙ *ut videtur* **D**^{m}, ΙΔΕCΟΘΙ **P**, ΔΕCΘΙ **BVZ** || 10 scribens **RFA** || 16 terrena **NDP'** | auctoritatem **D'A'** || 17 prophano **TA** || 18 sterelis **V'**, sterilis **R**

et reliqua. si enim hominum commento ignis adhibitus
multiplex praestat auxilium, quid adscribendum est
aetherio solis calori?
19 Quae de Libero patre dicta sunt, haec Martem eundem
ac solem esse demonstrant: si quidem plerique Liberum
cum Marte coniungunt, unum deum esse monstrantes.
unde Bacchus Ἐνυάλιος cognominatur, quod est inter
2 propria Martis nomina. colitur etiam apud Lacedaemonios
simulacrum Liberi patris hasta insigne, non thyrso. sed
et cum thyrsum tenet, quid aliud quam latens telum
gerit? cuius mucro hedera lambente protegitur, quod
ostendit vinculo quodam patientiae obligandos impetus
belli. habet enim hedera vinciendi obligandique naturam.
nec non et calor vini, cuius Liber pater auctor est, saepe
3 homines ad furorem bellicum usque propellit. igitur
propter cognatum utriusque effectus calorem Martem
ac Liberum unum eundemque deum esse voluerunt. certe
Romani utrumque patris appellatione venerantur, al-
terum Liberum patrem, alterum Marspitrem id est
4 Martem patrem cognominantes. hinc etiam Liber
pater bellorum potens probatur, quod eum primum edi-
derunt auctorem triumphi. cum igitur Liber pater idem
ac sol sit, Mars vero idem ac Liber pater, Martem solem
5 esse quis dubitet? Accitani etiam, Hispana gens, simu-
lacrum Martis radiis ornatum maxima religione cele-
6 brant, Neton vocantes. et certe ratio naturalis exigit ut
di caloris caelestis parentes magis nominibus quam re
substantiaque divisi sint: fervorem autem quo animus
excandescit excitaturque alias ad iram, alias ad virtutes,

7 cf. Bergk[4], adesp. 108; Hsch. s. v. Ἐνυάλιος || 11 cf. Cornut. 30 (60, 4L.) || 19 cf. Gell. N. A. 5, 12, 5 || 21 cf. Cornut. 30 (61, 16L.)

[**NDPT MBVZ RFA**] 1 comento **P** || 3 aethereo **TA**, aeterio **BZ** | colori **N** | *post* calori *addunt* DE MARTE **MBVZRFA**, *sed et in* **DP** *spatia his scribendis idonea relicta sunt* || 4 Martem] mater **M'** || 5 solum **M** || 7 bacchis **N**, bachus **PA** | ΕΝΙΑΛΙΟC **NDP**, *om.* **TA**, ΕΝΑΛΙΟC **R** | cognominatus **B** || 9 asta **BVZ** | thirso **DPR**, tyrso **T** || 10 et *om.* **MBVZRFA** || 19 patrem — 20 Martem *om.* **N** || 21 probatus **B** | qui **A'** || 22 aucterem **P'** || 24 haccintani **Z**, acitani **R** || 26 necon **ZA** || 27 parantes *ni fallor* **D** || 28 divisunt **N**, divisi sunt **D'R** || 29 alias *alterum om.* **NDPT**

non numquam ad temporalis furoris excessum, per quas res etiam bella nascuntur, Martem cognominaverunt; cuius vim poeta exprimendo et similitudini ignis adplicando ait:

μαίνετο δ' ὡς ὅτ' Ἄρης ἐγχέσπαλος ἢ ὀλοὸν πῦρ.

in summa pronuntiandum est effectum solis, de quo fervor animorum, de quo calor sanguinis excitatur, Martem vocari.

Vt vero Mercurius sol probetur, superius edocta suf- 7
fragio sunt. eundem enim esse Apollinem atque Mercu-
rium vel hinc apparet, quod apud multas gentes stella
Mercurii ad Apollinis nomen refertur, et quod Apollo
Musis praesidet, Mercurius sermonem, quod est Musarum
munus, impertit. praeter hoc quoque Mercurium pro sole 8
censeri multa documenta sunt. primum quod simulacra
Mercurii pennatis alis adornantur, quae res monstrat
solis velocitatem. nam quia mentis potentem Mercurium 9
credimus appellatumque ita intellegimus ἀπὸ τοῦ ἑρμηνεύειν, et sol mundi mens est, summa est autem velocitas mentis, ut ait Homerus,

ὡς εἰ πτερὸν ἠὲ νόημα,

ideo pennis Mercurius quasi ipsa natura solis ornatur.
hoc argumentum Aegyptii lucidius absolvunt, ipsius solis 10
simulacra pennata fingentes, quibus color apud illos non unus est. alterum enim caerulea specie, alterum clara fingunt. ex his clarum superum et caeruleum inferum

5 Hom. Il. O 605 || 11 cf. Arist. mund. 392, 27; Apul. mund. 2 || 19 cf. Lyd. 4, 76; Cornut. p. 22, 3 || 21 Od. η 36

[**NDPT MBVZ RFA**] 5 *Graeca om.* **TMA**, post AP *in* Ἄρης *om.* **R** | ΛΛΛΙΝΕΤΟ **R** | APEC **B**, AP *cett. omissis* **R** | ἢ *om.* **F′** | ΠΙΡ **F** || 7 excitatus **B′** || 8 *post* vocari *addunt* DE MERCURIO **MBVRFA**, *et* **Z** *transit statim ad* p. 128, 3 hic cum Praetextatus. *sed ex hoc loco* **Z** *lectiones laudare supersedi* || 16 pinnatis **NDPMR′a**, pinatis **A′** | monstrant **BV** || 18 *Graeca om.* **TA** | ΕΡΜΗΕΥΕΙΝ **V** || 19 mens est] mensem **R** | autem est **P** || 21 *Graeca om.* **TA** | εἰ] E **R** | πτερόν] ΝΤΕΝΤΟΝ **N**, ΠΤΕΡΟΠ **V** | ΝΕ **MR** | ΗΘ **F** | NONMA **NDPM**, NHMA **V**, NOHAA **R**, NOEMA **F** || 22 pinnis **NDpRA** | ornatus **MB′V** || 24 pinnata **NDPMRFA** | figentes **R′** || 25 cerula **P** | clarum **R**

vocant, inferi autem nomen soli datur, cum in inferiore
hemisphaerio, id est hiemalibus signis, cursum suum per-
11 agit, superi, cum partem zodiaci ambit aestivam. eadem
circa Mercurium sub alia fabula fictio est, cum inter
superos et inferos deos administer ac nuntius aestima-
12 tur. Argiphontes praeterea cognominatur non quod Ar-
gum peremerit, quem ferunt per ambitum capitis mul-
torum oculorum luminibus ornatum custodisse Iunonis
imperio Inachi filiam Io, eius deae paelicem, conversam
in bovis formam: sed sub huius modi fabula Argus est
caelum stellarum luce distinctum, quibus inesse quae-
13 dam species caelestium videtur oculorum. caelum autem
Argum vocari placuit a candore et velocitate, παρὰ τὸ
λευκὸν καὶ ταχύ. et videtur terram desuper observare,
quam Aegyptii hieroglyphicis litteris cum significare vo-
lunt, ponunt bovis figuram. is ergo ambitus caeli stella-
rum luminibus ornatus tunc aestimatur enectus a Mer-
curio, cum sol diurno tempore obscurando sidera veluti
enecat, vi luminis sui conspectum eorum auferendo mor-
14 talibus. pleraque etiam simulacra Mercurii quadrato statu
figurantur solo capite insignita et virilibus erectis, quae
figura significat solem mundi esse caput et rerum satorem,
omnemque vim eius non in quodam divisorum ministerio
membrorum, sed in sola mente consistere, cuius sedes in
15 capite est. quattuor latera eadem ratione finguntur qua
et tetrachordum Mercurio creditur attributum. quippe
significat hic numerus vel totidem plagas mundi vel
quattuor vices temporum quibus annus includitur, vel

5 cf. Cornut. 16 (p. 21, 18 W.) || 6 cf. Hsch. s. v. Ἀργειφόντης || 20 cf. Cornut. 16 (p. 23, 17); Plotin. Enn. 3, 6, 19 || 26 cf. Philos. imag. 1, 10, 1

[**NDPT MBV RFA**] 1 datum **B'** | in *om.* **RFA** || 5 superos] super **ND** | ac] ad **M'** | aestimatus **B'** || 6 argifontes **DMBvRFA**, argifonte **V'** | cognominatus **MBV**, cognominantur **R** || 7 peremerint **r** || 9 Io] o **N**, *om.* **MBVRFA** | conversum **B'**, conversis **V'** || 10 eiusmodi **TBV** | famulam **N** || 13 velocitate] specie **M'** || 13.14 Graeca *om.* **TA**, post ΛΕΥ in λευκόν *om.* **R** | ΚΑΥ **BV** | TAXI **NDPF** || 15 hieroglyphicis *varie et prave scriptum in codicibus* | signare **P** || 16 bonis **N** | his **A** | ego **P'** || 17 ornatur **A** | aestimatus **B'** || 19 enecat *om.* **T** | meorum **B'** || 21 viribus **M** || 25 littera **B'** || 25.26 qua et] quae **NDPT** || 26 tetracordum **T**, terra chordum **R**, tetrarchordum **A** || 28 annis **B'**

quod duobus aequinoctiis duobusque solstitiis zodiaci
ratio distincta est, ut lyra Apollinis chordarum septem
tot caelestium sphaerarum motus praestat intellegi,
quibus solem moderatorem natura constituit. in Mercurio 16
solem coli etiam ex caduceo claret, quod Aegyptii in
specie draconum maris et feminae coniunctorum figu-
raverunt Mercurio consecrandum. hi dracones parte me-
dia voluminis sui in vicem nodo, quem vocant Herculis,
obligantur, primaeque partes eorum, reflexae in circulum,
pressis osculis ambitum circuli iungunt, et post nodum
caudae revocantur ad capulum caducei ornanturque alis
ex eadem capuli parte nascentibus. argumentum caducei 17
ad genituram quoque hominum, quae γένεσις appellatur,
Aegyptii protendunt, deos praestites homini nascenti
quattuor adesse memorantes, Δαίμονα Τύχην Ἔρωτα
Ἀνάγκην, et duo priores solem ac lunam intellegi volunt,
quod sol auctor spiritus caloris ac luminis humanae vitae
genitor et custos est, et ideo nascentis Δαίμων id est deus
creditur; luna Τύχη, quia corporum praesul est quae
fortuitorum varietate iactantur; Amor osculo significa-
tur; Necessitas nodo. cur pennae adiciantur iam superius 18
absolutum est. ad huius modi argumenta draconum prae-
cipue volumen electum est propter iter utriusque sideris
flexuosum.

Hinc est quod simulacris et Aesculapii et Salutis draco 20
subiungitur, quod hi ad solis naturam lunaeque referun-
tur. et est Aesculapius vis salubris de substantia solis
subveniens animis corporibusque mortalium. Salus autem

5ss. cf. Corn. 16 (p. 22, 19); Serv. Aen. 4, 242 || 8 cf. Plin. n. h. 28, § 63 || 19 cf. Mart. Cap. § 88 || 25 cf. Corn. 33 (p. 70, 7)

[**NDPTMBVRFA**] 1 duobus **D** || 2 lira **NDPMR** | apolinis **D** || 4 consistituit **P'** || 6 feminae] flumine **R** || 8 modo **B'**, modum **R** || 9 ciriculum **P'** || 10 oculis **N'BVR** | modum **B'VRFA'** || 11 aliis **VRFA** || 13 γένεσις *vulg.*, genesis *codd.* || 15–16 *Graeca om.* **TMA**, *post* ΤΥΧ *in* Τύχην *om.* **R** | ΤΥΧΕΝ **B**, ΤΥΧ *cett. omissis* **R** | ΕΡΟΤΑ **F** || 16 ΑΝΑΡΚΗΝ **N**, ΑΝΑΤΚΗΝ **VF** | duos **MBVRFA** || 17 sol *om.* **B'** || 18 δαίμων *vulg.*, daemon **DTF**, demon *cett.* || 19 τύχη *vulg.*, ΤΥΛΗ **NDPBvF**, *om.* **T**, ΥΛΗ **M**, ΤΥΑΗ **A** || 21 pinae **N**, pinnae **DPRFA** || 23 volumene lectum **ND**, volumine lectum **PTR** || 24 *post* flexuosum *add.* DE AESCULAPIO **MBVRF**, DE SCULAPIO **A**

naturae lunaris effectus est quo corpora animantum iuvan-
2 tur salutifero firmata temperamento. ideo ergo simulacris
eorum iunguntur figurae draconum, quia praestant ut
humana corpora velut infirmitatis pelle deposita ad pri-
stinum revirescant vigorem, ut revirescunt dracones per
annos singulos pelle senectutis exuta. propterea et ad
ipsum solem species draconis refertur, quia sol semper
velut a quadam imae depressionis senecta in altitudi-
3 nem suam ut in robur revertitur iuventutis. esse autem
draconem inter praecipua solis argumenta etiam nominis
fictione monstratur, quod sit nuncupatus ἀπὸ τοῦ δέρκειν
id est videre. nam ferunt hunc serpentem acie acutissima
et pervigili naturam sideris huius imitari, atque ideo
aedium adytorum oraculorum thesaurorum custodiam
4 draconibus adsignari. Aesculapium vero eundem esse
atque Apollinem non solum hinc probatur quod ex illo
natus creditur, sed quod ei et vis divinationis adiungitur.
nam Apollodorus in libris quibus titulus est Περὶ θεῶν
scribit quod Aesculapius divinationibus et auguriis prae-
5 sit. nec mirum, si quidem medicinae atque divinationum
consociatae sunt disciplinae. nam medicus vel commoda
vel incommoda in corpore futura praenoscit, sicut ait
Hippocrates oportere medicum dicere de aegro τά τε παρ-
εόντα καὶ τὰ προγεγονότα καὶ τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι, id est

quae sint, quae fuerint, quae mox ventura sequentur.

18 cf. FG Hist 2b p. 1074 (Apoll. fr. 116) || 23 Hippocr. prognost. 1 || 25 Vergil. Georg. 4. 393

[**NDPT MBV RFA**] 1 corpori **N** | animantium **TA** || 2 temperamentum **N**, temporamento **A'** || 5 revirescunt **a** | vigorem — revirescunt *om.* **N** | virorem **P** | virescunt **P**, revirescant **A** || 5 per — 7 draconis *om.* **D** || 8 velut] illud **N**, venit **D'** || 9 robus **D** || 10 etiam] et in **BV** || 11 finctione **D'PMBV** | quid **NDT** | *Graeca om.* **TA** || 13 huius sideris **F** || 14 aditorum **NDPMRA** || 17 ius **B** | dominationis **P** || 18 Graeca *om.* **TA** | ΤΕΩΝ **BV** || 19 quod *om.* **P'** || 20 divinationem **N**, divinationis **A** || 21 consecratae **T** || 23 ippocrates **P'V'**, hypocrates **M**, hyppocrates **B**, ypocrates **Rf**, hipocrates **A** | aegroto **TBV** || 23–24 *Graeca om.* **TMA**, post ΠΑΡΕΟΝ in παρεοντα *om.* **R** | ΤΕ *erasit* **b** | ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΑ **b**, ΠΕΡΕΟΝ *cett. Grr. omissis* **R** || 24 ΜΕΛΛΟΝΤ **V'** | ΕCΕCΤΑΙ **NDP**, ΓΙΝΕCΘΑΙ **b** *perquam impudenter* || 25 sunt **NTBV**

quod congruit divinationibus quae sciunt

τά τ' ἔοντα τά τ' ἐσσόμενα πρό τ' ἐόντα.

Sed nec Hercules a substantia solis alienus est: quippe 6
Hercules ea est solis potestas quae humano generi vir-
tutem ad similitudinem praestat deorum. nec aestimes
Alcmena apud Thebas Boeotias natum solum vel pri-
mum Herculem nuncupatum: immo post multos atque
postremus ille hac appellatione dignatus est, honora-
tusque hoc nomine quia nimia fortitudine meruit nomen
dei virtutem regentis. ceterum deus Hercules religiose 7
quidem et apud Tyron colitur, verum sacratissima et
augustissima Aegyptii eum religione venerantur ultraque
memoriam, quae apud illos retro longissima est, ut ca-
rentem initio colunt. ipse creditur et Gigantas inter- 8
emisse cum caelo propugnaret quasi virtus deorum. Gi-
gantas autem quid aliud fuisse credendum est quam homi-
num quandam impiam gentem deos negantem et ideo
aestimatam deos pellere de caelesti sede voluisse? ho- 9
rum pedes in draconum volumina desinebant, quod signi-
ficat nihil eos rectum, nihil superum cogitasse, totius
vitae eorum gressu atque processu in inferna mergente.
ab hac gente sol poenas debitas vi pestiferi caloris exegit.
et re vera Herculem solem esse vel ex nomine claret. 10
Ἡρακλῆς enim quid aliud est nisi Ἥρας id est aeris κλέος?
quae porro alia aeris gloria est nisi solis illuminatio, cuius
recessu profunditate occulitur tenebrarum? praeterea 11
sacrorum administrationes apud Aegyptios multiplici actu

2 Hom. Il. A 70 || 5 ss. cf. Cic. nat. 3, 42 || 23 cf. Lyd. 4, 46 || 24 cf. Diod. 4, 10

[**NDPT MBV RFA**] **1** quae] qui **N** || **2** *Graeca om.* **TMA**, *post* ἐσσο *in* ἐσσόμενα *om.* **R** | *post* ἐόντα *add.* DE HERCVLE **RFA** || **3** ab **DA** || **6** Boeotias *vulg.*, betias **M**, boetias *cett.* || **8** postremos **D'RFA** || **10** diei **B'V'** || **11** tiron **PA** || **12** eum] cum **B** || **13** quae *om.* **D** || **15** propugnasset **R** || **16** affuisse **R** || **17** deos negantem *om.* **D** || **20** nihil *alterum*] nil **NDPT** || **21** in *om.* **NDP** || **22** ab hac gente *om.* **NDPT** || **24** Ἡρακλῆς *vulgo scribunt*, hercules **Ma**, heracles *cett.* | Ἥρας *vulgo*, eras **N'**, heras *cett.* | heris **M**, eris **A** | κλέος *vulgo*, cleoos **D**, cleros **PT**, deos **V'R**, deus **v**, cleos *cett.* || **25** aliaeris **M'**, aliae ceris **B'** || **26** profunditate] profunditur **R** | occolitur **ND** || **27** actus **M**

multiplicem dei adserunt potestatem, significantes Her-
12 culem hunc esse τὸν ἐν πᾶσι καὶ διὰ πάντων ἥλιον. ex re quoque alibi terrarum gesta argumentum non vile colligitur. nam Theron rex Hispaniae citerioris cum ad expugnandum Herculis templum ageretur furore, instructus exercitu navium, Gaditani ex adverso venerunt provecti navibus longis, commissoque proelio, adhuc aequo Marte consistente pugna, subito in fugam versae sunt regiae naves simulque improviso igne correptae conflagraverunt. paucissimi qui superfuerant hostium capti indicaverunt apparuisse sibi leones proris Gaditanae classis superstantes, ac subito suas naves immissis radiis, quales in Solis capite pinguntur, exustas.

13 Eidem Aegypto adiacens civitas, quae conditorem Alexandrum Macedonem gloriatur, Sarapin atque Isin cultu paene attonitae venerationis observat. omnem tamen illam venerationem soli se sub illius nomine testatur impendere, vel dum calathum capiti eius infigunt, vel dum simulacro signum tricipitis animantis adiungunt; quod exprimit medio eodemque maximo capite leonis
14 effigiem, dextra parte caput canis exoritur mansueta specie blandientis, pars vero laeva cervicis rapacis lupi capite finitur, easque formas animalium draco conectit volumine suo, capite redeunte ad dei dexteram qua compescitur
15 monstrum. ergo leonis capite monstratur praesens tempus, quia condicio eius inter praeteritum futurumque actu praesenti valida fervensque est. sed et praeteritum tempus lupi capite signatur, quod memoria rerum trans-

5 cf. Mela 3, 6, 3; Strab. 3, 5, 3 || 15s. cf. Mart. Cap. § 191

[NDPTMBVRFA] 2 *Graeca om.* TMA, *post* πᾶσι *om.* R | HLION (*sic*) N, ΗΛΙΩΝ P || 4 pugnandum B' || 6 graditani NdPT, gradatini D' | adverso — 7 commissoque] adversoque D || 8 existente P || 11 apparuisse *om.* NDP | graditanae NDP || 13 exutas R' | *post* exustas *add.* DE SERAPI NDMBF, DE SARAPI VRA || 15 macedonum N | serapin TMbvFA' | his in M, ysin R || 16 observat] observationis R || 17 se *om.* D | ullius B || 18 chalatum V', cathum R' | capiti — 19 simulacro *om.* D' || 19 adiungunt] et iungunt A' || 20 expimit B' || 21 adfigiem NDP | dextra caput parte caput M | canis] leonis NDPT || 22 rapacis *om.* V' || 24 conspicitur MbR || 28 signatur] signorum A

actarum rapitur et aufertur. item canis blandientis effigies
futuri temporis designat eventum, de quo nobis spes, licet
incerta, blanditur. tempora autem cui nisi proprio famu-
larentur auctori? cuius vertex insignitus calatho et alti-
tudinem sideris monstrat et potentiam capacitatis osten-
dit, quia in eum omnia terrena redeunt dum inmisso ca-
lore rapiuntur. accipe nunc quid de sole vel Sarapi pro- 16
nuntietur oraculo. nam Sarapis, quem Aegyptii deum
maximum prodiderunt, oratus a Nicocreonte Cypriorum
rege quis deorum haberetur, his versibus sollicitam reli-
gionem regis instruxit:

εἰμὶ θεὸς τοιόςδε μαθεῖν, οἷόν κ' ἐγὼ εἴπω· 17
οὐράνιος κόσμος κεφαλή, γαστὴρ δὲ θάλασσα,
γαῖα δέ μοι πόδες εἰσί, τὰ δ' οὖατ' ἐν αἰθέρι κεῖται,
ὄμμα δὲ τηλαυγὲς λαμπρὸν φάος ἠελίοιο.

ex his apparet Sarapis et solis unam et individuam esse 18
naturam. Isis iuncta religione celebratur, quae est vel
terra vel natura rerum subiacens soli. hinc est quod con-
tinuatis uberibus corpus deae omne densetur, quia vel
terrae vel rerum naturae altu nutritur universitas.

Adonin quoque solem esse non dubitabitur inspecta 21
religione Assyriorum, apud quos Veneris Architidis et

9 cf. Diog. Laert. 2, 17, 4; 9, 10, 2 || 17 cf. Isid. orig. 8, 11, 64; Plut. Is. et Os. 32 || 21 cf. Mart. Cap. § 192

[**NDPTMBVRFA**] 3 tempura **B'** | propria **R** | famularantur **P'**, famulentur **TA** || 4 et ab altitudine **V'** || 5 ostentat **N'P**, ostendat **nD** || 6 eum] eo **P**, eam **V'** || 7 quid *codd.*, quod *edd.* | serapi **PTMbF** || 8 sarappis **N**, serapis **TMb** || 9 niquocreonte **MRFA**, nicocrente **B** || 9.10 rege cypriorum **TBV** (cipr- **MVA**) || 12–15 *Graeca om.* **TMA**, post τοιόσδε *om.* **R** | ΤΟΥΟCΔΕ **D**, ΤΟΤΟCΕ **R** | ΜΑΤΕΙΝ **F** | ΟΤΟΝ **F** | ΚΕΕΓΩ **b** || 13 ΥΡΑΝΙΟC **F** | ΚΕΦΑΛΕ **B** | ΓΑCΤΗΟ **ND**, ΓΑCΤΗ **BV**, ΤΑCΤΗ **F** || 14 ΓΑΙ **NDP** | τὰ δ'] ΤΑΛ **NP** | ΚΑΙΤΑΙ **BV**, ΚΕΤΤΑΙ **F** || 15 δέ] ΤΕ **BV** | ΤΗΛΛΥΓΕC **N**, ΤΗΑΑΥΓΕC **DPF**, ΔΗΘΕΛΑΥΤΕC **B**, ΑΕΘΗΑΑΥΤΕC *corr.* ΔΕΘΗΛΑΥΤΕC **V**, *emendant vulgo* | λαμπρόν *vulg.*, ΑΑΜΠΡΟΝ *codd.* | ΕΗΛΙΟΙΟ **B** || 16 serapis **Mb** || 17 cuncta **NMBVRFA** || 18 naturam **B'** || 19 densatur **P** || 20 *post* universitas *add.* DE ADONE ATTINE ET OSIRI **MBVRFA** (*sed* ATHINE **B**) || 21 adonim **MFA** | dubitatur **B'** || 22 assiriorum **NDPMVRA**, *quod deinceps non notabo* | archiditis **A**

Adonis maxima olim veneratio viguit, quam nunc Phoeni-
ces tenent. nam physici terrae superius hemisphaerium,
cuius partem incolimus, Veneris appellatione coluerunt,
inferius vero hemisphaerium terrae Proserpinam voca-
2 verunt. ergo apud Assyrios sive Phoenicas lugens indu-
citur dea, quod sol, annuo gressu per duodecim signorum
ordinem pergens, partem quoque hemisphaerii inferioris
ingreditur, quia de duodecim signis zodiaci sex superiora,
3 sex inferiora censentur. et cum est in inferioribus et ideo
dies breviores facit, lugere creditur dea, tamquam sole
raptu mortis temporalis amisso et a Proserpina retento,
quam numen terrae inferioris circuli et antipodum dixi-
mus. rursumque Adonin redditum Veneri credi volunt
cum sol, evictis sex signis inferioris ordinis, incipit nostri
circuli lustrare hemisphaerium cum incremento luminis
4 et dierum. ab apro autem tradunt interemptum Adonin,
hiemis imaginem in hoc animale fingentes, quod aper
hispidus et asper gaudet locis umidis lutosis pruinaque
contectis proprieque hiemali fructu pascitur glande. ergo
hiems veluti vulnus est solis quae et lucem eius nobis mi-
nuit et calorem, quod utrumque animantibus accidit
5 morte. simulacrum huius deae in monte Libano fingitur
capite obnupto, specie tristi, faciem manu laeva intra
amictum sustinens, lacrimae visione conspicientium ma-
nare creduntur. quae imago, praeter quod lugentis est
ut diximus deae, terrae quoque hiemalis est, quo tempore
obnupta nubibus sole viduata stupet, fontesque veluti
terrae oculi uberius manant, agrique interim suo cultu
6 vidui maestam faciem sui monstrant. sed cum sol emersit
ab inferioribus partibus terrae vernalisque aequinoctii

4 cf. Aug. civ. 7, 23 || 11 cf. Apollod. 3, 185 || 22 cf. Lucian. d. Syr. 9

[NDPT MBV RFA] 1 fenices MRA, foenices BVF || 3 cuius — 4 hemispherium *om.* A || 5 fenicas MRA, foenicas BV || 7 ordinem *om.* R' | inferis B' || 8 de *om.* VA | duodecim *om.* A | zodiacis MB'V'RFA || 9 censetur NDP | in *om.* R || 11 raptum MV, rapto T | amisso *om.* T | mortis] ostum *corr.* ostis V || 13 adonim MBVA || 14 signis] annis R || 17 animali T || 18 humidus B' || 20 hiemps PMA | vulnus *om.* R' || 23 obnubto P || 27 obnuta NDP', obnubta p | sole *om.* NDPT || 28 oculis A | integrim D || 30 vernalis B'

transgreditur fines augendo diem, tunc est Venus laeta
et pulchra: virent arva segetibus, prata herbis, arbores
foliis. ideo maiores nostri Aprilem mensem Veneri dica-
verunt.
Similiter Phryges, fabulis et sacrorum administrationi- 7
bus immutatis, circa Matrem Deum et Attinem eadem
intellegi praestant. quis enim ambigat Matrem Deum ter- 8
ram haberi? haec dea leonibus vehitur, validis impetu at-
que fervore animalibus, quae natura caeli est, cuius ambitu
aer continetur qui vehit terram. solem vero sub nomine 9
Attinis ornant fistula et virga. fistula ordinem spiritus
inaequalis ostendit, quia venti, in quibus nulla aequalitas
est, propriam sumunt de sole substantiam; virga pote-
statem solis adserit qui cuncta moderatur. praecipuam 10
autem solis in his caerimoniis verti rationem hinc etiam
potest colligi, quod ritu eorum catabasi finita simula-
tioneque luctus peracta, celebratur laetitiae exordium
a. d. octavum kalendas Apriles. quem diem Hilaria appel-
lant quo primum tempore sol diem longiorem nocte pro-
tendit.
Idem sub diversis nominibus religionis effectus est 11
apud Aegyptios cum Isis Osirin luget. nec in occulto est
neque aliud esse Osirin quam solem, nec Isin aliud
esse quam terram (ut diximus) naturamve rerum,
eademque ratio, quae circa Adonin et Attinem vertitur,
in Aegyptia quoque religione luctum et laetitiam vicibus
annuae administrationis alternat. hunc Osirin Aegyptii 12
ut solem esse adserant, quotiens hieroglyphicis litteris
suis exprimere volunt, insculpunt sceptron inque eo

7 cf. Aug. civ. 7, 24 || 11 cf. M. Cap. § 192 || 23 ss. cf. Plut. Is. et Os. 10; 51–2

[NDPT MBV RFA] **5** friges **NDPA**, *om. spatio relicto* **T**, priges **M'**, phriges **mF** | sacrum **R** || **6** et Attinem — **7** Matrem Deum *om.* **N** | attinen **P**, adtinem **M** || **8** imperatu **N** || **9** cunis **B'** || **10** aer] et **R** || **12** quia] qua **NP** || **14** moderantur **B'** || **15** solis *om.* **R'** || **16** catabasis **MBV** || **18** a. d. *vulgo scribunt*, ad *codd.* | aprilis **PTMrA** || **19** prodit **R'** || **23** osirin — **24** esse *om.* **D** | osirin **Na**, osyrin **T**, orisin **A'**, osirim *cett.* || **23** isin **TB**, isim *cett.* || **25** atunin **N**, attinin **DP**, attinen **MT** || **27** osirina **NDP**, osyrin **T**, orisin **A'** || **28** asserunt **R** | hieroglyphicis **D**, hieroclyphicis **NBVF**, *aliter alii*

speciem oculi exprimunt, et hoc signo Osirin monstrant; significantes hunc deum solem esse regalique potestate sublimem cuncta despicere, quia solem Iovis oculum
13 appellat antiquitas. apud eosdem Apollo, qui est sol, Horus vocatur, ex quo et horae viginti quattuor quibus dies noxque conficitur nomen acceperunt et quattuor tempora quibus annuus orbis impletur ὧραι vocantur.

14 Idem Aegyptii volentes ipsius solis nomine dicare simulacrum, figuravere raso capite sed dextra parte crine remanente. servatus crinis docet solem naturae rerum numquam esse in operto, dempti autem capilli residente radice monstrant hoc sidus etiam tempore, quo non visitur a nobis, rursum emergendi, uti capillos, habere
15 substantiam. eodem argumento significatur et tempus quo angusta lux est cum velut abrasis incrementis angustaque manente extantia, ad minimum diei sol pervenit spatium, quod veteres appellavere brumale solstitium; brumam a brevitate dierum cognominantes, id est βραχὺ ἦμαρ, ex quibus latebris vel angustiis rursus emergens, ad aestivum hemisphaerium tamquam enascens in augmenta porrigitur, et tunc ad regnum suum
16 pervenisse iam creditur. propterea Aegyptii animal in zodiaco consecravere ea caeli parte qua maxime annuo cursu sol valido effervet calore, Leonisque inibi signum domicilium solis appellant, quia id animal videtur ex
17 natura solis substantiam ducere; primum quia impetu et calore praestat animalia uti praestat sol sidera, validusque est leo pectore et priore corporis parte ac degenerat posterioribus membris, aeque solis vis prima parte

7 cf. Cens. 19, 6 || 18 Varr. L. L. 6, 8 || 25 cf. Aelian. anim. 12, 7

[NDPT MBV RFA] 1 signum R, singno A | osyrin TV, sirim *corr.* osirim R, orisin A′ || 3 sublimen DVR | dispicere NP || 4 deosdem N′, eodem P′ || 5 ore ND′B′A′ || 7 tempore B′ | anni M, annis B′, annus bRFA | ὧραι *Ianus*, horae *codd.* || 8 iidem T; id est M′B′ | dicant *ut vid.* D || 9 dextera NrF || 10 remanante P′ || 12 monstrat MV || 15 abrasis] a brevis *corr.* a brevi D | angustaque] naturaque NDP′T, naturaeque p || 17 apellavere P | solstitium] vel stitium ND || 20 enoscens NDP′, renascens MB′ || 23 eam caeli partem M | anno A′ || 28 est *om.* P′ || 29 posteriobus D′, posteriusibus B′ | parte *om.* P′

diei ad meridiem increscit, vel prima parte anni a vere
in aestatem, mox elanguescens deducitur vel ad occasum
qui diei, vel ad hiemem quae anni pars videtur esse
posterior. idemque oculis patentibus atque igneis cernitur
semper, ut sol patenti igneoque oculo terram conspectu
perpetuo atque infatigabili cernit.

Nec solus Leo sed signa quoque universa zodiaci ad 18
naturam solis iure referuntur: et ut ab Ariete incipiam,
magna illi concordia est. nam is per menses sex hibernos
sinistro incubat lateri, ab aequinoctio verno supra dextrum latus, sicut et sol ab eodem tempore dextrum
hemisphaerium, reliquo ambit sinistrum. ideo et Ammo- 19
nem, quem deum solem occidentem Libyes existimant,
arietinis cornibus fingunt, quibus maxime id animal valet
sicut sol radiis. nam et apud Graecos ἀπὸ τοῦ κάρα κρίος
appellatur.

Taurum vero ad solem referri multiplici ratione Aegyp- 20
tius cultus ostendit; vel quia apud Heliupolim taurum
soli consecratum, quem Mneuin cognominant, maxime
colunt; vel quia bos Apis in civitate Memphi solis instar
excipitur; vel quia in oppido Hermunthi magnifico Apollinis templo consecratum soli colunt taurum, Bacin cognominantes, insignem miraculis convenientibus naturae
solis. nam et per singulas horas mutare colores adfirmatur 21
et hirsutus setis dicitur in adversum nascentibus contra
naturam omnium animalium. unde habetur velut imago
solis in adversam mundi partem nitentis.

Gemini autem, qui alternis mortibus vivere creduntur, 22
quid aliud nisi solem unum eundemque significant, modo

8 cf. Ael. anim. 10, 18 || 19 cf. Plut. Is. et Os. 33; Diod. 1, 84, 4 || 28 cf. Sex. Emp. math. 9, 37; Lyd. mens. 4, 17

[**NDPTMBVRFA**] 1 a vertere **NDP**, ab aere **M'** || 2 ad *om.* **B'** || 3 qui *om.* **TMBV** || 8 arietate **N** || 9 nam his **V'A** | hibernos *om.* **T**, ibernos **Bv**, ibernox **V'** || 12 hammonem **T**, aonem *corr.* amonem **R** || 13 solum **V'** | libies **PMBVRFA** || 15 *Graeca om.* **TA** | KAEPA **V** || 18 heliupolim **ND**, heliopolin **T**, heliopolim *cett.* || 19 Mneuin *Selden. de Vitulo Aureo Synt. I (op. om. t. 1, p. 298)*, euton **N**, neuton *cett.* || 20 memphis **P**, menphi **A** || 21 apollinis *om.* **R** || 22 baon **B'V**, BΛCIN **b**, bachin **A** || 24 mutare] naturae **B'** || 25 irsutus **P'**, hyrsutus **V** || 26 veluti magno **NDP** || 27 diversam **P** || 28 mortis **V'**, motibus **A**

descendentem in ima mundi, modo mundi in summam altitudinem resurgentem?

23 Cancer obliquo gressu quid aliud nisi iter solis ostendit, qui viam numquam rectam sed per illam semper meare sortitus est,

obliquus qua se signorum verteret ordo?

maximeque in illo signo sol a cursu supero incipit obliquus inferiora iam petere. de Leone iam supra dictum est.

24 Virgo autem, quae manu aristam refert, quid aliud quam δύναμις ἡλιακή quae fructibus curat? et ideo Iustitia creditur quae sola facit nascentes fructus ad usus hominum pervenire.

25 Scorpius totus, in quo Libra est, naturam solis imaginatur, qui hieme torpescit et transacta hac aculeum rursus erigit vi sua, nullum natura damnum ex hiberno torpore perpessa.

26 Sagittarius qui omnium zodiaci domiciliorum imus atque postremus est, ideo ex homine in feram per membra posteriora degenerat, quasi postremis partibus suis a superis in inferna detrusus; sagittam tamen iacit quod indicat tunc quoque universorum constare vitam radio solis vel ab ima parte venientis.

Capricornus ab infernis partibus ad supera solem reducens, caprae naturam videtur imitari, quae, dum pascitur, ab imis partibus semper prominentium scopulorum alta deposcit.

27 Aquarius nonne ipsam vim solis ostendit? unde enim imber caderet in terras nisi solis calor ad supera traheret umorem, cuius refusio pluvialis est copia?

In ultimo ordine zodiaci Pisces locati sunt, quos consecravit soli non aliqua naturae suae imaginatio ut cetera, sed ostentatio potentiae sideris, a quo vita non solum

6 Verg. Georg. 1. 239 || **11** cf. Gell. 14, 4, 4

[NDPT MBV RFA] 3 ostendit *om.* **R** || **4** nonumquam **B** | mereare **B′**, remeare **V** || **6** verterit **VA**, vertit **R** || **8** supra iam **NDP** | supra *om.* **T** || **10** *Graeca om.* **TA** | ΔΙΝΑΜΙC **BV** | HΔIAKH **DP**, HAIAKH **M**, HΛIAKE **F** || **15** eligit **V′** || **16** tempore **MB** || **19** postremus **P′** || **23** infirnis **N**, inferis **A** || **26** depascit **Pbva** || **29** lumorem **N′** || **31** imitatio **P** || **32** ostentio **D**

aeriis terrenisque animalibus datur, sed illis quoque quorum conversatio aquis mersa velut a conspectu solis exulat. tanta est vis solis ut abstrusa quoque penetrando vivificet.

Et ut ad solis multiplicem potestatem revolvatur oratio, 22
Nemesis quae contra superbiam colitur quid aliud est quam solis potestas, cuius ista natura est ut fulgentia obscuret et conspectui auferat, quaeque sunt in obscuro inluminet offeratque conspectui?

Pan ipse, quem vocant Inuum, sub hoc habitu, quo 2
cernitur, solem se esse prudentioribus permittit intellegi.
hunc deum Arcades colunt appellantes τὸν τῆς ὕλης κύριον, 3
non silvarum dominum sed universae substantiae materialis dominatorem significari volentes, cuius materiae vis universorum corporum, seu illa divina sive terrena
sint, componit essentiam. ergo Inui cornua barbaeque 4
prolixa demissio naturam lucis ostendunt, qua sol et ambitum caeli superioris inluminat et inferiora conlustrat, unde Homerus de eo ait:

ὤρνυθ' ἵν' ἀθανάτοισι φόως φέροι ἠδὲ βροτοῖσιν.

quid fistula vel virga significent superius in habitu Attinis
expressimus. quod in caprae pedes desinit, haec argu- 5
menti ratio est, quia materia, quae in omnem substantiam sole dispensante porrigitur, divinis de se corporibus effec-
tis in terrae finitur elementum. ad huius igitur extremitatis 6
signum pedes huius animalis electi sunt, quod et terrenum esset et tamen semper peteret alta pascendo; sicut sol,

10 cf. Liv. 1, 5, 2; Serv. Aen. 6, 775 || **20** Hom. Il. Λ 2. T 2. Od. ε 2

[**NDPT MBV RFA**] **3** exultat **MBV'** || **4** *post* vivificet *add.* DE NEMESI **MBVRFA** || **5.6** oratione messis **NDP** || **8** sunt *om.* **R** | obsculo **F** || **9** offeretque **V'**, offerat **R** | *post* conspectui *add.* DE INVO **bVRFA**, DE INVVO **MB'** || **10** inunum **NDP**, inunu **R'** | abitu **NP** || **11** se *om.* **R** | permitti **B** || **12** *Graeca om.* **TA** | AHC **MR**, ΛHC **B'VF**, IΛHC **b** | KIPION **B** || **15** secorporum **V** | sive] seu **P**, seue **V'** | terrenae **R** || **19** unde — ait *om.* **F** || **20** *Graeca om.* **TMFA**, *post* ἀθαν *in* ἀθανάτοισι *om.* **R** | ΩPNT **V**, ΥN **BV** | ΛΘANATOICI **P**, AΘAN *cett. Grr. omissis* **R** | ΦEPHOI **NDV**, ΦEPHIO **P**, ΦHPHOI **B** | HIHΔE **BV** || **22** capri **P** || **27** essent **N**

vel cum radios superne demittit in terras vel cum se recolli-
7 git, in montibus visitur. huius Inui amor et deliciae Ἠχώ creditur nullius oculis obnoxia, quod significat harmoniam caeli, quae soli amica est quasi sphaerarum omnium de quibus nascitur moderatori, nec tamen potest nostris umquam sensibus deprehendi.

8 Saturnus ipse, qui auctor est temporum et ideo a Graecis immutata littera Κρόνος quasi Χρόνος vocatur, quid aliud nisi sol intellegendus est cum tradatur ordo elementorum temporum numerositate distinctus, luce patefactus, nexus aeternitate conductus, visione discretus, quae omnia actum solis ostendunt?

23 Nec ipse Iuppiter rex deorum naturam solis videtur excedere, sed eundem esse Iovem ac solem claris docetur indiciis. nam cum ait Homerus:

> Ζεὺς γὰρ ἐς Ὠκεανὸν μετ' ἀμύμονας Αἰθιοπῆας
> χθιζὸς ἔβη μετὰ δαῖτα, θεοὶ δ' ἅμα πάντες ἕποντο,
> δωδεκάτῃ δέ τοι αὖθις ἐλεύσεται Οὔλυμπόνδε,

2 Iovis appellatione solem intellegi Cornificius scribit, cui unda Oceani velut dapes ministrat. ideo enim, sicut et Posidonius et Cleanthes adfirmant, solis meatus a plaga quae usta dicitur non recedit, quia sub ipsa currit Oceanus qui terram et ambit et dividit, omnium autem physicorum

2 cf. Lucian. dial. deor. 22, 4 || 16 Hom. Il. A 423

[**NDPT MBV RFA**] 1 recollogit **P'** || 3 osculis **TMBVRF**, obsculis *corr.* ossculis **A** | obnixia **B'** | harmoniam **T**, armoniam *cett.* || 4 quasi ferarum **T** || 6 *post* deprehendi *add.* DE SATVRNO **MBVRFA** || 7 actor **P'** | est *om.* **R'** || 8 mutata **A** | Χρόνος *om.* **T**, ΚΡΟΝΟϹ **B** | vocatus **B'** || 9 traditur **N** | ordo] unde **M** || 11 noxiis **N**, nexu **V** || 12 *post* ostendunt *addunt* DE IOVE **MBVRFA** || 13 nec] ne **V'**, haec **A** | iupiter **TV'A** || 14 vovem **D** || 16—18 *Graeca om.* **TMA**, *post* Ὠκεανόν *om.* **R**, *post* 17 θεοί *om.* **F** | ϹΖΕΙϹ **N**, ϹΖΕΥϹ **DP** | ΤΑΡ **RF** | ΑΜΥΝΟΝΑϹ **B** | ΑΙΘΕΟΠΗΑϹ **NP**, ΑΙΘΕΟΠ **D**, ΑΙΘΙΟΠΕΑϹ **BV** || 17 ΧΘΙΖΟΝ **NPBV**, *om.* **D**, ΧΟΥΖΟΝ **F** | ΕΒΗ *om.* **D**, ΒΗ **BV**, ΒΕ **F** | ΔΑΥΕΤΙ *ut vid.* **F** | ΘΕΙ **N**, ΘΕΟ *cett. Grr. omissis* **F** | δ'] Α **D**, Θ **BV** | ΠΑΗΤΕϹ **NDP** || 18 ΑΥΘΕΙϹ **NDP** | ΕΑΕΥϹΕΤΑΙ **P** | ΟΥΛΩΜΠΟΝΔΕ **N**, ΟΥΑΥΜΠΟΝΔΕ **P** || 20 apes **P'B'V'** | ministrant **RFA** || 21 possidonius **TMFA** | cleantes **PTRA** | meatur **N**

adsertione constat calorem umore nutriri. nam quod ait 3
θεοὶ δ' ἅμα πάντες ἕποντο, sidera intelleguntur, quae cum
eo ad occasus ortusque cotidiano impetu caeli feruntur
eodemque aluntur umore. θεούς enim dicunt sidera et
stellas ἀπὸ τοῦ θέειν id est τρέχειν quod semper in cursu
sint, ἢ ἀπὸ τοῦ θεωρεῖσθαι. addit poeta δωδεκάτῃ δέ τοι 4
αὖθις, non dierum sed horarum significans numerum,
quibus referuntur ad hemisphaerii superioris exortum.
intellectum nostrum in eandem sententiam ducunt etiam 5
de Timaeo Platonis haec verba: ὁ μὲν δὴ μέγας ἡγεμὼν
ἐν οὐρανῷ Ζεὺς ἐλαύνων πτηνὸν ἅρμα πρῶτος πορεύεται
διακοσμῶν πάντα καὶ ἐπιμελούμενος· τῷ δὲ ἕπεται στρατιὰ θεῶν καὶ δαιμόνων κατὰ ἕνδεκα μέρη κεκοσμημένη,
μένει δὲ Ἑστία ἐν θεῶν οἴκῳ μόνη. his enim verbis
magnum in caelo ducem solem vult sub appellatione
Iovis intellegi, alato curru velocitatem sideris monstrans.
nam quia, in quocumque signo fuerit, praestat omnia signa 6
et sidera signorumque praestites deos, videtur cunctos
deos ducatu praeire ornando cuncta ordinandoque,
atque ideo velut exercitum eius ceteros deos haberi per
undecim signorum partes distributos, quia ipse duodecimi

10 Phaedr. p. 246 E

[NDPT MBV RFA] 2 *Graeca om.* **TMA** | ΘΕΟΔΙΑΜΑ **NDP** | ΠΑΝΘΕC **F** | ΕΙΠΟΝΤΟ **B**, ΗΠΟΝΤΟ **R** || 4 θεούς *om.* **T** || 5 ἀπό – τρέχειν *om.* **TA** | ΤΡΗΧΕΙΝ **N**, ΤΥΕΧΕΙΝ **BV**, ΤΡΕΧΕ *deinde* in quod **R** | cursum **A** || 6 *Graeca* ἤ – θεωρ. *om.* **TA**, *post* τοῦ *om.* **R** | ἤ] ΔΩΕ **R** | ΘΕΨΡΕΙCΘΑΙ **N**, ΤΕΩΡΕΙCΕΑΙ **F** | ait poeta **A** | *Graeca* δωδ. – 7 *om.* **TMA**, *post* δ *in* δέ *om.* **R** || 9 dicunt (*sic*) in eandem sententiam **P** (dicunt *etiam* **A'**) || 10–14 *Graeca om.* **TMFA**, *post* ἡ *in* ἡγεμών *om.* **R** | ΜΕΓΑΕ **NDP**, ΕΓΑC **R** | ΗΤΕΜΩΝ **ND**, ΕΙΕΜΩΝ **B**, ΕΤΕΜΩΝ **V**, Η *cett.* *Grr. omissis* **R** || 11 ΟΥΡΑΝΩΥ **N**, ΟΥΠΑΝΩΙ **P** | ΖΥC **BV** | ΕΛΛΥΝΩΝ **N**, ΕΛΑΥΝΟΝ **D'**, ΕΑΛΥΝΩ **P** | ΕΤΗΝΟΝ **N**, ΗΓΗΝΟΝ **D**, ΗΤΗΝΟΝ **P**, ΠΤΕΗΝΟΝ **B** | ΠΡΟΤΟC **P**, ΠΡΟΤΩC **B**, ΝΡΩΤΟC **V'** || 12 καὶ ἐπιμ.] ΚΑΠΜΕΛΟΥΜΕΝΟC **N**, ΚΑΠΙΜΕΛΟΥΜΕΝΟC **DP** || 13 ΑΑΙΜΟΝΩ **NDP**, ΤΑΙΜΟΝΩ **BV** | ΕΝΑΕΚΑ **NDP** | μέρη] ΜΕΠΙ **N**, ΜΕΛΟΡΙ **D**, ΜΕΡΙ **P** | ΚΕΚΟCΜΕΗΜΕΝΝ **N**, ΚΕΚΟCΜΗΜΕΝΝ **D**, ΚΕΚΟCΜΕΜΕΝΗ **P'** || 14 ΟΥΚΩΙ **V** || 15 caelum **R** | sup **DV** || 18 cunctis **NDP** || 19 ordinando cuncta ordinandoque **D'MB'VRA**, ordinando cuncta ornandoque **b**, cuncta ordinando **F** || 21 undecim *Ian.*, duodecim *codd.* | duodecim **NTMV'**

7 signi, in quocumque signo fuerit, locum occupat. nomen autem daemonum cum deorum appellatione coniungit, aut quia di sunt δαήμονες id est scientes futuri, aut ut Posidonius scribit in libris quibus titulus est Περὶ ἡρώων καὶ δαιμόνων, quia ex aetheria substantia parta atque divisa qualitas illis est, sive ἀπὸ τοῦ δαιομένου id est καιομέ-
8 νου, seu ἀπὸ τοῦ δαιομένου hoc est μεριζομένου. quod autem addit μένει δὲ Ἑστία ἐν θεῶν οἴκῳ μόνη, significat quia haec sola, quam terram esse accipimus, manet immobilis intra domum deorum, id est intra mundum ut ait Euripides:

καὶ Γαῖα μῆτερ, Ἑστίαν δέ σ' οἱ σοφοὶ
βροτῶν καλοῦσιν ἡμένην ἐν αἰθέρι.

9 hinc quoque ostenditur quid de sole et Iove sit sentiendum cum alibi dicitur:

πάντα ἰδὼν Διὸς ὀφθαλμὸς καὶ πάντα νοήσας,

3 cf. Plat. Crat. 398b; Lact. Inst. 2, 14, 6 alii || 9 cf. Aug. civ. 7, 16 || 12 Eurip. fr. 944 ed. Nauck || 16ss. Hes. Op. 267; Iliad. 3, 277

[**NDPT MBV RFA**] 1 quoque **R'** | ocupat **P'A'** || 3 ΔΗΜΟΝΕC **NDP**, ΔΑΕΜΟΝΕC **F**, *om.* **TA** | futura **P** || 4 possidonius **DTM** || 4—5 *Graeca om.* **TMA**, *post* κ *in* καὶ *om.* **R** || 4 ΝΠΟΩΝ **B'VRF**, ΠΠΟΩΝ **b** || 5 ΔΑΜΟΝΩΝ **F** || 6 illius **R** | *Graeca om.* **TA**, *post* δαιο *in* δαιομένου *om.* **R** | ΔΑΪΟΜΕΝΟΙ **D**, ΔΑΕΥΟΥΜΕΝΟΥ *corr.* ΔΑΥΟΥΜΕΝΟΥ **B**, ΔΑΙΟΥΜΕΝΟΥ **V**, ΔΑΙΟ *cett. Grr. omissis* **R**, ΔΑΥΟΜΕΝΟΥ **F** | id est] idem **BA**, *om.* **VR** | καιομένου *om.* **V** || 7 seu — μεριζομένου *om.* **RA** | seu — δαιομένου] seua **T** | siua ΠΟ **N**, seua ΠΟ **D** | ΔΑΕΟΙΜΕΝΟΥ **N**, ΔΑΕΙΟΥΜΕΝΟΥ **DBF**, ΔΑΕΙΟΜΕΝΟΥ **P**, ΔΑΕΙΟΥ **M**, ΔΑΕΥΟΥΜΕΝΟΥ **V** | mepi ΖΟΜΕΝΟΥ **D**, mepi **T**, *om.* **M** || 8 *Graeca om.* **TA**, *post* Ἑστία *om.* **R** | ΕCΤΙΔ **NDP**, ΕCΠΑ **M** | ΘΕΟΝ **B** | ΟΥΚΩΙ **F** || 9 quam] qua **M** || 12—13 *Graeca om.* **TMA**, *post* Γαῖα *om.* **R** | ΤΑΙΑ **NDp**, ΤΑΙ **P'** | ΜΗΓΕΡ **NDP**, ΜΕΤΕΡ **BVR** | ΕCΤΑΙΝ **V**, ΗCΤΙΑΝ **F** | ΔΗ **F** | οἱ] ΙΟΙ **NDP** | σοφοὶ *om.* **BVF** || 13 ΒΡΕΤΩΝ **N** | ΚΑΑΟΥCΙΝ **NDP** | ΗΜΗΝΗΝ **B**, ΗΜ **V** | ΗΝ **F** || 16 *Graeca om.* **TMA**, *post primum* ο *in* ὀφθαλμός *om.* **R** | ἰδών] ΔΩΝ **BVF**, ΔΟΝ **R** | Διός *vulg.*, ΑΙΟC *codd.* | ΕΦΑΛΜΟC **N**, ΘΦΘΑΛΜΟC **DP**, Ο *cett. Gr. omissis* **R** | ΠΑΝ **B** | ΝΟΝCΑC **NDP**

et alibi

'Ηέλιος ϑ' ὃς πάντ' ἐφορᾷς καὶ πάντ' ἐπακούεις,

unde utrumque constat una potestate censendum. Assyrii 10
quoque solem sub nomine Iovis, quem Δία 'Ηλιουπολίτην
cognominant, maximis caerimoniis celebrant in civitate
quae Heliupolis nuncupatur. eius dei simulacrum sump-
tum est de oppido Aegypti quod et ipsum Heliupolis
appellatur, regnante apud Aegyptios Senemure seu idem
Senepos nomine fuit, perlatumque est primum in eam
per Opiam legatum Deloboris regis Assyriorum sacer-
dotesque Aegyptios quorum princeps fuit Partemetis diu-
que habitum apud Assyrios postea Heliupolin commi-
gravit. cur ita factum quaque ratione Aegypto profectum 11
in haec loca ubi nunc est postea venerit, rituque Assyrio
magis quam Aegyptio colatur, dicere supersedi, quia ad
praesentem non attinet causam. hunc vero eundem 12
Iovem solemque esse cum ex ipso sacrorum ritu tum ex
habitu dinoscitur. simulacrum enim aureum specie im-
berbi instat dextera elevata cum flagro in aurigae modum;
laeva tenet fulmen et spicas, quae cuncta Iovis solisque
consociatam potentiam monstrant. huius templi religio 13
etiam divinatione praepollet, quae ad Apollinis potesta-
tem refertur, qui idem atque sol est. vehitur enim simula-
crum dei Heliupolitani ferculo, uti vehuntur in pompa

18 cf. sup. 17, 66 || **23** cf. Lucian. dea Syr. 36

[**NDPT MBV RFA**] **1** et alibi *om.* **MR** || **2** *Graeca om.* **TMRA** ΗΛΙΟϹ **F** | ϑ' ὅς] ΟΟϹ **NdP**, ΟΟΟ **D'** | ΕΦΡΑϹ **NDP** | ΕΠΑ-ΚΟΥΕΥϹ **F** || **3** assirii **NDPMRFA**, *quod deinceps tacebo* || **4** Δία 'Ηλιουπολίτην *vulg.*, dia helieupoliten **N**, dia heliupoliten **DPTB'V**, dia heliopoliten **Mb**, dia eliapoliten **R**, dia heliupolitem **FA** || **6** Heliupolis *scripsi*, heliopolus **D**, heliopolis *cett.* || **7** Heliupolis *scripsi*, heliopolis *codd.* || **8** senemure] sinemure **N**, semirame **T** | seu — **9** senepos *om.* **T** || **10** deleboris **TMB**, delaboris **V** || **11** fuit *om.* **B** | parthemetis **T** || **12** abitum **NP'** | cessarios **N** | heliupolin **B'V**, heliopolin **NDbMR**, heliopolim *cett.* || **13** profecto **R'** || **14** in *om.* **NDP** || **16** non] nam **N** || **17** iovem *om.* **R'** | cum] tum **TA** || **18** enim *om.* **R** || **19** dextra **R** || **20** fulmem **N**, flumen **R** || **21** conscia tam **NDT** || **23** quia idem **N**, quidem **RA** | sol est] ad solem **R**, solem **A** || **24** heliopolitani **TbM**

ludorum circensium deorum simulacra, et subeunt ple-
rumque provinciae proceres raso capite, longi temporis
castimonia puri, feruntirque divino spiritu, non suo ar-
bitrio sed quo deus propellit vehentes, ut videmus apud
Antium promoveri simulacra Fortunarum ad danda re-
14 sponsa. consulunt hunc deum et absentes missis diplomati-
bus consignatis, rescribitque ordine ad ea quae consulta-
tione addita continentur. sic et imperator Traianus ini-
turus ex ea provincia Parthiam cum exercitu, constan-
tissimae religionis hortantibus amicis, qui maxima huiusce
numinis ceperant experimenta, ut de eventu consuleret
rei coeptae, egit Romano consilio, prius explorando fidem
religionis, ne forte fraus subesset humana: et primum
15 misit signatos codicillos ad quos sibi rescribi vellet. deus
iussit adferri chartam eamque signari puram et mitti,
stupentibus sacerdotibus ad eius modi factum. ignorabant
quippe condicionem codicillorum. hos cum maxima ad-
miratione Traianus excepit, quod ipse quoque puris
16 tabellis cum deo egisset. tunc aliis codicillis conscrip-
tis signatisque consuluit an Romam perpetrato bello
rediturus esset? vitem centurialem deus ex muneribus
in aede dedicatis deferri iussit divisamque in partes
sudario condi ac proinde ferri. exitus rei obitu Traiani
apparuit ossibus Romam relatis. nam fragmentis spe-
cies reliquiarum, vitis argumento casus futuri tempus
17 ostensum est. et ne sermo per singulorum nomina deorum
vagetur, accipe quid Assyrii de potentia solis opinentur.
deo enim, quem summum maximumque venerantur,
Adad nomen dederunt. eius nominis interpretatio signi-

29 cf. Plin. N. H. 37, § 186; Hesych. s. v. Ἀδαγύους

[NDPT MBV RFA] 4 expellit N || 5 danna D || 7 consignati sunt R || 11 coeperant NDMR, ceperunt T || 14 codicellos PBV | deus] deinde M, dehinc deus B^m || 16 factum] statum *ut vid.* D, factam B' | ignorabat R' || 17 codicellorum BV || 18 pueris R || 19 tabulis P | cum de eo M | codicellis B, quodicellis V | transcriptis M || 20 consulit P || 21 vitem] an R | centuralem P' || 22 dicatis NDB || 23 perinde VRFA || 24 relatis] referri P | nam] nec R || 25 reliquarum N | vitiis NDP | futurum NDP || 26 ne *om.* R' | servo D || 28 deo] de eo MR'FA || 29 idad D, ad T'

ficat unus unus. hunc ergo ut potentissimum adorant deum, 18
sed subiungunt eidem deam nomine Adargatin, omnemque potestatem cunctarum rerum his duobus attribuunt, solem terramque intellegentes, nec multitudine nominum enuntiantes divisam eorum per omnes species potestatem, sed argumentis quibus ornantur significantes multiplicem praestantiam duplicis numinis. ipsa autem argumen- 19
ta solis rationem loquuntur. namque simulacrum Adad insigne cernitur radiis inclinatis, quibus monstratur vim caeli in radiis esse solis qui demittuntur in terram. Adargatidis simulacrum sursum versum reclinatis radiis insigne est monstrando radiorum vi superne missorum enasci quaecumque terra progenerat. sub eodem simulacro 20
species leonum sunt, eadem ratione terram esse monstrantes qua Phryges finxere Matrem Deum id est terram leonibus vehi. postremo potentiam solis ad omnium 21
potestatum summitatem referri indicant theologi, qui in sacris hoc brevissima precatione demonstrant dicentes Ἥλιε παντοκράτορ, κόσμου πνεῦμα, κόσμου δύναμις, κόσμου φῶς. solem esse omnia et Orpheus testatur his versibus: 22

κέκλυθι τηλεπόρου δίνης ἑλικαυγέα κύκλον
οὐρανίαις στροφάλιγξι περίδρομον αἰὲν ἑλίσσων,

2 cf. Strab. 16, 1, 27 || **20** fr. ed. Kern 236

[NDPT MBV RFA] **1** unus *om.* **A** | potensimum **P'**, potissimum **A** || **2** adargatim **RFA** || **4** multitudinem **A** || **6** sacrificantes **B'** || **8** locuntur **BA** || **9** quibusque **M** | vim *om.* **V'** || **10** caelo **M**, caelis **V'** | Adargatidis *vulg.*, adargadis **NDPT**, adargidis *cett.* || **11** simularum **A'** || **14** ratione — **15** terram *om.* **V'**, *supplet* **V**m || **15** phriges **NDpV**m, friges **P'A**, phyges **R** | fingere **P'** || **16** ad] et **R** || **19—20** *Graeca om.* **TMA**, *post* παντοκρατο *om.* **R**, ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΟ *cett. Gr. omissis* **R** || **19** ΠΝΕΥΜΕ **NDP** | ΔΙΝΑΜΙC **NF**, ΔΝΑΜΙC **D** || **20** brpheus (*sic!*) **N**, horpheus **B**, *rpheus **R** || **21** — *p. 128, 2* *Graeca om.* **TMA**, *post* τηλε *in* τηλεπόρου *om.* **R** | κέκλυθι *vulg.*, ΚΕΚΛΥΤΙ **N**, ΚΕΚΑΥΘΙ **DPRF**, ΚΕΚΛΥΘΥ **B**, ΚΕΚΑΥΘΥ **V** | ΤΗΕΝ *cett. Gr. omissis* **R**, ΤΗΕΠΟΡΟΙ **F** | ΔΙΝΕC **DBV** | ἑλικαύγεα *vulg.*, ΕΛΚΑΙΤΕΑ **NDP**, ΕΛΚΑΓΓΕΑ **BV**, ΕΑΚΑΤΤΕΑ **F** || **22** ΟΥΡΑΝΙΕΑΙC **B**, ΟΥΡΑΝΑΙC **V** | CΤΡΟΦΑΛΙΤΞΙ **BV** | περίδρομον *vulg.*, ΠΕΡΙΔΡΟΜΟΗ **NPV**, ΠΕΡΙΑΡΟΜΟΗ **D**, ΠΕΡΙΔΡΟΜΟ **B**, ΡΕΡΙΔΡΟΜΟΗ **F** | ΑΙΕΜ **D'** | ΕΛΙCCΟΝ **N**, ΕΛΙCΟΩΝ **BVF**

ἀγλαὲ Ζεῦ Διόνυσε, πάτερ πόντου, πάτερ αἴης,
Ἥλιε παγγενέτορ πανταίολε χρυσεοφεγγές.'

24 Hic cum Praetextatus fecisset loquendi finem, omnes in
eum adfixis vultibus admirationem stupore prodebant. dein
laudare hic memoriam, ille doctrinam, cuncti religionem,
adfirmantes hunc esse unum arcanae deorum naturae
conscium qui solus divina et adsequi animo et eloqui
2 posset ingenio. inter haec Euangelus, 'equidem', inquit,
'miror potuisse tantorum potestatem numinum compre-
hendi; verum quod Mantuanum nostrum ad singula, cum
de divinis sermo est, testem citatis, gratiosius est quam
3 ut iudicio fieri putetur. an ego credam quod ille, cum
diceret *Liber et alma Ceres* pro sole ac luna, non hoc in
alterius poetae imitationem posuit, ita dici audiens, cur
4 tamen diceretur, ignorans? nisi forte, ut Graeci omnia sua
in immensum tollunt, nos quoque etiam poetas nostros
volumus philosophari, cum ipse Tullius, qui non minus
professus est philosophandi studium quam loquendi,
quotiens aut de natura deorum aut de fato aut de divi-
natione disputat, gloriam quam oratione conflavit incon-
dita rerum relatione minuat'.
5 Tum Symmachus: 'De Cicerone, Euangele, qui con-
viciis impenetrabilis est, post videbimus; nunc quia cum
Marone nobis negotium est, respondeas volo utrum poetae
huius opera instituendis tantum pueris idonea iudices,
an alia illis altiora inesse fatearis? videris enim mihi ita ad-
huc Vergilianos habere versus qualiter eos pueri magistris
praelegentibus canebamus'.

13 Georg. 1, 7

[**NDPT MBV RFA**] 1 ἀγλαὲ *vulg.*, ΑΤΑΑ **D**, ΑΓΑΑ *cett.* | ΔΥΟΝΥCΕ **DP**, ΔΥΟΝΙCΕ **F** | ΠΟΝΤΟΙ **BV**, *om.* **F** | ΠΑΤΗΡ **N**, *om.* **F** | ΑΙΝC **BVF** || 2 παγγενέτορ *vulg.*, ΠΑΝΤΕΝΕΤΩΡ **NDP**, ΠΑΝΓΕΝΕΤΩΡ **BV**, ΠΑΝΠΕΝΕΤΩΡ **F** | ΠΑΝΤΑΙΟΛΕ *codd.*, Πὰν αἰόλε *Gesner.* | ΧΡΙCΕΟΦΕΓΓΕC **F** || 3 finem loquendi **P′** || 4 deinde **R** || 7 sequi **M** || 9 minor **N** || 11 civitatis **A′** || 12 fieri *om.* **R′** || 13 non] et non **VRFA** || 17 cum — 18 philosophandi *om.* **B′** || 18 philosophari **b** || 19 defecto **D**, de facto **MR** || 22 siormachus **N**, *ceteras corruptiones in hoc nomine taceo* || 25 tantum *om.* **P** || 26 inesse] esse **R**

'Immo pueri cum essemus, Symmache, sine iudicio 6
mirabamur, inspicere autem vitia nec per magistros nec
per aetatem licebat. quae tamen non pudenter quisquam
negabit, cum ipse confessus sit. qui enim moriens poema
suum legavit igni, quid nisi famae suae vulnera posteritati
subtrahenda curavit? nec immerito. erubuit quippe de se 7
futura iudicia, si legeretur petitio deae precantis filio
arma a marito cui soli nupserat nec ex eo prolem susce-
pisse se noverat, vel si mille alia multum pudenda seu
in verbis modo Graecis modo barbaris seu in ipsa dispo-
sitione operis deprehenderentur.'

Cumque adhuc dicentem omnes exhorruissent, sub- 8
texuit Symmachus: 'haec est quidem, Euangele, Maronis
gloria ut nullius laudibus crescat, nullius vituperatione
minuatur, verum ista quae proscindis defendere quilibet
potest ex plebeia grammaticorum cohorte, ne Servio nostro,
qui priscos, ut mea fert opinio, praeceptores doctrina
praestat, in excusandis talibus quaeratur iniuria. sed
quaero utrum cum poetica tibi in tanto poeta displicuerit,
nervi tamen oratorii, qui in eodem validissimi sunt, pla-
cere videantur?'

Haec verba primum Euangeli risus excepit. deinde 9
subiecit: 'id hercle restat denique ut et oratorem Vergilium
renuntietis: nec mirum cum et ad philosophos eum am-
bitus vester paulo ante provexerit'.

'Si in hac opinione es', inquit Symmachus, 'ut Maro tibi 10
nihil nisi poeticum sensisse aestimetur, licet hoc quoque
eidem nomen invideris, audi quid de operis sui multiplici
doctrina ipse pronuntiet. ipsius enim Maronis epistula,
qua compellat Augustum, ita incipit: *ego vero frequentes* 11
a te litteras accipio; et infra: *de Aenea quidem meo, si*

5 cf. Gell. 17, 10, 7; Donat. vit. Verg. 150Br. || 7 Aen. 8, 383

[**NDPT MBV RFA**] **1** iudicia **P'** || **5** vulnera *om.* **MBVRFA** || **7** deae precantis **NDP**, deprecantis *cett.* || **9** mile **NDM**, milia **TBV** | pudendenda **B'** || **13** est *om.* **R'** | equidem **P** || **14** nullus laudibus crescat nullus **B'** || **18** excussandis **V** | talibus *om.* **V'** || **20** sunt validissimi **R** || **23** ercle **PMF** || **24** cum] eum **B'V**, cum eum **b** | eum **NDP**, *om. cett.* || **26** si] sed **A** || **29** epistula **DP'**, epistola *cett.* || **30** qua] quae **TV**, quam **B'** | pellat **B'** | ita *om.* **B'**

mehercle iam dignum auribus haberem tuis, libenter mitte-
rem, sed tanta inchoata res est ut paene vitio mentis tantum
opus ingressus mihi videar, cum praesertim, ut scis, alia
12 *quoque studia ad id opus multoque potiora impertiar.* nec
his Vergilii verbis copia rerum dissonat, quam plerique
omnes litteratores pedibus inlotis praetereunt, tamquam
nihil ultra verborum explanationem liceat nosse gramma-
tico. ita sibi belli isti homines certos scientiae fines et
velut quaedam pomeria et effata posuerunt, ultra quae
siquis egredi audeat, introspexisse in aedem deae a qua
13 mares absterrentur existimandus sit. sed nos, quos crassa
Minerva dedecet, non patiamur abstrusa esse adyta sacri
poematis, sed arcanorum sensuum investigato aditu doc-
14 torum cultu celebranda praebeamus reclusa penetralia. et
ne videar velle omnia unus amplecti, spondeo violentissi-
ma inventa vel sensa rhetoricae in Vergiliano me opere
demonstraturum, Eusebio autem, oratorum eloquen-
tissimo, non praeripio de oratoria apud Maronem arte
tractatum, quem et doctrina et docendi usu melius ex-
sequetur. reliquos omnes qui adestis impense precatus sim,
ut quid vestrum quisque praecipuum sibi adnotaverit de
15 Maronis ingenio, velut ex symbola conferamus.' mirum
in modum alacritatem omnibus qui aderant haec verba
pepererunt, et adsurgens quisque in desiderium alios au-
diendi non vidit et se in idem munus vocandum. itaque
hortatu mutuo concitati in adsensum facile ac libenter
animati sunt, intuentesque omnes Praetextatum orabant
ut iudicium suum primus aperiret, ceteris per ordinem
quem casus sedendi fecerat secuturis.

16 Et Vettius: 'equidem inter omnia quibus eminet laus
Maronis hoc adsiduus lector admiror, quia doctissime ius

[**NDPT MBV RFA**] **1** mehelcle **V** || **2** vitio *om.* **A** || **3** scis] sis **V**, scias **A** || **6** inlutis **ND**, *om.* **P** || **10** egredi] agri **MV**, aegri **B′** | eadem **R** || **11** abstraherentur **T**, abterrentur **V′**, abterentur **R**, exterrerentur **A** | quos *om.* **R′** || **12** adyta **T**, addita **ND**, adita *cett.* || **19** melius *om.* **R′** | exequitur **A** || **20** sum **F** || **22** simbola **NDPMVRA**, symbolo **T**, symbala **B′** || **29** secuturus **NDP′** || **31** doctissim eius **ND**, doctissimum eius **PT**

pontificium tamquam hoc professus in multa et varia operis sui parte servavit et, si tantae dissertationi sermo non cesserit, promitto fore ut Vergilius noster pontifex maximus adseratur'.

Post hunc Flavianus, 'apud poetam nostrum', inquit, 17
'tantam scientiam iuris auguralis invenio ut, si aliarum disciplinarum doctrina destitueretur, haec illum vel sola professio sublimaret'.

Eustathius deinde, 'maxime', inquit, 'praedicarem 18
quanta de Graecis cautus et tamquam aliud agens modo artifici dissimulatione, modo professa imitatione transtulerit, ni me maior admiratio de astrologia totaque philosophia teneret, quam parcus et sobrius operi suo nusquam reprehendendus aspersit'.

Furius Albinus alterum fovens Praetextati latus iuxta- 19
que eum Caecina Albinus, ambo vetustatis adfectationem in Vergilio praedicabant, alter in versibus, Caecina in verbis.

Avienus, 'non adsumam mihi', ait, 'ut unam aliquam de 20
Vergilianis virtutibus audeam praedicare, sed audiendo quaecumque dicetis, siquid vel de his mihi videbitur vel iam dudum legenti adnotandum visum est, opportunius proferam: modo memineritis a Servio nostro exigendum ut quidquid obscurum videbitur quasi litteratorum omnium longe maximus palam faciat'.

His dictis et universo coetui complacitis, Praetextatus 21
cum in se conversa omnium ora vidisset, 'philosophia', inquit, 'quod unicum est munus deorum et disciplina disciplinarum, honoranda est anteloquio, unde meminerit Eustathius primum sibi locum ad disserendum omni alia professione cedente concessum. huic tu, mi Flaviane,

[NDPT MBV RFA] 2 parte] arte NDPT || 3 non cesserit] concesserit NDP | fore *om.* R', forte A' || 4 adseritur D' || 7 doctrina *om.* P' | distitueretur B'V || 9 eustatius NDBV, eustachius TA || 10 cautis P' || 15 praetextatum B' || 16 cicena P' | albinus *om.* P' || 18 verbis] versibus r || 19 alienus A' | asummam *corr.* assummam A | ut *om.* B' | unum P' || 20 dicare N, praedicale P' || 21 videbimur D, videtur P' || 26 his deductis B' || 30 omnia NDPM

succedes ut et auditu vestro recreer et aliquanto silentio instaurem vires loquendi.'

22 Inter haec servilis moderator obsequii, cui cura vel adolendi Penates vel struendi penum et domesticorum actuum ministros regendi, admonet dominum familiam
23 pro sollennitate annui moris epulatam. hoc enim festo religiosae domus prius famulos instructis tamquam ad usum domini dapibus honorant, et ita demum patribus familias mensae apparatus novatur. insinuat igitur praesul
24 famulitii cenae tempus et dominos iam vocare. tum Praetextatus: 'reservandus igitur est Vergilius noster ad meliorem partem diei, ut mane novum inspiciendo per ordinem carmini destinemus. nunc hora nos admonet ut honore vestro haec mensa dignetur. sed Eustathius et post hunc Nicomachus meminerint crastina dissertatione
25 servari sibi anteloquii functionem'. et Flavianus: 'ex placita iam vos lege convenio, ut sequenti die Penates mei beari se tanti coetus hospitio glorientur'. his cum omnes adsensi essent, ad cenam, alio aliud de his quae inter se contulerant reminiscente adprobanteque, cum magna alacritate animi concesserunt.

3 cf. Aen. 1, 703

[**NDPT MBV RFA**] 3 obsequi **MBVRA'** | cui *om.* **M** || 4 poenates **R** | poenum **MBVR** || 8 patribus **NDP**, patri **TRFA**, patrias **MB**, patris **V** || 10 familitii **P**, famuli tui **R** || 13 nunc — 14 dignetur *om.* **P** | hora] oro **ND**, ora **V** || 14 haec] et **NDTB'V** | eusthathius **N**, eusthatius **D**, eustachius **TA**, eustatius **F** || 15 nichomachus **P'** *ut vid.* **MBFA**, simmachus **p**, michomachus **V** || 16.17 explicita **M'** || 17 penetes **MB'**, poenates **R** || 19 adsensi] et consensi **M** || 21 *post* concesserunt *nihil subscriptum in* **NDMBV**; Lib II *add.* **D**^{m}; EXPLICIT LIBER I SATVRNALIORVM. INCIPIT SECVNDVS **P**; MACROBII SECVNDVS SEQVITVR **T**; MACROBII THEODOSII VIRI INLVSTRIS SATVRNALIORVM LIBER PRIMVS EXPLICIT FELICITER **RF** (Secundus liber *add.* **F**^{m}, *manu multo recentiore*); MACROBII THEODOSII VIRI INL. SATVRNALIORVM LIBER SECVNDVS **A**

LIBER SECVNDVS

Hic ubi modestus edendi modus cessare fecit castimo- 1
niam ferculorum, et convivialis laetitia minusculis poculis
oriebatur, Avienus ait, 'bene ac sapienter Maro noster
tumultuosum et sobrium uno eodemque versu descripsit
sub paucorum verborum immutatione convivium. nam ubi
sub apparatu regio procedere solet luxus ad strepitum,

'postquam prima' inquit 'quies epulis' . . .

at cum heroes castigatis dapibus adsidunt, non reducit
quietem, quia nec praecessit tumultus, sed

'postquam exempta fames epulis.' . . .

nostrum hoc convivium, quod et heroici saeculi pudici- 2
tiam et nostri conduxit elegantiam, in quo splendor so-
brius et diligens parsimonia, Agathonis convivio vel
post magniloquentiam Platonis non componere tantum,
sed nec praeferre dubitaverim. nam ipse rex mensae nec 3
in moribus Socrate minor, et in re publica philosopho
efficacior; ceteri qui adestis eminentiores estis ad studia
virtutum, quam ut poetis comicis et Alcibiadi, qui tan-
tum fuit fortis ad crimina, aliisque quibus frequens illud
convivium fuit vos quisquam aestimet comparandos'.
'Bona verba quaeso', Praetextatus ait, 'circa reveren- 4
tiam tantum Socraticae maiestatis. nam reliquis, qui in

7 Aen. 1. 723 || 10 Aen. 1. 216

[NDPT MBV RFA] 1 Hic] Sic NF, ic D, *ubi littera prima debuerat minio ornari* || 2 munusculis D', minisculis B' | posculis B' || 4 una B', unam V' || 5 imitatione A || 8 catigratis ND, escati gratis P | adsidum B' || 11 heroiaci D, heroci T, heroicis M', eroici V || 13 agatonis TR || 14 non *om.* R' || 17 eminentiores estis *om.* A || 18 quam — tantum *om.* B' | alcib; adi (*sic!*) PR', calcibus adi A || 19 *post* frequens *add.* qui M'

illo fuere symposio, haec lumina quis non praeponenda con-
sentiat? sed quorsum tibi, Aviene, hoc tendit exemplum?'
5 'quia sub illorum', inquit, 'supercilio non defuit qui psal-
triam intromitti peteret, ut puella ex industria supra na-
turam mollior canora dulcedine et saltationis lubrico
6 exerceret inlecebris philosophantes. illic hoc fieri temp-
tatum est ut Agathonis victoria celebraretur, nos hono-
rem dei cuius hoc festum est nullo admixtu voluptatis au-
gemus. neque ego sum nescius vos nec tristitiam nec nu-
bilum vultum in bonis ducere, nec Crassum illum quem
Cicero auctore Lucilio semel in vita risisse scribit magno-
pere mirari'.
7 Ad haec cum Praetextatus diceret ludicras voluptates
nec suis Penatibus adsuetas nec ante coetum tam serium
8 producendas, excepit Symmachus: 'quia

Saturnalibus optimo dierum,

ut ait Veronensis poeta, nec voluptas nobis ut Stoicis
tamquam hostis repudianda est, nec ut Epicureis summum
bonum in voluptate ponendum, excogitemus alacritatem
lascivia carentem. et, ni fallor, inveni, ut iocos veterum
ac nobilium virorum edecumatos ex multiiugis libris rela-
9 tione mutua proferamus. haec nobis sit litterata laetitia
et docta cavillatio vicem planipedis et sabulonis, impudica
et praetextata verba iacientis ad pudorem ac modestiam
10 versus imitata. haec res et cura et studio digna veteribus

11 cf. Cic. fin. 5, 92 || 16 Catull. 14, 15

[NDPT MBV RFA] 1 fuerunt RA | sym. posio (*sic!*) ND, symphosio M, symposio *corr.* sympusio B, vel simphosio *add. a. m. in* B, simposio A || 2 corsum N || 3 saltriam NRA || 5 lubrica P' || 6 philosofantes N | temptandum NV' || 7 agothonis D, agatonis TR || 10 nec] ne M || 11 auctorem B' | semel *om.* NDP | scribitur A *certe*, R *ut opinor* || 13 praetextatus cum DP, praetextatus (*om.* cum) N || 14 poenatibus M || 15 excipit VRFA || 17 vobis R' || 18 hosti B', ostis V | repudienda N, repunienda D | epicurei m || 20 inveni *om.* R' | ioos *ut vid.* D || 21 nobiliorum M' | et decumatos T'M, edicumatos A | multiugi V, mutua relatione T, relationem mutuam B' || 24 praetextata *vulg.*, praetexta *codd.* | ad] at vRFA | ad — imitata *ut glossema eicit Timpanarus*

visa est. et iam primum animadverto duos quos eloquentissimos antiqua aetas tulit, comicum Plautum et oratorem Tullium, eos ambos etiam ad iocorum venustatem
ceteris praestitisse. Plautus quidem ea re clarus fuit ut 11
post mortem eius comoediae, quae incertae ferebantur,
Plautinae tamen esse de iocorum copia noscerentur. Cicero 12
autem quantum in ea re valuerit quis ignorat qui vel liberti eius libros quos is de iocis patroni composuit, quos quidam ipsius putant esse, legere curavit? quis item nescit consularem eum scurram ab inimicis appellari solitum?
quod in oratione etiam sua Vatinius posuit. atque ego, 13
ni longum esset, referrem in quibus causis, cum nocentissimos reos tueretur, victoriam iocis adeptus sit; ut ecce pro L. Flacco, quem repetundarum reum ioci opportunitate de manifestissimis criminibus exemit. is iocus in oratione non extat, mihi ex libro Furii Bibaculi notus est,
et inter alia eius dicta celebratur. sed in hoc verbum non 14
casu incidi, volens feci. iocos enim hoc genus veteres nostri dicta dicebant. testis idem Cicero qui in libro epistularum ad Cornelium Nepotem secundo sic ait: *itaque nostri, cum omnia quae dixissemus dicta essent, quae facete et breviter et acute locuti essemus, ea proprio nomine appellari dicta voluerunt.* haec Cicero. Novius vero Pomponiusque iocos non raro dicteria nominant.
Marcus etiam Cato ille Censorius argute iocari solitus 15
est. horum nos ab invidia muniret auctoritas, etiam si nostris cavillaremur, at cum veteribus dicta referamus, ipsa utique auctorum dignitate defendimur. si ergo pro-

20 fr. 1 ed. Müller p. 292 || **25** cf. Plut. Cat. mai. 7, 1

[**NDPTMBVRFA**] **1** visa est] digna est **B**, *sic et* **V'** *nisi fallor* | primo **P'** | duos] dum hos **MB**, duhos **V** | quo **V'** || **4** ut] et **N** || **5** comoedia **MB'** | quae] aequae **B'** | incertae — **6** iocorum *om.* **N** | plautinae] paulatimae **B'** || **8** ioicis **N** || **9** curabit **M** || **11** oratione] ora **D'P'** | vaticinius **N**, vatinus **B** || **16** Furii *vulg.*, fusii **NDPA**, *om.* **T**, fufii *cett.* | bibaculi *Gronov.*, *om.* **T**, vivaculi *cett.* || **18** incidi] indi **P'** | iocus **MBVRA'** || **19** epistolarum *codd. praeter* **T**, *sed hanc varietatem deinceps non notabo* || **22.23** propria nomina **P'** || **23** nevius **B** || **25** solutus **N** || **26** numiret **B'** || **27** referemus **P'B'**, referremus *alia manus correctrix in* **B**

batis inventum, agite quod cuique de dictis talibus in
mentem veniet vicissim memoriam nostram excitando
16 referamus.' placuit universis laetitiae excogitata sobrietas:
et ut Praetextatus incipiendo auctoritatem de exemplo
praeberet hortati sunt.

2 Tum ille: 'dictum volo hostis referre, sed victi et cuius
memoria instaurat Romanorum triumphos. Hannibal
Carthaginiensis apud regem Antiochum profugus face-
2 tissime cavillatus est. ea cavillatio huiusce modi fuit.
ostendebat Antiochus in campo copias ingentes quas bel-
lum populo Romano facturus comparaverat, converte-
batque exercitum insignibus argenteis et aureis floren-
tem. inducebat etiam currus cum falcibus et elephantos
cum turribus equitatumque frenis et ephippiis monilibus
ac faleris praefulgentem. atque ibi rex contemplatione
tanti ac tam ornati exercitus gloriabundus Hannibalem
aspicit et, *putasne*, inquit, *satis esse Romanis haec omnia?*
3 tunc Poenus eludens ignaviam imbelliamque militum eius
pretiose armatorum, *plane*, inquit, *satis esse credo Romanis
haec, et si avarissimi sunt.* nihil prorsum neque tam lepide
neque tam acerbe dici potest. rex de numero exercitus
sui ac de aestimanda aequiperatione quaesiverat, re-
spondit Hannibal de praeda'.

4 Flavianus subiecit: 'sacrificium apud veteres fuit quod
vocabatur propter viam. in eo mos erat ut, siquid ex
epulis superfuisset, igne consumeretur. hinc Catonis iocus
est. namque Albidium quendam, qui bona sua comedisset
et novissime domum quae ei reliqua erat incendio per-
didisset, propter viam fecisse dicebat: quod comesse non
potuerit, id combussisse'.

7ss. cf. Gell. 5, 5, 1ss. || 25 cf. Fest. p. 229M.

[NDPT MBV RFA] 1 doctis N || 4 et] etiam A' || 5 praeberet *om.* P' || 6 sed viti V', seducti F || 7 instauratur M || 8 carthageniensis N, cartaginiensis PMVA, carthaginensis T, carthaniensis R' | apud regem *om.* M' || 10 obtendebat NDP || 11 populo *om.* NDP, *post* Romano *ponit* T | contuebaturque *Madvig. elegantissime* || 12 et aureis *om.* R' || 16 ac] et P || 18 imbelloamque B' || 21 tam *om.* RA | acerue N'DB'V' || 23 annibal R || 25 proterviam B'V, propterviam RF | monserat N, monstrat D, mos fuit T || 26 consumaretur N | hinc *vulg.*, hic *codd.* || 28 reliquerat NDTMB' || 29 proterviam V || 30 combusisse TRA'

5 Symmachus deinde, 'mater M. Bruti Servilia cum pretiosum aere parvo fundum abstulisset a Caesare subiciente hastae bona civium, non effugit dictum tale Ciceronis: *et quidem quo melius emptum sciatis, comparavit Servilia hunc fundum tertia deducta.* filia autem Serviliae erat Iunia Tertia eademque C. Cassii uxor, lasciviente dictatore tam in matrem quam in puellam. tunc luxuriam senis adulteri civitas subinde rumoribus iocisque carpebat, ut mala non tantum seria forent'.

6 Post hunc Caecina Albinus: 'Plancus in iudicio forte amici, cum molestum testem destruere vellet, interrogavit, quia sutorem sciebat, quo artificio se tueretur. ille urbane respondit: *gallam subigo.* sutorium hoc habetur instrumentum, quod non infacete in adulterii exprobrationem ambiguitate convertit. nam Plancus in Maevia Galla nupta male audiebat.'

7 Secutus est Furius Albinus: 'post Mutinensem fugam quaerentibus quid ageret Antonius, respondisse familiaris eius ferebatur: *quod canis in Aegypto: bibit et fugit:* quando in illis regionibus constat canes raptu crocodilorum exterritos currere et bibere'.

8 Eustathius deinde: 'Publius Mucium in primis malivolum cum vidisset solito tristiorem, *aut Mucio*, inquit, *nescio quid incommodi accessit aut nescio cui aliquid boni*'.

9 Inde Avienus: 'Faustus Sullae filius cum soror eius eodem tempore duo moechos haberet, Fulvium fullonis filium et Pompeium cognomine Maculam, *miror*, inquit, *sororem meam habere maculam cum fullonem habeat.*

10 Hic Euangelus: 'apud L. Mallium, qui optimus pictor

1 ss. cf. Suet. Caes. 50 || 20 cf. Aelian. var. 1, 4; anim. 6, 53

[**NDPT MBV RFA**] 1 marter **D** || 3 aste **M** || 4 et quidem *scripsi*, equidem *codd.* | quoquo **MBv** | saciatis **B'** || 6 cassi **M** || 8 ioicisque **NDB'v** || 11 molestium **R**, mollestium *corr.* mollestum **A** || 15 menia **T**, mevia **MBVRF** || 16 pronupta **P'** || 20 rapto **NDPT** | corcodrillorum **PMFA'**, cocodrilorum **T'**, cocodrillorum **ta**, crocodillorum **R** || 22 publium **T** | montium **N**, mocium **D'B'** || 23 solio **ND** || 24 quid] inquit **B**, inquid quid **V**, *priore* inquit *omisso* || 25 sullae *vulgo scribunt*, syllae **NDPTMBVF**, sillae **RA** || 26 duo **ND**, duos *cett.* | fulonis **B'** || 27 pompium **N** | cognomine *om.* **P** || 28 maculam] filium **R** || 29 manlium **TM**

Romae habebatur, Servilius Geminus forte cenabat,
cumque filios eius deformes vidisset, *non similiter*, inquit
Malli, fingis et pingis. et Mallius, in *tenebris enim fingo*,
inquit, *luce pingo*'.
11 Eusebius deinde, 'Demosthenes', inquit, 'excitatus ad
Laidis famam, cuius formam tunc Graecia mirabatur,
accessit ut et ipse famoso amore potiretur. qui ubi dimi-
dium talentum unius pretium noctis audivit, discessit
hoc dicto: οὐκ ἀγοράζω τοσούτου μετανοῆσαι'.
12 Inter haec cum Servius ordine se vocante per vere-
cundiam sileret, 'omnes nos', inquit Euangelus, 'im-
pudentes, grammatice, pronuntias, si tacere talia vis
videri tuitione pudoris, unde neque tuum nec Disarii
aut Hori supercilium liberum erit a superbiae nota, ni
13 Praetextatum et nos velitis imitari'. tunc Servius, post-
quam magis silentium erubescendum vidit, ad libertatem
se similis relationis animavit.
'M.', inquit, 'Otacilius Pitholaus, cum Caninius Rebi-
lus uno tantum die consul fuisset, dixit, *ante flamines,*
14 *nunc consules diales fiunt*'. nec Disarius ultra expro-
brationem taciturnitatis expectans ait

* * * * * * * * * *

15 Post hunc Horus quoque, 'adfero ad vos', inquit,
'δίστιχον Platonis, quo ille adulescens luserit cum tra-
goediis quoque eadem aetate praeluderet:

5 ss. cf. Gell. 1, 8 || 18 cf. Cic. fam. 7, 30, 1 || 23 cf. Gell. 19, 11, 1

[**NDPTMBVRFA**] 3 pingis *om.* **M'** | enim *in ras. in* **P**, eum **V'** || 4 in luce **MbF'** || 5 demostenes **MBV'R'** || 7 famosa **B'V'A'** | ibi **B'** || 9 *Graeca om.* **TM**, *post* ἀγοράζω *om.* **RA** | ATOPAZO **BV**, ATOPAZΩ **A** | τοσούτου] COITOΥ *corr.* COΥΤΟΥ **P** | μετανοῆσαι *vulg.*, METANONKAI **V**, METANONCAI *cett.* || 10 cum *om.* **P'** | se] suo **M** || 12 taceretur alia **T**, tacere alia **M** || 13 tuitione *scripsi*, tuitiorem **D**, tuitionem *cett.* | dissarii **NTRA** || 14 aut hori] athori **N'B'**, autoris **M**, auctoris **B**m, auhori **V'** || 17 audivit **NDP** (*pro* animavit) || 18 Otacilius *Pont.*, octacilius **T**, votacilius *cett.* | pytholaus **NDPTMBVF** | Caninius Revilus *Aldina*, maius servilius **NDP**, gaius servilius *cett.* || 20 dissarius **NTV'RA**, dysarius **Bv** || 21 *post* ait *reliqua pars versus (i. e. paene integer versus) vacat in* **F** || 24 δίστιχον *om.* **T**, AICTIXON **A** | quos **T**, quod **B'** | lucerit **D** || 25 proluderet **TBV**

τὴν ψυχὴν Ἀγάθωνα φιλῶν ἐπὶ χείλεσιν ἔσχον·
ἦλθε γὰρ ἡ τλήμων ὡς διαβησομένη.

Orta ex his laetitia et omnibus in censorium risum 16
remissis ac retractantibus quae a singulis antiquae festi-
vitatis sapore prolata sunt, Symmachus ait, 'hos Platonis
versiculos, quorum magis venustatem an brevitatem
mireris incertum est, legisse memini in Latinum tanto
latius versos quanto solet nostra quam Graecorum lin-
gua brevior et angustior aestimari; et ut opinor haec 17
verba sunt:

Dum semiulco savio
meum puellum savior
dulcemque florem spiritus
duco ex aperto tramite,
animula aegra et saucia
cucurrit ad labias mihi
rictumque in oris pervium
et labra pueri mollia
rimata itineri transitus
ut transilire nititur.
tum si morae quid plusculae
fuisset in coetu osculi,
amoris igne percita
transisset et me linqueret,
et mira prorsum res foret

1 Anthol. Palatin. 5. 78 || **11** sqq. cf. Gell. 19. 11, 4

[**NDPT MBV RFA**] **1–2** *Graeca om.* **TM**, post ψυχὴν *om.* **RA** | ΨΥΧΕΝ **F**, ΤΥΧΗΝ **A** | ΑΓΑΤΩΝΑ **P**, ΑΤΑΘΩΝΑ **BVF** | ΧΙΛΕCΙΝ **V** || **2** ἦλθε *vulg.*, ΕΛΘΕ **B**, ΗΑΘΕ *cett.* | ἡ] Ε **NBF** | τλήμων *vulg.*, ΤΑΜΩΝ **P**, ΤΑΝΜΩΝ *cett.* | ὡς *om.* **NDP**, ΟC **F** | ΔΙΑΒΕCΟΜΕΝΙ **B**, ΔΙΑΒΗCΟΜΕΝΙ **V**, ΔΙΑΒΗCΟΜΗΝΕ **F** || **3** censorum **ND**, i. iudiciorum *ss. in* **D** | risum] iudicium **P** || **4** a *om.* **NDPT** || **6** venustatem **tR'** *et conj. Meurs.*, vetustatem *cett.* | brevivitatem **N** || **7** *post* legisse *inserunt* me **MbRFA** || **15** animula *coni. Carrio ad Gell.* anima *codd.* || **16** labia **TrA** || **17** rictumque **RA**, rectumque *cett.* || **19** itineri *vulg. ex Gellio*, itiner *codd.* || **20** transiliret *libri Gell.* transire *codd.* || **21** plusculi fuisset **M**, fuisset plusculae **RA** || **22** coeptu **M** | exculi **V'** || **24** me relinqueret **NDPF** || **25** prorsus **DP** | fieret *codd.*, moveret *Gell.*, *em. vulg.*

ut ad me fierem mortuus,
ad puerulum intus viverem.

3 Sed miror omnes vos ioca tacuisse Ciceronis, in quibus
facundissimus ut in omnibus fuit: et, si videtur, ut aedi-
tuus responsa numinis sui praedicat ita ego quae me-
moria suggesserit refero dicta Ciceronis.' tum omnibus
2 ad audiendum erectis, ille sic incipit: 'M. Cicero cum apud
Damasippum cenaret et ille mediocri vino posito diceret,
bibite Falernum hoc, annorum quadraginta est: bene,
inquit, *aetatem fert.*

3 Idem cum Lentulum generum suum, exiguae staturae hominem, longo gladio adcinctum vidisset: *quis*, inquit, *generum meum ad gladium adligavit?*

4 Nec Q. Ciceroni fratri circa similem mordacitatem pepercit. nam cum in ea provincia quam ille rexerat vidisset clipeatam imaginem eius, ingentibus lineamentis usque ad pectus ex more pictam – erat autem Quintus ipse staturae parvae – ait: *frater meus dimidius maior est quam totus.*

5 In consulatu Vatinii, quem paucis diebus gessit, notabilis Ciceronis urbanitas circumferebatur. *magnum ostentum*, inquit, *anno Vatinii factum est, quod illo consule nec bruma nec ver nec aestas nec autumnus fuit.* querenti deinde Vatinio quod gravatus esset domum ad se infirmatum venire, respondit, *volui in consulatu tuo venire, sed nox me comprehendit.* ulcisci autem se Cicero videbatur, ut qui respondisse sibi Vatinium meminerat, cum umeris se

25 paullo aliter Plut. Caes. 58

[NDPTMBVRFA] 1 feriem **M** || 2 puerulum *Gronovius*, puerum *codd.* || 4 fecundissimus **NDPR'fA'** || 5 responsa — praedicat *bis scripta in* **D** | ergo **B'** || 7 ad audientibus **V'** | M.] Mem *corr.* **M̄ V** || 8 damasyppum **BV** || 11 lectulum **N** | staturae **a**, naturae *cett.* || 12 adiunctum **R** || 13 ad gladium *om.* **MA'** || 15 ille] ipse **R'A** || 16 cliplectam **N**, clipeamtam **V'** | lineamentis **TB'**, limamentis **D**, liniamentis *cett.* || 17 pictam] pictum **D**, pactam **M'** | more] romae **D** || 18.19 maior est] malorum **B'**, maiorem **V'** || 20 consolatu **NB** | vaticinii **D** | quam **M** || 24 quod *om.* **D** *vertente folio* || 25 consolatu **B'V** || 26 se] si **NDP** | cicero *om.* **R'** || 27 umimeris **M**

rei publicae de exilio reportatum gloriaretur, *unde ergo tibi varices?*

Caninius quoque Rebilus, qui uno die, ut iam Servius 6
rettulit, consul fuit, rostra cum ascendisset, pariter honorem iniit consulatus et eieravit; quod Cicero omni gaudens occasione urbanitatis increpuit, λογοθεώρητος *est Caninius consul;* et deinde: *hoc consecutus est Rebilus, ut quaereretur quibus consulibus consul fuerit.* dicere praeterea non destitit: *vigilantem habemus consulem Caninium, qui in consulatu suo somnum non vidit.*

Pompeius Ciceronis facetiarum impatiens fuit. cuius 7
haec dicta ferebantur: *ego vero quem fugiam habeo, quem sequar non habeo.* sed et cum ad Pompeium venisset, dicentibus sero eum venisse respondit: *minime sero*
veni, nam nihil hic paratum video. deinde interroganti 8
Pompeio ubi gener eius Dolabella esset, respondit: *cum socero tuo.* et cum donasset Pompeius transfugam civitate Romana, *o hominem bellum!* inquit, *Gallis civitatem promittit alienam, qui nobis nostram non potest reddere.* propter quae merito videbatur dixisse Pompeius: *cupio ad hostes Cicero transeat ut nos timeat.*

In Caesarem quoque mordacitas Ciceronis dentes suos 9
strinxit. nam primum post victoriam Caesaris interrogatus cur in electione partis errasset, respondit: *praecinctura me decepit;* iocatus in Caesarem, qui ita toga praecingebatur ut trahendo laciniam velut mollis incederet: adeo ut Sulla tamquam providus dixerit Pompeio, *cave*
tibi illum puerum male praecinctum. deinde cum La- 10

2 cf. Quintil. 11. 3, 143 || 3 ss. cf. Tac. hist. 3. 37 || 9 cf. Cic. fam. 7. 30, 1 || 12 cf. Quint. 6. 3, 109; Cic. ad Att. 8. 7, 2 || 20 Quint. 6. 3, 111 || 25 cf. Sueton. Caes. 45, 3; Dio Cass. 43, 43, 2

[**NDPT MBV RFA**] 1 reis **N′** | puplicae **D** | reportatam **MB′** || 3 caninus **B′**, caninias **V** | revilius **N**, revilus *cett.* || 5 egeravit **P**, exeravit *ut vid.* **V′** || 6 ΛΟΓΟΘΗΩΡΗΤΟC **P**, *om.* **T**, ΛΟΓΟΘΕΩΡΕCΤΟC **BV**, ΛΟΓΟΘΕΩΡΝΤΟC **A** || 7 consultus est **A′** | revilius **N**, revilus *cett.* || 12 fuciam **N**, fugiem **V′** || 14 eum sero **P** | minimo **M** || 15 interrogandi **B′**, interrogati **V′** || 17 tuo] suo **A** || 18 o *om.* **MBV** || 22 caesare **A** || 24 elatione **B′**, lectione **A′** || 25 decipit **M** | locatus **PV** | tota **N** || 27 sulla *vulgo scribunt,* silla **NDPMRA**, sylla *cett., quas varietates in hoc nomine amplius non notabo* | dixerat **NDP′** || 28 malem praecinctam **N**

berius in fine ludorum anulo aureo honoratus a Caesare e vestigio in quattuordecim ad spectandum transiit violato ordine, et cum detrectatus est eques Romanus et comminus remissus, ait Cicero praetereunti Laberio et sedile quaerenti: *recepissem te nisi anguste sederem:* simul et illum respuens et in novum senatum iocatus, cuius numerum Caesar supra fas auxerat. nec impune. respondit enim Laberius: *mirum si anguste sedes qui soles duabus sellis sedere*, exprobrata levitate Ciceroni, qua in-
11 merito optimus civis male audiebat. idem Cicero alias facilitatem Caesaris in adlegendo senatu inrisit palam. nam cum ab hospite suo P. Mallio rogaretur ut decurionatum privigno eius expediret adsistente frequentia dixit:
12 *Romae, si vis, habebit; Pompeis difficile est.* nec intra haec eius mordacitas stetit: quippe ab Androne quodam Laodiceno salutatus, cum causam adventus requisisset comperissetque — nam ille se legatum de libertate patriae ad Caesarem venisse respondit — ita expressit publicam servitutem: ἐὰν ἐπιτύχῃς καὶ περὶ ἡμῶν πρέσβευσον.

13 Vigebat in eo excedens iocos et seria mordacitas, ut hoc est ex epistula ad C. Cassium dictatoris violatorem: *vellem idibus Martiis me ad cenam invitasses, profecto reliquiarum nihil fuisset. nunc me reliquiae vestrae exercent.* idem Cicero de Pisone genero et de M. Lepido lepidissime cavillatus est.'

14 Dicente adhuc Symmacho et, ut videbatur, plura dicturo intercedens Avienus, ut fieri in sermonibus con-

22 ad fam. 12, 4, 1

[**NDPT MBV RFA**] **2** spectandum *vulg.*, expectandum *codd.* | transsiit **D**, transit **TVRFA** || **3** detrectatus **B'RFA** | est *om.* **N** | equos **N** || **4** comminus **T**^{m}**B**, cum minus **NDPMA**, cum mimus **T'RF**, commimus **V** || **9** probata **V'** | ciceronis **TMBVRFA** | quam **T**, quia **RA** | merito **T** || **10** cives **MBV** | audierat **P'**, audebat **A'** | id est **M** || **11** senatum **RA** || **12** publico **N** || **13** privignus **P'** || **14** habebis **A** | pompeius **TMBVRFA** || **15** eius *om.* **RA** | quadam **B'** || **17** se *om.* **D'** | elegatum **M** || **19** *Graeca om.* **TM**, *post* επιτυ *in* ἐπιτυχῃς *om.* **RA** | ΗΜΩ **NDP**, ΗΜΩ **F** | *post* πρέσβευσον *addunt* si obtinueris et pro nobis intercede **TBV** || **20** excedens iocus **MBVFA**, excedens iocis **R** | serva **N** || **21** epitola **V'** | casium **M** || **22** profectis **NDP**

vivalibus solet, 'nec Augustus', inquit, 'Caesar in huius
modi dicacitate quoquam minor et fortasse nec Tullio:
et, si volentibus vobis erit, aliqua eius quae memoria
suggesserit relaturus sum.' et Horus: 'permitte, Aviene, 15
Symmachus explicet de his quos iam nominaverat dicta
Ciceronis, et opportunius quae de Augusto vis referre succe-
dent.' reticente Avieno Symmachus: 'Cicero, inquam, 16
cum Piso gener eius mollius incederet, filia autem con-
citatius, ait filiae: *ambula tamquam vir.* et cum M. Lepi-
dus in senatu dixisset patribus conscriptis ***********
Tullius ait, *ego non tanti fecissem* ὁμοιόπτωτον. sed
perge, Aviene, ne ultra te dicturientem retardem.'

Et ille: 'Augustus inquam Caesar adfectavit iocos, 4
salvo tamen maiestatis pudorisque respectu, nec ut cade-
ret in scurram. Aiacem tragoediam scripserat eandemque 2
quod sibi displicuisset deleverat. postea L. Varius tragoe-
diarum scriptor interrogabat eum quid ageret Aiax suus.
et ille: *in spongiam,* inquit, *incubuit.*

Idem Augustus cum ei quidam libellum trepidus offer- 3
ret et modo proferret manum modo retraheret, *putas,*
inquit, *te assem elephanto dare?*

Idem cum ab eo Pacuvius Taurus congiarium peteret 4
diceretque iam hoc homines vulgo loqui, non parvam
sibi ab illo pecuniam datam: *sed tu,* inquit, *noli credere.*

Alium praefectura equitum submotum et insuper sala- 5

15 dicta fr. 49 ed. Malcovati || **19** cf. ibid. fr. 8 || **22** ib. fr. 50 || **25** ib. fr. 51

[**NDPT MBV RFA**] **2** quoque **TV**, quaquam **B'** || **3** memoriae **B'V'** || **4** thorus **M** || **9** ait filiae, Ambula ⟨tamquam vir, et genero, Ambula⟩ tamquam uxor *Housman C.R.* 32,163 | margus **ND** || **10** duxisset **V** | *quid dixerit Lepidus nemo lepide divinavit* || **11** tullibus **N** | non] ne **B'**, no **V** | ὁμοιόπτωτον] simile factum **T**, simile factum ΟΜΟΙΟΠΟΙΗΤΟΝ **BV**, ΟΜΟΙΟΠΙΩΤΟΝ **MRFA** || **14** aderet **N** || **15** traguaediam *corr.* tragoaediam **B** | scripserat *om.* **R'** | eundemque **A** || **16** delaverat **B'V** | L. Varius *Pontanus,* luctus granis **N**, lucius graius *cett.* | traguediarum **B** || **17** quod **B'** | aiax suus] aiaxus **N'**, aiaxsus **nD** || **18** pomgiam **M** || **19** idem] id est **M'** | quidam *om.* **P'** || **21** elefanto **P**, elaphanto **B**, helephanto **A** || **22** Pacuvius *vulgo scribunt,* pachubius **P**, pacubius *cett.* | congiarum **B'** || **25** praefecturae quitum **NM**, praefecturae equitum **DP**

rium postulantem dicentemque: *non lucri causa dari hoc mihi rogo, sed ut iudicio tuo munus videar impetrasse et ita officium deposuisse*, hoc dicto repercussit: *tu te accepisse apud omnes adfirma, et ego dedisse me non negabo.*

6 Vrbanitas eiusdem innotuit circa Herennium deditum vitiis iuvenem. quem cum castris excedere iussisset, et ille supplex hac deprecatione uteretur: *quo modo ad patrias sedes revertar? quid patri meo dicam?* respondit, *dic me tibi displicuisse.*

7 Saxo in expeditione percussum ac notabili cicatrice in fronte deformem, nimium tamen sua opera iactantem sic leniter castigavit: *at tu cum fugies*, inquit, *numquam post te respexeris.*

8 Galbae, cuius informe gibbo erat corpus, agenti apud se causam et frequenter dicenti, *corrige in me siquid reprehendis*, respondit: *ego te monere possum, corrigere non possum.*

9 Cum multi Severo Cassio accusante absolverentur, et architectus fori Augusti expectationem operis diu traheret, ita iocatus est: *vellem Cassius et meum forum accuset.*

10 Vettius cum monumentum patris exarasset, ait Augustus: *hoc est vere monumentum patris colere.*

11 Cum audisset inter pueros, quos in Syria Herodes rex Iudaeorum intra bimatum iussit interfici, filium quoque eius occisum, ait: *melius est Herodis porcum esse quam filium.*

12 Idem Augustus quia Maecenatem suum noverat stilo esse remisso, molli et dissoluto, talem se in epistulis quas ad eum scribebat saepius exhibebat, et contra castigationem loquendi, quam alias ille scribendo servabat, in

5 cf. dicta fr. 10 ed. Malcovati || 10 ib. fr. 52 || 14 ib. fr. 53 || 18 ib. fr. 54 || 22 ib. fr. 55 || 24 ib. fr. 56 || 28 ib. epist. fr. 47

[NDPT MBV RFA] 2 minus MA' | imperasse VR || 6 quem] que M | secedere mb || 7 hac] ex hac D', ac V || 12 fugiens V || 14 gybbo DB || 15 in *om.* TBV || 19 architectis M || 20 vocatus A | casius M || 22 exarasset — 23 patris *om.* NDP || 24 inter pueros audisset R'A | siria NDRA || 25 binatum NT || 26 melius est] mallem TBV | porcus TBV || 27 filius TBV || 28 maecenatum B' | moverat M | stilo] stoli N, stilum V' || 29 quae B'

epistula ad Maecenatem familiari plura in iocos effusa subtexuit: *vale mi ebenum Medulliae, ebur ex Etruria, lasar Arretinum, adamas Supernas, Tiberinum margaritum, Cilniorum smaragde, iaspi Iguvinorum, berulle Porsenae, carbunculum Hadriae,* ἵνα συντέμω πάντα, μάλαγμα *moecharum.*

Exceptus est a quodam cena satis parca et quasi coti- 13
diana; nam paene nulli se invitanti negabat. post epulum igitur inops ac sine ullo apparatu discedens vale dicenti hoc tantum insusurravit: *non putabam me tibi tam familiarem.*

Cum de Tyriae purpurae quam emi iusserat obscuritate 14
quereretur, dicente venditore. *erige altius et suspice,* his usus est salibus: *quid? ego, ut me populus Romanus dicat bene cultum, in solario ambulaturus sum?*

Nomenculatori suo, de cuius oblivione querebatur, 15
dicenti, *numquid ad forum mandas? – accipe,* inquit, *commendaticias, quia illic neminem nosti.*

Vatinio in prima sua aetate eleganter insultavit. con- 16
tusus ille podagra volebat tamen videri discussisse iam vitium, et mille passus ambulare se gloriabatur. cui Caesar, *non miror,* inquit, *dies aliquanto sunt longiores.*

Relata ad se magnitudine aeris alieni quam quidam 17
eques Romanus dum vixit excedentem ducenties celaverat,

7 dicta fr. 57 ed. Malcovati || 12 ib. fr. 58 || 16 ib. fr. 59 || 19 ib. fr. 60 || 23 ib. fr. 61

[**NDPT MBV RFA**] 1 ad me cenantem **A** || 2 mi ebenum *Jahn.* (*Herm. 2. 247*), meligentium **V**, mel gentium *cett.* | Medulliae *Turnebus Advers. 18. 1,* meculle **NMBVRFA**, melcule **DPT** | ebur ex *om.* **P'** | etria **D**, truria **M** || 3 aretinum **NDPTM** | sapernas **B** | tyberinum **NDP** || 4 cilinarum *ut videtur* **V**, crineorum **R**, cilneorum *cett.* | zmaragde **NDP** | iaspis **a** | iguvinorum *Jahn,* ficulorum **M**, figulorum *cett.* | berille **TrA**, berulae **M** || 5 porsennae **b**, prosenae **V'** | caruunculum **ND** | Hadriae *Jahn.*, habeas *codd.* | *Graeca om.* **T**, *post* πα *in* πάντα *om.* **RA** | INIA **RFA** | ΠΑΝΑ **P'**, ΠΑ *cett. Gr. omissis* **RA** || 6 MAECHARVM **M** || 7 paca **P'** || 8 invitati **B'** || 9 apparatu *om.* **M** || 12 tiriae **NDPV** || 13 suscipe **NM** || 14 me *om.* **A** || 16 nomencultori **T**, nomenculatorio **V**, nomen curatori **F**, nomen ioculatori **A** || 17 numquid *om.* **P'** || 19 vatio **R'** | contusus *Gronou.*, confusus *codd.* || 20 podagro **B'V** | volabat **ND'** || 21 gloriebatur **B'V** || 22 inquit] in qua **D** | sunt *om.* **TN**

culcitam emi cubicularem in eius auctione sibi iussit et praeceptum mirantibus hanc rationem reddidit: *habenda est ad somnum culcita in qua ille, cum tantum deberet, dormire potuit.*

18 Non est intermittendus sermo eius quem Catonis honori dedit. venit forte in domum in qua Cato habitaverat. dein Strabone in adulationem Caesaris male existimante de pervicacia Catonis ait: *quisquis praesentem statum civitatis commutari non volet et civis et vir bonus est.* satis serio et Catonem laudavit et sibi, nequis adfectaret res novare, consuluit.

19 Soleo in Augusto magis mirari quos pertulit iocos quam
ipse quos protulit, quia maior est patientiae quam facun-
diae laus, maxime cum aequanimiter aliqua etiam iocis
20 mordaciora pertulerit. cuiusdam provincialis iocus asper
innotuit. intraverat Romam simillimus Caesari, et in se
omnium ora converterat. Augustus perduci ad se hominem
iussit visumque hoc modo interrogavit: *dic mihi, adu-
lescens, fuit aliquando mater tua Romae?* negavit ille, nec
contentus adiecit: *sed pater meus saepe.*

21 Temporibus triumviralibus Pollio, cum Fescenninos in eum Augustus scripsisset, ait: *at ego taceo. non est enim facile in eum scribere qui potest proscribere.*

22 Curtius eques Romanus deliciis diffluens, cum macrum turdum sumpsisset in convivio Caesaris, interrogavit an mittere liceret. responderat princeps: *quidni liceat?* ille per fenestram statim misit.

23 Aes alienum Augustus cuiusdam senatoris cari sibi non rogatus exsolverat numerato quadragies. at ille pro gratiarum actione hoc solum ei scripsit: *mihi nihil.*

24 Solebat Licinius libertus eius inchoanti opera patrono magnas pecunias conferre; quem morem secutus centum

5 dicta fr. 62 ed. Malcovati

[**NDPT MBV RFA**] **1** culcitram **T**, *om.* **B′** | actione **N′A** || **2** orationem **A′** || **3** tantantum **B′** || **7** in *om.* **V′** || **9** cives **B′** || **10** sero **B′** || **11** novare] nova **B′**, novas re **V** || **12** amirari **B′** || **17** omnium *om.* **F** | hominem ad se **RA** || **19** nec] ne **MA** || **21** paulio **M** || **24** certius **D** | diffluens *vulg.*, defluens *codd.* || **28** augustus *om.* **P′** || **30** scribit **NDP** | nil **NDPT** || **31** lucinius **DP′**

promisit per libellum in quo virgulae superductae pars
ultra pecuniae defectionem protendebatur, vacante infra
loco. Caesar, occasione usus, priori alterum centies sua
manu iunxit, spatio diligenter expleto et affectata litte-
rae similitudine, geminatamque accepit summam, dissi-
mulante liberto, qui postea coepto alio opere leniter fac-
tum suum Caesari obiecit libello tali dato: *confero tibi,
domine, ad novi operis impensam quod videbitur.*

Mira etiam censoris Augusti et laudata patientia. corri- 25
piebatur eques Romanus a principe tamquam minuisset
facultates suas. at ille se multiplicasse coram probavit.
mox eidem obiecit quod ad contrahendum matrimo-
nium legibus non paruisset. ille uxorem sibi et tres esse
liberos dixit. tum adiecit: *posthac, Caesar, cum de hone-
stis hominibus inquiris, honestis mandato.* etiam mili- 26
tis non libertatem tantum sed et temeritatem tulit. in
quadam villa inquietas noctes agebat, rumpente somnum
eius crebro noctuae cantu. prendendam curavit noctuam
miles aucupii peritus, et spe ingentis praemii pertulit.
laudato imperator mille nummos dari iussit. ille ausus est
dicere: *malo vivat,* avemque dimisit. quis non miratus
est non offenso Caesare abisse militem contumacem?

Veteranus cum die sibi dicto periclitaretur, accessit 27
in publico ad Caesarem rogavitque ut sibi adesset. ille
advocatum quem ex comitatu suo elegerat sine mora
dedit commendavitque ei litigatorem. exclamavit in-
genti voce veteranus: *at non ego, Caesar, periclitante te
Actiaco bello vicarium quaesivi, sed pro te ipse pugnavi:*
detexitque impressas cicatrices. erubuit Caesar venitque
in advocationem, ut qui vereretur non superbus tantum
sed etiam ingratus videri.

[NDPT MBV RFA] 4 explecto T, expecto M | effectata *corr.* effecta T, affecta B'V || 6 coepta NDPB' || 13 tres] res NDP || 14 libros N | posthanc NDP, post haec TA, postac M || 15 hominibus — honestis *om.* V' | honestis *om.* P || 17 inquietes MBVRA | somnium F' || 18 predendam P'M', predandam m, prendandam V' || 19 et in spe NDT || 21 male A || 22 abiisse T, abysse A || 26 ligatorem A' || 29 venit venitque ND

28 Delectatus inter cenam erat symphoniacis Toronii Flacci mangonis atque eos frumento donaverat cum in alia acroamata fuisset nummis liberalis, eosdemque postea Toronius aeque inter cenam quaerenti Caesari sic excusavit: *ad molas sunt.*

29 Sublimis Actiaca victoria revertebatur. occurrit ei inter gratulantes corvum tenens, quem instituerat haec dicere: *ave Caesar victor imperator.* miratus Caesar officiosam avem viginti milibus nummum emit. socius opificis, ad quem nihil ex illa liberalitate pervenerat, adfirmavit Caesari habere illum et alium corvum, quem ut adferre cogeretur rogavit. adlatus verba quae didicerat expressit: *ave victor imperator Antoni.* nihil exasperatus satis duxit
30 iubere illum dividere donativum cum contubernali. salutatus similiter a psittaco, emi eum iussit. idem miratus in pica hanc quoque redemit. exemplum sutorem pauperem sollicitavit ut corvum institueret ad parem salutationem, qui impendio exhaustus saepe ad avem non respondentem dicere solebat: *opera et impensa periit.* aliquando tamen corvus coepit dicere dictatam salutationem. hac audita dum transit Augustus respondit: *satis domi salutatorum talium habeo.* superfuit corvo memoria, ut et illa quibus dominum querentem solebat audire subtexeret: *opera et impensa periit.* ad quod Caesar risit emique avem iussit quanti nullam adhuc emerat.

31 Solebat descendenti a Palatio Caesari honorificum aliquod epigramma porrigere Graeculus. id cum frustra saepe fecisset rursusque eum idem facturum vidisset

[**NDPT MBV RFA**] 1 simphoniacis **PM′RA** | toronii **NDPM BVF**, cisteronii *corr.* teronii **T**, turonii **RA** (Thoranium *eum appellant Plin.* & *Suet.*: Toranium *mavult Salm. E. P. 29 Bf*) || 2 fumento **P′** || 3 acreamata **NDP**, ac *dein spatium 9—10 litterarum in* **T** | nummus **Mb** | liberatis **B′V** | eosdem **B′** || 4 turonius **RA** | caesari *om.* **R′** || 5 excusant **N** || 8 haue **NDBV** || 9 nummorum **P** || 10 adfirmari **D** || 11 ut *om.* **M** || 12 rogavit *om.* **P** || 13 habe **NDP**, hac **B′**, have **V** | annoni **D** || 15 psitaco **PbRFA**, psitacho **T**, bsiptaco **B′** || 20 cepit **BA** || 22 curuo **D** || 29 rursumque **TB**

Augustus, breve sua manu in charta exaravit Graecum epigramma, pergenti deinde ad se obviam misit. ille legendo laudare, mirari tam voce quam vultu; cumque accessisset ad sellam, demissa in fundam pauperem manu paucos denarios protulit quos principi daret. adiectus hic sermo: νὴ τὴν σὴν τύχην, Σεβαστέ· εἰ πλέον εἶχον, πλέον ἐδίδουν. secuto omnium risu dispensatorem Caesar vocavit et sestertia centum milia numerare Graeculo iussit.

Vultis aliqua et filiae eius Iuliae dicta referamus? sed 5
si garrulus non putabor, volo de moribus feminae pauca
praemittere, ni quisquam vestrum habeat seria et dis-
cenda quae proferat'. hortantibusque omnibus ut coepto
insisteret, ita de Iulia orsus est: 'annum agebat tricesi- 2
mum et octavum, tempus aetatis, si mens sana superesset,
vergentis in senium, sed indulgentia tam fortunae quam
patris abutebatur, cum alioquin litterarum amor multa-
que eruditio, quod in illa domo facile erat, praeterea mitis
humanitas minimeque saevus animus ingentem feminae
gratiam conciliarent, mirantibus qui vitia noscebant
tantam pariter diversitatem. non semel praeceperat pater, 3
temperato tamen inter indulgentiam gravitatemque ser-
mone, moderaretur profusos cultus perspicuosque comi-
tatus. idem cum ad nepotum turbam similitudinemque
respexerat qua repraesentabatur Agrippa, dubitare de
pudicitia filiae erubescebat. inde blandiebatur sibi Augu- 4
stus laetum in filia animum usque ad speciem procacitatis
sed reatu liberum, et talem fuisse apud maiores Clau-

1 cf. Suet. Aug. 85

[**NDPT MBV RFA**] 1 brevi **NDP** || 1.2 Graecum epigramma *ante* 1 breve *ponit* **A** || 2 obviam ad se **P** || 5 denorios **P'** || 6 *ante Graeca addit* non secundum fatum tuum auguste si plus haberem plus darem **B**; *eadem post Graeca habet* **V**; *in margine in* **F** *leguntur* ... tuam fortunam ... trem princeps quia ... plus haberem ... plus tibi darem (*cetera periere resecto margine*) | *Graeca om.* **TM**, *post* Σ *in* Σέβαστε *om.* **RA** | ΜΗ **BV** | σὴν *om.* **RA** | ΤΥΧΗΝΝ **RA** | Σέβαστε] C *cett. Gr. omissis* **RA** || 10 faminae **B** || 11 ni] ne **NDPT** || 13 habebat **M'** | tricessimum **DR** || 17 mittis **RF'** || 21 inter *om.* **R** | dulgentiam **A** || 22 moderetur **MBV**, moderatur **R'** | cultos **TB'** || 24 de *om.* **NDP** || 25 pudicitiam **P** | augustus *om.* **M'**

diam credere audebat. itaque inter amicos dixit duas habere se filias delicatas, quas necesse haberet ferre, rem publicam et Iuliam.

5 Venerat ad eum licentiore vestitu, et oculos offenderat patris tacentis. mutavit cultus sui postera die morem et laetum patrem affectata severitate complexa est. at ille qui pridie dolorem suum continuerat, gaudium continere non potuit et, *quantum hic*, ait, *in filia Augusti probabilior est cultus?* non defuit patrocinio suo Iulia his verbis: *hodie enim me patris oculis ornavi, heri viri.*

6 Notum et illud. averterant in se populum in spectaculo gladiatorum Livia et Iulia comitatus dissimilitudine: quippe cingentibus Liviam gravibus viris, haec iuventutis et quidem luxuriosae grege circumsedebatur. admonuit pater scripto, videret quantum inter duas principes feminas interesset. eleganter illa rescripsit: *et hi mecum senes fient.*

7 Eadem Iulia mature habere coeperat canos, quos legere secrete solebat. subitus interventus patris aliquando oppressit ornatrices. dissimulavit Augustus deprehensis super vestem earum canis, et aliis sermonibus tempore extracto, induxit aetatis mentionem interrogavitque filiam utrum post aliquot annos cana esse mallet an calva; et cum illa respondisset, *ego, pater, cana esse malo*, sic illi mendacium obiecit: *quid ergo istae te calvam tam cito faciunt?*

8 Item cum gravem amicum audisset Iulia suadentem melius facturam si se composuisset ad exemplar paternae frugalitatis, ait: *ille obliviscitur Caesarem se esse, ego memini me Caesaris filiam.*

1 dicta fr. 63 ed. Malcovati || 18 ib. fr. 64

[NDPT MBV RFA] 2 se habere P || 3 iuliam — 4 eum *recte* NDPT, iulia venerata deum MBV, iulia venerata dominum RFA, i. maritum *add.* F^m || 6 effectata MB' || 7 continueret D', conticuerat P || 10 here NDPT' || 12 gradiatorum ND || 14 grege *om.* F || 16 illa] et illa BV || 18 ceperat BV || 21 earum] ea ND, eius PT || 22 exacto P || 23 malet ND || 25 ille NDPTB' | istae *om.* R' || 27 Iulia — 28 composuisset *om.* V' || 28 facturam brA, *om.* P, futuram *cett.*

9 Cumque conscii flagitiorum mirarentur quo modo similes Agrippae filios pareret, quae tam vulgo potestatem corporis sui faceret, ait: *numquam enim nisi navi plena tollo vectorem.*

10 Simile dictum Populiae Marci filiae, quae miranti cuidam, quid esset quapropter aliae bestiae numquam marem desiderarent nisi cum praegnantes vellent fieri, respondit: *bestiae enim sunt.*

6 Sed ut a feminis ad viros et a lascivis iocis ad honestos revertar, Cascellius iuris consultus urbanitatis mirae libertatisque habebatur, praecipue tamen is iocus eius innotuit. lapidatus a populo Vatinius cum gladiatorium munus ederet, obtinuerat ut aediles edicerent, nequis in harenam nisi pomum misisse vellet. forte his diebus Cascellius consultus a quodam an nux pinea pomum esset respondit: *si in Vatinium missurus es, pomum est.*

2 Mercatori deinde, quem ad modum cum socio navem divideret interroganti, respondisse traditur: *navem si dividis, nec tu nec socius habebitis.*

3 In Galbam eloquentia clarum sed quem habitus, ut supra dixi, corporis destruebat, M. Lollii vox circumferebatur: *ingenium Galbae male habitat.*

4 In eundem Galbam Orbilius grammaticus acerbius inrisit. prodierat Orbilius in reum testis. quem Galba ut confunderet, dissimulata professione eius interrogavit: *quid artium facis?* respondit: *in sole gibbos soleo fricare.*

5 L. Caecilius, cum C. Caesar aliis qui secum pila lusitabant centena sestertia, illi uni quinquaginta dari iussisset: *quid? ego,* inquit, *una manu ludo?*

23 cf. Suet. gramm. 9, 3

[NDPT MBV RFA] 3 sui corporis **P**, corpori sui **B′** || **4** vecterem **N** || **10** Cascellius *Stephanus*, caelius **T**, caecilius *cett.* || **11** is cocus **BV′** | eius *om.* **R** || **12** cum *om.* **B′** | gradiatorium **B′** || **14** mississe **NV** | cassellius **D′BV**, casselius **T** || **15** consaltus **P′** | pomum — **16** est *om.* **B′** || **17** cum *om.* **B′V** | navim **P** || **18** creditur **B** | navim **P** || **20** galbuam **NDP′** | quem] quidem **N** | abitus **P** || **21** lolii **V** || **23** aceruius **NDPB′** || **24** testes **NDPT** || **26** artificium **P** | gilbos **N**, gybbos **M**, gylbos **V** || **27** Lucius] lucilius **VRFA** || **28** illi uni] illum **N**, illius **B′** || **29** ergo **V** | inquit *om.* **NDPT′** | una *om.* **DP**

6 Cum iratus esse P. Clodius D. Laberio diceretur quod ei mimum petenti non dedisset, *quid amplius*, inquit, *mihi facturus es nisi ut Dyrrhachium eam et redeam?* ludens ad Ciceronis exilium.

7 Sed quia et paulo ante Aurelius Symmachus et ego nunc Laberii fecimus mentionem, si aliqua huius atque Publilii dicta referemus, videbimur et adhibendi convivio mimos vitasse lasciviam, et tamen celebritatem quam, cum
2 adsunt, illi excitare pollicentur, imitari. Laberium asperae libertatis equitem Romanum Caesar quingentis milibus invitavit ut prodiret in scaenam et ipse ageret mimos quos scriptitabat. sed potestas non solum si invitet sed et si supplicet cogit, unde se et Laberius a Caesare coactum in prologo testatur his versibus:

3 Necessitas, cuius cursus transversi impetum
voluerunt multi effugere, pauci potuerunt,
quo me detrusti paene extremis sensibus?
quem nulla ambitio, nulla umquam largitio,
nullus timor, vis nulla, nulla auctoritas
movere potuit in iuventa de statu,
ecce in senecta ut facile labefecit loco
viri excellentis mente clemente edita
summissa placide blandiloquens oratio?
et enim ipsi di negare cui nihil potuerunt,
hominem me denegare quis posset pati?
ego bis tricenis annis actis sine nota
eques Romanus ⟨e⟩ Lare egressus meo

5ss. cf. Gell. N. A. 8, 15 || 15 fr. com. Ribbeck^3 p. 359

[NDPT MBV RFA] 1 decio **T** | Laberio **F**^{m} *et vulg.*, valerio *cett.* || 3 dirrachium **NMR**, dyrrachium **DTBVF**, dyrachium **P**, dirachium **A** || 6 publilii **Np**, publii *cett.* || 8 visitasse **B'** || 9 imitari *om.* **A** | laberius **B'** || 11 in cenam **MRa** || 12 scriptabat **B'** || 13 si *om.* **NDPT'** | et] etiam **B** | plicet **B'** || 15 currus **RFA** | impetu **MB'VRFA** || 17 detrusti *Scaliger*, detrusit *codd.* || 20 in iuventa potuit **P'** || 22 clamente **M'**, demente **VA** || 24 di negare] denegare **NMB'VA** | cui *ante* di *ponit* **R** | nil **MRFA** | poterunt **P'** || 26 ego *vulgo edunt*, ergo *codd.* | trecenis **NDP** || 27 e *add. Schneidewin. Rh. Mus. n. F. 2. 636*, ex *Scaliger*, vix *Heinsius*

domum revertar mimus. nimirum hoc die
uno plus vixi mihi quam vivendum fuit.
Fortuna immoderata in bono aeque atque in malo,
si tibi erat libitum litterarum laudibus
florens cacumen nostrae famae frangere,
cur cum vigebam membris praeviridantibus,
satis facere populo et tali cum poteram viro,
non me flexibilem concurvasti ut carperes?
nuncine me deicis? quo? quid ad scaenam adfero?
decorem formae an dignitatem corporis,
animi virtutem an vocis iucundae sonum?
ut hedera serpens vires arboreas necat,
ita me vetustas amplexu annorum enecat.
sepulcri similis nihil nisi nomen retineo.

in ipsa quoque actione subinde se, qua poterat, ulcisce- 4
batur, inducto habitu Syri, qui velut flagris caesus prae-
ripientique se similis exclamabat:

porro Quirites libertatem perdimus;

et paulo post adiecit:

necesse est multos timeat quem multi timent.

quo dicto universitas populi ad solum Caesarem oculos et 5
ora convertit, notantes impotentiam eius hac dicacitate
lapidatam. ob haec in Publilium vertit favorem. is Pu- 6
blilius natione Syrus cum puer ad patronum domini
esset adductus, promeruit eum non minus salibus et in-
genio quam forma. nam forte cum ille servum suum

18 et **20** fr. com. Ribbeck^3 p. 361

[**NDPT MBV RFA**] **1** domum *priori versiculo annectunt* **DBV RFA**, *eiusdem erroris vestigia in* **NPTM** | minus **NDPTA** || **2** *versiculum om.* **NDP** || **3** fortuna] forma **B′** || **5** florens *Lipsius Spec. crit. 1*, floris *codd.* || **6** cur cum] circum **R** || **8** me flexibilem *Bothius*, flexibilem me *codd.*, flexilem me *Buecheler*. || **9** nuncine *Schneidewin.*, nunc *codd.* || **12** edera **P′M** || **13** ita me vetustas] sepulcris similis **V′** | necat **mBVRFA**, vetat **M′** || **14** sepulcris **BVRFA** || **16** siri **DPRA** | veluti **M** || **18** quaerites **B′** || **22** oro **N** | eius *om.* **R** || **23** publilium **dP**, publium *cett.* | publilius **NDP**, publius *cett.* || **24** sirus **PRA**

hydropicum iacentem in area vidisset increpuissetque quid in sole faceret respondit: *aquam calefacit.* ioculari deinde super cena exorta quaestione quodnam esset molestum otium, aliud alio opinante, ille *podagrici pedes* dixit.
7 ob haec et alia manu missus et maiore cura eruditus, cum mimos componeret ingentique adsensu in Italiae oppidis agere coepisset, productus Romae per Caesaris ludos, omnes qui tunc scripta et operas suas in scaenam locaverant provocavit ut singuli secum posita in vicem materia pro tempore contenderent. nec ullo recusante superavit
8 omnes, in quis et Laberium. unde Caesar adridens hoc modo pronuntiavit:

favente tibi me victus es, Laberi, a Syro;

statimque Publilio palmam et Laberio anulum aureum cum quingentis sestertiis dedit. tunc Publilius ad Laberium recedentem ait,

quicum contendisti scriptor, hunc spectator subleva.

9 sed et Laberius sequenti statim commissione mimo novo interiecit hos versus:

Non possunt primi esse omnes omni in tempore.
summum ad gradum cum claritatis veneris,
consistes aegre et citius quam escendas cades:
cecidi ego, cadet qui sequitur: laus est publica.

10 Publilii autem sententiae feruntur lepidae et ad communem usum accommodatissimae, ex quibus has fere memini singulis versibus circumscriptas:

19 fr. com. Ribbeck^3 p. 361 || 24 cf. Gell. N. A. 17,14

[NDPT MBV RFA] 1 idropicum **RA** | increpuissetquo **N**, inqcrepuissetque **P**, increpassetque **T** || **4** opinate **B′** || **5** maior *corr.* maiori **B**, maiora **V** | cura *om.* **B′** || **7** perductus **M**, praeductos **B′**, productos **V** | romam **b** || **11** *ad* quis *add.* vel quibus B^m | *ante* adridens *add.* et **A** || **11.12** hoc modo *om.* **P** || **13** riso **N**, siro **DRA** || **14** publio **MBVRFA** | anullum **D** || **15** publius **NTMBVRFA** || **17** quicum] qui **A** || **22** et] nec **RF′A′**, ne **fa** | escendas *Schneidewin.*, ascendas **NDP**, descendas *cett.*, escensti *Bentl.* | cades *Schneidewin.*, decides **NDPT**, decidas *cett.* || **23** pullica **B** || **24** publii **TMBR′FA**, puplii **V** | lapide **NR′** || **25** ferre **B′**

Beneficium dando accepit qui digno dedit. 11
feras, non culpes quod mutari non potest.
cui plus licet quam par est, plus vult quam licet.
comes facundus in via pro vehiculo est.
frugalitas miseria est rumoris boni.
heredis fletus sub persona risus est.
furor fit laesa saepius patientia. [facit.
improbe Neptunum accusat, qui iterum naufragium
nimium altercando veritas amittitur.
pars benefici est quod petitur si cito neges.
ita amicum habeas, posse ut fieri hunc inimicum putes.
veterem ferendo iniuriam invites novam.
numquam periclum sine periclo vincitur.

Sed quia semel ingressus sum scaenam loquendo, nec 12
Pylades histrio nobis omittendus est, qui clarus in opere
suo fuit temporibus Augusti, et Hylam discipulum usque
ad aequalitatis contentionem eruditione provexit. popu- 13
lus deinde inter utriusque suffragia divisus est, et cum
canticum quoddam saltaret Hylas cuius clausula erat
τὸν μέγαν Ἀγαμέμνονα, sublimem ingentemque Hylas
velut metiebatur. non tulit Pylades et exclamavit e cavea:
σὺ μακρὸν οὐ μέγαν ποιεῖς. tunc eum populus coegit 14
idem saltare canticum, cumque ad locum venisset quem

1 Syri sententiae, ed. Ribbeck^2 v. 55 (B 12 Meyer) || 2 176 R.^{2} (F 11 M.) || 3 106 R.^{2} (C 46 M.) || 4 104 R.^{2} (C 17 M.) || 5 193 R.^{2} (F 28 M.) || 6 221 R.^{2} (H 19 M.) || 7 178 R.^{2} (F 13 M.) || 8 264 R.^{2} (I 63 M.) || 9 416 R.^{2} (N 40 M.) || 10 469 R.^{2} (P 20 M.) || 11 245 R.^{2} (I 16 M.) || 12 645 R.^{2} (V 16 M.) || 13 393 R.^{2} (N 7 M.)

[**NDPT MBV RFA**] 2 feras cum culpes **R** | non *alterum om.* **P'** || 4 facundus comes **R'** || 8 fecit **ND**, *om.* **B'** || 10 benefici **V'**, *ut et Bentleius voluit,* beneficii *cett.* | si cito] scito **N**, si belle *Meyer.* || 11 ut facile fieri *Meyer.* || 12 veterim **P'** | iniuream **P'** || 13 periculum **TMBA** | periculo **TMBA** || 14 nec] non **TMBVRF A** || 15 pilades **NDPTA** || 16 hylam **R**, hilam *cett.* || 18 utrisque **B'** || 19 hilus **N**, hilas **PTMBVF** || 20 *Graeca om.* **T** | ΑΓΜΕΝΝΟΝΑ *corr.* ΑΓΜΕΜΝΟΝΑ **N**, ΑΓΑΜΕΝΝΟΝΑ **PF**, ΑΓΑΜΕΜΝΟΜ **RA** | sublimen **M** | hilas **NDTMVF** || 21 mentiebatur **T** | pilades **DTRA** | et *om.* **NDP** || 22 *Graeca om.* **T**, *post* σὺ μακρο- *om.* **RA** | CI **M** | ΠΟΥΕΙC **F** || 23 salutare **NA'**

reprehenderat, expressit cogitantem, nihil magis ratus
15 magno duci convenire quam pro omnibus cogitare. salta-
bat Hylas Oedipodem, et Pylades hac voce securitatem
16 saltantis castigavit: σὺ βλέπεις. cum in Herculem
furentem prodisset et non nullis incessum histrioni con-
venientem non servare videretur, deposita persona riden-
17 tes increpuit: μωροί, μαινόμενον ὀρχοῦμαι. hac fabula
et sagittas iecit in populum. eandem personam cum
iussu Augusti in triclinio ageret, et intendit arcum et
spicula immisit. nec indignatus est Caesar eodem se loco
18 Pyladi quo populum Romanum fuisse. hic quia fere-
batur mutasse rudis illius saltationis ritum, quae apud
maiores viguit, et venustam induxisse novitatem, inter-
rogatus ab Augusto quae saltationi contulisset, respondit:

αὐλῶν συρίγγων τ' ἐνοπὴν ὁμαδόν τ' ἀνθρώπων.

19 idem cum propter populi seditionem pro contentione inter
se Hylamque habita concitatam indignationem exce-
pisset Augusti, respondit: καὶ ἀχαριστεῖς βασιλεῦ· ἔασον
αὐτοὺς περὶ ἡμᾶς ἀσχολεῖσθαι.'
8 His dictis et excitata laetitia cum in Avieno memoria
florida et amoenitas laudaretur ingenii, mensas secundas
2 minister admovit. et Flavianus: 'multi, ut aestimo, in

15 Hom. Il. K 13

[**NDPT MBV RFA**] 1 maius ratus **Nmb**, magistratus **B'** || 3 hilas **PTM** | oedipedem **N**, oedippodem **M** | pilades **NDPTA** | hac] ac **M** || 4 *Graeca om.* **T** | ΒΛΕΝΕΙC **MBVRFA** || 5 incensum **NDM** || 7 *Graeca om.* **T**, *post* μαι *in* μαινόμενον *om.* **RA** | ΜΟΡΟΙ **M'F** | ΜΑΙΜΟΜΕΝΟΝ **M**, ΜΑΝΕΜΕΝΟΝ **B**, ΜΑΙΝΕΜΕΝΟΝ **V**, ΜΑΙ *cett. Gr. omissis* **RFA** | ΟΡΧΟΙΜΑΙ **M** || 10 misit **P** | se *om.* **P'** || 11 liladi **N**, piladi **TA** || 12 salutationis **NB'** || 14 salutationis **NB'**, salutationi **A'** || 15 *Graeca om.* **TM**, *post* συρι *in* συρίγγων *om.* **RA** | ΑΥΛΟΝ **NDP** | СΥΠΙΠΓΩΝ **N**, CΥΡΙ *cett. Gr. om.* **RA** | ΕΝΟΠΕΝ **BV** | ΟΜΑΛΟΝ **BV** | ΑΝΔΡΩΠΩΝ **B**, ΑΝΑΡΩΠΩΝ **V**, ΑΝΘΡΟΠΟΝ **F** || 18—19 *Graeca om.* **TM**, *post* ἀχαρισ *in* ἀχαριστεῖς *om.* **RA** | ΑΧΡΙCΤΕΙC **V**, ΑΧΑΡΙC *cett. Gr. omissis* **R**, ΧΑΡΙC *cett. Gr. omissis* **A** || 19 ΑΥΤΟΙC **N** | περί] ΗΡΙ **N**, ΗΕΡΙ **DP** | ΑCΧΟΛΕΙCΤΑΙ **BV** || 20 et *om.* **TBV** || 22 admonuit **MBVRFA**

hoc a Varrone dissentiunt, qui in illa lepidissima satura
Menippea, quae inscribitur Nescis quid vesper vehat, de
secunda mensa placentas removit: sed quaeso dicas, Cae-
cina, verba ipsa Varronis, si tibi beneficio memoriae
tenacioris haeserunt'. et Albinus, 'locus', inquit, 'Varro- 3
nis quem referri a me imperas, in his fere verbis est:
bellaria ea maxime sunt mellita quae mellita non sunt:
dulcibus enim cum πέψει *societas infida.* significant autem
bellaria omne mensae secundae genus. nam quae πέμματα
Graeci vel τραγήματα dixerunt, ea veteres nostri appel-
lavere bellaria; vina quoque dulciora est invenire in co-
moediis antiquioribus hoc vocabulo dictaque ea Liberi
bellaria'.

Et Euangelus: 'agite antequam surgendum nobis sit, 4
vino indulgeamus, quod decreti Platonici auctoritate
faciemus, qui aestimavit fomitem esse quendam et igni-
tabulum ingenii virtutisque, si mens et corpus hominis
vino flagret'.

Tunc Eustathius: 'quid agis,' inquit, 'Euangele? an 5
Platonem aestimas haurienda passim vina suasisse, et
non magis inter minuta pocula iucundiorem liberaliorem-
que invitationem, quae fieret sub quibusdam quasi ar-
bitris et magistris conviviorum sobriis, non improbasse?
et hoc est quod in primo et secundo de legibus non inutile
viris esse decernit. nam et modicis honestisque inter 6
bibendum remissionibus refici integrarique animos ad in-
stauranda sobrietatis officia existimavit, redditosque
sensim laetiores ad intentiones rursus capessendas fieri

7 fr. Men. 341 || 12 com. frag. pall. incert. 65 p. 144 Ribb.[3] || 14 sqq. cf. Gell. N.A. 15.2 || 15 Plat. legg. p. 671 B || 26 ib. p. 649 B

[NDPT MBV RFA] 1 satira PF, satyra T || 2 menipea RA | necis B' || 3 placentam T, placentes MVRFA' || 5 albinius M || 8 πέψει *vulg.*, **passi Mb, pepsi** *cett.* **|| 8 significat TM || 9 πέμματα** *om.* **T, ΠΕΡΜΑΤΑ b || 10 ΤΡΑΘΗΜΑΤΑ NDV,** *om.* **T, ΤΡΑΓΕΜΑΤΑ B, ΤΡΑΓΗΝΑΤΑ RA || 11 vina — 13 bellaria** *om.* **T' | inveni B' || 15 creti V', decreto R | pilatonici V || 16 qui] quia NDPT | incitabulum RA || 20 aurienda B'V | passim** *om.* **P' || 21 minata N || 23 magis B || 24 utile VR || 26 remissioribus Mb | instaurando ND || 28 intentiores D | capessendo NDp, capescendas TA**

habiliores; et simul, siqui penitus in his adfectionum cupi-
ditatumque errores inessent quos celaret alioquin pudor
reverens, ea omnia sine gravi periculo libertate per vinum
data detegi et ad corrigendum medendumque fieri oppor-
7 tuniora. atque hoc etiam Plato ibidem dicit non defu-
giendas esse huiusce modi exercitationes adversum pro-
pulsandam vini violentiam, neque ullum umquam con-
tinentem prorsum aut temperantem satis fideliter visum
esse, cui vita non inter ipsa errorum pericula et in mediis
8 voluptatum inlecebris explorata sit. nam cui libentiae
gratiaeque omnes conviviorum incognitae sint, quique
illarum omnino expers sit, si eum forte ad participandas
huius modi voluptates aut voluntas tulerit aut casus
induxerit aut necessitas impulerit, mox deleniri et capi
9 neque mentem eius animumque consistere. congredien-
dum igitur et tamquam in acie quadam cum voluptariis
rebus cumque ista vini licentia comminus decernendum,
ut adversus eas non fuga nec absentia simus tuti, sed vigo-
re animi et constanti praesentia moderatoque usu tem-
perantiam continentiamque tueamur; et calefacto simul
refotoque animo, siquid in eo vel frigidae tristitiae vel tor-
pentis verecundiae fuerit diluamus.
10 Sed quia voluptatum fecimus mentionem, docet Ari-
stoteles a quibus voluptatibus sit cavendum. quinque
enim sunt hominum sensus, quos Graeci αἰσθήσεις
appellant, per quos voluptas animo aut corpori quaeri
11 videtur, tactus gustus odoratus visus auditus. ex his om-
nibus voluptas, quae immodice capitur, ea turpis atque

5 ib. p. 648 B || 15 cf. Gell. N. A. 19. 2 || 23 Aristotel. Eth. Nicom. 7. 4sqq. et cf. Problem. 28, 7 (950a)

[NDPT MBV RFA] 1 siqui] qui NDPT || 2 celeret D', celarent A | alioqui MBV'RF || 4 corrigandum P' || 5 defugiendas *Gellius* fugiendas T, diffugiendas *cett.* || 6 adversus RA || 7 illum B' || 8 prorsus DT || 11 omnis B || 12 expressit N'MB'V', exspers sit P || 13 voluntates M | voluptas P' || 14 deliniri pTRFA || 15 subsistere P || 18 simus — 19 praesentia *om.* B' || 22 deluamus R || 23 sed — 24 cavendum *om.* T | quia] quoniam P | dicet NDP | aristotiles F || 25 AICTHCEIC NV, *om.* T || 27 visus *om.* M' || 28 turbis ND'

improba est. sed enim quae nimia ex gustu atque tactu est, ea igitur gemina voluptas, sicut sapientes viri censuerunt, omnium rerum foedissima est eosque maxime qui sese duabus istis voluptatibus dediderunt gravissimi vitii vocabulis Graeci appellaverunt vel ἀκρατεῖς vel ἀκολάστους, nos eos vel incontinentes dicimus vel intemperantes.
istas autem voluptates duas, gustus atque tactus, id est 12
cibi et Veneris, solas hominibus communes videmus esse cum beluis, et idcirco in pecudum ferorumque animalium numero habetur quisquis est his ferarum voluptatibus occupatus; ceterae ex tribus aliis sensibus proficiscentes
hominum tantum propriae sunt. verba super hac re 13
Aristotelis philosophi in medium proferam, ut quid de his infamibus voluptatibus tam clarus atque inclitus vir
sentiat publicetur: Διὰ τί κατὰ τὴν τῆς ἀφῆς ἢ γεύσεως 14
ἡδονὴν ἐγγινομένην ἐὰν ὑπερβάλωσιν, ἀκρατεῖς λέγονται; οἵ τε γὰρ περὶ τὰ ἀφροδίσια ἀκόλαστοι τοιοῦτοι, οἵ τε περὶ τὰς τῆς τροφῆς ἀπολαύσεις, τῶν δὲ κατὰ τὴν τροφὴν ἀπ' ἐνίων μὲν ἐν τῇ γλώττῃ τὸ ἡδύ, ἀπ' ἐνίων δὲ ἐν τῷ λάρυγγι, διὸ καὶ Φιλόξενος γεράνου λάρυγγα εὔχετο ἔχειν· ἢ διὰ τὸ τὰς ἀπὸ τούτων γιγνομένας ἡδονὰς κοινὰς εἶναι ἡμῖν καὶ τοῖς ἄλλοις ζῴοις, ἅτε δὲ οὐσῶν κοινῶν αἰσχρὰν εἶναι τὴν ὑποταγήν, αὐτίκα τὸν ὑπὸ τούτων ἡττώμενον

[**NDPT MBV RFA**] 2 igitur *om. Arn. Vesal.: certe bene posset exulare* || 3 est *om.* **MB** || 4 duabus istis duabus voluptatibus **B'** | istis *om.* **V'** || 5 appellavere **BV** | ἀκρατεῖς *om.* **T** || 9 in] im **B** || 10 munero **N** || 13 ut] aut **B'** || 14 voluptatibus *om.* **R** | inclytus **NDTMBV** || 15—*p. 160, 5 Graeca om.* **TMF**, *post* 15 κατά *om.* **RA** | τί *vulg. ex Gellio,* ΤΟΙ *codd.* | ΑΑΤΑ **R** || 16 ΗΔΟΝΗ **NDP** | ΙΠΕΡΒΑΛΛΩCIN **N**, ΥΠΕΡΒΑΛΩCI **BV** | ΚΡΑΤΕΙC **N** || 17 ΑΦΟΔΙCIΑ **V** | ἀκόλαστοι — 18 τῶν δέ *om.* **V** | ΤΟΙΤΟΙΟΥ·ΤΟΙ **P** | περί] ΠΙ **P'** || 18 τῆς] ΤΕC **B'** | ΤΡΟFHC (*sic!*) **N** | τροφήν] ΤΡΟΦΗC **D**, ΤΡΦΗΝ **B'V** || 19 ΓΑΩΤΤΗΙ **NDP** | ἡδύ] ΝΑΙ **N**, ΝΑΥ **DP**, ΕΔΥ **BV'**, ΥΔΥ **v** | ἀπ'] ΑΗ **ND**, ΑΝ **V** | ΔΗ **N**, ΑC **V** | τῷ] ΤΟΙ **BV** | ΛΑΡΥΙΓΙ **NDP**, ΛΑΡΙΓΓΙ **B**, ΛΑΡΙΤΤΙ **V** || 20 λάρυγγα *vulg.*, ΛΑΡΙΓ **NDP**, ΛΑΡΙΓΓΑ **B**, ΛΑΡΙΤΤΑ **V** | ΗΥΧΕΤΟ **NDP**, ΕΙΧΕΤΟ **V** || 21 ΑΙΑ **DP** | ΤΩΥΤΟΝ **N**, ΤΟΥΤΟΝ **DP** | ΓΕΝΟΜΕΝΑC **b** | ΚΟΙΝC **NDP** | ΕΙΝΑΤ **BV** || 22 ΖΟΩΙC **N** | ἅτε δέ] ΑΔΕ **B**, ΑΤΔΕ **V** | ΟΥCON **N** | ΚΟΙΝΟΝ **N**, ΚΟΙΩΝ **D**, Κ*ΙΝΟΝ **B**, ΚΩΙΝΟΝ **V** || 23 ΠΟΤΑΓΗΝ **BV** | ΑΥΠΚΑ **D** | τόν *vulg.*, ΤΟ *codd.* | ὑπό] ΠΟ **BV** | ΤΟΥΤΟΝ **NDPB** | ΗΤΙΩΜΕΝΟΝ **BV**

ψέγομεν καὶ ἀκρατῆ καὶ ἀκόλαστον λέγομεν διὰ τὸ ὑπὸ
τῶν χειρίστων ἡδονῶν ἡττᾶσθαι; οὐσῶν δὲ τῶν αἰσθή-
σεων πέντε τὰ ἄλλα ζῷα ἀπὸ δύο μόνον ἥδεται, κατὰ δὲ
τὰς ἄλλας ἢ ὅλως οὐχ ἥδεται ἢ κατὰ συμβεβηκὸς τοῦτο
15 πάσχει. quis igitur habens aliquid humani pudoris volup-
tatibus istis duabus, coeundi atque comedendi, quae ho-
mini cum sue atque asino communes sunt, gratuletur?
16 Socrates quidem dicebat multos homines propterea velle
vivere ut ederent et biberent, se bibere atque esse ut
viveret. Hippocrates autem, divina vir scientia, de coitu
Venerio ita existimabat, partem esse quandam morbi
taeterrimi quem nostri comitialem dixerunt. namque ip-
sius verba haec traduntur, τὴν συνουσίαν εἶναι μικρὰν
ἐπιληψίαν.

* * * * * * * * * * * * *

[**NDPTMBVRFA**] 1—5 *Graeca om.* **TMRFA** || 2 τῶν] TON **B** | XEIPICTON **N** | ἡδονῶν *vulg.*, HΔ ONON *codd.* | OYCΩ **N** | τῶν *vulg.*, TON *codd.* || 3 μόνον *vulg.*, MENON **N**, MΘNΩN **D**, MONΩN **PBV** || 4 CAΛΛAC **V** | OΛΩC **BV** | ἥδεται *vulg.*, HETAI **ND**, ETAI *corr.* HTAI **P**, EΔETAI **B**, EΔHTAI **V** | ἢ *vulg.*, N **NDP**, I **BV** | κατά] KA **BV** | CIMBEBHKOC **N** | TEOYTO **V** || 5 ΠAE-XEI **V** || 8 homines multos **RA** || 9 se] si **NB′** | esse] sese **B′** || 10 hyppocrates **NP**, ippocrates **MBVRFA** || 12 comitalem **N** | *ante* dixerunt *add.* esse **M′** || 13—14 *Graeca om.* **TB**, *post* συ *in* συνουσίαν *om.* **RA** | CYCYAN **V**, CY *cett. Gr. omissis* **RA**, CYCIAN **F** | MAIKPAN **F** | *nihil subscriptum in* **NDPT**, *vacante in omnibus 2—3 versiculorum spatio.* MACROBII THEODOSII V. C. & INL. CONVIVIORVM PRIMI DIEI SATVRNALIORVM EXPLICIT *subscr. in* **MBVRFA**

LIBER TERTIVS

* * * * * * * * * * * * *
violatum, cum se nosset multa caede pollutum, 1

tu genitor cape sacra manu patriosque Penates,
me bello e tanto digressum et caede recenti
adtrectare nefas donec me flumine vivo
abluero.

post Caietae quoque nutricis sepulturam, quo potissi- 2
mum navigans adpellitur quam ad eam partem per quam

. . . fluvio Tiberinus amoeno
in mare prorumpit;

ut confestim in ipso Italiae limine fluviali unda ablutus
possit quam purissime

. . . Iovem Phrygiamque ex ordine matrem

invocare? quid quod Euandrum aditurus per Tiberim 3
navigat, quod eum esset reperturus Herculi sacra cele-

2 Verg. Aen. 2. 717 || 8 ib. 7. 30 || 12 ib. 7. 139

[NDPTMBVRFA] Nihil inscriptum in NDPMBVRFA; Tertius dies F^m^; deest hic multum P^m^, *teste Eyss.*, *ego non dispicio*; in T leguntur: — Aliqui putant nunc sequi principium tertii libri; mihi vero videtur charta quaedam in exemplaribus defuisse secundi duntaxat libri, sicuti praemisi principium (*sic*): nam paulo ante Auctor convivas induxit finito die primo saturnalium ad coenam coeuntes disputationemque coeptam omittentes super Maronis opere, quam distulerant in sequentem diem. Sequitur ergo fragmentum Disputationis super Virgilio Secundi diei et libri Conviviorum saturnalium. Et ut puto Vettius Praetextatus loquitur de pontificiis iuribus. || 1 violatum — multa *om.* NDP, violatum — pollutum *litt. mai. in* V | *post* nosset *add.* et A^m^ || 2 poenates R || 3 e tanto] et ante NDPB′, & anto MV′, et tanta v | et] a v || 4 attractare BV || 6 caitae NDPV′, kaietae B || 7 partem — 10 confestim *om.* V′ || 7 quem P′ || 9 prorumpitur NDP || 10 nimine M || 11 posset NDP || 12 phrygiamque T, frygiamque D, frigiamque *cett.* | ex ordine *om.* P′ || 13 auditurus V | tyberim F

brantem, ut sic purificatus sacris posset hospitalibus
4 interesse? hinc et Iuno ipsa conqueritur non magis quod Aenean contigisset contra suum velle in Italiam pervenire quam quod optato potiretur Tibridis alveo; quia sciret eum hoc amne purificatum posse sacra etiam sibi rite perficere, nam ne supplicari quidem sibi ab eo vellet.
5 nunc quoniam purificationem ad sacra superorum pertinentem deorum in Vergiliana observatione monstravimus, videamus utrum et circa inferorum deorum cultum
6 proprietatem moris idem poeta servaverit. constat dis superis sacra facturum corporis ablutione purgari, cum vero inferis litandum est, satis actum videtur si aspersio sola contingat. de sacris igitur superorum ait Aeneas,

donec me flumine vivo
abluero.

7 at Dido cum sacra dis inferis instituit, ait:

Annam, cara mihi nutrix, huc siste sororem:
dic corpus properet fluviali spargere lympha.

et alibi:

sparserat et latices simulatos fontis Averni.

8 nec non cum Misenum sepulturae mandari refert:

idem ter socios pura circumtulit unda,
spargens rore levi.

sed et cum facit Aenean apud inferos ramum Proserpinae consecraturum, ita infert:

occupat Aeneas aditum corpusque recenti
spargit aqua.

3 Aen. 7. 303 || 14 ib. 2. 719 || 17 ib. 4. 634 || 20 ib. 4, 512 || 22 ib. 6. 229 || 26 ib. 6. 635

[NDPT MBV RFA] 1 sic *om.* **B' || 2 hinc rA, hic** *cett.* **|| 3 aeneam PBVFA || 4 tibridis PB, thybridis NDVF, tybridis T, thybidris M, thibridis RA || 6 ne] nec NDPT || 9 inferiorum V || 10 servarit N',** *om.* **R' || 12 inferos B' | littandum RA | factum B' || 13 superorus B' | enas N || 16 dito N' || 17 annam — sororem** *om.* **M' || 18 limpha DPTVRFA || 20 sarserat P', spargeresat** *ut vid.* **M' || 21 missenum TVF || 24 sed et] sed T**

Verborum autem proprietas tam poetae huic familiaris 2
est ut talis observatio in Vergilio laus esse iam desinat;
nullis tamen magis proprie usus est quam sacris vel
sacrificalibus verbis. et primum illud non omiserim, in quo 2
plerique falluntur,

> . . . extaque salsos
> porriciam in fluctus, . . .

non ut quidam *proiciam*, aestimantes dixisse Vergilium
proicienda exta, quia adiecit *in fluctus*. sed non ita est.
nam et ex disciplina haruspicum et ex praecepto ponti- 3
ficum verbum hoc sollemne sacrificantibus est, sicut
Veranius ex primo libro Pictoris ita dissertationem huius
verbi exsecutus est: *exta porriciunto, dis danto, in altaria
aramve focumve eove quo exta dari debebunt. porricere* ergo, 4
non *proicere* proprium sacrificii verbum est, et quia dixit
Veranius, *in aram focumve eove quo exta dari debebunt*,
nunc pro ara et foco mare accipiendum est cum sacri-
ficium dis maris dicatur. ait enim: 5

> Di quibus imperium est pelagi, quorum aequore curro,
> vobis laetus ego hoc candentem in littore taurum
> constituam ante aras voti reus, extaque salsos
> porriciam in fluctus, et vina liquentia fundam.

ex his docetur in mare rite potuisse porrici exta, non proici.

Constituam ante aras voti reus. 6

6 Aen. 5. 237 || 12 fr. 4 Peter || 19 Aen. 5. 235

[NDPT MBV RFA] 3 quam *om.* R′ || 4 sacrificabilibus F | omisserim V′, omiseram A′ || 6 *inter* extaque *et* salsos *add.* proricio N, *quod vocabulum et in* D^m *legitur, ubi* extaque *est in fine versiculi* || 7 poriciam NDP | *post* fluctus *add.* sed non ita est F || 9 quia T *et vulg.*, qui *cett.* || 10 aruspicum TRFA || 12 venerannius *corr.* verannius A | disserationem B′ || 13 exsecutus est RA | proiciunt ND, poriciunt PT′, porriciunt t, porciunto V | dis danto *vulg.*, dis dando NDPTF, distato B′, distanto *cett.* || 13.14 altaria aramve] altaramve B′ || 14 poricere NDP || 15 proiicere T, proiecere B′V | sacrifici NDT, *fort. recte* || 16 verannius A || 17 sacrificium dis] sacrificiis R′ || 20 cadentem B || 21 saltos B′, altos V || 22 poriciam NDP || 23 ritu B′V′ | porici NDP

haec vox propria sacrorum est, ut reus vocetur qui sus-
cepto voto se numinibus obligat, damnatus autem qui
promissa vota iam solvit. sed de hoc non opus est a me
plura proferri, cum vir doctissimus Eustathius paulo ante
hanc partem plenius exsecutus sit.
7 Est profundam scientiam huius poetae in uno saepe
reperire verbo, quod fortuito dictum vulgus putaret.
multifariam enim legimus quod litare sola non possit
oratio nisi ut is qui deos precatur etiam aram manibus
8 adprehendat. inde Varro Divinarum libro quinto dicit
aras primum asas dictas, quod esset necessarium a sacri-
ficantibus eas teneri, ansis autem teneri solere vasa quis
dubitet? commutatione ergo litterarum aras dici coeptas,
ut Valesios et Fusios dictos prius, nunc Valerios et Furios
9 dici. haec omnia illo versu poeta exsecutus est:

talibus orantem dictis arasque tenentem
audiit omnipotens.

nonne eo additum credideris non quia orabat tantum sed
quia et aras tenebat, auditum? nec non cum ait,

talibus orabat dictis arasque tenebat;

item,

tango aras, medios ignes ac numina testor,

eandem vim nominis ex adprensione significat.
10 Idem poeta tam scientia profundus quam amoenus
ingenio non nulla de veteribus verbis, quae ad proprie-
tatem sacrorum noverat pertinere, ita interpretatus est
11 ut mutato verbi sono integer intellectus maneret. nam

16 Aen. 4. 219 || 20 ib. 6. 124 || 22 ib. 12. 201

[NDPT MBV RFA] 1 sacrarum MBV'R'A' || 8 multifariae MB'V, multifarie b | littare RA || 9 is *om.* B', his A' || 10 varo FA || 11 ausas T', ansas tA || 12 annis N | teneris V || 14 valerios *corr.* valersios M | et Fusios — Valerios *om.* NDP | valerius B' || 18 aditum B' || 19 auditum — 20 tenebat *om.* V' || 22 tanga P' | ignis NDpV' || 23 adprehensione MBV RFA || 24 profundis ND | moenus ND, amnus A' || 26 ita *om.* R' | est *om.* B'

primo pontificii iuris libro apud Pictorem verbum hoc positum est *vitulari:* de cuius verbi significatu Titius ita retulit: *vitulari est voce laetari.* Varro etiam in libro quinto decimo rerum divinarum ita refert quod pontifex in sacris quibusdam vitulari soleat, quod Graeci παιανίζειν vocant.
has tot interpretationis ambages quam paucis verbis docta 12
elegantia Maronis expressit,

. . . laetumque choro paeana canentes!

nam si vitulari est voce laetari, quod est παιανίζειν, nonne in cantu laeti παιᾶνος enarratio verbi perfecta
servata est? et ut huic vocabulo diutius immoremur, 13
Hyllus libro quem de dis composuit ait Vitulam vocari
deam quae laetitiae praeest. Piso ait vitulam victoriam 14
nominari. cuius rei hoc argumentum profert quod postridie nonas Iulias re bene gesta, cum pridie populus a Tuscis in fugam versus sit – unde Populifugia vocantur – post
victoriam certis sacrificiis fiat vitulatio. quidam nomen eius 15
animadversum putant quod potens sit vitae tolerandae, ideo huic deae pro frugibus fieri sacra dicuntur, quia frugibus vita humana toleratur. unde hoc esse animadvertimus? quod ait Vergilius,

cum faciam vitula pro frugibus, ipse venito;

ut *vitula* dixerit pro vitulatione, quod nomen esse sacri-
ficii ob laetitiam facti superius expressimus? memine- 16
rimus tamen sic legendum per ablativum,

1 fr. 5 Peter || 8 Aen. 6. 657 || 22 eclog. 3. 77

[**NDPT MBV RFA**] 1 pontifici **NDP**, pontificis **A** | iuri **A** || 2 significatus **B′** | titus **T**: *nomen vindicat Funaioli GRF p.555 sq.* || 3 retulit — 4 ita *om.* **V′** || 3 est *om.* **R** || 5 παιανίζειν vocant *om. in lacuna quasi 10 litterarum* **NDPT**, ita ianisein vocant **M**, ita ΙΑΝΦΖΕΙΝ vocant **RA**, ita ianizein vocant **F** (*recte* **BV**) || 6 interpretationes **P′** || 6.7 docta eloquentia **P**, docte legantia **B′** || 8 peana **NPTM** || 9 παιανίζειν *om.* **T** || 10 cantu *om.* **NDP** | laetu **M** | ΠΑΙΑΝΟCΕ narratio **NMVRFA**; *spatium 14 litterarum, dein* narratio **T** || 12 hylus **P**, hillus **T**, byllus **M**, Hyginus *Mommsen.* || 13 Piso **T**, *om.* **B′**, post **F**, poso *cett.* || 15 nonnas **A** || 19 deae *om.* **R′** | fugibus **N** || 20 hoc esse *om.* **P′** || 22 vitulam **MB′V** || 25 si degendum **VR′**, si legendum **rA**

cum faciam vitula pro frugibus, . . .

id est cum faciam rem divinam non ove, non capra, sed vitula; tamquam dicat 'cum vitulam pro frugibus sacrificavero'; quod est 'cum vitula rem divinam fecero'.
17 pontificem Aenean vel ex nomine referendorum laborum eius ostendit. pontificibus enim permissa est potestas memoriam rerum gestarum in tabulas conferendi, et hos annales appellant et quidem maximos quasi a pontificibus maximis factos. unde ex persona Aeneae ait,

et vacat annales tantorum audire laborum.

8 Et quia inter decreta pontificum hoc maxime quaeritur quid sacrum, quid profanum, quid sanctum, quid religiosum, quaerendum utrum his secundum definitionem suam Vergilius usus sit et singulis vocabuli sui proprietatem suo more servaverit.
2 Sacrum est, ut Trebatius libro primo de religionibus refert, *quicquid est quod deorum habetur*. huius definitionis poeta memor ubi sacrum nominavit, admonitionem deorum paene semper adiecit:

sacra Dionaeae matri divisque ferebam.

item,

sacra Iovi Stygio quae rite incepta parabam.

item,

. . . tibi enim, tibi maxima Iuno
mactat sacra ferens. . . .

3 Profanum omnes paene consentiunt id esse quod extra fanaticam causam sit, quasi porro a fano et a religione

10 Aen. 1. 373 || 20 ib. 3. 19 || 22 ib. 4. 638 || 24 ib. 8. 84

[NDPT MBV RFA] 3 vitulam] vitula Mb | sacrificarero B' || 5 pontificem — 6 ostendit *om.* P || 8 et quidem *scripsi*, equidem *codd.* || 10 vocat B'R, vacet V || 12 quid profanum A^{m}, *om. cett.* || 14 vocabulis M || 15 more suo BVr, suo more suo *ni fallor* R' || 16 est *om.* B' | regionibus NDP' || 18 autmonitionem B' || 20 dioneae *codd.* || 26 prophanum R | esse quod *om.* T || 27 fanatiam N

secretum. cuius significatus exemplum exsecutus est, cum de luco et aditu inferorum sacro utroque loqueretur:

> . . . procul, o procul este profani,
> conclamat vates, totoque absistite luco.

eo accedit quod Trebatius profanum id proprie dici ait 4
quod ex religioso vel sacro in hominum usum proprietatemque conversum est, quod apertissime poeta servavit cum ait,

> Faune precor miserere, inquit, tuque optima ferrum
> Terra tene, colui vestros si semper honores,
> quos contra Aeneadae bello fecere profanos.

dixerat enim:

> sed stirpem Teucri nullo discrimine sacrum
> sustulerant . . .

unde ostendit proprie profanatum, quod ex sacro promiscuum humanis actibus commodatum est.

Sanctum est, ut idem Trebatius libro decimo Reli- 5
gionum refert, *interdum idem quod sacrum idemque quod religiosum, interdum aliud, hoc est nec sacrum nec reli-*
giosum, est. quod ad secundam speciem pertinet: 6

> sancta ad vos anima, atque istius inscia culpae,
> descendam. . . .

non enim sacro aut religioso eius anima tenebatur, quam sanctam, hoc est incorruptam, voluit ostendere, ut in illo quoque:

> . . . tuque o sanctissima coniunx
> felix morte tua. . . .

3 Aen. 6. 258 || 9 ib. 12. 777 || 13 ib. 12. 770 || 21 ib. 12. 648 || 26 ib. 11. 158

[NDPTMBVRFA] 1 significatur M | exsecutus] et secutus M || 6 religione P′ || 9 obtima N, pptima P′ || 11 profanus P′ || 13 sacro P′ || 15 profanum R′, prophanatum A | promiscum NDMB || 16 commadatum B′ || 18 quod^2 *om.* B′ || 19 alium B′ || 22 discendam N || 23 eius] estius B′ || 26 coniux B′F

in quo castitatis honorem incorruptae uxoris amplexus est: unde et sanctae leges, quae non debeant poenae
7 sanctione corrumpi. quod autem ad priorem speciei definitionem de sancto attinet, id est ut non aliud sit quam sacrum aut religiosum:

ecce levis summo de vertice visus Iuli
fundere lumen apex, . . .

et paulo post:

nos pavidi trepidare metu crinemque flagrantem
excutere et sanctos restinguere fontibus ignes.

hic enim sanctos ac si sacros accipiemus quia divinitus contigerunt. item

. . . tuque o sanctissima vates
praescia venturi . . .

non aliud nisi sacram vocat, quam videbat et vatem et deo plenam et sacerdotem.

8 Superest ut quid sit religiosum cum Vergilio communicemus. Servius Sulpicius religionem esse dictam tradidit quae propter sanctitatem aliquam remota ac seposita a nobis sit, quasi a relinquendo dicta, ut a carendo caeri-
9 monia. hoc Vergilius servans ait,

est ingens gelidum lucus prope Caeretis amnem
religione patrum late sacer; . . .

et adiecit quo proprietatem religionis exprimeret,

. . . undique colles
inclusere cavi, et nigra nemus abiete cingit,

6 Aen. 2. 682 || **9** ib. 2. 685 || **13** ib. 6. 65 || **22** ib. 8. 597 || **25** ib. 8. 598

[NDPT MBV RFA] **1** castitates P' || **2** est *om.* N | poene MF, paene (pene) B'RA || **3** difinitionem NDP, deffinitionem F || **8** post *om.* M' || **10** extutere P' | restringere M || **15** sacrum R'A | quam] quem D | et vatem *om.* D || **18** servus P' || **20** caerimoniae p || **22** caeretis] ceteris M'B'A' || **23** relligione TVRF || **24** quo *om.* N || **26** abiecte M

quae res utique faciebat lucum a populi communione secretum. et ut relictum locum ostenderet non sola adeundi difficultate, adiecit et sanctitatem:

Silvano fama est veteres sacrasse Pelasgos
agrorum pecorisque deo. . . .

secundum Pompeium Festum *religiosi sunt qui facienda* 10
et vitanda discernunt. hinc Maro ait:

. . . rivos deducere nulla
religio vetuit. . . .

quod autem ait *deducere* nihil aliud est quam detergere.
nam festis diebus rivos veteres sordidatos detergere licet,
novos fodere non licet. in transcursu et hoc notandum 11
est, quod et ipse velut praeteriens sub unius verbi signi-
ficatione proiecit. cavetur enim in iure pontificio ut, quo-
niam oves duabus ex causis lavari solent, aut ut curetur
scabies aut ut lana purgetur, festis diebus purgandae
lanae gratia oves lavare non liceat, liceat autem, si cu-
ratione scabies abluenda sit. ideo hoc quoque inter con- 12
cessa numeravit:

balantumque gregem fluvio mersare . . .

quod si huc usque dixisset, licita et vetita confuderat, sed adiciendo *salubri* causam concessae ablutionis expressit.

Nomina etiam sacrorum locorum sub congrua proprie- 4
tate proferre pontificalis observatio est. ergo delubrum
quid pontifices proprie vocent et qualiter hoc nomine
Vergilius usus sit requiramus. Varro libro octavo Rerum 2
divinarum delubrum ait alios aestimare in quo praeter
aedem sit area adsumpta deum causa, ut est in Circo

4 Aen. 8. 600 || 8 Georg. 1. 269 || 20 ib. 1. 272

[**NDPT MBV RFA**] 1 communione populi **R** || 5 pecorisque **a**, pecorique *cett.* || 7 mora **B'** || 8 deduceret **B'** || 9 relligio **TVRF** || 12 foedere **B'** | natandum **A'** || 14 in iure] inique **MBV** || 17 lavari **TMVRA** || 18 adhibenda **P** | consensa **M** || 20 greges **P** || 21 confunderat **T**, confunderet **MBVRFA** || 28 alio **N**

Flaminio Iovis Statoris, alios in quo loco dei simulacrum
dedicatum sit, et adiecit, sicut locum in quo figerent can-
delam candelabrum appellatum, ita in quo deum ponerent
3 nominatum delubrum. his a Varrone praescriptis, intelle-
gere possumus id potissimum ab eo probatum, quod ex
sua consuetudine in ultimo posuit, ut a dei dedicato si-
4 mulacro delubrum coeperit nuncupari. Vergilius tamen
utramque rationem diligenter est exsecutus. ut enim a
postrema incipiamus, observavit delubrum nominaturus
aut propria deorum nomina aut ea quae dis accommo-
darentur inserere:

at gemini lapsu delubra ad summa dracones
effugiunt ....

et ut mox simulacrum nominaret, subtexuit

... saevaeque petunt Tritonidis arcem,
sub pedibusque deae clipeique sub orbe teguntur,

item:

nos delubra deum miseri, quibus ultimus esset
ille dies....

5 illam vero opinionem de area, quam Varro praedixerat,
non omisit:

principio delubra adeunt, pacemque per aras
exquirunt; ...

et mox,

aut ante ora deum pingues spatiatur ad aras.

quid enim est spatiatur quam spatio lati itineris obambulat? quod adiciendo ante aras ostendit aream adsump-

13 Aen. 2.225 || 15 ib. 2.226 || 18 ib. 2.248 || 22 ib. 4.56 || 25 ib. 4.62

[**NDPT MBV RFA**] **1** factoris **N**, statere **B′** | dei **N** || **2** sit] est **P** | fierent candelae **M** || **3** ita – **4** nominatum *om.* **D** || **4** nominatum *om.* **T** || **8** secutus **B′** || **9** delubro **P′** || **10** propria *codex Salisburg. Iani*, proprie *omnes mei* || **14** mox ut **A** || **15** tritonidis *u. ad* **16** teguntur *om.* **V′** || **15** artem **MB′** || **18** miseri *om.* **R′** || **21** omissit **V**, ommisit **A** || **22** delubru **B′V′**, delubrum **v** || **24** mox] nox **NDP′** || **25** aut] ut **B′** | pinguis **Mb** || **26** obambulabat **NDP**

tam deorum causa. ita suo more velut aliud agendo implet arcana.

De dis quoque Romanorum propriis, id est Penatibus, 6
aspersa est huic operi non incuriosa subtilitas. Nigidius
enim De dis libro nono decimo requirit num di Penates
sint Troianorum Apollo et Neptunus, qui muros eis fecisse
dicuntur, et num eos in Italiam Aeneas advexerit. Cornelius quoque Labeo De dis Penatibus eadem existimat.
hanc opinionem sequitur Maro cum dicit,

sic fatus meritos aris mactabat honores,
taurum Neptuno, taurum tibi, pulcher Apollo.

Varro Humanarum secundo Dardanum refert deos 7
Penates ex Samothrace in Phrygiam, et Aeneam ex Phrygia in Italiam detulisse. qui sint autem di Penates in libro
quidem memorato Varro non exprimit: sed qui diligen- 8
tius eruunt veritatem, Penates esse dixerunt per quos penitus spiramus, per quos habemus corpus, per quos rationem animi possidemus: esse autem medium aethera Iovem, Iunonem vero imum aera cum terra et Minervam summum aetheris cacumen: et argumento utuntur quod Tarquinius, Demarati Corinthii filius, Samothracicis religionibus mystice imbutus, uno templo ac sub eodem tecto
numina memorata coniunxit. Cassius vero Hemina dicit Sa- 9
mothracas deos eosdemque Romanorum Penates proprie

10 Aen. 3. 118 || **23** HRR fr. 6 (p. 99); cf. Serv. Aen. 1, 378

[**NDPT MBV RFA**] **1** amore **F′** || **4** asparsa **B′V** | est *om.* **M** || **5** negidiuus **B′** || **6** *supra* troianorum *add.* vel romanorum **a** | neptenus **D′**, neptulus **V′** | eis] ei **B** || **7** num] nunc **M** || **10** sic *om.* **M** | merito sacris **B′V′** || **13** samotrace **Mra**, samathrace **B′**, amotrace **R′A′** | phrygiam **T**, frygiam **NDBV**, frigiam *cett.* | ex] et **B′** | trigia **N**, trygia **D**, troia **P**, frigia **MRFA**, frygiam **B′**, frygia **bV** || **15** quit illentius **N**, quid illentius **D** || **17** rationem *om.* **P′** || **18** possideamus **A′** | aethara **N** || **20** et] ex **F** || **21** demarathi **TMV** | corinthi **TMVRFA** | samothraticis **Tm**, samotracicis **M′**, samothraicis **v**, samotraticis **RFA** || **22** mistice **NDPMRA** | eadem **B′** || **23** vero *om.* **NDP** | emina **NDP** || **24** samothracos **TB′V**, samotracas **A**

dici θεοὺς μεγάλους, θεοὺς χρηστούς, θεοὺς δυνατούς. noster haec sciens ait:

cum sociis natoque Penatibus et magnis dis,

10 quod exprimit θεοὺς μεγάλους. sed et omnia haec nomina cum in uno de supra dictis numinibus servat, doctrinam procul dubio suam de omni hac opinione confirmat. cum enim ait,

Iunonis magnae primum prece numen adora,

τὴν μεγάλην nominavit;

adsit laetitiae Bacchus dator et bona Iuno,

τὴν χρηστήν;

. . . dominamque potentem,

11 τὴν δυνατήν. eodem nomine appellavit et Vestam, quam de numero Penatium aut certe comitem eorum esse manifestum est, adeo ut et consules et praetores seu dictatores, cum adeunt magistratum, Lavinii rem divinam faciant
12 Penatibus pariter et Vestae. sed et Vergilius ubi ex persona Hectoris dixit:

sacra suosque tibi commendat Troia Penates,

mox adiecit:

sic ait et manibus vittas Vestamque potentem
aeternumque adytis effert penetralibus ignem.

3 Aen. 3. 12 || 8 ib. 3. 437 || 10 ib. 1. 734 || 12 ib. 3. 438 || 19 ib. 2. 293 || 21 ib. 2. 296

[NDPT MBV RFA] 1 *Graeca om.* TMA, *post* με *in* μεγάλους *om.* R, μεγάλους] COE *cett. Gr. omissis* R, ΩΕΓΑΟΥC F | *in litteras* ΧΡΗ *desinit codex* D | ΧΡΗCΤΟΥ P | ΔΥΟΝΑΤΟΥC P', ΔΙΝΑΤΟΥC BV || 4 et *om.* BV | haec omnia M || 5 in *om.* TBV || 6 hac omni R || 8 magnis P' | adorat NP || 9 *Graeca om.* T | TEN M | ΜΕCΓΑΛΗΝ M, ΜΗΓΑΛΗΝ B, ΜΕΤΑΑΝΝ V, ΜΕΤΑΛΗΝ R | nominavit] nomina autem M || 10 bachus PTM RA | iuna P' || 11 *Graeca om.* T | ΔΥΡΗCΤΗΝ NP, ΧΡΕΗCΤΗΝ R || 14 eorum *om.* R' || 15 seu dictatores *om.* V' | siu P' || 17 penatibus *om.* M' || 21 vittas *om.* NP, vitas R || 22 aditis PMBRFA | ignis V'

addidit Hyginus in libro quem de dis Penatibus scripsit 13
vocari eos θεοὺς πατρῴους. sed nec hoc Vergilius ignoratum reliquit:

di patrii, servate domum, servate nepotem,

et alibi,

patriique Penates.

Nec minus de sacrificiorum usu quam de deorum scien- 5
tia diligentiam suam pandit. cum enim Trebatius libro primo de Religionibus doceat hostiarum genera esse duo, unum in quo voluntas dei per exta disquiritur, alterum in quo sola anima deo sacratur, unde etiam haruspices *animales* has hostias vocant, utrumque hostiarum genus
in carmine suo Vergilius ostendit. et primo quidem illud 2
quo voluntas numinum per exta monstratur:

. . . mactat lectas de more bidentes,

et mox:

. . . pecudumque reclusis
pectoribus inhians spirantia consulit exta.

alterum illud in quo hostia animalis dicitur, quod eius 3
tantum anima sacratur, ostendit, cum facit Entellum victorem Eryci mactare taurum. nam ut expleret animalis hostiae causas, ipso usus est nomine:

hanc tibi, Eryx, meliorem animam pro morte Daretis.

et ut nuncupata vota signaret, ait *persolvo*, quod de voto proprie dicitur, utque ostenderet persolutum dis, signavit dicens,

4 Aen. 2. 702 || 6 cf. ib. 2. 717 et alibi || 15 Aen. 4. 57 || 17 ib. 4. 63 || 23 ib. 5. 483

[NPTMBVRFA] 1 thygrinus NP, higinus M, yginus V′ || 2 *Graeca om.* T | ΠΑΤΡΟΟΥϹ V | vocari eos *om.* TB′V, vocari *ante* scripserat *collocavit* R′ || 4 patriae NP | nepotum NP || 11 haruspisces N, haruspicis P′, aruspices TRFA, horuspices V || 19 hostia — 21 animalis *om.* V′ || 19 quod eius] quo decus R || 20 entellem B′ || 21 erici PvRFA, *om.* T, herici M || 23 erix PTMVRFA | animam meliorem P || 26 significavit B

sternitur exanimisque tremens procumbit humi bos.

4 videndum etiam ne et illam hostiam ostendat animalem:

sanguine placastis ventos et virgine caesa,
cum primum Iliacas Danai venistis ad oras:
sanguine quaerendi reditus, animaque litandum
Argolica. . . .

nam et *animam* id est hostiae nomen, posuit et *litare* quod significat sacrificio facto placasse numen.

5 In his ipsis hostiis, vel animalibus vel consultatoriis, quaedam sunt quae iniuges vocantur, id est quae numquam domitae aut iugo subditae sunt. harum quoque noster poeta sic meminit:

nunc grege de niveo septem mactare iuvencos
praestiterit, totidem lectas de more bidentes;

et ut iniuges evidentius exprimeret, adiecit:

. . . et intacta totidem cervice iuvencos.

6 *Eximii* quoque in sacrificiis vocabulum non poeticum ἐπίθετον, sed sacerdotale nomen est. Veranius enim in Pontificalibus quaestionibus docet eximias dictas hostias quae ad sacrificium destinatae eximantur e grege, vel quod eximia specie quasi offerendae numinibus eligantur. hinc ait:

quattuor eximios praestanti corpore tauros:

ubi quod eximuntur *eximios*, quod eliguntur *praestanti*
7 *corpore* dicendo monstravit. ambarvalis hostia est, ut

1 Aen. 5. 481 || 3 ib. 2. 116 || 13 ib. 6. 38 || 16 Georg. 4. 540. 551 || 23 ib. 4. 538. 550

[NPT MBV RFA] 1 bosus N || 7 anim N | id est] idem MA | hostiae *om.* B′ || 9 his *om.* RFA || 13 niveo] intacto P || 16 intacto B′ || 18 ΕΤΙΘΗΤΟΝ N, *om.* T, ΕΠΙΤΕΤΟΝ BV | veratius NTMB′VRFA || 19 quaestionibus *om.* V′ || 20 eximuntur P, aestimantur T | ex rege P′, egregie A′ || 21 quod *om.* A′ || 22 hinc *vulgo corrigunt,* hic *codd., non absurde*

ait Pompeius Festus, *quae rei divinae causa circum arva ducitur ab his qui pro frugibus faciunt.* huius sacrificii mentionem in Bucolicis habet ubi de apotheosi Daphnidis loquitur:

haec tibi semper erunt et cum sollennia vota
reddemus nymphis et cum lustrabimus agros,

ubi lustrare significat circumire: hinc enim videlicet et nomen hostiae adquisitum est, ab ambiendis arvis, sed et in Georgicorum libro primo:

terque novas circum felix eat hostia fruges.

observatum est a sacrificantibus ut, si hostia quae ad 8
aras duceretur fuisset vehementius reluctata ostendisset-
que se invitam altaribus admoveri, amoveretur quia in-
vito deo offerri eam putabant. quae autem stetisset oblata,
hanc volenti numini dari aestimabant. hinc noster:

et ductus cornu stabit sacer hircus ad aras,

et alibi:

et statuam ante aras aurata fronte iuvencum.

adeo autem omnem pietatem in sacrificiis quae dis exhi- 9
benda sunt ponit, ut propter contrariam causam Mezen-
tium vocaverit contemptorem deorum. neque enim, ut
Aspro videtur, ideo contemptor divum dictus est, quod
sine respectu deorum in homines impius fuerit, alioquin
multo magis hoc de Busiride dixisset, quem longe cru-
deliorem inlaudatum vocasse contentus est. sed veram 10

5 ecl. 5, 74 || 10 Georg. 1. 345 || 16 ib. 2. 395 || 18 Aen. 9. 627

[**NPT MBV RFA**] 1 qua **B'V** | ri **N** || 3 dafnidis **NPMBVRF** || 6 nimphis **PMRFA**, nimphys **B** || 8 hostiae] habet **B'** || 9 et *om.* **TMB** || 12 reluctata] obser**vata **N**, retenta **P**, relucta **V'** || 13 altaribus] | ad talibus **P** | admavori **P'**, amoveri *corr.* ammoveri **R** | amoveretur *om.* **P**, admoveretur **F** || 14 quae — 15 aestimabant *om.* **V'** || 16 hyrcus **FA** || 18 et *om.* **M** || 21 vocaverunt **M** | contemptorum **N**, contemptorest **B'** || 22 haspro **B** | divum] diu ver **N** || 23 hominem **V** || 24 busiri **B'**, busiridi *ni fallor* **v** | longo **B'** || 25 contemptus **A**

huius contumacissimi nominis causam in primo libro Ori-
ginum Catonis diligens lector inveniet. ait enim Mezen-
tium Rutulis imperasse ut sibi offerrent quas dis primitias
offerebant, et Latinos omnes similis imperii metu ita vo-
visse: 'Iuppiter, si tibi magis cordi est nos ea tibi dare
11 potius quam Mezentio, uti nos victores facias'. ergo quod
divinos honores sibi exegerat, merito dictus a Vergilio
contemptor deorum. hinc pia illa insultatio sacerdotis:

> ... haec sunt spolia et de rege superbo
> primitiae, ...

ut nomine contumaciae cui poenas luit raptas de eo no-
taret exuvias.

6 Mirandum est huius poetae et circa nostra et circa
externa sacra doctrinam. neque enim de nihilo est quod,
cum Delon venit Aeneas, nulla ab eo caesa est hostia
nisi, cum proficisceretur, Apollini et Neptuno res facta
2 divina est. constat enim, sicut Cloatius Verus Ordina-
torum libro secundo docet esse Deli aram apud quam
hostia non caeditur, sed tantum sollenni deum prece
venerantur. verba Cloatii haec sunt: *Deli ara est Apolli-
nis* Γενέτορος *in qua nullum animal sacrificatur, quam*
3 *Pythagoram velut inviolatam adoravisse produnt.* hanc ergo
esse, quae adoratur ab Aenea, Γενέτορος aram poeta
demonstrat; si quidem templum ingressus pontifex nullo
acto sacrificio statim inchoat precem, et ut Γενέτορα
expressius nominaret:

> da pater augurium....

1 HRR fr. 12 (p. 59) || 9 Aen. 11. 15 || 27 ib. 3. 89

[**NPTMBVRFA**] 3 rutilis **A** | dii **M** (diis *non enoto*) || 5 dari **T**, *om.* **M** || 6 mentio **A'** || 7 ductus **V** | *post* dictus *add.* est **Pr** || 8 contector **N** || 12 exuvias notaret **A** || 13 miratum **N** || 14 externae **M** | *ante* est *add.* dictum **M'** || 15 delon] de longe **B'VA'** || 16 nisi *om.* **P'** || 18 deliram **A'** || 19 hostia *om.* **A'** || 20 sunt haec **A** || 21 Γενέτορος *om.* **T** | in qua — 23 Γενέτορος *om.* **B'** || 22 pitagoras *corr.* pitagoram **P**, phitagoram **M**, pithagoram **VR**, pytagoram **A** || 23 Γενέτορος *om.* **T** | poetae **P'** || 25 Γενέτορα *om.* **T**, genetora **MVRFA**, genitura **B'**

at vero cum taurum mox immolat Apollini et Neptuno, 4
apud aliam utique aram factum intellegimus, et bene
supra tantum modo patrem, quod ibi proprium est, et
infra, quod commune est, Apollinem nominat. meminit 5
huius arae et ⟨Varro⟩ Cato de liberis educandis in haec
verba: *nutrix haec omnia faciebat in verbenis ac tubis sine
hostia ut Deli ad Apollinis Genetivi aram.* eodem versu non 6
omittendum puto cur *saxo vetusto* dixerit extructum
templum. Velius Longus, *immutatio est,* inquit, *epitheti:
vult enim dicere vetustatem templi.* hunc multi alii com-
mentatores secuti sunt, sed frigidum est aedificii aetatem
notare. Epaphus autem, vir plurimae lectionis, libro septi- 7
mo decimo ait Delphis quodam tempore evenisse ut tem-
plum religiosum antea et intactum spoliatum incensum-
que sit et adicit multas circa Corinthum urbes insulasque
proximas terrae motu haustas, Delon neque antea neque
postea hoc incommodo vexatam sed semper eodem manere
saxo. Thucydides etiam Historiarum libro tertio idem 8
docet. non mirum ergo si praesidio religionis tutam insu-
lam semper ostendens, ad reverentiam sibi locorum acces-
sisse dicit continuam saxi eiusdem, id est insulae, firmi-
tatem.

Vt servavit Apollinis Genitoris proprietatem patrem 9
vocando, idem curavit Herculem vocando victorem:

> . . . haec, inquit, limina victor
> Alcides subiit. . . .

Varro Divinarum libro quarto victorem Herculem putat 10
dictum, quod omne genus animalium vicerit. Romae autem

18 Thucyd. 2. 8, 2 || 25 Aen. 8. 362

[NPT MBV RFA] 1 tauro NPTVFA | apolloni P′ || 3 tantum-moda B′ || 5 Varro *add.* *Meursius, om.* *codd.* || 6 in] ni B′ || 7 ut *om.* R′ | arum MB′VRFA || 8 venusto A | constructum A || 9 velii A′ | imitatio T | est *om.* P′ | ephitecti M, epithei V′ || 11 sunt secuti BV || 12 epafus NVRFA || 13 evenisse] et venisse N || 14 intantum B′ || 15 *post* multas *add.* terras P | chorintum N, chorinthum B || 18 tuchidides MR, tuchydides BV′, thuchydites A || 23.24 vocando patrem P || 24 vocanda B′ | idem—vocando *om.* V′ || 25 hac B′ || 26 alcidas P, alchides A

Victoris Herculis aedes duae sunt, una ad portam Tri-
11 geminam, altera in foro Boario. huius cognomenti causam
Masurius Sabinus Memorabilium libro secundo aliter ex-
ponit, *Marcus*, inquit, *Octavius Herrenus*, *prima adules-
centia tibicen*, *postquam arti suae diffisus est*, *instituit
mercaturam*, *et bene re gesta decimam Herculi profanavit.
postea cum navigans hoc idem ageret*, *a praedonibus cir-
cumventus fortissime repugnavit et victor recessit. hunc in
somnis Hercules docuit sua opera servatum. cui Octavius
impetrato a magistratibus loco aedem sacravit et signum*,
Victoremque incisis litteris appellavit. dedit ergo epithe-
ton deo quo et argumentum veterum victoriarum Hercu-
lis et commemoratio novae historiae, quae recenti Romano
12 sacro causam dedit, contineretur. nec frustra in eodem
loco dixit,

et domus Herculei custos Pinaria sacri.

quidam enim aram Maximam, cum vicino conflagraret
incendio, liberatam a Pinariis ferunt et ideo sacri custo-
13 dem domum Pinariam dixisse Vergilium. Asper κατὰ
διαστολὴν inquit *Potitiorum*, *qui ab Appio Claudio prae-
14 mio corrupti sacra servis publicis prodiderunt.* sed Vera-
nius Pontificalium eo libro quem fecit de supplicationibus
ita ait: Pinariis, qui novissimi comeso prandio venissent,
cum iam manus pransores lavarent, praecepisse Hercu-

2sqq. fr. 15 Huschke || 16 Aen. 8. 270

[**NPT MBV RFA**] 2 cognomenti *Salmasius Exx. Plinn.* 7. *b. F*, commenti *codd.* || 3 massurius **NPTBRFa**, mansurius **M**, massirius **V**, meassurius **A'** | sabinus *vulgo*, albinus *codd.* | memoralium **N**, memorialium **P** || 5 artis **NMbVRFA** | diffusus **MB'VA'** || 6 re *om.* **NPT** | decimam herculi *om.* **P'** | decimum **M** | prophanavit **A** || 7 circumventos **B'**, circumventum *ut vid.* **V'** || 9 opere **M** | servaturum **B'V** || 10 imperato **NP'A'** | magistratus **P'** | et — 11 appellavit *om.* **V'** || 11 litteris incisis **NP** | pitheton **N** || 13 romanos **R** || 16 domos **NM** || 17 enim *om.* **NPT** | cum] con **NB'** | conflagreret **B'** || 19 asper **V**, ΑCΠΕΡ **NPMBFA**, *om.* **TR** || 19.20 *Graeca om.* **T** | ΔΙΑCΤΛΗΝ **V** | porticiorum **M**, poritiorum **B'**, potiorum **A'** | qui] quia **NPT** | appio] pio **B'** || 21 corupti **P'** | publicus **A** | Veranius *Meursius*, veratius *codd.* || 22 Pontificalium eo *Merkelius*, pontifilis in eo **P'**, pontificalis in eo *cett.* || 23 novissimo **M'** || 24 laverent **P'**

lem, nequid postea ipsi aut progenies ipsorum ex decima gustarent sacranda sibi, sed ministrandi tantum modo causa, non ad epulas convenirent; quasi ministros ergo sacri custodes vocari. ut ipse Vergilius alibi: 15

at Triviae custos iam dudum in montibus Opis,

id est ministra: nisi forte custodem dixit eam quae se prohibuerit et continuerit a sacris, ut ipse alibi:

et custos furum atque avium cum falce saligna
Hellespontiaci servet tutela Priapi.

hic utique custodem prohibitorem avium furumque significat.

Haec ubi dicta, dapes iubet et sublata reponi 16
pocula, gramineoque viros locat ipse sedili.

non vacat quod dixit *sedili.* nam propria observatio est in Herculis sacris epulari sedentes: et Cornelius Balbus Ἐξηγητικῶν libro octavo decimo ait apud aram Maximam observatum ne lectisternium fiat. custoditur in eodem loco 17
ut omnes aperto capite sacra faciant. hoc fit nequis in aede dei habitum eius imitetur, nam ipse ibi operto capite est. Varro ait Graecum hunc esse morem, quia sive ipse sive qui ab eo relicti aram Maximam statuerunt, Graeco ritu sacrificaverunt. hoc amplius addit Gavius Bassus. idcirco enim hoc fieri dicit quia ara Maxima ante adventum Aeneae in Italia constituta est, qui hunc ritum velandi capitis invenit.

5 Aen. 11. 836 || 8 Georg. 4. 110 || 12 Aen. 8. 175

[NPT MBV RFA] 3 ministrantes P || 7 custodierit P || 10 furemque B′ || 13 sedeli P′ || 14 non — sedili *om.* T | vocat A′ | quod] sed B′ || 16 Ἐξηγητικῶν *vulg.*, exhegeticon NPBVRFA, *om.* T, exegeticon M | ait *vulg.*, id NPT, ita *cett.* || 17 ne] nec NMVFA | lectisterminum N | custoditor *corr.* custoditos M || 18 operto TBVR, operato A′ | sacra — 19.20 capite est *om.* V′, *supplet marg.* || 19 aperto MbR | capite *om.* R | operto est capite P || 21 qui *om.* MBVRFA | habeo A | relicta B′ | grego N || 22 gravius NPB′V, graius T, gaius R′ || 23 dicit *om.* R′ | aram N || 24 constitutam R | quae P || 25 invenit *om.* M′

7 Ea quoque quae incuriose transmittuntur a legentium plebe non carent profunditate. nam cum loqueretur de filio Pollionis, id quod ad principem suum spectaret adiecit:

ipse sed in pratis aries iam suave rubenti
murice, iam croceo mutabit vellera luto.

2 traditur autem in libris Etruscorum, si hoc animal insolito colore fuerit inductum, portendi imperatori rerum omnium felicitatem. est super hoc liber Tarquitii transcriptus ex Ostentario Tusco. ibi reperitur: *purpureo aureove colore ovis ariesve si aspergetur, principi ordinis et generis summa cum felicitate largitatem auget, genus progeniem propagat in claritate laetioremque efficit.* huius modi igitur statum imperatori in transitu vaticinatur.

3 Verbis etiam singulis de sacro ritu quam ex alto petita significet vel hinc licebit advertere:

iniecere manum Parcae telisque sacrarunt
Euandri,. . .

nam quicquid destinatum est dis sacrum vocatur, pervenire autem ad deos non potest nisi libera ab onere corporis fuerit anima, quod nisi morte fieri non potest. ita ergo opportune sacratum Halesum facit quia erat
4 oppetiturus. et hic proprietatem et humani et divini iuris secutus est. nam ex manus iniectione paene mancipium designavit, et sacrationis vocabulo observantiam divini

4 eclog. 4. 43 || 16 Aen. 10. 419

[NPT MBV RFA] 1 incoriose B′ | a] e B′ || 3 pollonis NP, pollinis R′ | expectaret NPTB′V | abiecit M′ || 4 in] im B′ || 5 oreo B′ | vellere aluto B || 6 traditor A | libris *vulg. ex Servio,* libro *codd.* | insolite M′ || 7 calore B′ | indutum PT, indictum V′ | imperii Mb | omnium rerum P || 8 liber *om.* NP | libertas quitii B′ | tarquinii T, traquitii V || 9 tusco] suo N | aureo M || 10 ariesque P | aspergatur P | principio NP || 11 felicatate P′ || 12 latioremque M || 14 petito F || 15 avertere R′ || 16 incere NP | pastae V′ | sacrarum NPM || 18 aestimatum M || 19 autem *om.* NPT | a deos B′, ad deos *post* non potest *ponit* T | potest anima nisi P | honere PR || 21 halaesum NBF, alesum MV || 22 oppititurus N, opetiturus A | et *alterum*] ab R | humana et divina N || 23 paene *vulg.*, poenae (penae) NPT, poene (pene) *cett.* || 24 divinis A

iuris implevit. hoc loco non alienum videtur de condicione 5
eorum hominum referre quos leges sacros esse certis dis
iubent, quia non ignoro quibusdam mirum videri quod,
cum cetera sacra violari nefas sit, hominem sacrum ius
fuerit occidi. cuius rei causa haec est. veteres nullum 6
animal sacrum in finibus suis esse patiebantur, sed abi-
gebant ad fines deorum quibus sacrum esset, animas
vero sacratorum hominum, quos ζόανας Graeci vo-
cant, dis debitas aestimabant. quem ad modum igitur, 7
quod sacrum ad deos ipsos mitti non poterat, a se tamen
dimittere non dubitabant, sic animas, quas sacras in cae-
lum mitti posse arbitrati sunt, viduatas corpore quam
primum illo ire voluerunt. disputat de hoc more etiam 8
Trebatius Religionum libro nono, cuius exemplum, ne sim
prolixus, omisi. cui cordi est legere, satis habeat et auc-
torem et voluminis ordinem esse monstratum.

Non nullorum quae scientissime prolata sunt male 8
enuntiando corrumpimus dignitatem, ut quidam legunt:

> discedo ac ducente dea flammam inter et hostes
> expedior, . . .

cum ille doctissime dixerit *ducente deo*, non *dea*. nam et 2
apud Calvum Aterianus adfirmat legendum,

> pollentemque deum Venerem,

non *deam*. signum etiam eius est Cypri barbatum corpore
sed veste muliebri, cum sceptro ac statura virili et putant
eandem marem ac feminam esse. Aristophanes eam Ἀφρόδι- 3

19 Aen. 2. 632 || **22** fr. 7 Morel || **26** FCA 1 p. 563 fr. 702 Kock

[NPT MBV RFA] **4** violara **N**, violare **PT** || **7** sacratum esset **Mb** || **8** sacrorum **B′** | ζόανας *Rhodiginus Ant. Lectt. 12, 11,* zanas *codd.,* ζωγάνας Liebrecht Philol. 22, 710 || **11** demittere **RFA** || **13** ire illo **TBV** || **14** trebutius **N** || **22** calbum **M** | Aterianus *Jan.,* atherianum **M**, actherianus **b**, aetherianus *cett.* || **23** veneremus **N** || **24** cipri **PMR**, cybri **B′** || **25** statura *codd.,* natura *Heinrich de Hermaphroditis p. 27. quod quonam modo in statua sub veste scilicet lapidea repraesentari potuerit, nullatenus capio* | viri **RFA** || **26** aristofanes **M** | eam] etiam **F′** | afroditon **R**, aphridioton **A**

τον appellat. Laevinus etiam sic ait: *Venerem igitur almum adorans, sive femina sive mas est, ita uti alma noctiluca est.* Philochorus quoque in Atthide eandem adfirmat esse lunam et ei sacrificium facere viros cum veste muliebri, mulieres cum virili, quod eadem et mas aestimatur et femina.

4 Hoc quoque de prudentia religionis a Vergilio dictum est:

decidit exanimis vitamque reliquit in astris
aeriis. . . .

Hyginus enim De proprietatibus deorum cum de astris ac de stellis loqueretur, ait oportere his volucres immolari. docte ergo Vergilius dixit apud ea numina animam volucris remansisse quibus ad litandum data est.

5 Nec nomen apud se, quod fortuitum esse poterat, vacare permittit:

matrisque vocavit
nomine Casmillae mutata parte Camillam.

6 nam Statius Tullianus De vocabulis rerum libro primo ait dixisse Callimachum Tuscos Camillum appellare Mercurium, quo vocabulo significant praeministrum deorum. unde Vergilius ait Metabum *Camillam* appellasse filiam,
7 Dianae scilicet praeministram. nam et Pacuvius cum de Medea loqueretur:

caelitum camilla, expectata advenis, salve hospita.

Romani quoque pueros et puellas nobiles et investes camillos et camillas appellant flaminicarum et flaminum prae-

1 fr. 26 Morel || **3** FGrHist 328, 184 || **8** Aen. 5. 517 || **16** ib. 11. 542 || **19** fr. 723 Pfeiffer || **24** Med. fr. 13 Ribbeck[3]

[NPT MBV RFA] 1 ieiunus **M**, gaeninus *ut vid.* **b** || **3** attide **NPVFA**, atride **T**, adtide **M**, atide **R** | eandemque **B′** || **4** facile **R′** | murieres **B′** || **9** aereis **MBVRfA**, aeris **F′** || **10** Hyginus **T**, yginus *cett.* || **12** docta **M** | dixit *om.* **R**, ait *ss. alia manu* | volucri **R′FA′** || **14** nec *om.* **P′** || **17** putata **R** || **18** rerum] deorum *conj. Eyss.* || **21** matabum **P′** | camillum **R′** || **22** praeministramus **N**, reministram **M** | pacuvius *vulg.*, pachubius **P**, paucibius **A′**, pacubius *cett.* || **25** et *prius om.* **MBVRFA** || **26** flamminicarum **TRFA** | flamminum **A**

ministros. hanc quoque observationem eius non convenit 8
praeterire:

'mos erat', inquit, 'Hesperio in Latio, quem protinus urbes
Albanae coluere sacrum, nunc maxima rerum
Roma colit.'

Varro De moribus morem dicit esse in iudicio animi, quem 9
sequi debeat consuetudo. Iulius Festus De verborum significationibus libro tertio decimo: *mos est*, inquit, *institutum
patrium pertinens ad religiones caerimoniasque maiorum.*
ergo Vergilius utrumque auctorem secutus et primo qui- 10
dem Varronem, quoniam ille dixerat morem praecedere,
sequi consuetudinem, postquam dixit *mos erat*, subiunxit
quem protinus urbes Albanae coluere, et *nunc maxima
rerum Roma colit*, quo perseverantiam consuetudinis mon- 11
strat. et quoniam Festus pertinere ad caerimonias ait, hoc
idem docuit Maro adiciendo *sacrum*:

quem protinus urbes
Albanae coluere sacrum.

mos ergo praecessit et cultus moris secutus est, quod est 12
consuetudo: et hic definitionem Varronis implevit. adiciendo deinde *sacrum* ostendit morem caerimoniis dicatum, quod Festus asseruit. idem observavit et in duodeci- 13
mo libro cum ait:

... morem ritusque sacrorum
adiciam, ...

in quo ostendit aperte morem esse ritus sacrorum. sed 14
historiae quoque fidem in his versibus secutus est,

mos erat Hesperio in Latio

9 13. p. 157 ed. Müller || 25 Aen. 12. 836

[NPT MBV RFA] || 10 pertinens *om.* P | pertinens — maiorum *post* 11 utrumque *repetit* V, *dein et haec et* 11 Ergo virgilius utrumque *quae praecesserant delet scriba et denuo incipit* Ergo virgilius *etc.* | auctorum B || 14 culuere B | et nunc — 19 coluere *om.* T || 15 quo] quod NP | perseverentiam MV || 21 diffinitionem V || 22 *ante* dicatum *add.* esse P || 27 in — sacrorum *om.* NP || 28 versibus] verbis R'

et reliqua. servavit enim regnorum successionem, quippe primi regnaverunt Latini, inde Albani et inde Romani. ideo, *mos erat*, primum dixit, *Hesperio in Latio;* et postea, *quem protinus urbes Albanae coluere sacrum*, deinde subiecit, *nunc maxima rerum Roma colit.*

9 Excessere omnes adytis arisque relictis
di quibus imperium hoc steterat. . . .

et de vetustissimo Romanorum more et de occultissimis
2 sacris vox ista prolata est. constat enim omnes urbes in alicuius dei esse tutela, moremque Romanorum arcanum et multis ignotum fuisse ut, cum obsiderent urbem hostium eamque iam capi posse confiderent, certo carmine evocarent tutelares deos; quod aut aliter urbem capi posse non crederent, aut etiam si posset, nefas aesti-
3 marent deos habere captivos. nam propterea ipsi Romani et deum in cuius tutela urbs Roma est et ipsius urbis
4 Latinum nomen ignotum esse voluerunt. sed dei quidem nomen non nullis antiquorum, licet inter se dissidentium, libris insitum et ideo vetusta persequentibus quicquid de hoc putatur innotuit. alii enim Iovem crediderunt, alii Lunam, sunt qui Angeronam, quae digito ad os admoto silentium denuntiat, alii autem quorum fides mihi videtur
5 firmior, Opem Consiviam esse dixerunt. ipsius vero urbis nomen etiam doctissimis ignoratum est, caventibus Romanis ne quod saepe adversus urbes hostium fecisse se noverant, idem ipsi quoque hostili evocatione paterentur,
6 si tutelae suae nomen divulgaretur. sed videndum ne quod non nulli male aestimaverunt nos quoque confundat, opinantes uno carmine et evocari ex urbe aliqua deos et

6 Aen. 2. 351; cf. Plin. N. H. 3, 65; 28, 18; Solin. 1, 6; Serv. Aen. 1, 281

[NPT MBV RFA] 2 inde] deinde P | inde] deinde T || 4 urbes ***vulgo ex Vergilio.*** **una** ***codd.*** **| sacrum** ***vulgo ex Vergilio,*** **viri** ***codd.*** **|| 6 aditis NPMRFa, aditus A' || 8 deo cultissimis N || 9 ista** ***om.*** **RFA || 10 diei V || 12 campi B' | certo — 14 crederent** ***om.*** **V' | tutelabares N || 14 etiam** ***om.*** **P || 16 est et] est ut NP, esset M || 18 licet** ***om.*** **TR || 19 vetustas T'MBVRFA || 21 angoronam P, angeroniam T || 23 consivio** ***ut vid.*** **P', consiliam M || 24 etiam a doctissimis M | ignotum P | romanis** ***om.*** **R || 26 evocationem B || 29 vocari N**

ipsam devotam fieri civitatem. nam repperi in libro quin-
to Rerum reconditarum Sammonici Sereni utrumque car-
men, quod ille se in cuiusdam Furii vetustissimo libro
repperisse professus est. est autem carmen huius modi quo 7
di evocantur cum oppugnatione civitas cingitur:

*Si deus, si dea est, cui populus civitasque Carthaginiensis
est in tutela, teque maxime, ille qui urbis huius populique
tutelam recepisti, precor venerorque veniamque a vobis peto
ut vos populum civitatemque Carthaginiensem deseratis, loca
templa sacra urbemque eorum relinquatis, absque his abeatis* 8
*eique populo civitati metum formidinem oblivionem iniciatis,
proditique Romam ad me meosque veniatis, nostraque vobis
loca templa sacra urbs acceptior probatiorque sit, mihique
populoque Romano militibusque meis praepositi sitis ut
sciamus intellegamusque. si ita feceritis, voveo vobis templa
ludosque facturum.*

In eadem verba hostias fieri oportet auctoritatemque 9
videri extorum, ut ea promittant futura. urbes vero
exercitusque sic devoventur iam numinibus evocatis, sed
dictatores imperatoresque soli possunt devovere his ver-
bis:

Dis pater Veiovis Manes, sive vos quo alio nomine fas 10
*est nominare, ut omnes illam urbem Carthaginem exerci-
tumque quem ego me sentio dicere fuga formidine terrore
compleatis quique adversum legiones exercitumque nostrum
arma telaque ferent, uti vos eum exercitum eos hostes eosque
homines urbes agrosque eorum et qui in his locis regionibus-
que agris urbibusque habitant abducatis, lumine supero*

6 ss. Huschke, Iurispr. Anteiust. Fr., Furius fr. 1

[**NPT MBV RFA**] **2** reconditorum **N**, conditarum **TBV** | sereni **r**, servii **F**, serini *cett.* || **3** quod] quae **NP** | fuerii **BV** | libro *om.* **M** || **4** huiusmodo **P'** || **5** opugnatione **N**, apugnatione **M** || **6** carthaginiensis **BvR**, *corrupte mille modis alii, quas variationes deinceps tacebo* || **10** habeatis **M** || **11** *ante* civitati *add.* et **T** | metum *om.* **P** || **12** meosque] nosque **P** || **13** mihi quoque **B'** || **19** excitusque **N** || **22** veiovis] vediovis **NT** (dio *in ras. in* **N**), vel iovis *in rasura* **P** | vos *post* sive *om.* **NP**, eos **T** || **23** nominare] nomine vocare **T** || **24** terroreque **P**, terrorum **B'** || **28** abdicatis **P**, adducatis **R**

*privetis exercitumque hostium urbes agrosque eorum quos me
sentio dicere, uti vos eas urbes agrosque capita aetatesque eo-
rum devotas consecratasque habeatis ollis legibus quibus*
11 *quandoque sunt maxime hostes devoti. eosque ego vicarios
pro me fide magistratuque meo pro populo Romano exer-
citibus legionibusque nostris do devoveo, ut me meamque
fidem imperiumque legiones exercitumque nostrum qui in
his rebus gerundis sunt bene salvos siritis esse. si haec ita
faxitis ut ego sciam sentiam intellegamque, tunc quisquis
votum hoc faxit ubiubi faxit recte factum esto ovibus atris*
12 *tribus. Tellus mater teque Iuppiter obtestor.* cum Tellurem
dicit, manibus terram tangit: cum Iovem dicit, manus ad
caelum tollit: cum votum recipere dicit, manibus pectus
13 tangit. in antiquitatibus autem haec oppida inveni devota:
†Stonios†, Fregellas, Gavios, Veios, Fidenas; haec intra Ita-
liam, praeterea Carthaginem et Corinthum, sed et multos
exercitus oppidaque hostium Gallorum Hispanorum Afro-
rum Maurorum aliarumque gentium quas prisci loquuntur
14 annales. hinc est ergo quod propter huius modi evocatio-
nem numinum discessionemque ait Vergilius,

excessere omnes adytis arisque relictis
di, . . .

et ut tutelares designaret, adiecit:

quibus imperium hoc steterat.

15 utque praeter evocationem etiam vim devotionis ostende-
ret, in qua praecipue Iuppiter ut diximus invocatur, ait:

[NPT MBV RFA] 1.2 mezentio M | uti] ut NPT || 3 ullis Mb || 4 viarios N, vocarios B′ || 5 magistratique B′ || 6 do] deo MRA, *om.* V | me *om.* P′ || 8 gerundi B | *ante* siritis *add.* vos R, siritis NF′, siveritis *in rasura* P, sinetis TBVA′, sinatis Mfa, iri sinetis R || 9 facitis M, faxistis R′ | sententiam N || 10 hoc votum P, votum ut M | faxit *om.* T, faxis VRFA | ubiubi] ubi MBVRFA || 11 te, Tellus *Huschke* || 12 manibus N || 14 obpida N || 15 tonios P | fregella TBV′ | Gavios *vulg.*, scavios B, camos R, cavios *cett.* || 18 quos B′ | prisce M || 20 discensionemque N, discessionem BV || 21 adytis T, aditis *cett.*

> ... ferus omnia Iuppiter Argos
> transtulit.

videturne vobis probatum sine divini et humani iuris 16
scientia non posse profunditatem Maronis intellegi?'

Hic cum omnes concordi testimonio doctrinam et poetae 10
et enarrantis aequarent, exclamat Euangelus diu se succu-
buisse patientiae, nec ultra dissimulandum quin in me-
dium detegat inscientiae Vergilianae vulnera. 'et nos', 2
inquit, 'manum ferulae aliquando subduximus, et nos
cepimus pontificii iuris auditum: et ex his quae nobis nota
sunt Maronem huius disciplinam iuris nescisse constabit.
quando enim diceret: 3

> caelicolum regi mactabam in littore taurum,

si sciret taurum immolari huic deo vetitum aut si didi-
cisset quod Ateius Capito comprehendit? cuius verba ex
libro primo de iure sacrificiorum haec sunt: *itaque Iovi
tauro verre ariete immolari non licet.* Labeo vero sexage- 4
simo et octavo libro intulit, nisi Neptuno Apollini et
Marti, taurum non immolari. ecce pontifex tuus quid apud
quas aras mactetur ignorat, cum vel aedituis haec nota sint
et veterum non tacuerit industria'.

Ad haec Praetextatus renidens: 'quibus deorum tauro 5
immoletur si vis cum Vergilio communicare, ipse te do-
cebit:

> taurum Neptuno, taurum tibi, pulcher Apollo.

vides in opere poetae verba Labeonis? igitur ut hoc docte, 6
ita illud argute. nam ostendit deo non litatum ideo secutum:

13 Aen. 3. 21 || 15sqq. fr. 13 Huschke || 17sqq. fr. 6 Huschke || 25 Aen. 3. 119

[NPT MBV RFA] 1 agros B'F || 5 hic] nam BV | testimonio *om.* M' || 6 narrantis TR || 8 vulnus P || 9 perulae M || 10 coepimus BvR | aditum B' | nota] facta V' || 12 quando] *sane malim* quomodo || 13 caelipolum M || 14 tauro RF | didicisset] comprehendisset P || 15 acteius T, dat eius A' || 17 arite NP | laveo NPM | sexauesim MR'FA' || 20 nota] no N, non M | sit N || 21 tacuerunt B', tacuerint V || 26 lebeonis NP | docte] te MB || 27 argute] arguit te M, arguit b | deo *vulg.*, ideo *codd.*, sed *mihi quidem locus nequit intelligi*

horrendum dictu et visu mirabile monstrum.

7 ergo respiciens ad futura hostiam contrariam fecit. sed et noverat hunc errorem non esse inexpiabilem. Ateius enim Capito quem in acie contra Maronem locasti, adiecit haec verba: *siquis forte tauro Iovi fecerit, piaculum dato.* committitur ergo res non quidem impianda, insolita tamen; et committitur non ignorantia, sed ut locum monstro faceret secuturo'.

11 Subiecit Euangelus: 'si eventu excusantur inlicita, dic quaeso, quod erat monstrum secuturum et cum Cereri libari vino iuberet, quod omnibus sacris vetatur?

cui tu lacte favos et miti dilue Baccho.

2 vinum autem Cereri non libari debuit illum vel Plautus docere, qui in Aulularia ait:

Cererin', Strobile, hi sunt facturi nuptias?
qui? quia temeti nihil allatum video.

3 at hic vester, flamen et pontifex et omnia, tam quid immoletur quam quid libetur ignorat, et ne non ubique in libando pari errore sit devius, in octavo ait:

in mensam laeti libant divosque precantur,

cum non in mensam sed in aram secundum morem libare debuerint'.

4 'Vt prius tibi', Praetextatus inquit, 'de posteriore quaestione respondeam, fateor te non immerito de usurpata in mensam libatione quaesisse; ampliusque speciem dif-

1 Aen. 3. 26 || 3sqq. fr. 13 Huschke || 12 Georg. 1. 344 || 15 Aulul. 354 || 20 Aen. 8. 279

[NPT MBV RFA] 3 hunc] huno B', uno bV | acteius enim T, adeius enim M, atteius enim B, at enim eius A' || 5 tauro *om.* P' || 6 insolita *om.* N, insolida M, insolata B' || 7 sed] sed et B' || 9 dic] deo T, dei B || 10 et] ut P | cerei N || 12 bacho PM'B || 13 cerei N || 14 aulalaria N || 15 cererin] cererinus NP, cereri T, cereri in Mb || 16 qui *vulgo add. ex Plauto, om. codd. fort. recte* || 17 at] ad NM | tamen B || 18 quam quid] quamque B || 24 fater P' | merito N || 25 mensem N, mensa M

ficultatis auxeras si magis Didonem in mensam similiter libantem notasses:

dixit et in mensam laticum libavit honorem.

nam et Tertius cum de ritu sacrorum multa dissereret, ait 5
sibi hunc locum in quaestionem venire, nec tamen haesitationem suam requisita ratione dissolvit. ego autem quod mihi magistra lectione compertum est publicabo. in Papiriano enim iure evidenter relatum est arae vicem praestare
posse mensam dicatam. *ut in templo*, inquit, *Iunonis Populo-* 6
niae augusta mensa est. namque in fanis alia vasorum sunt et sacrae supellectilis, alia ornamentorum. quae vasorum sunt instrumenti instar habent, quibus semper sacrificia conficiuntur, quarum rerum principem locum obtinet mensa in qua epulae libationesque et stipes reponuntur. ornamenta vero sunt clipei, coronae et cuiuscemodi donaria. neque enim dedicantur eo tempore quo delubra sacrantur, at vero mensa arulaeque eodem die quo aedes ipsa dedicari solent, unde mensa hoc ritu dedicata in templo arae usum et
religionem obtinet pulvinaris. ergo apud Euandrum quidem 7
fit iusta libatio, quippe apud eam mensam quae cum ara Maxima more utique religionis fuerat dedicata et in luco sacrato et inter ipsa sacra in quibus epulabantur; in convivio vero Didonis, quod tantum regium constat, non etiam sacrum fuisse, apud humanam mensam in triclinio, non in templo, quia non erat religiosa sed usurpata libatio, solam fecit libasse reginam, in cuius persona nulla observationis necessitas et multa ad usurpandum in potestate
permissio. at vero hic. 8

. . . omnes
in mensam laeti libant divosque precantur,

3 Aen. 1. 736 || 29 ib. 8. 278

[NPTMBVRFA] 1 mensa M || 3 mensa M || 4 tertius] terentius v, P. Titius *Hertz. de Cinciis f. 39* || 5 venisse P || 10 sunt — 11 ornamentorum *om.* N || 11 suppellectilis PTMBRA || 12 semper *om.* PT || 14 ornamento B || 15 huiuscemodi TBV, cuscemodi M', cuiusmodi R' || 16 dilubra B' || 17 arulae quae TMBA | ipsae TMBVRFA | solet P' || 21 religionis fuerat *om.* R || 24 triclinoo P' || 26 cuius] ovius B | personam NRFA || 30 libabant M, bibant F

quia quod recte fieri noverat ab omnibus simul in templo epulantibus et uni sacratae adsidentibus mensae factum
9 esse memoravit. de illo autem versu,

cui tu lacte favos et miti dilue Baccho,

paucis quod male accusatur absolvam. poeta enim aeque in rebus doctrinae et in verbis sectator elegantiae, sciens Cereri mulso libari, adiecit, *miti Baccho favos dilue*, scilicet mitescere vinum dicens, cum mulsum coeperit fieri.
10 nam ita hic mite vinum dixit ut alibi ait domitum:

... et durum Bacchi domitura saporem.

notum autem esse non diffitebere, quod a. d. duodecimum kalendas Ianuarias Herculi et Cereri faciunt sue praegnante panibus mulso'.

12 'Opportune mehercle, Praetextate, fecisti Herculis mentionem, in cuius sacra hic vester gemino errore commisit:

tum Salii ad cantus incensa altaria circum
populeis adsunt evincti tempora ramis.

nam et Salios Herculi dedit, quos tantum Marti dicavit antiquitas, et populeas coronas nominat, cum ad aram Maximam sola lauro capita et alia fronde non vinciant.
2 videmus et in capite praetoris urbani lauream coronam, cum rem divinam Herculi facit. testatur etiam Terentius Varro in ea satura quae inscribitur Περὶ κεραυνοῦ maiores solitos decimam Herculi vovere nec decem dies intermit-

10 Georg. 4. 102 || 16 Aen. 8. 285 || 22 fr. 413 Buech.-Her.

[NPT MBV RFA] 3 memolavit N || 4 bacho PRA || 5 male] maro R || 7 adiecit — dilue *om.* R', *suppl. marg.* | bacho PR^m || 8 mitiscere NPMFA' || 9 dicit P' || 10 bachi P || 11 a. d.] ad diem *codd.* | duodecimum P, duodecimas R, duodecim A, XII *cett.* || 12 praegnate NP || 16 cantus *vulg.*, cantum *codd.* | incensi RFA || 17 evicti T, cincti MBVRFA', sua *add.* a *satis putide* || 18 nam] eam N | quos] post M || 19 et] hec M || 20 maxime B' | *ante* sola *add.* in B' || 21 praeteris B' || 22 terrentius BA || 23 varra P', varo V' | satyra PTMB, satira R | *Graeca om.* T | ΡΠΕΡΙ R || 24 intermittere — *p. 191, 1* pollucerent], intermitterent T

tere *quin pollucerent ac populum* ἀσύμβολον *cum corona laurea dimitterent cubitum.*'

'Hicine est', Vettius ait, 'error geminus? at ego in 3
neutro dico errasse Vergilium. nam ut primum de frondis
genere dicamus, constat quidem nunc lauro sacrificantes
apud aram Maximam coronari, sed multo post Romam
conditam haec consuetudo sumpsit exordium, postquam
in Aventino laurentum coepit virere, quam rem docet Varro
Humanarum libro secundo. e monte ergo proximo decerpta 4
laurus sumebatur operantibus, quam vicina offerebat occasio. unde recte Maro noster ad ea tempora respexit, quibus Euander ante urbem conditam apud aram Maximam sacra celebrabat, et utebatur populo utique

. . . Alcidae gratissima.

Salios autem Herculi ubertate doctrinae altioris adsignat, 5
quia is deus et apud pontifices idem qui et Mars habetur.
et sane ita Menippea Varronis adfirmat quae inscribitur 6
Ἄλλος οὗτος Ἡρακλῆς, in qua, cum de Invicto Hercule loqueretur, eundem esse ac Martem probavit. Chaldaei quoque stellam Herculis vocant, quam reliqui omnes
Martis appellant. est praeterea Octavii Hersennii liber qui 7
inscribitur De sacris Saliaribus Tiburtium, in quo Salios
Herculi institutos operari diebus certis et auspicato docet.
item Antonius Gnipho, vir doctus cuius scholam Cicero 8
post laborem fori frequentabat, Salios Herculi datos pro-

14 eclog. 7. 61 || **17** fr. 20 ed. Buecheler-Heraeus || **19** cf. Apul. mund. 2; Achill. Stat. isag. 17 || **24** Suet. de gram. et rhet. 7, 5 Brugnoli

[**NPT MBV RFA**] **1** polluerent **MBV** | ac *om.* **MBVRFA** | ACΥΝΒΟΛΟΝ **NPMBVRFA**, *om.* **T** || **2** demitterent **NPMBRF** || **3** hiccine est **TA**, hic inesse **M**, haeccine est *corr.* hicinest **B**, hecine est **V** || **8** vivere **NMBV** || **9** e] in **MbV'** || **15** ubertatem **MBVR'**, propter *add.* **r** || **17** menippa **P**, te*ippea **B'** | adfirmat *om.* **P** || **18** *Graeca om.* **T** | ΑΛΛΟ **R** | ΩΟΥΤΟC **R** | ΗΡΑΚΕC **N**, ΗΡΑΚΛΕC **P**, ΗΡΑΚΑΗC **VRFA** | in] IN *Graecis litteris codd.* | qua] quam **M** | invicto *Mommsen. CIL 1 p. 150*, multo *codd.* || **19** chaldaei *vulgo scribunt*, chadaei **N**, caldei **TM**, caldehi **R**, chaldei *cett.* || **21** octavi **NPA** | hersenni **N**, hersenii **TMA** | libus **N** || **22** salaribus **P** || **24** antoninus **NP** | gnipho **T**, onipho **NP**, nippho **M**, cniplio **BVFA**, enipho **R** | scolam **NPTVRFA**

bat in eo volumine quo disputat quid sit festra, quod est ostium minusculum in sacrario, quo verbo etiam Ennius
9 usus est. idoneis ut credo auctoribus certisque rationibus error qui putabatur uterque defensus est. siqua sunt alia quae nos commovent, in medium proferamus, ut ipsa collatio nostrum, non Maronis, absolvat errorem.'

10 Tunc Euangelus: 'numquamne tibi, Praetextate, venit in mentem toto, ut aiunt, caelo errasse Vergilium cum Dido sua rem divinam pro nuptiis faceret?

. . . 'Mactat', enim inquit, 'lectas de more bidentes
legiferae Cereri Phoeboque patrique Lyaeo':

et quasi expergefactus adiecit

Iunoni ante omnes cui vincla iugalia . . .

13 Accipite et M. Varronis verba De agri cultura libro tertio, qui cum de pavonibus in villa nutriendis loqueretur, sic ait: *primus hos Q. Hortensius augurali cena posuisse dicitur, quod potius factum tum luxuriose quam severe boni viri laudabant. quem cito secuti multi extulerunt eorum pretia, ut ova eorum denariis veneant quinis, ipsi facile*
2 *quinquagenis.* ecce res non admiranda solum sed etiam pudenda, ut ova pavonum quinis denariis veneant, quae

2 fr. incert. 29 || 10 Aen. 4. 57 || 14 de re rust. 3. 6, 6

[**NPT MBV RFA**] 1 sit *om.* **P′** | feste **BV** || 2 hostia **NPT**, hostium **BVRFA** | munusculum **TMBV** | verbo] ergo **B′** | ennis **N**, hennius **P**, enneus **A′** || 3 actoribus **A** || 7 numquam nec **M**, *om.* **R′**, nuncquamne **A** || 8 in mentem venit **P** || 11 cera eri **N**, ceteri **B′** | foeboque **NMBVF**, faeboque **PR**, pheboque **A** | lieo **PT**, ΛΥΑΕΟ **BVRA**, ΥΔΕΟ **F** || 12 expergestatus **N** | adiecit] respondit **P** || 13 *post* iugalia *sequuntur* accipite *etc. sine interductu in* **NPMB**, curae *add.* **TVRFA**, hic multum deest *add.* **P**^{m}, deest *add.* **M**^{m}, hic multa dimissa sunt **R**^{m}**F**^{m}**A**^{m}, Interrumpitur hic sermo super virgilio disputantium & multa deficere videntur. puto eorum finem fuisse super coena Didonis et Aeneae **T**^{m} || 16 hortens **NP**, artensius **M** | potuiisse *corr.* potuisse **M** || 17 dicitur posuisse **R** | tam **T**, *om.* **V′**, tuum **A** || 18 secuti] sicut **N** || 19 eorum *om.* **R** | denariis *om.* **B′** | veniant **NM** || 20 quanquagenis **P′** || 21 *post* quinis *regreditur ad* 19 ipsi *et pergit scribendo* **N**, *nec tamen superflua delet* | *post* veneant *regreditur ad* 19 quinis **B** *et pergit scribendo, sed superflua ab* ecce *ad* quinquagenis *delet* | pudenta **M** | denuriis **P′** | veniant **N**

hodie non dicam vilius sed omnino nec veneunt. is Horten- 3
sius platanos suas vino inrigare consuevit, adeo ut in
quadam actione, quam habuit cum Cicerone susceptam,
precario a Tullio postulasset ut locum dicendi permutaret
secum; abire enim in villam necessario se velle ut vinum
platano, quam in Tusculano posuerat, ipse suffunderet.
sed forte ad notam saeculi sui non sufficit Hortensius, vir 4
alioquin ex professo mollis et in praecinctu ponens om-
nem decorem. fuit enim vestitu ad munditiem curioso et
ut bene amictus iret, faciem in speculo quaerebat, ubi se
intuens togam corpori sic adplicabat, ut rugas non forte
sed industria locatas artifex nodus astringeret et sinus ex
composito defluens modum lateris ambiret. is quondam cum 5
incederet elaboratus ad speciem, collegae de iniuriis diem
dixit, quod sibi in angustiis obvius offensu fortuito struc-
turam togae destruxerat, et capital putavit quod in umero
suo locum ruga mutasset.

Ergo hoc praetermisso ad viros venio triumphales, quos 6
victores gentium luxuria vicit: et ut taceam Gurgitem a
devorato patrimonio cognominatum, quia insignibus vir-
tutis secutae vitia prioris compensavit aetatis, Metellus
Pius in quam foveam luxus et superbiae successuum con-
tinuatione pervenit? et ne multis morer, ipsa de eo Sallustii
verba subieci: *ac Metellus in ulteriorem Hispaniam post* 7
annum regressus magna gloria, concurrentibus undique
virile et muliebre secus, per vias et tecta omnium vise-
batur. eum quaestor C. Vrbinus aliique cognita voluntate

24 fr. histor. 2. 70 Maurenbrecher

[**NPT MBV RFA**] 1 nec] non **P** | veniunt **N**, venent **MB'VRFA** | his **NM** | ortensius **MV** || 2 suos **P'M'** | suevit **P'** | adeo *om.* **R'** | ut *om.* **M** || 3 occasione **R** || 5.6 vino platanum **TMBV** || 8 alioqui **MVF** || 9 munditiam **TMbVRA** || 10 quaerebat] ponebat **P** || 11 sic] sit **B'** | non forte *om.* **V'**, ne forte **RFA** || 12 nodis **Nb**, nudus **M**, nodos **B'** | constringeret **P** || 13 nodum lateris **p**, nodum latius *Salmas.* | is] his **MA** || 14 incedere **B** | collige **N** | diem *om.* **P'** || 15 ob huius **M** | offenso **B** || 16 capitale **Tr** | numero **NPM** || 17 roga **M** || 21 primi oris **P'** | conpensa vita **N** || 22 successum **B'** || 23 praevenit **A** | salustii **PTRFa**, salusti **A'** || 24 at **PT** || 26 virili **B**, virilie **A'** | muliebri **b** | sexu **Pb**, sexus **TMRFA**

cum ad cenam invitaverant, ultra Romanum ac morta-
lium etiam morem curabant exornatis aedibus per aulaea
et insignia scaenisque ad ostentationem histrionum fabri-
8 *catis. simul croco sparsa humus et alia in modum templi*
celeberrimi. praeterea tum sedenti in transenna demissum
Victoriae simulacrum cum machinato strepitu tonitruum
coronam ei imponebat, tum venienti ture quasi deo sup-
9 *plicabatur. toga picta plerumque amiculo erat accumbenti,*
epulae vero quaesitissimae neque per omnem modo pro-
vinciam sed trans maria, ex Mauritania volucrum et fera-
rum incognita antea plura genera. quis rebus aliquantam
partem gloriae dempserat, maximeque apud veteres et sanc-
tos viros superba illa, gravia, indigna Romano imperio
aestimantes. haec Sallustius, gravissimus alienae luxuriae
obiurgator et censor.

10 Accipite inter gravissimas personas non defuisse luxu-
riam. refero enim pontificis vetustissimam cenam
quae scripta est in indice quarto Metelli illius pontificis
11 maximi in haec verba: *Ante diem nonum kalendas Septem-*
bres, quo die Lentulus flamen Martialis inauguratus est,
domus ornata fuit, triclinia lectis eburneis strata fuerunt,
duobus tricliniis pontifices cubuerunt, Q. Catulus, M. Ae-
*milius Lepidus, D. Silanus, C. Caesar, ***** rex sacro-*
*rum, P. Scaevola, Sextus ****, Q. Cornelius, P. Volum-*

19 locum tractat L. R. Taylor, Am. Journ. Phil. 63, 385 ss.

[NPT MBV RFA] 1 invitasset *corr.* **invitassent P' | mortaleum P' || 2 morum M | exhornatis MA | aulea** *codd.* **|| 3 hostationem R || 4 in] inu N, im B,** *om.* **A' || 5 transanna N, trasenna TB'V | dimissum MBV RFA || 7 imponebant P'RA | thure PtA, turi B' | deo] de eo B' || 9 exquisitissimae P || 10 et ferarum] efferarum M || 12 partem** *om.* **A' | gloriam A' | depreserat N, depresserat T || 13 indigno F' || 14 haec] nec B'V, ex A' | salustius NPTRA || 15 scensor A || 16 accipite et inter P || 17** *post* **enim** *add.* **vobis P || 19 maximis P' | novum B | septembris P'A || 20 martialis flamen BV || 21** *post* **fuit** *add.* **tunc A || 22 pontificis B | Q.] quae NB' | catullus TMb, catullius VRFA | emillius VR || 23** *inter* **Caesar** *et* **rex** *lacunam statuit Eyss.* **|| 24 P. saevola T, precevola A | volunnius T, voluminius MrFA, volomnius B', volomnius V, volumius R'**

nius, P. Albinovanus et L. Iulius Caesar augur qui eum
inauguravit, in tertio triclinio Popilia Perpennia Licinia
Arruntia virgines Vestales et ipsius uxor Publicia flaminica
et Sempronia socrus eius. cena haec fuit: ante cenam echi- 12
nos, ostreas crudas quantum vellent, peloridas, sphondy-
los, turdum asparagos subtus, gallinam altilem, patinam
ostrearum peloridum, balanos nigros, balanos albos: ite-
rum sphondylos, glycomaridas, urticas, ficedulas, lumbos
capruginos aprugnos, altilia ex farina involuta, ficedulas,
murices et purpuras. in cena sumina, sinciput aprugnum,
patinam piscium, patinam suminis, anates, querquedulas
elixas, lepores, altilia assa, amulum, panes Picentes. ubi 13
iam luxuria tunc accusaretur quando tot rebus farta fuit
cena pontificum? ipsa vero edulium genera quam dictu
turpia? nam Titius in suasione legis Fanniae obicit saeculo
suo quod porcum Troianum mensis inferant, quem illi ideo
sic vocabant, quasi aliis inclusis animalibus gravidum, ut
ille Troianus equus gravidus armatis fuit. exigebat hoc 14
quoque illa gulae intemperantia, ut et lepores saginaren-
tur teste Varrone, qui de agri cultura libro tertio cum de
leporibus loqueretur sic ait: *hoc quoque nuper institutum*

15 Or. Rom. Fr. 51, 3 Malcovati || 21 3. 12, 5

[NPT MBV RFA] 1 albinobanus M, albinovalus A | lacius N | iulias B′ | augur] augustus N, *om.* P | eum] cum NMBVR || 2 popilia P, poplia *cett.* | perpennina P, perpenna T, perpenia R || 3 aruntia TBA | pubplica M | flaminia A || 4 ante cenam] antecoena *Salmas vit. Gord. iun. 21, Lipsium (Ant. lect. 3. p. 71) secutus* | hechinos M, ecinos R, ecchinos A || 5 hostreas m, ostreos F′, ostrea A | cruda A | sphondilos NPMA, spondilos T, sfundilos R || 6 hasparagos M | altilem *om.* R′ | patinam *vulg.*, patina ex *codd.* || 7 hostrearum M, ostreorum a | poloridum N | palanos B′ || 8 sphondilos NPFA, spondilos TMR | glicomaridas TMRA, glycymerides *Gutherius de jure pontif. 1 26 (Graev. Thes. 5, col. 54), collato Plin. N. H. 32, c. 11 (53).* | ficedilas P′, fiscedulas A | lombos A || 9 capruginos *Salm. exx. Plin. 323 a. G.*, caprigines T, capragines *cett.* | aprugnum B′ | altilia — 10 aprugnum *om.* B′, *suppl.* B^m, altia N | ex] et MB^m || 10 apugnum M′, aprinum B^m || 11 patrinam T′, *om.* R′ | anetes B′V || 13 tot] quod N | facta R || 14 aedulium M, edulii b | genera *om.* P′ || 15 citius NPMR, tutius F || 16 portum M | troianis P | ideo] deo MB || 17 ut *om.* P′ || 21 sic ait *om.* B′

ut saginarentur, cum exceptos e leporario condant in caveis
15 *et loco clauso faciant pingues.* sicui hoc mirum videtur
quod ait Varro, lepores aetate illa solitos saginari, acci-
piat aliud quod maiore admiratione sit dignum, cochleas
saginatas, quod idem Varro in eodem libro refert. verba
16 ipsa qui volet legere, ubi quaerere debeat indicavi. neque
ego nunc antiquitati nos praeferendos vel comparandos
dico, sed respondi obiurganti Horo, adserens uti res habet,
maiorem illis saeculis deliciarum curam fuisse quam no-
stro.'

14 Subiecit Furius Albinus, antiquitatis non minus quam
Caecina peritus: 'miror te', inquit, 'Albine, non rettulisse
quanta illis affluentia marinarum procurari solita fuerit
copiarum, cuius relatu maximam conviviorum nostrorum
sobrietatem doceres'. et Caecina, 'profer,' inquit, 'in
medium quae de hac quoque parte lectu comperisti. ultra
2 omnes enim polles memoria vetustatis'. et Furius sic in-
gressus est: 'vetustas quidem nobis semper, si sapimus,
adoranda est. illa quippe saecula sunt quae hoc imperium
vel sanguine vel sudore pepererunt, quod non nisi vir-
tutum faceret ubertas: sed, quod fatendum est, in illa
virtutum abundantia vitiis quoque aetas illa non caruit, e
quibus non nulla nostro saeculo morum sobrietate correcta
3 sunt. et de luxu quidem illius temporis circa marinas co-
pias dicere institueram, sed quia in adsertionem nostrae
emendationis alia ex aliis proferenda se suggerunt, de
piscibus non omitto, sed differo dum de alia lascivia qua
4 nunc caremus admoneo. dic enim, Hore, qui antiquitatem
nobis obicis, ante cuius triclinium modo saltatricem vel

2ss. cf. Plin. N. H. 9,173

[NPT MBV RFA] 1 condant *vulg.*, condam **NP**, quondam **TM BvRFa**, quodam **V'A'** || **2** faciant p, faciam *cett.* || **4** aliud] illud **N PT** | cochleas *vulg.*, clocleas **NB**, cocleas **PTMVFA**, codeas **R** || **6** debeat quaerere **R** | indicari **N** || **8** ubiurgandi **N**, obiurgandi **V'** || **9** diliciarum **B'** | nostris **T** || **11** non *om.* **B'** || **13** quanta illis] | quiatacillis **N** | marinarum *om.* **P'** | fuerint **B'** || **14** relaxatum **N**, relaxatu **PT** || **17** omnes *om.* **P'** || **21** faceret — **22** virtutum *om.* **B'** || **22** nunc aruit **B'** || **25** adfertionem **NP** || **28** enim *om.* **A** | oro **B**, ore **R**

saltatorem te vidisse meministi? at inter illos saltatio certatim vel ab honestis adpetebatur. ecce enim, ut ab illo ordiar tempore quod fuit optimis moribus, inter duo bella Punica ingenui, quid dicam ingenui, filii senatorum in ludum saltatorium commeabant et illic crotala gestantes saltare discebant. taceo quod matronae etiam saltationem 5 non inhonestam putabant, sed inter probas quoque earum erat saltandi cura dum modo non curiosa usque ad artis perfectionem. quid enim ait Sallustius: *psallere saltare elegantius quam necesse est probae?* adeo et ipse Semproniam reprehendit non quod saltare, sed quod optime scierit. nobilium vero filios et, quod dictu nefas est, 6 filias quoque virgines inter studiosa numerasse saltandi meditationem testis est Scipio Africanus Aemilianus, qui in oratione contra legem iudiciariam Tib. Gracchi sic ait: *docentur praestigias inhonestas, cum cinaedulis et sambuca* 7 *psalterioque eunt in ludum histrionum, discunt cantare, quae maiores nostri ingenuis probro ducier voluerunt: eunt, inquam, in ludum saltatorium inter cinaedos virgines puerique ingenui. haec cum mihi quisquam narrabat, non poteram animum inducere ea liberos suos homines nobiles docere: sed cum ductus sum in ludum saltatorium, plus medius fidius in eo ludo vidi pueris virginibusque quinquaginta, in his unum — quod me rei publicae maxime miseritum est — puerum bullatum, petitoris filium non minorem annis duodecim, cum crotalis saltare quam saltationem impudicus servulus honeste saltare non posset.* vides quem ad modum 8 ingemuerit Africanus, quod vidisset cum crotalis saltan-

9 Catilin. 25, 2 || 16 Or. Rom. Fr. 21, 30 Malc.

[NPT MBV RFA] 1 saltatorum M, saltatricem A || 2 petebatur T || 4 ingenii N | ingenua R || 5 saltorium B′ | illa N | crotalia TBVF || 6 salutationem B′ || 9 quid enim] quidem N | salustius PTRA | sallere NR || 10 psaltare BV | probae] probere NP, prober T′, prope M, proba est B || 14 emilianus NPMRA || 15 tiberi M | gracci R, grachi A || 16 praestrigias V | honestas M | sabuca NTMVRFA || 17 salterioque R || 18 nostris N | probo BV | duciner N, duciar M || 19 saltorium B || 22 doctus MB′V || 23 fidus B′V′, filius R | quingenta NMBVRA, quingentis P || 24 maxime *om.* R | misertum M || 25 praetoris A || 26 quem B || 27 servulis honestas M || 28 in gemitu est B

tem filium petitoris, id est candidati, quem ne tum quidem spes et ratio adipiscendi magistratus, quo tempore se suosque ab omni probro debuit vindicare, potuerit coercere quo minus faceret quod scilicet turpe non habebatur.

Ceterum superius pleramque nobilitatem haec propu-
9 dia celebrare conquestus est. sic nimirum M. Cato sena-
torem non ignobilem Caelium *spatiatorem* et *Fescenni-*
num vocat eumque staticulos dare his verbis ait: *descen-*
dit de cantherio, inde staticulos dare, ridicularia fundere. et
alibi in eundem: *praeterea cantat ubi collibuit, interdum*
Graecos versus agit, iocos dicit, voces demutat, staticulos dat.
10 haec Cato, cui, ut videtis, etiam cantare non serii homi-
nis videtur, quod apud alios adeo non inter turpia nume-
ratum est, ut L. Sulla, vir tanti nominis, optime cantasse
11 dicatur. ceterum histriones non inter turpes habitos Cicero
testimonio est, quem nullus ignorat Roscio et Aesopo
histrionibus tam familiariter usum ut res rationesque
eorum sua sollertia tueretur, quod cum aliis multis tum
12 ex epistulis quoque eius declaratur. nam illam orationem
quis est qui non legerit, in qua populum Romanum ob-
iurgat quod Roscio gestum agente tumultuarit? et certe
satis constat contendere eum cum ipso histrione solitum,
utrum ille saepius eandem sententiam variis gestibus effi-
ceret an ipse per eloquentiae copiam sermone diverso
pronuntiaret. quae res ad hanc artis suae fiduciam Ros-
cium abstraxit, ut librum conscriberet quo eloquentiam
13 cum histrionia compararet. is est Roscius qui etiam L.
Sullae carissimus fuit et anulo aureo ab eodem dictatore

9 fr. p. 58 Iordan; 8, 114 et 115 Malc.

[NPTMBVRFA] 3 probo BA | indicare Mb || 6 plerumque P || 7 M. cato senatorem NPTF^{m}, mensenatorem M, m̄senatorem BVF'A, m̄sanatorem R || 8 caelium *Meurs.*, caecilius M', caecilium *cett.* | fescennium NTMBVRFA || 9 vocant MBV | his — 10 dare *om.* V || 10 canterio P'R | saticulos M, satticulos B | ridicula PR || 12 ait MB, aiit V' | datur M || 14 adeo *om.* P || 15 luctus N, decius r | sylla NTBVF, silla *cett.* || 19 tum *om.* R' || 20 quoque] quo R' || 22 rescio B' | tumultuaverit P || 24 variis *om.* T || 27 quod B' || 29 sillae NPA, syllae *cett.* | karissimus RF, karrissimus A

donatus est. tanta autem fuit gratia et gloria, ut merce-
dem diurnam de publico mille denarios sine gregalibus
solus acceperit. Aesopum vero ex pari arte ducenties se- 14
stertium reliquisse filio constat.
Sed quid loquor de histrionibus cum Appius Claudius,
vir triumphalis, qui Salius ad usque senectutem fuit, pro
gloria obtinuerit, quod inter collegas optime saltitabat?
Ac priusquam a saltatione discedo, illud adiciam, uno 15
eodemque tempore tribus nobilissimis civibus non modo
studium saltandi, sed etiam, si dis placet, peritiam qua
gloriarentur fuisse, Gabinio consulari, Ciceronis inimico,
quod ei etiam Cicero non dissimulanter obiecit, et M.
Caelio, noto in turbas viro, quem idem Cicero defendit, et
Licinio Crasso, Crassi eius qui apud Parthos extinctus est
filio.
Sed de saltatione veterum ad praedae marinae transire 15
luxum, Liciniorum me nomen admonuit, quos Murenas
cognominatos, quod hoc pisce effusissime delectati sint,
satis constat. huic opinioni M. Varro consentit, adserens 2
eodem modo Licinios appellatos Murenas quo Sergius Orata
cognominatus est, quod ei pisces qui auratae vocantur caris-
simi fuerint. hic est Sergius Orata qui primus balneas pen- 3
siles habuit, primus ostrearia in Baiano locavit, primus
optimum saporem ostreis Lucrinis adiudicavit. fuit autem
aetate L. Crassi illius diserti, qui quam gravis et serius
habitus sit etiam Cicero docet. is tamen Crassus, vir cen- 4
sorius – nam cum Cn. Domitio censor fuit – cum supra
ceteros disertus haberetur essetque inter clarissimos cives
princeps, tamen murenam in piscina domus suae mortuam

19 cf. Colum. 8, 16, 5; Plin. N. H. 9. 168s.

[**NPT MBV RFA**] **4** filium **M** || **5** apius **MBV** || **6** saliis **F** | usque ad **PT** || **8** adiiciam **T**, addiciam **V** || **10** si displicet **M** || **11** Gabinio *vulg.*, gannio **P**, gavinio *cett.* || **12** ei *om.* **NB** | non — **13** cicero *om.* **V** || **13** turbas *codd.*, *malim* turbis | viro *om.* **MB** || **14** licino **P**, lucinio **R** || **17** viciniorum **M**, licionum **V'**, licinorum **A** | quas **B'** || **18** sunt **NPR** || **20** quos **M** || **21** karissimi **PVFA**, carissimae **R** || **23** ostrealia **M** || **24** optimus *ut vid.* **P'** || **25** deserti **N** || **26** crassus *om.* **F** || **27** Cn. *vulg.*, *om.* **T**, gneo *cett.* | sensor **M** || **28** dissertus **MBA** || **29** piscinam **MB**

5 atratus, tamquam filiam luxit. neque id obscurum fuit;
quippe collega Domitius in senatu hoc ei quasi deforme
crimen obiecit. neque id confiteri Crassus erubuit sed
ultro etiam, si dis placet, gloriatus est censor, piam affec-
6 tiosamque rem fecisse se iactitans. piscinas autem quam
refertas habuerint pretiosissimis piscibus Romani illi no-
bilissimi principes, Lucullus Philippus et Hortensius, quos
Cicero piscinarios appellat, etiam illud indicium est, quod
M. Varro in libro de agri cultura refert M. Catonem qui
post Vticae periit, cum heres testamento Luculli esset relic-
tus, pisces de piscina eius quadraginta milibus vendidisse.
7 accersebantur autem murenae ad piscinas nostrae urbis
ab usque freto Siculo, quod Rhegium a Messana dispescit.
illic enim optimae a prodigis esse creduntur tam, Hercu-
les, quam anguillae, et utraeque ex illo loco Graece πλωταί
vocantur, Latine flutae, quod in summo supernantes
sole torrefactae curvare se posse et in aquam mergere
8 desinunt atque ita faciles captu fiunt. et si enumerare
velim quam multi magnique auctores murenas e freto
Siculo nobilitarint, longum fiat; sed dicam quid M. Varro
in libro qui inscribitur Gallus de admirandis dixerit his
verbis: in *Sicilia quoque inquit Papirius manu capi mu-
renas flutas, quod eae in summa aqua prae pinguitudine
flutentur.*

8 Cic. ad Attic. 1. 19, 6 et 1. 20, 3 || 9 3. 2, 17

[NPT MBV RFA] 1 adtractus B, attractus VA || 3 crimen] primus M | sed] se M || 4 affectuosamque TMbV *et vulg.* || 5 iactans A′ || 7 Lucullus *Zeun.*, lucillius T, lucilius *cett.* || 9 cattonem R || 10 post Vticae] posticae P, post ubicae B′ | Luculli *conj. Zeun.*, lucillii T, lucilii *cett.* | relictos B′ || 11 vendidisse f, vendidisset *cett.* || 12 acersabantur M, accersabantur BV || 13 Rhegium *vulg.*, regium *codd.* | dispescit *Scriverius egregie,* dispicit NTMVrA, respicit P, despicit BF, dispiscit R′ || 14 hercules *vulg.*, herculis *codd.* || 15 angilae M, angillae R′ | illo] eo P | πλωταί *vulg.*, plotae *codd.* || 17 se *om.* B′ | mergire B′ || 18 captu facile NPT′, captu faciles t || 19 frete B, froto *ni fallor* V || 20 nobilitarunt M | fiet MbF | marcus *post* libro *ponit* N, *om.* PT || 21 in libro *om.* P′ | inscribit B || 22 papirius *om.* MBVRFA | munas P′ || 23 eae] esse BVa | pro R | pinguedine PBV || 24 fluant Mb, flui B′V, *om.* R′, fluitentur rFA

Haec Varro. sed quis neget indomitam apud illos et, 9
ut ait Caecilius, vallatam gulam fuisse, qui ex tam lon-
ginquo mari instrumenta luxuriae compararent? nec ra- 10
rus hic Romae piscis, ut peregre accitus, erat. auctor est
Plinius C. Caesarem dictatorem cum triumphales cenas po-
pulo daret, sex milia murenarum a Gavio Hirrio ad pondus
accepisse. huius Hirrii villam quamvis non amplam aut
latam, constat propter vivaria quae habuit quadragies
sestertio venum datam.

Nec acipenser, quem maria prodigis nutriunt, illius sae- 16
culi delicias evasit; et ut liqueat secundo Punico bello
celebre nomen huius piscis fuisse, accipite ut meminerit
eius Plautus in fabula quae inscribitur Baccaria ex per-
sona parasiti:

quis est mortalis tanta fortuna affectus umquam 2
qua ego nunc sum, cuius haec ventri portatur pompa?
vel nunc, qui mihi in mari acipenser latuit antehac,
cuius ego latus in latebras reddam meis dentibus et
manibus.

et ne vilior sit testis poeta, accipite assertore Cicerone in 3
quo honore fuerit hic piscis apud P. Scipionem Africa-
num illum et Numantinum. haec sunt in dialogo De fato
verba Ciceronis: *nam cum esset apud se ad Lavernium* 4

2 fr. incert. 33 Ribb. || 4 Nat. hist. 9. 171 || 23 fr. 5. p. 270 Müller

[NPT MBV RFA] 1 et *om.* B′ || 2 caelius A′ | gallatam B′ || 4 hieromae N, hoc romae R′ || 5 clinius M | gaius V | dictorem N || 6 sex milia] ex similia N | hirruo NT *et fortasse* P′, hyrrio M || 7 hirra N, hyrrii M, hirric B, hirii R | aut] ut RFA || 9 sestertio *Gronovius*, sestertium *codd.* || 10 accipenser NTMBVRFA | quam RFA || 13 plaustus V | baccaria R′ *et Ritschl*, bacharia MA, baccharia *cett.* || 14 parasti N || 15 tanta *codd.*, tam bona *Ritschl* | effectus M || 16 quam MR, *probante Ritschl*, quanta T, qua *cett.* | *post* haec *insertum vult* dapsilis *Ritschl* | portaretur R || 17 nunc *codd.*, hice *Ritschl* | acipenser Np, ancipenser B, accipenser *cett.* || 18 cuius — reddam] in latebras eius reddam latus *voluit Ritschl* || 19 manibus] malis *Ritschl non male* || 20 vidior M | assertorem ciceronem B || 21 spionem V || 22 de fato *om.* M′, de fasto m || 23 levennium B

Scipio unaque Pontius, adlatus est forte Scipioni acipenser,
qui admodum raro capitur, sed est piscis, ut ferunt, in pri-
mis nobilis. cum autem Scipio unum ei alterum ex his qui
eum salutatum venerant invitavisset pluresque etiam in-
vitaturus videretur, in aurem Pontius, 'Scipio', inquit,
5 '*vide quid agas, acipenser iste paucorum hominum est.* nec
infitias eo temporibus Traiani hunc piscem in magno pre-
tio non fuisse, teste Plinio Secundo qui in Naturali histo-
ria cum de hoc pisce loqueretur, sic ait: *nullo nunc in*
honore est, quod equidem miror cum sit perrarus inventu.
6 sed non diu stetit haec parsimonia. nam temporibus Se-
veri principis, qui ostentabat duritiam morum, Sammo-
nicus Serenus, vir saeculo suo doctus, cum ad principem
suum scriberet faceretque de hoc pisce sermonem, verba
Plinii quae superius posui praemisit et ita ipse subiecit:
7 *Plinius, ut scitis, ad usque Traiani imperatoris venit aetatem.*
nec dubium est quod ait nullo honore hunc piscem temporibus
suis fuisse, verum ab eo dici. apud antiquos autem in pretio
fuisse ego testimoniis palam facio, vel eo magis quod gratiam
eius video ad epulas quasi postliminio redisse; quippe qui,
dignatione vestra cum intersum convivio sacro, animad-
vertam hunc piscem a coronatis ministris cum tibicine intro-
ferri. sed quod ait Plinius de acipenseris squamis, id
verum esse maximus rerum naturalium indagator Nigidius
Figulus ostendit, in cuius libro De animalibus quarto ita
positum est: cur alii pisces squama secunda, acipenser
8 *adversa sit.* haec Sammonicus, qui turpitudinem con-
vivii principis sui laudando notat, prodens venerationem
qua piscis habebatur, ut a coronatis inferretur cum tibicinis

8 9.60

[**NPT MBV RFA**] **1** acipenser **Np**, accipenser *cett.* || **2** ad domum **R** || **4** invitaturos **M** || **5** potius **R'** || **6** acipenser **NP**, accipenser *cett.* || **8** plinio *bis scriptum in* **B** | hostoria **N** || **9** nunc] modo **R'** || **10** quidem **R** | perrarus *vulg.*, pavus **B**, parvus *cett.* | inmentu **N** || **11** nam] non **N** | *ante* temporibus *add.* et **B'** || **12** hostentabat **N** || **14** veba **P'** || **15** superius] sermonis **NP** | ipse *om.* **MBVRFA** || **17** hore **N** || **20** videa **B'** || **21** nostra **P** || **23** acipenseris **NPA'**, accipenseris *cett.* || **26** acipenser **NP**, accipenser *cett.* || **27** hic **TMBV**

cantu, quasi quaedam non deliciarum sed numinis pom-
pa. sed ut minus miremur acipenserem gravi pretio taxari 9
solitum, Asinius Celer, vir consularis, ut idem Sammo-
nicus refert, mullum unum septem milibus nummum
mercatus est. in qua re luxuriam illius saeculi eo magis
licet aestimare quod Plinius Secundus temporibus suis
negat facile mullum repertum qui duas pondo libras ex-
cederet. at nunc et maioris ponderis passim videmus et
pretia haec insana nescimus. nec contenta illa ingluvies 10
fuit maris sui copiis. nam Optatus praefectus classis sciens
scarum adeo Italicis littoribus ignotum ut nec nomen
Latinum eius piscis habeamus, incredibilem scarorum
multitudinem vivariis navibus huc advectam inter Ostiam
et Campaniae litus in mare sparsit miroque ac novo
exemplo pisces in mari tamquam in terra fruges aliquas
seminavit, idemque tamquam summa in hoc utilitatis
publicae verteretur, quinquennio dedit operam ut, siquis
inter alios pisces scarum forte cepisset, incolumem con-
festim et inviolatum mari redderet.

Quid stupemus captivam illius saeculi gulam servisse 11
mari, cum in magno vel dicam maximo apud prodigos
honore fuerit etiam Tiberinus lupus et omnino omnes ex hoc
amni pisces? quod equidem cur ita illis visum sit ignoro; 12
fuisse autem etiam M. Varro ostendit, qui enumerans quae
in quibus Italiae partibus optima ad victum gignantur,
pisci Tiberino palmam tribuit his verbis in libro Rerum
humanarum undecimo: *ad victum optima fert ager Cam-
panus frumentum, Falernus vinum, Casinas oleum, Tuscu-*

7 9. 64

[NPTMBVRFA] 1 luminis R || 2 ut *om.* RA | acipenserem P, accipienserem NF, accipenserem *cett.* || 4 VI milibus *F. Iunius, Salmas. collato Iuv. 3. 5* | nummorum P, nummis a || 5 re *om.* N || 6 secundum M || 9 praemia R || 10 fuit *om.* P′ | marinis suis Mb | Optatus *Gelenius ad Plin. N. H. 9. c. 17,* optamus N, optumus P, optanus *cett.* || 11 scaurum T′, scărum *(sic)* MB, sacrum A′ || 12 pisces N | scaurorum b, sacrorum A || 13 advecta MBV | ostiam NM, hostiam PTBV′, hostis v, hostias RFA || 18 inter] in terra N | sacrum A′ | coepisset NBR | incolumen BVA || 20 qui B || 23 anni N, amne T, omni B′ || 24 quia numerans M || 26 posci N || 27 refert TBV || 28 phalernus T | cassinas TR

13 *lanus ficum, mel Tarentinus, piscem Tiberis.* haec Varro
de omnibus scilicet huius fluminis piscibus sed inter eos,
ut supra dixi, praecipuum locum lupus tenuit, et quidem
14 is qui inter duos pontes captus esset. id ostendunt cum
multi alii tum etiam C. Titius , vir aetatis Lucilianae, in
oratione qua legem Fanniam suasit. cuius verba ideo pono
quia non solum de lupo inter duos pontes capto erunt
testimonio, sed etiam mores quibus plerique tunc vive-
bant facile publicabunt. describens enim homines pro-
digos in forum ad iudicandum ebrios commeantes, quae-
15 que soleant inter se sermocinari sic ait: *ludunt alea studiose,
delibuti unguentis, scortis stipati. ubi horae decem sunt, iu-
bent puerum vocari ut comitium eat percontatum quid in
foro gestum sit, qui suaserint, qui dissuaserint, quot tribus
iusserint, quot vetuerint. inde ad comitium vadunt ne litem
suam faciant. dum eunt, nulla est in angiporto amphora
quam non impleant, quippe qui vesicam plenam vini ha-*
16 *beant. veniunt in comitium, tristes iubent dicere. quorum
negotium est narrant, iudex testes poscit, ipsus it minctum.
ubi redit, ait se omnia audivisse, tabulas poscit, litteras
inspicit: vix prae vino sustinet palpebras. eunt in consi-
lium. ibi haec oratio: 'quid mihi negotii est cum istis nuga-
toribus. quin potius potamus mulsum mixtum vino Graeco,
edimus turdum pinguem bonumque piscem, lupum germa-*
17 *num qui inter duos pontes captus fuit?'* haec Titius. sed et
Lucilius, acer et violentus poeta, ostendit scire se hunc
piscem egregii saporis qui inter duos pontes captus esset,

5 Or. Rom. Fr. 51, 1 Malc.

[NPT MBV RFA] 4 his **P** | esset] esse **N**, est **PT** || 5 lucinianae **N'A**, lucianae **M** || 8 sed etiam mores *bis scripta in* **B** || 9 puplicabunt **R** || 10 hebrios **NB**, hebraeos **A** || 11 alae *corr.* aleae **R** | stuose **B'** || 13 comitium] cum initium **M** || 14 quod tribus **NTMRA'** || 15 unde **R** | ad] et **RA** | commitium **M**, comicum **A'** || 16 amfora **M** || 18 comicum **A'** || 19 narrant] dicunt **P** | ipsum it **T'**, ipsum sit **MBV**, ipsus *corr.* ipse it **A** || 20 tabulam **NP** || 21 palpebas **P'**, palphebras **M** | eunt **b**, eunti *cett.* | consilio **P** || 22 ubi **T'MBV** | nugacibus **P** || 23 quin potius *Madvig. ad Cic. de fin. 4. 8, 20,* potus quam **B'**, potius quam *cett.* || 25 potes **P'** | captus] aptius **N** | titus **T**, citius **MV** || 26 luclius **P'**, lucillius **t** | vinolentus **R**

eumque quasi ligurritorem catillonem appellat, scilicet
qui proxime ripas stercus insectaretur. proprie autem
catillones dicebantur qui, ad polluctum Herculis ultimi
cum venirent, catillos ligurribant. Lucilii versus hi sunt: 18

fingere praeterea adferri quod quisque volebat.
illum sumina ducebant atque altilium lanx:
hunc pontes Tiberinus duo inter captus catillo.

Longum fiat si enumerare velim quot instrumenta gulae 17
inter illos vel ingenio excogitata sint vel studio con-
fecta. et hae nimirum causae fuerunt propter quas tot
numero leges de cenis et sumptibus ad populum fereban-
tur, et imperari coepit ut patentibus ianuis pransitaretur
et cenitaretur, sic oculis civium testibus factis luxuriae
modus fieret. prima autem omnium de cenis lex ad popu- 2
lum Orchia pervenit, quam tulit C. Orchius tribunus plebi
de senatus sententia tertio anno quam Cato censor fuerat.
cuius verba quia sunt prolixa praetereo, summa autem
eius praescribebat numerum convivarum. et haec est lex 3
Orchia de qua Cato mox orationibus suis vociferabatur,
quod plures quam praescripto eius cavebatur ad cenam vo-
carentur. cumque auctoritatem novae legis aucta necessitas
imploraret, post annum vicesimum secundum legis Orchiae
Fannia lex data est, anno post Romam conditam secun-
dum Gellii opinionem quingentesimo octogesimo octavo.
de hac lege Sammonicus Serenus ita refert: *lex Fannia* 4
sanctissimi Augusti, ingenti omnium ordinum consensu

5 1174 Marx || 19 Or. Rom. Fr. 8, 142 Malc. || 24 fr. 27 Peter

[**NPT MBV RFA**] 1 catillonem] catillo est **B'** || 3 pollutum **TMbRA** || 4 cum venirent **b**, convenirent *cett.* || 6 docebant **M** || 7 potes **R**, potens **A** | tiberinus **M**, tyberinos **A**, tiberinos *cett.* | cattus **M**, captos **VRFA** || 8 fiet **TMb** | quod **NMB'VA'** | instructa **M** || 9 excogitati **B'** || 11 referebantur **TBV** || 12 imperiari **B'** || 13 et cenitaretur *om.* **V'** | *ante* sic *inserit* ac *Zeunius* || 15 orcia **R** | C. Orchius] orchius **T**, chorchius **B'V'** | plebis **MB** || 16 de] be **N**, *om. spatio relicto* **P** | quam] quo **TB'V**, qua **F** || 18 eius *om.* **B'** || 19 voci ferebatur **N** || 20 praescripta **T'**, praesto **MBV** || 23 lata **MbRF** || 24 octogesimo octavo *codd.*, nonagesimo secundo *Pighius* || 25 sommonicus **B'V** || 26 sanctissimi *om.* **NP** | *ante* ingenti *add.* et **f**

pervenit ad populum, neque eam praetores aut tribuni ut plerasque alias, sed ex omnium bonorum consilio et sententia ipsi consules pertulerunt, cum res publica ex luxuria conviviorum maiora quam credi potest detrimenta pateretur. siquidem eo res redierat, ut gula inlecti plerique ingenui pueri pudicitiam et libertatem suam venditarent, plerique ex plebe Romana vino madidi in comitium venirent et ebrii de rei
5 *publicae salute consulerent.* haec Sammonicus. Fanniae autem legis severitas in eo superabat Orchiam legem quod in superiore numerus tantum modo cenantium cohibebatur licebatque secundum eam uni cuique bona sua inter paucos consumere, Fannia autem etiam sumptibus modum fecit assibus centum, unde a Lucilio poeta festivitatis suae more *centussis* vocatur.

6 Fanniam legem post annos decem et octo lex Didia consecuta est. eius ferundae duplex fuit causa, prima et potissima ut universa Italia, non sola urbs, lege sumptuaria teneretur, Italicis existimantibus Fanniam legem non in se sed in solos urbanos cives esse conscriptam; deinde ut non soli qui prandia cenasve maiore sumptu fecissent, sed etiam qui ad eas vocitati essent atque omnino interfuissent, poenis legis tenerentur.

7 Post Didiam Licinia lex lata est a P. Licinio Crasso Divite, cuius ferundae probandaeque tantum studium ab optimatibus impensum est, ut consulto senatus iuberetur ut ea tantum modo promulgata priusquam trinundino confirmaretur, ita ab omnibus observaretur quasi iam
8 populi sententia comprobata. lex vero haec paucis mutatis in plerisque cum Fannia congruit. in ea enim ferenda

14 cf. 1172 Marx

[**NPT MBV RFA**] 3 cunsules **B'** | pertulere **R** | ex] et **NMB VFA** || 4 paterentur **B'V** || 7 venerent **N** | hebrii **N**, hebrei **B'** || 8 haec sammonicus *om.* **P** | fanie **B'V** || 9 legem *om.* **P** || 16 ferendae **P**, fere inde **Mb** | dupplex **A** | causa fuit **P**, fuit fuit causa **B'**, fit causa **A** || 17 sutuaria **M**, suptuaria **B'** (sumtuaria *non enoto*) || 20 cenae suae **RFA** | maiores **NP'** | sed — 21 interfuissent *om.* **T** || 21 vocati **RFA** || 22 poenis *bis scriptum in* **N** || 23 data **PT** | a publio] apud blio **P'** | licinio *om.* **P**, lucinio **M** || 24 ferendae **P** || 25 consultus **T**, consultu **V** | iuberet **T** || 26 ut ea — 27 confirmaretur *om.* **TV'** || 27 servaretur **T**, confirmaretur **M** || 29 im **B'A** | ferunda **TF**

quaesita est novae legis auctoritas, exolescente metu legis
antiquioris, ita, Hercules, ut de ipsis duodecim tabulis
factum est, quarum ubi contemni antiquitas coepit, eadem
illa quae illis legibus cavebantur in alia latorum nomina
transierunt. sed legis Liciniae summa ut kalendis nonis nun- 9
dinis Romanis cuique in dies singulos triginta dumtaxat
asses edundi causa consumere liceret, ceteris vero diebus,
qui excepti non essent, ne amplius daretur apponeretur
quam carnis aridae pondo tria et salsamentorum pondo libra
et quod ex terra vite arboreve sit natum. video quid remor- 10
deat. ergo indicium sobrii saeculi est ubi tali praescripto le-
gum coercetur expensa cenarum? non ita est. nam leges
sumptuariae a singulis ferebantur quae civitatis totius vitia
corrigerent; ac nisi pessimis effusissimisque moribus vive-
retur, profecto opus ferundis legibus non fuisset. vetus ver-
bum est, leges inquit bonae ex malis moribus procreantur.

Has sequitur lex Cornelia et ipsa sumptuaria, quam 11
tulit Cornelius Sulla dictator, in qua non conviviorum ma-
gnificentia prohibita est nec gulae modus factus, verum
minora pretia rebus imposita: et quibus rebus, di boni,
quamque exquisitis et paene incognitis generibus delici-
arum! quos illic pisces quasque offulas nominat, et tamen
pretia illis minora constituit! ausim dicere ut vilitas edu-
lium animos hominum ad parandas obsoniorum copias in-
citaret et gulae servire etiam qui parvis essent facultatibus
possent. dicam plane quod sentio. adprime luxuriosus 12
mihi videtur et prodigus cui haec tanta in epulis vel gra-
tuita ponantur. itaque tanto hoc saeculum ad omnem
continentiam promptius ut pleraque harum rerum quae

[NPTMBVRFA] 1 est *om.* P | meto B′ || 4 illis *vulg.*, in illis T, illius *cett.* || 5 ut] aut B | nonis *om.* R′ || 7 esses edundi M′, esse secundi B′ | consummare M, consummere BV || 8 esset N′B | daretur *om.* PA | apponeretur] aut poneretur *sceleste* F || 10 vitae NB′VA || 12 exponsa P′ || 14 pessimis effusissimisque] pessimisque N, pessimis P || 15 ferendis TM || 16 est *delere vult Eyss.*, *ego malim* inquit *delere* || 18 sylla NTBVF, silla *cett.* || 19 gulae] bullae T | factus] factorum P || 20 rebus[2] *om.* B′ || 22 effulas B′ || 24 parandos NP′ || 25 et *om.* P | parvi R | esse b || 27 gratuitas B′

Sullana lege ut vulgo nota comprehenduntur, nemo nostrum vel fando compererit.

13 Sulla mortuo Lepidus consul legem tulit et ipse cibariam — Cato enim sumptuarias leges cibarias appellat.

Dein paucis interiectis annis alia lex pervenit ad populum ferente Antio Restione. quam legem quamvis esset optima, obstinatio tamen luxuriae et vitiorum firma concordia nullo abrogante irritam fecit. illud tamen memorabile de Restione latore ipsius legis fertur, eum quoad vixit foris postea non cenasse ne testis fieret contemptae legis quam ipse bono publico pertulisset.

14 His legibus adnumerarem edictum de sumptibus ab Antonio propositum, qui postea triumvir fuit, ni indignum crederem inter cohibentes sumptum Antonio locum facere, cuius expensae in cenam solitae conferri sola unionis a Cleopatra uxore consumpti aestimatione superatae
15 sunt. nam cum Antonius quicquid mari aut terra aut etiam caelo gigneretur ad satiandam ingluviem suam natum existimans, faucibus ac dentibus suis subderet, eaque re captus de Romano imperio facere vellet Aegyptium regnum, Cleopatra uxor, quae vinci a Romanis nec luxuria dignaretur, sponsione provocavit insumere se posse in
16 unam cenam sestertium centies. id mirum Antonio visum, nec moratus sponsione contendit, dignus sculna Munatio Planco, qui tam honesti certaminis arbiter electus est. altera die Cleopatra pertemptans Antonium pollucibilem sane cenam paravit, sed quam non miraretur Antonius quippe qui omnia quae apponebantur ex cotidianis opibus
17 agnosceret. tunc regina adridens fialam poposcit, cui aceti non nihil acris infudit, atque illuc unionem demptum ex

12ss. cf. Plin. N. H. 9, 119–121

[**NPT MBV RFA**] 1 syllana **NTMBVF**, sillana **PRA** || 3 sylla **TMBFA**, silla **NPVR** | lepibus **V** | cybariam **A** || 10 cenasse **P**, recenasse *cett.* || 14 sumptus **T** || 17 terrae **MB′VRFA** | *alterum* aut *om.* **P′** || 18 caelo *om.* **NP** | saciendam **P**, faciendam **V′** | ingluvionem **N**, ingluuiam **A** || 19 facibus **B′V′** || 20 aegyptum **A** || 24 sponsionem **M** | condit **M** | numatio **T**, manutio **B′**, mulnatio **A** || 26 Antonium — 27 miraretur *om.* **T** || 27 paruit **B′V′** || 28 opponebantur **MRF** | operibus **V** || 29 adridens regina **P** | phialam **T**, filiam **B′V′R′**, fialam *cett.* || 30 dentum **N**

aure altera festinabunda demisit eumque mature disso-
lutum, uti natura est eius lapidis, absorbuit, et quamvis
eo facto sponsione vicisset, quippe cum ipsa margarita
centies sestertium sine contentione valuisset, manum
tamen et ad alterius unionem auris similiter admovit, nisi
Munatius Plancus iudex severissimus superatum Anto-
nium mature pronuntiasset. ipse autem unio cuius fuerit 18
magnitudinis inde colligi poterit, quod qui superfuit po-
stea victa regina et capta Aegypto Romam delatus dissec-
tusque est et factae ex una margarita duae impositaeque
simulacro Veneris ut monstruosae magnitudinis in tem-
plo quod Pantheum dicitur.'

Adhuc dicente Furio secundae mensae inlata bellaria 18
novo sermoni principium dederunt. Symmachus enim
attrectans manu nuces, 'vellem', inquit 'ex te audire,
Servi, tanta nucibus nomina quae causa vel origo variave-
rit aut unde, tot mala cum hac una appellatione vociten-
tur, fiunt tamen seorsum diversa tam vocabulo quam
sapore. ac prius de nucibus absolvas volo quae tibi memo-
ria crebrae lectionis occurrunt.' et Servius: 'nux ista iu- 2
glans secundum non nullorum opinionem a iuvando et a
glande dicta existimatur. Gavius vero Bassus in libro de
significatione verborum hoc refert: *iuglans arbor proinde* 3
dicta est ac Iovis glans. nam quia id arboris genus nuces
habet quae sunt suaviore sapore quam glans est, hunc fruc-
tum antiqui illi, qui egregium glandique similem ipsamque
arborem deo dignam existimabant, Iovis glandem appel-
laverunt, quae nunc litteris interlisis iuglans nominatur.
Cloatius autem Verus in libro a Graecis tractorum ita 4

[**NPT MBV RFA**] **1** dimisit **M** || **3** sponsionem **Mb** | viasset **B'V'** || **5** ad] ab **M** | ulterius **B'V'** | unionem auris *Gronovius*, unonis aurem **N**, unionis aurem *cett.* | admonuit **MBV'** || **6** superatum — pronuntiasset *om.* **P'** || **7** autem *om.* **M** | unio *om.* **NP** || **8** poterat **TMBVRFA** || **9** desectusque **P** || **12** pantheon **Tb**, pampheum **M** || **13** furios **N** || **14** novi **B'** || **21** non *om.* **B'** | a iuvando] adiuvando **A** || **22** gavius *vulg.*, gabius *codd.* || **23** perinde **TvRA**, perde **V'** || **25** hunc] uno **M** || **26** grandique **B'**, blandique **A** || **28** iugulans **MB'VR'F'**

memorat: iuglans — D praetermissum est — quasi Diuglans id est Διὸς βάλανος, sicut Theophrastus ait: Ἴδια δὲ τῶν ὀρινῶν ἃ ἐν τοῖς πεδίοις οὐ φύεται, τερέβινθος πρῖνος φιλύρη ἀφάρκη καρύα, ἣ καὶ Διὸς βάλανος. hanc Graeci etiam basilicam vocant.

5 Nux haec Abellana seu Praenestina, quae est eadem, ex arbore est quae dicitur corylus, de qua Vergilius dicit *corylum sere*. est autem natio hominum iuxta agrum Praenestinum qui Carsitani vocantur ἀπὸ τῶν καρύων, cuius rei meminit Varro in logistorico qui inscribitur Marius de
6 fortuna: inde scilicet Praenestinae nuces. est et illud apud Naevium in fabula Ariolo

quis heri
apud te? Praenestini et Lanuvini hospites.
suopte utrosque decuit acceptos cibo,
alteris inanem bulbam mandendam dari,
alteris nuces in proclivi profundier.

hanc autem nucem Graeci Ponticam vocant, dum una quaeque natio indit huic nuci nomen ex loco in quo nascitur copiosior.

7 Nux castanea, de qua Vergilius:
castaneasque nuces, . . .

2 H. P. 3. 3, 1 || 8 Georg. 2. 299 || 13 u. 21 p. 10 Ribbeck. || 18 cf. Plin. N. H. 15, 89 || 22 eclog. 2. 52

[NPT MBV RFA] 1 iuglans bvrfA, iugulans NPMB′V′R′F′, *om.* T | D — Diuglans *om.* N | D] di PTRFA, de MBV | diuglans *vulg.*, diiuglans PMBRFA, iuglans T, diguglans V || 2 *Graeca om.* T | ΔΙΟC BVA, ΔΤΟC R | sicut — 4 βάλανος *om.* R′, *supplet* Rm | teophrastus Np, toophrastus P′, teofratus Rm, theophratus FA || 2 Ἴδια — 4 *Graeca om.* TMA, *post* ἃ (3) *om.* R | OPINΩM P, OPINON F | ΦΥΕΤΑΕ BVF || 3 ΤΕΡΕΒΙΝΤΟC BV | ΦΙΑΥΡΕ *corr.* ΦΙΑΥΡΗ P || 4 ΑΦΑΚΗ P | καρύα] ΚΑΡΙΑ Η ΚΑΡΙΑ N, ΚΑΡΙΑ P | ΚΛΙ NPBF || 5 basillicam M || 6 haec *om.* R′ | avelana T, avellana v || 7 dicitur *post* corylus *ponit* R | carilos N, corilos PM, corilus TRA || 8 corilum TMRA || 9 *Graeca om.* T | ΤΟΝ A | ΚΑΡΥΟΝ N, ΚΑΡΙΟΝ P, ΚΑΡΙΩΟΝ R, ΚΑΡΙΩΝ FA | cuis B′ || 10 varo F | de] di MBV || 11 illum B′ || 12 naevium N, nevium *cett.* || 13 qui b | eri MA || 15 suapte TB′VRFA || 16 alterius B′A′ | bullam R, vulvam *Scriverius*, bulbum *Pontanus* | mandendam *Bentleius*, madidam *codd.*, madidantem *Scal.*, madidatam *Scriv.* || 17 nuceps N | profundier *Scriv.*, profundere *codd.* || 19 indicit TBV, inditum M

vocatur et Heracleotica. nam vir doctus Oppius in libro quem fecit de silvestribus arboribus sic ait: *Heracleotica, haec nux, quam quidam castaneam nominant, itemque Pontica nux atque etiam quae dicuntur basilicae iuglandes, germina atque flores agunt similiter isdem temporibus quibus Graecae nuces.*

Nunc dicendum est quae sit Graeca nux.' ac simul hoc 8
dicens amygdalam de lance tulit et ostendit. 'nux Graeca haec est quae et amygdale dicitur: sed et Thasia eadem nux vocatur. testis est Cloatius in Ordinatorum Graecorum libro quarto, cum sic ait: *nux Graeca amygdale.* Atta vero in Supplicatione,

nucem Graecam,

inquit,

favumque adde quantum libet.

Nucem molluscam licet hiemis nobis tempus invideat, 9
tamen quia de nucibus loquimur, indictam non relinquemus. Plautus in Calceolo sic eius meminit.

molluscam nucem
super eius dixit impendere tegulas.

ecce Plautus nominat quidem sed quid sit nux mollusca 10
non exprimit. est autem Persicum quod vulgo vocatur et mollusca nux dicitur scilicet quod ceteris omnibus nucibus mollior sit. huius rei idoneus adsertor est Sueius vir 11
longe doctissimus, in idyllio quod inscribitur Moretum.

13 p. 891 Ribb. || 19 frag. praet. Varron. 47 Ritschl

[NPT MBV RFA] 1 vocantur TB'V | heroclita T, eracleotica M | oppius T, opius *cett.* || 3 hic nux N | quidem M | vocant P || 4 etiam nux quae F || 5 hisdem Tb, idem A' || 8 amigdalam PTMRFA || 9 amigdale PMA, amigdala TF, amycdale R || 10 originationum Graecarum *Scriverius* || 11 amigdale PTMRF || 12 Atta] at R' | suplicatione V || 14 inquit *om.* T *in lacuna quasi 20 litterarum* || 15 favumque *vulg.*, fabumque *codd.* || 16 molluscamlibet V' || 17 tamen *om.* P' | indicta TB', *dein* causa *add.* T *perquam scelerate* | relinquamus P || 18 Plautus *usque ad finem libri om.* A | calceolo TR, chalceolo *cett.* || 19 moluscam V || 21 quadem B' | quid PT, quae *cett.* | molusca N || 24 adsersor B'V' | suetius TBV || 25 in idyllio *om.* T | idillio M

nam cum loquitur de hortulano faciente moretum, inter cetera quae eo mittit et hoc pomum mitti ait his verbis:

12 admiscet **** cava silicis haec nunc partim
partim Persica, quod nomen sic denique fertur
propterea quod qui quondam cum rege potenti,
nomine Alexandro Magno, fera proelia bello
in Persas tetulere, suo post inde reventu
hoc genus arboris in praelatis finibus Grais
disseruere novos fructus mortalibus dantes.
mollusca haec nux est nequis forte inscius erret.

13 Nux terentina dicitur quae ita mollis est ut vix attrectata frangatur. de qua in libro Favorini sic reperitur: *item quod quidam Tarentinas oves vel nuces dicunt, quae sunt terentinae a tereno, quod est Sabinorum lingua molle, unde Terentios quoque dictos putat Varro ad Libonem primo.* quam in culpam etiam Horatius potest videri incidere, qui ait et

... molle Tarentum.

14 Nux pinea hos nobis qui adpositi sunt nucleos dedit. Plautus in Cistellaria:

qui e nuce nucleos esse vult frangit nucem.

19 Et quia mala videmus admixta bellariis, post nuces de malorum generibus disserendum est. sunt de agri cultura scriptores qui nuces et mala sic dividunt, ut nuces dicant

3 fr. 1 Morel || 17 Hor. sat. 2. 4, 34 || 20 Curcul. 55

[NPT MBV RF] 1 ortulano T, ortolano M, hortolano b || quae] qua B' | eo mittit] omittit T || 3 admisce tuaca basilicis NPbVRF, admisce tua calia silicis T, ac misce tua caba silicis M, admisce tua cava silicis B', *quid debeat esse non dispicio* || 4 sit B'V || 5 qui *om.* M | dondam N | rego P' | ponti TR || 6 fere TB'VRF || 7 rettulere T || 9 dentes TB'V || 12 favorini T, faborini *cett.* || 13 terentinas NPRF || 14 a tereno *om.* T, a tenero R | sabinorum longa N, lingua sabinorum P | terrentius M, terrentios B || 16 incedere MBF || 18 novis M | nucleos TVR, neculeis M || 20 nucleos TBVr, nuculeus M | *post* nucleos *repetit* B dedit (18) — nucleos (20) | esse vult *paene evanuit in* B | frangat BV

omne pomum quod foris duro tegatur et intus habeat quod
esui est, malum vero quod foris habeat quod est esui et du-
rum intus includat. secundum hanc definitionem Persicum,
quod Sueius poeta superius inter nuces numerat, magis
erit inter mala numerandum.

His praemissis malorum enumeranda sunt genera, quae 2
Cloatius in Ordinatorum Graecorum libro quarto ita
diligenter enumerat: *sunt autem genera malorum: Ameri-
num cotonium citreum coccymelum conditivum* ἐπιμηλίς
musteum Mattianum orbiculatum † *ogratianum praecox
pannuceum Punicum Persicum Quirianum prosivum ru-
brum Scaudianum silvestre struthium Scantianum tibur
Verianum*. vides Persicum a Cloatio inter mala numera- 3
tum, quod nomen originis suae tenuit, licet iam dudum
nostri soli germen sit. quod autem ait idem Cloatius ci-
treum, et ipsum Persicum malum est secundum Vergi-
lium –

felicis mali quo non praestantius ullum,

et reliqua. et ut nemo dubitet haec de citreo dixisse Ver- 4
gilium, accipite quae Oppius in libro de silvestribus ar-
boribus dicat: *citrea item malus et Persica, altera generatur
in Italia et in Media altera*. et paulo post de citreo loquens
ait: *est autem odoratissimum, ex quo interiectum vesti tineas
necat. fertur etiam venenis contrarium, quod tritum cum
vino purgatione virium suarum bibentes servat. generantur
autem in Perside omni tempore mala citrea. alia enim
praecarpuntur, alia interim maturescunt*. vides hic et ci- 5

6ss. cf. Plin. N. H. 15, 47ss.; Isid. 17, 7, 3ss. alii || 18 Georg. 2. 127

[NPT MBV RF] 1 foliis M || 3 difinitionem M, diffinitionem V | persicum *om.* M′ || 4 sueuis P, suetius T, cum eius MBV || 7 gloacius M || 9 cotonum T, catonium MR, quotonium V′ | coccimelium N, coccymelium P, coccinetum T, coccimellum R || 11 panuceum T′B′V′, puniceum t || 12 scaudiancum NP | struthium *vulg.*, strutium *codd.* | scaucianum T || 15 soli] fori B′ | german B || 19 de] di B′ || 20 opius MV | selvestribus B′ || 21 item *vulg.*, id est P, idem *cett.* || 22 cytreo N, cito *corr.* citro T || 25 vino] veneno P′ || 26 omni tempore *om.* P′ | tempore *om.* F

treum nominari et omnia signa poni quae de eo Vergilius dixit, licet nomen citrei ille non dixerit. nam et Homerus qui citreum θύον appellat, ostendit esse odoratum pomum:

θύου δ' ἀπὸ καλὸν ὀδώδει.

et quod ait Oppius inter vestem poni citreum, idem significat Homerus cum dicit,

εἵματα δ' ἀμφιέσασα θυώδεα σιγαλόεντα.

hinc et Naevius poeta in bello Punico ait *citrosam vestem.*

6 Pira haec quae videmus varietas nominum numerosa discernit. nam idem Cloatius sic eorum vocabula describit: *anicianum cucurbitivum cirritum cervisca calculosum Crustuminum decimanum Graeculum Lollianum Lanuvinum laureum Lateresianum myrapium Milesium murteum Naevianum orbiculatum Praecianum rubile Signinum Tullianum Titianum timosum Turranianum praecox volemum mespilum serum, sementivum serum, Sextilianum serum, Tarentinum serum, Valerianum serum.*

20 Admonent nos et fici aridae ut enumeremus genera ficorum, eodem Cloatio nos de his ut de aliis instruente. sic enim diversas ficos diligentiae suae more dinumerat: *Africa albula harundinea asinastra, atra palusca, Augusta bifera Carica, caldica alba nigra, Chia alba nigra, Cal-*

5 Od. ε 60 || 8 ib. ε 264 || 9 Naevii fr. 10 Morel || 10 cf. Plin. 15, 53

[NPTMBVRF] 1 *in vocabulum* omnia *desinit codex* B || 3 θύον *om.* T || 5 *Graeca om.* T | ΕΥΟΥ R | δ' *om.* MVRF | ΥΠΟ NP, ΔΠΟ MVF | ΟΔΩΔ eius (*sic*) N, ΔΩΔΕΙ P, ΟΔΟΔΕΙ M || 6 opius MVR || 8 *Graeca om.* T, *post* ἀμφ *in* ἀμφιέσασα *om.* R | ei MATA R | ΑΜΦΙΑCΑC M, ΑΜΦ *cett. Gr. omissis* R | ΕΙΩΔΕΑ M, ΕΥΟΔΕΑ V, ΕΥΩΔΕΑ F | CΙΡΑΛΟΕΝΤΑ NP, CΙΤΑΛΟΕΝΤΑ F || 9 nevius *codd.* || 10 hominum N | numerosa *om.* R' || 13 crustumium R || 14 mirapium P'M, myrrapium T, miraprum R | mylesium V | musteum *Pont. collato Plin. N. H. 15. 56* || 15 nevianum *codd.* || 17 serum] syrium T | sementiuum — 18 serum^2 *om.* T, sementiuum — 18 Tarentinum serum *om.* N || 17 sextilianum serum *om.* PR || 18 serum^2 *om.* F || 19 et fici aridae] infitiari de M || 21 ficus F || 22 asianastra F | agusta M || 23 caria M | chia — *p. 215, 1* nigra *primum om.* T, chia — *p. 215, 1* nigra *alterum om.* R' | calpuriana N, calpulniana P', calpurina T, chalpurnia V

purniana alba nigra, cucurbitiva duricoria Herculanea
Liviana ludia leptoludia Marsica Numidica pulla Pom-
peiana praecox, Tellana atra. sciendum quod ficus alba 2
ex felicibus sit arboribus, contra nigra ex infelicibus. do-
cent nos utrumque pontifices. ait enim Veranius De ver-
bis pontificalibus: *felices arbores putantur esse quercus*
aesculus ilex suberies fagus corylus sorbus, ficus alba, pirus
malus vitis prunus cornus lotus. Tarquitius autem Priscus 3
in Ostentario arborario sic ait: *arbores quae inferum deo-*
rum avertentiumque in tutela sunt, eas infelices nominant:
alternum sanguinem filicem, ficum atrum, quaeque bacam
nigram nigrosque fructus ferunt, itemque acrifolium, pirum
silvaticum, pruscum rubum sentesque quibus portenta pro-
digiaque mala comburi iubere oportet. quid quod ficum 4
tamquam non pomum secerni a pomis apud idoneos repe-
rimus? Afranius in Sella:

pomum holus ficum uvam.

sed et Cicero Oeconomicon libro tertio: *neque serit vitem*
neque quae sata est diligenter colit: oleum ficos poma non
habet. nec hoc ignorandum est ficum solam ex omnibus 5
arboribus non florere. lacte proprie ficorum dicitur. grossi
appellantur fici quae non maturescunt. hos Graeci dicunt
ὀλύνθους. Mattius:

in milibus tot [ficorum] non videbitis grossum,

17 fr. 300 p. 172 Ribb. || 18 fr. 18 Müller || 24 *et p. 216, 2* fr. 14 et 15 Morel

[NPTMVRF] 2 laviana TMvRF, lavianea V' | numica P || 3 talana T | atra *om.* V' || 4 sit *om.* P' || 6 quercus *om.* T, querquus R || 7 suberies *vulg.*, suberius NP, superus *cett.* | pyrus NVF || 8 Tarquitius *vulg.*, tarquinius *codd.* || 11 felicem NPMR | bacham N, baccham T, baccam MVF || 12 acrifolium *codd.*, acuifolium *Salm. E. P. 191 a D* || 13 saluaticum R || 15 ideneos M | repperimus NPM || 16 Sella *vulg.*, scelia T, seita V, selia *cett.* || 18 eoconomicon NP, oeconomicum T, economicon R || 19 quae T, quaeque *cett.* || 20 hoc *om.* R' || 21 lacte *vulg.*, lacti *codd.*, *sed latet altior corruptela* || 22 quae] qui P || 23 ΟΛΥΝΘΕΥC NP || 24 ficorum *delet Bothius*

et paulo post ait:

sumas ab alio lacte diffluos grossos.

et Postumius Albinus Annali primo de Bruto: *ea causa sese stultum brutumque faciebat, grossulos ex melle edebat.*

6 Olearum genera haec enumerantur: *Africana albigerus*
Aquilia Alexandrina Aegyptia culminea conditiva Lici-
niana orchas oleaster pausia paulia radius Sallentina Ser-
giana Termutia, sicut uvarum ista sunt genera: *Aminea*,
7 scilicet a regione, nam Aminei fuerunt ubi nunc Falernum
est, *asinusca atrusca albiverus abena apiana Apicia*
bumamma – aut ut Graeci dicunt βούμασθος – *duracina*
labrusca melampsithia Maronia Mareotis Numentana precia
pramnia psithia pilleolata Rhodia stephanitis venucula va-
8 *riola lagea.*' inter haec Praetextatus: 'vellem Servium no-
strum diutius audire, sed hora nos quietis admonet ut
exorto iubare eloquio Symmachi domi suae fruamur.'
atque ita facta discessio est.

3 HRR fr. 2 p. 53 Peter || 5ss. cf. Plin. 15, 20ss.; Colum. 3, 2ss.

[**NPT MV RF**] 2 a basilio **NP**, a basilico **T** | difluos **M** | grossus **NPVF** || 5 albierus **M** || 6 lucimiana **N**, luciniana **PM** || 7 orcas **M**, horcas *corr.* horchas **V** | salentina **TV** || 8 aminnea **NP** || 10 abiverus **T'** | abena *codd.*, albena *vulg.* || 11 duricina **TMVRF** || 12 melamsithia **NPV'**, melansithia **T**, melampisithia **R** || 13 prannia **TMV** | rhodia **T**, rodia **NP**, rodi **MVRF** | venucula *vulg.*, vennucula *codd.* || 14 legea **MV** || 16 exhorto **P'M'** | iubar **N** || 17 *nulla subscriptio in* **N**, *vacantibus* $1^1/_2$ *versibus*, EXPLICIT LIB. II SATVRNALIORVM. INCIPIT TERTIVS IN LAVDE VIRGILII **P**, *longa et inepta cantilena de divisione librorum in* **T**, MACROBII THEODOSII Ū (*sic*) CONVIVIORVM SECVNDE EXPLICIT **M**, EXPLICIT **V**, MACROBII THEODOSII V' INL' CONVIVIORVM SECVNDI DIEI EXPLICIT **RF**

LIBER QVARTVS

* * * * * * * * * * * * *
. . . sermone movetur, 1
quam si dura silex aut stet Marpesia cautes.
tandem corripuit sese atque inimica refugit.

item pathos est et in hoc versu:

obstupui steteruntque comae et vox faucibus haesit.

sed et tota Daretis fatigatio habitu depingitur:

ast illum fidi aequales genua aegra trahentem 2
quassantemque utroque caput crassumque cruorem
ore eiectantem. . . .

sociorum quoque eius trepidationem breviter ostendit:

. . . galeamque ensemque vocati
accipiunt, . . .

quasi non sponte accepturi munus quod erat damnum verecundiae. ex eodem genere est illud:

. . . totoque loquentis ab ore
scintillae absistunt, oculis micat acribus ignis.

est et in descriptione languoris habitus, ut est tota de- 3
scriptio pestilentiae apud Thucydiden, et:

labitur infelix studiorum atque immemor herbae
victor equus, . . .

et:

1 Verg. Aen. 6. 470 || **5** ib. 2. 774 || **7** ib. 5. 468 || **11** ib. 5. 471 || **15** ib. 12. 101 || **19** id. Georg. 3. 498

[**NPT RFA**] LIBER QVARTVS *om.* **NT** | Eusebius loquitur **T**^{m} || **2** marsepia **R** || **5** obstipui **NRA'** || **13** damnum] domum **N** || **17** langoris **TR** || **18** thucididen **N**, tucydiden **P**, thucydidem **T**, tuchididen **R** | et *om.* **F**

... demissae aures, incertus ibidem
sudor et ille quidem morituris frigidus. ...

4 est inter pathe et pudor ut circa Deiphobum,

... pavitantem et dira tegentem
supplicia. ...

5 et luctus habitu proditur ut in Euryali matre:

expulsi manibus radii revolutaque pensa;
evolat infelix. ...

et Latinus quia miratur,

... defixa ...
obtutu tenet ora,

et Venus quia rogatura est,

tristior et lacrimis oculos suffusa nitentes;

et Sibyllae quia insanit

... subito non vultus, non color unus,
non comptae mansere comae. ...

2 Nunc videamus pathos quo tenore orationis exprimitur. ac primum quaeramus quid de tali oratione rhetorica arte praecipitur. oportet enim ut oratio pathetica aut ad indignationem aut ad misericordiam dirigatur, quae a Graecis οἶκτος καὶ δείνωσις appellantur. horum alterum accusatori necessarium est, alterum reo; et necesse est initium abruptum habeat, quoniam satis indignantibus
2 leniter incipere non convenit. ideo apud Vergilium sic incipit Iuno:

... quid me alta silentia cogis
rumpere?...

et alibi:

... mene incepto desistere victam?

1 Verg. Georg. 3. 500 || 4 Aen. 6. 498 || 7 ib. 9. 476 || 10 ib. 7. 249 || 13 ib. 1. 228 || 15 ib. 6. 47 || 26 ib. 10. 63 || 29 ib. 1. 37

[NPT RFA] 3 Deiphobum *vulg.*, deifebum NPF, deiphebum TA, deifobum R || 6 in *om.* R || 12 est] erat P || 14 sibilla PRA, sybilla F || 17 quo] quod NP || 18 *ante* quaeramus *add.* ut A || 21 δείνωσισ *vulg.*, *om.* T, ΔΕΙΝΩCΕΙC *cett.* || 23 indignanti P || 27 rompere P

et alibi:

heu stirpem invisam et fatis contraria nostris
fata Phrygum. . . .

et Dido:

. . . moriemur inultae?
sed moriamur, ait. . . .

et eadem:

. . . pro Iuppiter ibit
hic, ait. . . .

et Priamus:

at tibi pro scelere, exclamat, pro talibus ausis.

nec initium solum tale esse debet, sed omnis si fieri potest 3
oratio videri pathetica, et brevibus sententiis et crebris
figurarum mutationibus debet velut inter aestus iracun-
diae fluctuare. una ergo nobis Vergiliana oratio pro exem- 4
plo sit:

Heu stirpem invisam. . . .

initium ab ecphonesi, deinde sequuntur breves interrogatiunculae:

. . . num Sigeis occumbere campis
num capti potuere capi? num incensa cremavit
Troia viros? . . .

deinde sequitur hyperbole:

. . . medias acies mediosque per ignes
invenere viam. . . .

deinde ironia:

. . . at credo mea numina tandem
fessa iacent, odiis aut exsaturata quievi.

2 Aen. 7. 293 || 5 ib. 4. 659 || 8 ib. 4. 590 || 11 ib. 2. 535 || 17sqq. ib. 7. 293 sqq.

[NPT RFA] 3 Phrygum T, frucgum N, frugum A', frigum *cett.* || 13 ratio R | et] sed NPT || 18 initium ab ecphonesi *om.* T | ecfonesi R, haec phonesi A' | quaestiunculae P || 20 num] non R | sygeis T, si grais F || 23 iperbole P, hiperbole T || 26 yronia R, hyronia A || 27 at] aut Pr

5 deinde ausus suos inefficaces queritur:

> ... per undas
> ausa sequi et profugis toto me opponere ponto.

secunda post haec hyperbole:

> absumptae in Teucros vires caelique marisque.

inde dispersae querelae:

> quid Syrtes aut Scylla mihi, quid vasta Charybdis
> profuit? ...

6 iungitur deinde argumentum a minore ut pathos augeatur:

> ... Mars perdere gentem
> immanem Lapithum valuit, ...

minor scilicet persona: ideo illud sequitur:

> ast ego magna Iovis coniunx. ...

deinde cum causas quoque contulisset, quanto impetu dea dixit,

> ... infelix quae memet in omnia verti!

nec dixit, 'non possum perdere Aeneam', sed,

> vincor ab Aenea. ...

7 deinde confirmat se ad nocendum et, quod proprium est irascentis, etsi desperat perfici posse, tamen impedire contenta est:

> flectere si nequeo superos, Acheronta movebo.
> non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis:
> at trahere atque moras tantis licet addere rebus;
> at licet amborum populos excindere regum.

8 post haec in novissimo, quod irati libenter faciunt, maledicit:

> sanguine Troiano et Rutulo dotabere, virgo,

[NPT RFA] 4 hiperbole PT || 7 scilla *codd.* | Charybdis *vulg.*, charibdis NFr, caribdis PR'A, caripdis T || 21 contempta A || 22 acharonta P, hacheronta A

et protinus argumentum a simili conveniens ex praecedentibus:

> . . . nec face tantum
> Cisseis praegnans ignes enixa iugales.

vides quam saepe orationem mutaverit ac frequentibus 9
figuris variaverit; quia ira, quae brevis furor est, non pot-
est unum continuare sensum in loquendo. nec desunt apud 10
eundem orationes misericordiam commoventes. Turnus
ad Iuturnam:

> an miseri fratris letum ut crudele videres?

et idem cum auget invidiam occisorum pro se amicorum:

> vidi oculos ante ipse meos me voce vocantem
> Murranum. . . .

et idem cum miserabilem fortunam suam faceret, ut victo 11
sibi parceretur:

> . . . vicisti et victum tendere palmas
> Ausonii videre, . . .

id est quos minime vellem. et aliorum preces orantium vitam:

> per te per qui te talem genuere parentes,

et similia.

Nunc dicamus ex habitu pathos, quod est vel in aetate 3
vel in debilitate et ceteris quae sequuntur. eleganter hoc
servavit ut ex omni aetate pathos misericordiae moveret.
ab infantia: 2

> infantumque animae flentes in limine primo.

a pueritia: 3

> infelix puer atque impar congressus Achilli,

et:

> parvumque patri tendebat Iulum,

3 Aen. 7. 319 || 10 ib. 12. 636 || 12 ib. 12. 638 || 16 ib. 12. 936 || 20 ib. 10. 597 || 26 ib. 6. 427 || 28 ib. 1. 475 || 30 ib. 2. 674

[NPT RFA] 1 cimili P′ || 4 cesseis P, ciseis T || 5 orationem *om.* P′ || 7 sonsum P′ || 10 loetum NP, lectum A || 14 ut] ne R || 18 id est] idem T || 22 ex habitu *scripsi*, et habitu *codd.*, de hab. *vulg.* | pathos *codd.*, pathus *vulg.* || 24 servavit — moveret *om.* P

ut non minus miserabile sit periculum in parvo quam in filio, et

... superet coniuxne Creusa
Ascaniusque puer? ...

et alibi:

... et parvi casus Iuli.

4 a iuventa vero:

impositique rogis iuvenes ante ora parentum.

et:

pubentesque genae et iuvenali in corpore pallor.

5 a senecta:

... Dauni miserere senectae,

et:

ducitur infelix aevo confectus Aletes,

et:

canitiem multo deformat pulvere. ...

6 movit et a fortuna modo misericordiam, modo indignationem. misericordiam:

... tot quondam populis terrisque superbum
regnatorem Asiae ...

et Sinon:

... et nos aliquod nomenque decusque
gessimus, ...

et:

... Ausoniisque olim ditissimus arvis.

7 indignationem vero ex verbis Didonis:

... et nostris illuserit advena regnis?

3 Aen. 2. 597 || 6 ib. 2. 563 || 8 ib. 6. 308 || 10 ib. 12, 221 || 12 Aen. 12. 934 || 14 ib. 11. 85 || 16 ib. 10. 844 || 19 ib. 2. 556 || 22 ib. 2. 89 || 25 ib. 7. 537 || 27 ib. 4. 591

[NPTRFA] 8 impositique T, impositisque *cett.* || 9 et — 10 pallor *om.* P | iuvenili TF || 18 misericordiam *vulgo addunt, om. codd.* || 19 seperbum P′ || 22 nos] nas P′ | deusque F′ || 27 advenit R

eleganter enim ex contemptu Aeneae auget iniuriam suam. et Amata:

exulibusne datur ducenda Lavinia Teucris?

et Numanus:

bis capti Phryges . . .

movit pathos misericordiae et ex debilitate: 8

ex quo me divum pater atque hominum rex
fulminis adflavit ventis et contigit igne,

et alibi:

. . . et truncas inhonesto vulnere nares,

et de Mezentio:

. . . attollit in aegrum
se femur, . . .

et:

huc caput atque illuc umero ex utroque pependit,

et:

te decisa suum, Laride, dextera quaerit

et:

. . . aterque cruento
pulvere perque pedes traiectus lora tumentes.

movit pathos misericordiae frequenter et a loco: 9

cum vitam in silvis inter deserta ferarum
lustra domosque traho, . . .

et:

. . . Libyae deserta peragro,

et:

at nos hinc alii sitientes ibimus Afros,
pars Scythiam et rapidum cretae veniemus Oaxem.

3 Aen. 7. 359 || 5 ib. 9. 599 || 7 ib. 2. 648 || 10 ib. 6. 497 || 12 ib. 10. 856 || 15 ib. 9. 755 || 17 ib. 10. 395 || 19 ib. 2. 273 || 22 ib. 3. 646 || 25 ib. 1. 384 || 27 eclog. 1. 65

[NTP RFA] 5 phryges T, fryges F, friges *cett.* || 16 et — 17 quaerit *om.* P || 20 traiectos A || 21 loca P' || 22 ferarum *om.* NP || 25 libyae T, lybiae F, libiae *cett.* | peragra P' || 28 scithiam NP

10 et illud egregie et breviter:

ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros
Iliacos, . . .

id est patriae muros, quos ipse defenderat, pro quibus efficaciter per decem annorum spatia pugnaverat.
11 et illud:

nos patriam fugimus; . . .

et:

litora cum patriae lacrimans portusque relinquo,

et:

. . . dulces moriens reminiscitur Argos,

et:

. . . ignarum Laurens habet ora Mimanta,

et:

Lyrnesi domus alta, solo Laurente sepulchrum.

12 et ut Agamemnonem indigne ostenderet occisum, adsumpsit locum:

. . . prima inter limina dextra
oppetiit, . . .

et illud:

moenibus in patriis atque inter tuta domorum.

13 sacer vero locus praecipue pathos movet. occisum inducit Orphea, et miserabiliorem interitum eius a loco facit:

inter sacra deum nocturnique orgia Bacchi.

et in eversione Troiae:

. . . perque domos et religiosa deorum
limina. . . .

2 Aen. 1. 483 || 6 eclog. 1. 4 || 8 Aen. 3. 10 || 10 ib. 10. 782 || 12 ib. 10. 706 || 14 Aen. 12. 547 || 17 ib. 11. 267 || 20 ib. 11. 882 || 24 Georg. 4. 521 || 26 Aen. 2. 365

[NPT RFA] 10 agros A || 12 hora NPa || 13 et *add. Jan.*, *om. codd.* || 15 agamemnonem N, agamenonem T, agamennonem *cett.* | asumpsit A || 18 oppetit A || 24 orchia F | bachi PR || 26 relligiosa RF

Cassandrae quoque raptum vel deminutionem quam miserabilem fecit sacer locus: 14

ecce trahebatur . . . a templo adytisque Minervae?

et alibi:

. . . divae armipotentis ad aram
procubuit. . . .

et Andromache cum de Pyrrhi nece diceret, ut invidiam occidentis exprimeret: 15

excipit incautum patriasque obtruncat ad aras.

et Venus quod Aeneas in mari vexatur ira Iunonis quam invidiose de loco queritur Neptuno:

in regnis hoc ausa tuis?

fecit sibi pathos saepe et ex tempore: 16

. . . priusquam
pabula gustassent Troiae Xanthumque bibissent.

et Orpheus miserabilis ex longo dolore;

septem illum perhibent totos ex ordine menses

et Palinurus:

. . . vix lumine quarto
prospexi Italiam. . . .

et Achemenides:

tertia iam lunae se cornua lumine complent.

et:

septima post Troiae excidium iam vertitur aestas.

Frequens apud illum pathos a causa: re vera enim 4 plerumque efficit causa ut res aut atrox aut miserabilis

3 ib. 2. 403 || 5 ib. 2. 425 || 9 ib. 3. 332 || 12 ib. 5. 792 || 14 ib. 1. 472 || 17 Georg. 4. 507 || 19 Aen. 6. 356 || 22 ib. 3. 645 || 24 ib. 5. 626

[NPT RFA] 1 casandrae P || 3 aditisque NPRA || 7 Pyrrhi *vulg.*, pirri P, pyrhi T, pyrri *cett.* || 11 de loco queritur], loquitur P || 13 saepe *om.* P || 15 xanctumque P, xantumque TR || 24 exitium P || 25 illos P' || 26 conficit NpT, *om.* P'

videatur, ut Cicero in Verrem, qui ob sepulturam in carcere necatorum a parentibus rogabatur. hic enim non tam rogari aut pecuniam exigere quam ob hanc causam indi-
2 gnum erat. et Demosthenes cum queritur quendam a Midia circumventum, ex causa auget invidiam. 'circumvenit', inquit, 'arbitrum qui inter me atque se integre iu-
3 dicaverat.' ergo et Vergilius egregie saepe ex hoc loco traxit affectum. 'occiditur', inquit, 'in acie Galesus'. hoc per se non est dignum misericordia belli tempore; sed admovit causam:

dum paci medium se offert. . . .

4 idem alio loco:

sternitur infelix; . . .

deinde subicit causam miserabilem –

. . . alieno vulnere; . . .

5 cum ad alium telum esset emissum. et cum Palameden indigne occisum vellet:

. . . quem falsa sub proditione Pelasgi
insontem infando indicio, quia bella vetabat
demisere neci. . . .

6 et Aeneas ut ostenderet magnitudinem timoris sui bene causam posuit:

et pariter comitique onerique timentem.

7 quid? Iapyx ut contemptis ceteris artificiis *inglorius*, quem ad modum poeta ait, viveret, qualis causa proponitur?

ille ut depositi proferret fata parentis.

1 Cic. Verr. 5. 119 || 11 Aen. 7. 536 || 13 ib. 10. 781 || 18 ib. 2. 83 || 23 Aen. 2. 729 || 24 ib. 12. 397 || 27 ib. 12. 395

[NPT RFA] 1 qui] quod N *fort. recte*, quo PT || 3 hanc *om.* F || 4 demostrenes N, demostenes R || 6 iudiverat F || 9 dignum memoria P || 14 mirabilem NP || 15 alio RFA || 23 honerique PRA || 24 quia diapix NPT, quid iapix RA | ceteris *om.* P || 25 vivere A | proponitus N

ex eodem genere est: 8

fallit te incautum pietas tua....

haec enim causa illum hostibus etiam miserabilem fecit. 9
sed Aeneas cum hortatur ut sepeliantur occisi, quam causam proponit?

... qui sanguine nobis
hanc patriam peperere suo....

nec non et indignatio demonstratur a causa ut illic: 10

multa gemens ignominiam plagasque superbi
victoris, tum quos amisit inultus amores.

et illud a causa est ex affectu indignantis: 11

... an solos tangit Atridas
iste dolor, solisque licet capere arma Mycenis?

et illud:

... at tu dictis Albane maneres.

et illa omnia:

vendidit hic auro patriam ...
quique ob adulterium caesi ...
nec partem posuere suis ...

ad pathos movendum nec duos illos praetermisit locos 12
quos rhetores appellant a modo et a materia. modus
est cum dico: occidit manifeste vel occulte. materia est 13
cum dico ferro an veneno. Demosthenes de modo invidiam Midiae facit, se pulsatum cothurno; Cicero Verri cum nudum quendam dicit ab eo statuae impositum.
Vergilius non minus evidenter: 14

... altaria ad ipsa trementem
traxit et in multo lapsantem sanguine nati,

2 Aen. 10. 812 || 6 ib. 11. 24 || 9 Georg. 3. 226 || 12 Aen. 9. 138 || 15 ib. 8. 643 || 17 ib. 6. 621 || 18 ib. 6. 612 || 19 ib. 6. 611 || 24 Cic. Verr. 4. 86 || 27 Aen. 2. 550

• [NPT RFA] 3 etiam *om.* T, etiamsi R || 13 micenis NFA, michenis R || 17 venvidit P′ || 23 ferre N || 24 Midiae *om.* T, mediae A | polsatum P′ | cothurno *om.* A, coturno *cett.* || 25 ab eo *om.* T | statutae N || 27 traxit] dixit F

et:

... capulo tenus abdidit ensem.

15 et illa omnia a modo sunt:

... rostroque immanis vultur adunco
immortale iecur tondens, ...

et reliqua et:

quos super atra silex iam iam lapsura cadentique
imminet adsimilis. ...

16 sed et misericordiam a modo saepe commovet ut de Orpheo:

... latos iuvenem sparsere per agros,

et illud:

obruit auster aqua involvens navemque virosque,

et:

saxum ingens volvunt alii, ...

et:

mortua quin etiam iungebat corpora vivis,

et in Georgicis:

nec via mortis erat simplex; ...

17 et cetera in descriptione morbi. sed et materia apud rhetoras pathos movet, ut dum queritur Cicero flammam ex lignis viridibus factam atque ibi inclusum fumo necatum. hoc enim a materia est, quoniam hic usus est fumo materia ad occidendum, ut alius gladio, alius veneno; et ideo acerrimum pathos ex hoc motum est. idem facit et cum
18 flagellis caesum queritur civem Romanum. invenies idem apud Vergilium:

2 Aen. 2. 553 || 4 ib. 6. 597 || 7 ib. 6. 602 || 11 Georg. 4. 522 || 13 Aen. 6. 336 || 15 ib. 6. 616 || 17 ib. 8. 485 || 19 Georg. 3. 482 || 21 Cic. Verr. 2. 1, 45

[NPT RFA] 7 eademque N, candentique R'A' || 13 involvensque P | navimque p || 20 rethores PRA (rhet/reth/ret *non enoto* || 21 dum] dudum A || 22 ibi inclausum N, ab incluso T *satis impudenter* || 23 a *om.* P | est *om.* A'

at pater omnipotens densa inter nubila telum
contorsit: non ille faces nec fumea taedis . . .

et reliqua. eleganter autem illius quidem materiam elusit, ex huius autem vera et vehementi materia expressit
iracundiam. et singula quidem enumeravimus, ex quibus 19
apud rhetoras pathos nascitur, quibus ostendimus usum Maronem. sed non numquam Vergilius in una re ad augen-
dum pathos duobus aut pluribus locis coniunctis utitur 20
ut in Turno ab aetate:

. . . miserere parentis
longaevi, . . .

a loco:

. . . quem nunc maestum patria Ardea longe
dividit, . . .

et circa Cassandram ex modo: 21

ecce trahebatur. . . .

ex habitu corporis:

. . .passis Priameia virgo
crinibus, . . .

ex loco:

a templo . . . adytisque Minervae.

et circa Agamemnonem a patria: 22

ipse Mycenaeus . . .

a fortuna:

. . . magnorum ductor Achivum

a necessitudine:

coniugis, . . .

1 Aen. 6. 592 || 10 ib. 12. 43 || 16 ib. 2. 403 || 23 ib. 11. 266

[NPT RFA] 2 nec fumat aedis N, nec fumat P, et flammea taedis T || 6 rethores R | obtendimus NP || 13 patria *om.* P′ || 15 casandram P, cassadram A′ || 21 adytisque N, adytuque T, additisque A, aditisque *cett.* || 22 agamemnonem N, agamenonem T, amennonem A, agamennonem *cett.* || 23 micaeneus NP, miceneus A || 26 a necessitudine coniugis *om.* P || 27 coniugiis NtRF

a loco:

. . . prima inter limina,

a causa:

. . . possedit adulter.

23 tacite quoque et quasi per definitionem pathos movere solet, cum res quae miserationem movet non dilucide dicitur sed datur intellegi, ut cum dicit Mezentius,

. . . nunc alte vulnus adactum.

quid enim aliud ex hoc intellegendum est quam hoc altum
24 vulnus esse amittere filium? et rursus idem:

. . . haec via sola fuit qua perdere posses.

sed et hic scilicet accipiendum est perire esse amittere
25 filium. et Iuturna cum queritur quod adiuvare fratrem prohibeatur:

immortalis ego? . . .

26 quid enim sequitur? non est immortalitas in luctu vivere. haec, ut dixi, vim definitionis habent et a poeta eleganter introducta sunt.

5 Sunt in arte rhetorica ad pathos movendum etiam hi loci qui dicuntur circa rem, et movendis affectibus peropportuni sunt. ex quibus primus est a simili. huius species sunt tres: exemplum, parabola, imago; Graece παράδειγμα,
2 παραβολή, εἰκών. ab exemplo Vergilius:

si potuit Manes accersere coniugis Orpheus,
Threicia fretus cithara fidibusque canoris;
si fratrem Pollux alterna morte redemit,
itque reditque viam totiens — quid Thesea, magnum

8 Aen. 10. 850 || 11 ib. 10. 879 || 15 ib. 12. 882 || 24 ib. 6. 119

[NPT RFA] 3 a causa] accusa N, *om.* RFA || 4 -edit adulter *om. spatio relicto* T | ulter N || 5 difinitionem N, diffinitionem PT || 8 adauctum P || 10 esse *om.* R || 15 ego *om.* P || 16 quud *corr.* quod P, qud R′ || 17 diffinitionis P || 19 sunt *om.* A || 22 parabula N || 22—23 *Graeca om.* T, *post* παρα *in* παραβολή *om.* R | ΠΑΡΑΔΕΙΡΜΑ N, ΠΑΡΑΔΙΓΜΑ P | παραβολή] ΠΑΡΑ *cett. Gr. omissis* R || 25 treiica PR, traicia A | fertus N, *om.* P′ | cythara PFA || 26 redimit P, redemit et T || 27 itque — totiens *ex Vergilio supplevi, cf. infra* 231, 12, *om. codd.*

quid memorem Alciden? . . .
[Antenor potuit mediis elapsus Achivis.]

haec enim omnia misericordiam movent, quoniam in-
dignum videtur negari sibi quod aliis indultum sit. deinde 3
vide unde auget invidiam:

si potuit Manes accersere coniugis Orpheus . . .

habes causam disparem: Manes illic coniugis, hic patris; illic accersere, hic videre.

Threicia fretus cithara . . .

hic materiam eius irrisit.

si fratrem Pollux alterna morte redemit 4
itque reditque viam totiens . . .

hoc iam a modo, plus est enim saepe ire quam semel.

. . . quid Thesea, magnum
quid memorem Alciden?

hic propter egregias personas non habuit quod minueret vel augeret: verum quod in illis elucebat hoc sibi iactat cum his esse commune:

et mi genus ab Iove summo.

simile est et illud ab indignatione: quid enim? ait Iuno, 5

. . . Pallasne exurere classem
Argivum . . . potuit? . . .

iam hoc plus est, classem victricem quam reliquias fugientium. deinde causam minuit:

unius ob noxam et furias Aiacis Oilei.

quam minuit ut *noxam* diceret, quod levis culpae nomen est, et *unius*, quod facile possit ignosci, et *furentis* ut nec
culpa sit? et alibi: 6

2 Aen. 1. 242 || 21 ib. 1. 39

[NTP RFA] 2 *versiculum secl. Ian.* | posuit R || 9 threcia N, treicia R | cythara NFA || 16 quid R || 17 vel] atque P, vel quid R || 20 quid enim] quidem N || 22 *post* Argivum *add.* potuit P || 25 cilei N, olei P, iolei A || 27 nec] ne R

. . . Mars perdere gentem
immanem Lapithum valuit. . . .

vides easdem observationes, *gentem* et *immanem*. deinde aliud exemplum:

. . . concessit in iras
ipse deum antiquam genitor Calydona Dianae.

antiquam, ut plus honoris accederet ex vetustate: deinde in utroque causam minuit:

quod scelus aut Lapithis tantum aut Calydone merente?

7 a parabola vero quoniam magis hoc poetae convenit, sae-
pissime pathos movit cum aut miserabilem aut iracun-
dum vellet inducere. miserabilem sic:

qualis populea maerens Philomela sub umbra . . .
. . . qualis commotis excita sacris
Thyas . . .
qualem virgineo demessum pollice florem . . .

et aliae plurimae patheticae parabolae in quibus mise-
8 ratus est. quid de ira?

ac veluti pleno lupus insidiatus ovili
cum fremit ad caulas . . .

et:

mugitus veluti, fugit cum saucius aram
taurus . . .

9 et alia plura similia qui quaerit inveniet. et imago, quae
est a simili pars tertia, idonea est movendis affectibus.
ea fit cum aut forma corporis absentis describitur, aut
omnino quae nulla est fingitur. utrumque Vergilius ele-
10 ganter fecit. illud prius circa Ascanium:

2 Aen. 7. 304 || 13 Georg. 4. 511 || 14 Aen. 4. 301 || 16 ib. 11. 68 || 19 ib. 9. 59 || 22 ib. 2. 223

[NPT RFA] 6 calidona *codd.* || 7 accideret P′ || 9 calidona P, calidone *cett.* || 11 movet PT || 12 cum *om.* NT || 13 papulea P′ | philomena TA, filomela R || 14 quales P′ || 15 thyas F, thais P, thiras A′, thias *cett.* || 17 palabolae P′ || 24 invenit N

o mihi sola mei super Astyanactis imago,
sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat.

fingit vero cum dicit,

. . . quam fama secuta est
candida succinctam latrantibus inguina monstris. 11

sed prior forma οἶκτον praestat, haec δείνωσιν id est prior misericordiam commovet, horrorem secunda, sicut alibi:

et scissa gaudens vadit Discordia palla, 12
quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello,

et omnia illa quae de Fama dixit. sed et illud nimium pathetice:

. . . furor impius intus
saeva sedens super arma, et centum vinctus aenis
post tergum nodis fremit horridus ore cruento.

Diximus a simili: nunc dicamus a minore pathos a 6
poeta positum. nempe cum aliquid proponitur quod per se magnum sit, deinde minus esse ostenditur quam illud quod volumus augeri, sine dubio infinita miseratio movetur. ut est illud 2

o felix una ante alias Priameia virgo,
hostilem ad tumulum Troiae sub moenibus altis
iussa mori. . . .

primum quod ait *felix*, comparationem sui fecit, deinde posuit a loco: *hostilem ad tumulum*, et a modo, quod non minus acerbum est: *iussa mori*. sic ergo haec accipienda sunt: quamvis hostilem ad tumulum, quamvis iussa mori, felicior tamen quam ego, quia *sortitus non pertulit ullos*. simile est et illud 3

. . . o terque quaterque beati,

1 Aen. 3. 488 || 4 eclog. 6. 74 || 8 Aen. 8. 702 || 12 ib. 1. 294 || 20 ib. 3. 321 || 29 ib. 1. 94

[NPTRFA] 1 astianactis PTR, asthyanactis F, astianautis A || 2 ora] ille F || 5 lartrantibus P′ | inguine RFA || 6 οἶκτον *vulg.*, *om.* T, oecton *cett.* | δείνωσιν *vulg.*, dinostin N, diuosin T, dinosin *cett.* || 9 bollona R || 13 saeva] sua R | super sedens P′ || 24 ad] et ad RFA || 27 quam *om.* P′

et quod de Pasiphae dicit:

Proetides implerunt falsis mugitibus agros,

deinde ut minus hoc esse monstraret:

at non tam turpes pecudum tamen ulla secuta est
concubitus. . . .

4 quid, illud non vehementer patheticum est a minore:

nec vates Helenus, cum multa horrenda moneret,
hos mihi praedixit luctus, non dira Celaeno?

quid hic intellegimus, nisi omnia quae passus erat minora
5 illi visa quam patris mortem? a maiore negaverunt qui-
dam augeri rem posse; sed eleganter hoc circa Didonem
Vergilius induxit:

non aliter quam si immissis ruat hostibus omnis
Carthago aut antiqua Tyros. . . .

dixit enim non minorem luctum fuisse ex unius morte quam si tota urbs, quod sine dubio esset maius, ruisset. et Homerus idem fecit:

. . . ὡς εἰ ἅπασα
Ἴλιος ὀφρυόεσσα πυρὶ σμύχοιτο κατ' ἄκρης.

6 est apud oratores et ille locus idoneus ad pathos movendum qui dicitur praeter spem. hunc Vergilius frequenter exercuit:

nos tua progenies, caeli quibus adnuis arcem

et cetera. et Dido:

hunc ego si potui tantum sperare dolorem
et perferre soror potero. . . .

2 eclog. 6. 48 || 7 Aen. 3. 712 || 13 ib. 4. 669 || 18 Il. X. 410 || 23 Aen. 1. 250 || 25 ib. 4. 419

[NPT RFA] 1 pasiphe TRFA || 2 pretides NA || 4 illa P || 6 non *codd.*, nonne *vulg.*, *nescio quare* || 10 illa P' || 14 cartago NPR' | aut — Tyros *om.* A | tiros PR || 18—19 *Graeca om.* TRFA | AΠAC P || 19 IMOC NP | OΦPIOECCA NP | CMHXOITO NP || 21 dicitur] est P

Aeneas de Euandro: 7

et nunc ille quidem spe multum captus inani
fors et vota facit. . . .

et illud:

. . . advena nostri,
quod numquam veriti sumus, ut possessor agelli
diceret: haec mea sunt, veteres migrate coloni.

invenio tamen posse aliquem et ex eo quod iam spera- 8
verit movere pathos, ut Euander:

haud ignarus eram quantum nova gloria in armis
et praedulce decus . . .

oratores homoeopathian vocant quotiens de similitudine 9
passionis pathos nascitur ut apud Vergilium:

. . . fuit et tibi talis
Anchises genitor, . . .

et:

. . . patriae strinxit pietatis imago

et:

. . . subiit cari genitoris imago

et Dido:

me quoque per multos similes fortuna labores.

est et ille locus ad permovendum pathos, in quo sermo 10
dirigitur vel ad inanimalia vel ad muta, quo loco oratores frequenter utuntur. utrumque Vergilius bene pathetice tractavit, vel cum ait Dido:

dulces exuviae dum fata deusque sinebant.

vel cum Turnus:

. . . tuque optima ferrum
Terra tene, . . .

2 Aen. 11. 49 || 5 eclog. 9. 2 || 10 Aen. 11. 154 || 14 ib. 12. 933 || 17 ib. 9. 294 || 19 ib. 2. 660 || 21 ib. 1. 628 || 26 ib. 4. 651 || 28 ib. 12. 777

[NPT RFA] 1 de *om.* RFA || 10 gaudia P || 17 strimxit N, stringit P' || 26 exuvae P'

et idem alibi:

. . .nunc o numquam frustrata vocatus
hasta meos . . .

et:

Rhoebe, diu, res siqua diu mortalibus ulla est,
viximus. . . .

11 facit apud oratores pathos etiam addubitatio quam Graeci ἀπόρησιν vocant. est enim vel dolentis vel irascentis dubitare quid agas.

en quid ago? rursusne procos inrisa priores
experiar?. . . .

12 et illud de Orpheo:

quid faceret? quo se rapta bis coniuge ferret?

et de Niso:

quid faciat? qua vi iuvenem, quibus audeat armis
eripere?

et Anna permoventer:

quid primum deserta querar? comitemne sororem . . .

13 et attestatio rei visae apud rhetoras pathos movet. hoc Vergilius sic exequitur:

ipse caput nivei fultum Pallantis et ora
ut vidit levique patens in pectore vulnus.

14 et illud:

implevitque sinum sanguis . . .

et:

. . . moriensque suo se in sanguine versat

2 Aen. 12. 95 || 5 ib. 10. 861 || 10 ib. 4. 534 || 13 Georg. 4. 504 || 15 Aen. 9. 399 || 18 ib. 4. 677 || 21 ib. 11. 39 || 24 ib. 10. 819 || 26 ib. 11. 669

[NPTRFA] 5 Rhoebe *vulg.*, reboe NP', rebe pT, roebe *cett.* || 7 addubitio R || 8 ἀπόρησιν *vulg.*, aporesin *codd.* || 11 expediar A || 17 et de anna T | permoventer (*quod vocabulum lexicographos effugit*) NPR, *om.* T, permoventur F *(ni fallor)* A', permoventur a *vulg.* || 18 *post* sororem *add.* sprevisti moriens T *non inepte* || 19 rhetores (reth-) TR || 26 sanguine *om.* N, vulnere T, s. (*sic*) RA

et:

crudelis nati monstrantem vulnera cernit,

et:

ora virum tristi pendebant pallida tabo,

et:

volvitur Euryalus .. pulchrosque per artus
it cruor, ...

et:

vidi egomet duo de numero cum corpora nostro ...

facit hyberbole, id est nimietas, pathos, per quam expri- 15
mitur vel ira vel misericordia. ira ut cum forte dicimus
'milies ille perire debuerat' quod est apud Vergilium:

omnes per mortes animam sontem ipse dedissem,

miseratio cum dicit:

Daphni, tuum Poenos etiam ingemuisse leones
interitum. ...

nascitur praeter haec de nimietate vel amatorium vel 16
alterius generis pathos:

si mihi non haec lux toto iam longior anno est,

et illud seorsum:

... maria ante exurere Turno
quam sacras dabitur pinus ...

et:

... non si tellurem effundat in undas.

exclamatio, quae apud Graecos ἐκφώνησις dicitur, movet 17
pathos. haec fit interdum ex persona poetae, non num-
quam ex ipsius quem inducit loquentem. ex poetae qui- 18
dem persona est:

2 Aen. 6. 446 || 4 ib. 8. 197 || 6 ib. 9. 433 || 9 ib. 3. 623 || 13 ib. 10. 854 || 15 eclog. 5. 27 || 19 eclog. 7. 43 || 21 Aen. 9. 115 || 24 ib. 12. 204

[NPTRFA] 6 eurialus R, eurialius FA || 9 duo *om.* P | cum T, *om. cett.* || 10 hiperbole NPT, yperbole A || 11 vel *primum om.* P || 12 perire *post* quod *collocat* N || 14 meseratio P' || 15 dafni NRFA || 17 amatorum F || 22 sacra R | pinos P || 25 ἐκφώνησις *vulg.*, et fonesis NT, ecfonesis *cett.*

Mantua vae miserae nimium vicina Cremonae!
infelix! utcumque ferent ea facta nepotes,
crimen amor vestrum! . . .

19 et alia similia. ex persona vero alterius:

. . . di capiti ipsius generique reservent!

et:

. . . di talia Grais
instaurate, pio si poenas ore reposco!

et:

. . . di talem terris avertite pestem!

20 contraria huic figurae ἀποσιώπησις, quod est taciturnitas. nam ut illic aliqua exclamando dicimus, ita hic aliqua tacendo subducimus, quae tamen intellegere possit audi-
21 tor. hoc autem praecipue irascentibus convenit; ut Neptunus:

quos ego — sed motos praestat componere fluctus,

et Mnestheus:

. . . nec vincere certo,
quamquam o — sed superent quibus hoc Neptune dedisti.

et Turnus:

quamquam o si solitae quicquam virtutis adesset!

et in Bucolicis:

novimus et qui te transversa tuentibus hircis,
et quo — sed faciles Nymphae risere — sacello.

22 sed et miseratio ex hac figura mota est a Sinone:

. . . donec Calchante ministro —
sed quid ego haec autem nequiquam ingrata revolvo?

1 eclog. 9. 28 || **2** Aen. 6. 822 || **3** ib. 10. 188 || **5** ib. 8. 484 || **7** ib. 6. 529 || **10** ib. 3. 620 || **16** ib. 1. 135 || **18** ib. 5. 194 || **21** Aen. 11. 415 || **23** eclog. 3. 8 || **26** Aen. 2. 100

[NPT RFA] **5** reservet P′ || **11** aposiopesis *codd.* || **12** exclamando — aliqua *om.* R′ | *forte* adicimus || **17** mnesteus P || **19** quenquam P′ || **23** hyrcis NRF || **24** nimfae N, nimphae PRFA || **26** Calchante *vulg.*, chalchante NPtR, calcante *cett.* || **27** nequiquam *om.* P′, nequicquam Fa

nascitur pathos et de repetitione, quam Graeci ἐπαναφορὰν 23
vocant, cum sententiae ab isdem nominibus incipiunt. hinc Vergilius:

. . . Eurydicen vox ipsa et frigida lingua,
a miseram Eurydicen! anima fugiente vocabat.
Eurydicen toto referebant flumine ripae,

et illud:

te dulcis coniunx, te solo in littore secum,
te veniente die, te decedente canebat.

et illud:

te nemus Angitiae, vitrea te Fucinus unda,
te liquidi flevere lacus.

ἐπιτίμησις, quae est obiurgatio, habet et ipsa pathos, id 24
est, cum obiecta isdem verbis refutamus:

Aeneas ignarus abest, ignarus et absit.'

*   *   *   *   *   *   *   *   *

4 Georg. 4. 525 || 8 ib. 4. 465 || 11 Aen. 7. 759 || 15 ib. 10. 85

[NPT RFA] 1 ἐπαναφορὰν *vulg.*, epanophoran N, epinaphoram T, epanaphoran *cett.* || 4 euricen P', euridicen pRA || 5 a *om.* R'FA | misera NP, missam T | euridicen PR || 6 euridicen PRA || 9 canebant P' || 11 agnitiae N, anguitiae T | utrea P' | facinus N, fuscinus T || 12 flivere P' || 13 ἐπιτίμησις *vulg.*, epithimesis T, epitimensis F, epitimesis *cet.* || 15 *post* absit *reliqua pars versus vacat in* NPT, DE STILO VIRGILII *add.* RFA | *liber quintus, ut vulgo habetur, incipit sine titulo*

LIBER QVINTVS

1 Post haec cum paulisper Eusebius quievisset, omnes
inter se consono murmure Vergilium non minus oratorem
quam poetam habendum pronuntiabant, in quo et tanta
orandi disciplina et tam diligens observatio rhetoricae
2 artis ostenderetur. et Avienus, 'dicas mihi,' inquit, 'volo,
doctorum optime, si concedimus, sicuti necesse est orato-
rem fuisse Vergilium, siquis nunc velit orandi artem
consequi, utrum magis ex Vergilio an ex Cicerone pro-
3 ficiat?' 'video quid agas,' inquit Eusebius, 'quid intendas,
quo me trahere coneris, eo scilicet quo minime volo, ad
comparationem Maronis et Tullii. verecunde enim inter-
rogasti uter eorum praestantior, quando quidem neces-
sario is plurimum collaturus sit qui ipse plurimum prae-
4 stat. sed istam mihi necessitatem altam et profundam
remittas volo: quia non nostrum inter illos tantas com-
ponere lites, nec ausim in utramvis partem talis sententiae
auctor videri. hoc solum audebo dixisse, quia facundia
Mantuani multiplex et multiformis est et dicendi genus
omne complectitur. ecce enim in Cicerone vestro unus elo-
quentiae tenor est, ille abundans et torrens et copiosus.
5 oratorum autem non simplex nec una natura est, sed hic
fluit et redundat, contra ille breviter et circumcise dicere
adfectat; tenuis quidam et siccus et sobrius amat quan-
dam dicendi frugalitatem, alius pingui et luculenta et
florida oratione lascivit. in qua tanta omnium dissimi-
litudine unus omnino Vergilius invenitur qui eloquentiam

15 eclog. 3. 108

[NPTRFA] 9 videas P' || 14 altam et profundam *om.* P || 20 habundans NP || 21 nec] non NPT *fortasse recte* || 25 dissimulatione R

ex omni genere conflaverit.' respondit Avienus: 'apertius 6
vellem me has diversitates sub personarum exemplis
doceres'. 'quattuor sunt', inquit Eusebius, 'genera dicen- 7
di: copiosum in quo Cicero dominatur, breve in quo Sallu-
stius regnat, siccum quod Frontoni adscribitur, pingue et
floridum in quo Plinius Secundus quondam et nunc nullo
veterum minor noster Symmachus luxuriatur. sed apud
unum Maronem haec quattuor genera reperies. vis audire 8
illum tanta brevitate dicentem, ut artari magis et con-
trahi brevitas ipsa non possit?

et campos ubi Troia fuit....

ecce paucissimis verbis maximam civitatem hausit,
absorbsit, non reliquit illi nec ruinam. vis hoc ipsum co- 9
piosissime dicat?

venit summa dies et ineluctabile tempus
Dardaniae: fuimus Troes, fuit Ilium et ingens
gloria Teucrorum. ferus omnia Iuppiter Argos
transtulit: incensa Danai dominantur in urbe.
O patria, o divum domus Ilium, et inclita bello 10
moenia Dardanidum!...
Quis cladem illius noctis, quis funera fando
explicet aut lacrimis possit aequare dolorem?
urbs antiqua ruit multos dominata per annos.

quis fons, quis torrens, quod mare tot fluctibus quot
hic verbis inundavit? cedo nunc siccum illud genus elo- 11
cutionis:

Turnus ut ante volans tardum praecesserat agmen,
viginti lectis equitum comitatus et urbi
improvisus adest: maculis quem Thracius albis
portat equus cristaque tegit galea aurea rubra.

11 Aen. 3. 11 || 15 ib. 2. 324 || 19 ib. 2. 241 || 21 ib. 2. 361 || 27 Aen. 9. 46

[NPT RFA] 3 Eusebius] eius A' || 9 illum *om.* R | contrai A || 11 campo sub troia NP | fumat A' || 12 ausit NR' || 13 *ante* absorbsit *addunt* et *vulgo, quod deest in codd.* | ille RFA || 16 ilum N, illum P || 29 tracius NPFA, trachius R || 30 christaque NA

12 hoc idem quo cultu, quam florida oratione, cum libuerit, profertur?

forte sacer Cybelae Choreus olimque sacerdos
insignis longe Phrygiis fulgebat in armis,
spumantemque agitabat equum, quem pellis aenis
in plumam squamis auro conserta tegebat.
ipse peregrina ferrugine clarus et ostro
spicula torquebat Lycio Gortynia cornu . . .
pictus acu tunicas et barbara tegmina crurum.

13 sed haec quidem inter se separata sunt. vis autem videre quem ad modum haec quattuor genera dicendi Vergilius ipse permisceat et faciat unum quoddam ex omni diversitate pulcherrimum temperamentum?

14 saepe etiam steriles incendere profuit agros
atque levem stipulam crepitantibus urere flammis:
sive inde occultas vires et pabula terrae
pinguia concipiunt, sive illis omne per ignem
excoquitur vitium atque exudat inutilis humor,
seu plures calor ille vias et caeca relaxat
spiramenta, novas veniat qua sucus in herbas,
seu durat magis et venas adstringit hiantes,
ne tenues pluviae rapidive potentia solis
acrior aut Boreae penetrabile frigus adurat.

15 ecce dicendi genus quod nusquam alibi deprehendes, in quo nec praeceps brevitas nec infrunita copia, nec ieiuna siccitas nec laetitia pinguis.

16 Sunt praeterea stili dicendi duo dispari moralitate diversi. unus est maturus et gravis, qualis Crasso assignatur. hoc Vergilius utitur cum Latinus praecipit Turno:

3 Aen. 11. 768 || 14 Georg. 1. 84

[NPTRFA] 3 choreas P' || 4 frigiis NPR, phrigiis A || 5 aeneis NRF, ahenis ς, *om.* A' || 6 in plumam squamis T *et vulg.*, *om. cett.* || 8 licio PR | Gortynia *vulg.*, cortinia TA, gortinia *cett.* || 18 exquoquitur R || 19 relaxet R || 24.25 in quo *om.* R' || 27 mortalitate T

o praestans animi iuvenis, quantum ipse feroci
virtute exsuperas, tanto me impensius aequum est
consulere . . .

et reliqua. alter huic contrarius ardens et erectus et infen- 17
sus, quali usus est Antonius. nec hunc apud Vergilium
frustra desideraveris:

. . . haud talia dudum
dicta dabas. morere et fratrem ne desere frater.

videsne eloquentiam omnium varietate distinctam? quam 18
quidem mihi videtur Vergilius non sine quodam praesa-
gio, quo se omnium profectibus praeparabat, de industria
permiscuisse idque non mortali sed divino ingenio
praevidisse: atque adeo non alium secutus ducem quam
ipsam rerum omnium matrem naturam, hanc praetexuit
velut in musica concordiam dissonorum. quippe si mun- 19
dum ipsum diligenter inspicias, magnam similitudinem
divini illius et huius poetici operis invenies. nam qualiter
eloquentia Maronis ad omnium mores integra est, nunc
brevis, nunc copiosa, nunc sicca, nunc florida, nunc simul
omnia, interdum lenis aut torrens: sic terra ipsa hic laeta
segetibus et pratis, ibi silvis et rupibus hispida, hic sicca
harenis, hic irrigua fontibus, pars vasto aperitur mari.
ignoscite nec nimium me vocetis, qui naturae rerum Ver- 20
gilium comparavi. infra ipsum enim mihi visum est, si
dicerem decem rhetorum qui apud Athenas Atticas flo-
ruerunt stilos inter se diversos hunc unum permiscuisse.'

Tunc Euangelus irridenti similis, 'bene', inquit, 'opi- 2
fici deo a rure Mantuano poetam comparas quem Graecos
rhetoras, quorum fecisti mentionem, nec omnino legisse
adseveraverim. unde enim Veneto rusticis parentibus nato,
inter silvas et frutices educto, vel levis Graecarum notitia

1 Aen. 12. 19 || 7 ib. 10. 599

[NPT RFA] 2 me *om.* NPT' || 3 *ante* consulere *add.* usus R || 6 desiderabilis N || 11 *post* industria *add.* sua P || 13 ducem secutus R || 15 sonorum P || 18 ad] et A' || 24 comperativi *corr.* comperavi A || 25 athena N, atthenas T' || 26 *post* permiscuisse *add.* De rhetoricis (reth-) observationibus virgilii finit NTRFA || 29 rhetores (reth-) TR || 31 educta P', conducto T'

2 litterarum? et Eustathius, 'cave', inquit, 'Euangele,
Graecorum quemquam vel de summis auctoribus tantam
Graecae doctrinae hausisse copiam credas, quantam soller-
tia Maronis vel adsecuta est vel in suo opere digessit. nam
praeter philosophiae et astronomiae amplam illam co-
piam, de qua supra disseruimus, non parva sunt alia quae
traxit a Graecis et carmini suo tamquam illic nata con-
3 seruit.' et Praetextatus, 'oratus sis,' inquit, 'Eustathi,
ut haec quoque communicata nobiscum velis, quantum
memoria repente incitata suffecerit'. omnes Praetextatum
secuti ad disserendum Eustathium provocaverunt. ille sic
incipit:

4 'Dicturumne me putatis ea quae vulgo nota sunt, quod
Theocritum sibi fecerit pastoralis operis auctorem, ruralis
Hesiodum, et quod in ipsis Georgicis tempestatis sereni-
tatisque signa de Arati Phaenomenis traxerit, vel quod
eversionem Troiae cum Sinone suo et equo ligneo cete-
risque omnibus quae librum secundum faciunt a Pisandro
5 ad verbum paene transcripserit, qui inter Graecos poetas
eminet opere quod a nuptiis Iovis et Iunonis incipiens
universas historias, quae mediis omnibus saeculis usque
ad aetatem ipsius Pisandri contigerunt, in unam seriem
coactas redegerit et unum ex diversis hiatibus temporum
corpus effecerit, in quo opere inter historias ceteras in-
teritus quoque Troiae in hunc modum relatus est, quae
Maro fideliter interpretando fabricatus sibi est Iliacae urbis
6 ruinam? sed et haec et talia pueris decantata praetereo.
iam vero Aeneis ipsa nonne ab Homero sibi mutuata est
errorem primum ex Odyssea, deinde ex Iliade pugnas?
quia operis ordinem necessario rerum ordo mutavit, cum
apud Homerum prius Iliacum bellum gestum sit, deinde

[NPT RFA] **6** de qua *om.* **NPT** || **7** inseruit **P** || **12** *post* incipit *add.* QVAE VIRGILIVS TRAXIT A GRECIS **NP^{m}TRFA** || **14** teocritum **NR'** || **15** exsiodum **NP**, esiodum **RFA** || **16** Arati *om.* **T**, aurati **A** | phaenomenis *om.* **T** || **19** ad verbum *post* paene *ponit* **R** | penetrans scripserit **FA'** || **22** contingerunt **A** || **23** redigerit **R** || **27** et *prius om.* **P'** || **28** muta **N**, imitata **T**, mutata **A'** || **29** odissia **NFR**, odissea **PT**, odissa **A** || **31** siliacum **N**

revertenti de Troia error contigerit Vlixi, apud Maronem
vero Aeneae navigatio bella quae postea in Italia sunt
gesta praecesserit. rursus Homerus in primo, cum vellet 7
iniquum Graecis Apollinem facere, causam struxit de
sacerdotis iniuria: hic ut Troianis Iunonem faceret in-
festam, causarum sibi congeriem comparavit. nec illud 8
cum magna cura relaturus sum, licet ut aestimo non om-
nibus observatum, quod cum primo versu promisisset
producturum se de Troiae litoribus Aenean –

. . . Troiae qui primus ab oris
Italiam fato profugus Lavinaque venit
littora . . .

ubi ad ianuam narrandi venit, Aeneae classem non de Troia, sed de Sicilia producit:

vix e conspectu Siculae telluris in altum
vela dabant laeti . . .

quod totum Homericis filis texuit. ille enim vitans in 9
poemate historicorum similitudinem, quibus lex est in-
cipere ab initio rerum et continuam narrationem ad finem
usque perducere, ipse poetica disciplina a rerum medio
coepit et ad initium post reversus est. ergo Vlixis errorem 10
non incipit a Troiano littore describere, sed facit eum
primo navigantem de insula Calypsonis, et ex persona
sua perducit ad Phaeacas. illic in convivio Alcinoi regis
narrat ipse quem ad modum de Troia ad Calypsonem
usque pervenerit. post Phaeacas rursus Vlixis naviga-
tionem usque ad Ithacam ex persona propria poeta de-
scribit. quem secutus Maro Aenean de Sicilia producit, 11
cuius navigationem describendo perducit ad Libyam.
illic in convivio Didonis ipse narrat Aeneas usque ad Si-
ciliam de Troia navigationem et addit uno versu quod iam
copiose poeta descripserat:

10 Aen. 1. 1 || 15 ib. 1. 34

[NPT RFA] 4 gregis N || 6 congeriem *om.* F || 7 agna (*sic*) cura N, cura magna R || 9 litoribus] finibus P || 19 ab exordio rerum P | rationem NPT || 21 incipit F || 23 calipsonis PR || 29 libiam NPRA, lybiam F || 30 Didonis *om.* NP

hinc me digressum vestris deus appulit oris.

12 post Africam quoque rursus poeta ex persona sua iter
classis usque ad ipsam descripsit Italiam:

interea medium Aeneas iam classe tenebat
certus iter . . .

13 quid quod et omne opus Vergilianum velut de quodam
Homerici operis speculo formatum est? nam et tempestas
mira imitatione descripta est — versus utriusque qui
volet conferat — ut Venus in Nausicaae locum Alcinoi
filiae successit, ipsa autem Dido refert speciem regis Al-
14 cinoi convivium celebrantis. Scylla quoque et Charybdis
et Circe decenter attingitur et pro Solis armentis Stro-
phades insulae finguntur. at pro consultatione inferorum
descensus ad eos cum comitatu sacerdotis inducitur:
ibi Palinurus Elpenori, sed et infesto Aiaci infesta Dido
15 et Tiresiae consiliis Anchisae monita respondent. iam
proelia Iliadis et vulnerum non sine disciplinae perfec-
tione descriptio et enumeratio auxiliorum duplex et fabri-
catio armorum et ludicri certaminis varietas, ictumque
inter reges et ruptum foedus et speculatio nocturna et
legatio reportans a Diomede repulsam Achillis exemplo,
et super Pallante ut Patroclo lamentatio, et altercatio ut
Achillis et Agamemnonis, ita Drancis et Turni (utrobi-
que enim alter suum, alter publicum commodum cogi-
tabat), pugna singularis Aeneae atque Turni ut Achillis
et Hectoris, et captivi inferiis destinati, ut illic Patrocli, hic
Pallantis:

. . . Sulmone creatos
quattuor hic iuvenes, totidem quos educat Vfens,
viventes rapit, inferias quos immolet umbris.

1 Aen. 3. 715 || 4 ib. 5. 1 || 28 Aen. 10. 517

[NPT RFA] 1 oris *om.* R || 3 clausis NA | italiam *om.* R' || 9 ut] et Timpanarus e coni. praeclarissime | nausia caelo alcinoi P', nausiace locum alcinoi T || 9.10 Alcinoi filiae commode abesset || 11 scilla PTR | charybdis *vulg.*, carypdis N'T, charypdis nF, caribdis P, caripdis *corr.* charipdis R, charibdis A || 15 elponeri RFA || 17 plaelia P' || 18 discriptio P' | enurmeratio P' || 19 itumque P || 21 repulsam T^{m} F, responsa T', repulsa *cett.* || 23 agamennonis *codd.* || 26 in ferris A' || 27 Sulmone] sed mone N || 29 iuvenes pT, iuvenis *cett.*

quid quod pro Lycaone Homerico, qui inter fugientes deprehensus non mirum si ad preces confugerat, nec tamen Achilles propter occisi Patrocli dolorem pepercit, simili condicione Magus in medio tumultu subornatus est: 16

inde Mago procul infestam contenderat hastam?

et cum ille genua amplectens supplex vitam petisset, respondit,

... belli commercia Turnus
sustulit ista prior iam tum Pallante perempto.

sed et insultatio Achillis in ipsum Lycaonem iam peremptum in Tarquitium a Marone transfertur. 17
ille ait,

ἐνταυθοῖ νῦν κεῖσο

et cetera, at hic vester:

istic nunc metuende iace, ...

et reliqua.

Et si vultis me et ipsos proferre versus ad verbum paene translatos, licet omnes praesens memoria non suggerat, tamen qui se dederint obvios adnotabo: 3

νευρὴν μὲν μαζῷ πέλασεν, τόξῳ δὲ σίδηρον. 2

totam rem quanto compendio lingua ditior explicavit? vester licet periodo usus idem tamen dixit?

5 Aen. 10. 521 || 8 ib. 10. 532 || 13 Il. Φ 122 || 15 Aen. 10. 557 || 20 Il. Δ 123

[NPT RFA] 1 licaone NPRA || 2 si] sed A | ad preceps A || 6 amplexens P | vitam supplex R || 9 tum] tu A || 10 lichaonem RFA || 13 *Graeca om.* T | νῦν *vulg. ex Hom.*, NI N, NΥ *cett.* || 17 proferre *om.* P′ || 18 sugerat A || 20 *Graeca om.* T | νευρήν *Hom.*, NΥΡΗΝ NP, ΝΕΥΡΕΝ *cett.* | μέν *Hom.*, *om.* NP, N RFA | ΜΑΖΩ *codd.* | ΠΕΛΑCΕΠ P, ΠΕΑΑ cen R, ΠΕΑΑCΕΝ A | ΤΟΞΩ NPF, toΞΩ R, ΤΟΞ *cett. Gr. omissis* A | δὲ σίδηρον] ΔΗΡΟΝ NPR, ΔΗΡΩ F, *om.* A

adduxit longe donec curvata coirent
inter se capita et manibus iam tangeret aequis,
laeva aciem ferri, dextra nervoque papillam.

3 ille ait:

. . . οὐδέ τις ἄλλη
φαίνετο γαιάων ἀλλ' οὐρανὸς ἠδὲ θάλασσα.

. . . nec iam amplius ulla
apparet tellus, caelum undique et undique pontus.

4 πορφύρεον δ' ἄρα κῦμα παρίστατο, οὔρει ἶσον
κυρτωθέν. . .

curvata in molis faciem circumstetit unda.

5 et de Tartaro ille ait:

τόσσον ἔνερθ' Ἀΐδεω ὅσον οὐρανός ἐστ' ἀπὸ γαίης.

bis patet in praeceps tantum tenditque sub umbras
quantus ad aethereum caeli suspectus Olympum.

6 αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο.

postquam exempta fames et amor compressus edendi.

7 τῷ δ' ἕτερον μὲν δῶκε θεός ἕτερον δ' ἀνένευσε.

1 Aen. 11. 860 || 5 Od. μ 403 || 7 Aen. 3. 192 || 9 Od. λ 243 || 11 Georg. 4. 361 || 13 Il. Θ 16 || 14 Aen. 6. 578 || 16 Il. A 469 || 17 Aen. 8. 184 || 18 Il. Π 250

[NPT RFA] 1 cohirent NP || 2 iam] se A || 5 admonitus sis, lector, ex hoc loco usque ad finem libri 5, nisicubi aliter notavero, omnia Graeca esse omissa in TRFA, ita tamen ut in TR spatia competentia fere relicta sint | ΟΥΔΗ P | ΑΛΗ NP || 6 ΤΑΙΑΩΝ NP | ΕΑΛΛΑCCΑ N, ΕΑΛCCΑ P || 9 ΠΟΡΦΙΡΕΟΝ N | παρίστατο *Ianus*, ΠΑΠΙCΤΑΤΟ NP, περιστάθη *vulg.* | ΟΥΡΕΤ P || 10 ΚΥΡΤΩΤΕΝ N, ΚΥΤΩΤΕΝ *corr.* ΚΥΤΩΘΕΝ P || 11 mollis R' | speciem P || 12 et—ait *om.* T | trartaro P, tartareo A' || 13 ἔνερθ' Ἀΐδεω *Hom.*, ΕΡΕΙΔΕΩ NP | ὅσον] ΟϹ NP | ΤΑΙΗϹ NP || 14 umbas P' || 15 olimpum PA, olimphum R || 16 πόσιος] CIOC N, ΠΟΙCΙΟϹ P | καὶ ἐδητύος] ΚΑϹΕΑΝΝΙΓΟϹ N, ΚΑϹΕΑΝΙΓΟϹ P || 18 ΑΩΚΕ NP | δ' *om.* NP | ΑΝΕΝΕΙϹΕΜ N, ΑΝΑΝΕΙϹΕ *corr.* ΑΝΕΝΕΙϹΕ P

audiit et votis Phoebus succedere partem
mente dedit, partem volucres dispersit in auras.

νῦν δὲ δὴ Αἰνείαο βίη Τρώεσσιν ἀνάσσει 8
καὶ παίδων παῖδες, τοί κεν μετόπισθε γένωνται.

hic domus Aeneae cunctis dominabitur oris
et nati natorum et qui nascentur ab illis.

καὶ τότ' Ὀδυσσῆος λύτο γούνατα καὶ φίλον ἦτορ. 9

et alibi:

Αἴας δ' ἐρρίγησε κασιγνήτοιο πεσόντος.

hic de duobus unum fabricatus est:

extemplo Aeneae solvuntur frigore membra.

πότνι' Ἀθηναίη, ἐρυσίπτολι, δῖα θεάων, 10
ἆξον δὴ ἔγχος Διομήδεος ἠδὲ καὶ αὐτὸν
πρηνέα δὸς πεσέειν Σκαιῶν προπάροιθε πυλάων.

armipotens, praesens belli, Tritonia virgo
frange manu telum Phrygii praedonis et ipsum
pronum sterne solo portisque effunde sub ipsis.

οὐρανῷ ἐστήριξε κάρη καὶ ἐπὶ χθονὶ βαίνει. 11

ingrediturque solo et caput inter nubila condit.

ille de somno ait: 12

νήδυμος ἥδιστος θανάτῳ ἄγχιστα ἐοικώς.

1 Aen. 11. 794 || **3** Il. Υ 307 || **5** Aen. 3. 97 || **7** Od. ε 297 || **9** Il. Θ 330. Ο 436 || **11** Aen. 1. 92 || **12** Il. Ζ 305 || **15** Aen. 11. 483 || **18** Il. Δ 443 || **19** Aen. 4. 177; 10. 767 || **21** Od. ν 79. 80

[**NPT RFA**] **1** faebus votis **P** | foebus **NRFA** || **3** δέ] ΑΕ **NP** || **4** παῖδες] ΠΙΑΕC **NP** | ΚΕΜ **N** | ΤΕΝΩΝΤΑΙ **NP** || **7** καί] ΚΑΠ **N** | ΕΤΟΡ **N** || **9** δ'] ΔΙ **NP** | ΕΡΡΙΓΕCΕ **N** | ΚΑCΙΓΝΕ-ΤΟΙΟ **N** || **12** ΠΟΤΝΙΙ **NP** | ΕΡΥCΙΝΤΟΛΙ **N**, ΕΡΥΠΤΟΛΑ *corr.* ΕΡΥΠΤΟΛΙ **P** | ΘΗΑΩΝ **N**, ΘΕΛΩΝ **P** || **13** ΔΙΟΜΕ-ΔΕΟC **N** || **14** ΠΑΡΟΙΤΕ **N**, ΠΑΡΟΙΘΕ **P** | ΝΥΛΑΩ **NP** || **16** phrigii **PR**, frygii **A** || **17** ipsis] ipsis vel altis **N** || **18** ΕCΤΗΡΞ **N**, ΕCΤΗΡ *dein duae litterae evanidae in* **P** | ΚΑΡΕ **N** | ΗΠΙ **P** | ΒΛΙΝΕΙ **P** || **19** condunt **N**

hic posuit:

dulcis et alta quies placidaeque simillima morti.

13 ναὶ μὰ τόδε σκῆπτρον, τὸ μὲν οὔποτε φύλλα καὶ ὄζους
φύσει ἐπειδὴ πρῶτα τομὴν ἐν ὄρεσσι λέλοιπεν,
οὐδ' ἀναθηλήσει, περὶ γάρ ῥά ἑ χαλκὸς ἔλεψεν
φύλλα τε καὶ φλοιόν· νῦν αὖ τέ μιν υἷες Ἀχαιῶν
ἐν παλάμαις φορέουσι δικασπόλοι οἵτε θέμιστας
πρὸς Διὸς εἰρύαται.

14 ut sceptrum hoc — dextra sceptrum nam forte gerebat —
numquam fronde levi fundet virgulta neque umbram,
cum semel in silvis imo de stirpe recisum
matre caret posuitque comas et brachia ferro
olim arbós, nunc artificis manus aere decoro
inclusit patribusque dedit gestare Latinis.

15 sed iam, si videtur, a collatione versuum translatorum facesso, ut nec uniformis narratio pariat ex satietate fastidium, et sermo ad alia non minus praesenti causae
16 apta vertatur.' 'perge quaeso,' inquit Avienus, 'omnia quae Homero subtraxit investigare. quid enim suavius quam duos praecipuos vates audire idem loquentes? quia cum tria haec ex aequo impossibilia putentur, vel Iovi fulmen vel Herculi clavam vel versum Homero subtrahere, quod etsi fieri possent, alium tamen nullum deceret vel fulmen praeter Iovem iacere, vel certare praeter Herculem robore, vel canere quod cecinit Homerus: hic opportune in

2 Aen. 6. 522 || 3 Il. A 234 || 9 Aen. 12. 206

[NPT RFA] 1 hic posuit *om.* TRFA || 3 CKENTPON NP', CKHNTPON p | ONΠOTE N', OYΠOTO P' | ΦΙΛΛΑΚΟΖΟΙC NP || 4 ΠΕΝΕΙΔΗ N, ΕΝΠΕΙΔΗ P | ΟΠΕCCI N | ΑΕΟΙΠΕ P || 5 ΟΥΑ N | ΑΝΑΘΗΛΕCΕΙ P | ΝΕΡΙ N || 6 ΦΑΟΥΟΝ N | ΝΙΝ NP | ΙΙΕC ΑΧΑΥΩΝ N || 7 ΦΕΡΕΟΥΧΙ N, ΦΕΡΕΟΥCΙ P | ΔΙΚΑCΑΛΟΙ N, ΔΙΚΑCΛΛΙΟΙ P | ΟΠΕ N, ΟΤΕ P || 9 sceptum P' || 10 frondet A | umbra NPRFA, umbras T || 11 ima F | strpe P' || 14 inclusit *vulg.*, inclausis N, inclusus T, inclusi r, inclusis *cett.* || 19 *ante* Homero *add.* de R | homoro P' || 21 putentur] | iudicentur P, videntur T || 22 erculi N || 23 posset RFA

opus suum quae prior vates dixerat transferendo fecit ut
sua esse credantur. ergo pro voto omnium feceris si cum
hoc coetu communicata velis quaecumque vestro noster
poeta mutuatus est.' 'cedo igitur', Eustathius ait, 'Ver- 17
gilianum volumen, quia locos singulos eius inspiciens
Homericorum versuum promptius admonebor.' cumque
Symmachi iussu famulus de bibliotheca petitum librum
detulisset, temere volvit Eustathius ut versus quos fors
obtulisset inspiceret et, 'videte', inquit, 'portum ad civi- 18
tatem Didonis ex Ithaca migrantem:

est in secessu longo locus, insula portum
efficit obiectu laterum, quibus omnis ab alto
frangitur inque sinus scindit sese unda reductos.
hinc atque hinc vastae rupes geminique minantur
in caelum scopuli, quorum sub vertice late
aequora tuta silent: tum silvis scaena coruscis
desuper horrentique atrum nemus imminet umbra.
fronte sub adversa scopulis pendentibus antrum:
intus aquae dulces vivoque sedilia saxo,
nympharum domus. hic fessas non vincula naves
ulla tenent, unco non alligat anchora morsu.

Φόρκυνος δέ τίς ἐστι λιμὴν ἁλίοιο γέροντος 19
ἐν δήμῳ Ἰθάκης· δύο δὲ προβλῆτες ἐν αὐτῷ
ἀκταὶ ἀπορρῶγες λιμένος ποτιπεπτηυῖαι·
αἵτ' ἀνέμων σκεπόωσι δυσαήων μέγα κῦμα
ἔκτοθεν· ἔντοσθεν δέ τ' ἄνευ δεσμοῖο μένουσι
νῆες ἐύσσελμοι, ὅταν ὅρμου μέτρον ἵκωνται.

11 Aen. 1. 159 || 22 Od. ν 96

[NPT RFA] 1 tansferendo P' || 4 mutuatus] commentatus T, mutatus A' || 7 famulis A' || 8 detulisset P || 14 minanter N', minatur P', mirantur A' || 16 schena RFA | choruscis PRa || 20 nimpharum NPRFA || 22 ECΠ NP | AIOIO NP | ΓΕΠΟΝ-TOC N || 23 ΔΗΕΜΩΙΕΑΚΗC NP | δύο] ΔΙΑ N, ΔΙΟ P || 24 ΑΚΓΑΙ P | ΑΠΩΡΡΟΓΕC N | ΠΟΤΙΠΕΝΤΗΙΙΑΙ N, ΠΟ-ΤΙΠΕΠΤΗΙΙΑΙ P || 25 CΚΕΠΩCΙ N | ΔΙCΑΗΩΝ N | μέγα] ΜΗΤΑ NP || 26 ΕΚΤΟΕΕΝΕΝΤΟCΕΕΝΔΕ NP | ΔΕCΜΑΙΟ Np, ΔΕCΜΙΟ P' | ΜΕΝΟΥCΙΜ N, ΜΕΝΟΥCΙ P || 27 ΝΕΗC N | ΕΥCCΕΑΜΟΙ P | ΜΕΤΡΟΚΑΝΤΑΙ N, ΜΕΤΡΩΚΩΝΤΑΙ P

αὐτὰρ ἐπὶ κρατὸς λιμένος τανύφυλλος ἐλαίη·
ἀγχόθι δ' αὐτῆς ἄντρον ἐπήρατον ἠεροειδές
ἱρὸν νυμφάων αἳ Νηιάδες καλέονται.'

4 Et cum rogasset Avienus ut non sparsim sed ab initio per ordinem adnotaret, ille manu retractis in calcem foliis sic exorsus est:

2 'Aeole, namque tibi divum pater atque hominum rex
et mulcere dedit fluctus et tollere vento.

κεῖνον γὰρ ταμίην ἀνέμων ποίησε Κρονίων
ἠμὲν παυέμεναι ἠδ' ὀρνύμεν ὅν κ' ἐθέλησιν.

3 sunt mihi bis septem praestanti corpore nymphae:
quarum quae forma pulcherrima Deiopea
conubio iungam stabili propriamque dicabo.

ἀλλ' ἴθ', ἐγὼ δέ κέ τοι Χαρίτων μίαν ὁπλοτεράων
δώσω ὀπυιέμεναι καὶ σὴν κεκλῆσθαι ἄκοιτιν.

4 tempestas Aeneae Aeolo concitante cum allocutione ducis res suas conclamantis de Vlixis tempestate et allocutione descripta est, in qua Aeoli locum Neptunus obtinuit. versus, quoniam utrobique multi sunt, non inserui: qui volet legere ex hoc versu habebit exordium:

haec ubi dicta, cavum conversa cuspide montem,

et apud Homerum de quinto Odysseae:

ὣς εἰπὼν σύναγεν νεφέλας ἐτάραξε δὲ πόντον.

5 ut primum lux alma data est, exire locosque
explorare novos, quas vento accesserit oras,

7 Aen. 1. 65 || 9 Od. κ 21 || 11 Aen. 1. 71 || 14 Il. Ξ 267 || 21 Aen. 1. 81 || 23 Od. ε 291 || 24 Aen. 1. 306

[NPTRFA] 1 ΤΑΝΥΓΥΛΛΟϹ N || 2 ΙΑΓΧΟΤΙ N, ΙΑΓΧΟΘΙ P | ΑΙΤΗϹ N | ΕΠΕΡΑΤΟΝ N | ΝΕΡΟΕΙΔΕϹ NP || 3 ΙΠΟΝ NP | αἳ] Ι NP || 10 ΕΤΕΛΗϹΙ N, ΕΘΕΛΗϹΙ P || 11 nimfae N, nimphae PRFA || 14 ΧΑΡΙΤΟΝ P || 15 ὀπυιέμεναι] ΟΠΙΡΙΕΜΕ N, ΟΠΥΡΙΕΜΕ P | ΚΕΚΑΗϹΘΑΙ N, ΚΕΚΛΗΘΑΙ P | ΑΚΟΙΤΙΜ N, ΑΚΟΙΤΙ P || 17 elocutione T || 19 utrubique N || 22 quinto *vulg.*, primo *codd.* | odisae NP, odissee T, odissiae R, adysiae FA || 23 ΕΙΠΟΝ N | ΠΟΝΤΟΜ N, ΠΟΝΤΟ P || 24 arlma P'

qui teneant, nam inculta videt, hominesne feraene
quaerere constituit sociisque exacta referre.

ἀλλ' ὅτε δὴ τρίτον ἦμαρ ἐυπλόκαμος τέλεσ' Ἠώς
καὶ τότ' ἐγὼν ἐμὸν ἔγχος ἑλὼν καὶ φάσγανον ὀξὺ
καρπαλίμως παρὰ νηὸς ἀνήιον ἐς περιωπήν,
εἴ πως ἔργα ἴδοιμι βροτῶν ἐνοπήν τε πυθοίμην.

nulla tuarum audita mihi neque visa sororum, 6
o quam te memorem, virgo? namque haud tibi vultus
mortalis nec vox hominem sonat, o dea certe,
an Phoebi soror an nympharum sanguinis una?

γουνοῦμαί σε ἄνασσα· θεός νύ τις ἦ βροτός ἐσσι;
εἰ μέν τις θεός ἐσσι, τοὶ οὐρανὸν εὐρὺν ἔχουσιν,
Ἀρτέμιδί σε ἔγωγε, Διὸς κούρῃ μεγάλοιο,
εἶδός τε μέγεθός τε φυήν τ' ἄγχιστα ἐίσκω.

o dea, si prima repetens ab origine pergam, 7
et vacet annales nostrorum audire laborum,
ante diem clauso componet vesper Olympo.

τίς κεν ἐκεῖνα
πάντα γε μυθήσαιτο καταθνητῶν ἀνθρώπων;
οὐδ' εἰ πεντάετές γε καὶ ἑξάετες παραμίμνων
ἐξερέοις ὅσα κεῖθι πάθον κακὰ δῖοι Ἀχαιοί.

at Venus obscuro gradientis aere saepsit 8
et multo nebulae circum dea fudit amictu,

3 Od. κ 144 || 7 Aen. 1. 326 || 11 Od. ζ 149 || 15 Aen. 1. 372 || 18 Od. γ 113 || 22 Aen. 1. 411

[NPT RFA] 3 ΕΥΝΑΟΚΑΜΟϹ NP || 4 καὶ τοτ'] ΚΑΤΤΑΤ NP | ΕΑΩΝ P | ΦΑϹΠΑΝΟΝ NP || 5 ΚΑΡΠΑΛΙΜΟϹ N | ΝΗΡΙΩΠΗΝ N || 6 ΜΩϹ N | ΙΔΙΟΙΜΙ NP | ΕΝΩΠΗΝ N | ΝΥΘΟΙΜΗ N, ΠΥΘΟΙΜΗ P || 10 nimpharum PRFA || 11 ΓΟΥΝΟΙΜΑΙ N, ΓΟΥΝΥΜΑΙ P' | ΠϹ P || 12 ΤΕΟϹ N | τοί] ΤΟ NP | ΟΙΡΑΝΟΝ N | ΕΙΡΙΝ N, ΕΥΡΙΝ P | ΕΧΟΥϹΙΜ N, ΕΧΟΥϹΙ P || 13 ΕΓΟΤΕ N, ΕΠΩΤΕ P | ΚΟΙΡΗΜΕΤΑΛΟΙΟ NP || 14 ΜΓΕΘΟϹ N | ΦΦΥΕΝ P || 17 vesper componet R | olympho NF, olimpo PR, olimpho A || 19 γε] ΠΕ NP | ΚΑΤΑΘΝΗΘΩΝ N | ΑΝΘΡΟΝΩΜ N, ΑΝΘΡΩΠΩ P || 20 γε] ΤΕ NP | ΕΞΛΕΤΕϹ P || 21 ΚΕΙΕ ΝΑΘΟΝ NP | ΛΙΟΙ NP | ΑΧΟΙ N, ΧΙ *corr.* ΧΟΙ P

cernere ne quis eos neu quis contingere posset
molirive moram aut veniendi poscere causas.

καὶ τότ' Ὀδυσσεὺς ὦρτο πόλινδ' ἴμεν· ἀμφὶ δ' Ἀθήνη
πολλὴν ἠέρα χεῦε φίλα φρονέουσ' Ὀδυσῆι,
μή τις Φαιήκων μεγαθύμων ἀντιβολήσας
κερτομέοι τ' ἐπέεσσι καὶ ἐξερέοιθ' ὅτις εἴη.

9 qualis in Eurotae ripis aut per iuga Cynthi
exercet Diana choros, quam mille secutae
hinc atque hinc glomerantur Oreades: illa pharetram
fert umero gradiensque deas supereminet omnis,
Latonae tacitum pertemptant gaudia pectus:
talis erat Dido: talem se laeta ferebat.

10 οἵη δ' Ἄρτεμις εἶσι κατ' οὔρεος ἰοχέαιρα
ἢ κατὰ Τηύγετον περιμήκετον ἢ Ἐρύμανθον
τερπομένη κάπροισι καὶ ὠκείῃς ἐλάφοισι·
τῇ δέ θ' ἅμα νύμφαι, κοῦραι, Διὸς αἰγιόχοιο,
ἀγρονόμοι παίζουσι· γέγηθε δέ τε φρένα Λητώ·
πασάων δ' ὑπὲρ ἥγε κάρη ἔχει ἠδὲ μέτωπα,
ῥεῖα δ' ἀριγνώτη πέλεται, καλαὶ δέ τε πᾶσαι·
ὣς ἥγ' ἀμφιπόλοισι μετέπρεπε παρθένος ἀγνή.

11 restitit Aeneas claraque in luce refulsit
os umerosque deo similis. namque ipsa decoram
caesariem nato genetrix lumenque iuventae

3 Od. η 14 || 7 Aen. 1. 498 || 13 Od. ζ 102 || 21 Aen. 1. 588

[**NPT RFA**] **3** ΟΥΔΥCCΕΥΟ **N**, ΟΔΥCCΕΥΟ **P** | ΑΘΗ **N**, ΑΤΗ **P** || **4** ΝΗΕΡΑ **N** || **5** ΜΕΤΑΘΥΩΝ **NP** | ΑΝΤΟΒΟΛΕCΑC *corr.* ΑΝΤΟΒΟΛΗCΑC **P** || **6** ΚΕΡΤΕΜΕΟΙ **NP** | ΕΙΗΙ **NP** || **7 cinthi PTRA || 10 ferunt more N, fert humeris T || 12 a talis — ferebat** *om.* **P** || **13—20** *Graeca et* **T** *exhibet* || **13** ΟΙΕ **N** | εἶσι] ΕΙ **NP** | ΟΙΡΕΟC **N** | ΗΙCΑΤΑΤΗΥΓΗΤΟΝ **NP**, ἢ κατὰ Τηλύγετον **T** | ἢ *alterum om.* **P'** || **14** ΠΕΡΙΜΕΚΕΤΟΝ **N** | ΕΡΙΜΑΘΟ̄ **N**, ΕΡΥΜΑΘΟ̄ **P** || **15** ΓΕΡΠΟΜΕΝΗ **P** | ΟΚΕΙΗC **N** | θ'] Ε **N** || **16** κοῦραι Διός] COΥΡΔΙΑΙC **NP** || **17** ΑΓΠΟΝΟΜΟΙ **N** | ΠΑΙΖΟΙCΙ **NP**, παίσουσι **T'** | ΦΡΕΝΛΛΛΗΤΩ **P** || **18** ΠΑCΑΟΝ **NP** | ΕΓΕ **N** | ΗΔΗ **N** | ΠΕΛΗΤΑΙ **N** | ΚΑΛΛΙ **P** || **20** ΟC ΕΓ **N** | ΑΜΦΙΗΟΛΟΙCΙ **NP** | ΠΑΡΕΕΝΟC **NP** || **22 humerusque P (hum-/um-** *non enoto*)

purpureum et laetos oculis adflarat honores:
quale manus addunt ebori decus, aut ubi flavo
argentum Pariusve lapis circumdatur auro.

αὐτὰρ Ὀδυσσῆα μεγαλήτορα ᾧ ἐνὶ οἴκῳ 12
Εὐρυνόμη ταμίη λοῦσεν καὶ χρῖσεν ἐλαίῳ·
ἀμφὶ δέ μιν φᾶρος καλὸν βάλεν ἠδὲ χιτῶνα·
αὐτὰρ κὰκ κεφαλῆς χεῦεν πολὺ κάλλος Ἀθήνη,
μείζονά τ᾽ εἰσιδέειν καὶ πάσσονα· κὰδ δὲ κάρητος
οὔλας ἧκε κόμας ὑακινθίνῳ ἄνθει ὁμοίας.
ὡς δ᾽ ὅτε τις χρυσὸν περιχεύεται ἀργύρῳ ἀνὴρ
ἴδρις, ὃν Ἥφαιστος δέδαεν καὶ Παλλὰς Ἀθήνη
τέχνην παντοίην, χαρίεντα δὲ ἔργα τελείει,
ὣς ἄρα τῷ περίχευε χάριν κεφαλῇ τε καὶ ὤμοις.

. . . coram quem quaeritis adsum, 13
Troius Aeneas Libycis ereptus ab undis.

ἔνδον μὲν δὴ ὅδ᾽ αὐτὸς ἐγὼ κακὰ πολλὰ μογήσας
ἤλυθον εἰκοστῷ ἔτεϊ ἐς πατρίδα γαῖαν.

Conticuere omnes intentique ora tenebant. 5

ὣς ἔφαθ᾽, οἱ δ᾽ ἄρα πάντες ἀκὴν ἐγένοντο σιωπῇ.

infandum regina iubes renovare dolorem, 2
Troianas ut opes et lamentabile regnum
eruerint Danai. . . .

4 Od. ψ 153 || 14 Aen. 1. 595 || 16 Od. φ 207 || 18 Aen. 2. 1 || 19 Il. H 92 || 20 Aen. 2. 3

[NPT RFA] 3 pariesve A || 4 ΟΔΥΑΗΑ N | ΜΕΤΑΛΗΤΟΡΑ NP | ΟΝΙ NP || 5 ΕΥΡΙΝΟΜΕ N | ΛΟΥCCEN N | καί] ΚΕ NP || 6 ΑΩΦΙ NP | βάλεν ἠδέ] ΒΑΛΗΝΔΕ N || 7 ΚΕΛΗC P || 8 ΠΑC-CON N | κάδ] ΚΑ N || 9 ΟΥΑCΕΚΕ N, ΟΥΑΑCΕΚΕ P | ΥΚΙΝ-ΘΙΝΩΙ N | ΟΜΑΙΑC N || 10 τις] ΤΙ N | ΧΡΙΩΝ N, ΧΡΥΩΝ P | ΠΕΡΙΧΕΙΕΤΑΙ NP | ΑΗΗΡ N || 11 ἴδρις ὅν] ΙΔΡΙCCON N, ΙΑΡΙCCON P | ΔΕΔΑΛΕΝ N | Παλλάς] ΠΑCCONAKAΔΔEC (sic!) NP || 12 ΧΑΡΥΕΝΤΑ N | ΕΡΤΑ NP | ΤΕΛΗΙΕΙ N || 13 ΚΕΦΑΛΗΝΙ NP | ὤμοις] Ω P′ || 15 libicis NPRA, lybicis F || 16 δή] ΔΕ P | ΕΡΩ N, ΕΤΩ P | ΜΟΓΗCOC NP || 17 ΗΛΙΘΟΝ P || 18 tenebat P′ || 19 ΕΦΑΤ N | ΠΑΝΑΝΤΕC NP | ΑΚΕΝ N | ΕΝΟΝΤΟ NP | CΙΩΝΗ N, CΙΩΠΗ P || 21 toianas P

ἀργαλέον, βασίλεια, διηνεκέως ἀγορεῦσαι
κήδε' ἐπεί μοι πολλὰ δόσαν θεοὶ οὐρανίωνες.

3 pars stupet innuptae donum exitiale Minervae
et molem miratur equi primusque Thymoetes
duci intra muros hortatur et arce locari,
sive dolo seu iam Troiae sic fata ferebant.
at Capys et quorum melior sententia menti
aut pelago Danaum insidias suspectaque dona
praecipitare iubent subiectisque urere flammis,
aut terebrare cavas uteri et temptare latebras.
scinditur incertum studia in contraria vulgus.

4 ὣς ὁ μὲν εἱστήκει, τοὶ δ' ἄκριτα πόλλ' ἀγόρευον,
ἥμενοι ἀμφ' αὐτόν· τρίχα δὲ σφίσιν ἥνδανε βουλή,
ἠὲ διατμῆξαι κοῖλον δόρυ νηλέι χαλκῷ,
ἢ κατὰ πετράων βαλέειν ἐρύσαντας ἐπ' ἄκρας,
ἢ ἐάαν μέγ' ἄγαλμα θεῶν θελκτήριον εἶναι,
τῇπερ δὴ καὶ ἔπειτα τελευτήσεσθαι ἔμελλεν·
αἶσα γὰρ ἦν ἀπολέσθαι, ἐπὴν πόλις ἀμφικαλύψῃ
δουράτεον μέγαν ἵππον, ὅθ' εἵατο πάντες ἄριστοι
'Αργείων, Τρώεσσι φόνον καὶ κῆρα φέροντες.

5 vertitur interea caelum et ruit oceano nox,
involvens umbra magna terramque polumque.

ἐν δ' ἔπεσ' ὠκεανῷ λαμπρὸν φάος ἠελίοιο,
ἕλκον νύκτα μέλαιναν ἐπὶ ζείδωρον ἄρουραν.

1 Od. η 241 || 3 Aen. 2. 31 || 12 Od. θ 505 || 21 Aen. 2. 250 || 23 Il. Θ 485

[**NPT RFA**] 2 ἐπεί] ΠΕΙ **NP** | ΝΟΛΛΑ **NP** | θεοί] ΘΕ **N** | ΟΥΡΑΝΙΩΝΕ **N**, ΟΥΡΑΝΙΩΝΗC **P** || 4 thymetes **NF**, timetes **P**, thimetes **TA**, tymetes **R** || 7 capis *codd.* || 8 dona — 9 subiectisque *om.* **RFA** || 10 aut] at **P'** || 12 ὁ] Ε **N** | ΙCΤΗΚΕΙ **NP** | ΑΤΟΡΕΙΟΝ **N**, ΑΤΟΡΕΥΟΝ **P** || 13 ΕΝΔΑΑΝ ΒΟΥΑΝ **N** || 14 ΔΟΡΙ **N** | ΝΗΛΕΙ **P** || 15 *et* 16 *inverso ordine exhibent* **NP** || 15 ΑΝΚΡΑC **P** || 16 ΕΛΑΝ **NP** | ΜΗΤΑΤΑΛΜΑ **N**, ΜΕΤΑΤΑΛΜΑ **P** | ΘΗΩΝ **N** | ΘΕΑΚΤΗΡΙΟΝ **NP** | ΕΙΝΙΑ **NP** || 17 δή] ΑΝ **N** | ΕΜΑΛΛΕ **NP** || 18 ΑΠΟΔΕCΘΑΙ **N** | ΕΝΕΝ **N**, ΕΠΕΝ **P** | ΑΜΦΙΚΑΛΥΥΗΝΙ **N** || 19 ΔΟΙΡΑΤΟΟΝ **N** | ΜΗΓΑΝ **N** || 20 ΑΡΤΕΙΩΝ **NP** | ΤΡΩΕCCΙ **N** || 23 ΩΚΕΑΝΟΙ **NP** | φάος ἠελίοιο] ΑΦΑΟ ΗΕΥΟΙΟ **NP** || 24 ΖΕΙΔΩΡΟΛΡΟΥΡΑΜ **N**, ΖΕΙΔΩΡΟΛΡΟΥΡΑ **P**

ei mihi, qualis erat, quantum mutatus ab illo 6
Hectore, qui redit exuvias indutus Achilli
vel Danaum Phrygios iaculatus puppibus ignes!

ὢ πόποι ἦ μάλα δὴ μαλακώτερος ἀμφαφάασθαι
Ἕκτωρ ἢ ὅτε νῆας ἐνέπρησεν πυρὶ κηλέῳ.

. . . iuvenisque Coroebus 7
Mygdonides, illis qui ad Troiam forte diebus
venerat insano Cassandrae incensus amore
et gener auxilium Priamo Phrygibusque ferebat.

πέφνε γὰρ Ὀθρυονῆα Καβησόθεν ἔνδον ἐόντα, 8
ὅς ῥα νέον πολέμοιο μετὰ κλέος εἰληλούθει.
ἤτεε δὲ Πριάμοιο θυγατρῶν εἶδος ἀρίστην,
Κασσάνδρην ἀνάεδνον· ὑπέσχετο δὲ μέγα ἔργον,
ἐκ Τροίης ἀέκοντας ἀπωσέμεν υἷας Ἀχαιῶν.
τῷ δ' ὁ γέρων Πρίαμος ὑπό τ' ἔσχετο καὶ κατένευσε
δωσέμεναι· ὁ δὲ μάρναθ' ὑποσχεσίῃσι πιθήσας.

sic animis iuvenum furor additus. inde lupi ceu 9
raptores atra in nebula, quos improba ventris
exegit caecos rabies catulique relicti
faucibus expectant siccis, per tela per hostes
vadimus haud dubiam in mortem mediaeque tenemus
urbis iter: nox atra cava circumvolat umbra.

βῆ ῥ' ἴμεν ὥστε λέων ὀρεσίτροφος, ὅστ' ἐπιδευὴς 10
δηρὸν ἔῃ κρειῶν, κέλεται δέ ἑ θυμὸς ἀγήνωρ

1 Aen. 2. 274 || 4 Il. X 373 || 6 Aen. 2. 341 || 10 Il. N 363 || 17 Aen. 2. 355 || 23 Il. M 299

[**NPT RFA**] 2 rediit **PT** | achillis **T** || 3 phirigios **N**′, frigios **P**, phrigios **nRA** || 4 μάλα δή] ΜΑΛΑΗ **N**, ΜΑΛΔΕ **P** | ΑΜΦΑΦΑΑCΤΑΙ **N** || 5 ΚΗΩΙ **N**, ΚΗΛΩΙ **P** || 6 coroebus **N**, corebus **R**, chorebus *cett.* || 7 migdonides *codd.* || 8 casandrae **P** || 9 firgibusque **N**, frigibusque **P**, phrigibusque **R** || 10 ΦΠΕΦΝΕ **N** | Ὀθρυονῆα] ΗΟΡΘΟΡΙΟΝΗΑ **N**, ΘΟΡΙΟΝΗΑ **P** || 11 ΚΑΕΟC **P** | ΙΛΕΛΟΘΕΙ **N**, ΕΙΑΗΛΟΘΕΙ **P** || 12 ΕΙΔΟΟ **P** || 13 ΑΕΔΝΟΝ **NP** || 14 ΑΠΩΛCΕΜΕΝ **NP** || 15 ΤΕΡΑΝ **V**, ΤΕΡΩΝ **P** | καί] Κ **NP** | ΚΑΤΕΝΕΥCΕm (*sic*!) **N**, ΚΑΤΕΝΕΥCΕ **P** || 22 cavum **P** || 23 ΟCΤΕΛΕΟΩΝ **N** | ΕΠΙΔΕΜΥΝC **N**, ΕΠΙΔΕΥΝC **P** || 24 ΔΕΡΟΝ **N** | ΕΝΚΡΙΩΝ **NP** | ΤΥΜΟC ΑΓΗΝΟΩΡ **N**

μήλων πειρήσοντα καὶ ἐς πυκινὸν δόμον ἐλθεῖν.
εἴπερ γάρ χ' εὕρησι μετ' αὐτόθι βώτορας ἄνδρας
σὺν κυσὶ καὶ δούρεσσι φυλάσσοντας περὶ μῆλα,
οὔ ῥα τ' ἀπείρητος μέμονε σταθμοῖο δίεσθαι.
ἀλλ' ὅγ' ἄρ' ἢ ἥρπαξε μετάλμενος, ἠὲ καὶ αὐτὸς
ἔβλητ' ἐν πρώτοισι θοῆς ἀπὸ χειρὸς ἄκοντι.

11 improvisum aspris veluti qui sentibus anguem
pressit humi nitens, trepidusque repente refugit
attollentem iras et caerula colla tumentem:
haud secus Androgeos visu tremefactus abibat.

ὡς δ' ὅτε τίς τε δράκοντα ἰδὼν παλίνορσος ἀπέστη
οὔρεος ἐν βήσσῃς, ὑπό τε τρόμος ἔλλαβε γυῖα,
ἄψ' τ' ἀνεχώρησεν, ὦχρός τέ μιν εἷλε παρειάς,
ὣς αὖθις καθ' ὅμιλον ἔδυ Τρώων ἀγερώχων
δείσας 'Ατρέος υἱὸν 'Αλέξανδρος θεοειδής.

12 qualis ubi in lucem coluber mala gramina pastus,
frigida sub terra tumidum quem bruma tegebat,
nunc positis novus exuviis nitidusque iuventa,
lubrica convoluit sublato pectore terga
arduus ad solem et linguis micat ore trisulcis.

ὡς δὲ δράκων ἐπὶ χειῇ ὀρέστερος ἄνδρα μένῃσι
βεβρωκὼς κακὰ φάρμακ', ἔδυ δέ τέ μιν χόλος αἰνός,
σμερδαλέον δὲ δέδορκεν ἑλισσόμενος περὶ χειῇ
ὣς Ἕκτωρ, ἄσβεστον ἔχων μένος οὐχ ὑπεχώρει.

7 Aen. 2. 379 || 11 Il. Γ 33 || 16 Aen. 2. 471 || 21 Il. X 93

[NPT RFA] 1 ΜΗΛΟΝ NP | ΕΛΕΕΙΝ N || 2 ΒΟΤΟΡΑC ΑΝΟΡΑC NP || 3 ΦΙΛΑCCONTAC N | περὶ μῆλα] ΠΕΡΗΛΑ NP || 4 ΑΠΕΙΡΕΤΟC N | CΤΑΕΜΟΙΟ N || 5 ὅγ'] ΟΤ NP || 8 refugit] repente P || 11 ΑΡΑΚΟΝΤΑ N | ΑΠΕCΙΗ N, ΑΠΕCΙΝ P || 12 ΒΗCΗC N | ὑπό τε] ΥΠΟΤΕΜΙΝΕΤΕ NP | ΤΡΟΜΑC N | ΤΥΙΑ NP || 13 τ'] Δ NP | ΟΧΡΟC NP || 14 ΑΥΤΙC NP | ΚΑΤ NP | ΡΩΩΝΑΓΡΩΧΩΝ NP || 17 bruma] terra P || 18 inventa NPF || 19 pectore] corpore P || 21 ὡς] ΩΟ NP | ἄνδρα] ΑΝΑ N, ΑΝΔ P || 22 ΒΕΒΡΑΚΟC NP | δέ] ΑΜΡΕ (*sic*) N, ΔΡΕ P | χόλος] ΧΑΟC NP || 23 δέ *om.* NP | ΟΠΕΡΙ ΧΕΙΝΗ NP

non sic aggeribus ruptis cum spumeus amnis 13
exiit oppositasque erupit gurgite moles,
fertur in arva furens cumulo, camposque per omnes
cum stabulis armenta trahit. . . .

ὡς δ' ὁπότε πλήθων ποταμὸς πεδίονδε κάτεισι
χειμάρρους κατ' ὄρεσφιν, ὀπαζόμενος Διὸς ὄμβρῳ,
πολλὰς δὲ δρῦς ἀζαλέας, πολλὰς δέ τε πεύκας
ἐσφέρεται, πολλὸν δὲ τ' ἀφυσγετὸν εἰς ἅλα βάλλει.

ter conatus ibi collo dare bracchia circum, 14
ter frustra comprensa manus effugit imago,
par levibus ventis volucrique simillima fumo.

τρὶς μὲν ἐφωρμήθην, ἑλέειν τέ με θυμὸς ἀνώγει
τρὶς δέ μοι ἐκ χειρῶν σκιῇ εἴκελον ἢ καὶ ὀνείρῳ
ἔπτατ'· ἐμοὶ δ' ἄχος ὀξὺ γενέσκετο κηρόθι μᾶλλον.

Alia tempestas Aeneae hic et illic Vlixis, numerosis ambae versibus. sed incipiunt haec ita: 6

postquam altum tenuere rates nec iam amplius ulla . . .

ille ait:

ἀλλ' ὅτε δὴ τὴν νῆσον ἐλείπομεν οὐδέ τις ἄλλη . . .

accipe et haec, manuum tibi quae monumenta mearum 2
sint, puer. . . .

τῆ νῦν καί σοι τοῦτο, τέκος, κειμήλιον ἔστω,
μνῆμ' Ἑλένης χειρῶν. . . .

1 Aen. 2. 496 || 5 Il. Λ 492 || 9 Aen. 2. 792 || 12 Od. λ 206 || 17 Aen. 3. 192 || 19 Od. μ 403 || 20 Aen. 3. 486 || 22 Od. ο 125

[NPTRFA] 4 stabilis Np, stabisis P' || 5 πλήθων] ΝΛΗΘΟΝ N || 7 ἀζαλέας] ΑΛΕΑC NP | ΝΕΥΚΑC N, ΝΕΙΚΑC P || 8 ΠΟΛΛΩΝ P | ΠΑΛΛΕΙ P || 10 conpressa NPT || 12 ΕΦΟΡΜΗΤΕΝ N | ΗΛΕΕΙΝ N | ΘΙΜΟC N || 13 CΚΙΝΙΚΕΛΟΝ NP | ἢ] Ε N || 14 ΕΜΟΥ N | ἄχος] ΑC P' | ΚΕΡΟΤΙ N || 16 haec incipiunt R || 19 ΤΕΝ ΝΕΚΟΝ N | ΕΛΕΥΠΟΜΕΝ N || 20—23 *Vergilianos versus post Homericos ponunt* NP || 22 CΟΥ N | ΤΟΥΤΕ ΤΟΚΟC P | ΚΕΙΜΕΔΙΟΝ N, ΚΕΙΜΗΔΙΟΗ P || 23 ΜΝΕΜ N, ΝΝΗΜ P | ΕΛΕΝΕΝC NP | ΧΕΙΡΟΝ N

3 tendunt vela Noti: fugimus spumantibus undis,
qua cursum ventusque gubernatorque vocabat.

ἡμεῖς δ' ὅπλα ἕκαστα πονησάμενοι κατὰ νῆα
ἥμεθα· τὴν δ' ἄνεμός τε κυβερνήτης τ' ἴθυνε.

4 dextrum Scylla tenet, laevum implacata Charybdis
obsidet atque imo barathri ter gurgite vastos
sorbet in abruptum fluctus rursusque sub auras
erigit alternos et sidera verberat unda.
at Scyllam caecis cohibet spelunca latebris
ora exertantem et naves in saxa trahentem.
prima hominis facies et pulchro pectore virgo
pube tenus, postrema immani corpore pistris,
delphinum caudas utero commissa luporum.
praestat Trinacrii metas lustrare Pachyni
cessantem longos et circumflectere cursus,
quam semel informem vasto vidisse sub antro
Scyllam et caeruleis canibus resonantia saxa.

5 Homerus de Charybdi:

δεινὸν ἀνερροίβδησε θαλάσσης ἁλμυρὸν ὕδωρ.
ἤτοι ὅτ' ἐξεμέσειε λέβης ὣς ἐν πυρὶ πολλῷ
πᾶσ' ἀναμορμύρεσκε κυκωμένη· ὑψόσε δ' ἄχνη
ἄκροισι σκοπέλοισιν ἐπ' ἀμφοτέροισιν ἔπιπτεν·
ἀλλ' ὅτ' ἀναβρόξειε θαλάσσης ἁλμυρὸν ὕδωρ,
πᾶσ' ἔντοσθε φάνεσκε κυκωμένη· ἀμφὶ δὲ πέτρη
δεινὸν βεβρύχει· ὑπένερθε δὲ γαῖα φάνεσκε
ψάμμῳ κυανέῃ· τοὺς δὲ χλωρὸν δέος ᾕρει.

1 Aen. 3. 268 || 4 Od. λ 9 || 5 Aen. 3. 420 || 19 Od. μ 236

[NPTRFA] 1 nothi PrA || 3 ΠΟΝΕCΑΜΕΝΟΙ P' || 5 schilla N, scilla P | charibdis NFA, caribdis P, carypdis T, caripdis R || 6 baratri *codd.* || 9 schillam N, scillam PR || 12 pistrix PT || 13 delfinum NPRF || 14 trinachrii P | pachini NPTRA || 18 charibdi NFA, caribdi PR, carypdi T || 19 — *p. 261, 14 Graeca habet et* T || 19 ΑΝΕΡΡΟΙΒΔΕCΕ NP' | ΘΑΛΑCCΗΝC N | ΑΛΜΙΡΟΝ N | ΥΔΩ NP || 20 ΛΕΒCΗC NP | ὥς] ΟΝC N, ΟC P | ΤΙΥΡΙ NP || 21 ΚΥΚΩΜΕΝΕ N || 22 ΕΠΙΠΤΕΜ N, ΕΠΙΠΤΕ P || 23 ὅτ'] ΑΤ NP | ΘΑΛΑCCΗ NP || 24 ΚΥΚΩΜΕΝΕ N | ΑΜΦ NP || 25 ΒΕΒΡΙΧΕΙ N | φάνεσκε] ΦΑΝΕΟCΗ ΙΡΕΙCΚΕ N, **ΑΝΕΟC ΙΡΕΙCΚΕ P || 26 ΥΨΑΜΜΩΙ N | ΧΛΟΡΟΝ P | ΕΝΙΡΕΙ N

Homerus de Scylla: 6

ἔνθα δ' ἐνὶ Σκύλλη ναίει, δεινὸν λελακυῖα·
τῆς ἤτοι φωνὴ μὲν ὅση σκύλακος νεογιλῆς
γείνεται, αὐτὴ δ' αὖτε πέλωρ κακόν· οὐδέ κέ τίς μιν
γηθήσειεν ἰδὼν οὐδ' εἰ θεὸς ἀντιάσειεν.
τῆς ἤτοι πόδες εἰσὶ δυώδεκα πάντες ἄωροι·
ἓξ δέ τέ οἱ δειραὶ περιμήκεες· ἐν δὲ ἑκάστη
σμερδαλέη κεφαλή, ἐν δὲ τρίστοιχοι ὀδόντες
πυκνοὶ καὶ θαμέες, πλεῖοι μέλανος θανάτοιο.
μέσση μέν τε κατὰ σπείους κοίλοιο δέδυκεν·
ἔξω δ' ἐξίσχει κεφαλὰς δεινοῖο βερέθρου·
αὐτοῦ δ' ἰχθυάᾳ σκόπελον περιμαιμώωσα
δελφῖνάς τε κύνας τε καὶ εἴ ποθι μεῖζον ἕλησι
κῆτος, ἃ μύρια βόσκει ἀγάστονος Ἀμφιτρίτη.

o mihi sola mei super Astyanactis imago! 7
sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat.

κείνου τοι τοιοίδε πόδες τοιαίδε τε χεῖρες
ὀφθαλμῶν τε βολαὶ κεφαλή τ' ἐφύπερθέ τε χαῖται.

ter scopuli clamorem inter cava saxa dedere, 8
ter spumam elisam et rorantia vidimus astra.

τῷ δ' ὕπο δῖα Χάρυβδις ἀναρροιβδεῖ μέλαν ὕδωρ
τρὶς μὲν γάρ τ' ἀνίησιν ἐπ' ἤματι τρὶς δ' ἀναροιβδεῖ

2 Od. μ 85 || 15 Aen. 3. 489 || 17 Od. δ 149 || 19 Aen. 3. 566 || 21 Od. μ 104

[NPT RFA] 1 SCILLA NP, scilla TR, SCILIA F, SILLA A || 2 ΦΟΝΗ N | μέν] ΜΗΝΗΜΕΝ N, ΜΕΝΗΜΕΝ P | OCE P' | ΝΕΟΤΙΜΗC NP || 3 ΚΑΚΩΝ N | μιν] ΜΙ NP || 5 γηθήσειεν] ΓΗΘΗΤΟΝΕΝΕΙΕΙΕΝ N, ΓΗΘΗΤΟΝΕΕΙCΝ P | ΑΝΠΑCΕΙΕΝ NP || 6 πόδες] ΝΔΕC NP | δώδεκα T || 7 ΠΕΡΙΜΕΚΕΕC N | ΕCΑCΤΗΙ N, ΕΚΑΤΗΙ P' || 8 ΤΡΙCΤΟΙΧΟ N | ΔΟΝΤΗC Np, ΔΟΝΤΕC P' || 9 ΤΑΜΕΕC N || 10 ΜΕCCΗΙ NP | ΚΟΙΛΘΙ P, κοιλοίω T' | ΔΕΔΥΚΕΜ N, ΔΕΔΥΚΕ̄ P || 11 ΚΕΦΑΛΛΑC NP | ΒΕΡΕΘΕΡΟΙ N || 12 ΑΥΤΟΙ N | ΙΧΘΥΑΑ N, ΙΧΕΙΑΑ *corr.* ΙΧΕΥΑΑ P || 13 ΠΟΤΙ N || 14 ΚΕΤΟΑC N, ΚΗΤΟ P | ἃ *om.* N | ΚΑΤΑCΤΟΝΟC NP | ΑΜΦΙΤΡΙΤΕ N || 15 astianactis *codd.* || 17 τε *om.* N || 18 ΦΦΤΑΛΜΟΝ N | ΕΦΥΝΕΡΘΕ P | τε *ultimum*] ΘΕ N || 21 ΙΠΟ N | ΑΝΑΡΟΙΒΔΕΙ NP | ΙΔΩΡ N || 22 ΤΡΙCΜΕΤΑΡΓΑ ΝΙΗΙCΙΝ NP | τρίς *alterum*] ΡΙC NP

9 . . . qualis coniecta cerva sagitta,
quam procul incautam nemora inter Cresia fixit
pastor agens telis, liquitque volatile ferrum
nescius: illa fuga silvas saltusque peragrat
Dictaeos, haeret lateri letalis harundo.

10 ἀμφ' ἔλαφον κεραὸν βεβλημένον, ὅν ῥ' ἔβαλ' ἀνὴρ
ἰῷ ἀπὸ νευρῆς· τὸν μέν τ' ἤλυξε πόδεσσι
φεύγων, ὄφρ' αἷμα λιαρὸν καὶ γούνατ' ὀρώρῃ.
αὐτὰρ ἐπειδὴ τόνγε δαμάσσεται ὠκὺς ὀιστός,
ὠμοφάγοι μιν θῶες ἐν οὔρεσι δαρδάπτουσιν.

11 dixerat. ille patris magni parere parabat
imperio et primum pedibus talaria nectit
aurea, quae sublimem alis sive aequora iuxta
seu terram rapido pariter cum flamine portant.
tunc virgam capit: hac animas ille evocat Orco
pallentes, alias sub Tartara tristia mittit,
dat somnos adimitque et lumina morte resignat.
illa fretus agit ventos et turbida tranat
nubila. . . .

12 ὣς ἔφατ' οὐδ' ἀπίθησε διάκτορος Ἀργειφόντης·
αὐτίκ' ἔπειθ' ὑπὸ ποσσὶν ἐδήσατο καλὰ πέδιλα,
ἀμβρόσια χρύσεια τά μιν φέρον ἠμὲν ἐφ' ὑγρὴν
ἠδ' ἐπ' ἀπείρονα γαῖαν ἅμα πνοιῇς ἀνέμοιο.
εἵλετο δὲ ῥάβδον, τῇ τ' ἀνδρῶν ὄμματα θέλγει,

1 Aen. 4. 69 || 6 Il. Λ 475 || 11 Aen. 4. 238 || 20 Il. Ω 339

[NPT RFA] 1 cerva *om.* P' || 2 chresia NPrF, thresia A || 4 alla P' || 7 ΝΕΥΡΕC N | ΗΑΥΞΕ NP | πόδεσσι] ΠΟΔΕCΙΝΗΡ NP || 8 ΦΕΥΓΩΝ NP | ΠΟΥΝΑΤΡΩΡΗΙ NP || 9 ΑΥΤΕΡ P | ΕΡΕΙΔΗ N | ΔΑΜΑCCΕ ΓΑΙ NP | ΩΚΥΕC N, ΩΚΥΕ P || 10 ΩΜΟΦΑΓΑΙ P' | ἐν] ΗΝ P | ΔΑΡΔΑΠΤΟΥCΙΜ N, ΔΑΡΔΑΠΤΟΙCΙΓ P || 13 auream F || 18 turbida] nubila T | ranat NP | NVBILA *litt. mai.* NRF, *om.* TA || 20 ΔΑΠΙΤΗCΕ N | ΑΡΓΕΙΦΟΝΤΗΟ NP || 21 ΑΥΤΟΚ NP | ΥΤΙΠΟ N | ΚΑΑΛ ΠΕΔΕΙΛΑ NP || 22 ΧΡΙCΕΙΑ NP | ΜΙΝΙΝ NP | ΕΜΗΝ N | ΙΤΡΗ N, ΥΤΡΗ P || 23 ΤΑΙΑΑΝ NP || 24 ΡΑΠΔΟΝ N | τῇ] ΤΗΝ NP | ΘΕΑΤΕΙ NP

ὧν ἐθέλει, τοὺς δ' αὖτε καὶ ὑπνώοντας ἐγείρει.
τὴν μετὰ χερσὶν ἔχων πέτετο κρατὺς Ἀργειφόντης.

ac velut annoso validam cum robore quercum 13
Alpini Boreae nunc hinc, nunc flatibus illinc
eruere inter se certant: it stridor et alte
consternunt terram concusso stipite frondes.
illa haeret scopulis, et quantum vertice ad auras
aethereas, tantum radice in Tartara tendit.

οἷον δὲ τρέφει ἔρνος ἀνὴρ ἐριθηλὲς ἐλαίης 14
χώρῳ ἐν οἰοπόλῳ, ὅθ' ἅλις ἀναβέβρυχεν ὕδωρ
καλὸν τηλεθάον· τὸ δέ τε πνοιαὶ δονέουσι
παντοίων ἀνέμων καί τε βρύει ἄνθει λευκῷ·
ἐλθὼν δ' ἐξαπίνης ἄνεμος σὺν λαίλαπι πολλῇ
βόθρου τ' ἐξέστρεψε καὶ ἐξετάνυσσ' ἐπὶ γαίῃ.

et iam prima novo spargebat lumine terras 15
Tithoni croceum linquens Aurora cubile.

Ἠὼς δ' ἐκ λεχέων παρ' ἀγαυοῦ Τιθωνοῖο
ὤρνυθ', ἵν' ἀθανάτοισι φόως φέροι ἠδὲ βροτοῖσι·
Ἠὼς μὲν κροκόπεπλος ἐκίδνατο πᾶσαν ἐπ' αἶαν.

Ut pelagus tenuere rates, nec iam amplius ulla 7
occurrit tellus maria undique et undique caelum:
olli caeruleus supra caput adstitit imber
noctem hiememque ferens et inhorruit unda tenebris.

3 Aen. 4. 441 || 9 Il. Ρ 53 || 15 Aen. 4. 584 || 17 Il. Λ 1. Θ 1 || 20 Aen. 5. 8

[NPT RFA] 1 ΕΤΕΛΕΙ N | ΑΙΤΕ N | ΥΠΝΥΠΝΩΩΝΤΑC N || 2 ΧΕΡΕΙΝΕΧΡΩΝ NP | ΚΡΑΠΥC N | ΑΡΤΕΙΦΟΝΤΙC NP || 8 radice *ex Verg. vulg.*, radicem *codd.* | mittit R' || 9 ΑΝΕΡ N | ΕΡΙΘΕΛΕC NP || 10 ὅθ'] ΟΤ N, Θ P | ΑΝΑΒΕΒΡΥCΕΝ NP || 11 ΤΗΕΑΤΑΟΝ ΤΟ ΤΕΤ ΠΝΟΙΑ ΙΔΕΝΕΟΥCΙΝ NP || 12 ΑΝΕΜΟΝ N | τε] ΤΟΙ NP | ΑΝΡΕΙ NP | ΛΕΥΚΟΙ N || 13 ἄνεμος] ΑΝΑΕΜΑ NP | σύν] ΥΝ N | ΠΟΛΛΕΙ P || 14 ΒΟΘΡΥΕΕ ΖΕCΤΡΕΥCΕ NP | καί – γαίῃ] ΖΕΤΑΝΙCΤΕΠΙΝΟΛΗΙ N, ΖΕΤΑΝΥΕCΕ*ΠΙΠΟΛΛΗΙ P || 17 ΑΓΟΥΟΥ NP | ΠΘΩΝΟΙΟ NP, ΠΘΟΝΟΙΟ P' || 18 ἵν'] ΥΝ N | ΝΔΕ NP || 19 ΝΑCΑΝ N | ΚΟΚΟΠΕΠΛΟC P | ΑΙΑΜ N, ΑΙᾹ P

ἀλλ' ὅτε δὴ τὴν νῆσον ἐλείπομεν οὐδέ τις ἄλλη
φαίνετο γαιάων, ἀλλ' οὐρανὸς ἠδὲ θάλασσα,
δὴ τότε κυανέην νεφέλην ἔστησε Κρονίων
νηὸς ὕπερ γλαφυρῆς, ἤχλυσε δὲ πόντος ὑπ' αὐτῆς.

2 vinaque fundebat pateris animamque vocabat
Anchisae magni manesque Acheronte remissos.

οἶνον ἀφυσσάμενος χαμάδις χέε, δεῦε δὲ γαῖαν
ψυχὴν κικλήσκων Πατροκλῆος δειλοῖο.

3 levibus huic hamis consertam auroque trilicem
loricam, quam Demoleo detraxerat ipse
victor apud rapidum Simoenta sub Ilio alto.

δώσω οἱ θώρηκα, τὸν 'Αστεροπαῖον ἀπηύρων,
χάλκεον, ᾧ πέρι χεῦμα φαεινοῦ κασσιτέροιο
ἀμφιδεδίνηται· πολέος δὲ οἱ ἄξιον ἔσται.

4 et cursorum certamen utrobique simile. et quia versibus est apud utrumque numerosis, locum loco similem lector inveniet. initia haec sunt

haec ubi dicta, locum capiunt signoque repente.

στὰν δὲ μεταστοιχεί· σήμαινε δὲ τέρματ' 'Αχιλλεύς . . .

5 pugilum certamen incipit apud hunc:

constitit in digitos extemplo arrectus uterque;

apud illum:

1 Od. μ 403 || 5 Aen. 5. 98 || 7 Il. ψ 220 || 9 Aen. 5. 259 || 12 Il. ψ 560 || 18 Aen. 5. 315 || 19 Il. ψ 358 || 21 Aen. 5. 426

[NPT RFA] 1 τὴν] ΤΗ NP | ΕΛΙΠΟΜΕΝ NP || 2 ΘΑΛΛΑCCA NP || 3 τότε] ΟΓΓΕ NP | ΚΥΑΝΝΗΕΝ N | ΝΕΦΕΛΝ P' | ΕCΤΕCΕ N || 4 ΓΛΑΦΥΡΕC Np | ΗΧΑΥCΕ N, ΕΧΑΥCΕ P || 6 acharonte P || 7 ΑΦΙCCΑΜΕΝΟC N | ΧΑΜΑΛΙC NP | ΧΕC P | ΓΑΙΑΜ N, ΓΑΙᾹ P || 8 ΚΙΚΛΗΝCΚΩΝ N | ΠΑΤΡΟΚΛΗΕΟC N | ΔΕΙΑΟΙΟ P || 10 demolote NP, de moloe RFA || 12 οἱ] ΙΟΙ NP | ΑCΤΑΙΡΟΠΑΙΟΝ NP || 13 ΚΑΑΚΕΩΝ N, ΚΑΛΚΕΟΝ P | ᾧ] Ο P | ΧΕΙΜΑ N | ΦΑΕΥΝΟΥ N || 14 ΑΜΦΙΔΕΙΝΗΤΑΙ NP | οἱ *Homerus*, Γ NP || 15 utrubique NF || 19 ΜΕΤΑCΤΟΙΧΗΙ NP | CΜΑΙΝΕ P | ΑΧΙΑΛΕΥC NP || 21 erectus A'

τὼ δὲ ζωσαμένω βήτην ἐς μέσσον ἀγῶνα.
ἄντα δ' ἀνασχομένω χερσὶ στιβαρῇσιν ἅμ' ἄμφω.

si velis comparare certantes sagittis, invenies haec utriusque principia: 6

protinus Aeneas celeri certare sagitta . . .

αὐτὰρ ὁ τοξευτῆρσι τίθει ἰόεντα σίδηρον.

capita locorum, ubi longa narratio est, dixisse sufficiet ut quid unde natum sit lector inveniat. 7

dixerat et tenues fugit ceu fumus in auras. 8
Aeneas: quo deinde ruis, quo proripis? inquit,
quem fugis? aut quis te nostris complexibus arcet? —
ter conatus erat collo dare bracchia circum,
ter frustra comprensa manus effugit imago.

ὣς ἔφατ'· αὐτὰρ ἔγωγ' ἔθελον φρεσὶ μερμηρίξας
μητρὸς ἐμῆς ψυχὴν ἑλέειν κατατεθνηυίης.
τρὶς μὲν ἐφωρμήθην, ἑλέειν τέ με θυμὸς ἀνώγει·
τρὶς δέ μοι ἐκ χειρῶν σκιῇ εἴκελον ἢ καὶ ὀνείρῳ,
ἔπτατ'· ἐμοὶ δ' ἄχος ὀξὺ γενέσκετο κηρόθι μᾶλλον.

sepultura Palinuri formata est de Patrocli sepultura. haec incipit: 9

principio pinguem taedis et robore secto . . .

illa sic:

οἱ δ' ἴσαν ὑλοτόμους πελέκεας ἐν χερσὶν ἔχοντες . . .

1 Il. Ψ 685 || 5 Aen. 5. 485 || 6 Il. Ψ 850 || 9 Aen. 5. 740 || 14 Od. λ 204 || 22 Aen. 6. 214 || 24 Il. Ψ 114

[NPT RFA] 1 ΤΩCΑΜΕΝΟ **N** | ΒΗΓΕΝ **N**, ΒΗΓΗΝ **P** || 2 ΑΝΑCΧΟΜΕΝΟ **N** | CΤΙΒΑΝΕCΙ **N**, CΤΙΒΑΡΗCΙ **P** || 6 ὁ] Α **P** | ΤΟΞΕΥΤΗΡCΙ **NP**, *vulgo* τοξευτῆσι *scribunt* | ΙΟΕΗΤΑ **P** | CΙΔΗΡΩΝ **P** || 8 inveniant **N**, inveniet **R'A** || 14 ΜΕΡΜΕΡΙΞΑC **N** || 15 ΜΕΓΡΟC *corr.* ΜΗΓΡΟC **P** | ΕΜΕC **N** | ΨΥΧΕΝ **N** | ΚΑΤΑΘΕΤΝΕΥΙΝC **N**, ΚΑΤΑΟΝΗΥΙΗC **P** || 16 ΕΦΩΡΜΗΘΕΝ **P** || 17 μοι ἐκ] ΜΟΓΕΙ **NP** | CΚΙΗΚΕΛΟΝ **N**, ΚΙΗΚΕΛΟΝ **P** | ΟΝΕΡΩ **NP** || 18 ΠΤΑΤ **P'** | ἄχος] ΑΧΕΙΡΩ **NP** | κηρόθι μᾶλλον] ΚΗΘΙ ΜΑΜŌ **NP** || 20 HAEC INCIPIT *litt. mai.* **NFA**, *sed post* 22 illa sic *collocat* **A** || 23 ΙΛΟΤΟΜΟΥC **NP**

et alibi:

ποίησαν δὲ πυρὴν ἑκατόμποδον ἔνθα καὶ ἔνθα.

10 ipsa vero utriusque tumuli insignia quam paria?

at pius Aeneas ingenti mole sepulchrum
imponit, suaque arma viro remumque tubamque
monte sub aerio, qui nunc Misenus ab illo
dicitur, aeternumque tenet per saecula nomen.

αὐτὰρ ἐπεὶ νεκρός τ' ἐκάη καὶ τεύχεα νεκροῦ,
τύμβον χεύαντες καὶ ἐπὶ στήλην ἐρύσαντες
πήξαμεν ἀκροτάτῳ τύμβῳ εὐῆρες ἐρετμόν.

11 tunc consanguineus Leti Sopor . . .

ἔνθ' Ὕπνῳ ξύμβλητο κασιγνήτῳ Θανάτοιο.

12 quod te per caeli iucundum lumen et auras
per genitorem oro, per spes surgentis Iuli,
eripe me his invicte malis, aut tu mihi terram
inice, namque potes, portusque require Velinos.

13 νῦν δέ σε τῶν ὄπιθεν γουνάζομαι οὐ παρεόντων,
πρός τ' ἀλόχου καὶ πατρός, ὅ σ' ἔτρεφε τυτθὸν ἐόντα.
Τηλεμάχου θ', ὃν μοῦνον ἐνὶ μεγάροισιν ἔλειπες,
οἶδα γὰρ ὡς ἐνθένδε κιὼν δόμου ἐξ Ἀΐδαο,
νῆσον ἐς Αἰαίην σχήσεις εὐεργέα νῆα.
ἔνθα σ' ἔπειτα, ἄναξ, κέλομαι μνήσασθαι ἐμεῖο

2 Il. Ψ 164 || 4 Aen. 6. 232 || 8 Od. μ 13 || 11 Aen. 6. 278 || 12 Il. Ξ 231 || 13 Aen. 6. 363 || 17 Od. λ 66

[NPT RFA] 1 ET ALIBI *litt. mai.* NRFA || 2 ΠΥΡΕΝΕΚΑΤΟΜΕΠΔΟΝ NP | ἔνθα καὶ ἔνθα] ΘΑΚΕΝΤΑ N, ΘΑΚΕΝΘΑ P || 6 missenus T, misellus R || 9 ἐπὶ] ΠΙ P' | CTHAHN NP | ΕΡΥCTNC N, ΗΡΥCANTHC P || 10 ΑΚΡΟΤΑΤΟΥΜΒΩ N || 13 ineundum A || 15 his *om.* P || 16 potest P' || 17 TON N | ΓΟΙΝΑΖΟΜΑΙ NP | ΠΑΡΕΟΝΤΩ NP || 18 ἀλόχου] ΑΛΟΧΟΥΘΟΝΜΟ (*sic!*) NP | ὅ σ'] ΘΕC NP | ΤΥΘΟΝ NP || 19 ΤΗΛΕΜΑΧΥ NP | ΜΜΕΤΑΡΟΥCIN N, ΜΜΕΤΑΡΙΟCIN P || 20 κιών] | ΧΕΧΙΩΝ NP | ΑΙΑΔΑΟ NP || 21 NECON ECA ΓΑΙΑΝ NP || 22 ENTA NP | ΚΕΛΟΜΑΤ NP | MNECACΘAI P

μή μ' ἄκλαυστον ἄθαπτον ἰὼν ὄπιθεν καταλείπῃς
νοσφισθείς μή τοί τι θεῶν μήνιμα γένωμαι·
ἀλλά με κακκῆαι σὺν τεύχεσιν, ὅσσα μοι ἐστίν,
σῆμά τέ μοι χεῦαι πολιῆς ἐπὶ θινὶ θαλάσσης
ἀνδρὸς δυστήνοιο καὶ ἐσσομένοισι πυθέσθαι.
ταῦτα τέ μοι τελέσαι, πῆξαί τ' ἐπὶ τύμβῳ ἐρετμόν,
τῷ καὶ ζωὸς ἔρεσσον ἐὼν μετ' ἐμοῖς ἑτάροισιν.

nec non et Tityon, Terrae omniparentis alumnum, 14
cernere erat: per tota novem cui iugera corpus
porrigitur, rostroque immanis vultur obunco
immortale iecur tondens fecundaque poenis
viscera rimaturque epulis habitatque sub alto
pectore, nec fibris requies datur ulla renatis.

καὶ Τιτυὸν εἶδον Γαίης ἐρικυδέος υἱόν 15
κείμενον ἐν δαπέδῳ· ὁ δ' ἐπ' ἐννέα κεῖτο πέλεθρα·
γῦπε δέ μιν ἑκάτερθε παρημένω ἧπαρ ἔκειρον,
δέρτρον ἔσω δύνοντες: ὁ δ' οὐκ ἀπαμύνετο χερσίν·
Λητὼ γὰρ εἵλκυσε, Διὸς κυδρὴν παράκοιτιν
Πυθώδ' ἐρχομένην διὰ καλλιχόρου Πανοπῆος.

non mihi si linguae centum sint oraque centum, 16
ferrea vox, omnis scelerum comprendere formas,
omnia poenarum percurrere nomina possem.

πληθὺν δ' οὐκ ἂν ἐγὼ μυθήσομαι οὐδ' ὀνομήνω

8 Aen. 6. 595 || **14** Od. λ 576 || **20** Aen. 6. 625 || **23** Il. B 488

[**NPT RFA**] **1** ΑΚΛΑΥΘΟΝ **NP** | ΑΘΑΠΤΟΗ **P** | ΟΠΕΘΕΝ **NP'**, ΟΠΗΘΕΝ **p** | ΚΑΤΑΛΕΙΠΕC **P'** || **2** ΤΕΝΩΜΑΙ **NP** || **3** ΚΑΚΚΗΝΑΙ **NP** || **4** ΧΕΥΕ **NP** | ΠΟΛΙΗΕC **NP** | ΤΙΝΙ **NP** || **5** ΑΝΑΡΟC **P** | ΔΙCΤΗΝΟΙΟ **NP** | ΝΥΘΕCΘΑΙ **N** || **6** τε] ΚΕ **NP** | ΠΗΖΑΙ **NP** | ΕΡΕΤΜΟ **N**, ΕΡΕΤΜŌ **P** || **7** ΖΟΟC **N** || **8** ticion **PTR** || **11** tundens **PT** || **14** ΠΙΠΥΟΝ **N**, ΤΙΤΙΟΝ **P'** || **16** ΓΥΝΕ **P** | ΕΚΑΘΕΡΘΕ **N** | ΝΑΠΕΜΕΝΟ **N**, ΝΑΡΗΜΕΝΩ **P** || **17** ΔΕΡΡΟΝ **NP** | ΕCΟ **N** | ΔΙΝΟΝΤΕC **N** | ΧΕΡCΙΜ **N**, ΧΕΡCΙ **P** || **18** ΕΙΛΚΙCΕ **N** | ΠΑΡΑΚΑΙΤΙΝ **P** || **19** καλλιχόρου], ΚΑΛΛΙΧΟΜΕΝΔΙΑΚΑΛΛΙΧΟΡΟΥ **NP** | Πανοπῆος] ΝΟΝΗΟC **NP** || **22** compercurrere **P** || **23** ΜΙΘΕCΟΜΑΙ **N**, ΜΥΘΕCΟΜΑΙ **P** | οὐδ' ὀνομήνω], ΟΥΟΜΗΝΩ **NP**

οὐδ' εἴ μοι δέκα μὲν γλῶσσαι δέκα δὲ στόματ' εἶεν,
φωνὴ δ' ἄρρηκτος, χάλκεον δέ μοι ἦτορ ἐνείη.

8 Hinc exaudiri gemitus iraeque leonum
vincla recusantum et sera sub nocte rudentum,
setigerique sues atque in praesepibus ursi
saevire ac formae magnorum ululare luporum:
quos hominum ex facie dea saeva potentibus herbis
induerat Circe in vultus ac terga ferarum.

εὗρον δ' ἐν βήσσῃσι τετυγμένα δώματα Κίρκης
ξεστοῖσιν λάεσσι περισκέπτῳ ἐνὶ χώρῳ.
ἀμφὶ δέ μιν λύκοι ἦσαν ὀρέστεροι ἠδὲ λέοντες,
τοὺς αὐτὴ κατέθελξεν, ἐπεὶ κακὰ φάρμακ' ἔδωκεν.

2 quid petitis? quae causa rates aut cuius egentes
litus ad Ausonium tot per vada caerula vexit?
sive errore viae seu tempestatibus acti,
qualia multa mari nautae patiuntur in alto.

ὦ ξεῖνοι, τίνες ἐστε; πόθεν πλεῖθ' ὑγρὰ κέλευθα
ἤ τι κατὰ πρῆξιν ἦ μαψιδίως ἀλάλησθε
οἷά τε ληιστῆρες ὑπεὶρ ἅλα, τοί γ' ἀλόωνται
ψυχὰς παρθέμενοι κακὸν ἀλλοδαποῖσι φέροντες·

3 ceu quondam nivei liquida inter nubila cycni
cum sese e pastu referunt et longa canoros
dant per colla modos: sonat amnis et Asia longe
pulsa palus.

3 Aen. 7. 15 || 9 Od. κ 210 || 13 Aen. 7. 197 || 17 Od. γ 71 || 21 Aen. 7. 699

[NPTRFA] 1 εἶεν] ΕΙΕ **N**, ΕΓΕ **P** || 2 ΑΡΡΕΚΤΟC **N** | ΚΑΛΚΕΟΝ **NP** | ΕΤΟΡ ΗΝΕΙΗ **N** || 8 volitus **N**, volutos **P** || 9 ἐν] ΕC **P'** | ΤΕΤΙCΜΕΝΑ **N**, ΤΕΓΥΓΜΕΝΑ **P** | ΔΩΜΑΚΙΗΡΚΗC **NP** || 10 ΖΕCΤΟΙCΙ **P** | ΛΑΕCΙ **N**, ΔΑΕCΙ **P** | ΧΟΡΩ **N** || 11 μιν] Μ **NP** | NCAN **NP** | ἠδὲ λέοντες] ΝΑΕΕΛCONTEC **NP** || 12 ΑΥΤΕ **N** | ΚΑΤΘΕΑΞΕΝ **N**, ΚΑΤΕΘΕΑΞΕΝ **P** | ΕΠΙ **NP** || 13 gentes **NP** || 17 *versiculum om.* **P'**, *supplet* **P**^{m} | ΖΕΙΝΟΙ **P**^{m} | τίνες] C **N** | ΠΛΕΙΤ **N** || 18 τι] ΘΙ **NP** | ΜΑΨΙΔΙΔΙΩC **P** || 19 οἷα] ΟΙ **N** | ΑΛΟ **P** | γ'] Τ **NP** || 20 ΠΑΡΘΕΜΕΝΕΙ **N**, ΠΑΡΘΕΜΕΝΘΙ **P** | ΦΕΡCΤΕC **N** || 21 ceu — cycni *om.* **NTRFA** | liquida *om.* **P** | cinthi **P** || 24 PVLSA PALVS *litt. mai. in* **NT**, *verba omittunt* **F'A**

τῶν δ' ὥστ' ὀρνίθων πετεηνῶν ἔθνεα πολλά,
χηνῶν ἢ γεράνων ἢ κύκνων δουλιχοδείρων,
Ἀσίῳ ἐν λειμῶνι Καυστρίου ἀμφὶ ῥέεθρα,
ἔνθα καὶ ἔνθα ποτῶνται ἀγαλλόμεναι πτερύγεσσι,
κλαγγηδὸν προκαθιζόντων, σμαραγεῖ δέ τε λειμών.

illa vel intactae segetis per summa volaret 4
gramina nec teneras cursu laesisset aristas
vel mare per medium fluctu suspensa tumenti
ferret iter, celeris nec tangeret aequore plantas.

αἱ δ' ὅτε μὲν σκιρτῷεν ἐπὶ ζείδωρον ἄρουραν,
ἄκρον ἐπ' ἀνθερίκων καρπὸν θέον οὐδὲ κατέκλων·
ἀλλ' ὅτε δὴ σκιρτῷεν ἐπ' εὐρέα νῶτα θαλάσσης,
ἄκρον ἐπὶ ῥηγμῖνος ἁλὸς πολιοῖο θέεσκον.

vescitur Aeneas simul et Troiana iuventus 5
perpetui tergo bovis et lustralibus extis.
postquam exempta fames et amor compressus edendi,
rex Euandrus ait . . .

νώτοισιν δ' Αἴαντα διηνεκέεσσι γέραιρεν
ἥρως Ἀτρείδης εὐρυκρείων Ἀγαμέμνων.
αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο,
τοῖς ὁ γέρων πάμπρωτος ὑφαίνειν ἤρχετο μῆτιν.

1 Il. B 459 || 6 Aen. 7. 808 || 10 Il. Υ 226 || 14 Aen. 8. 182 || 18 Il. H 321

[NPT RFA] 1 OCTOPNITON N, OCTOPNIΘON P || 2 XHMON N | ἢ primum] E N | KYNON NP | ΔOIΛIXOΔEIPΩN N || 3 ACΩO N || 4 ἔνθα *alterum*] HNΘA N[m] | ΠΩIΩNTAI N, ΠOIΩNΓAI P | ΓAΛΛOMENAI NP | NTEPIΓEACIM N, ΠTEPYΓECAI P || 5 KAΛΓΓHΔON P | ΠPOKAΘYZONTΩN N | ΛEIMΩ̄ N, ΛEIMΩ P || 6 segetis velint actae *corr.* velint segetis actae R || 10 ZEIΔΩPAN NP || 11 ἐπ'] Π N || 12 CKYPΘΩEN N, CKIPΘΩEN P | NΩΘA ΘAΛΛACCHC NP || 13 EΠHΓMINOΛC N, EΠI PHΓMINOΛC P || 16 posquam N || 18 NOTOICI N, NΩTOICI P | ΓEPAIΠEN NP || 19 ATPEIANC NP | EYPIKPEIΩN N | AΠIMEMNΩN NP || 20 HΔETYOC N || 21 γέρων πάμπρωτος] ΓEPOTOC N, ΓEPΩTOC P | ENHPXETO NP | METI N, MHΠ P

6 Euandrum ex humili tecto lux suscitat alma
et matutinus volucrum sub culmine cantus.
consurgit senior tunicaque inducitur artus,
et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis.
tum lateri atque umeris Tegeaeum subligat ensem,
demissa ab laeva pantherae terga retorquens.
nec non et gemini custodes limine in ipso
praecedunt gressumque canes comitantur erilem.

7 ὤρνυτ' ἄρ ἐξ εὐνῆφιν Ὀδυσσῆος φίλος υἱός,
εἵματα ἑσσάμενος: περὶ δὲ ξίφος ὀξὺ θέτ' ὤμοις,
ποσσὶ δ' ὑπὸ λιπαροῖσιν ἐδήσατο καλὰ πέδιλα.
βῆ ῥ' ἴμεν εἰς ἀγορήν· παλάμῃ δ' ἔχε χάλκεον ἔγχος
οὐκ οἶος: ἅμα τῷγε κύνες πόδας ἀργοὶ ἕποντο.

8 o mihi praeteritos referat si Iuppiter annos,
qualis eram, cum primam aciem Praeneste sub ipsa
stravi scutorumque incendi victor acervos
et regem hac Erimum dextra sub Tartara misi!
nascenti cui tris animas Feronia mater,
horrendum dictu, dederat, terna arma movenda:
ter leto sternendus erat, cui tunc tamen omnis
abstulit haec animas dextra et totidem exuit armis.

9 αἲ γάρ, Ζεῦ τε πάτερ καὶ Ἀθηναίη καὶ Ἄπολλον,
ἡβῷμ' ὡς ὅτ' ἐπ' ὠκυρόῳ Κελάδοντι μάχοντο·
ἀγρόμενοι Πύλιοί τε καὶ Ἄρκαδες ἐγχεσίμωροι
Φειᾶς πὰρ τείχεσσιν Ἰαρδάνου ἀμφὶ ῥέεθρα.
ἀλλ' ἐμὲ θυμὸς ἀνῆκε πολυτλήμων πολεμίζειν

1 Aen. 8. 455 || 9 Od. β 2 || 12 Od. β 10 || 14 Aen. 8. 560 || 22 Il. H 132 || 26 ib. 152

[NPT RFA] 2 et T, atque *cett.* || 3 induitur T || 4 tyrrena PFA, tirrhena T, tirrena R || 5 lateri T, latere *cett.* | teege N, tegeae P, tegeum T, tegaeum RF || 9 ΕΖ P || 10 ΖΙΦΟC P | ΟCΥ P || 11 ΕΑΝCΑΤΟ N, ΕΔΝCΑΤΟ P | ΠΕΔΕΙΛΑ NP || 12 ΠΑΛΑ-ΜΕ P || 13 ΠΟΛΑC P || 17 acerimum NP, hac herilum T, hac erymum RF || 22 ΑΔΗΝΑΙΗ N | ΠΟΛΛΟΝ NP || 23 ΚΕΛΑΛ-CΤΙ N, ΚΕΛΑΔΕΝΤΙ P | ΜΑΧΡΟΝΤΟ NP || 24 ΑΓΡΟΜΕ-ΝΟΥ N || 25 ΦΕΙΑΡΤΕΙΧΕCΟΙΝ NP | ΡΕΘΕΡΑ N || 26 θυμός] ΥΜΟC NP | ΠΟΛΥΤΑΗΜΟΝ N, ΛΥΤΑΗΜΩΝ P

θάρσει ᾧ· γενεῇ δὲ νεώτατος ἔσκον ἁπάντων·
καὶ μαχόμην οἱ ἐγώ, δῶκεν δέ μοι εὖχος Ἀθήνη.
τὸν δὴ μήκιστον καὶ κάρτιστον κτάνον ἄνδρα·
πολλὸς γάρ τις ἔκειτο παρήορος ἔνθα καὶ ἔνθα.
εἴθ' ὣς ἡβώοιμι βίη τέ μοι ἔμπεδος εἴη,
τῷ κε τάχ' ἀντήσειε μάχης κορυθαίολος Ἕκτωρ.

qualis ubi oceani perfusus Lucifer unda, 10
quem Venus ante alios astrorum diligit ignes,
extulit os sacrum caelo tenebrasque resolvit.

οἷος δ' ἀστὴρ εἶσι μετ' ἀστράσι νυκτὸς ἀμολγῷ,
ἕσπερος, ὃς κάλλιστος ἐν οὐρανῷ ἵσταται ἀστήρ.

en perfecta mei promissa coniugis arte 11
munera, ne mox aut Laurentis, nate, superbos
aut acrem dubites in proelia poscere Turnum.
dixit et amplexus nati Cytherea petivit,
arma sub adversa posuit radiantia quercu.
ille deae donis et tanto laetus honore
impleri nequit atque oculos per singula volvit,
miraturque, interque manus et brachia versat.

τύνη δ' Ἡφαίστοιο πάρα κλυτὰ τεύχεα δέξο 12
καλὰ μάλ', οἷ' οὔπω τις ἀνὴρ ὤμοισι φόρησεν.
ὣς ἄρα φωνήσασα θεὰ κατὰ τεύχε' ἔθηκεν
πρόσθεν Ἀχιλλῆος· τὰ δ' ἀνέβραχε δαίδαλα πάντα.
τέρπετο δ' ἐν χείρεσσιν ἔχων θεοῦ ἀγλαὰ δῶρα.

7 Aen. 8. 589 || 10 Il. X 317 || 12 Aen. 8. 612 || 20 Il. T 10

[NPT RFA] 1 γενεῇ] ΠΕΝΘΗ N, ΓΕΝΟΗ P || 2 ΜΑΧΟΜΕΝ P' | ἐγώ] ΕΔΩ NP || 3 δὴ μήκιστον] ΔΕΚΙCΤΟΝ N, ΔΗΚΙCΤΟΝ P || 4 ΠΟΛΛΟΙ P, *dein* ΓΑΡΠΕCΚΕΙΤΟ NP | ἔνθα *prius*] ΕΝΤΑ N || 5 εἴθ' ὥς] ΘΙΕΩC N, ΕΙΕΩC P | ΕΜΕΛΛΟC N, ΠΕΛΛΟC P | ΗΙΗ N || 6 ΤΟ ΚΕ P | ΚΟΡΙΤΑΙΟΛΟC N || 7 quali sub A || 10 μετ'] ΜΗΤ P | ΝΙΚΤΟC N | ΑΜΑΛΓΩ P || 15 citherea PTa, citerea A' || 18 expleri T *et Vergiliani codices* || 19 interque *om.* R'FA || 20 ΚΛΥΓΑ NP || 21 οἷ'] ΙΙ N || 22 ΦΟΝΗCΑ N, ΦΟΝΗCΑCΑ P | ΕΘΗΚΗΝ P' || 23 ΠΟCΘΕΝ P || 24 ΑΓΑΑΑ N, ΑΓΑΛΑ P

9 Iri, decus caeli, quis te mihi nubibus actam
detulit in terras?

Ἶρι θεά, τίς τ' ἄρ σε θεῶν ἐμοὶ ἄγγελον ἧκεν·

2 . . . nec solos tangit Atridas
iste dolor. . . .

ἦ μοῦνοι φιλέουσ' ἀλόχους μερόπων ἀνθρώπων
'Ατρεΐδαι; . . .

3 sed vos, o lecti, ferro quis scindere vallum
apparat et mecum invadit trepidantia castra?

ὄρνυσθ' ἱππόδαμοι Τρῶες, ῥήγνυσθε δὲ τεῖχος
'Αργείων καὶ νηυσὶν ἐνίετε θεσπιδαὲς πῦρ.

4 quod superest, laeti bene gestis corpora rebus
procurate viri et pugnam sperate parati.

νῦν δ' ἔρχεσθ' ἐπὶ δεῖπνον ἵνα ξυνάγωμεν Ἄρηα·
εὖ μέν τις δόρυ θηξάσθω εὖ δ' ἀσπίδα θέσθω.

5 sic ait illacrimans: umero simul exuit ensem
auratum, mira quem fecerat arte Lycaon
Gnosius atque habilem vagina aptarat eburna.
dat Niso Mnestheus pellem horrentisque leonis
exuvias, galeam fidus permutat Aletes.
6 protinus armati incedunt quos omnis euntis
primorum manus ad portas iuvenumque senumque
prosequitur votis nec non et pulcher Iulus.

1 Aen. 9. 18 || 3 Il. C 182 || 4 Aen. 9. 138 || 6 Il. I 340 || 8 Aen. 9. 146 || 10 Il. M 440 || 12 Aen. 9. 157 || 14 Il. B 381 || 16 Aen. 9. 303

[NPT RFA] 3 τ'] Γ NP | ΤΕΩΝ N || 6 ΜΕΡΟΝΩΜ P | ΑΝΟΡΩΝΩΜ N, ΑΝΑΡΩΝΩ P || 8 quis A, qui *cett.* || 10 ΟΡΝΙCΘ N | ΙΠΠΟΔΑΙΜΟCΟΙ N, ΙΠΠΟΔΑΙΜΟΙ P | δὲ τεῖχος] ΔΕΙΧΟC NP || 11 ΕΝΕΙΕΤΟ NP | ΤΕCΠΙΔΑΕC N | ΠΙΡ P || 13 parari NRFA || 14 ΕΡΧΕCΤ N | ΕΠΕΙ NP | ΞΥΝΑΩΜΕΝ N || 15 ΘΕΞΑCΘΩ P | ΘΕCΕΩ N || 17 licaon PRA, lychaon T || 20 exubias NRF

Τυδείδῃ μὲν δῶκε μενεπτόλεμος Θρασυμήδης 7
φάσγανον ἄμφηκες, τὸ δ' ἑὸν παρὰ νηὶ λέλειπτο,
καὶ σάκος· ἀμφὶ δέ οἱ κυνέην κεφαλῆφιν ἔθηκε
ταυρείην ἄφαλόν τε καὶ ἄλλοφον, ἥτε καταῖτυξ
κέκληται, ῥύεται δὲ κάρη θαλερῶν αἰζηῶν.
Μηριόνης δ' Ὀδυσῆι δίδου βιὸν ἠδὲ φαρέτρην
καὶ ξίφος· ἀμφὶ δέ οἱ κυνέην κεφαλῆφιν ἔθηκε
ῥινοῦ ποιητήν· πολέσιν δ' ἔντοσθεν ἱμᾶσιν
ἐντέτατο στερεῶς· ἔκτοσθε δὲ λευκοὶ ὀδόντες
ἀργιόδοντος ὑὸς θαμέες ἔχον ἔνθα καὶ ἔνθα
εὖ καὶ ἐπισταμένως· μέσσῃ δ' ἐνὶ πῖλος ἀρήρει.

egressi superant fossas noctisque per umbram 8
castra inimica petunt, multis tamen ante futuri
exitio: passim somno vinoque per herbam
corpora fusa vident, arrectos litore currus,
inter lora rotasque viros, simul arma iacere,
vina simul. prior Hyrtacides sic ore locutus:
Euryale, audendum dextra: nunc ipsa vocat res.
hac iter est. tu nequa manus se attollere nobis
a tergo possit, custodi et consule longe.
haec ego vasta dabo et recto te limite ducam.

τὼ δὲ βάτην προτέρω διά τ' ἔντεα καὶ μέλαν αἷμα: 9
αἶψα δ' ἐπὶ Θρῃκῶν ἀνδρῶν τέλος ἷξον ἰόντες·
οἱ δ' εὗδον καμάτῳ ἀδηκότες· ἔντεα δέ σφιν

1 Il. K 255 || 12 Aen. 9. 314 || 22 Il. K 469

[NPT RFA] 1 μέν] MHN N | MENEΠΤΩΛΕΜΟC N | ΤΡΑ-CΥΜΗΔΗC N || 2 ΦΑCΤΑΝΟΝ N, ΦΑΓΑΝΟΝ P | ΝΕΙ P || 3 ΚΕΦΑΛΕΦΙΝ P' | ΕΟΝΚΕ NP || 4 ΤΑΥΡΕΙΝΗ NP || 5 ΚΕ-ΚΑΝΤΑΙ NP | ΚΑΡΕΘΛΕΡΩΝ NP || 6 ΜΗΡΙΟΝΕC NP | ΟΔΙCΗΙ N | ΝΔΕ N, ΔΕ P | ΦΑΡΕΙΠΗ NP || 7 ΑΜΙΦΙ N | ΚΥΝΕΝΗ NP || 8 ῥινοῦ – ἔντοσθεν] ΡΕΙΝΟΥ ΠΟΙΗΝ ΠΟΔΕΝ-ΤΟCΕΝ NP || 9 ΤΕΡΕΩC NP | δέ *om.* NP || 10 ΑΡΓΙΟΔΟΝ-ΤΕC N | θαμέες] ΤΑΜΕΘC N, ΤΑΜΕΘΕC P | ΕΝΤΑ ΚΑΙ ΕΝΤΑ N || 11 ΕΠΙCΤΑΜΕΝΟC N, ΕΠΗCΤΑΜΕΝΩC P | ΜΕC-CΕ P' | ΗΝΙ N || 14 per herbam] sepultam P, per herbas T || 17 hirdacides N, hirtacides PTRA || 18 euriale PRFA || 20 custodi *om.* P || 21 uastabo P || 22 ΠΡΟΤΕΔΡΩ N | διά] ΙΑ NP || 23 ἐπί] ΕΝ N | ΙΩΝΤΕC N || 24 ΚΑΜΑΤΟ NP

καλὰ παρ' αὐτοῖσιν χθονὶ κέκλιτο εὖ κατὰ κόσμον
τριστοιχεί· παρὰ δέ σφιν ἑκάστῳ δίζυγες ἵπποι.
'Ρῆσος δ' ἐν μέσῳ εὗδε, παρ' αὐτὸν δ' ὠκέες ἵπποι
ἐξ ἐπιδιφριάδος πυμάτης ἱμᾶσι δέδεντο.
τὸν δ' 'Οδυσεὺς προπάροιθεν ἰδὼν Διομήδει δεῖξεν·
οὗτός τοι Διόμηδες ἀνήρ, οὗτοι δέ τοι ἵπποι
οὓς νῶιν πίφαυσκε Δόλων, ὃν ἐπέφνομεν ἡμεῖς.
ἀλλ ἄγε δὴ πρόφερε κρατερὸν μένος· οὐδέ τί σε χρὴ
ἑστάμεναι μέλεον σὺν τεύχεσιν· ἀλλὰ λύ' ἵππους·
ἠὲ σύ γ' ἄνδρας ἔναιρε, μελήσουσιν δέ μοι ἵπποι.

10 sed non auguriis poterat depellere pestem.

ἀλλ' οὐκ οἰωνοῖσιν ἐρύσατο κῆρα μέλαιναν.

11 et iam prima novo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile.

'Ηὼς δ' ἐκ λεχέων παρ' ἀγαυοῦ Τιθωνοῖο
ὤρνυθ' ἵν' ἀθανάτοισι φόως φέροι ἠδὲ βροτοῖσιν

12 mater Euryali ad dirum nuntium, ut excussos de manibus radios et pensa demitteret, ut per muros et virorum agmina ululans et comam scissa decurreret, ut effunderet dolorem in lamentationum querelas, totum de Andromache sumpsit lamentante mortem mariti.

13 o vere Phrygiae, neque enim Phryges.

11 Aen. 9. 328 || 12 Il. B 859 || 13 Aen. 9. 459 || 15 Il. Λ 1 || 22 Aen. 9. 617

[NPT RFA] 1 αὐτοῖσιν] ΑΔΕCΦΙΤΟΙCΙΝ NP | ΚΑΤ NP || 2 ΤΡΙCΤΟΙΧΙ NP | ΤΙΖΙΡΕC N, ΤΙΖΥΓΕC P || 3 ΑΙΤΟΝ N | ΟΚΕCC N || 4 ΠΙΜΑΤΝC N, ΠΥΜΑΤΕC P' | ΙΜCΙ NP || 5 ΟΔΙCΕΥC N, ΟΔΥCΕΥΟ P | ΠΑΡΟΙΤΕΝ N, ΠΑΡΟΙΘΕΝ P || 6 ΔΙΟΜΕΛΕΙ *corr.* ΔΙΟΜΗΛΕΙ P | ΑΝΕΡ N | ΟΙΤΟΙ NP || 7 ΝΩΙΜ NP | ΔΕΛΟΝ *corr.* ΔΕΛΩΝ P | ΕΦΟΦΝΟΜΕΝ NP || 8 τί σέ] CΠΕ N || 9 ΤΕΥΧΕCΙ NP | ΙΠΠΟΙC NP || 10 ἠέ] ΗΕΥ NP | ΑΝΑΡΑC NP | ΜΟ N || 12 οὐκ] ΑΙΚ N, ΑΥΓ P | ΟΙΩΝΟΥCΙΝ NP || 15 ΠΘΟΝΩΝΟΙΟ N, ΤΙΘΩΝΩΝΟΙΟ P || 16 ἠδέ] ΝΔΕ NP || 17 euriali NPRFA | durum NPT || 20 querellas NF || 22 o — Phryges *om.* NPT | *post* Phryges *add.* ite per alta dindima ubi asuetis biforem dat tibia cantum f

ὦ πέπονες, κάκ' ἐλέγχε', Ἀχαιΐδες, οὐκέτ' Ἀχαιοί.

quos alios muros, quae iam ultra moenia habetis? 14
unus homo et vestris, o cives, undique saeptus
aggeribus, tantas strages impune per urbem
ediderit? iuvenum primos tot miserit Orco?
non infelicis patriae veterumque deorum
et magni Aeneae segnes miseretque pudetque?

ὦ φίλοι ἥρωες Δαναοί, θεράποντες Ἄρηος, 15
ἀνέρες ἔστε φίλοι, μνήσασθε δὲ θούριδος ἀλκῆς.
ἠέ τινάς φαμεν εἶναι ἀοσσητῆρας ὀπίσσω·
ἠέ τι τεῖχος ἄρειον, ὅ κ' ἀνδράσι λοιγὸν ἀμύναι·
οὐ μέν τις σχεδόν ἐστι πόλις πύργοις ἀραρυῖα,
ᾗ κ' ἀπαμυναίμεσθ', ἑτεραλκέα δῆμον ἔχοντες·
ἀλλ' ἐν γὰρ Τρώων πεδίῳ πύκα θωρηκτάων
πόντῳ κεκλιμένοι ἑκὰς ἥμεθα πατρίδος αἴης
τῷ ἐν χερσὶ φόως οὐ μειλιχίῃ πολέμοιο.

Tela manu iaciunt, quales sub nubibus atris 10
Strymoniae dant signa grues atque aethera tranant
cum sonitu fugiuntque Notos clamore secundo.

ἠΰτε περ κλαγγὴ γεράνων πέλει οὐρανόθι πρό,
αἵτ' ἐπεὶ οὖν χειμῶνα φύγον καὶ ἀθέσφατον ὄμβρον·
κλαγγῇ ταί γε πέτονται ἐπ' Ὠκεανοῖο ῥοάων.

ardet apex capitis cristisque ac vertice flamma 2
funditur et vastos umbo vomit aureus ignis;

1 Il. B 235 || 2 Aen. 9. 782 || 8 Il. O 733 || 17 Aen. 10. 264 || 20 Il. Γ 3 || 23 Aen. 10. 270

[NPT RFA] 2 muros aut quae iam *codd.*, *corrigunt vulgo* || 7 segnes T, *om. cett.*, *relicto in* F *spatio quasi quinque litterarum* || 8 ΔΑΝΑΟC P || 9 ΑΚΛΗC Np, ΑΚΛΕC P' || 11 ἠέ] Ε NP | τι τεῖχος] ΤΠΕΙΧΟC N | ΑΜΥΝΟΙ NP *fortasse recte* || 12 ΠΥΡΟ-ΓΙC N, ΠΙΡΟΓΙC P || 13 ΑΠΑΜΙΝΑΙΜΕΤ N, ΑΠΑΜΥΝΑΙ-ΜΕΕΘ P || 14 ΤΑΡ NP | ΑΠΕΔΙΩ N, ΠΕΔΙΟ P' | ΠΙΚΑ N || 15 ΠΟΝΤΟ NP | ΚΕΚΑΙΜΕΝΟΙ NP | ἥμεθα] ΕΤΑ NP', ΗΤΑ p | ΡΑΤΡΙΔΟC ΑΙΝC NP || 16 ΤΩ NP || 18 strimoniae *codd.* | tranat P' || 19 sonitus NP || 20 περ] ΡΙΕΡ N | ΚΑΑΓΓΗ NP | ΓΕΡΑ-ΝΟΝ N || 21 ΦΙΓΟΝ NP | κλαγγῇ – ῥοάων *om.* P | ΚΑΛΓΓΗ N | ΠΤΟΝΤΑΓ N || 24 aureum P' | ignes PT

non secus ac liquida si quando nocte cometae
sanguinei lugubre rubent, aut Sirius ardor:
ille sitim morbosque ferens mortalibus aegris
nascitur, et laevo contristat lumine caelum.

3 τὸν δ' ὁ γέρων Πρίαμος πρῶτος ἴδεν ὀφθαλμοῖσιν
παμφαίνονθ' ὥστ' ἀστέρ' ἐπεσσύμενον πεδίοιο,
ὅς ῥά τ' ὀπώρης εἶσιν, ἀρίζηλοι δέ οἱ αὐγαὶ
φαίνονται πολλοῖσι μετ' ἄστρασι νυκτὸς ἀμολγῷ.
ὅντε κύν' Ὠρίωνος ἐπίκλησιν καλέουσιν.
λαμπρότατος μὲν ὅδ' ἐστί, κακὸν δέ τε σῆμα τέτυκται.
καί τε φέρει πολλὸν πυρετὸν δειλοῖσι βροτοῖσιν.
ὣς τοῦ χαλκὸς ἔλαμπεν ἐπὶ στήθεσσι θέοντος.

4 stat sua cuique dies: breve et inreparabile tempus
omnibus est vitae. . . .
fata vocant metasque dati pervenit ad aevi.

αἰνότατε Κρονίδη, ποῖον τὸν μῦθον ἔειπες·
ἄνδρα θνητὸν ἐόντα πάλαι πεπρωμένον αἴσῃ
ἂψ ἐθέλεις θανάτοιο δυσηχέος ἐξαναλῦσαι· —
μοῖραν δ' οὔτινά φημι πεφυγμένον ἔμμεναι ἀνδρῶν,
οὐ κακὸν οὐδὲ μὲν ἐσθλόν, ἐπὴν τὰ πρῶτα γένηται.

5 per patrios manes, per spes surgentis Iuli
te precor hanc animam serves natoque patrique.
est domus alta: iacent penitus defossa talenta

5 Il. X 25 || **13** Aen. 10. 467 || **15** ib. 10. 472 || **16** Il. Π 440 || **19** Il. Z 488 || **21** Aen. 10. 524

[NPT RFA] **1** si *om.* **P'** || **2** lugubre *om.* **P'** || **5** δ' ὁ] ΔΕ **NP** | γέρων] ΓΟΝ **P** | ΠΡΟΤΟC **NP'** || **6** ΠΑΝΦΑΙΝΟΝΤΟCΤΩCΤ **NP** | ΕΠΕΑΥΜΕΝΟΝ **P** | ΔΟΙΟ **N** || **7** ΟΠΟΡΩΦΗC **NP** | ΑΡΙΖΕΛΟΙ **N** || **8** ΠΟΩΛΛΟΙCΙ **NP** || **9** ΩΝΤΕ **N** | ΩΡΙΟΝΟC **N** || **10** ΛΑΜΠΟΤΑΤΟC **P** | ΘCΤΙ **P'** | τε] ΓΕ **N** | ΤΕΙΤΥΚΤΑΙ **N**, ΤΙΤΥΚΤΑΙ **P** || **12** τοῦ] ΤΟΙ **N** | ΧΑΑΚΟC **NP** | ΕΛΛΑΜΠΗΝ **N**, ΕΛΛΑΜΠΕΝ **P** | CΤΗΟCCΙ **N**, CΤΗΘΑΙ **P** || **16** τόν] ΤΟ **NP** | ΕCΙΠΕC **P** || **17** ΗΝΗΤΟΝ **N** || **18** ΔΙCΗΧΕΟC **N** | ΕΞΑΝΑΛΙCΑΙ **NP** || **19** μοῖραν δ'] ΜΟΙΟΡΝΔ **N**, ΜΟΙΟΡΝΑ **P** | οὔτινα] ΟΙΠΝΑ **N** | ΘΗΜΙ **Np**, ΘΕΜΙ **P'** | ΠΕΦΙΓΜΕΝΟΝ **N**, ΝΕΦΥΓΜΕΝΟΝ **P** || **19** ΑΝΔΡΩ **NP** || **20** οὐ] ΩΥ **N** | ΗΠΗΝ **N** | ΠΡΟΤΑ **N**

caelati argenti: sunt auri pondera facti
infectique mihi. non hic victoria Teucrum
vertitur aut anima una dabit discrimina tanta.
dixerat, Aeneas contra cui talia reddit:
argenti atque auri memoras quae magna talenta
gnatis parce tuis. belli commercia Turnus
sustulit ista prior iam tum Pallante perempto.
hoc patris Anchisae manes, hoc sentit Iulus.
sic fatus galeam laeva tenet atque reflexa
cervice orantis capulo tenus abdidit ensem.

ζώγρει, 'Ατρέος υἱέ, σὺ δ' ἄξια δέξαι ἄποινα· 6
πολλὰ δ' ἐν 'Αντιμάχοιο δόμοις κειμήλια κεῖται,
χαλκός τε χρυσός τε πολύκμητός τε σίδηρος·
τῶν κέν τοι χαρίσαιτο πατὴρ ἀπερείσι' ἄποινα,
εἰ νῶιν ζωοὺς πεπύθοιτ' ἐπὶ νηυσὶν 'Αχαιῶν.
ὡς τώγε κλαίοντε προσαυδήτην βασιλῆα
μειλιχίοις ἐπέεσσιν· ἀμείλικτον δ' ὄπ' ἄκουσαν·
εἰ μὲν δὴ 'Αντιμάχοιο δαΐφρονος υἱέες ἐστόν,
ὅς ποτ' ἐνὶ Τρώων ἀγορῇ Μενέλαον ἄνωγεν
ἀγγελίην ἐλθόντα σὺν ἀντιθέῳ 'Οδυσῆι
αὖθι κατακτεῖναι μήδ' ἐξέμεν ἂψ ἐς 'Αχαιούς·
νῦν μὲν δὴ τοῦ πατρὸς ἀεικέα τίσετε λώβην.
ἦ καὶ Πείσανδρον μὲν ἀφ' ἵππων ὦσε χαμᾶζε,
δουρὶ βαλὼν πρὸς στῆθος· ὁ δ' ὕπτιος οὔδει ἐρείσθη
'Ιππόλοχος δ' ἀπόρουσε, τὸν αὖ χαμαὶ ἐξενάριξεν,

11 Il. Λ 131

[NPTRFA] 3 dabat NPRFA || 10 addidit NPRA || 11 δ' ἄξια *om.* **NP | ΔΕΞΙ Np, ΔΕΧΙ P' || 12 ΠΕΛΛΑ N |** δόμοις – κεῖται**] ΔΟΚΕΙΜΗΜΑΚΘΙΤΑΙ N, ΔΟΚΕΙΜΕΙΜΑΚΘΙΤΑΙ P || 13 ΧΡΟCOC NP | ΠΟΛΥΚΜΕΟΤΟC N, ΠΟΛΥΚΜΗΟΤΟC P || ΠΑΤΕΡ N || 15** νῶιν**] ΜΟΙΝ N |** ζωούς – νηυσίν**] ΖΩΟΥCIN N || 16 ΤΙΟΓΕΧΛΑΙΟΝΤΕ NP || 17 ΜΕΙΛΙΧΟΙC ΕΝΕΕCIM NP |** δ' ὄπ'**] ΟΑΠ N, ΟΔΠ P || 18 ΔΑΙΦΡΟΝΟΟΥΙΕΕΟ NP || 19** ἐνί**] ΕΝΙΤΝΙ NP || 20 ΑΓΓΕΛΙΝΝ NP | ΟΥΝ NP | ΑΝΤΙΘΕΩΔΟΥCHI N, ΑΝΤΙΘΕΩΔΥCHI P || 21** μήδ'**] ΜΕΔ P' |** ἐς**] ΕΟ NP | ΑΧΑΙΘΥC P || 22 ΛΟΒΗΝ NP || 23** ὦσε**] ΟCΕ N || 24 ΔΟΙΡΙ ΒΑΛΟΝ NP | ΠΡΟΑΤΗΘΟC P |** ὕπτιος**] ΙΠΠΟC NP | ΕΡΕΙCΕΝ N, ΕΡΕΙCΕΝ P || 25** τόν**] ΤΕΝ P | ΕΖΑΝΑΡΙΞΕ NP**

χεῖρας ἀπὸ ξίφει τμήξας, ἀπό τ' αὐχένα κόψας·
ὅλμον δ' ὣς ἔσσευε κυλίνδεσθαι δι' ὁμίλου.

7 impastus stabula alta leo ceu saepe peragrans,
suadet enim vesana fames, si forte fugacem
conspexit capream aut surgentem in cornua cervum,
gaudet hians immane comasque arrexit et haeret
visceribus super accumbens; lavit improba taeter
ora cruor:
sic ruit in densos alacer Mezentius hostes.

8 ὥστε λέων ἐχάρη μεγάλῳ ἐπὶ σώματι κύρσας
εὑρὼν ἢ ἔλαφον κεραὸν ἢ ἄγριον αἶγα
πεινάων· μάλα γάρ τε κατεσθίει, εἴπερ ἂν αὐτὸν
σεύωνται ταχέες τε κύνες θαλεροί τ' αἰζηοί·
ὣς ἐχάρη Μενέλαος Ἀλέξανδρον θεοειδέα
ὀφθαλμοῖσιν ἰδών· φάτο γὰρ τίσασθαι ἀλείτην. –
9 βῆ ῥ' ἴμεν ὥστε λέων ὀρεσίτροφος, ὅστ' ἐπιδευὴς
δηρὸν ἔῃ κρειῶν, κέλεται δέ ἑ θυμὸς ἀγήνωρ
μήλων πειρήσοντα καὶ ἐς πυκινὸν δόμον ἐλθεῖν.
εἴπερ γάρ χ' εὕρῃσι παρ' αὐτόφι βώτορας ἄνδρας
σὺν κυσὶ καὶ δούρεσσι φυλάσσοντας περὶ μῆλα,
οὔ ῥά τ' ἀπείρητος μέμονε σταθμοῖο δίεσθαι,
ἀλλ' ὅγ' ἄρ' ἢ ἥρπαξε μετάλμενος ἠὲ καὶ αὐτὸς

3 Aen. 10. 723 || **10** Il. Γ 23 || **16** Il. M 299

[**NPT RFA**] **1** ΤΜΕΞΑC **NP'** || **2** CAMON **N**, ΟΑΜΟΝ **P** | ΟC ΕCΕΥΕ **NP** | ΚΥΛΙΝΕCΕΑΙΝΕCΕΑΙ **NP'**, *primum* Ε *in* Η *mutat* **p** || **3** saepe peragrans **r**, *om.* **NPTR'FA** || **7** improbat aether **A** || **8** ora cruor *om.* **A** || **10** ΩCΔΕ **NP** | CΩΜΑΤΥ **N** || **11** ΕΥΡΟΝ **N** || **12** ΕΠΕΡ **NP** || **13** ΚΥΝΕCΕ **NP** | ΑΙΖΕΟΙ **N** || **14** ΩΧΕCΑΡΕ **N**, ΩCΕΧΑΡΕ **P** | ΛΛΕΝΕΛΑΟC **Np**, ΛΛΑΝΕΛΑΟC **P'** || **15** ΟΦΕΑΛΜΟΙCΙΝΑΔΩΝ **NP** | ΤΕΙCΑCΕΑΙ **NP** | ΑΛΕΙΤΕΝ **P'** || **16** *versum om.* **NP**, *supplent ex Homero vulg.* || **17** ΔΕΡΟΝ **N** | ἔῃ] ΕΝ **NP** | ΚΕΛΕΕΤΑΙΔΕCΕΥΜΟC **NP** || **18** ΠΕΙΡΕCΟΝΤΑ **NP** | ΠΥΚΥΔΟΝΟΝΜΟΝ **N**, ΠΙΚΙΝΟΝΔΟΜΟΝ **P** | ΕΛΕΕΙ **NP** || **19** χ'] Κ **NP** | ΑΥΤΟΕΙ **NP** | ΒΩΤΟΡΙC **P** | ΑΗΔΡΑC **NP** || **20** CIN **P'** | ΚΥCΥ **N** | ΚΑ **NP** || **21** ΑΡΕΙΡΗΤΟC **P'** | CΤΑΕΜΟΙΟ ΔΙΕCΕΑΙ **NP** || **22** ἄρ'] ΑΠ **N** | ΗΡΠΑΖΕ **Np**, ΗΡΠΖΕ **P'** | ΜΕΤΑΛΜΕΤΑΛΜΕΝΟC **N** | καὶ] Κ **NP**

ἔβλητ' ἐν πρώτοισι θοῆς ἀπὸ χειρὸς ἄκοντι·
ὥς ῥα τότ' ἀντίθεον Σαρπηδόνα θυμὸς ἐνῆκε
τεῖχος ἐπαίξαι, διά τε τμήξασθαι ἐπάλξεις.

spargitur et tellus lacrimis, sparguntur et arma. 10
δεύοντο ψάμαθοι, δεύοντο δὲ τεύχεα φωτῶν.

cingitur ipse furens certatim in proelia Turnus 11
iamque adeo rutilum thoraca indutus aenis
horrebat squamis surasque incluserat auro,
tempora nudus adhuc, laterique adcinxerat ensem:
fulgebatque alta decurrens aureus arce.

ὣς φάτο· Πάτροκλος δὲ κορύσσετο νώροπι χαλκῷ. 12
κνημῖδας μὲν πρῶτα περὶ κνήμῃσιν ἔθηκε
καλάς ἀργυρέοισιν ἐπισφυρίοις ἀραρυίας·
δεύτερον αὖ θώρηκα περὶ στήθεσσιν ἔδυνε
ποικίλον ἀστερόεντα ποδώκεος Αἰακίδαο·
ἀμφὶ δ' ἄρ' ὤμοισιν βάλετο ξίφος ἀργυρόηλον
χάλκεον· αὐτὰρ ἔπειτα σάκος μέγα τε στιβαρόν τε·
κρατὶ δ' ἐπ' ἰφθίμῳ κυνέην εὔτυκτον ἔθηκεν,
ἵππουριν· δεινὸν δὲ λόφος καθύπερθεν ἔνευεν.
εἵλετο δ' ἄλκιμα δοῦρα, τά οἱ παλάμηφιν ἀρήρει.

purpureus veluti cum flos succisus aratro 13
languescit moriens, lassove papavera collo
demisere caput, pluvia cum forte gravantur.

4 Aen. 11. 191 || 5 Il. Ψ 15 || 6 Aen. 11. 486 || 11 Il. Π 130 || 21 Aen. 9. 435

[NPT RFA] 1 ΠΡΟΤΟΙCΙ P' | θοῆς] ΕΘΗΟ NP | ΛΠΟ P || 2 ΑΝΤΙΕΕΟΝ NP | ΕΙΜΟC N, ΕΥΜΟC P | ΕΝΕΚΕ N, ἀνῆκε *codd. Homerici* || 3 ΤΟΙΧΟC P | ΕΝΑΙΞΑΙ N, ΕΠΑΙ P | ΤΜΗΞΑCΤΑΙ P' (ῥήξασθαι *codices Homeri*) || 11 ΚΟΡΙCCΕΤ N, ΚΟΡΥCCΕΤ P | ΗΩΡΟΠΙ P | CΑΑΚΩ N || 12 ΚΝΗΜΕCΙΝ N | ΕΟΝΚΕΜ N, ΕΟΝΚΕ P || 13 ΑΡΓΙΡΕΝΟΙCΙΝ N, ΑΡΓΥΡΕΝΟΙCΙΝ P | ΕΠΙCΦΥΡΙΟC N || 14 CΤΗΤΕCCΙΝ N | ΕΔΙΝΕ N || 15 ΝΟΔΟΚΕΟC N, ΝΟΔΩΚΕΟC P || 16 ΑΡΓΙΡΟΗΛΟΝ N || 18 δ'] ΔΕ NP | ΙΦΕΙΜΩ N | ΗΥΤΥΚΤΟΝ N, ΕΥΤΥΚΤΟ P' | ΕΕΝΚΕ N || 19 ΔΕΙΔΝΟΝ P | ΚΑΘΥΠΡΕΕΝ NP | ΠΑΛΛΑΜΗΦΙΝ P || 22 languscit P', langues scit A

μήκων δ' ὡς ἑτέρωσε κάρη βάλεν, ἥτ' ἐνὶ κήπῳ
καρπῷ βριθομένη, νοτίῃσί τε εἰαρινῇσιν·
ὣς ἑτέρωσ' ἤμυσε κάρη πήληκι βαρυνθέν.

11 Et haec quidem iudicio legentium relinquenda sunt, ut ipsi aestiment quid debeant de utriusque collatione sentire. si tamen me consulas, non negabo non numquam Vergilium in transferendo densius excoluisse ut in hoc loco:

2 qualis apes aestate nova per florea rura
exercet sub sole labor, cum gentis adultos
educunt fetus, aut cum liquentia mella
stipant et dulces distendunt nectare cellas,
aut onera accipiunt venientum aut agmine facto
ignavum fucos pecus a praesepibus arcent:
fervet opus redolentque thymo fragrantia mella.

3 ἠύτε ἔθνεα εἶσι μελισσάων ἀδινάων
πέτρης ἐκ γλαφυρῆς αἰεὶ νέον ἐρχομενάων·
βοτρυδὸν δὲ πέτονται ἐπ' ἄνθεσιν εἰαρινοῖσιν,
αἱ μέν τ' ἔνθα ἅλις πεποτήαται, αἱ δέ τε ἔνθα·
ὣς τῶν ἔθνεα πολλὰ νεῶν ἄπο καὶ κλισιάων
ἠιόνος προπάροιθε βαθείης ἐστιχόωντο
ἰλαδὸν εἰς ἀγορήν· μετὰ δέ σφισιν Ὄσσα δεδήει.

1 Il. Θ 306 || **9** Aen. 1. 430 || **16** Il. B 87

[**NPT RFA**] **1** ὡς] OC **N** | ἥτ'] ET **N** || **2** ΚΑΡΠΑ **N** | ΒΡΙΤΟΜΗΝΗ **N**, ΒΙΘΟΜΕΝΗ **P** | νοτίῃσι] NOTITE **NP** | τε *om.* **NP** | ΙΑΡΙΝΗCΙΝ **N** || **3** ΕΤΕΡΟC **NP'** | ΕΜΥCΕ **NP** | ΚΑΡΕ **NP** | ΠΕΡΕΠΗΛΕΚΙ **N**, ΠΗΛΕΚΥ *corr.* ΠΗΛΕΚΙ **P** || **8** loco *om.* **N**, *sed addit post* adultos (v. 10) || **11** liquantia **P'** || **15** thimo **NTA**, timo **R** | flagrantia **NPA**, fraglantia **RF** || **16** ΘΕΝΕΑ ΕCΙ **NP** | ΑΔΙΑΝΑΩΝ **P'** || **17** ἐκ γλαφυρῆς *om.* **NP'**, *supplet* **P**m, *sed in sequenti versiculo sunt* ΠΕΤΡΗCΕΚΚΛΑΦΥΡΗC *deleta in* **P** | ΕΡΧΟΙΜΕΝΑΩΝ **NP** || **18** ΒΟΤΡΙΔΟΝΔΟΝ **N** | ἐπ] ΕΝ **NP** | ΑΝΤΕCΙΝ **N** || **19** ἔνθα *prius*] ΕΝΤΑ **N** | ΠΕΠΟΤΑΤΑΙ **NP** || **20** τῶν] ΤΟΝ **N** | ΕΟΝΕΑ **NP** | ΑΝΟ **NP** | καὶ κλισιάων] ΚΑΚΕΙCCΙΑΩ **N**, ΚΕΚΑΙCCΙΑΩ **P** || **21** ΒΑΤΕΙΝC **N**, ΒΑΘΕΙΝC **P** | ΕCΠΡΟΧΟΝΤΟ **N**, ΕCΠΡΟΧΟΩΝΤΟ **P** || **22** ΕΙΑΛΔΟΝ **NP** | ΑΤΟΡΗΝ **NP** | ΜΑΤΑ **P'**

vides descriptas apes a Vergilio opifices, ab Homero va- 4
gas: alter discursum et solam volatus varietatem, alter
exprimit nativae artis officium. in his quoque versibus 5
Maro extitit locupletior interpres:

o socii, neque enim ignari sumus ante malorum,
o passi graviora, dabit deus his quoque finem.
vos et Scyllaeam rabiem penitusque sonantes
accestis scopulos, vos et Cyclopea saxa
experti: revocate animos maestumque timorem
mittite: forsan et haec olim meminisse iuvabit.
per varios casus . . . et reliqua.

ὦ φίλοι, οὐ γάρ πώ τι κακῶν ἀδαήμονές εἰμεν· 6
οὐ μὲν δὴ τόδε μεῖζον ἔπι κακόν, ἢ ὅτε Κύκλωψ
εἴλει ἐνὶ σπῆι γλαφυρῷ κρατερῆφι βίηφι·
ἀλλὰ καὶ ἔνθεν ἐμῇ ἀρετῇ βουλῇ τε νόῳ τε
ἐκφύγομεν· καί που τῶνδε μνήσεσθαι ὀίω.

Vlixes ad socios unam commemoravit aerumnam: 7
hic ad sperandam praesentis mali absolutionem gemini
casus hortatur eventu. deinde ille obscurius dixit,

. . . καί που τῶνδε μνήσεσθαι ὀίω,

hic apertius,

. . . forsan et haec olim meminisse iuvabit.

sed et hoc quod vester adiecit solacii fortioris est. suos 8
enim non tantum exemplo evadendi, sed et spe futurae
felicitatis animavit, per hos labores non solum sedes quie-
tas sed et regna promittens. hos quoque versus inspicere 9
libet:

5 Aen. 1. 198 || 12 Od. μ 208

[NPTRFA] 1 apes *om.* R′ || 2 volatum P′ || 3 navitate artis A || 4 lucupletior R || 7 scylaeam N, scylleam FA, scilleam *cett.* || 8 acectis P′, ancestis A | ciclopea PR, ciclopeia T, cyclopeia F, siclopea A || 11 per — reliqua *om.* P || 12 πω] ΠΟ P′ || 13 δή] ΔΕ N | ΚΥΚΑΟΨ N, ΚΥΚΑΩΨ P || 14 ΓΑΑΦΙΡΩΙ N, ΓΑΑΦΥΡΩΙ P | ΒΕΙΦΙ N, ΒΗΙΦΙ P || 15 ἐμῇ] ΕΜCΗ N || 16 ΕΚΦΙΓΟΜΕΝ N | ΤΟΝΔΕ N | ΜΝΗCΕCΤΑΙ N | ὀίω] Ο NP || 19 eventu *om.* R′ || 20 ΚΑΥ ΠΟΥ ΘΩΝΔΕ N | ΜΝΗCΕCΤΑΙ N, ΜΝΕCΕCΤΑΙ P | ὀίω] Ο NP || 22 haec *om.* R || 27 libet *om.* N

ac veluti summis antiquam in montibus ornum
cum ferro accisam crebrisque bipennibus instant
eruere agricolae certatim: illa usque minatur
et tremefacta comam concusso vertice nutat,
vulneribus donec paulatim evicta supremum
congemuit traxitque iugis avulsa ruinam.

ἤριπε δ᾽ ὡς ὅτε τις δρῦς ἤριπεν ἢ ἀχερωίς
ἠὲ πίτυς βλωθρή, τήντ᾽ οὔρεσι τέκτονες ἄνδρες
ἐξέταμον πελέκεσσι νεήκεσι νήιον εἶναι.

magno cultu vester difficultatem abscidendae arboreae molis expressit, verum nullo negotio Homerica arbor absciditur,

10 haud segnis strato surgit Palinurus et omnes
explorat ventos atque auribus aera captat:
sidera cuncta notat tacito labentia caelo,
Arcturum Pliadasque Hyadas geminosque Triones,
armatumque auro circumspicit Orionem.

αὐτὰρ ὁ πηδαλίῳ ἰθύνετο τεχνηέντως
ἥμενος· οὐδέ οἱ ὕπνος ἐνὶ βλεφάροισιν ἔπιπτε
Πληιάδας τ᾽ ἐσορῶντι καὶ ὀψὲ δύοντα Βοώτην
Ἄρκτον θ᾽, ἣν καὶ Ἄμαξαν ἐπίκλησιν καλέουσιν,
ἥτ᾽ αὐτοῦ στρέφεται καί τ᾽ Ὠρίωνα δοκεύει.

11 gubernator qui explorat caelum, crebro reflectere cervicem debet, captando de diversis caeli regionibus securitatem sereni. hoc mire et velut coloribus Maro pinxit. nam quia

1 Aen. 2. 626 || 7 Il. N 389. Π 482 || 13 Aen. 3. 513 || 18 Od. ε 270

[NPT RFA] 2 abscisam A | pipennibus P′ | instant] actam P || 4 comam *om.* A || 7 δ᾽] ΔΙ NP | ΔΡΙC N | ἢ] Ε NP | ΑΧΕΡΟΙC N || 8 ΠΙΓΥC NP | ΑΝΑΑΡΕC N, ΑΝΑΡΕC P || 9 ΕΖΕΤΑΜΟΝ N | ΝΕΗΕΚΕCCΙ NP | ΝΙΟΗΝ N, ΝΙΟΝ P || 10 vester] noster T, virgilius A | arbore A || 12 absciditur *post* omnes (13) *ponit* N || 16 pliadas F | yadas NFA, hidas P′, hiadas *cett.* || 17 oriona T || 18 ΑΙΤΑΡ NP | ΙΘΙΝΕΤΟ N | ΤΕΧΝΕΗΝΤΩC P || 19 ΗΜΟΝΟC P | ΠΙΠΤΕ P || 20 ΠΑΗΙΑΔΑ ΠΕCΟΩΡΝΤΙ NP | ΑΥΟΝΤΑ NP || 21 ΑΚΤΟΝ P′ | ΕΠΥΚΑΗCΙΝ N, ΗΠΙΚΑΗCΙΝ P′ | ΚΑΛΕΟCΙ N, ΚΑΛΕΟΙCΙ P || 23 refectere N

Arcturus iuxta septemtrionem est, Taurus vero in quo
Hyades sunt, sed et Orion, in regione austri sunt, crebram
cervicis reflexionem in Palinuro sidera consulente de-
scripsit. *Arcturum* inquit: ecce intuetur partem septem- 12
trionis; deinde *Pliadasque Hyadas:* ecce ad austrum flec-
titur; *geminosque Triones*: rursus ad septemtriones vertit
aspectum; *armatumque auro circumspicit Oriona:* iterum
se ad austrum reflectit. sed et verbo *circumspicit* varie-
tatem saepe se vicissim convertentis ostendit. Homerus 13
gubernatorem suum semel inducit intuentem Pliadas,
quae in australi regione sunt, semel Booten et Arcton,
quae sunt in septemtrionali polo.

nec tibi diva parens generis nec Dardanus auctor, 14
perfide, sed duris genuit te cautibus horrens
Caucasus Hyrcanaeque admorunt ubera tigres.

νηλεές· οὐκ ἄρα σοί γε πατὴρ ἦν ἱππότα Πηλεύς,
οὐδὲ Θέτις μήτηρ· γλαυκὴ δέ σε τίκτε θάλασσα.

plene Vergilius non partionem solam, sicut ille quem 15
sequebatur, sed educationem quoque nutricationis tam-
quam belualem et asperam criminatus est. addidit enim
de suo:

Hyrcanaeque admorunt ubera tigres,

quoniam videlicet in moribus inolescendis magnam fere
partem nutricis ingenium et natura lactis tenet, quae
infusa tenero et mixta parentum semini adhuc recenti,
ex hac gemina concretione unam indolem configurat.
hinc est quod providentia naturae similitudinem natorum 16
atque gignentium ex ipso quoque nutricatu praeparans,

13 Aen. 4. 365 || 16 Il. Π 33; cf. Gell. N. A. 12, 1, 20

[NPT RFA] 1 tarus P' || 2 yades NPFA, hiades TR | sunt *ante* hiades *ponit* R || 5 pladasque N | iadas N, yadas PFA, hiadas TR || 8 ad] et A | reflectitur P', flectitur TA || 10 intuendum N || 15 hica naeque N, hycanaeque P', hircanaeque TR | admoretur A || 16 ΝΗΕΕΛΕΧ N, ΝΗΕΕΛΕϹ P | ϹΟΥ NP | ΠΗΑΡΥϹ N || 17 ΘΕΘΙϹ NP | ΤΑΛΑϹϹΑ P' || 19 etducationem N || 20 criminatur P | est *om.* NPT | enim — 21 suo *om.* T | de *om.* A | suae N || 22 hircanaeque NPTR, yrcanaeque A || 23 quoniam] quem N

fecit cum ipso partu alimoniae copiam nasci. nam postquam sanguis ille opifex in penetralibus suis omne corpus effinxit atque aluit, adventante iam partus tempore idem ad corporis materni superna conscendens in naturam lactis albescit, ut recens natis idem sit altor qui fuerat
17 fabricator. quam ob rem non frustra creditum est, sicut valeat ad fingendas corporis atque animi similitudines vis et natura seminis, non secus ad eandem rem lactis
18 quoque ingenia et proprietates valere. neque in hominibus id solum sed in pecudibus quoque animadversum. nam si ovium lacte haedi aut caprarum agni forsitan alantur, constat ferme in his lanam duriorem, in illis capillum gigni
19 teneriorem. in arboribus etiam et frugibus ad earum indolem vel detrectandam vel augendam maior plerumque vis et potestas est aquarum atque terrarum quae alunt quam ipsius quod iacitur seminis, ac saepe videas laetam nitentemque arborem, si in locum alterum transferatur, suco terrae deterioris elanguisse. ad criminandos igitur mores defuit Homero quod Vergilius adiecit.

20 non tam praecipites biiugo certamine campum
corripuere ruuntque effusi carcere currus:
nec sic immissis aurigae undantia lora
concussere iugis pronique in verbera pendent.

οἱ δ' ὣς ἐν πεδίῳ τετράοροι ἄρσενες ἵπποι,
πάντες ἀφορμηθέντες ὑπὸ πληγῇσιν ἱμάσθλης,
ὑψόσ' ἀειρόμενοι ῥίμφα πρήσσουσι κέλευθα.

21 Graius poeta equorum tantum meminit flagro animante currentium, licet dici non possit elegantius quam quod adiecit ὑψόσ' ἀειρόμενοι, quo expressit quantum natura

20 Aen. 5. 144 || 24 Od. ν 81

[NPT RFA] 4 nacturam F' || 5 altor] auctor A || 11 aedi PT || 12 illis] his PR || 13 ad earum *om.* RFA || 17 locum] loco R || 24 οἱ δ'] ΟΔΙ N | ὣς ἐν] ΩCTEN NP | TEIPAOPOI NP || 25 ΠΑΝΤΗC NP | ΑΦΟΡΜΗΘΕC NP | ΙΜΑCΟΛΗC NP || 26 ΥΨΟΡC P | ΡΙΜΦΑΛ ΠΡΗCCΥCΥ NP || 28 quod *om.* T || 29 adiecit *om.* NPT | *Graeca habent* NPRFA, *om.* T | ΥΨΟΡC P | AEIpomenoi N, AEIpomenor R

dare poterat impetum cursus. verum Maro et currus de 22
carcere ruentes et campos corripiendo praecipites mira celeritate descripsit, et accepto brevi semine de Homerico flagro pinxit aurigas concutientes lora undantia et pronos in verbera pendentes: nec ullam quadrigarum partem intactam reliquit, ut esset illi certaminis plena descriptio.

magno veluti cum flamma sonore 23
virgea suggeritur costis undantis aeni,
exsultantque aestu latices, furit intus aquae vis,
fumidus atque alte spumis exuberat amnis.
nec iam se capit unda: volat vapor ater ad auras.

ὡς δὲ λέβης ζεῖ ἔνδον ἐπειγόμενος πυρὶ πολλῷ
κνίσῃ μελδόμενος ἁπαλοτρεφέος σιάλοιο
πάντοθεν ἀμβολάδην, ὑπὸ δὲ ξύλα κάγκανα κεῖται·
ὣς τοῦ καλὰ ῥέεθρα πυρὶ φλέγετο, ζέε δ' ὕδωρ.

Graeci versus aeni continent mentionem multo igne ebul- 24
lientis: et totum ipsum locum haec verba ornant, πάντοθεν ἀμβολάδην, nam scaturrigines ex omni parte emergentes
sic eleganter expressit. in Latinis versibus tota rei pom- 25
pa descripta est, sonus flammae et pro hoc quod ille dixerat πάντοθεν ἀμβολάδην, exultantes aestu latices et amnem fumidum exuberantem spumis atque intus furentem: unius enim verbi non reperiens similem dignitatem compensavit quod deerat copiae varietate descriptionis. adiecit post omnia,

nec iam se capit unda,

7 Aen. 7. 462 || 12 Il. Φ 362

[NPT RFA] 1 currus P | cursus R || 2 carcere *om.* P′ | corripiendo praecipites] corripientes R′ || 3 de] deo A || 5 predentes A || 6 discriptio N || 8 virgea suggeritur] virgeritur P || 12 ΛΗΒΗC N | ΕΝΛΟΝΕΤΙΕΙΓΟΜΕΝΟC P | ΓΙΟΛΛΩ NP || 13 ΑΠΑΛΡΦΕΟC NP | CΙΑΛΙΟ P′ || 14 ΑΜΒΟΛΑΔΕΝ NP | ξύλα κάγκανα] ΥΛΑΚΑΤΚΑΝΑ NP || 15 ὣς] Ω NP | ΡΕΕΤΡΑ N | ΠΥΡΥ ΦΑΕΤΕΤΩCΤΟΛΥΛΩΡ NP || 17 ΠΑΝΤΟΤΕΝ N | ΑΜΒΟΛΑΔΕΝ NP || 21 ΠΑΝΤΟΤΕΝ N | ΑΜΒΟΛΑΔΕΝ NP | exultant P || 23 non *om.* A

quo expressit quod semper usu evenit suppositi nimietate caloris. bene ergo se habet poeticae tubae cultus, omnia quae in hac re eveniunt comprehendens.

26 portam, quae ducis imperio commissa, recludunt
freti armis, ultroque invitant moenibus hostem.
ipsi intus dextra ac laeva pro turribus adstant,
armati ferro et cristis capita alta coruscis.
quales aeriae liquentia flumina circum,
sive Padi ripis Athesim seu propter amoenum,
consurgunt geminae quercus, intonsaque caelo
attollunt capita et sublimi vertice nutant.

27 Τὼ μὲν ἄρα προπάροιθε πυλάων ὑψηλάων
ἕστασαν ὡς ὅτε τε δρύες οὔρεσιν ὑψικάρηνοι,
αἵτ' ἄνεμον μίμνουσι καὶ ὑετὸν ἤματα πάντα,
ῥίζῃσιν μεγάλῃσι διηνεκέεσσ' ἀραρυῖαι·
ὣς ἄρα τὼ χείρεσσι πεποιθότες ἠδὲ βίηφι
μίμνον ἐπερχόμενον μέγαν Ἄσιον οὐδ' ἐφέβοντο.

28 Graeci milites Polypoetes et Leonteus stant pro portis,
et immobiles Asium advenientem hostem velut fixae
29 arbores opperiuntur. hactenus est Graeca descriptio. ve-
rum Vergiliana Bitian et Pandarum portam ultro reclu-
dere facit, oblaturos hosti quod per vota quaerebat, ut
compos castrorum fieret, per hoc futuros in hostium
potestate: et geminos heroas modo turres vocat, modo
describit luce cristarum coruscos: nec arborum, ut ille,
similitudinem praetermisit, sed uberius eam pulchriusque
30 descripsit. nec hoc negaverim cultius a Marone prolatum:

4 Aen. 9. 675 || 12 Il. M 131

[**NPT RFA**] 7 choruscis **PRA** || 9 atesim **NPRFA** || 12 ἄρα] ΕΡΑ **P** | πυλάων ὑψηλάων] ΠΥΨΗΛΑΩΝ **NP** || 13 ΕCIACAN **NP** | ΔΡΙΕC **NP** | ΥΨΙΚΡΗΝΙΟΙ **N**, ΥΨΙΚΡΗΝΟΙ **P** || 14 ΑΝΕ-ΜΟΜ **NP** | ΚΑΥ **P** | ΤΕΤΟΝ **NP** | πάντα] ΝΑΠΤΑ **NP** || 15 ΡΙΖΕCΙΝ **NP** | ΜΕΤΑΛΗCΙ **N** | ΔΙΗΝΕΚΑCC **N**, ΔΙΗΝΕ-ΚΕCC **P** | ΑΡΑΡΥΤΑΙ **P** || 16 ΧΕΙΡΕCΙ **NP** | ΠΕΠΟΙΤΕΤΕC **N**, ΠΕΠΟΙΘΕΤΕC **P** || 17 Ἄσιον] CΙΟΝ **P'** | ἐφέβοντο] ΕΦΕ **N** || 18 polipoetes **NPR**, polipetes **T** || 19 et immobiles **r**, etiam mobiles *cett.* || 21 bizian **RF**, bithzian **A** || 23 futurus *codd.*, *emendant vulgo* || 25 choruscos **PR**

olli dura quies oculos et ferreus urguet
somnus: in aeternam clauduntur lumina noctem.

ὢς ὁ μὲν ἔνθα πεσὼν κοιμήσατο χάλκεον ὕπνον.

In aliquibus par paene splendor amborum est ut 12
in his:

... spargit rara ungula rores
sanguineos mixtaque cruor calcatur arena.

αἵματι δ' ἄξων
νέρθεν ἅπας πεπάλακτο καὶ ἄντυγες αἳ περὶ δίφρον.

... et luce coruscus aena. 2

αὐγὴ χαλκείη κορύθων ἀπὸ λαμπομενάων.

... quaerit pars semina flammae. 3

σπέρμα πυρὸς σώζων ...

Indum sanguineo veluti violaverit ostro 4
siquis ebur....

ὡς δ' ὅτε τίς τ' ἐλέφαντα γυνὴ φοίνικι μιήνῃ.

... si tangere portus 5
infandum caput ac terris adnare necesse est
et sic fata Iovis poscunt, hic terminus haeret:
at bello audacis populi vexatus et armis,
finibus extorris, complexu avulsus Iuli
auxilium imploret videatque indigna suorum
funera, nec cum se sub leges pacis iniquae
tradiderit, regno aut optata luce fruatur,
sed cadat ante diem mediaque inhumatus arena.

1 Aen. 10. 745 || 3 Il. Λ 241 || 6 Aen. 12. 339 || 8 Il. Λ 534 || 10 Aen. 2. 470 || 11 Il. N 341 || 12 Aen. 6. 6 || 13 Od. ε 490 || 14 Aen. 12. 67 || 16 Il. Δ 141 || 17 Aen. 4. 612

[NPT RFA] 2 diuiduntur R || 3 ENTTA NECΩN N | XAKEON ΥΠΝΟ NP || 4.5 ut in his PT, utinis N, uti RFA || 6 sparsit P || 9 ΠΕΝΑΛΛΚΤΟ NP | ἄντυγες] ΑΝΤΕC P | ΑΙΦΡΟ̄ NP || 11 ΧΑΛΚΕΙΝ NP | ΜΙΟΝΟΜΕΠΑΩΝ qS (*sic!*) N, ΛΑΩΝΟΜΕΠΑΩΝ P || 13 CΩΖΟΝ N || 15 siquis ebur] sequitur RFA || 16 ὅτε] ΕΤΕ N | γυνή] ΤΥΝΕ NP || 17 si] sic P || 18 infantum NPFA || 19 Iovis poscunt] poscunt possunt N || 20 at] ad NP || 24 *post* aut *est* potiatur *deletum in* P

6 κλῦθι Ποσείδαον γαιήοχε κυανοχαῖτα·
εἰ ἐτεόν γε σός εἰμι, πατὴρ δ' ἐμὸς εὔχεαι εἶναι,
δὸς μὴ Ὀδυσσῆα πτολιπόρθιον οἴκαδ' ἱκέσθαι
ἀλλ' εἴ καί οἱ μοῖρα φίλους τ' ἰδέειν καὶ ἱκέσθαι
οἶκον ἐς ὑψόροφον καὶ ἑὴν ἐς πατρίδα γαῖαν,
ὀψὲ κακῶς ἔλθοι ὀλέσας ἄπο πάντας ἑταίρους
νηὸς ἐπ' ἀλλοτρίης, εὕροι δ' ἐν πήματα οἴκῳ.

7 proxima Circaeae raduntur littora terrae,
dives inaccessos ubi Solis filia lucos
assiduo resonat cantu tectisque superbis
urit odoratam nocturna in lumina cedrum,
arguto tenues percurrens pectine telas.

8 ἤιεν ὄφρα μέγα σπέος ἵκετο. τῷ ἔνι νύμφη
ναῖεν ἐυπλόκαμος, δεινὴ θεός, αὐδήεσσα.
πῦρ μὲν ἐπ' ἐσχαρόφιν μέγα καίετο, τηλόσε δ' ὀδμὴ
κέδρου τ' εὐκεάτοιο θύου τ' ἀνὰ νῆσον ὀδώδει
δαιομένων· ἡ δ' ἔνδον ἀοιδιάουσ' ὀπὶ καλῇ
ἱστὸν ἐποιχομένη χρυσείῃ κερκίδ' ὕφαινεν.

9 Maeonio regi quem serva Licymnia furtim
sustulerat vetitisque ad Troiam miserat armis.

Βουκολίων δ' ἦν υἱὸς ἀγαυοῦ Λαομέδοντος,
πρεσβύτατος γενεήν, σκότιον δέ ἑ γείνατο μήτηρ.

1 Od. ι 528 || 8 Aen. 7. 10 || 13 Od. ε 57 || 19 Aen. 9. 546 || 21 Il. Z 23

[NPTRFA] 1 ΚΑΙΤΙ ΝΟCΙΔΛΟΝ **N**, ΚΑΥΘΙ ΠΟCΙΔΛΟΝ **P** | ΓΑΙΝΟΧΕ **NP** | ΚΙΑΝΟΧΑΙΤΑ **N** || 2 γε] ΤΕ **NP** | ΕΜΙ **N** | ΕΜΟΧ **NP** | ΙΑΝΤΟΛΙΠΟΡΘΙΟΝ **N**, ΝΤΟΛΙΠΟΡΘΙΟΝ **P** | ΜΟΙΡΦΙΑΟΥC **NP** || 4 ΙΚΕCΤΑΙ **N** || 5 καί] CΑΙ **NP** | ΤΑΙΑΜ **N**, ΤΑΙΑΝ **P** || 6 ΕΑΑΟ **N**, ΕΑΘΟΙ **P** | ὀλέσας] ΟΛΕC **N** | ΕΤΑΙΡΥC **NP** || 7 ΝΗC **NP** | δ'] ΔΙ **NP** | ΠΕΜΑΤΑ **NP'** || 9 lucos] | circae **P** || 10 limina **TA** || 13 ΗΙΝ **NP** | ΜΕΤΑ **NP** || 14 ΗΑΙΕΝ ΕΥΡΛΟΚΑΜΟC **NP** | ΔΕΙΝΕΗ **N** | ΑΥΔΝΕCCΑ **NP** || 15 ἐπ'] ΕΡ **NP** | ΚΑΙΛΕΤΟ ΤΗΑΟCΟΝΟΔΟCΔΟΝ **NP** || 16 ΟΔΑΔΕΙ **N** || 17 ΑΟΙΔΙΔΟΙΧ **N** || 18 ΧΡΙCΗΝ **N**, ΧΡΙCΗΕ **P** | ΚΕΡΚΙΔΙ **N**, ΚΕΚΡΙΔΙ **P** | ΥΦΑΝΕΝ **N**, ΥΦΑΙΝΕ **P** || 19 Licymnia furtim *supplenda ex Vergilio, om.* **PT**, *praeter* li *om. cett., spatiis vacuis relictis in* **RF** || 21 ἦν] ΕΝ **N** | ΛΑΟΜΛΔΟΝΤΟC **N** || 22 ΠΡΕCΒΙΤΑΤΟC **N** | ΜΗΤΗC **P**

ille autem expirans: non me quicumque es inulto 10
victor nec longum laetabere: te quoque fata
prospectant paria atque eadem mox arva tenebis.
ad quem subridens mixta Mezentius ira:
nunc morere, ast de me divum pater atque hominum rex...

ἄλλο δέ τοι ἐρέω, σὺ δ' ἐνὶ φρεσὶ βάλλεο σῇσιν, 11
οὔ θην οὐδ' αὐτὸς δηρὸν βέῃ ἀλλά τοι ἤδη
⟨ἄγχι παρέστηκεν θάνατος καὶ μοῖρα κραταιή,⟩
χερσὶ δαμέντ' Ἀχιλῆος ἀμύμονος Αἰακίδαο.

et alibi:

τὸν καὶ τεθνηῶτα προσηύδα δῖος Ἀχιλλεύς·
τέθναθι· κῆρα δ' ἐγὼ τότε δέξομαι ὁππότε κεν δὴ
Ζεὺς ἐθέλῃ τελέσαι ἠδ' ἀθάνατοι θεοὶ ἄλλοι.

qualis ubi aut leporem aut candenti corpore cycnum 12
sustulit alta petens pedibus Iovis armiger uncis,
quaesitum aut matri multis balatibus agnum
Martius a stabulis rapuit lupus: undique clamor
tollitur: invadunt et fossas aggere complent.

οἴμησεν δὲ ἀλείς ὥστ' αἰετὸς ὑψιπετήεις 13
ὅστ' εἶσιν πεδίονδε διὰ νεφέων ἐρεβεννῶν
ἁρπάξων ἢ ἄρν' ἀπαλὴν ἢ πτῶκα λαγωόν·
ὣς Ἕκτωρ οἴμησε τινάσσων φάσγανον ὀξύ.

1 Aen. 10. 739 || **6** Il. Π 851 || **11** Il. X 364 || **14** Aen. 9. 563 || **19** Il. X 308

[**NPT RFA**] **4** ad quem *ex Verg. vulgo*, atque **NPR'F**, adque **TrA** || **5** pater *om.* **NP** | *post* rex *add.* viderit **T** || **6** ἄλλο] ΑΛΛΟΕ **N** || **7** ΑΥΤΩC **N** | βέῃ – ἤδη] ΒΕΗΑΛΛΑΠΗΔΗ **N**, ΒΕΝΑΛΛΤΙΗΔΗ **P** || **8** *ex Hom. suppl. Ianus: om. codd.* || **9** ΧΕΡCΥ **P** | ΑΧΙΛΛΗΟC **NP** | ΑΥΜΟΝΑC **N**, ΑΥΜΟΝΟC **P** || **10** et alibi *om.* **NT**, *litt. maiusculis scribit* **R** || **11** ΤΕΘΗΝΟΤΑ **N** | ΠΡΟCΗΙΔΑ **N**, PPOCHYΔA **P'** || **12** ΤΕΕΝΑΘΙ **N**, ΤΕΘΝΑΙ **P** | ΔΕΖΟΜΑΙ **NP** | ὁππότε] ΟΠΠΤΕ **N**, ΟΠΤΙΤΕ **P** || **13** ΕΤΕΛΕ ΤΕΛΙ **N**, ΕΘΕΛΕ ΤΕΛΕCΑ **P** | ΑΤΑΝΑΤΟΙ **N** || **14** cignum **NPTRA** || **19** ὥστ'] ΩCΥ **N** | αἰετός *om.* **N**, ΑΓΕΤΟC **P** || **20** πεδίονδε] ΠΕΔΕ **NP** | ΕΡΕΒΕΝΝΑ **N** || **21** ἄρν'] ΑΡΙΨ **N** | ἢ] Ε **N** | ΛΑΤΩΟΝ **NP** || **22** ΟC ΕΚΠΟΡ **N** | ΟΙΜΕCΗ **NP** | ΤΙΝΑCCΟΝ **N**

18 Et quia non est erubescendum Vergilio si minorem se Homero vel ipse fateatur, dicam in quibus mihi visus sit gracilior auctore.

2 tunc caput orantis nequiquam et multa parantis
dicere deturbat terrae truncumque reliquit.

hi duo versus de illo translati sunt:

φθεγγομένου δ' ἄρα τοῦδε κάρη κονίῃσιν ἐμίχθη.

vide nimiam celeritatem salvo pondere, ad quam non
3 potuit conatus Maronis accedere. in curuli certamine Homerus alterum currum paululum antecedentem et alterum paene coniunctum sequendo qua luce signavit?

πνοιῇ δ' Εὐμήλοιο μετάφρενον ἠδὲ καὶ ὤμους
θέρμετ'· ἐπ' αὐτῷ γὰρ κεφαλὰς καταθέντε πετέσθην·

at iste:

. . . umescunt spumis flatuque sequentum.

4 mirabilior est celeritas consequentis priorem in cursu pedum apud eundem vatem:

ἴχνια ποσσὶν ἔτυπτε πάρος κόνιν ἀμφιχυθῆναι.

est autem huius versus hic sensus: si per solum pulvereum forte curratur, ubi pes fuerit de terra a currente sublatus, vestigium sine dubio signatum videtur: et tamen celerius cogitatione pulvis qui ictu pedis fuerat excussus vestigio
5 superfunditur. ait ergo divinus poeta ita proximum fuisse qui sequebatur ut occuparet antecedentis vestigium ante-

4 Aen. 10. 554 || 7 Il. K 457 || 12 Il. Ψ 380 || 15 Georg. 3. 111 || 18 Il. Ψ 764

[NPT RFA] 1 vergilio *om.* P || 3 auctore *om.* T', auctor *ut vid.* R || 7 ΦΘΕΓΓΟΥ P | δ'] N N, Λ' P | KONINCIN NP | EMIXEN N, EMIXON P || 8 vidi N || 12 πνοίῃ] ΠΝΙΕ N | ΕΥΜΕΛΟΙΟ P || 13 ΕΘΡΜΕΤ P | ΕΡΝΑΥΤΩ NP | γάρ] Γ NP | ΚΑΕΦΑΛΛΑC NP | ΚΑΤΑΤΟΤΩΝΕΤΕCΘ N, ΚΑΤΑΘΟΝΕΤΕCΕ P || 14 at iste P, *om. cett.* || 16 est *om.* NTP || 18 ΠΟΑΙΝ P | ΕΤΙΝΤΕ NP | ΚΟΝΟΜ ΕCΜΦΙΧΥΘΗΝΑΙ N, ΚΟΝΙΜ ΑΜΦΙΧΥΘΗΝΑ P || 19 sonum A || 20 curatur N | a *om.* RFA

quam pulvis ei superfunderetur. at hic vester idem significare cupiens quid ait?

... calcemque terit iam calce Diores.

vide et in hoc Homeri cultum: 6

κεῖτ' ἀποδοχμώσας πλατὺν αὐχένα.

iste ait:

cervicem inflexam posuit....

hos quoque versus si videtur comparemus: 7

ἅρματα δ' ἄλλοτε μὲν χθονὶ πίλνατο πουλυβοτείρῃ,
ἄλλοτε δ' ἀίξασκε μετήορα. ...

iamque humiles iamque elati sublime videntur
aera per tenerum ferri....

πασάων δ' ὑπὲρ ἥγε κάρη ἔχει ἠδὲ μέτωπα. 8

... ingrediensque deas supereminet omnes.

ὑμεῖς γὰρ θεαί ἐστε, πάρεστέ τε ἴστε τε πάντα. 9

et meministis enim, divae, et memorare potestis.

clamores simul horrendos ad sidera tollit: 10
qualis mugitus fugit cum saucius aram
taurus et incertam excussit cervice securim.

αὐτὰρ ὁ θυμὸν ἄισθε καὶ ἤρυγεν ὡς ὅτε ταῦρος
ἤρυγεν ἑλκόμενος Ἑλικώνιον ἀμφὶ ἄνακτα
κούρων ἑλκόντων· γάνυται δέ τε τοῖς Ἐνοσίχθων.

3 Aen. 5. 324 || 5 Od. ι 372 || 7 Aen. 3. 631 || 9 Il. Ψ 368 || 11 Georg. 3. 108 || 13 Od. ζ 107 || 14 Aen. 1. 501 || 15 Il. Β 485 || 16 Aen. 7. 645 || 17 ib. 2. 222 || 20 Il. Υ 403

[NPTRFA] 1 at — 2 ait *om.* R || 1 vester] virgilius A || 2 quid *om.* T, quod A || 4 in hoc *om.* R || 5 ΚΑΙΤ P | ΑΠΟΔΟΧΜΟCΑC N | ΠΑΑΤΥΝ P || 6 iste ait *litteris maiusculis in* RA || 7 inplexam A || 9 ΧΕΟΝΙ P || 10 ΑΜΟΤΕ P, amote (*sic!*) N || 11 humilis NPRFA || 13 ΥΝΕΡ P, *dein* ΗΓΟΚΑΡΕΕΧΕΝΗΛΕΜΕΤΟΠΑ NP || 15 ΥΜΕΙΕ N, ΥΜΕΓΕ P | ΡΑΡ P, *dein* ΘΕΑΤΕCΤΕΟΠΑΡΕCΤΕΤΕΙΟΤΕΤΕΠΑΗΤΑ NP || 16 et *primum om.* NPT || 18 iram R || 20 ΑΙΤΑΡ P | ΘΙΜΟΝ N | ΝΡΙΓΕΝ NP | ΤΟΥΡΟC N || 22 ΚΟΥΡΟΝ N | ΕΛΚΩΝΤΟΝ N, ΕΛΚΩΝΤΩΝ P' | ΓΑΝΙΤΑΙ N | ΕΝΟCΙΧΘΘΩ̄ N, ΕΝΟCΙΧΕΘΩ̄ P

11 inspecto hic utriusque filo quantam distantiam deprehendes? sed nec hoc minus eleganter quod de tauro ad sacrificium tracto loquens meminit et Apollinis: Ἑλικώνιον ἀμφὶ ἄνακτα. sed et Neptuni meminit: γάνυται δέ τε τοῖς Ἐνοσίχθων. his autem duobus praecipue rem divinam fieri tauro testis est ipse Vergilius:

taurum Neptuno, taurum tibi, pulcher Apollo. —
12 in segetem veluti cum flamma furentibus Austris
incidit aut rapidus montano flumine torrens
sternit agros, sternit sata laeta boumque labores
praecipitesque trahit silvas, stupet inscius alto
accipiens sonitum saxi de vertice pastor.

ὡς δ' ὅτε πῦρ ἀίδηλον ἐν ἀξύλῳ ἐμπέσῃ ὕλῃ,
πάντῃ τ' εἰλυφόων ἄνεμος φέρει, οἱ δέ τε θάμνοι
πρόῤῥιζοι πίπτουσιν ἐπειγόμενοι πυρὸς ὁρμῇ. —
13 θῦνε γὰρ ἂμ πεδίον, ποταμῷ πλήθοντι ἐοικὼς
χειμάῤῥῳ, ὅστ' ὦκα ῥέων ἐκέδασσε γεφύρας·
τὸν δ' οὔτ' ἄρ τε γέφυραι ἐεργμέναι ἰσχανόωσιν,
οὔτ' ἄρα ἕρκεα ἴσχει ἀλωάων ἐριθηλέων,
ἐλθόντ' ἐξαπίνης, ὅτ' ἐπιβρίσῃ Διὸς ὄμβρος·
πολλὰ δ' ὑπ' αὐτοῦ ἔργα κατήριπε κάλ' αἰζηῶν·
ὣς ὑπὸ Τυδείδῃ πυκιναὶ κλονέοντο φάλαγγες.

et duas parabolas temeravit ut unam faceret, trahens hinc ignem inde torrentem, et dignitatem neutrius implevit:

7 Aen. 3. 119 || 8 ib. 2. 304 || 13 Il. Λ 155 || 16 Il. Ε 87

[NPT RFA] 1 filio **A'** || **3** ΕΛΙΚΩΝΙΑΝ **N** || **4** et *om.* **RFA** | ΓΑΝΙΔΑΙ **N**, ΓΑΝΥΔΑΙ **P** | τε τοῖς] ΤΟΤΕΙC **P** || **5** ΕΝΟCΙΧΕΩΝ **NP** || **8** austri **A** || **11** stupet *om.* **N**, tunc **P** || **13** ὅτε] ΤΕ **NP** | ΑΙΔΕΛΟΝ **N** | ΑΖΙΛΩΙ **N**, ΑΖΥΛΩΙ **P** || **14** ΠΑΝΤΕΙ **NP** | τ'] Ζ **P** | ΕΙΛΥΦΟΩΝ **NP** | ΑΜΝΟΙ **NP** || **15** ΠΡΟΠΙΖΕΙΠΙΤΟΙCΙΝΕΝΑΤΟΜΕΝΟΙ **NP** | ΟΡΜΕΙ **N** || **16** ΕΘΥΝΕ **P'** | ΝΕΔΙΟΝ **NP** | ΠΑΝΘΟΝΤΙ **NP** | ΕΟΙΚΟC **N**, ΕΟΚΩC **P** || **17** ὦκα ῥέων] ΩΚΕΡΑΩΝ **NP** | ΓΕΟΨΡΑC **NP** || **18** ΓΕΦΙΡΑΙ **N** | ΕΕΡΕΜΕΝΑΙ **N** | ΙCΧΑΝΟΟCΙΝ **N** || **19** ΟΥΓ **NP** || **20** ΕΛΕΟΝΤ **N** | ΕΞΑΠΙΝΕC **NP** || **21** ΙΠ **N** | ΚΑΤΗΡΙΒΕ **N**, ΚΑΤΕΡΙΒΕ **P** | κάλ' αἰζηῶν] ΑΤΕCΙΖΕΩ **NP** || **22** ΤΙΚΙΝΑΤΙ *corr.* ΤΙΚΙΝΑΙ **P** | ΦΑΛΑΓΕC **NP**, *dein* ΤΡΩΩΝ *ss. in* **NP**

adversi rupto ceu quondam turbine venti 14
confligunt, Zephyrusque Notusque et laetus Eois
Eurus equis: stridunt silvae saevitque tridenti
spumeus atque imo Nereus ciet aequora fundo.

ὡς δ' ἄνεμοι δύο πόντον ὀρίνετον ἰχθυόεντα, 15
Βορέης καὶ Ζέφυρος, τώ τε Θρῄκηθεν ἄητον,
ἐλθόντ' ἐξαπίνης· ἄμυδις δέ τε κῦμα κελαινὸν
κορθύεται, πολλὸν δὲ παρὲξ ἅλα φῦκος ἔχευεν.

et alibi:

ὡς δ' Εὖρός τε Νότος τ' ἐριδαίνετον ἀλλήλοιιν
οὔρεος ἐν βήσσῃς βαθέην πελεμιζέμεν ὕλην,
φηγόν τε μελίην τε βαθύφλοιόν τε κράνειαν,
αἵτε πρὸς ἀλλήλας ἔβαλον τανυήκεας ὄζους
ἠχῇ θεσπεσίῃ, πάταγος δέ τε ἀγνυμενάων·
ὣς Τρῶες καὶ Ἀχαιοὶ ἐπ' ἀλλήλοισι θορόντες
δῄουν, οὐδ' ἕτεροι μνώοντ' ὀλοοῖο φόβοιο.

idem et hic vitium quod superius incurrit, de duabus Graecis parabolis unam dilucidius construendo.

prosequitur surgens a puppi ventus euntis. 16

ἡμῖν δ' αὖ κατόπισθε νεὸς κυανοπρῴροιο
ἴκμενον οὖρον ἵει πλησίστιον ἐσθλὸν ἑταῖρον.

1 Aen. 2. 416 || **5** Il. I 4 || **10** Il. Π 765 || **19** Aen. 3. 130 || **20** Od. λ 6

[**NPT RFA**] **1** *ante* adversi *repetit ex superioribus* Neutrius **N** | rapto **P** || **2** zephirusque **PRFA** | notuque **N**, nothusque **rFA** | eous **P** || **5** ὡς δ'] ΩCΔΥC **P** | δύο] ΔΙ **N**, ΔΥ **P** | ΠΩΝΤΟΝ **N** | ΟΡΙΝΕΘΟΝ **N** || **6** ΚΑΥΖΕΦΙΡΟC **NP** | ΟΡΗΚΗΘΕΝ **NP** | ΕΛΤΟΝΤ **N**, ΕΛΙΟΝΤ **P** || **7** ΕΖΠΙΝΕCΑΜΑΔΙC **N**, ΕΖΑΠΙ-ΝΗΕCΑΜΔΙC **P** || **8** ΚΟΡΤΥΕΤΑΙ **N**, *dein* ΠΟΛΑΒΟΝΑΕΠΑ-ΞΑΛΑΦΥΚΟCΕΧΕΙΓΑ **NP** || **9** et alibi **NP**, *om. cett.* || **10** ΕΙ-ΡΟC **N** | ΕΡΙΔΑΙΝΑΛΛΗΑΟΙΝ **NP** || **11** ΗΝΒΗCΗΒΘΕΝΝ **N**, ΕΝΒΕCΕΒΘΕΗΝ **P** || **12** ΜΕΛΙΕΝ **P'** | ΒΑΕΥΦΛΟΙΟΝ **N** || **13** αἵτε – ἔβαλον] ΑΙΤΕΡΙΟC ΑΛΗΛΑCΕΒΑΛΟΝ **N**, ΛΙΤΕΡΙΟC ΑΛΕ (Η *ss.*) ΛΑCΕΒΑΛΟΝ **P** | ΤΑΙΗΚΕΑC **N** | ΟΖΟΙC **N** || **14** ΗΧΕ ΘΕCΠΕCΙΕΙ **N** || **15** ΤΡΟΕC **N** | ΑΧΑΙΩΙ ΗΠ ΑΛΛΝ-ΛΟΙCΙ **N**, ΑΧΑΙΟΕΠΑΛΗΛΟΙCΙ **P** | ΘΟΠΟΝΤΕC **N** || **16** ΔΝΩ-ΥΝ **N** | ΕΤΡΟΙ **NP** | ΜΝΟΝΤ **NP'** | ΩΛΟΙΟ **N** || **17** Idem et hic *Bentleius eleganter*, demet huic *codd.* || **20** ΚΥΑΝΩΠΡΩ-ΡΟΙΟ **N**, ΚΥΑΝΟΠΡΩΠΟΙΟ **P** || **21** ΕCΕΛΟΝ **P**

quod noster dixit κατόπισθε νεός, vester ait *surgens a puppi* satis decore: sed excellunt epitheta quae tot et sic apta vento noster imposuit.

17 visceribus miserorum et sanguine vescitur atro.
vidi egomet duo de numero cum corpora nostro
prensa manu magna medio resupinus in antro
frangeret ad saxum. . . .

ἀλλ' ὅγ' ἀναΐξας ἑτάροις ἐπὶ χεῖρας ἴαλλεν
σύν τε δύω μάρψας ὥστε σκύλακας ποτὶ γαίῃ
κόπτ'· ἐκ δ' ἐγκέφαλος χαμάδις ῥέε, δεῦε δὲ γαῖαν.
τοὺς δὲ διαμελειστὶ ταμὼν ὡπλίσσατο δόρπον·
ἤσθιε δ' ὥστε λέων ὀρεσίτροφος οὐδ' ἀπέλειπεν
ἔγκατά τε σάρκας τε καὶ ὀστέα μυελόεντα.
ἡμεῖς δὲ κλαίοντες ἀνεσχέθομεν Διὶ χεῖρας.

narrationem facti nudam et brevem Maro posuit, contra Homerus πάθος miscuit et dolore narrandi invidiam crudelitatis aequavit.

18 hic et Aloidas geminos immania vidi
corpora, qui manibus magnum rescindere caelum
adgressi superisque Iovem detrudere regnis.

Ὦτόν τ' ἀντίθεον τηλέκλειτόν τ' Ἐφιάλτην
τοὺς δὴ μηκίστους θρέψε ζείδωρος ἄρουρα,
καὶ πολὺ καλλίστους μετά γε κλυτὸν Ὠρίωνα·
ἐννέωροι γὰρ τοίγε καὶ ἐννεαπήχεες ἦσαν

4 Aen. 3. 622 || 8 Od. ι 288 || 18 Aen. 6. 582 || 21 Od. λ 308

[NPT RFA] 2 decere P' | extollunt epiteta R || 3 apta—imposuit *om.* T || 5 nostra NRFA || 9 ΔΙΩ NP | ΓΑΓΗ N, ΚΑΙΗ P || 10 ΚΟΠΤΕΔΕΠΚΕΦΑΛΟC P | ΧΑΜΑΙΔΙC NP | ΓΑΙΑΜ N, ΓΑΙᾹ P || 11 ΤΟΙC NP | ΔΙΜΕΛΕΥCΤΙ N, ΔΙΜΕΛΕΙCΤΙ P || 12 ΟCΤΕ ΛΕΟΝ N | ΑΠΕΛΕΙΠΕΜ N, ΑΠΕΛΕΙΠΕ̄ P || 13 ΕΤΚΑΤΑ NP | ΜΥΕΔΟΕΝΤΑ || 14 ΝΜΕΙC N, ΗΜΙC P | ΑΝΕCΧΕCΘΟΜΕΝ NP || 16 pathos *Latinis litteris* PT, ΠΑΕΟC A, *recte cett.* | dolere P' || 21 ΑΝΤΙΤΕΟΝ NP | ΤΝΛΕΙΤΟΝ N | ΤΕ (Η *ss.*) ΛΕΙΤΟΝ P | ΕΠΙΑΛΤΗΝ N, ΕΠΙΑΛΓΗΝ P || 22 ΜΕΚΙCΤΟΥC N | ΕΡΕΨΕ N | ΖΕΥΔΩΡΟC N, ΙΔΩΡΟC P | ΛΡΟΙΡΑ NP || 23 ΚΑΛΛΙCΤΟΥ NP | ΚΑΥΤΟΝ ΟΡΙΩΝΑ N || 24 ΕΝΝΕΜΡΟΙ NP | καί] Κ NP | ΕΝΝΗΧΕΕC N

εὖρος ἀτὰρ μῆκός γε γενέσθην ἐννεόργυιοι.
οἵ ῥα καὶ ἀθανάτοισιν ἀπειλήτην ἐν Ὀλύμπῳ
φυλόπιδα στήσειν πολυάικος πολέμοιο·
Ὄσσαν ἐπ' Οὐλύμπῳ μέμασαν θέμεν αὐτὰρ ἐπ' Ὄσσῃ
Πήλιον εἰνοσίφυλλον ἵν' οὐρανὸς ἀμβατὸς εἴη.

Homerus magnitudinem corporum alto latoque dimensus 19
est et verborum ambitu membra depinxit, vester ait *immania corpora* nihilque ulterius adiecit, mensurarum nomina non ausus attingere. ille de construendis montibus conatum insanae molitionis expressit, hic *adgressos rescindere caelum* dixisse contentus est. postremo locum loco si compares, pudendam invenies differentiam.

fluctus uti primo coepit cum albescere ponto, 20
paulatim sese tollit mare et altius undas
erigit, inde imo consurgit ad aethera fundo.

ὡς δ' ὅτ' ἐν αἰγιαλῷ πολυηχέι κῦμα θαλάσσης
ὄρνυτ' ἐπασσύτερον Ζεφύρου ὑποκινήσαντος·
πόντῳ μὲν τὰ πρῶτα κορύσσεται, αὐτὰρ ἔπειτα
χέρσῳ ῥηγνύμενον μεγάλα βρέμει, ἀμφὶ δέ τ' ἄκρας
κυρτὸν ἐὸν κορυφοῦται, ἀποπτύει δ' ἁλὸς ἄχνην.

ille cum marino motu et littoreos fluctus ab initio descri- 21
bit, hoc iste praetervolat. deinde quod ait ille, πόντῳ μὲν τὰ πρῶτα κορύσσεται, Maro ad hoc vertit *paulatim sese tollit mare.* ille fluctus in incremento suo ait in sublime curvatos littoribus inlidi et asperginem collectae sordis

13 Aen. 7. 528 || 16 Il. Δ 422

[NPT RFA] 1 ΜΕΚΟϹ **N** | ΕΝΝΕΩΡΓΥΙΟῙ (*sic*) **NP** || 3 ΦΙΛΟΠΙΔΑ **N** || 4 ΜΕΜΟϹΑΝ **NP** | ἐπ' *codd. Homeri.* ΕΝ **NP** | ΟϹΗΙ **P** | ΠΕΛΙΟΝ **NP** || 5 ΕΙΝΟϹΙΦΑΛΛΟΝ **N**, ΕΙΝΟϹΙΦΙΛΛΟΝ **P** | ΗΙΗ **N** || 6 alto latoque] altoque **A** || 10 adgressos *vulg.*, agressi **T**, adgressus (agressus) *cett.* || 16 δ'] ΑΔ **P** | ΑΙΓΙΛΑΩ **NP** | ΠΟΛΕΧΕΙ **N**, ΠΟΛΗΧΕΙ **P** | ΚΙΜΑ **N** | ΟΑΛΑϹϹΗϹ **N**, ΟΛΑΑΑ**ΗϹ (*in rasura fuerat* ΕΕ) **P** || 17 ΕΝΑϹΥΤΕΡΟΛΙ **N**, ΕΝΑϹϹΥΤΕΡΟΑΙ **P** | ΖΕΦΙΡΟΥ ΥΠΟΚΥΝΕϹΑΝΤΟϹ **N** || 18 ΠΟΝΤΟ **P** | ΠΡΟΤΑ **N** | ΚΑΟΡΥϹϹΕΤΑΙ **P** | ΑΙΤΑΡ **N** || 19 ϹΕΡϹΩ ΡΕΓΝΥΜΕΝΟΝ **N** || 23 ΚΟΡΙϹϹΕΤΑΙ **N** || 24 in *pr. om.* **T** | in *alt. om.* **R** || 25 collectis **A**

exspuere quod nulla expressius pictura signaret, vester mare a fundo ad aethera usque perducit.

22 dixerat, idque ratum Stygii per flumina fratris
per pice torrentis atraque voragine ripas
adnuit et totum nutu tremefecit Olympum.

ἦ καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων·
ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος
κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο, μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὄλυμπον. --

et alibi:

καὶ τὸ κατειβόμενον Στυγὸς ὕδωρ, ὅστε μέγιστος
ὅρκος δεινότατός τε πέλει μακάρεσσι θεοῖσιν.

23 Phidias cum Iovem Olympium fingeret, interrogatus de quo exemplo divinam mutuaretur effigiem, respondit archetypum Iovis in his se tribus Homeri versibus invenisse:

ἦ καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων·
ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος
κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο, μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὄλυμπον,

nam de superciliis et crinibus totum se Iovis vultum collegisse. quod utrumque videtis a Vergilio praetermissum. sane concussum Olympum nutus maiestate non tacuit, ius iurandum vero ex alio Homeri loco sumpsit, ut translationis sterilitas hac adiectione compensaretur.

24 ora puer prima signans intonsa iuventa.

πρῶτον ὑπηνήτῃ, τοῦπερ χαριεστάτη ἥβη,

3 Aen. 9. 104 || 6 Il. A 528 || 10 Il. O 37 || 24 Aen. 9. 181 || 25 Od. κ 279

[NPT RFA] 1 expessius P' || 3 stigii NPRFA || 5 totam P | olimpum PRA || 6 ΟΦΡΙCΙ N | ΚΡΟΝΙΟΝ NP || 8 ΑΤΑΝΑΤΟΙΟ N | ΕΛΕΛΙΖΕΝ NP || 9 et alibi *solus* N, *om. cett.* || 10 CITΥΓΟC Np, CΙΤΥΤΟC P' | ΜΕΤΙCΤΟC NP || 11 θεοῖσιν] ΤΟΕΟΙCΙΜ N || 12 fidias *codd.* | olimpium P, olimpum R || 14 archetipum NTFA, archetippum P, arcetypum R | tubus P' | venibus P' || 16 ΚΡΟΗΙΩΝ N, ΚΡΟΗΗΙΩΝ P || 17 ΕΡΡΩCΑΝΤΟ N || 18 ΑΤΑΝΑΤΟΙΟ NP || 21 olimpum NPRA || 25 ΥΠΗΝΗ NP | ΝΒΗ NP

praetermissa gratia incipientis pubertatis — τοὖπερ χαριεστάτη ἥβη — minus gratam fecit Latinam descriptionem.

ut fera, quae densa venantum saepta corona 25
contra tela furit seseque haud nescia morti
inicit et saltu supra venabula fertur.

Πηλείδης δ' ἑτέρωθεν ἐναντίος ὦρτο λέων ὥς
σίντης ὅν τε καὶ ἄνδρες ἀποκτάμεναι μεμάασιν
ἀγρόμενοι, πᾶς δῆμος· ὁ δὲ πρῶτον μὲν ἀτίζων
ἔρχεται ἀλλ' ὅτε κέν τις ἀρηιθόων αἰζηῶν
⟨δουρὶ βάλῃ, ἐάλη τε χανών, περί τ' ἀφρὸς ὀδόντας⟩
γίγνεται, ἐν δέ τέ οἱ κραδίῃ στένει ἄλκιμον ἦτορ,
οὐρῇ δὲ πλευράς τε καὶ ἰσχία ἀμφοτέρωθεν
μαστίεται, ἑὲ δ' αὐτὸν ἐποτρύνει μαχέεσθαι·
γλαυκιόων δ' ἰθὺς φέρεται μένει ἤν τινα πέφνῃ
ἀνδρῶν ἢ αὐτὸς φθίεται πρώτῳ ἐν ὁμίλῳ·
ὣς 'Αχιλῆ' ὤτρυνε μένος καὶ θυμὸς ἀγήνωρ
ἀντίον ἐλθέμεναι μεγαλήτορος Αἰνείαο.

videtis in angustum Latinam parabolam sic esse con- 26
tractam ut nihil possit esse ieiunius, Graecam contra et verborum et rerum copia pompam verae venationis implesse. in tanta ergo differentia paene erubescendum est comparare.

haud aliter Troianae acies aciesque Latinae 27
concurrunt: haeret pede pes densusque viro vir.

3 Aen. 9. 551 || 6 Il. Υ 164 || 23 Aen. 10. 360

[NPT RFA] 2 NBE *corr.* NBH N || 4 sese R | haud *om.* NP, haut R'A | inscia T, *om.* A || 6 ἐναντίος] ANTIOC Np, ANTIOYC P' || 7 MEMAACIM N, MEMAACI P || 8 ATIZOM N, ATIZΩ P || 9 APXETAI N, APXATAI P || 10 *versiculum om.* NP, *supplendum ex Homero* || 11 IINETAI NP | δέ] Δ NP | KPAΔIH Np, KPAΔIE P' | ἦτορ] TOP NP || 12 AMΦOTEPOΘEN N || 13 δ'] Λ P | AITON N | MAXEECTAI P || 14 ΓΛΑΥΚΙΩΩΝ N, ΓΛΑΥΚΙΩΟΝ P | ΠΕΦΝΕΙ NP || 15 ΑΝΑΡΩΝ P | ἢ] E N | ΦΕΕΙΕΤΑΙ N, ΦΘΕΙΕΤΑΙ P | ὁμίλῳ] ΕΜΙΑΩ NP || 16 ΚΑΥ N | ΟΥΜΟC P || 19 econtra P

ὣς ἄραρον κόρυθές τε καὶ ἀσπίδες ὀμφαλόεσσαι,
ἀσπὶς ἄρ' ἀσπίδ' ἔρειδε, κόρυς κόρυν, ἀνέρα δ' ἀνήρ.

quanta sit differentia utriusque loci lectori aestimandum relinquo.

28 utque volans alte raptum cum fulva draconem
fert aquila implicuitque pedes atque unguibus haesit:
saucius at serpens sinuosa volumina versat,
arrectisque horret squamis et sibilat ore
arduus insurgens: illa haud minus urguet obunco
luctantem rostro, simul aethera verberat alis.

29 ὄρνις γάρ σφιν ἐπῆλθε περησέμεναι μεμαῶσιν,
αἰετὸς ὑψιπέτης ἐπ' ἀριστερὰ λαὸν ἐέργων
φοινήεντα δράκοντα φέρων ὀνύχεσσι πέλωρον
ζωὸν ἔτ' ἀσπαίροντα· καὶ οὔπω λήθετο χάρμης.
κόψε γὰρ αὐτὸν ἔχοντα κατὰ στῆθος παρὰ δειρὴν
ἰδνωθεὶς ὀπίσω· ὁ δ' ἀπὸ ἕθεν ἧκε χαμᾶζε
ἀλγήσας ὀδύνῃσι, μέσῳ δ' ἐνὶ κάββαλ' ὁμίλῳ·
αὐτὸς δὲ κλάγξας πέτετο πνοιῇς ἀνέμοιο.

30 Vergilius solam aquilae praedam refert, nec Homericae aquilae omen advertit, quae et sinistra veniens vincentium prohibebat accessum et accepto a captivo serpente morsu praedam dolore deiecit, factoque tripudio solistimo cum clamore dolorem testante praetervolat: quibus omnibus victoriae praevaricatio significabatur. his praetermissis, quae animam parabolae dabant, velut exanimum in Latinis versibus corpus remansit.

31 parva metu primo, mox sese attollit in auras,
ingrediturque solo et caput inter nubila condit.

1 Il. Π 214 || 5 Aen. 11. 751 || 11 Il. M 200 || 27 Aen. 4. 176

[**NPTRFA**] 1 ΚΟΡΥΘΟC **NP** | καί] Κ **NP** | ΟΜΦΑΛΟΕC-CAP **NP** || 2 ἔρειδε] Ε **NP** || 9 obunco **r**, ab uno **N**, adunco **T**, abunco *cett.* || 11 ΤΑΡ **NP** | ΕΠΗΛΕ **N**, ΕΠΕΛΘΕ **P** | ΠΕ-ΡΗCΕΜΕΝΑΙ **NP** | ΜΕΜΑΟCΙ **NP** || 12 ΥΨΙΠΕΤΕC **NP** | ΕΕΡΓΟΝ **NP** || 13 ΦΕΡΟΝ **NP** | ΠΕΛΩΡΩ̃ **NP** || 15 ΕΧΟΝΠΑ **NP** | CCΤΗΘΟC **NP** || 16 ΟΠΦCΩ **N** | ΕΕΕΝ **N**, ΕCΕΗ **P** | ΝΚΕ **NP** || 17 ΕΝ ΚΑΒΒΑΧ **NP** || 18 ΚΛΑΤΞΑC **NP** | ΑΝΟ-ΜΟΙΟ **NP** || 21 a *om.* **A** | sepente **P'** || 27 sese *om.* **R**

ἥτ' ὀλίγη μὲν πρῶτα κορύσσεται, αὐτὰρ ἔπειτα
οὐρανῷ ἐστήριξε κάρη καὶ ἐπὶ χθονὶ βαίνει.

Homerus Ἔριν id est contentionem a parvo dixit incipere
et postea in incrementum ad caelum usque succrescere.
hoc idem Maro de Fama dixit sed incongrue. neque enim 32
aequa sunt augmenta contentionis et famae, quia con-
tentio etsi usque ad mutuas vastationes ac bella proces-
serit, adhuc contentio est, et manet ipsa quae crevit; fama
vero cum in immensum prodit, fama esse iam desinit et
fit notio rei iam cognitae. quis enim iam famam vocet
cum res aliqua a terra in caelum nota sit? deinde nec
ipsam hyperbolen potuit aequare. ille caelum dixit, hic
auras et nubila. haec autem ratio fuit non aequandi omnia 33
quae ab auctore transcripsit, quod in omni operis sui
parte alicuius Homerici loci imitationem volebat inserere,
nec tamen humanis viribus illam divinitatem ubique pot-
erat aequare, ut in illo loco quem volo omnium nostrum
iudicio in commune pensari. Minerva Diomedi suo pu- 34
gnanti dumtaxat flammarum addit ardorem, et inter
hostium caedes fulgor capitis vel armorum pro milite
minatur:

δαῖέ οἱ ἐκ κόρυθός τε καὶ ἀσπίδος ἀκάματον πῦρ.

hoc miratus supra modum Vergilius immodice est usus. 35
modo enim ita de Turno dicit:

tremunt sub vertice cristae
sanguineae clipeoque micantia fulmina mittunt;

1 Il. Δ 442 || 22 Il. E 4 || 25 Aen. 9. 731

[NPT RFA] 1 ΟΛΙΓΟΝ **N**, ΟΔΙΓΟΝ **P** | ΠΡΙΡΩΩΤΑ **N**, ΠΡΙΡΩΤΑ **P** | ΚΟΡΙCΕΤΑΙ **NP** | ΕΠΕΤΑ **NP** || 2 ΘΕΤΗΡΙΖΕ **N**, ΘΕΤΗΡΙΞΕ **P** | καί] ΚΑΤ **NP** | ΗΠΙ **P** | ΧΘΟΝΙΑ **NP** || 3 ΕΠΙΝ **P**, *om.* **T**, *recte cett.* || 4 ad *om.* **RFA** | succescere **P'** || 8 contentio est] contentionem **N** || 10 notio] notior **T**, noticio **FA** | rei *om.* **T** || 12 yperbolen **NRFA**, hiperbolem **T** || 16 poterat *om.* **R** || 18 puncnanti **N** || 19 dumtaxat] dum dia *dein rasura quinque litterarum* **R** | ardorem *om.* **R**, *post* hostium (20) *collocaturus* || 20 armorum] arm **N** || 22 ΑCΠΙΔΟ **NP** | ΑΚΑΜΑΤΟ **N** | ΠΙΡ **NP** || 24 dicit *om.* **R** || 26 clipioque **P'**

modo idem ponit de Aenea:

ardet apex capiti cristisque ac vertice flamma
funditur, et vastos umbo vomit aereus ignis;

quod quam importune sit positum hinc apparet quod necdum pugnabat Aeneas sed tantum in navi veniens
36 apparebat. alio loco:

cui triplici crinita iuba galea alta Chimaeram
sustinet Aetnaeos efflantem faucibus ignis.

quid quod Aeneas recens allatis armis a Vulcano et in terra positis miratur

terribilem cristis galeam flammasque vomentem?

37 vultis aliam fruendi aviditatem videre? loci cuius supra meminimus fulgore correptus –

ἦ καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων·
ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος
κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο, μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὄλυμπον –

38 sero voluit loquenti Iovi adsignare parem reverentiam. nam cum et in primo volumine et in quarto et in nono loquatur quaedam Iuppiter sine tumultu, denique post Iunonis et Veneris iurgium,

infit. eo dicente deum domus alta silescit
et tremefacta solo tellus, silet arduus aether,
tum Zephyri posuere, premit placida aequora pontus.

tamquam non idem sit qui locutus sit paulo ante sine
39 ullo mundi totius obsequio. similis importunitas est in eiusdem Iovis lance quam ex illo loco sumpsit –

2 Aen. 10. 270 || 7 ib. 7. 785 || 11 ib. 8. 620 || 21 Aen. 10. 101

NPT RFA] 4 quam] iam A || 5 in navi] ignavi A || 6 ALIO LOCO *litt. mai.* NFA, *dein* etiam *add.* T || 7 triplicem P' | cimeram R || 8 aetneos NTR', aethneos PrA || 11 vocantem P || 12 cuius *scripsi*, huius NPT, huius cuius RFA || 14 KYANENEECIN N, KYANENEHCIN P || 15 ENEPPΩCANTO N || 16 KPTOC N, KPIOC P | ATANATOIO N | ΕΛΕΛΙΠΕΝ NP | ΟΛΥΜΠΟΜ N, ΟΛΥΜΠŌ P || 17 sero F, servo *cett.* || 20 Veneris] ceris N, ieneoris P || 21 deum] dicente P || 25 oportunitas R

καὶ τότε δὴ χρύσεια πατὴρ ἐτίτηνε τάλαντα.

nam cum iam de Turno praedixisset Iuno,

nunc iuvenem imparibus video concurrere fatis,
Parcarumque dies et lux inimica propinquat,

manifestumque esset Turnum utique periturum, sero tamen

Iuppiter ipse duas aequato examine lances
sustinet et fata imponit diversa duorum.

sed haec et talia ignoscenda Vergilio, qui studii circa 40
Homerum nimietate excedit modum. et re vera non poterat non in aliquibus minor videri, qui per omnem poesin suam hoc uno est praecipue usus archetypo. acriter enim in Homerum oculos intendit ut aemularetur eius non modo magnitudinem sed et simplicitatem et praesentiam orationis et tacitam maiestatem. hinc diversarum 41
inter heroas suos personarum varia magnificatio, hinc deorum interpositio, hinc auctoritas fabulosorum, hinc adfectuum naturalis expressio, hinc monumentorum persecutio, hinc parabolarum exaggeratio, hinc torrentis orationis sonitus, hinc rerum singularum cum splendore fastigium.

Adeo autem Vergilio Homeri dulcis imitatio est ut et 14
in versibus vitia quae a non nullis imperite reprehenduntur imitatus sit, eos dico quos Graeci vocant ἀκεφάλους, λαγαρούς, ὑπερκαταληκτικούς, quos hic quoque heroicum stilum approbans non refugit; ut sunt apud ipsum 2
ἀκέφαλοι

arietat in portas . . .
parietibus textum caecis iter . . .

1 Il. X 209 || 3 Aen. 12. 149 || 7 ib. 12. 725 || 28 ib. 11. 890 || 29 ib. 5. 589

[NPT RFA] 1 ETITHNNE P | ΤΑΛΑΗΤΑ NP || 7 lances T, lancis NRFA, duas P' *quod delet* p || 12 archetypo *vulg.*, archeypo NP, archeipo T, arcetipo R, archetipo FA || 13 eius *om.* P || 14 et *primum om.* RFA || 15 tacituram A || 18 momentorum NPT || 20 orationis *om.* A || 25 ΛΛΓΑΡΟΥC N, ΑΑΓΑΡΟΥC P (*Gr. om. cett.*) | heroicum] homericum R *non male* || 27 acephali *codd.* || 28 portis P, fortes *ni fallor* A' || 29 abietibus *codd.*: *fort. Macrob. errat.*

3 et similia; λαγαροὶ autem, qui in medio versu breves syllabas pro longis habent,

... et duros obice postes
concilium ipse pater et magna incepta Latinus

4 ὑπερκαταληκτικοὶ syllaba longiores sunt:

... quin protinus omnia

et:

... Vulcano decoquit umorem

et:

spumas miscent argenti vivaque sulphura

et:

... arbutus horrida.

5 sunt apud Homerum versus vulsis ac rasis similes et nihil differentes ab usu loquendi. hos quoque tamquam heroice incomptos adamavit:

ἵππους δὲ ξανθὰς ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα
πάσας θηλείας.

omnia vincit Amor: et nos cedamus Amori —
nudus in ignota, Palinure, iacebis harena.

6 sunt amoenae repetitiones quas non fugit:

ἅτε παρθένος ἠίθεός τε
παρθένος ἠιθεός τ' ὀαρίζετον ἀλλήλοιιν.

Pan etiam Arcadia mecum si iudice certet
Pan etiam Arcadia dicet se iudice victum.

3 Aen. 11. 890 || **4** ib. 11. 469 || **6** ib. 6. 33 || **8** Georg. 1. 295 || **10** ib. 3. 449 || **12** ib. 2. 69 || **16** Il. Λ 680 || **18** eclog. 10. 69 || **19** Aen. 5. 871 || **21** Il. Χ 127 || **23** eclog. 4. 58

[**NPT RFA**] **1** λαγαροί **NP**, Arapi (*sic!*) **T**, *om. cett.* | autem] ut est **RFA** | beves **P'** || **2** sillabas **NPRFA** || **5** *Graecum om.* **TR FA** | syllaba] in syllaba *corr.* una syllaba **T**, syllabae **RFA** (sill. *non enoto*) || **7** et *vulgo addunt, om. codd.* || **8** vulcana **A** | dequoquit **RF**, de quoque **A** || **10** argenti miscent **P**, micant argenti **R** | sulpura **NF** || **16** ΖΑΝΘΑC **N** | καὶ] Κ **NP** | ΠΕΝΤΕΚΟΝΤΑ **NP** || **17** ΤΕΛΕΙΑC *corr.* ΤΗΛΕΙΑC **P**, ΤΗΛΗΙΑC **N** || **21** ΠΑΡΦΕΝΟC ΗΙΟΕΟC ΤΕ **NP** || **22** ΠΑΡΟΕΝΟC **N**, ΠΑΡΟΕΝΕC **P** | ΗΟΕΟC **NP** | τ'] Π **NP** || **23** archadia **NPTRA** | mecum — **24** Arcadia *om.* **N** | si] sub **R** || **24** archadia **PTRA**

Homerica quoque epitheta quantum sit admiratus imi- 7
tando confessus est:

. . . μοιρηγενὲς ὀλβιόδαιμον,
χαλκεοθωρήκων ἀτὰρ ἀσπίδες ὀμφαλόεσσαι,
θωρήκων τε νεοσμήκτων . . .,
κυανοχαῖτα Ποσειδάων . . .,
. . . Διὸς νεφεληγερέταο,
οὔρεά τε σκιόεντα θάλασσά τε ἠχήεσσα,
. . . κύαμοι κυανόχροες,

et mille talium vocabulorum, quibus velut sideribus mi-
cat divini carminis variata maiestas. ad haec a vestro 8
respondetur,

malesuada fames,
auricomi rami,
centumgeminus Briareus.

adde et *fumiferam noctem* et quicquid in singulis paene
versibus diligens lector agnoscit. saepe Homerus inter 9
narrandum velut ad aliquem dirigit orationem:

ἔνθ' οὐκ ἂν βρίζοντα ἴδοις Ἀγαμέμνονα δῖον,

et:

φαίης κεν ζάκοτόν τινα ἔμμεναι ἄφρονά θ' αὔτως.

nec hoc Vergilius omisit: 10

3 Il. Γ 182 || **4** Il. Δ 448 || **5** Il. N 342 || **6** Il. N 563 et Ξ 390 || **7** Il. E 631 || **8** Il. A 157 || **9** Il. N 589 || **13** Aen. 6. 276 || **14** ib. 6. 141 || **15** ib. 6. 287 || **16** ib. 8. 255 || **19** Il. Δ 223 || **21** Il. Γ 220

[**NPT RFA**] **3** ΜΟΙΡΗΤΗΝΕC **NP** | ΟΛΒΙΟΛΙΜΟΝ **N**, ΟΛΟΒΙΟΛΙΜΟΝ **P** || **4** ΧΑΛΚΕΟΘΘΟΡΗΚΩΝ **N** | ΑCΠΙΛΕC **N**, ΑCΠΙΑΕC **P** || **5** ΘΟΡΗΚΩΝΕΟCCΜΗΚΤΩΝ **NP** || **6** ΚΟΑΝΟ-ΧΑΙΤΑΠΟCΙΔΩΝ **NP** || **7** ΝΕΦΕΛΗΤΕΡΕΤΑΟ **NP** || **8** ΟΥΡ-ΠΕΑ **P** | CΚΑΙΟΕΝΤΑ **N** | ΟΑΛΛΑΑ **NP** | ΗΧΝΕΕΑ **N**, ΗΧΝΕCCΑ **P** || **11** a vestro] austro **A** || **12** respondentur **NPRFA** || **16** quaequid **T** || **18** dirigit] diligens **R** || **19** ἔνθ'] ΕΝΕ **P** | ΒΡΙΖΟΝΑ **NP** | ΑΤΑΜΕΜΝΟΝΑ **NP** || **20** et *supplent vulgo, om. codd.* || **21** ΦΑΙΝC **NP** | κεν] ΡΕΝ **NP** | ΤΑΚΟΤΟΝ **P** | ΑΑΦΡΟΝΑΤΑΥΤΑC **NP** || **22** praetermisit **P**, misit **T**

migrantes cernas totaque ex urbe ruentes,

et:

. . . totumque instructo Marte videres
fervere Leucaten,

et:

. . . pelago credas innare revulsas
Cycladas,

et:

studio incassum videas gestire lavandi.

11 item divinus ille vates res vel paulo vel multo ante transactas opportune ad narrationis suae seriem revocat ut et historicum stilum vitet, non per ordinem digerendo quae gesta sunt, nec tamen praeteritorum nobis noti-
12 tiam subtrahat. Theben Asiae civitatem aliasque plurimas Achilles antequam irasceretur everterat, sed Homeri opus ab Achillis ira sumpsit exordium. ne igitur ignoraremus quae prius gesta sunt, fit eorum tempestiva narratio:

ᾠχόμεθ' ἐς Θήβην ἱερὴν πόλιν Ἠετίωνος,
τὴν δὲ διεπράθομέν τε καὶ ἤγομεν ἐνθάδε πάντα,

et alibi:

δώδεκα μὲν σὺν νηυσὶ πόλεις ἀλάπαξ' ἀνθρώπων,
πεζὸς δ' ἕνδεκά φημι κατὰ Τροίην ἐρίβωλον.

13 item ne ignoraremus quo duce classis Graecorum ignotum sibi Troiae litus invenerit, cum de Calchante quereretur, ait

1 Aen. 4. 401 || 3 ib. 8. 676 || 6 ib. 8. 691 || 9 Georg. 1. 387 || 19 Il. A 366 || 22 Il. I 328

[NPT RFA] 1 totaque *om.* R || 4 leuchaten PTF || 7 cicladas PRF || 12 dirigendo RFA || 14 teben NPF, taben A || 15 irascetur N || 17 tempostiua P′ || 19 ΩΧΟΜΕΟ N, ΩΧΟΜΕΘ P | ΘΕΒΗΝ NP | ΙΕΡΗ P | ΗΕΤΙΜΝΟC Np, ΕΤΙΜΝΟC P′ || 20 ΔΙΕΠΡΑΤΟΜΕΝ N, ΔΙΕΠΡΑΘΕΜΕΝ P || 21 et alibi *om.* TRFA || 22 ΩCΔΕΚΑ NP | μέν] ΜΙΕΝ N, δή *codd. Homeri* | CΥΝ ΕΝΗΥCΙ N | ΠΟΛΙCΑΛΑΠΑΑΝΟΡΗΠΩ NP || 23 ΠΕΧΟC N, ΠΟΖΟC P′ | ΕΡΟΒΩΛΟΝ N || 24 gecorum P′ || 25 calante N, calcante PRFA

καὶ νήεσσ' ἡγήσατ' Ἀχαιῶν Ἴλιον εἴσω
ἣν διὰ μαντοσύνην, τήν οἱ πόρε Φοῖβος Ἀπόλλων.

et ipse Calchas narrat omen quod Graecis navigantibus
de serpente passerum populatore contigerit, ex quo de-
nuntiatum est exercitum annos decem in hostico futu-
rum. alio loco senex, id est referendis fabulis amica et 14
loquax aetas, res refert vetustas:

ἤδη γάρ ποτ' ἐγὼ καὶ ἀρείοσιν ἠέπερ ὑμῖν
ἀνδράσιν ὡμίλησα et reliqua;

et alibi:

αἴϑ' ὣς ἡβώοιμι, βίη δέ μοι ἔμπεδος εἴη,

et sequentia. Vergilius omne hoc genus pulcherrime aemu- 15
latus est:

nam memini Hesionae visentem regna sororis
Laomedontiaden Priamum,

et:

atque equidem memini Teucrum Sidona venire,

et:

qualis eram cum primam aciem Praeneste sub ipsa
stravi,

et de furto vel poena Caci tota narratio. nec vetustissima 16
tacuit, quin et ipsa notitiae nostrae auctoris sui imitator
ingereret:

namque ferunt luctu Cycnum Phaethontis amati

et similia.

1 Il. A 71 || **8** Il. A 260 || **11** Il. H 157 || **14** Aen. 8. 157 || **17** ib. 1. 619 || **19** ib. 8. 561 || **21** ib. 8. 193 || **24** ib. 10. 189

[**NPTRFA**] **1** NHCC **NP** | IAION **P** || **2** MANTΩCΥNHN **N** || **3** calcas **NPFA** | omen] omnem **N**, rationem] **T** | gecis **P'** || **7** locax **R** || **8** ποτ' – ὑμῖν] ΤΕΓΟΚΙΑΡΕΤΟCΙΗΗCΡΕΙΙΙΜΙΝ **N**, ΤΕΓΟΚΙΑΡΕΤΟCΙΝΗΕΡΕΠΥΜΙΝ **P** || **9** ΩΜΙΑΝCΑ **NP** || **10** et alibi *om.* **TRFA** || **11** ΑΙΤ **P'** | ΟCΝΗΒΩΟΙΜΙ **NP** | ΜΠΕΔΟC **NP** || **16** et *om.* **F** || **22** qui nec **NP** || **24** Cycnum *vulg.*, cignum **T**, cinum **A**, cynum *cett.* | Phaethontis *vulg.*, phetontis **NPF**, phoetontis **TR**, phetonus **A**

15 Vbi vero enumerantur auxilia, quem Graeci catalogum
vocant, eundem auctorem suum conatus imitari in non
2 nullis paululum a gravitate Homerica deviavit. primum
quod Homerus praetermissis Athenis ac Lacedaemone vel
ipsis Mycenis, unde erat rector exercitus, Boeotiam in
catalogi sui capite locavit, non ob loci aliquam digni-
tatem, sed notissimum promuntorium ad exordium sibi
3 enumerationis elegit, unde progrediens modo mediterra-
nea, modo maritima iuncta describit, inde rursus ad ut-
rumque situm cohaerentium locorum disciplina descri-
bentis velut iter agentis accedit, nec ullo saltu cohaeren-
tiam regionum in libro suo hiare permittit, sed hoc viandi
more procedens redit unde digressus est; et ita finitur
4 quicquid enumeratio eius amplectitur: contra Vergilius
nullum in commemorandis regionibus ordinem servat
sed locorum seriem saltibus lacerat. adducit primum Clu-
sio et Cosis Massicum; Abas hunc sequitur manu Popu-
loniae Ilvaeque comitatus; post hos Asilan miserunt Pisae,
quae in quam longinqua sint Etruriae parte notius est
quam ut adnotandum sit. inde mox redit Caere et Pyr-
gos et Graviscas, loca urbi proxima, quibus ducem Asturem
dedit. hinc rapit illum Cinirus ad Liguriam, Ocnus Man-
5 tuam. sed nec in catalogo auxiliorum Turni, si velis situm
locorum mente percurrere, invenies illum continentiam
6 regionum secutum. deinde Homerus omnes quos in cata-
logo enumerat etiam pugnantes vel prospera vel sinistra
sorte commemorat et, cum vult dicere occisos quos cata-
logo non inseruit, non hominis sed multitudinis nomen
inducit et quotiens multam necem significare vult, mes-
sem hominum factam dicit, nulli certum nomen

3 Il. B 494 || 14 Aen. 10. 166 ss.

[**NPT RFA**] 3 devicavit **NP** || 4 aglademone **N**, ac lademone **T**, ac lachedemone **R** || 5 micenis **PFA**, michenis **R** | boetiam **PT RA** || 7 promunturium **NF**, promunctorium **PR**, promontorium **T** || 12 regionem **R** || 17 marsicum **NPT'**, masicum **R** || 18 iliaeque **T**, illeque **A** || 20 Caere *vulg.*, cerae *codd.* | pirgos **PR** || 21 graviscas **T**, oreviscas **R**, oraviscas *cett.* | arturem **A** || 22 ad liguriam] alliguriam **R** | octonus **A'** || 26 numerat **NPT** || 27 occios **N** | catalago **A** || 30 *post* factam *add.* esse **P**

facile extra catalogum vel addens in acie vel detrahens.
sed Maro vester anxietatem huius observationis omisit. 7
nam et in catalogo nominatos praeterit in bello et alios
nominat ante non dictos. sub Massico duce mille manus
iuvenum venisse dixit,

... qui moenia Clusi
quique Cosas liquere, ...

deinde Turnus navi fugit,

qua rex Clusinis advectus Osinius oris,

quem Osinium numquam antea nominavit et nunc inep-
tum est regem sub Massico militare. praeterea nec Massi- 8
cus nec Osinius in bello penitus apparent, sed et illi
quos dicit *fortemque Gyam fortemque Serestum*, *pulcher*
quoque *Aquiculus* et *Mavortius Haemon* et *fortissimus*
Vmbro et *Virbius Hippolyti proles pulcherrima bello*, nul-
lum locum inter pugnantium agmina vel gloriosa vel turpi
commemoratione meruerunt.† Antio itemque Cupavo et 9
Cinirus, insignes Cygni Phaethontisque fabulis, nullam
pugnae operam praestant cum Alesus et Sacrator igno-
tissimi pugnent et Atinas ante non dictus. deinde in his 10
quos nominat fit saepe apud ipsum incauta confusio. in
nono

... Corinaeum sternit Asilas,

4 Aen. 10. 167 || 9 ib. 10. 655 || 12 ib. 1. 612 || 13 ib. 9. 684 || 14 ib. 9. 685 || 15 ib. 7. 752 | ib. 7. 761 || 17 (Cupavo) ib. 10. 187 || 19 ib. 10. 352 et 411 et 747 || 20 ib. 11. 869 || 23 ib. 9. 571

[NPT RFA] 1 detraens N || 6 clusa P' || 7 Cosas *vulg.*, coras NT, choras P, choros RA, coros F || 9 Osinius — 10 Osinium *om.* T *in lacuna* || 9.10 oris mosinium N, orisque mosonium P, *dein* mosinium *deletum in* P || 11 rege PF | massccus P', massicos A || 13 quos *vulg.*, quod *codd.* | Gyam *vulg.*, gian R, giam *cett.* | restum A || 14 hemon PTR, emon A || 15 Hippolyti *varie corruptum non enoto* || 17 Cupavo *vulg.*, *om.* T, pavó *cett.* || 18 Cinirus *vulg.*, cinerus *codd.* | Cygni *vulg.*, cigni PT, cynni *cett.* | Phaethontisque *varie corruptum in codd.* || 19 elesus N | Sacrator *vulg.*, sacrato *codd.* || 20 athinas A || 20 dictum P', dicitur T || 23 corineum NPRA, orioneum T

deinde in duodecimo Ebusum Corinaeus interficit:

obvius ambustum torrem Corinaeus ab ara
corripit et venienti Ebuso plagamque ferenti
occupat os.

11 sic et Numam quem Nisus occidit, postea Aeneas

persequitur fortemque Numam....

Camerten in decimo Aeneas sternit, at in duodecimo Iuturna

...formam adsimulata Camertae.

12 Chlorea in undecimo occidit Camilla, in duodecimo Turnus. Palinurus Iasides et Iapyx Iasides quaero an fratres sint. Hyrtacides est Hippocoon, et Nisus Hyrtacides:

[Corynaeum sternit Asilas.]

13 sed potuerunt duo unum nomen habuisse. ubi est illa in his casibus Homeri cautio? apud quem cum duo Aiaces sint, modo dicit Τελαμώνιος Αἴας, modo Ὀιλῆος ταχὺς Αἴας, item alibi ἶσον θυμὸν ἔχοντε ὁμώνυμοι, nec desinit quos iungit nomine insignibus separare ne cogatur lector
14 suspiciones de varietate appellationis agitare. deinde in catalogo suo curavit Vergilius vitare fastidium, quod Homerus alia ratione non cavit eadem figura saepe repetita

1 Aen. 12. 298 || 5 ib. 9. 454 || 6 ib. 10. 562 || 7 ib. 10. 562; 12. 224 || 10 ib. 11. 768; 12. 363 || 11 5. 843 et 492 || 13 ib. 9. 571 || 16 Il. P 720

[NPT RFA] 1 in *om.* RFA | corineus PTRFA | interficit — 2 Corinaeus *om.* N || 2 torrens TA | corineus PTRA || 7 at] aut A | duodecimo T, undecimo *cett.* || 9 forma PT | adsimulata P || 10 Chlorea *vulg.*, *om.* T, heclorea (haec-) *cett.* || 12 hirtacides PT, irtacides A | Nisus *Ian.*, rursus *codd.* | hirtacides NPT, irtacides A || 13 Corinaeum sternit Asilas *uncis inclusi; irrepsit enim ex superioribus. pro Vergiliano loco Ianus reposuit* 'comitem Aeneae quem miserat Ida.' *diiudicabit lector* | corineum PTRFA || 16—17 *Graeca om.* TRFA | ΤΑΛΑΜΩΝΙΟC P | ΑΙΝC N | 'Οιλῆος] ΙΛΟC NP || 17 ΟΜΟΝΙΜΟΥ N, ΩΜΩΝΙΜΟΥ P || 21 non acuit N

. . . οἳ δ' Ἀσπληδόν' ἔναιον . . .
οἳ δ' Εὔβοιαν ἔχον . . .
οἵ τ' Ἄργος τ' εἶχον Τίρυνθά τε . . .
οἵ τ' εἶχον κοίλην Λακεδαίμονα κητώεσσαν.

15 hic autem variat velut dedecus aut crimen vitans repetitionem:

primus init bellum Tyrrhenis asper ab oris . . .
filius huic iuxta Lausus . . .
post hos insignem fama per gramina currum . . .
tum gemini fratres . . .
nec Praenestinae fundator . . .
at Messapus equum domitor . . .
ecce Sabinorum prisco de sanguine . . .
hic Agamemnonius . . .
et te montosae . . .
quin et Marrubia venit de gente sacerdos . . .
ibat et Hippolyti proles. . . .

16 has copias fortasse putat aliquis divinae illi simplicitati praeferendas, sed nescio quo modo Homerum repetitio illa unice decet, et est genio antiqui poetae digna enumerationique conveniens quod in loco mera nomina relaturus non incurvavit se neque minute torsit deducendo stilum per singulorum varietates, sed stat in consuetudine percensentium tamquam per aciem dispositos enumerans, quod non aliis quam numerorum fit vocabulis. 17 et tamen egregie, ubi oportet, de nominibus ducum variat:

αὐτὰρ Φωκήων Σχεδίος καὶ Ἐπίστροφος ἦρχον,

1—4 Il. B 511. 536. 559. 581 || 7—17 Verg. Aen. 7. 647. 649. 655. 670. 678. 691. 706. 723. 744. 750. 761 || 27 Il. B 517

[NPT RFA] 1 ACTANΔON NP || 2 OΥ N || 3 Τίρυνθα] IPΥΝΟΛ N, IPΥΝΟΑ P || 4 ΛΑΚΕΔΑΙΜΟΑ NP | KETΩECCAN N, KETAECCAN P || 7 init] inid NPA | tyrrhenis] treniis N, *alii aliter* || 12 dominator R || 13 sangue N, sanguino P' || 17 Hippolyti *varie foedatum in codd.* || 18 putant P' || 19 praeferenda F || 20 est *om.* A | ingenio pA || 21 nominare laurus A || 22 neque *om.* P', ne A' || 27 ΦΩΚΕΥΕΙΩΝ NP | καὶ] KI NP | ΕΠΙCΤΡΦΟC N, EPICTPΦO**C (*fuit* EP) P | HXŌ P'

Λοκρῶν δ' ἡγεμόνευεν Ὀιλῆος ταχὺς Αἴας,
Νιρεὺς δ' αὖ Σύμηθεν ἄγεν τρεῖς νῆας ἐίσας.

18 illam vero enumerationis congestionem apud Homerum Maro admiratus ita expressit ut paene eum dixerim elegantius transtulisse:

οἳ Κνωσσόν τ' εἶχον Γόρτυνά τε τειχιόεσσαν
Λύκτον Μίλητόν τε καὶ ἀργινόεντα Λύκαστον
Φαιστόν τε,

19 et similia. ad quod exemplum illa Vergiliana sunt:

agmina densentur campis Argivaque pubes
Auruncaeque manus Rutuli veteresque Sicani;
stant Gauranae acies et picti scuta Labici,
qui saltus, Tiberine, tuos sacrumque Numici
litus arant Rutulosque exercent vomere colles
Circaeumque iugum, quis Iuppiter Anxuris arvis
praesidet – et cetera.

16 Vterque in catalogo suo post difficilium rerum vel nominum narrationem infert fabulam cum versibus amoe-
2 nioribus, ut lectoris animus recreetur. Homerus inter enumeranda regionum et urbium nomina facit locum fabulis quae horrorem satietatis excludant:

καὶ Πτελεὸν καὶ Ἕλος καὶ Δώριον· ἔνθά δε Μοῦσαι
ἀντόμεναι, Θάμυριν τὸν Θρήικα παῦσαν ἀοιδῆς,
Οἰχαλίηθεν ἰόντα παρ' Εὐρύτου Οἰχαλιῆος·
στεῦτο γὰρ εὐχόμενος νικησέμεν, εἴπερ ἂν αὐταὶ

1 Il. B 527 || 2 Il. B 671 || 6 Il. B 646 || 10 Verg. Aen. 7. 794 || 22 Il. B 594

[NPTRFA] 1 ΕΓΕΜΟΝΕΥΕΝ N | ΟΙΑΕΟC *corr.* ΟΙΑΗΟC P || 2 ΝΕΙΡΕΥC ΔΙΑΥCΥΩΧΗΘΕΝ NP || 6 ΚΝΟCCΟΝ N | ΕΧΟΝ NP | Γόρτυνα] ΡΥΝΑ N, ΡΥΠΑ P || 7 Λύκτον] ΑΥΤΟΝ NP | ΜΙΛΕΤΟΝ P' || 8 Φαιστόν] ΦΕΛΥΚΙΟΝ || 9 virginalia R || 11 putuli P', rutili R'A || 12 gaurinae PF || 15 circeumque PTRFA | auxiris NPRF, anxirus T, anxiris A || 20 enumerandam regionem R || 22 ΠΛΕΟΝ N | ΔΕ NP, τε *codd. Homeri* || 23 ΘΑΜΙΡΙΝ N | ΑΟΔΗC NP || 24 ΟΙΧΑΛΙΟΙΟC NP || 25 ΝΙΧΗCΕΜΕΝ P' | εἴπερ ἂν αὐταί] ΕΙΠΕΡΑΝΑ NP

Μοῦσαι ἀείδοιεν, κοῦραι Διὸς αἰγιόχοιο·
αἱ δὲ χολωσάμεναι πηρὸν θέσαν, αὐτὰρ ἀοιδὴν
θεσπεσίην ἀφέλοντο καὶ ἐκλέλαθον κιθαριστύν,

et alibi: 3

τῶν μὲν Τληπόλεμος δουρικλυτὸς ἡγεμόνευεν,
ὃν τέκεν Ἀστυόχεια βίῃ Ἡρακληείῃ,
τὴν ἄγετ' ἐξ Ἐφύρης ποταμοῦ ἄπο Σελλήεντος,
πέρσας ἄστεα πολλὰ Διοτρεφέων αἰζηῶν.
Τληπόλεμος δ', ἐπεὶ οὖν τράφ' ἐνὶ μεγάρῳ εὐπήκτῳ,
αὐτίκα πατρὸς ἑοῖο φίλον μήτρωα κατέκτα,

et reliqua quibus protraxit iucunditatem. Vergilius in hoc 4
secutus auctorem, in priore catalogo modo de Aventino,
modo de Hippolyto fabulatur, in secundo Cycnus ei
fabula est. et sic amoenitas intertexta fastidio narratio-
num medetur. in omnibus vero Georgicorum libris hoc 5
idem summa cum elegantia fecit. nam post praecepta,
quae natura res dura est, ut legentis animum vel auditum
novaret, singulos libros acciti extrinsecus argumenti inter-
positione conclusit, primum de signis tempestatum, de
laudatione rusticae vitae secundum, et tertius desinit in
pestilentiam pecorum, quarti finis est de Orpheo et Ari-
staeo non otiosa narratio. ita in omni opere Maronis Ho-
merica lucet imitatio. Homerus omnem poesin suam ita 6
sententiis farsit ut singula eius ἀποφθέγματα vice pro-
verbiorum in omnium ore fungantur:

5 Il. B 657 || 13 Verg. Aen. 7. 655. ib. 765 || 14 ib. 10. 189 || 19 Georg. 1. 351 || 20 ib. 2. 458; 3. 478 || 21 ib. 4. 454

[NPT RFA] 2 δέ] AC P | ΑΟΙΔΗ N, ΑΜΔΗ *ut videtur* P || 3 ΕΚΛΕΛΟΘΟΝ P | ΚΙΟΑΡΙCΤΗ Np, ΚΙΟΑΡΙΤΗ P' || 4 et alibi *om.* NTRFA || 5 ΤΛΗΠΤΟΛΕΜΟC NP || 6 ΩΝ NP | ΒΙΝ N | ΗΡΑCΑΛΕΙΗ N, ΗΡΥCΑΛΕΙΗ P || 7 ΕΖ N | ΑΦΥΡΗC NP | CΕΛΛΗΟΝΤΟC NP || 8 ΔΙΟΤΡΕΦΕΟΝ P | ΑΙΖΗΜΝ NP || 9 ΤΛΗΠΤΟΛΕΜΟC N, ΤΛΕΡΤΟΛΕΜΟC *corr.* ΤΛΗΡΤΟΛΕΜΟC P | ΤΡΦ N, ΤΡ P | ἐνί] ΘΝΙ P | ΜΜΕΓΑΡΜΕΥΠΗΚ NP *egregia stoliditate* || 10 ΜΕΤΡΩΑ N || 12 adventino P || 13 Hippolyto *varie corruptum in codd.* | cygnus NRF, cignus PTA || 14 fastidia p | narrationem P' || 16 summa *om.* P | cum *om.* N | fecit] fit R' || 21 aristeo *codd.* || 24 ΑΠΟΦΕΕΓΓΜΑΤΑ N, *om.* T, ΑΠΟΦΕΓΜΑΤΑ RFA | vicem NPT

ἀλλ' οὔπως ἅμα πάντα θεοὶ δόσαν ἀνθρώποισι,
χρὴ ξεῖνον παρέοντα φιλεῖν, ἐθέλοντα δὲ πέμπειν,
μέτρον δ' ἐπὶ πᾶσιν ἄριστον,
οἱ πλέονες κακίους,
δειλαί τοι δειλῶν γε καὶ ἐγγύαι ἐγγυάασθαι,
ἄφρων δ' ὅς κ' ἐθέλοι πρὸς κρείσσονας ἀντιφερίζειν

7 et alia innumerabilia, quae sententialiter proferuntur. nec haec apud Vergilium frustra desideraveris:

. . . non omnia possumus omnes,
omnia vincit Amor,
. . . labor omnia vincit
improbus,
usque adeone mori miserum est?
stat sua cuique dies,
. . . dolus an virtus quis in hoste requirit?
et quid quaeque ferat regio et quid quaeque recuset,
auri sacra fames. . . .

8 et, ne obtundam nota referendo, mille sententiarum talium aut in ore sunt singulorum aut obviae intentioni legentis occurrunt. in non nullis ab Homerica secta haud scio casune an sponte desciscit. Fortunam Homerus nescire maluit et soli decreto, quam μοῖραν vocat, omnia regenda committit, adeo ut hoc vocabulum τύχη in nulla

1 Il. Δ 320 || 2 Od. ο 74 || 3 Hesiod. Op. 692 || 4 Od. β 277 || 5 Od. θ 351 || 6 Hesiod. Op. 209 || 9 Verg. eclog. 8. 63 || 10 ib. 10. 69 || 11 Georg. 1. 145 || 13 Aen. 12. 646 || 14 ib. 10. 467 || 15 ib. 2. 390 || 16 Georg. 1. 53 || 17 Aen. 3. 57

[NPT RFA] 1 ΟΥΠΟC P | ΑΝΕΡΩΠΟΙCΙ NP || 2 ΧΡΕ P | ΞΕΝΟΝ NP | ΦΙΔΕΙΝΕ N, ΦΙΛΕΙΝΕ P | ΠΕΝΠΕΙΝ NP || 3 ΕΡΙ NP | ΑΡΙΝΤΟΝ NP || 4 ΚΑΚΤΟΥ NP || 5 γε] ΤΕ NP | καί] ΚΙ NP | ΕΠΥΑΤ N, ΕΓΤΙΑΤ P || 6 ΑΦΡΟΝ NP | δ' ὅς] ΘΟC N, ΤΟC P | ΚΡΕΑCΟΝΑC P || 7 innumerabilia — proferuntur] plurima P | sententialiter *om. in lacuna* T || 11 vicit *codd. Vergilii* || 12 improbus] in rebus N, *ante* vincit *collocat* R' || 16 quid quaeque] quidque NPT' || 18 nova P || 20 haud *vel* haut RFA, aut NPT || 21 scio casune an FA, siocaš ean (*sic!*) N, si ioca sunt ea an P, sicca sunt ea non T, sio casune an R | disciscit NFA, discisserit T, discis R || 22 decreto *vulg.*, deoreto NRF *et* P' *ni fallor*, deo p, deorum et o (*sic!*) T, deo retto A | μοῖραν *om.* T, *recte cett.* || 23 ΤΙΧΗ N, *om.* T, *recte cett.*

parte Homerici voluminis nominetur. contra Vergilius non
solum novit et meminit, sed omnipotentiam quoque eidem
tribuit, quam et philosophi qui eam nominant nihil sua
vi posse, sed decreti sive providentiae ministram esse
voluerunt. et in fabulis seu in historiis non numquam 9
idem facit. Aegaeon apud Homerum auxilio est Iovi,
hunc contra Iovem armant versus Maronis. Eumedes
Dolonis proles bello praeclara animo manibusque paren-
tem refert cum apud Homerum Dolon imbellis sit. nullam 10
commemorationem de iudicio Paridis Homerus admittit.
idem vates Ganymedem non ut Iunonis paelicem a Iove
raptum, sed Iovialium poculorum ministrum in caelum
a dis ascitum refert velut θεοπρεπῶς. Vergilius tantam 11
deam, quod cuivis de honestis feminae deforme est, ve-
lut specie victam Paride iudicante doluisse, et propter
Catamiti paelicatum totam gentem eius vexasse com-
memorat. interdum sic auctorem suum dissimulanter imi- 12
tatur, ut loci inde descripti solam dispositionem mutet
et faciat velut aliud videri. Homerus ingenti spiritu ex 13
perturbatione terrae ipsum Ditem patrem territum pro-
silire et exclamare quodam modo facit:

ἔδδεισεν δ' ὑπένερθεν ἄναξ ἐνέρων Ἀιδωνεύς·
δείσας δ' ἐκ θρόνου ἆλτο καὶ ἴαχε, μή οἱ ἔνερθεν
γαῖαν ἀναρρήξειε Ποσειδάων ἐνοσίχθων,
οἰκία δὲ θνητοῖσι καὶ ἀθανάτοισι φανείη
σμερδαλέ', εὐρώεντα, τάτε στυγέουσι θεοί περ.

6 Il. A 403 || **7** Verg. Aen. 10. 565 | ib. 12. 346 || **9** Il. K 374 || **11** Il. Υ 234 || **13** Verg. Aen. 1. 27 || **22** Il. Υ 61

[**NPT RFA**] **4** ministram] minis **N** || **5** sei **F** || **6** aegeon *codd.* || **9** delon **T**, dolo **RFA** || **10** paradis **N** || **11** ganimeden **NTA**, ganimedem *cett.* | iunonis] iovis **F'** | paellicem **P**, pellicem **T** || **13** diis *codd.* | ΘΕΟΠΡΕΠΩC **P**, ΘΕΩΝΡΕΠΑC **N**, *om.* **T**, ΘΕΟΠΡΠΟC **R**, ΘΕΟΠΡΕΠΟC **F**, ΘΕΟΝΡΕΠΟC **A**, *dein add.* decorum **NTRFA** | tantum **P'A** || **14** cuius **P** || **18** loci inde] iocunde **NPT** || **19** spiritui **N**, *dein* ex *om.* **N** || **22** ΑΙΔΩΝΕΥ **NP** || **23** ἐκ] ΕΡ **P** | ΕΠΕΡΘΕΝ **N**, ὑπερθε *Homerus* || **24** ΓΑΓΑΝ **N** | ΠΟCΙΔΑΜΝΕΝΟΧΘΟΝ **N**, ΠΟCΕΙΔΑΜΝΟΧΘΩΝ **P** || **25** καὶ ἀθανάτοισι *om.* **N** | ΑΝΑΤΟΙCΙ **P** | ΦΑΕΙΝΕ **N**, ΦΑΕΙΝΗ **P** || **26** τάτε] ΤΕ **P** | ΤΟΙ **N**, ΘΟΙ **P**

14 hoc Maro non narrationis sed parabolae loco posuit ut aliud esse videretur:

non secus ac siqua penitus vi terra dehiscens
infernas reseret sedes et regna recludat
pallida, dis invisa, superque immane barathrum
cernatur, trepident immisso lumine Manes.

hoc quoque dissimulando subripuit; nam cum ille dixisset deos sine labore vivere, ϑεοὶ ῥεῖα ζώοντες, hoc idem dixit occultissime:

di Iovis in tectis casum miserantur inanem
amborum et tantos mortalibus esse labores,

quibus ipsi scilicet carent.

17 Quid Vergilio contulerit Homerus hinc maxime liquet quod, ubi rerum necessitas exegit a Marone dispositionem inchoandi belli, quam non habuit Homerus – quippe qui Achillis iram exordium sibi fecerit, quae decimo demum belli anno contigit – laboravit ad rei novae partum.
2 cervum fortuito saucium fecit causam tumultus. sed ubi vidit hoc leve nimisque puerile, dolorem auxit agrestium, ut impetus eorum sufficeret ad bellum. sed nec servos Latini, et maxime stabulo regio curantes atque ideo quid foederis cum Troianis Latinus icerit ex muneribus equorum et currus iugalis non ignorantes, bellum generis do-
3 mini oportebat inferre. quid igitur? deorum maxima deducitur e caelo, et maxima Furiarum de Tartaris adsciscitur, sparguntur angues velut in scaena parturientes furorem, regina non solum de penetralibus reverentiae

3 Verg. Aen. 8. 243 || 8 Il. Z 138 || 10 Aen. 10. 758 || 18 ib. 7. 479 || 22 ib. 7. 260 || 24 ib. 7. 286. 620 || 26 Verg. Aen. 7. 322. 511 || 27 ib. 7. 346. 376

[NPT RFA] 5 baratrum PTRA || 6 trepidenti N, trepidant PTR' || 8 *Graeca om.* T, *habent cett.* | PEIΛ P, PEI A | ZOONTEC N, ZONTEC R, ZΩNTEC A || 16 decimo demum] decimum R || 20 ut] aut N || 22 foederis] federis NP, sedens A' | icerit *vulg.*, iecerit *codd.* || 23 iugalibus N | dominio F || 25 e] et NT *et* P *ni fallor, om.* A | adsiscitur P || 26 velut *bis scriptum in* F | parturientis F || 27 penetrabilibus NR

matronalis educitur, sed et per urbem mediam cogitur
facere discursus; nec hoc contenta silvas petit accitis reli-
quis matribus in societatem furoris, bacchatur chorus
quondam pudicus et orgia insana celebrantur. quid plura? 4
maluissem Maronem et in hac parte apud auctorem suum
vel apud quemlibet Graecorum alium quod sequeretur
habuisse. alium non frustra dixi, quia non de unius race-
mis vindemiam sibi fecit, sed bene in rem suam vertit
quidquid ubicumque invenit imitandum; adeo ut de Argo-
nauticorum quarto, quorum scriptor est Apollonius, li-
brum Aeneidos suae quartum totum paene formaverit, ad
Didonem vel Aenean amatoriam incontinentiam Medeae
circa Iasonem transferendo. quod ita elegantius auctore 5
digessit, ut fabula lascivientis Didonis, quam falsam novit
universitas, per tot tamen saecula speciem veritatis obti-
neat et ita pro vero per ora omnium volitet, ut pictores fic-
toresque et qui figmentis liciorum contextas imitantur
effigies, hac materia vel maxime in effigiandis simulacris
tamquam unico argumento decoris utantur, nec minus
histrionum perpetuis et gestibus et cantibus celebretur.
tantum valuit pulchritudo narrandi ut omnes Phoenissae 6
castitatis conscii, nec ignari manum sibi iniecisse reginam,
ne pateretur damnum pudoris, coniveant tamen fabulae,
et intra conscientiam veri fidem prementes malint pro
vero celebrari quod pectoribus humanis dulcedo fingentis
infudit. videamus utrum attigerit et Pindarum, quem 7
Flaccus imitationi inaccessum fatetur. et minuta quidem
atque rorantia quae inde subtraxit relinquo, unum vero
locum quem temptavit ex integro paene transcribere, volo
communicare vobiscum quia dignus est ut eum velimus
altius intueri. cum Pindari carmen quod de natura atque 8

26 Hor. carm. 4. 2, 1; cum toto hoc. loco cf. Gell. N. A. 17, 10

[NPT RFA] 1 cogetur *ut vid.* P || 3 bachatur P, baccatur A || 9 argolicorum P || 10 appollonius T, apollinius A || 12 incontinentiam *vulg.* continentiam *codd.* || 18 effigiandis *Pontanus*, effigiendis PR′, efficiendis *cett.* || 21 faenissae P, phaenissae RA || 23 conibeant NPRFA || 24 prementes *Arnoldus Vesaliensis*, frementes *codd.* || 29 pene trascribere N, penetrans scribere A || 30 comunicare P

flagrantia montis Aetnae compositum est aemulari vellet, eius modi sententias et verba molitus est ut Pindaro quoque ipso, qui nimis opima et pingui facundia existimatus est, insolentior hoc quidem in loco tumidiorque sit. atque uti vosmet ipsos eius quod dico arbitros faciam, carmen Pindari quod est super monte Aetna, quantulum mihi est memoriae, dicam.

9 τᾶς ἐρεύγονται μὲν ἀπλά-
τoυ πυρὸς ἁγνόταται
ἐκ μυχῶν παγαί· ποταμοὶ
δ' ἁμέραισι μὲν προχέοντι ῥόον καπνοῦ
αἴθων'· ἀλλ' ἐν ὄρφναισι πέτρας
φοίνισσα κυλινδομένα φλὸξ ἐς βαθεῖ-
αν φέρει πόντου πλάκα σὺν πατάγῳ.
κεῖνο δ' Ἁφαίστοιο κρουνοὺς ἑρπετὸν
δεινοτάτους ἀναπέμ-
πει, τέρας μὲν θαυμάσιον προσιδέ-
σθαι, θαῦμα δὲ καὶ παρεόν-
των ἀκοῦσαι.

10 audite nunc Vergilii versus ut inchoasse eum verius quam perfecisse dicatis:

portus ab accessu ventorum immotus et ingens
ipse: sed horrificis iuxta tonat Aetna ruinis,
interdumque atram prorumpit ad aethera nubem,
turbine fumantem piceo et candente favilla,
attollitque globos flammarum et sidera lambit.
interdum scopulos avulsaque viscera montis
erigit eructans, liquefactaque saxa sub auras
cum gemitu glomerat, fundoque exaestuat imo.

8 Pind. Pyth. 1. 40 || 22 Verg. Aen. 3. 570

[NPT RFA] 1 ethnae P, aethnae RF, et ne A || 6 montem P' | ethna P, aethna RF, etna A || 10 MOCON *corr.* MYCON N, MYXON P | POTAMOI NP || 12 AIΘON AΛEN NP | πέτρας *suppl. ex Pind.*, *om.* NP || 14 πόντου] NONTOIY N | PΛAKC N, PΛAK P || 15 KΠOYNOYC NP || 16 ANΠEMΠEI NP || 17 MEM N, ME P || 18 TAYMA N || 19 AKOICAI NP || 20 quam — dicatis *om.* N || 22 portus T, pontus *cett.* || 23 ethna PR, aethna F

in principio Pindarus veritati obsecutus dixit, quod res 11
erat quodque illic oculis deprehenditur, interdiu fumare Aetnam, noctu flammigare. Vergilius autem dum in strepitu sonituque verborum conquirendo laborat, utrumque tempus nulla discretione facta confundit. atque 12
ille Graecus quidem fontes imitus ignis eructare et fluere amnes fumi et flammarum fulva et tortuosa volumina in plagas maris ferre, quasi quosdam igneos angues, luculente dixit. at hic vester atram nubem turbine piceo et favilla fumante ῥόον καπνοῦ αἴθωνα interpretari volens crasse et immodice congessit, globos quoque flammarum, quod ille κρουνούς dixerat, duriter posuit et ἀκύρως. hoc 13
vero vel inenarrabile est, quod nubem atram fumare dixit turbine piceo et favilla candente. non enim fumare solent neque atra esse quae sunt candentia, nisi forte candenti dixit pervulgate et improprie pro ferventi, non pro relucenti; nam candens scilicet a candore dictum, non a calore. quod autem scopulos eructari et erigi eosdemque 14
ipsos statim liquefieri et gemere atque glomerari sub auras dixit, hoc nec a Pindaro scriptum nec umquam fando auditum, et omnium quae monstra dicuntur monstruosissimum est.

Postremo Graiae linguae quam se libenter addixerit 15
de crebris quae usurpat vocabulis aestimate:

. . . dius Vlixes,
. . . spelaea ferarum,

25 Verg. Aen. 2. 261. 762 || 26 eclog. 10. 52

[NPT RFA] 3 etnam NA, ethnam PR | flamigare F || 4 laborauit P || 6 Graecus *Lips.*, Graecos *codd.* | quidem *om.* P′, *ante* Graecos *collocat* T | imitus *Lips.* (*ad Gell.* 17. 10, 13), imitatus *codd.* | eructuare P || 8 quasi *om.* R′ | angues *vulg.*, amnes *codd.* || 10 *Graeca om.* T | ῥόον *vulg.*, POYN NPF, POIN RA | AITONA N, MΘΩNA A || 11 quoque] enim T | flammarum] ferarum P || 12 et ἀκύρως] ETAKYPΩC NP, *om.* T, ETAKYPOC *cett.* || 14 cadente A | infumare P || 16 dixit *om.* P || 19 issos N || 23 se *om.* P′ || 25 dius Ulixes *om.* T | diu NP, dirus A | ulixis NPRFA || 26 spolea NP

. . . daedala . . . tecta,
. . . Rhodopeiae arces,
altaque Panchaea,
atque Getae atque Hebrus et Actias Orithyia,

et:

16 Thyas ubi audito stimulant trieterica Baccho
orgia nocturnusque vocat clamore Cithaeron,

et:

non tibi Tyndaridis facies invisa Lacaenae,

et:

ferte simul Faunique pedem Dryadesque puellae,

et:

hinc atque hinc glomerantur Oreades, . . .

et:

pars pedibus plaudunt choreas, . . .

et:

17 . . . Milesia vellera nymphae
carpebant hyali saturo fucata colore
Drymoque Xanthoque Ligeaque Phyllodoceque
Nisaee Spioque Thaliaque Cymodoceque

et:

Alcandrumque Haliumque Noemonaque Prytaninque

et:

Amphion Dircaeus in Actaeo Aracintho,

1 Georg. 4. 179 || 2 ib. 4. 461 || 6 Aen. 4. 302 || 9 ib. 2. 601 || 11 Georg. 1. 11 || 13 Aen. 1. 500 || 15 ib. 6. 644 || 17 Georg. 4. 334 || 22 Aen. 9. 767 || 24 eclog. 2. 24

[NPTRFA] 2 rodopiae NP, rodopeiae RFA || 3 pancea NPRF' pangea T || 4 gethae NPRFA | Actias *vulg.*, accia NP, accias *cett.* | Orithyia *vulg.*, sorithia NP, orithia TA, orithra R, orithya F || 6 et thias NP, et pthias T, et tyas R', ethias A | aubi P' | stimulat NPRFA | trieteriat N, tria eterica R, triet terica A | bacho P, bacco A || 7 citheron PT, cytheron RFA || 9 tindaridis PTFA || 15 choreos NP, coreas T'R' || 17 nimphae NPFA || 18 satyro NRFA, satiro P || 19 *ante* Drymoque *addunt* et NPRFA | drimoque A | xantoque PTR | liceaque TRF, liceatque A | phyllodoceque *varie conturbant codd.* || 20 *versum om.* T | nisaeque NP, nise R | espioque NPR, spicioque A' | et aliaque N, ethaliaque PRFA || 22 aliumque RFA | nemonaque RFA | perithoumque T, pyrtaninque A || 24 amphidion NP | dircheus NtR FA, dirceus PT' | arachintho NP, aracyntho A

et:

senior Glauci chorus Inousque Palaemon.

versus est Parthenii quo grammatico in Graecis Vergilius 18
usus est:

Γλαύκῳ καὶ Νηρῆι καὶ Ἰνώῳ Μελικέρτῃ,

hic ait,

Glauco et Panopeae et Inoo Melicertae.

et:

Tritonesque citi, . . .

et:

. . . immania cete.

adeo autem et declinationibus Graecis delectatur ut 19
Mnesthea dixerit pro Mnestheum, sicut ipse alibi:

. . . nec fratre Mnestheo,

et pro Orpheo dicere maluerit Orphi Graece declinando, ut:

Orphi Calliopea, Lino formosus Apollo,

et:

vidimus o cives Diomeden, . . .

ut talium nominum accusativus Graecus est in en desinens. nam siquis eum putat Latine dixisse Diomedem,
sanitas metri in versu desiderabitur. denique omnia car- 20
mina sua Graece maluit inscribere Bucolica Georgica Aeneis, cuius nominis figuratio a regula Latinitatis aliena est.

Sed de his hactenus, quorum plura omnibus, ali- 18
qua non nullis Romanorum nota sunt. ad illa venio quae

2 Aen. 5. 823 || 5 Meinekii Anal. Alexandr. p. 285 || 7 Georg. 1. 437 || 9 Aen. 5. 824 || 11 ib. 822 || 14 ib. 10. 129 || 17 eclog. 4. 57 || 19 Aen. 11. 243

[NPT RFA] 2 palemon PTRFA || 3 quo — 4 est *om. in rasura* P || 5 ΤΑΛΙΚΩ NP | ΝΗΡΕΕΙ NP | ΜΕΛΙΚΕΡΙΝ NP || 11 caete P || 13 dixerit prompnestheum R || 19 diomedem FA || 20 est in *om.* A | en P, em *cett.* || 21 eum *om.* P' | diomeden NT *perversissime* || 24 figuratio] significatio P || 27 ad illa — *p. 320, 2* sunt *om.* A

de Graecarum litterarum penetralibus eruta nullis co-
gnita sunt, nisi qui Graecam doctrinam diligenter hau-
serunt. fuit enim hic poeta ut scrupulose et anxie, ita dissi-
mulanter et quasi clanculo doctus, ut multa transtulerit
2 quae unde translata sint difficile sit cognitu. in exordio
Georgicorum posuit hos versus:

Liber et alma Ceres, vestro si munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutavit arista,
poculaque inventis Acheloia miscuit uvis.

3 nihil in his versibus grammaticorum cohors discipulis
suis amplius tradidit nisi illud opera Cereris effectum, ut
homines ab antiquo victu desisterent et frumento pro
glandibus uterentur; Liberum vero vitis repertorem
praestitisse humano potui vinum cui aqua admisceretur.
cur autem Acheloum amnem potissimum Vergilius cum
aquam vellet intellegi nominarit, nemo vel quaerit vel
4 omnino subesse aliquid eruditius suspicatur. nos id altius
scrutati animadvertimus doctum poetam antiquissimo-
rum Graecorum more sicut docebit auctoritas elocutum,
apud quos proprie in aquae significationem ponebatur
Achelous. neque id frustra. nam causa quoque eius rei
cum cura relata est. sed priusquam causam propono, illud
antiquo poeta teste monstrabo, hunc morem loquendi
pervagatum fuisse, ut Acheloum pro quavis aqua dicerent.
5 Aristophanes vetus comicus in comoedia Cocalo sic ait:

ἤμουν ἄγριον
βάρος – ἤγειρεν γάρ τοί μ' οἶνος –
οὐ μίξας πῶμ' Ἀχελῴῳ.

7 Verg. Georg. 1. 7 || 26 fr. 351, p. 485 Kock.

[NPT RFA] 2 quid gregam N || 4 quasi *om.* P || 9 invitis P' || 11 tradit NTR || 16 nominaret F', nominari A || 17 eruditios N, eruditionis PT || 21 neque id] nequid A | causa *om.* R' || 22 proponam P *non male* || 25 Cocalo *vulg.*, *om.* T, cotalo *cett.* || 26 EMOYN N || 27 γάρ] ΤΑΡ NP || 28 ΜΕΙΖΑC NP | ΠΟΜ N, ΠΟΜΑ P | οὐ *πόμα μίξας* *Jan.*

gravabar, inquit, vino cui aqua non fuisset admixta, id
est mero. cur autem sic loqui soliti sint Ephorus notissi- 6
mus scriptor Historiarum libro secundo ostendit his ver-
bis: τοῖς μὲν οὖν ἄλλοις ποταμοῖς οἱ πλησιόχωροι μόνοι
θύουσιν, τὸν δὲ Ἀχελῷον μόνον πάντας ἀνθρώπους συμ-
βέβηκεν τιμᾶν [οὐ τοῖς κοινοῖς ὀνόμασιν ἀντὶ τῶν ἰδίων]
τοῦ Ἀχελῴου τὴν ἰδίαν ἐπωνυμίαν ἐπὶ τὸ κοινὸν μεταφέ-
ροντας. τὸ μὲν γὰρ ὕδωρ ὅλως, ὅπερ ἐστὶν κοινὸν ὄνομα, 7
ἀπὸ τῆς ἰδίας ἐκείνου προσηγορίας Ἀχελῷον καλοῦμεν,
τῶν δὲ ἄλλων ὀνομάτων τὰ κοινὰ πολλάκις ἀντὶ τῶν
ἰδίων ὀνομάζομεν, τοὺς μὲν Ἀθηναίους Ἕλληνας, τοὺς δὲ
Λακεδαιμονίους Πελοποννησίους ἀποκαλοῦντες. τούτου δὲ
τοῦ ἀπορήματος οὐδὲν ἔχομεν αἰτιώτερον εἰπεῖν ἢ τοὺς
ἐκ Δωδώνης χρησμούς. σχεδὸν γὰρ ἐν ἅπασιν αὐτοῖς προ- 8
στάττειν ὁ θεὸς εἴωθεν Ἀχελῴῳ θύειν, ὥστε πολλοὶ νομί-
ζοντες οὐ τὸν ποταμὸν τὸν διὰ τῆς Ἀκαρνανίας ῥέοντα
ἀλλὰ τὸ σύνολον ὕδωρ Ἀχελῷον ὑπὸ τοῦ χρησμοῦ κα-
λεῖσθαι, μιμοῦνται τὰς τοῦ θεοῦ προσηγορίας. σημεῖον δὲ
ὅτι πρὸς τὸ θεῖον ἀναφέροντες οὕτω λέγειν εἰώθαμεν. μά-
λιστα γὰρ τὸ ὕδωρ Ἀχελῷον προσαγορεύομεν ἐν τοῖς
ὅρκοις καὶ ἐν ταῖς εὐχαῖς καὶ ἐν ταῖς θυσίαις, ἅπερ πάντα
περὶ τοὺς θεούς. potestne lucidius ostendi Acheloum a 9
Graecis veteribus pro quacumque aqua dici solitum? unde
doctissime Vergilius ait vinum Acheloo Liberum patrem

2 FG Hist 70 fr. 20

[**NPT RFA**] **1.2** id est] idem **A** | liqui **P'** || **3** *de Graecis videndus Schneidewinus, Zeitschr. f. d. Alterthumswiss. 1843 p. 469 seqq.* || **4** ΠΟΤΟΜΟΙϹ **NP**, *dein* ΤΟΥϹ ΜΕΝ ΟΥΗ ΑΛΛΟΥϹ ΠΟΤΑΜΟΙϹ *repetunt* **NP** | ΠΛΗϹΙΟΧΟΡΟΙ **N** | ΜΕΝΟΙ **N** || **5** ΘΙΟΥϹΙΝ **N**, ΘΥΥϹΙΝ **P'** | ΑΝΘΡΩΝΟΥϹ **N** | ΕΥΜΒΕΒΗΚΕΝ **N**, ΟΥΜΒΕΒΗΚΕΝ **P** || **6** οὐ – ἰδίων *exulare jubet Marx., Ephori fragm. p. 122, lacunam post* ἰδίων *statuit Jacoby* | τῶν] ΖΩΝ **P** || **7** ΑΧΕΛΩΘΥ **P** | ΕΠΩΝΥΜΙΑ **NP** | ΜΕΘΑΦΕΡΟΝΤΑϹ **NP** || **8** ΟΛΟϹ **P** | ΩΠΕΡ **NP** | ὄνομα] ΟΜΑ **NP** || **9** ΠΡΟϹΗΤΟΡΙΑϹ **NP** || **12** ΠΕΛΟΠΟ̄ΝΝΕϹΙΟΥϹ **NP** || **13** αἰτιώτερον *scripsi*, ΑΙΤΙΩΤΑΤΟΝ *codd.* || **14** ΧΕΔΟΝ **P** | ΑΥΤΟΥϹ **NP** | ΠΡΟϹΤΑΤΕΙΝ **NP** || **15** ΕΙΜΘΕΝ **N** || **17** ΛΛΑ **NP** | ΥΔΟΡ **N** | ΚΑΛΕΙϹΕΑ **NP** || **18** ϹΕΜΕΙΟΝ **N** || **19** ΗΡΟϹ **NP** || **20** Ἀχελῷον – **21** ὅρ- *in* ὅρκοις *om.* **N** || **23** vetustissimis **P** || **24** uinum *om.* **R'**

miscuisse. ad quam rem etsi satis testium est, cum Aristo-
phanis comici et Ephori historici verba prodiderimus, ta-
men ultra progrediemur. Didymus enim, grammaticorum
omnium facile eruditissimus, posita causa quam superius
10 Ephorus dixit, alteram quoque adiecit his verbis: ἄμεινον
δὲ ἐκεῖνο λέγειν ὅτι διὰ τὸ πάντων τῶν ποταμῶν πρεσβύ-
τατον εἶναι Ἀχελῷον τιμὴν ἀπονέμοντας αὐτῷ τοὺς ἀν-
θρώπους πάντα ἁπλῶς τὰ νάματα τῷ ἐκείνου ὀνόματι
προσαγορεύειν. ὁ γοῦν Ἀγησίλαος διὰ τῆς πρώτης ἱστο-
ρίας δεδήλωκεν ὅτι Ἀχελῷος πάντων τῶν ποταμῶν πρεσ-
βύτατος. ἔφη γάρ· Ὠκεανὸς δὲ γαμεῖ Τηθὺν ἑαυτοῦ ἀδελ-
φήν, τῶν δὲ γίνονται τρισχίλιοι ποταμοί, Ἀχελῷος δὲ
11 αὐτῶν πρεσβύτατος καὶ τετίμηται μάλιστα. licet abunde
ista sufficiant ad probationem moris antiqui, quo ita
loquendi usus fuit ut Achelous commune omnis aquae
nomen haberetur, tamen his quoque etiam Euripidis
nobilissimi tragoediarum scriptoris addetur auctoritas,
quam idem Didymus grammaticus in his libris quos
12 τραγῳδουμένης λέξεως scripsit posuit his verbis: Ἀχελῷον
πᾶν ὕδωρ Εὐριπίδης φησὶν ἐν Ὑψιπύλῃ. λέγων γὰρ περὶ
ὕδατος ὄντος σφόδρα πόρρω τῆς Ἀκαρνανίας, ἐν ᾗ ἐστιν
ὁ ποταμὸς Ἀχελῷος, φησίν

δείξω μὲν Ἀργείοισιν Ἀχελῴου ῥόον.

13 Sunt in libro septimo illi versus quibus Hernici populi et eorum nobilissima, ut tunc erat, civitas Anagnia enumerantur:

9 F. Gr. Hist. 2 F 1 || 23 Andr. 167; cf. fr. 753 Nauck²

[**NPT RFA**] 2 historia **A** || 3 didimus **NPRFA** || 6 ΠΟΤΑΜΟΝ **N** | ΤΙΡΕCΒΥΤΑΤΟΝ **NP** || 7 ΤΙΜΕΝ **N** | ΑΥΤΟ **N** | ΤΟΙC ΑΝΠΡΩΠΟΥC **NP** || 8 τῷ] ΤΟ **N** || 9 ΑΓΕCΙΛΑΟC **N**, Ἀκουσίλαος *vulg., sed potius credo Macrobium erravisse* | ΠΡΩΤΕC **NP** || 10 ΔΕΔΗΩΚΕΝ **NP** | ΠΑΝΤΑΝ **N** | ΒΡΕCΒΥΤΑΤΟC **NP** || 11 ΓΑΩΕΙ **NP** | ΘΗΤΥΝ **NP** | ΕΑΙΤΟΥ **NP** || 12 ΤΡΙCΧΕΙΛΙΟΙ **NP** || 13 ΜΑΛΙCΓΑ **P** || 16 erupidis **A** || 17 scripturis **A** || 18 didimus **NPRA** || 19 τραγ. λέξ. *om.* **T**, *habent cett.* || 20 ὕδωρ] ΔΩΡ **N** | ΛΕΓΟΝ **N** || 21 ΠΟΡΡΟ **P'** | ΤΗΟC **NP** | ᾗ] Ε **N** || 24 ille **F** || 25 nobilissimi *codd., em. vulg.* | anagni enumerantur **NPT**, anagnie numerantur **FA**

. . . quos dives Anagnia pascit
quos, Amasene pater. non illis omnibus arma
nec clipei currusve sonant, pars maxima glandis
liventis plumbi spargit, pars spicula gestat
bina manu fulvosque lupi de pelle galeros
tegmen habent capiti, vestigia nuda sinistri
instituere pedis, crudus tegit altera pero.

hunc morem in Italia fuisse ut uno pede calceato, altero 14
nudo iretur ad bellum, nusquam adhuc quod sciam repperi;
sed eam Graecorum non nullis consuetudinem fuisse lo-
cupleti auctore iam palam faciam. in qua quidem re mirari 15
est poetae huius occultissimam diligentiam. qui cum
legisset Hernicos (quorum est Anagnia) a Pelasgis oriun-
dos, appellatosque ita a quodam Pelasgo duce suo, qui
Hernicus nominabatur, morem quem de Aetolia legerat
Hernicis adsignavit, qui sunt vetus colonia Pelasgorum.
et Hernicum quidem hominem Pelasgum ducem Herni- 16
cis fuisse Iulius Hyginus in libro secundo urbium non
paucis verbis probat. morem vero Aetolis fuisse uno tan-
tum modo pede calceato in bellum ire ostendit clarissi-
mus scriptor Euripides tragicus, in cuius tragoedia quae
Meleager inscribitur nuntius inducitur describens quo
quisque habitu fuerit ex ducibus qui ad aprum capien-
dum convenerant. in eo hi versus sunt: 17

Τελαμὼν δὲ χρυσοῦν αἰετὸν πέλτης ἔπι
πρόβλημα θηρός, βότρυσι δ' ἔστεψεν κάρα,
Σαλαμῖνα κοσμῶν πατρίδα τὴν εὐάμπελον.
Κύπριδος δὲ μίσημ' Ἀρκὰς Ἀταλάντη κύνας
καὶ τόξ' ἔχουσα, πελέκεως δὲ δίστομον

1 Verg. Aen. 7. 684 || 18 fr. 8 Peter || 25 fr. 530

[**NPT RFA**] **1** dives] diversa **NR'FA** | nagnia **NA** || **9** adhuc *om.* **P'** || **12** dilegentiam **P'** || **13** pelagis **N** | oriudos **P'** || **14** ita *om.* **R'** | quodam *om.* **P'**, *post* pelasgo *collocat* **R** || **15** marem **N** | aetholia **P** || **16** colinia **P'** | pelascum **N** || **18** yginus **NPFA**, iginus **R** || **19** aetholis **NPF**, hectoris **R**, etholis **A** || **21** eurypides **FA** || **23** habitu] | habens **A** | caprum **P** || **25** ΑΕΤΟΝ ΠΕΑΤΗC **NP** || **26** ΤΕΡΟC **N**, ΘΕΡΟC **P'** || **27** ΚΟCΜΟΝ **N** | ΕΥΑΜΠΕΛΩΝ **N** || **28** ΚΑΥΠΡΙΔΟC **NP** | ΜΙCΗΜΑ **NP**

γένυν ἔπαλλ' Ἀγκαῖος· οἱ δὲ Θεστίου
παῖδες τὸ λαιὸν ἴχνος ἀνάρβυλοι ποδός,
τὸ δ' ἐν πεδίλοις, ὡς ἐλαφρίζον γόνυ
ἔχοιεν, ὃς δὴ πᾶσιν Αἰτωλοῖς νόμος.

18 animadvertitis diligentissime verba Euripidis a Marone servata? ait enim ille:

τὸ λαιὸν ἴχνος ἀνάρβυλοι ποδός,

et eundem pedem nudum Vergilius quoque dixit:

vestigia nuda sinistri
instituere pedis.

19 in qua quidem re quo vobis studium nostrorum magis comprobetur, non reticebimus rem paucissimis notam, reprehensum Euripiden ab Aristotele, qui ignorantiam istud Euripidis fuisse contendit, Aetolos enim non laevum pedem nudum habere sed dextrum. quod ne adfirmem potius quam probem, ipsa Aristotelis verba ponam ex libro quem de poetis secundum scripsit, in quo de Euri-
20 pide loquens sic ait: τοὺς δὲ Θεστίου κόρους τὸν μὲν ἀριστερὸν πόδα φησὶν Εὐριπίδης ἐλθεῖν ἔχοντας ἀνυπόδετον· λέγει γοῦν ὅτι

τὸ λαιὸν ἴχνος ἦσαν ἀνάρβυλοι ποδός,
τὸ δ' ἐν πεδίλοις, ὡς ἐλαφρίζον γόνυ
ἔχοιεν,

17 fr. 74, tertio edente V. Rose

[NPT RFA] 1 ΓΕΝΙΝ N | ἀνέπαλλ' *Schrader. observ. I. p. 15, non male* | Ἀγκαῖος *Schneidewin*, ΑΚΤΑΙΟC NP | ΘΗCΤΙΟΥ N || 3 τό] ΤΟΝ NP | ΠΕΛΕΙΛΩΙC N, ΠΕΔΕΙΛΟΙC P || 4 ΝΟΜΟΙC NP || 5 uripidis N, eurypidis F || 7 *Graeca habent* NPFA, *om.* T, *praeter* ΤΟΛΑΙΟΝΙ *om.* R | λαιόν] ΜΟΝ A | ἴχνος] ΙΧΝΟC N, ΙΧ*ΝΟC P, I *cett. omissis* R | ἀνάρβυλοι *vulg.*, ΑΠΑΡΒΥΛΟΙ NP, ΑΠΑΡΒΙΛΟΥ F, ΑΠΑΒΙΛΟΙ A || 12 cum probetur A || 13 euripidem PTRA, eurypidem F || 14 eurypidis FA | aetolos *varie corruptum in codd.* || 15 habere nudum *vulgo, nescio unde* || 17 secundum scripsit *Eyss. bene*, secundo subscripsit NPT, secundo supra scripsit RFA || 18 ΤΩΙC N | ΘΕCΤΥΟΙ ΚΘΡΕΥC NP || 19 ΕΥΡΙΠΙΔΕC N | ΑΝΙΠΟΔΕΤΟΝ NP || 20 ΤΟΥΝ ΟΤΙ N, *om.* P, λέγει – ὅτι *delet Eyss.* || 21 ΑΝΑΡΕΛΑΟΙ N, ΑΡΕΥΛΑΟΙ P || 22 ΠΕΔΕΙΛΟΙC NP | ΓΟΝΙ NP || 23 ΕΧΟΓΕΝ N

ὡς δὴ πᾶν τοὐναντίον ἔθος τοῖς Αἰτωλοῖς. τὸν μὲν γὰρ
ἀριστερὸν ὑποδέδενται, τὸν δὲ δεξιὸν ἀνυποδετοῦσιν· δεῖ
γὰρ οἶμαι τὸν ἡγούμενον ἔχειν ἐλαφρόν, ἀλλ' οὐ τὸν
ἐμμένοντα. cum haec ita sint, videtis tamen Vergilium 21
Euripide auctore quam Aristotele uti maluisse, nam ut
haec ignoraverit vir tam anxie doctus minime crediderim.
iure autem praetulit Euripiden: est enim ingens ei cum
Graecarum tragoediarum scriptoribus familiaritas, quod
vel ex praecedentibus licet vel ex his quae mox dicentur
opinari.

In libro quarto in describenda Elissae morte ait quod 19
ei crinis abscisus esset his versibus:

nondum illi flavum Proserpina vertice crinem
abstulerat Stygioque caput damnaverat Orco.

deinde Iris a Iunone missa abscidit ei crinem et ad Or-
cum refert. hanc Vergilius non de nihilo fabulam fingit, 2
sicut vir alias doctissimus Cornutus existimat, qui adno-
tationem eius modi adposuit his versibus: *unde haec histo-
ria ut crinis auferendus sit morientibus, ignoratur: sed ad-
suevit poetico more aliqua fingere ut de aureo ramo.* haec
Cornutus. sed me pudet quod tantus vir, Graecarum 3
etiam doctissimus litterarum, ignoravit Euripidis nobi-
lissimam fabulam Alcestim. in hac enim fabula in scae- 4
nam Orcus inducitur gladium gestans quo crinem absci-
dat Alcestidis et sic loquitur:

ἡ δ' οὖν γυνὴ κάτεισιν εἰς Ἅιδου δόμους.
στείχω δ' ἐπ' αὐτὴν ὡς κατάρξωμαι ξίφει,

13 Verg. Aen. 4. 698 || **26** Eurip. Alcest. 73

[NPT RFA] **1** δή] ΔΕ **N** | ΕΕΟC **NP** | ΑΙΤΟΛΩΙC **NP** || **2** ΙΠΟΔΕΔΕΝΤΑΙ **N**, *dein* ΤΟΛΩΙC ΤΟΝΜΕΝΓΑΡΑΡΙCΤΕ-ΡΟΝ Υ ΠΟΔΕΔΕΝΤΟΙ *inepte repetita in* **N** || **2–3** ΔΕΙ ΤΑΡ **NP** || **3** ΟΥΜΑΙ **N** || **5** aristotile **R**, aristotelem **A** || **7** euripidem **TRA** || **14** stigioque **NPRA** || **15** deinde — **16** refert *om.* **P** || **17** vir alias] veralias **N**, vel alias **T**, iurelius **A** | adnotitiam **A'** || **18** eiusmodo **P'** | *post* versibus *add.* verba cornuti **N**P^{m}**TRFA** | haec **A**, hac *cett.* || **19** auferundus **R** | moribus **N** | atsevit **N** || **20** fingerere **N** || **21** tantus] quantus **N** || **22** etiam *om.* **NP** | euripidi **A** || **24** horcus **N** || **25** abscidet **A** || **26** εἰς] ΕΙΟ **NP** || **27** CΤΙΧΩ ΔΕΓΙ **NP**

ἱερὸς γὰρ οὗτος τῷ κατὰ χθονὸς θεῷ
ὅτῳ τόδ' ἔγχος κρατὸς ἁγνίσῃ τρίχα.

5 proditum est ut opinor quem secutus Vergilius fabulam
abscidendi crinis induxerit, ἁγνίσαι autem Graeci dicunt
dis consecrare unde poeta vester ait ex Iridis persona,

. . . hunc ego Diti
sacrum iussa fero teque isto corpore solvo.

6 Nunc quia pleraque omnia quae supra dixi instructa
auctoritate tragicorum probavi, id quoque quod a So-
7 phocle tractum est adnotabo. in libro enim quarto Ver-
gilius Elissam facit, postquam ab Aenea relinquitur, velut
ad sacricolarum sagarumque carmina et devotiones con-
fugientem et inter cetera ait sedandi amoris gratia herbas
8 quaesitas quae aeneis falcibus secarentur. haec res nonne
quaestione digna est, unde Vergilio aeneae falces in men-
tem venerint? ponam itaque Vergilianos versus mox et
inde Sophoclis quos Maro aemulatus est.

9 falcibus et messae ad lunam quaeruntur aenis
pubentes herbae nigri cum lacte veneni.

Sophoclis autem tragoedia id de quo quaerimus etiam
titulo praefert: inscribitur enim Ῥιζοτόμοι. in qua Me-
deam describit maleficas herbas secantem, sed aversam,
ne vi noxii odoris ipsa interficeretur, et sucum quidem
herbarum in cados aeneos refundentem, ipsas autem her-
10 bas aeneis falcibus exsecantem. Sophoclis versus hi sunt:

6 Verg. Aen. 4. 702 || 18 ib. 4. 513

[NPTRFA] 1 κατὰ χθονός] ΚΑΤΑΡΞΩΜΑΙΤΑΧΘΟΝΟC N || 2 ἔγχος] ΕΟΕΤΧΟC N, ΕΤΧΟC P || 3 opinar P' | stabulam N || 4 crinis *om.* A | ΑΓΝΙCΑΙΑ NP, *om.* T, *recte cett.* | Graeci *codd.*, Graece *vulg. sine causa* || 5 unde] ut de N || 9 sophoce NP, sophode R, sophoche F || 13 fugientem R || 15 virgilius P' || 16 venerit N | et inde] exinde *Eyss.* || 17 sophidis A' || 18 limam P | aeneis F || 20 sophocli NFa, sophochi P, sophodis R, sophoi A' | querimur N || 21 Ῥιζοτόμοι *vulg.*, ΠΙΖΟΤΟΜΟΙ P, *om.* T, pizotomoi *cett.* || 22 sed] se R | adversam RF

ἤδ' ἐξοπίσω χερὸς ὄμμα τρέπουσ'
ὀπὸν ἀργινεφῆ στάζοντα τομῆς
χαλκέοισι κάδοις δέχεται.

et paulo post:

αἵδε καλυπταί
κίσται ῥιζῶν κρύπτουσι τομάς,
ἃς ἥδε βοῶσ' ἀλαλαζομένη
γυμνὴ χαλκέοις ἤμα δρεπάνοις.

haec Sophocles, quo auctore sine dubio Vergilius protulit 11
aeneas falces. omnino autem ad rem divinam pleraque
aenea adhiberi solita, multa indicio sunt, et in his maxime
sacris quibus delinire aliquos aut devovere aut denique
exigere morbos volebant. taceo illud Plautinum cum ait: 12

mecum habet patagus morbus aes,

et quod alibi Vergilius,

Curetum sonitus crepitantiaque aera,

sed Granii, viri curiosissimi et docti, verba ponam, qui 13
in libro de Italia secundo sic ait: *prius itaque et Tuscos aeneo
vomere uti cum conderentur urbes solitos, in Tageticis eorum sacris invenio et in Sabinis ex aere cultros quibus sacerdotes tonderentur*. post haec Granii verba longum fiat si 14
velim percensere quam multis in locis Graecorum vetustissimi aeris sonos tamquam rem validissimam adhibere soliti sunt. sed praesenti operi docuisse nos sufficiat falces aeneas Maronis exemplo Graeci auctoris inductas.

1 Sophocl. fr. 489 Nauck || 14 fr. 2. 60

[**NPTRFA**] 1 ΕΞΟΠΙCCΩ **NP** | ΟΜΜΑCΙ **NP** | ΤΙΡΕΠΟΥCΑ **N**, ΤΡΕΠΟΥCΑ **P** || 3 ΚΑΔΙΟC **P** || 4 et paulo post *om.* **TRFA** || 5 ΚΑΛΥΠΤΡΑΙ **NP** || 6 ΚΡΥΠΤΟΥCΙΝ **NP** | τομάς *post* γυμνὴ (8) *collocat* **N**, *post* δρεπάνοις (8) *collocat* **P** || 7 ΒΟΩCΑ **NP** || 9 hoc **N** | quae **N** || 9.10 protulit aeneas *ante* hoc sophocles (9) *collocat* **N** || 12 aut *primum*] aud **P'** || 13 exigeba* **R** | illum **NRFA** || 14 patagus *Canterus var. lectt.* I 50, peagus **NR**, paeagus **PF**, *om.* **T**, petagus **A** || 16 aere **R** || 17 Granii, viri *scripsi*, Granii *Meursius*, carmini *codd.* || 18 truscos **P** || 19 conderentur *codd.*, *malim* conderent | in Tageticis *vulg.*, in ta *cett. omissis* **T**, ita ieticis **A**, in taieticis *cett.* || 20 aere **A**, ea re *cett.* || 21 Granii *Meurs.*, carminii **P**, carminium **T**, carmini *cett.* || 23 aeri **A**

15 In libro nono Vergilius posuit hos versus:

stabat in egregiis Arcentis filius armis
pictus acu chlamydem et ferrugine clarus Hibera
insignis facie, genitor quem miserat Arcens
eductum matris luco Symaethia circum
flumina pinguis ubi et placabilis ara Palici.

16 quis hic Palicus deus vel potius qui di Palici – nam duo
sunt – apud nullum penitus auctorem Latinum quod
sciam repperi, sed de Graecorum penitissimis litteris hanc
17 historiam eruit Maro. nam primum ut Symaethus flu-
vius, cuius in his versibus meminit, in Sicilia est, ita et di
Palici in Sicilia coluntur, quos primus omnium Aeschylus
tragicus, vir utique Siculus, in litteras dedit, interpre-
tationem quoque nominis eorum, quam Graeci ἐτυμολογίαν
vocant, expressit versibus suis. sed priusquam versus Ae-
18 schyli ponam, paucis explananda est historia Palicorum. in
Sicilia Symaethus fluvius est. iuxta hunc nympha Thalia
compressu Iovis gravida metu Iunonis optavit ut sibi
terra dehisceret. factum est. sed ubi venit tempus ma-
turitatis infantum quos alvo illa gestaverat, reclusa terra
est, et duo infantes de alvo Thaliae progressi emerserunt
appellatique sunt Palici ἀπὸ τοῦ πάλιν ἱκέσθαι, quoniam
19 prius in terram mersi denuo inde reversi sunt. nec longe
inde lacus breves sunt sed in immensum profundi, aqua-
rum scaturrigine semper ebullientes, quos incolae crateras
vocant et nomine Dellos appellant fratresque eos Pali-
corum aestimant, et habentur in cultu maximo praeci-
pueque circa exigendum iuxta eos ius iurandum praesens
20 et efficax numen ostenditur. nam cum furti negati vel

1 Verg. Aen. 9. 581 || 12 fr. 27a Mette

[NPT RFA] 3 clamidem **PTRFA** || 5 symothia **A**, symethia *cett.* || 10 simetus **NRA**, symethus **PT**, symetus **F** || 12 aeschilus **NpTA**, aescilus **P'R**, eschilus **F** || 14 ΕΘΙΜΟΛΟΓΙΑΝ *corr.* ΕΘΥΜΟΛΟΓΙΑΝ **P**, *om.* **T** || 15 aeschili **PTRA** || 16 pponam **N** || 17 symetus **R**, symethus *cett.* | ΝΥΝfa **N**, nΥMpha (*sic!*) **P** | talia **PR'** || 19 deistceret **N**, deisceret **P'** || 22 *Graeca om.* **T**, *habent cett.* | ΝΑΛΙΝ **N**, ΠΑΙΝ **R**, ΠΑΛΙΝ **A** | ΙΚΕCΘΝ **A** || 24 lacus *om.* **R'** | in *om.* **R** || 25 scaturigine **TFA** || 29 nomen **RFA**

cuiuscemodi rei fides quaeritur, et ius iurandum a sus-
pecto petitur, uterque ab omni contagione mundi ad cra-
teras accedunt, accepto prius fideiussore a persona quae
iuratura est de solvendo eo quod peteretur, si addixisset
eventus. illic invocato loci numine testatum faciebat esse 21
iurator de quo iuraret. quod si fideliter faceret discedebat
inlaesus, si vero subesset iuri iurando mala conscientia, mox
in lacu amittebat vitam falsus iurator. haec res ita religio-
nem fratrum commendabat ut crateres quidem implacabi-
les, Palici autem placabiles vocarentur. nec sine divinatione 22
est Palicorum templum. nam cum Siciliam sterilis annus
arefecisset, divino Palicorum responso admoniti Siculi he-
roi cuidam certum sacrificium celebraverunt, et revertit
ubertas. qua gratia Siculi omne genus frugum congesse-
runt, in aram Palicorum, ex qua ubertate ara ipsa pinguis
vocata est. haec est omnis historia quae de Palicis eorum- 23
que fratribus in Graecis tantum modo litteris invenitur,
quas Maro non minus quam Latinas hausit. sed haec quae
diximus auctoritatibus adprobanda sunt. Aeschyli tra- 24
goedia est quae inscribitur Aetna. in hac cum de Palicis
loqueretur, sic ait:

τί δῆτ' ἐπ' αὐτοῖς ὄνομα θήσονται βροτοί;
σεμνοὺς Παλικοὺς Ζεὺς ἐφίεται καλεῖν.
ἦ καὶ Παλικῶν εὐλόγως μένει φάτις·
πάλιν γὰρ ἵκουσ' ἐκ σκότους τόδ' εἰς φάος.

haec Aeschylus. Callias autem in septima historia de rebus 25
Siculis ita scribit: ἡ δὲ 'Ερύκη τῆς μὲν Γελῴας ὅσον ἐνε-

22 fr. 27a Mette || 26 FG Hist 564 fr. 1

[NPT RFA] 1 cuiusquemodi *Eyss. sine causa*: v. A. L. L. 10, 386. || 3 a persona *om.* NPT || 5 illic *vulgo*, ille *codd.* || 6 discebat N || 9 craterae P || 10 palici — placabiles *om.* RFA || 11 est *om.* NPT || 14 siculo P' || 15 arcam N || 16 *post* historia *add.* palicorum P | palacis N || 19 dediximus N | sint R | aeschili NPTRA || 20 scribitur A | aetna *varie corruptum in* NPrA | palacis N || 23 ΝΑΛΙΚΟΥC N | ΖΕΥΦΕΥΕΤΑΙ N, ΖΕΥC ΕΦΥΕΤΑΙ P || 24 εὐλόγως] ΕΥΑCΓΩC N || 25 ἵκουσ' *vulg. recte*, ΗΚΟΥC NP | CΤΟΥC NP || 26 haec Aeschylus *om.* T | aeschilus NRF, aeschulus P, aescylus A || 27 sicilus N, singulis P, *om* R | δέ] ΔC P | Γελῴας] ΤΕΑΟΑC NP

νήκοντα στάδια διέστηκεν, ἐπιεικῶς δὲ ἐχυρός ἐστιν ὁ
τόπος καὶ *********** τὸ παλαιὸν Σικελῶν γεγενη-
μένη πόλις· ὑφ' ᾗ καὶ τοὺς Δέλλους καλουμένους εἶναι
συμβέβηκεν. οὗτοι δὲ κρατῆρες δύο εἰσὶν οὓς ἀδελφοὺς
τῶν Παλικῶν οἱ Σικελιῶται νομίζουσιν, τὰς δὲ ἀναφορὰς
τῶν πομφολύγων παραπλησίας βραζούσαις ἔχουσιν. hacte-
26 nus Callias. Polemon vero in libro qui inscribitur Περὶ
τῶν ἐν Σικελίᾳ θαυμαζομένων ποταμῶν sic ait οἱ δὲ Πα-
λικοὶ προσαγορευόμενοι παρὰ τοῖς ἐγχωρίοις αὐτόχθονες
θεοὶ νομίζονται. ὑπάρχουσιν δὲ τούτοις ἀδελφοὶ κρατῆρες
χαμαίζηλοι. προσιέναι δὲ ἁγιστεύοντας χρὴ πρὸς αὐτοὺς
ἀπό τε παντὸς ἄγους καὶ συνουσίας ἔτι τε καί τινων ἐδεσ-
27 μάτων. φέρεται δὲ ἀπ' αὐτῶν ὀσμὴ βαρεῖα θείου, καὶ
τοῖς πλησίον ἱσταμένοις καρηβάρησιν ἐμποιοῦσα δεινήν, τὸ
δὲ ὕδωρ ἐστὶ θολερὸν αὐτῶν καὶ τὴν χρόαν ὁμοιότατον χα-

7 fr. 83 (3, 140 ss.) Müller

NPTRFA] 1 ἐχυρός *Schneidewin.*, EXITOC **N**, EXYTOC **P** ‖ 2 TOPOC **NP** | *post* καὶ *lacunam statuit Eyss.*, ἡ Παλικὴ *inseruit Schneidewin.* | PAΛAION **NP**, παλικόν *Valckenaer.* | ΓΕΓΕΜΕΝΗΝΕ **N**, ΓΕΓΕΝΗΜΕΝΕ ΡΟΛΙC **P** ‖ 3 ᾗ] Ε **N** | Δέλλους *vulg.*, ΔΕΑΛΛΟΥC **NP** | ΕΥΝΑΙ **N** | CYNBEBHKHN **N**, CYNBEBHKEN **P** ‖ 4 ΟΥΤΟΥ **N** | ΚΡΑΤΕΡΕC **N**, ΚΡΑΤΗΡΑC **P'**, *dein* ΑΥΟ ΕΥCIN **N** ‖ 5 τῶν *vulg.*, ΤΝΜ **N**, ΤΜΗ **P** | ΠΑΛΙΚΟΝ **N** | οἱ Σικελιῶται *vulg.*, ΟΥCΥΚΕΑΥΜΤΑΥ **N**, ΟΙCΙΚΕΚΕΑΙΜΤΑΙ **P** | ΝΟΜΙΖΟΥCΥΝ **N** ‖ 6 ΠΟΜΦΟΛΙΓΩΝ **N**, ΠΟΜ*ΦΟΛΙ*ΤΟΝ **P** ‖ 7 gallias **N** | *post* vero *add.* sic ait **R** ‖ 8 ΤΑΥΜΑΖΟΜΕΝΩΝ **N** | sic ait *om.* **R** | οἱ] Ο **N** ‖ 8.9 ΠΑΛΑΙΚΟΙ ΝΡΟCΑΤΟΡΕΥΟΜΕΝΙ **N** ‖ 9 ΝΑΡΑ **N** | ΑΥΘΟΝΕC **NP** ‖ 10 ΔΗ **N** | τούτοις ἀ. *scripsi dubitanter*, ΤΟΙΤΩΝΕΔΗCΜΑΡΩΑΕΛΦΟΙC **N**, ΤΟΥΓΟ (Ω *ss.* **P**) ΝΟΔΕCΜΑΡΩΑΔΕΛΦΟΙ **P**, *sed illud* ΕΔΗCΜΑΡΩ *nihil aliud est quam* ἐδεσμάτων (12), τούτων δύο ἀδελφοί G. Hermann., *alii alia hariolantur* | ΚΡΑΘΗΡΗC **N** ‖ 11 ΧΑΜΑΥΖΕΔΟΙ **N**, ΧΑΜΑΙΖΗΑΟΙ **P** | ΠΡΟCΙΕΝΑΥ **N** | δέ] ΔΗΕ **N** | ΑΥCΤΟΥC **N** ‖ 12 ΑΝΟ ΤΕΝΑΝΘΗCΑΓΟΙC ΚΑΥ **N**, *recte* **P**, *nisi quod* ΑΤΟΥC *pro* ἄγους | CΙΝΥCΙΑΟ **N**, CΥΝΥΟCΙΑΟ **P** | ἔτι τε] ΗΝΕΕ **N** | ΕΔΕΕCΜΑΤΩΝ **NP** ‖ 13 ΒΑΡΕΥΑΤΤΥΟΥ **N** ‖ 14 ΠΑΗCΙΟΝ **NP** | ΙCΤΑΝΕΝΟΥC **N**, ΙCΤΑΝΕΝΟΙC **P** | ΚΑΡΕΒΑΡΗCΙΝ **N** | ΕΝΠΟΙΟΥCΑ **NP** | ΔΕΙΝΕΝΤΟΔΕΙΔΩΡΗCΤΥΘΟΛΗΡΟΝ **N**, *recte* **P** ‖ 15 τήν] ΤΗΚΙ **NP** | ΟΜΟΥΟΤΑΤΟΝ **N** | CΑΜΑΙΡΙΠΩ **N**, χαλαιρύπῳ *Ian.*

μαιρύπῳ λευκῷ. φέρεται δὲ κολπούμενόν τε καὶ πάφλαζον,
οἷαί εἰσιν αἱ δῖναι τῶν ζεόντων ἀναβολάδην ὑδάτων.
φασὶν δὲ εἶναι καὶ τὸ βάθος ἀπέραντον τῶν κρατήρων
τούτων, ὥστε καὶ βοῦς εἰσπεσόντας ἠφανίσθαι καὶ ζεῦγος
ὀρικὸν ἐλαυνόμενον, ἔτι δὲ φορβάδας ἐναλλομένας. ὅρκος 28
δέ ἐστιν τοῖς Σικελιώταις μέγιστος καθηραμένων τῶν
προκληθέντων. οἱ δὲ ὁρκωταὶ γραμμάτιον ἔχοντες ἀγο-
ρεύουσιν τοῖς ὀρκουμένοις περὶ ὧν ἂν χρήζωσιν τοὺς
ὅρκους· ὁ δὲ ὀρκούμενος θαλλὸν κραδαίνων, ἐστεμμένος
ἄζωστος καὶ μονοχίτων, ἐφαπτόμενος τοῦ κρατῆρος ἐξ
ὑποβολῆς δίεισιν τὸν ὅρκον. καὶ ἂν μὲν ἐμπεδώσῃ τοὺς 29
ῥηθέντας ὅρκους, ἀσινὴς ἄπεισιν οἴκαδε, παραβάτης δὲ
γενόμενος τῶν θεῶν ἐμποδὼν τελευτᾷ. τούτων δὲ γι-
νομένων ἐγγυητὰς ὑπισχνοῦνται καταστήσειν τοῖς ἱερεῦ-
σιν, ἐπὴν νεαρόν τι γένηται, κάθαρσιν ὀφλισκάνουσιν τοῦ

[NP] 1 φέρεται] ΦΕΓΗΤΑΥ N, ΦΕΤΕΤΑΙ P | τε] ΤΗ N || 2 οἷαι] ΠΑΙ N | ΕΙCΥΝ N | ΔΕΙΝΑΙ NP || 3 ΦΑCΥΝ N | *post* βάθος *repetit* αἱ δῖναι – βάθος N | ΑΠΕΡΑΝΤΩ N | ΚΡΑΘΗ-ΡΟΜ̄ N, ΚΑΠΙΡΩ̄ P || 4 ΤΩΥΤΩΝ N | ὥστε] ΟCΡΕ N, ΩCΡΕ P | ΒΥC NP, *dein* ΕΙCΠΕCΩΝΘΑC *semper infestus* N | ΖΕΥΠΟC NP || 5 ΕΛΑΥΝΟΜΕΝΩΝ N, ἐσελαυνόμενον *Ian.* | ΕΤΥΔΕΦΩΡ-ΒΑΔΑC N | ΕΝΑΔΟΜΗΝΑC N, ΕΝΑΛΟΜΕΝΑC P || 6 δέ ἐστιν] ΔΗΕCΘΕCΤΙΜ N | ΜΕΡΙCΤΩC N, ΜΕΙCΤΟC P | ΚΑ-ΘΕΡΑΜΗΝΩ̄ ΤΩΝΠΡΩΚΛΗΘΗΝΤΩΝ N, *recte* P || 7 ΟΡΚΟ-ΤΑΙ ΓΡΑΜΜΑΠΟΝ NP | ΗΧΟΝΤΕC N | ΑΓΕΡΟΥCΟΥCΙΝ P (*recte* N) || 8 ΟΡΚΟΥΜΗΝΩΥC ΠΗΡΙ N | ἂν χρήζωσιν *C. F. Hermann.*, ΛΡΗΖΥΟΙΝ N, ΑΝΔΡΗΖΥΟΙΝ P || 9 ΟΩΡΚΟΥC N | ΟΡΚΟΥΜΕΝΩΥC N | ΘΑΜΩΝ N, ΘΑΜΟΝ P | ΚΡΑΔΑΙ-ΝΟΝ P' | ΗCΤΕΜΜΗΝΟC N || 10 ἄζωστος *vulg.*, ΑΖΜΕΤΩC N, ΑΖΜΕCΤΟC P | ΕΦΑΓΙΤΟΜΕΝΟC NP | ΚΡΑΤΕΡΟC N | ΕΖ NP || 11 ΥΝΟΒΟΛΗC N | δίεισιν *vulg.*, ΜΕΙCΙΜ NP | ΩΡΚΟΝ N | ἐμπεδώσῃ *Preller.*, ΝΕΜΠΕΔΟCΙΝ N, ΕΜΠΕΔΟCΙΝ P || 12 ῥη-θέντας *vulg.*, ΡΗΕΕΝΡΑC N, ΡΗΕΕΝΡΟC P | ΟΡΚΩΙC N | ΑCΙΝΗΚ P | ΑΝΙΗCΙΝ N | ΠΡΑΒΑΤΕC N, ΠΡΑΒΑΤΗC P || 13 ΘΕΟΝ N | δέ] ΑΔΕ NP | ΠΝΟΜΗΝΩΝ N, ΤΙΝΟΜΕΝΩΝ P || 14 ΕΓΓΥΕΤΑC N | ΥΠΙCCΧΕΝΟΥΝΤΑΙ NP | ΚΑΤΑCΤΕ-CΗΙΝ N | ΤΟΥC ΙΕΡΕΙCΙ N || 15 νεαρόν *vulg.*, ΝΕΑΡΑΟ N, ΕΑΡΑΟ P, ἐπάρατον *Ian.*, δ' ἄρα *Sauppe* | τι *vulg.*, Π NP | ΓΗΝΕΤΑΙ N | κάθαρσιν *vulg.*, ΚΑΤΑΒCΙΝ N, ΚΑΘΑΒCΙΝ P | ὀφλισκάνουσιν *vulg.*, ΟΦΜCΚΑΝΩΥCΙΝ N, ΟΦΜΕΚΑΝΟΥ-CΙΝ P

τεμένους. περὶ δὲ τὸν τόπον τοῦτον ᾤκησαν Παλικηνοὶ
30 πόλιν ἐπώνυμον τούτων τῶν δαιμόνων Παλικήν. haec Polemon. sed et Xenagoras in tertia historia sua de loci divinatione ita scribit: καὶ οἱ Σικελοὶ τῆς γῆς ἀφορούσης ἔθυσαν Πεδιοκράτει τινὶ ἥρωι, προστάξαντος αὐτοῖς τοῦ ἐκ Παλικῶν χρηστηρίου, καὶ μετὰ τὴν ἐπάνοδον τῆς εὐφορίας πολλοῖς δώροις τὸν βωμὸν τῶν Παλικῶν ἐνέπλησαν.
31 absoluta est, aestimo, et auctoribus idoneis adserta explanatio Vergiliani loci, quem litteratores vestri nec obscurum putant, contenti vel ipsi scire vel insinuare discipulis Palicum dei esse cuiusdam nomen. quis sit autem deus iste vel unde sic dictus tam nesciunt quam scire nolunt, quia nec ubi quaerant suspicantur, quasi Graecae lectionis expertes.

20 Nec illos versus relinquemus intactos qui sunt in primo Georgicon:

umida solstitia atque hiemes orate serenas
agricolae; hiberno laetissima pulvere farra,
laetus ager, nullo tantum se Mysia cultu
iactat, et ipsa suas mirantur Gargara messes.

2 sensus hic cum videatur obscurior pauloque perplexius quam poetae huius mos est pronuntiatus, tum habet in se animadvertendam quaestionem ex Graeca antiquitate venientem, quae sint ista Gargara quae Vergilius esse

3 FG Hist 240, 21 || 17 Verg. Georg. 1. 100

[NPT RFA] 1 τεμένους *C. F. Herrmann*, ΡΕΜΕΝΟΥϹ NP | περί *vulg.*, ΙΤΕΡΙ NP | τὸν *vulg.*, ϹΩΝ N, ϹΟΝ P | τοῦτον *vulg.*, ΤΟΥΡΟΝ NP | ᾤκησαν *vulg.*, ΜΚΕΙϹΑΝ NP | Παλικηνοί *G. Herrmann.*, ΠΑΛΙΚΕΙΝΟΙ N, ΠΑΛΙΚΕΙΝΟ P || 2 ΗΠΩΝΥΜΩΝ N | ΔΑΙΜΩΝΟΝ N | Παλικήν *Cluverius*, ΠΑΛΙΚΕΙΝΗΝ NP | polnemon NP || 3 et] ex R | anaxagoras RFA || 4 ϹΙΚΕΛΩΙ N | ΑΦΩΡΟΥϹΗϹ N || 5 ΘΕΥϹΑΝ NP | ΠΕΔΕΙΟΚΡΑΤΗΙ N, ΠΕΔΕΙΟΚΡΑΤΕΙ P | ΝΡΩϹΤΑΞΑΝΤΟϹ N || 6 ΠΑΛΙΚΟΝ P | ΧΡΗϹΤΕΡΙΟΥ N | ΚΑΥ N | ΕΠΑΝΟΔΩΝ N | ΕΙΦΟΡΙΑϹ NP || 7 ΠΩΟΛΛΟΙϹ ΡΟΙϹ ΤΩΝ ΒΟΜΩΝ N, *recte* P | τῶν] ΤΟΝ P | ΠΑΛΙϹΩΝ N | ΕΝΕΠΛΗϹΑΝ NP || 8 adserta] serta P || 10 contempti NA || 11 quis r, quid *cett.* || 12 sic] sit NPA, *om.* T || 13 quae erant N || 15 relinquimus NP' || 17 velstitia N || 20 mosses P'

voluit fertilitatis exemplar. Gargara haec igitur sunt in 3
Mysia, quae est Hellesponti provincia. sed significatio no-
minis et loci duplex est. nam et cacumen montis Idae et
oppidum sub eodem monte hoc nomine vocantur. Homerus 4
significationem cacuminis ita ponit:

Ἴδην δ' ἵκανεν πολυπίδακα μητέρα θηρῶν
Γάργαρον.

hic Gargarum pro excelsissimo montis loco accipi con-
venire et ipse sensus indicium facit, nam de Iove loquitur.
sed et alibi eodem Homero teste manifestius exprimitur: 5

ὣς ὁ μὲν ἀτρέμας εὗδε πατὴρ ἀνὰ Γαργάρῳ ἄκρῳ,

et Epicharmus vetustissimus poeta in fabula quae inscri-
bitur Troes ita posuit:

Ζεὺς ἄναξ ναίων ἀν' Ἴδαν Γάργαρ' ἔνθ' ἀγάννιφα.

ex his liquido claret Gargara cacumen Idae montis appel- 6
litari. pro oppido autem Gargara qui dixerint enumera- 7
bo. Ephorus, notissimus historiarum scriptor, in libro
quinto sic ait: μετὰ δὲ τὴν Ἄσσον ἐστὶν τὰ Γάργαρα
πλησίον πόλις. nec Ephorus solus, sed etiam Phileas vetus
scriptor in eo libro qui inscribitur Asia ita meminit: μετὰ
Ἄσσον πόλις ἐστὶν ὄνομα Γάργαρα· ταύτης ἔχεται Ἄν-
τανδρος. Arati etiam liber ἐλεγείων fertur in quo de 8
Diotimo quodam poeta sic ait:

αἰάζω Διότιμον ὃς ἐν πέτραισι κάθηται
Γαργαρέων παισὶν βῆτα καὶ ἄλφα λέγων.

6 Hom. Il. Θ 47 || 11 Il. Ξ 352 || 17 FG. Hist. 70, 47

[NPT RFA] 2 misia NP, misya R || 6 ΙΚΑΝΗΝ N | ΠΟΛΙ-ΠΙΔΑΚΑ P || 7 Γάργαρον] ΘΑ *optimus noster* N, ΤΑΡΟΝ P || 8 excellentissimo A || 11 ΓΑΓΑΡΩ N | ΑΚΩ P || 12 epicarmus NPRFA || 14 ΑΝΑΖ N | ναίων ἀν' Ἴδαν *Schneidewin.*, ΑΝΑ ΑΔΑΝ ΝΑΙΩΝ NP | ΓΑΡΓΑΡΑ NP, dein ἔνθ' *add. Schneidewin.*, *om.* NP || 15 ex his *om.* A | cumen N || 18 ΑCCΩΝ N | ΗCΤΙΝ ΤΑ N, ΕCΤΙΝ Α P || 19 ΠΑΗCΙΟΝ ΤΟΛΙC NP || 21 ΑCΟΝ N || 21 ταύτης] ΓΑΥΓΕC N || 22 ἐλεγείων *vulg.*, eligion R, elegion *cett.* | fertur *ante* elegion *ponit* P || 23 diotomo P | poetae NR' || 24 ΑΙΑΖΟ N | ΗΝ N | ΚΑΙΑΘΗΤΑΙ P || 25 ΛΗΤΩΝ N, ΛΕ-ΤΩΝ P

ex his versibus etiam civium nomen innotuit, quia Gar-
9 gares vocantur. cum igitur constet Gargara nunc pro mon-
tis cacumine, nunc pro oppido sub eodem monte posito
accipienda, Vergilius non de summo monte sed de oppido
loquitur. cur tamen Gargara posuerit ut locum frugum
10 feracem requiramus. et omnem quidem illam Mysiam
opimis segetibus habitam satis constat scilicet ob umo-
rem soli. unde et Vergilius in supra dictis versibus cum
dixisset *umida solstitia*, intulit *nullo tantum se Mysia cultu*
iactat, ac si diceret, omnis regio quae opportunos habuerit
11 umores aequiperabit fecunditates arvorum Mysiae. sed Ho-
merus cum ait Ἴδην πολυπίδακα, umidum designat sub-
iacentem monti agrum. nam πολυπίδακα significat fon-
tibus abundantem. unde haec Gargara tanta frugum copia
erant ut qui magnum cuiusque rei numerum vellet expri-
12 mere pro multitudine immensa Gargara nominaret. testis
Alcaeus, qui in κωμῳδοτραγῳδίᾳ sic ait:

ἐτύγχανον μὲν ἀγρόθεν πλείστους φέρων
εἰς τὴν ἑορτὴν ὅσσον οἷον εἴκοσι.
ὁρῶ δ' ἄνωθεν Γάργαρ' ἀνθρώπων κύκλῳ.

Gargara, ut videtis, manifeste posuit pro multitudine. nec aliter Aristomenes ἐν Μύθοις:

ἔνδον γὰρ ἡμῖν ἐστιν ἀνδρῶν Γάργαρα.

18 Kock I p. 760 || 23 Kock I p. 690

[NPT RFA] 5 posuerit *om.* F, posuit A′ || 6 misiam NPR || 9 velstitia N | misia NPTR || 10 ac si *scripsi*, atque *codd.* | didiceret R || 11 umores] humeros N, mores R′, humeres A′ | (umor/humor *non enoto*) | et qui parabit A | fecunditatis NP, fecunditati T | arborum NPT, arburum F | misiae PR || 12 *Gr. om.* TR FA | ΠΟΛΙΠΙΑΔΑΚΑ NP || 13 polipidaca *vel tale aliquid* NR FA, ΠΟΛΙΠΙΑΔΑΚΑ P, *om.* T | frontibus N, *unde* frondibus *prave* PT || 14 unde R, inde *cett.* | hac N || 14.15 copia erat R′, compuderant A′ || 17 alchaeus RFA | κωμῳδοτραγῳδίᾳ *Fabric.*, caedatriiediae N, caedotragoedia PA, tragoedia T, coedo tragoedia RF || 18 ΕΤΥΓΧΑΝΝΟΝ N | ΑΘΡΟΘΗΝ N, ΑΤΡΟΘΕΝ P | ΦΕΡΟ N, ΦΕΡΩ P || 19 ΕΩΡΤΗΝ N | ΩΙΟΝ N || 20 ΑΝΟΤΗΝ N | ΓΑΡΓΑΡΑ NP | ΑΝΘΡΩΓΙΟΝ N || 22 Μύθοις *paene invitus retinui cum* NP *Macrobii errorem ratus*, Βοηθοῖς *Fabric. ex schol. Acharn. 3* || 23 ΕΝΔΟ̄ NP | ΕΜΙΝ N

Aristophanes autem comicus composito nomine ex harena 13
et Gargaris innumerabilem, ut eius lepos est, numerum
conatur exprimere. in fabula enim Acharneusin ait,

ἅδ' ὠδυνήθην ψαμμακοσιογάργαρα.

ψαμμακόσια autem seorsum pro multis Varro saepe in
Menippeis suis posuit, sed Aristophanes adiecit γάργαρα
ad significationem numerositatis innumerae. est ergo se- 14
cundum haec sensus horum versuum talis: cum ea sit
anni temperies ut hiems serena sit, solstitium vero im-
bricum, fructus optime proveniunt. haec autem adeo agris
necessaria sunt ut sine his nec illi natura fecundissimi
Mysiae agri responsuri sint opinioni fertilitatis quae de
his habetur. addit Mysiae nominatim Gargara, quod ea 15
urbs posita in imis radicibus Idae montis defluentibus
inde umoribus inrigetur possitque videri solstitiales imbres
non magnopere desiderare. hoc in loco ad fidem sensui fa- 16
ciendam quod uliginosa sint non sola Gargara pro vicinia
montis, sed et universae Mysiae arva, adhiberi potest testis
Aeschylus:

ἰὼ Κάικε Μύσιαί τ' ἐπιρροαί.

quid de Graecis in hoc loco traxerit diximus. addemus 17
praeterea hoc iucunditatis gratia et ut liqueat Vergilium
vestrum undique veterum sibi ornamenta traxisse, unde
hoc dixerit,

hiberno laetissima pulvere farra.

4 Aristoph. Acharn. 3 || 5 sat. fr. 10 ed. Buecheler-Heraeus p. 249 || 20 Aesch. fr. 412 Mette || 25 Georg. 1. 101

[NPT RFA] 1 arena NT || 3 in fabula — 5 ψαμμακόσια *om.* T || 3 achareusin A || 4 *Graeca habent* NPRF | ἅδ' ὠδυνήθην] KOICIA | ΑΔΟΔΙΘΗΝ *bellissime* N, ΑΔΩΔΥΗΘΗΝ PRF | ΨΙΜΜΑΚΟ-ΣΙΟΓΑΡΓΑΡΑ N, ΨΑΜΜΑΚΟΙCIΟΓΑΡΓΑΡΑ RF || 5 ΨΑΜ-ΜΑ N, ΨΑΜΜΑΚΟΙCIΑ PRF || 6 aristopanes N | gargara *codd.* || 9 hiemps PA | senena P' || 10 autem *om.* R' || 12 misiae NR || 13 misiae R | nominatam N || 14 ubs P' || 16 hic A || 17 pro vicinia] provinciani F || 18 misiae NP || 19 aeschilus TRFA || 20 *Graeca habent* NPRFA, *om.* T | IO PF | Κάικε *vulg.*, CIKE N, HIKE R, KIKE *cett.* | MICIEΠIPPΩAI N, MICIENIPPOAI A, MICIEΠIPPOAI *cett.* || 21 traxerit] traximus N

18 in libro enim vetustissimorum carminum, qui ante omnia quae a Latinis scripta sunt compositus ferebatur, invenitur hoc rusticum vetus canticum:

hiberno pulvere, verno luto, grandia farra, camille, metes.

21 Nomina poculorum Vergilius plerumque Graeca ponit, ut carchesia, ut cymbia, ut cantharos, ut scyphos. de carchesiis ita:

. . . cape Maeonii carchesia Bacchi,
Oceano libemus, ait,

et alibi:

hic duo rite mero libans carchesia Baccho.

de cymbiis:

inferimus tepido spumantia cymbia lacte;

de cantharo:

et gravis attrita pendebat cantharus ansa;

de scyphis:

et sacer implevit dextram scyphus.

2 ea autem cuius figurae sint quisve eorum fecerit mentionem nemo quaerit, contenti scire cuiuscemodi esse pocula. et scyphos quidem cantharosque, consueta vulgi nomina, ferendum si transeant; sed de carchesiis cymbiisque, quae apud Latinos haud scio an umquam reperias, apud Graecos autem sunt rarissima, non video cur non cogantur

9 Georg. 4. 380 || 12 Aen. 5. 77 || 14 ib. 3. 66 || 16 Ecl. 6. 17 || 18 Aen. 8. 278

[NPT RFA] 4 vereno P' || 7 charcesia NP', charchesia T, archesia R' | ut *alterum om.* P' | cimbia PRA, kymbia T | cantharos *vulg. scribunt,* cantharus T, cantaros *cett.* | scifos NP, scyphus T, sciphos R | carc- N, charch- T, arch- R', carchesis A || 9 carchesia *iterum diverse: amplius non notabo* | bachi PT'R || 12 rite *om.* A | meo P' | bacho PR || 13 cymbiis *diverse scriptum deinceps tacebo* || 15 cantaro PRA || 16 gravis] sacer NPT | cantarus NPR || 17 scyphis *diverse scriptum amplius non notabo* || 19 sint *om.* R' || 20 contempti N | cuiusmodi P' || 22 transeat NPT

inquirere quid sibi nova et peregrina nomina velint. est 3
autem carchesium poculum Graecis tantum modo no-
tum. meminit eius Pherecydes in libris historiarum aitque
Iovem Alcmenae pretium concubitus carchesium aureum
dono dedisse. sed Plautus insuetum nomen reliquit aitque
in fabula Amphitryone pateram datam cum longe utri-
usque poculi figura diversa sit. patera enim, ut et ipsum 4
nomen indicio est, planum ac patens est, carchesium vero
procerum et circa mediam partem compressum, ansatum
mediocriter, ansis a summo ad infimum pertingentibus.
Asclepiades autem, vir inter Graecos adprime doctus ac 5
diligens, carchesia a navali re existimat dicta. ait enim
navalis veli partem inferiorem πτέρναν vocari, at circa
mediam ferme partem τράχηλον dici, summam vero par-
tem carchesium nominari et inde diffundi in utrumque veli
latus ea quae cornua vocantur. nec solus Asclepiades me- 6
minit huius poculi sed et alii illustres poetae, ut Sappho
quae ait,

κῆνοι δ' ἄρα πάντες καρχήσιά τ' ἦχον
κἄλειβον.

Cratinus ἐν Διονυσαλεξάνδρῳ

στολὴν δὲ δὴ τίν' εἶχεν· τοῦτό μοι φράσον·
θύρσον κροκωτὸν ποικίλον καρχήσιον.

3 F. Gr. Hist. 3, fr. 13 || 5 534 || 19 fr. 141 Lobel & Page || 21 Kock 1, 24

[NPT RFA] 2 poculis F | grecit P' || 3 Pherecydes *vulgo scribunt*, ferecides NPR, pherecides T, ferecydes F, feredes A || 5 aitque] atque P || 6 Amphitryone *vulgo scribunt*, amphtryone N, *aliter alii* || 11 aschelphiades N, asclephiades RFA || 13 inferiorem *om.* P | πτέρναν *vulg.*, pternam NPRF, pateram T, ternam A || 14 τράχηλον *vulg.*, trachelon *codd.* || 15 et inde — 16 vocantur *om.* P || 16 aesclephiades N, asclephiades FA || 17 sapho P || 19 ΚΑΡΧΕCΙΑ N | τ' ἦχον *Bergk.*, ΕCΧΟΝ NP || 12 κἄλειβον *Bergk.*, ΚΑΙΕΛΕΒΟΝ NP || 21 Cratinus] ΚΡΑΤΕΙΝΟC NP, *om. cett.* | ΔΙΟΝΟΥCΑΛΕΞΑΝΔΡΩ NP || 22 ΔΗ ΔΕ N | ΤΙΝΑ NP | ΤΟΥΔΟ NP || 23 ΠΟΙΚΥΛΟΝΚΑΡCΕCΙΟΝ N

Sophocles in fabula quae inscribitur Τύρω:

προστῆναι μέσην
τράπεζαν ἀμφὶ σῖτα καὶ καρχήσια.

7 haec de carchesiis ignoratis Latinitati et a sola Graecia celebratis. sed nec cymbia in vestro sermone reperies: est enim a Graecorum paucis relatum. Philemon, notissimus comicus, in Phantasmate ait:

ἔπιεν ἡ Ῥόδη κυμβίον ἀκράτου,

8 Anaxandrides etiam comicus in fabula Ἀγροίκοις:

προπινόμενα καὶ μέστ' ἀκράτου κυμβία
ἐκάκωσεν ὑμᾶς.

meminit eius et Demosthenes in oratione quae est in Midiam: ἐπ' ἀστράβης δὲ ὀχούμενος ἐξ Ἀργούρας τῆς Εὐβοίας, χλανίδας καὶ κυμβία ἔχων, ὧν ἐπελαμβάνοντο
9 οἱ πεντηκοστολόγοι. cymbia autem haec, ut ipsius nominis figura indicat, diminutive a cymba dicta, quod et apud Graecos et apud nos ab illis trahentes navigii genus est.

1 fr. Nauck 594 || 6 Kock 2 p. 502 || 9 ib. 2 p. 136 || 12 Dem. 21 § 133

[NPT RFA] 1 sopodes R, sopphocles A || 2 προστῆναι μέσην *Athenaeus 11. 7*, ΠΡΟCCENΔHΥMI N, ΠΡΟCΓΗΝΔΕΙΜΙ P, *unde si quis legat* προς τήνδ' εἶμι, *metrum, non codices, repugnet* || 3 ΤΡΑΠΗΤ N, ΤΡΑΠΕΖΑ P | ΚΑΡCΗCΙΑ N || 5 vestro *Zeunius*, nostro *codd.* || 7 phantasmate R, fantamate N, phasmate T, fantasmate *cett.* || 8 ΕΠΙΝΝ ΗΡΩΔΕ N || 9 Anaxandrides] Drides *ridicule* T | Ἀγροίκοις *Camerar.*, a grecis *codd.* || 10 *versum restituunt vulgo, Athenaeo duce* | ΩΟΚΥΜΒΙΑ (*sic*) *in initio versus ponunt* NP, dein ΜΡΟΝΙΝΟΜΗΝΑ (*pro* προπινόμενα) N | ΚΡΑΥ (*pro* καί) N | ΜΕΤΡΑ N, ΜΕΤΤΑ P | ΑΚΡΑ P | ΕΚΑΚΩCEM NP, ἐκάρωσεν *Ath. 11. 9* || 12 domostenes N, demostenes P | est] esse A || 13 midia PT | ΑCΤΡΑΒΕC N | ΟΧΟΥΜΕΝΩΙ N | ἐξ] ΖΕ N, ΕΖ P | ΑΡΠΟΥΡΑC NP | ΘΗC P' || 14 ΕΥΒΟΥΑC N | *post* χλανίδας *legitur* ΔΕΟΧΟ *in* NP, *quod ex* δὲ ὀχούμενος *vitiose repetitum est* | ΚΥΜΒΙΑ OCI ΕΧΩΝ NP, *unde Schneidewin pro* OCI *vel obtorto collo induxit* καὶ κάδους *ex Demosthene* | ΕΠΑΛΑΜΒΑΝΟΝΟ NP || 15 οἱ *om.* NP | ΠΗΝΤΗΚΟCΤΟΛΟΤΟ N, ΠΕΝΤΗΚΟCΤΟΛΟΤΟΙ P || 17 vos *Zeune* | est *om.* N

ac sane animadverti ego apud Graecos multa poculorum
genera a re navali cognominata, ut carchesia supra docui,
ut haec cymbia, pocula procera ac navibus similia. memi- 10
nit huius poculi Eratosthenes, vir longe doctissimus, in
epistula ad Hagetorem Lacedaemonium his verbis: κρα-
τῆρα γὰρ ἔστησαν τοῖς θεοῖς, οὐκ ἀργύρεον οὐδὲ λιθο-
κόλλητον, ἀλλὰ τῆς κωλιάδος· τοῦτον δὲ ὁσάκις ἐπι-
πληρώσαιεν, ἀποσπείσαντες τοῖς θεοῖς, ᾠνοχόουν ἐφεξῆς
βαπτιστῷ κυμβίῳ. fuerunt qui cymbium a cissybio per 11
syncopam dictum existimarent. cissybii autem, ut de
Homero taceam qui hoc poculum Cyclopi ab Vlixe datum
memorat, multi faciunt mentionem, voluntque non nulli
proprie cissybium ligneum esse poculum ex hedera id est
κισσοῦ. et Nicander quidem Colophonius in primo Αἰτω- 12
λικῶν sic ait ἐν τῇ ἱεροποιήσει τοῦ Διδυμαίου Διὸς κισσῷ
σπονδοποιέονται· ὅθεν τὰ ἀρχαῖα ἐκπώματα κισσύβια
φωνέεται. sed et Callimachus meminit huius poculi:

4 Bernhardy Eratosthenica p. 201 || 14 FGHist. 271 fr. 2 || 17 178, 11 Pfeiffer

[**NPT RFA**] 1 enim adverti **N**, animverti **A** || 4 eratostenes **N**, erathosthenes **F** || 5 agetorem **N**, hegetorem **T** || 6 ΗCΤΗCΑΝ **N** | ΑΡΓΙΡΗΟΝ **N** || 6—9 *Graeca ex Athenaeo p. 482 fere emendantur* | λιθοκόλλητον] ΑΙΕΑCΟΛΑΑΗΤΟΝ **N**, ΑΙΕΟΚΟΛΑΗΤΟΝ **P** || 7 ΑΑΛΑ **NP** | ΤΗΟ **NP** | ΚΩΑΙΑΔΟC **Np**, ΚΩΙΑΔΟC **P'** | ΤΟΥΙCΕΝ **N**, ΤΟΥΙCΘΕΝ **P** | δέ] ΑΑΝ **N**, ΑΔΕ **P** | ΕΟΟΠΑ-ΗΡΑCΑΙΕΝ **N**, ΕΙΟΠΑΗΡΑCΑΙΕΝ **P** || 8 ΑΙΙΟCΙΙΗΙCΑΝ-ΤΗΟ **N**, ΑΠΟCΠΕΙCΑΝΤΕΟ **P** | ΤΟΥC **N** | ΩΝΟΧΟΘΥΝ **P** | ΕΦΗΝΞΕC **N** || 9 ΒΑΤΙΟΤΩ **N**, ΒΑΠΤΙΟΤΩ **P**, βάπτοντες *Ath.* | eissibio **N**, cissimbio **R**, cissibio *cett.*, *quas variationes deinceps tacebo* || 10 sincopan **PF**, sincopam **TRF** || 11 ulise **N** || 14 κισσοῦ *om.* **T**, cissu *cett.* | quidem *vulg.*, quidam *codd.* | colofinius **N** | Αἰτωλικῶν *restituunt ex Athenaeo vulg.*, talicon **N**, italicon *cett.* || 15 ΕΝΤΕΙΙΕΡΟΠΟΙΕCΕΥ **N**, ἐν τῇ ἱεροποιίῃ *restituunt ex Ath. vulg.*, *sed* ἱεροποίησις *non repugnat analogiae* | ΤΩΥ ΔΙΔΙΜΑΙΟΥ ΔΥΟC **N** || 16 σπονδοποιέονται *vulg.*, CCΠΝΔΟΠΟΙΕΟΝΤΑΙ **N**, CΠΕΝΔΟΠΟΙΕΟΝΤΑΙ **P** | ΟΤΗΝ ΘΑ **N** | ΚΙCCΙΒΙΑ **N** || 17 φωνέεται *Arn. Ves. ex Ath.*, | ΦΩΝΗΑΤΑΙ **N**, ΦΩΝΕΑΤΑΙ **P** | challimacus **N**, callimacus **P**, camilimacus *egregie* **R**

καὶ γὰρ ὁ Θρηικίην μὲν ἀνήνατο χανδὸν ἄμυστιν
ζωροποτεῖν, ὀλίγῳ δ' ἥδετο κισσυβίῳ.

13 qui autem cissybium ex hedera factum poculum οἷον εἰ κίσσινον dici arbitrantur Euripidis auctoritate niti videntur, qui in Andromeda sic ait:

πᾶς δὲ ποιμένων ἔρρει λεώς,
ὁ μὲν γάλακτος κίσσινον φέρων σκύφον
πόνων ἀναψυκτῆρ', ὁ δ' ἀμπέλων γάνος.

14 haec de cymbio. sequitur ut, quando cantharum et poculi et navigii genus esse supra diximus, probetur exemplis. et pro poculo quidem nota res est vel ex ipso Vergilio, qui aptissime proprium Liberi patris poculum adsignat Sileno: sed id, ut supra polliciti sumus, etiam pro navigio
15 poni solitum debemus ostendere. Menander in Nauclero:

ἥκει λιπὼν Αἰγαῖον ἁλμυρὸν βάθος
θεόφιλος ἡμῖν, ὦ Στράτων, ὡς εἰς καλόν·
τὸν υἱὸν εὐτυχοῦντα καὶ σεσωσμένον
πρῶτος λέγω σοι τόν τε χρυσοῦν κάνθαρον.
ποῖον; τὸ πλοῖον· οὐδέ μ' οἶσθας ἄθλιε.

16 Et sacer implevit dextram scyphus.

6 fr. 146 || 15 fr. 286 Koerte; Kock 3. p. 101

[NPT RFA] 1 καί] KI NP | ΘΡΕΚΙΝΝ N, ΟΡΗΚΙΗΝ P | ἀνήνατο – ἄμυστιν] ΑΤΩCΑΝΔΟΝΑΜΥCΠΙΝ N || 2 ζωροποτεῖν *vulg. ex Ath.*, ΖΟΡΟΠΟΤΟΥΝ N, ΖΗΡΟΠΟΤΕΙΝ P, ξηροποτεῖν *susp. Schneidew.* | ΟΛΓΟΥΔΕΤΟΚΥCCΙΒΙΩ N || 3 edera NP' || 4 ΟΙΟΝΝΥΚΙCCΙ Non N, non T, ΟΙΟΝΕΙΚΙCCΙ non RFA | arbitantur P' | eurupidis N, eurypidis A || 5 Andromeda *vulg.*, dromata N, drometa P, *om.* T, andrometa RFA || 6 ΠΟΥΜΕΝΜΝ N, ΠΟΙΜΕΝΜΝ P | ΛΕΩC NP || 7 φέρων] ΦΝΝ N | CΚΥΦΩΝ N || 8 ΑΝΑΨΥΚΤΗΝΡΑ N, ΑΝΑΨΥΚΤΗΡΑ P | ΑΜΠΗΛΩΝ N || 9 cantarum NPR | poculum P || 10 genus est esse P' || 14 nauchlero N, auclero RA || 15 ΑΑΜΥΡΩΝ N, ΑΑΜΥΡΟΝ P | ΒΑΤΟC NP || 16 ΤΗΟΦΙΛΟC N | ὦ] Ο P' | CΤΡΑΤΟΝΩCCΕΙC N || 17 τὸν υἱὸν – σεσωσμένον *ex Athenaeo suppl. vulg.*, *om.* NP *Eyss.* || 18 ΠΡΟΤΟC ΛΕΓΟ N | τόν τε *Ath.*, ΓΟΝ ΔΕ NP | κάνθαρον *ex Ath. vulg.*, ΘΑΡΟ NP || 19 πλοῖον] ΗΛΟΙΟΝ NP | ΟΥCΘΑC N | ΑΘΑΙΑΕ N, ΑΘΑΙΕ P | οὐδέ – ἄθλιε *Ephippo libenter assignaverim*

scyphus Herculis poculum est, ita ut Liberi patris cantha-
rus. Herculem vero fictores veteres non sine causa cum
poculo fecerunt, et non numquam cassabundum et ebrium;
non solum quod is heros bibax fuisse perhibetur, sed
etiam quod antiqua historia est Herculem poculo tam-
quam navigio vectum immensa maria transisse. sed de 17
utraque re pauca ex Graecis antiquitatibus dicam. et
multibibum heroa istum fuisse, ut taceam quae vulgo
nota sunt, illud non obscurum argumentum est quod
Ephippus in Busiride inducit Herculem sic loquentem:

οὐκ οἶσθά μ' ὄντα πρὸς θεῶν Τιρύνθιον
'Αργεῖον; οἳ μεθύοντες ἀεὶ τὰς μάχας
πάσας μάχονται. τοιγαροῦν φεύγουσ' ἀεί.

est etiam historia non adeo notissima nationem quandam 18
hominum fuisse prope Heracleam ab Hercule constitu-
tam Cylicranorum composito nomine ἀπὸ τῆς κύλικος,
quod poculi genus nos una littera immutata calicem dici-
mus. Poculo autem Herculem vectum ad 'Ερύθειαν id est 19
Hispaniae insulam navigasse et Panyasis, egregius scrip-
tor Graecorum, dicit et Pherecydes auctor est, quorum
verba subdere supersedi, quia propiora sunt fabulae quam
historiae. ego tamen arbitror non poculo Herculem maria
transvectum, sed navigio cui scypho nomen fuit ita ut
supra cantharum et carchesium et a cymbis derivata

11 Kock 2. p. 251 || 19 EGF 256 fr. 7 Kinkel || 20 F. Gr. Hist. 3 F 18

[NPT RFA] 1 cantarus NR || 5 quod] quo N | herculem *om.* R′ | populo N′, poculum T, pocula RF || 6 vectum *vulg.*, ventis *codd.* | inmersa RF || 8 ista N || 10 ephipus R || 11 ὄντα — Τιρύνθιον] | ΕΝΤΑΠΡΩϹΘΕΟΝΤΥΡΙΝΕΓΟΝ N || 12 ΩΥ ΜΕΤΥΟΝΤΗϹ N | ἀεὶ τάς] ΑΕΠΑϹ NP || 13 ΠΑΧΑϹ ΜΑϹΟΝΤΑΙ N | τοιγαροῦν *Ath. p. 442*, ΝΟΥΤΑΡΟΥ N, ΠΟΥΤΑΡΟΥ P | ΑΕΥ N || 14 est *om.* N || 16 *Graeca habent* NPRFA, *om.* T | ΚΥΛΙΚΡΟϹ P, ΚΙΛΚΟϹ A || 17 diximus NPT || 18 vectum *vulg. nescio unde*, dictum R, ductum *cett.* | ad 'Ερύθειαν] ΑΔΕΓΥΤΗΡΑ NF, ΑΔΕΤΠΗΡΑ P, *om.* T, ΑΔΕΤΥΤΗΡΑ R, ΑΔΕΕΥΤΗΡΑ A, *em. Camerar.* || 19 Panyasis *vulg. ex Ath.*, paniastis *codd.* || 20 Pherecydes *vulg.*, pherecides T, ferecides *cett.* || 23 scipio N *ut cetera taceam* || 24 catharum N, cantarum PR | cumbis NR, cimbis T | dirivata NPRFA

cymbia, omnia haec asseruimus esse navigiorum vocabula.

22 Nomina quoque Vergilius non numquam ex antiquis-
simis Graecorum historiis mutuatur. scitis apud illum
unam ex comitibus Dianae Opin vocari, quod nomen
vulgo fortasse temere impositum vel etiam fictum puta-
tur ab ignorantibus insidiosum poetam cognomen, quod
a veteribus Graecis scriptoribus ipsi Dianae fuerat im-
2 positum, comiti eius adsignare voluisse. sed Vergilius sic
ait:

velocem interea superis in sedibus Opin,
unam ex virginibus sociis sacraque caterva,
compellabat et has tristis Latonia voces
ore dabat . . .

et infra:

at Triviae custos iam dudum in montibus Opis.

3 Opin inquit comitem et sociam Dianae. sed audite unde
Vergilius hoc nomen acceperit qui, ut dixi, quod epithe-
4 ton ipsius deae legerat sociae eius imposuit. Alexander
Aetolus, poeta egregius, in libro qui inscribitur Musae
refert quanto studio populus Ephesius dedicato templo
Dianae curaverit, praemiis propositis, ut qui tunc erant
poetae ingeniosissimi in deam carmina diversa compone-
rent. in his versibus Opis non comes Dianae, sed Diana
5 ipsa vocitata est. loquitur autem, uti dixi, de populo
Ephesio:

ἀλλ' ὅγε πευθόμενος πάγχυ Γραικοῖσι μέλεσθαι
  Τιμόθεον κιθάρης ἴδμονα καὶ μελέων
υἱὸν Θερσάνδρου κλυτὸν ἤνεσεν ἀνέρα σίγλων

11 Aen. 11. 532 || 27 Powell, Coll. Alex. p. 124 fr. 4

[NPT RFA] 1 omnia — vocabula *om.* P || 5 nomen] non P || 6 fixum N | putetur P' || 7 poetarum N || 15 ET INFRA *litt. mai. in* NRA || 19 ipsius deae *Eyss. non male*, ipsiusce *codd.*, *fortasse legendum* ipsius esse || 20 aetholus NPrFA || 23 ingeniosissima P' | diversa *om.* R' || 26 ephesio *om.* T, ephesoo R', effesio A || 27 ΝΕΥΘΟΜΕΝΟϹ N | ΜΕΝΛΕϹΘΑΙ P || 28 ΚΙΘΑΡΕϹ ΙΔΜΩΝΑ N | ΜΕΛΕΟΝ N || 29 ΘΕΡϹΑΝΔΡΟΙ N | κλυτόν *Schneidew.*, ΘΟΝ N, ΤΟΝ P

χρυσείων ἱερὴν δὴ τότε χιλιάδα
ὑμνῆσαι ταχέων τ' Ὦπιν βλήτειραν ὀιστῶν
ἥ τ' ἐπὶ Κεγχρείῳ τίμιον οἶκον ἔχει,

et mox:

μηδὲ θεῆς προλίπῃ Λητωίδος ἄκλεα ἔργα.

apparuit, ni fallor, Opin Dianam dictam, et Vergilium de 6
nimia doctrina hoc nomen in eius comitem transtulisse.

Excessere omnes adytis arisque relictis 7
di, . . .

hoc unde Vergilius dixerit nullus inquirit, sed constat illum de Euripide traxisse, qui in fabula Troadibus inducit Apollinem cum Troia capienda esset ista dicentem:

λείπω τὸ κλεινὸν Ἴλιον,

qui versus docent unde Vergilius usurpaverit discessisse deos a civitate iam capta.

Nec hoc sine auctoritate Graecae vetustatis est quod 8
ait:

ipsa Iovis rapidum iaculata e nubibus ignem.

Euripides enim inducit Minervam ventos contra Graecorum classem a Neptuno petentem dicentemque debere illum facere quod Iuppiter fecerit, a quo in Graecos fulmen acceperit.

Apud Vergilium Pan niveo lanae munere Lunam in- 9
lexisse perhibetur in nemora alta vocans:

munere sic niveo lanae, si credere dignum est

8 Aen. 2. 351 || 11 Troad. 25 || 19 Aen. 1. 42 || 26 Georg. 3. 391

[**NPTRFA**] 1 ΧΡΙCΕΙΩΝ **N** | ἱερήν *vulg.*, ΕΡΗΝ **NP** | δὴ τότε] ΑΝΘΟΤΕ **N** | ΧΙΩΛΑΙΑΛΑ **N**, ΧΕΙΛΙΑΔΑ **P** || 2 ΤΑΧΕΙΩΝ **NP** | τ' *add. Meinekius, deest in* **NP** | ΩΠΥΝ ΒΗΤΕΙΡΑΝ **N** || 3 τ' *Meinek.*, Δ **NP** | Κεγχρείῳ *Meinek.*, ΚΕΓΕΧΡΙΟΝ **N**, ΚΕΓΧΡΙΩΝ **P** | ΤΥΜΙΟΝ **N**, ΤΙΜΙΩΟΝ **P'** | ΟΚΟΝ **NP** || 4 et mox **P**, *om.* **NTRFA** || 5 ΠΡΩΛΙΠΕ ΛΗΘΩΙΔΟC **N** || 8 additis **NA**, aditis **PRF** || 10 hoc *om.* **T** | unde hoc **F** || 14 ΛΕΙΠΟ ΤΩ || 17 quod] qui **N** || 20 contra] contrarios **P** || 22 flumen **N** || 24 inlesisse **N**, illuxisse **P**

et reliqua. in hoc loco Valerius Probus, vir perfectissimus,
notat nescire se hanc historiam sive fabulam quo referat
10 auctore. quod tantum virum fugisse miror. nam Nicander
huius est auctor historiae, poeta quem Didymus, grammaticorum omnium quique sint quique fuerint instructissimus, fabulosum vocat. quod sciens Vergilius adiecit, *si credere dignum est*; adeo se fabuloso usum fatetur auctore.

11 In tertio libro cursim legitur, neque unde translatum sit quaeritur:

> quae Phoebo pater omnipotens, mihi Phoebus Apollo
> praedixit,

12 et cetera. in talibus locis grammatici excusantes imperitiam suam inventiones has ingenio magis quam doctrinae Maronis adsignant, nec dicunt eum ab aliis mutuatum, ne nominare cogantur auctores. sed adfirmo doctissimum vatem etiam in hoc Aeschylum, eminentissimum
13 tragoediarum scriptorem, secutum qui in fabula quae Latina lingua Sacerdotes inscribitur sic ait:

> στέλλειν ὅπως τάχιστα· ταῦτα γὰρ πατὴρ
> Ζεὺς ἐγκαθίει Λοξίᾳ θεσπίσματα

et alibi:

> πατρὸς προφήτης ἐστὶ Λοξίας Διός.

14 ecquid clarum factum est inde sumpsisse Vergilium quod Apollo ea vaticinetur quae sibi Iuppiter fatur? probatumne vobis est Vergilium, ut ab eo intellegi non potest qui so-

11 Aen. 3. 251 || 20 fr. 117b Mette || 23 Eumen. 19

[NPT RFA] 2 quo] quod A || 4 didimus NPRFA || 6 quod sciens] quottiens A || 16 auctores R′ || 17 aeschylum *suo quisque more corrumpunt codd.* || 19 Sacerdotes *vulg.*, sacerdotis NPRFA, sacerdos T || 20 CTEMEIN NP | ONΠOC N, OΠOC P | ταῦτα] TAITA N | ΠAΓHP N, ΠAΓEP P || 21 ZEIT N | EΘAKAΘEI N, EΘAKAΘIEI P, *em. vulg.* || 22 et alibi *om. cum Graecis* TRFA || 23 ΠACPOC NP | ΠPOΦΦHΘEC N, ΠPOΦHΘHC P | HCTI N | MOΞIAC NP || 24 ecquid *om.* PA | clarum *om.* A || 25 probatum est ne P′, probatum de A || 26 habeo A

num Latinae vocis ignorat, ita nec ab eo posse qui Graecam non hauserit extrema satietate doctrinam? nam si fastidium facere non timerem, ingentia poteram volumina de his quae a penitissima Graecorum doctrina transtulisset implere: sed ad fidem rei propositae relata sufficient.'

[**NPT RFA**] 1 habeo posse **NA** | Graeca **N** || 2 hauserit] habeat **N** || 3 tinerem **P′** || 5 *post* sufficient *addunt* FINIT DE HIS QVAE VIRGILIVS A GRAECIS TRAXIT. DE HIS QVAE A VETERIBVS LATINIS MARO TRANSTVLIT **NFA**, QVAE SVNT QVAE SVMSIT VIRGILIVS AB ANTIQVIS LATINORVM POETIS **P**. Hactenus quae ex Graecis auctoribus Virgilius transtulit, nunc quae ex nostrorum antiquissimis **T**, *tres lineae vacant in* **R**

LIBER SEXTVS

1 Hic Praetextatus, 'mirum', inquit, 'in modum digessit
Eustathius quae de Graeca antiquitate carmini suo Ver-
gilius inseruit. sed meminimus viros inter omnes nostra
aetate longe doctissimos, Furium Caecinamque Albinos,
promisisse se prodituros quid idem Maro de antiquis Ro-
manis scriptoribus traxerit, quod nunc ut fiat tempus
2 admonet.' cumque omnibus idem placeret, tum Furius
Albinus: 'etsi vereor ne, dum ostendere cupio quantum
Vergilius noster ex antiquiorum lectione profecerit et
quos ex omnibus flores vel quae in carminis sui decorem
ex diversis ornamenta libaverit, occasionem reprehendendi
vel imperitis vel malignis ministrem, exprobrantibus tan-
to viro alieni usurpationem nec considerantibus hunc esse
fructum legendi, aemulari ea quae in aliis probes, et quae
maxime inter aliorum dicta mireris in aliquem usum
tuum opportuna derivatione convertere, quod et nostri
tam inter se quam a Graecis et Graecorum excellentes inter
3 se saepe fecerunt. et ut de alienigenis taceam, possum
pluribus edocere quantum se mutuo compilarint biblio-
thecae veteris auctores, quod tamen opportune alias si
volentibus vobis erit probabo. unum nunc exemplum
proferam, quod ad probanda quae adsero paene sufficiet.
4 Afranius enim togatarum scriptor in ea togata quae
Compitalia inscribitur, non inverecunde respondens ar-

[NPT RFA] 1 Hic] Sic F | degessit R′ || 4 forium N || 5 proditores N || 6 fiet N || 8 ne] nec A | quantam N || 9 antiquorum RA || 11 livaverit NPRF, taverit *post spatium 6 litterarum* T, levaverit A || 13 alieno exprobratione N, alieni usurpatione PT || 16 dirivatione NPRF || 18 aligenis P′ || 19 conplicarint N | bibliotecae NP′R || 20 veteres R | aliis N || 22 asero R′

guentibus quod plura sumpsisset a Menandro, *fateor*, inquit,

sumpsi non ab illo modo
sed ut quisque habuit conveniret quod mihi,
quod me non posse melius facere credidi,
etiam a Latino.

quod si haec societas et rerum communio poetis scrip- 5
toribusque omnibus inter se exercenda concessa est, quis fraudi Vergilio vertat, si ad excolendum se quaedam ab antiquioribus mutuatus sit? cui etiam gratia hoc nomine habenda est quod non nulla ab illis in opus suum, quod aeterno mansurum est, transferendo fecit ne omnino memoria veterum deleretur, quos, sicut praesens sensus ostendit, non solum neglectui verum etiam risui habere iam
coepimus. denique et iudicio transferendi et modo imi- 6
tandi consecutus est ut, quod apud illum legerimus alienum, aut illius esse malimus aut melius hic quam ubi
natum est sonare miremur. dicam itaque primum quos ab 7
aliis traxit vel ex dimidio sui versus vel paene solidos, post hoc locos integros cum parva quadam immutatione translatos sensusve ita transcriptos ut unde essent eluceret, immutatos alios ut tamen origo eorum non ignoraretur, post haec quaedam de his quae ab Homero sumpta sunt ostendam non ipsum ab Homero tulisse, sed prius alios inde sumpsisse, et hunc ab illis, quos sine dubio legerat, transtulisse.

Vertitur interea caelum et ruit oceano nox. 8

Ennius libro sexto:

3 fr. com. Ribbeck[3] p. 198 || 27 Aen. 2. 250

[NPTRFA] 3 *ante* modo *add.* solum P || 4 quisque *vulg.*, quisquis *codd.* | conveniret quod *Bentl.*, ut conveniret N, quod conveniret *cett.* || 5 quod *Both.*, quodque *codd.* || 9 vortat PRA′ || 10 gratia] congrua N, gratiam A | hoc nomine *om.* P || 13 deletur N || 14 neglectui *vulg.*, non lectui *codd.* || 15 coepimus] possumus N | immitando N || 17 illius] aliud NPT | quam hic P′ || 18 quos] quod R′FA || 21 translatas P′ | transscribitos N || 24 ipso N, *dein* ab *om.* NRFA || 26 *post* transtulisse *repetuntur in* R *omnia ab initio libri ad idem hoc verbum* transtulisse, *unam integram paginam complentia* || 28 *ante* libro *add.* in P | VI PTA

vertitur interea caelum cum ingentibus signis.
9 Axem umero torquet stellis ardentibus aptum.

Ennius in primo:

qui caelum versat stellis fulgentibus aptum,

et in tertio:

caelum prospexit stellis fulgentibus aptum,

in decimo:

hinc nox processit stellis ardentibus apta.

10 Conciliumque vocat divum pater atque hominum rex.
Ennius in sexto:

tum cum corde suo divum pater atque hominum rex
effatur.

11 Est locus, Hesperiam Grai cognomine dicunt.

Ennius in primo:

est locus, Hesperiam quam mortales perhibebant.
12 Tuque o Thybri tuo genitor cum flumine sancto.

Ennius in primo:

teque, pater Tiberine, tuo cum flumine sancto.
13 Accipe daque fidem, sunt nobis fortia bello
pectora, . . .

Ennius in primo:

accipe daque fidem foedusque feri bene firmum.
14 Et lunam in nimbo nox intempesta tenebat.

Ennius in primo:

cum superum lumen nox intempesta teneret.

1 211 Vahl. || 2 Aen. 4. 482 || 4 29 || 6 159 || 8 339 || 9 Aen. 10. 2 || 11 175 || 13 Aen. 1. 530 || 15 23 || 16 Aen. 8. 72 || 18 54 || 19 Aen. 8. 150 || 22 32 || 23 Aen. 3. 587. || 24 102

[NPT RFA] 3 I PTA || 5 et in tertio — 6 aptum *om.* NPT || 7 X PTA || 8 hic R || 10 VI PTA || 11 rex *om.* R' || 14 I PTA || 16 tybri PTRF || 17 in primo *om.* T | I PA || 18 tyberine NRA | flumines P || 21 in primo *om.* T | I PA || 22 da R' | ferusque feri N || 24 eminus A | I P || 25 tenebat N

Tu tamen interea calido mihi sanguine poenas 15
persolves . . .

Ennius in primo:

nec pol homo quisquam faciet impune animatus
hoc nisi tu, nam mi calido das sanguine poenas.
. . . Concurrunt undique telis 16
indomiti agricolae. . . .

Ennius in tertio:

postquam defessi sunt, stant et spargere sese
hastis: ansatis concurrunt undique telis.
. . . Summa nituntur opum vi. 17

Ennius in quarto:

Romani scalis summa nituntur opum vi,

et in sexto decimo:

reges per regnum statuasque sepulcraque quaerunt;
aedificant nomen: summa nituntur opum vi.
Et mecum ingentes oras evolvite belli. 18

Ennius in sexto:

quis potis ingentes oras evolvere belli?
Nequa meis dictis esto mora: Iuppiter hac stat. 19

Ennius in septimo:

non semper vestra evertit: nunc Iuppiter hac stat.
Invadunt urbem somno vinoque sepultam. 20

1 Aen. 9. 422 || 3 99 || 6 Aen. 7. 520 || 8 153 || 11 Aen. 12. 552 || 12 161 || 14 411 || 17 Aen. 9. 528 || 18 174 || 20 Aen. 12. 565 || 22 258 || 23 Aen. 2. 265

[NPT RFA] 3 in primo *om.* T | I P || 4 nec] non P || 5 dabis *Serv. D. ad Aen. 9. 420* || 8 in tertio *om.* T | III P || 12 Ennius in quarto *om.* N | in quarto *om.* T | quarto *om. in ras. 3 litt.* P | IIII RA || 13 romanis NPT' || 14 in sexto decimo *om.* T | XVI PA || 18 in sexto *om.* T | VI PA || 19 quis — belli *om.* A || 21 Ennius — 22 stat *om.* N || 21 in septimo *om.* T | VII PA || 23 somno vinoque] somnoque R'

Ennius in octavo:
nunc hostes vino domiti somnoque sepulti.

21 Tollitur in caelum clamor, cunctique Latini
Ennius in septimo decimo:
tollitur in caelum clamor exortus utrisque.

22 Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.
Ennius in sexto:
explorant Numidae: totam quatit ungula terram,
idem in octavo:
consequitur, summo sonitu quatit ungula terram,
idem in septimo decimo:
it eques et plausu cava concutit ungula terram.

23 Vnus qui nobis cunctando restituit rem.
Ennius in duodecimo:
unus homo nobis cunctando restituit rem.

24 Corruit in vulnus: sonitum super arma dederunt
Ennius in sexto decimo:
concidit et sonitum simul insuper arma dederunt.

25 Et iam prima novo spargebat lumine terras.
Lucretius in secundo:
cum primum aurora respergit lumine terras.

26 Flammarum longos a tergo involvere tractus.
Lucretius in secundo:
nonne vides longos flammarum ducere tractus?

1 292 || 3 Aen. 11. 745 || 5 442 || 6 Aen. 8. 596 || 8 224 || 10 277 || 12 439 || 13 Aen. 6. 846 || 15 370 || 16 Aen. 10. 488 || 17 415 || 19 Aen. 4. 584 || 21 2. 144 || 22 Georg. 1. 367 || 24 2. 207

[NPT RFA] 1 in octavo *om.* T | VIII PA || 2 hostis uno N || 4 Ennius *om.* R' | in septimo decimo *om.* T | XVII PA || 6 sonitum N, sunitu P' || 7 in sexto *om.* T | VI PA || 8 numidae t, humidae (umidae) *cett.* | totam *omnes mei*, totum *Vahlen ex errore Iani* || 9 idem *om.* PT | in octavo *om.* T | VIII P || 10 cum sequitur R || 11 idem — 12 terram *om.* N || 11 in septimodecimo *om.* T | XVII PA || 12 it] id A || 14 Ennius — 15 rem *om.* F || 14 in duodecimo *om.* T | XII PA || 16 dedere P *Verg.* || 17 Ennius — 18 dederunt *om.* N || 17 in sextodecimo *om.* T | XVI PA || 18 simul *om.* PT || 20 Lucretius — 21 terras *om.* N || 20 in secundo *om.* T | II PA || 21 primum aurora novo cum spargit *codd. Lucret.* || 24 longus A'

. . . Ingeminant abruptis nubibus ignes. 27
Lucretius in secundo:
nunc hinc, nunc illinc abruptis nubibus ignes.

. . . Belli simulacra ciebant. 28
Lucretius in secundo:
componunt, complent: belli simulacra cientur.

. . . Simulacraque luce carentum. 29
Lucretius in quarto:
cum saepe figuras
contuimur miras simulacraque luce carentum.

Asper acerba tuens retro redit. . . . 30
Lucretius in quinto:
asper acerba tuens immani corpore serpens.

Tithoni croceum linquens Aurora cubile. 31
Furius in primo annali:
interea Oceani linquens Aurora cubile.

Quod genus hoc hominum quaeve hunc tam barbara morem? 32
Furius in sexto:
quod genus hoc hominum, Saturno sancte create?

Rumoresque serit varios ac talia fatur. 33
Furius in decimo:
rumoresque serunt varios et multa requirunt.

Nomine quemque vocans reficitque ad proelia pulsos. 34

1 Aen. 3. 199 || 3 2. 214 || 4 Aen. 5. 674 || 6 2. 324 || 7 Georg. 4. 472 || 9 4. 35 || 11 Aen. 9. 794 || 13 5. 33 || 14 Aen. 4. 585 || 16 fr. 7 Morel || 17 Aen. 1. 539 || 20 fr. 11 Morel || 21 Aen. 12. 228 || 24 fr. 12 Morel | Aen. 11. 731

[NPTRFA] 2 in secundo *om.* T | II. A || 3 abrupti *codd. Lucretii* || 4 ciebit N′, ciebunt P′, ciebat nTRF, vehebat A || 5 in secundo *om.* T | II A || 6 camporum complent *codd. Lucr.* || 8 in quarto *om.* T | IIII RA || 10 continuimur N, contuitus PT | mirans NPT || 12 in quinto *om.* T | V A || 14 tothoni P′, titoni T || 15 in primo *om.* T | I P || 16 liquens N || 17 quaeve — 20 hominum *om.* N || 19 Furius in sexto *om.* R′ | in sexto *om.* T | VI PrA || 21 rumosque A | ac talia — 23 varios *om.* N || 22 in decimo *om.* T | X PA || 24 pulsat R

Furius in undecimo:
nomine quemque ciet: dictorum tempus adesse
commemorat,
deinde infra:
confirmat dictis simul atque exuscitat acris
ad bellandum animos reficitque ad proelia mentes.

35 Dicite Pierides, non omnia possumus omnes.
Lucilius in quinto:
maior erat natu, non omnia possumus omnes.

36 Diversi circumspiciunt, hoc acrior idem.
Pacuvius in Medea:
diversi circumspicimus, horror percipit.

37 Ergo iter inceptum peragunt rumore secundo.
Sueius in libro quinto:
redeunt, referunt rumore petita secundo.

38 Numquam hodie effugies, veniam quocumque vocaris.
Naevius in Equo Troiano:
numquam hodie effugies, quin mea manu moriare.

39 Vendidit hic auro patriam dominumque potentem
imposuit: fixit leges pretio atque refixit.
Varius De morte:
vendidit hic Latium populis agrosque Quiritum
eripuit: fixit leges pretio atque refixit.

40 Vt gemma bibat et Sarrano dormiat ostro.
Varius De morte
incubet ut Tyriis atque ex solido bibat auro.

2 fr. 13 Morel || 5 fr. 14 Morel || 7 eclog. 8. 63 || 9 218 Marx || 10 Aen. 9. 416 || 12 fr. 223 Ribbeckii || 13 Aen. 8. 90 || 14 fr. 7 Morel || 16 eclog. 3. 49 || 17 fr. 14 Ribbeckii || 19 Aen. 6. 621 || 22 fr. 1 Morel || 24 Georg. 2. 506 || 26 fr. 2 Morel

[NPTRFA] 1 in undecimo *om.* T | XI PFA || 8 Lucilius — 9 omnes *om.* A || 8 lucretius RF | in quinto *om.* T | V P || 10 agrior NP || 11 pacuvius T, pachubius P, pacubus R′, pacubius *cett.* | in medea *om.* T | media A, Medo *edd. nonnulli* || 14 sueuius P, suetius T | in libro quinto *om.* T | V A || 15 rumore petita *L. Mueller. Rh. Mus. n. s. 23, 216*, petita rumore *codd.* || 17 nevius TRFA | in equo Troiano *om.* T || 19 pominumque P′ || 20 finxit T *et fortasse* P′ || 22 latum NT || 23 fixitque P′, finxit T || 24 gemina P || 26 tiriis R

Talia saecla, suis dixerunt, currite, fusis. 41
Catullus:
currite ducenti subtemine, currite fusi.

Felix, heu nimium felix, si littora tantum 42
numquam Dardaniae tetigissent nostra carinae.
Catullus:
Iuppiter omnipotens, utinam non tempore primo
Gnosia Cecropiae tetigissent littora puppes.

... Magna ossa lacertosque 43
extulit ...
Lucilius in septimo decimo:
magna ossa lacertique
apparent homini.

... Placidam per membra quietem 44
irrigat ...
Furius in primo:
mitemque rigat per pectora somnum.
et Lucretius in quarto:
nunc quibus ille modis somnus per membra quietem
inrigat.

... Camposque liquentes. 45
Lucretius in sexto:
et liquidam molem camposque natantes.

... Et geminos duo fulmina belli 46
Scipiadas ...
Lucretius in tertio:

1 eclog. 4. 46 || 3 epithalamii Pel. et Thet. 327 || 4 Aen. 4. 657 || 7 epith. 171 || 9 Aen. 5. 422 || 12 v. 547 Marx || 14 Aen. 1. 691 || 17 fr. 9 Morel || 19 4. 907 || 21 Aen. 6. 724 || 23 6. 405 || 24 Aen. 6. 842

[NPT RFA] 2 Catullus — 3 fusi *om.* N || 2 Catullus T, catulis R', catulus *cett.*, ex catullo *add.* F^{m} || 3 substamine T, subtegmine A || 4 nimiam P' || 6 catulus NPRFA || 8 cicropiae P, cycropiae F || 11 Lucilius *vulg.*, lucius NP, lucillius T, lucretius RFA | in septimo decimo *om.* T | XVII PA || 12 hossa lecestique N || 17 sumnum R || 18 in quarto *om.* T | IIIIto R || 22 in sexto *om.* T | VI A | *post* sexto *habent* simile de mari *codd.*, *quod Ianus recte expulit* || 24 flumina N || 26 in tertio *om.* T | III A

Scipiades, belli fulmen, Carthaginis horror.

47 . . . Et ora
tristia temptantum sensu torquebit amaro.

Lucretius in secundo:

. . . foedo pertorquent ora sapore.

48 Morte obita quales fama est volitare figuras.

Lucretius in primo:

cernere uti videamur eos audireque coram,
morte obita quorum tellus amplectitur ossa.

hinc est et illud Vergilii:

et patris Anchisae gremio complectitur ossa.

49 . . . Ora modis attollens pallida miris.

Lucretius in primo:

sed quaedam simulacra modis pallentia miris.

50 Tum gelidus toto manabat corpore sudor.

Ennius in sexto decimo:

tunc timido manat ex omni corpore sudor.

51 Labitur uncta vadis abies . . .

Ennius in quarto decimo:

labitur uncta carina, volat super impetus undas.

52 . . . Ac ferreus ingruit imber.

Ennius in octavo:

hastati spargunt hastas, fit ferreus imber.

53 . . . Apicem tamen incita summum
hasta tulit . . .

1 3. 1034 || 2 Georg. 2. 246 || 5 2. 401 || 6 Aen. 10. 641 || 8 1. 134 || 10 Aen. 5. 31 || 12 Aen. 1. 354 || 14 1. 123 || 15 Aen. 3. 175 || 16 418 Vahlen || 18 Aen. 8. 91 || 20 386 || 21 Aen. 12. 284 || 23 284 || 24 Aen. 12. 493

[NPT RFA] 1 flumen N || 3 tristitia R'FA | amaror T || 4 lucretii NF | in secundo *om.* T | II A | fame P' || 7 lucretii NR'F, lucr T | in primo *om.* T | I PA || 8 eos *Lucretius*, eas *codd.* | coronam N || 11 compelctitur N || 13 lucretii NF, lucr T || 14 moris pallantia N || 16 in sex. dec. *om.* T | XVI PA || 17 mactat R || 18 unda P || 19 in quarto decimo *om.* T | XIIII PFA || 22 in octavo *om.* T | VIII PA || 25 asta NF

Ennius in sexto decimo:
tamen induvolans secum abstulit hasta
insigne.

Pulverulentus eques furit: omnes arma requirunt. 54
Ennius in sexto:
balantum pecudes quatit: omnes arma requirunt.

Nec visu facilis nec dictu affabilis ulli. 55
Accius in Philoctete:
quem neque tueri contra neque adfari queas.

Aut spoliis ego iam raptis laudabor opimis 56
aut leto insigni . . .
Accius in Armorum iudicio:
nam tropaeum ferre me a forti viro
pulchrum est: si autem vincar, vinci a tali nullum est probrum.

Nec si miserum fortuna Sinonem 57
finxit, vanum etiam mendacemque improba finget.
Accius in Telepho:
nam si a me regnum fortuna atque opes
eripere quivit, at virtutem nequiit.

Disce puer virtutem ex me verumque laborem 58
fortunam ex aliis. . . .
Accius in Armorum iudicio:
virtuti sis par, dispar fortunis patris.

. . . Iam iam nec maxima Iuno 59
nec Saturnius haec oculis pater aspicit aequis.

2 416 || **4** Aen. 7. 625 || **6** 186 || **7** Aen. 3. 621 || **8** fr. 4 Ribb.[3] || **10** Aen. 10. 449 || **13** fr. 3 Ribb.[3] || **16** Aen. 2. 79 || **19** fr. 6 Ribb.[3] || **21** Aen. 12. 435 || **23** fr. 10 Ribb.[3] || **24** Aen. 4. 371

[**NPTRFA**] **1** in sex. dec. *om.* **T** | XVI **PA** || **2** inde volans **TA** || **5** in sexto *om.* **T** | VI **PA** || **6** balatum **NTRFA** || **8** in Phil. *om.* **T** | filiotete **A'**, filoctete *cett.* || **9** neque fari *Ribbeck.* | queis *ut vid.* **P'** || **12** in Arm. iud. *om.* **T** || **13** tropheum **PTRA** || **14** post nullum *add.* mi *G. Hermann.* || **15** probum **N**, obprobrium **P** || **17** imbroba **P** || **20** nequiit *vulg.*, nequit *codd.* || **23** virtutis his **N**, virtutis is **PRFA**

Accius in Antigona:
iam iam neque di regunt,
neque profecto deum summus rex omnibus curat.

60 Num capti potuere capi? num incensa cremavit
Troia viros? . . .
Ennius in decimo cum de Pergamis loqueretur:
quae neque Dardaniis campis potuere perire
nec cum capta capi nec cum combusta cremari.

61 Multi praeterea quos fama obscura recondit.
Ennius in Alexandro:
multi alii adventant, paupertas quorum obscurat nomina.

62 Audentes fortuna iuvat.
Ennius in septimo:
fortibus est fortuna viris data.

63 Recoquunt patrios fornacibus enses
et curvae rigidum falces conflantur in ensem.
Lucretius in quinto:
inde minutatim processit ferreus ensis,
versaque in obscenum species est falcis aenae.

64 Pocula sunt fontes liquidi atque exercita cursu
flumina. . . .
Lucretius in quinto:
ad sedare sitim fluvii fontesque vocabant.

65 Quos rami fructus, quos ipsa volentia rura
sponte tulere sua, carpit. . . .

2 fr. 5 Ribb.^{3} || 4 Aen. 7. 295 || 7 358 Vahl. || 9 Aen. 5. 302 || 11 36 Ribb.^{3} || 13 Aen. 10. 284 || 15 257 Vahl. || 16 Aen. 7. 636 || 19 5. 1293 || 21 Georg. 3. 529 || 24 5. 945 || 25 Georg. 2. 500

[NPT RFA] 1 in Ant. *om.* T | antizona P || 2 dirigunt A || 3 supremus N || 4 non capti TA || 6 in decimo *om.* T, in X PA, in undecimo *Ian.*, *Eyss. et vulg.*, *nescio unde* || 9 obscuriorecondit P^{r} || 11 nomina *om.* N, *post* data (15) *positurus* || 14 in septimo *om.* T | VII A || 16 requoqunt N, requoquunt P | fortnacibus P^{r} | ensis N || 17 conflentur enses N || 18 in quinto *om.* T | V A || 20 obscenum] opprobrium *Lucretius* | falces P | eneae NA || 23 in quinto *om.* T | V A || 24 ad] at T *fort. recte* | sedera N, sedere RFA

Lucretius in quinto:

quod sol atque imbres dederant, quod terra crearat
sponte sua, satis id placabat pectora donum.

Post versus ab aliis vel ex integro vel ex parte transla- 2
tos, vel quaedam immutando verba tamquam fuco alio tinctos, nunc locos locis componere sedet animo, ut unde formati sint quasi de speculo cognoscas.

Nec sum animi dubius, verbis ea vincere magnum 2
quam sit, et angustis hunc addere rebus honorem.
sed me Parnassi deserta per ardua dulcis
raptat amor, iuvat ire iugis qua nulla priorum
Castaliam molli devertitur orbita clivo.

Lucretius in primo: 3

nec me animi fallit quam sint obscura, sed acri
percussit thyrso laudis spes magna meum cor,
et simul incussit suavem mi in pectus amorem
Musarum, quo nunc instinctus mente vigenti
avia Pieridum peragro loca nullius ante
trita solo. . . .

accipite et alterum locum Maronis illi unde traxerat 4
comparandum, ut eundem colorem ac paene similem sonum loci utriusque reperias. Vergilius:

si non ingentem foribus domus alta superbis
mane salutantum totis vomit aedibus undam,
nec varios inhiant pulchra testudine postes.

et mox:

at secura quies et nescia fallere vita
dives opum variarum, at laetis otia fundis,
speluncae vivique lacus, at frigida Tempe
mugitusque boum mollesque sub arbore somni

2 5. 937 || 8 Georg. 3. 289 || 14 1. 922 || 23 Georg. 2. 461 || 27 ib. 467

[NPT RFA] 1 lucretii NR'F, lucr. T | in quinto *om.* T | V A || 5 suco NPTF, succo R || 7 quasi — cognoscas *om.* NPT || 12 oribita N || 13 lucretii NR'F | in primo *om.* T || 15 thirso P, tyrso T || 16 mi] mihi *codd.* | inspectus NPT || 22 reperies N || 27 vita R, viam P, vitam *cett.* || 28 latis *codd. plerique Vergilii* || 29 ad NP

non absunt, illic saltus ac lustra ferarum
et patiens operum exiguoque adsueta iuventus.

5 Lucretius in libro secundo:

si non aurea sunt iuvenum simulacra per aedes
lampadas igniferas manibus retinentia dextris,
lumina nocturnis epulis ut suppeditentur,
nec domus argento fulgens auroque renidens
nec citharam reboant laqueata aurataque templa,
cum tamen inter se prostrati in gramine molli
propter aquae rivum sub ramis arboris altae,
non magnis opibus iucunde corpora curant,
praesertim cum tempestas arridet et anni
tempora conspergunt viridantes floribus herbas.

6 Non umbrae altorum nemorum, non mollia possunt
prata movere animum: non qui per saxa volutus
purior electro campum petit amnis. . . .

Lucretius in secundo:

nec tenerae salices atque herbae rore virentes
fluminaque ulla queunt summis labentia ripis
oblectare animum subitamque avertere curam.

7 ipsius vero pestilentiae, quae est in tertio Georgicorum, color totus et liniamenta paene omnia tracta sunt de descriptione pestilentiae quae est in sexto Lucretii. nam Vergiliana incipit:

hic quondam morbo caeli miseranda coorta est
tempestas, totoque auctumni incanduit aestu
et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum.

Lucretii vero sic incipit:

haec ratio quondam morborum et mortifer aestus

4 2. 24 || 14 Georg. 3. 520 || 17 2. 361 || 25 Georg. 3. 478 || 29 6. 1138

[NPT RFA] 3 in – secundo *om.* T | II A || 5 lampades NA, lampadis T | igniferas P, igne feras *cett.* || 7 fulget *codd. Lucretii* (fulgenti *Lachm.*) renitens P, renidet *codd. Lucretii* || 8 chitaram R, cytharam FA | templa *vulg. ex Lucret.*, tempe *codd.* || 9 tamen] tam RFA || 13 conspargunt N, cum spergunt A || 15 vomere P || 17 lucretii NRF, lucr. T | in secundo *om.* T | II A || 18 virentis P || 23 VI PTA || 26 autumno N || 27 neci] nec F || 28 vero *om.* P

finibus in Cecropis funestos reddidit agros
vastavitque vias, exhausit civibus urbem.

sed quatenus totum locum utriusque ponere satis longum 8
est, excerpam aliqua ex quibus similitudo geminae descriptionis appareat.

Vergilius ait:

tum vero ardentes oculi atque attractus ab alto
spiritus, interdum gemitu gravis, imaque longo
ilia singultu tendunt, it naribus ater
sanguis et oppressas fauces premit aspera lingua.

Lucretius ait: 9

principio caput incensum fervore gerebant,
et duplices oculos suffusa luce rubentes.
sudabant etiam fauces intrinsecus artae
sanguine, et ulceribus vocis via saepta coibat,
atque animi interpres manabat lingua cruore,
debilitata malis, motu gravis, aspera tactu.

Vergilius ait: 10

haec ante exitium primis dant signa diebus,

et quae darent signa supra retulit idem:

. . . demissae aures incertus ibidem
sudor et ille quidem morituris frigidus, aret
pellis et attactu tractanti dura resistit.

Lucretius ait: 11

multaque praeterea mortis tunc signa dabantur:
perturbati animi, mens in maerore metuque,
triste supercilium, furiosus vultus et acer,
sollicitae porro plenaeque sonoribus aures,
creber spiritus aut ingens raroque coortus,
sudorisque madens per collum splendidus umor,

7 Georg. 3. 505 || 12 6. 1145 || 19 Georg. 3. 503 || 21 ib. 500 || 25 6. 1182

[NPT RFA] 1 cicropis F || 4 excerpe N || 9 id NFA || 14 atrae *codd. Lucretii* || 15 quo ibat N || 19 primus A || 20 idem] id est NA, *non ita male* || 26 probati animi R, perturbata animi *codd. Lucretii* || 27 et *om.* R || 28 porro *om.* P

tenuia sputa, minuta, croci contacta colore
salsaque per fauces raucas vix edita tussis.

12 Vergilius ait:

profuit inserto latices infundere cornu
Lenaeos: ea visa salus morientibus una.
mox erat hoc ipsum exitio. . . .

Lucretius ait:

nec ratio remedi communis certa dabatur.
nam quod alis dederat vitalis aeris auras
volvere in ore licere et caeli templa tueri,
hoc aliis erat exitio letumque parabat.

13 Vergilius ait:

praeterea nec mutari iam pabula refert,
quaesitaeque nocent artes, cessere magistri.

Lucretius ait:

nec requies erat ulla mali: defessa iacebant
corpora, mussabat tacito medicina timore.

14 Vergilius ait:

ipsis est aer avibus non aequus et illae
praecipites alta vitam sub nube relinquunt.

Lucretius ait:

nec tamen omnino temere illis sedibus ulla
comparebat avis nec tristia saecla ferarum
exsuperant silvis, languebant pleraque morbo
et moriebantur. . . .

nonne vobis videntur membra huius descriptionis ex uno
15 fonte manasse? sed rursus locos alios comparemus:

4 Georg. 3. 509 || 8 6. 1226 || 13 Georg. 3. 548 || 16 6. 1178 || 19 Georg. 3. 546 || 22 6. 1219

[NPT RFA] 1 crocique P, *om.* F | contracta R | cruore P || 2 rauca v. e. tusse *codd. Lucretii* || 3 ait *om.* NRFA || 5 lenaeos *codd. Verg.*, lernaeos T, laeneos *cett.* || 8 remedii P, *om.* T || 9 ali *vel* alii *codd. Lucretii* || 10 in ore] more A | licere *Lucr.*, licet T, liceret *cett.* || 16 erat *om.* R || 17 musabat N, missabat RFA || 23 comparabat NPT || 24 exsuperant] exibant *codd. Lucr.* || 26 ex *om.* NTP || 27 comparamus NRFA

. . . gaudent perfusi sanguine fratrum,
exilioque domos et dulcia limina mutant.

Lucretius in tertio:

sanguine civili rem conflant divitiasque
conduplicant avidi, caedem caede accumulantes;
crudeles gaudent in tristi funere fratris.

Multa dies variusque labor mutabilis aevi 16
rettulit in melius: multos alterna revisens
lusit et in solido rursus fortuna locavit.

Ennius in octavo:

multa dies in bello conficit unus,
et rursus multae fortunae forte recumbunt.
haud quaquam quemquam semper fortuna secuta est.

o praestans animi iuvenis, quantum ipse feroci 17
virtute exsuperas, tanto me impensius aequum est
consulere atque omnes metuentem expendere causas.

Accius in Antigona:

quanto magis te istius modi esse intellego,
tanto, Antigona, magis me par est tibi consulere
[et] parcere.

O lux Dardaniae spes o fidissima Teucrum, 18
et reliqua.

Ennius in Alexandro:

o lux Troiae, germane Hector,
quid te ita cum tuo lacerato corpore
miser, aut qui te sic tractavere nobis respectantibus?

1 Georg. 2. 510 || 4 3. 70 || 7 Aen. 11. 425 || 11 287 Vahl. || 14 Aen. 12. 19 ss. || 18 fr. 2. Ribb.[3] || 21 Aen. 2. 281 || 24 fr. 8 Ribb.[3]

[NPT RFA] 2 lumina A || 3 in tertio *om.* T | III PA || 5 cum duplicant A || 6 funere *om.* P, vulnere T || 10 in octavo *om.* T | VIII PA || 13 quaquam *om.* F | quemquam F, *om. cett.* || 17 antrigona A || 19 consule N || 20 et *delet Bothius* || 25 te ita contuo *Vossius*, ita cum tuo NPRFA, *approbante Vahlen*, ita cumque tuo T || 26 *post* miser *add.* es *Vahlen.* | tract. nob. resp. *vulg.*, resp. tract. nob. *codd.*, *quod tuetur Vahlen.*

19 Frena Pelethronii Lapithae gyrosque dedere
impositi dorso atque equitem docuere sub armis
insultare solo et gressus glomerare superbos.

Varius de morte:

quem non ille sinit lentae moderator habenae
qua velit ire, sed angusto prius ore coercens
insultare docet campis fingitque morando.

20 Talis amor Daphnin qualis cum fessa iuvencum
per nemora atque altos quaerendo bucula lucos
propter aquae rivum viridi procumbit in ulva
perdita, nec serae meminit decedere nocti.

Varius de morte:

ceu canis umbrosam lustrans Gortynia vallem,
si veteris potuit cervae comprendere lustra,
saevit in absentem et circum vestigia latrans
aethera per nitidum tenues sectatur odores.
non amnes illam medii, non ardua tardant
†perdita† nec serae meminit decedere nocti.

21 ...Nec te tua funera mater
produxi pressive oculos aut vulnera lavi.

Ennius in Cresphonte:

neque terram inicere neque cruenta convestire corpora
mihi licuit neque miserae lavere lacrimae salsum sanguinem.

22 Namque canebat uti magnum per inane coacta

1 Georg. 3. 115 || 5 fr. 3 Morel || 8 eclog. 8. 85 || 13 fr. 4 Morel || 19 Aen. 9. 486 || 22 fr. 8 Ribb.[3] || 25 eclog. 6. 31

[NPT RFA] 1 girosque PRFA || 6 velit] venit P | augusto R || 7 campis *om.* P | fringitque N || 8 dapnin N, daphnisi P', daphnim T | cum fessa] confessa R || 9 quaerenda buccula A || 10 vulva A' || 12 varius de morte *bis scripta in* N || 13 ceu] seu N'PT | gortinia PRA, cortinia T, gortinya F || 14 conpendere N || 15 saevit — lustrans *om.* R', *supplet* R^{m} | latrans *Ulitius*, lustrans *codd.* || 17 illa N || 18 perdita *codd.*, culmina *vel tale aliquid libenter reponam* | serenae N || 21 in Cres. *om.* T | Cresphonte *vulg.* cresiphonte P, cressiphonte *cett.* || 22 convertire T, convertere A | corpora mihi *Bothius*, mihi corpora *codd.* || 23 lavere *ut praeteritum vulgo construunt*, lăvĕrĕ (*infin.*) lacrimae latice *O. Skutsch* | salsum *om.* P

semina terrarumque animaeque marisque fuissent,
et liquidi simul ignis, ut his exordia primis
omnia et ipse tener mundi concreverit orbis:
tum durare solum, et discludere Nerea ponto
coeperit, et rerum paulatim sumere formas,
iamque novum terrae stupeant lucescere solem.

Lucretius in quinto ubi de confusione orbis ante hunc 23
statum loquitur:

his neque tum solis rota cerni lumine claro
altivolans poterat, neque magni sidera mundi,
nec mare nec caelum, nec denique terra, nec aer,
nec similis nostris rebus res ulla videri,
sed nova tempestas quaedam molesque coorta.
diffugere inde loci partes coepere paresque
cum paribus iungi res et discludere mundum
membraque dividere et magnas disponere partes.

et infra: 24

hoc est a terris magnum secernere caelum
et seorsum mare uti secreto umore pateret
seorsus item puri secretique aetheris ignes.

et infra:

omnia enim magis haec ex levibus atque rotundis.

Cum fatalis equus saltu super ardua venit 25
Pergama et armatum peditem gravis attulit alvo.

Ennius in Alexandro:

... nam maximo
saltu superabit gravidus armatis equus
qui suo partu ardua perdat Pergama.

9 5. 432 || **18** ib. 446 || **22** ib. 455 || **23** Aen. 6. 515 || **26** fr. 9 Ribb.[3]

[NPT RFA] **4** nerea *om.* P || **5** coeperit *Verg.*, coeperat *codd.* || **7** lucretii NR′FA | in qu. *om.* T | Vto A || **9** cernitur lumine clamore P, cerni lumine largo *Lucr.* || **13** *post* sed *add.* hoc N | cohorta NPT || **16** partes] paster N || **18** magnum] altum *Lucr.* || **24** peditum NP || **26** nunc maxima P || **27** superabit *vulg.*, superavit *codd.*

26 Tum pater omnipotens, rerum cui summa potestas,
infit: eo dicente deum domus alta silescit
et tremefacta solo tellus, silet arduus aether.
tum venti posuere, premit placida aequora pontus.

Ennius in Scipione:

mundus caeli vastus constitit silentio
et Neptunus saevus undis asperis pausam dedit.
Sol equis iter repressit ungulis volantibus,
constitere amnes perennes, arbores vento vacant.

27 Itur in antiquam silvam, stabula alta ferarum.
procumbunt piceae, sonat icta securibus ilex
fraxineaeque trabes, cuneis et fissile robur
scinditur; advolvunt ingentes montibus ornos.

Ennius in sexto:

incedunt arbusta per alta, securibus caedunt,
percellunt magnas quercus, exciditur ilex,
fraxinus frangitur atque abies consternitur alta,
pinus proceras pervortunt, omne sonabat
arbustum fremitu silvai frondosai.

28 Diversi magno ceu quondam turbine venti
confligunt zephyrusque notusque et laetus Eois
eurus equis.

Ennius in septimo decimo:

concurrunt veluti venti, cum spiritus austri
imbricitor aquiloque suo cum flamine contra
indu mari magno fluctus extollere certant.

29 Nec tamen, haec cum sint hominumque boumque labores
versando terram experti, nihil improbus anser . . .

1 Aen. 10. 100 || **6** var. 9 Vahl. || **10** Aen. 6. 179 || **15** 187 Vahl. || **24** 443 Vahl. || **27** Georg. 1. 118

[NPT RFA] **9** constitere *vulgo*, consistere *codd.* || **14** in sexto *om.* T | VI PA || **16** percellant N || **18** proceras T *vulg.*, proceros P, proceres *cett.* pervertunt pRF || **21** zephirusque PRFA | nothusque pRFA || **23** in sep. dec. *om.* T | XVII PA || **26** indu *vulg.*, indeo N, inde *cett.*

Lucretius in quinto:

sed tamen interdum magno quaesita labore,
cum iam per terras frondent atque omnia florent,
aut nimiis torrens fervoribus aetherius sol
aut subiti perimunt imbres gelidaeque pruinae,
flabraque ventorum violento turbine vexant.

Sunt alii loci plurimorum versuum quos Maro in opus 30
suum cum paucorum immutatione verborum a veteribus
transtulit. et quia longum est numerosos versus ex
utroque transcribere, libros veteres notabo, ut qui volet
illic legendo aequalitatem locorum conferendo miretur.
in primo Aeneidos tempestas describitur, et Venus apud 31
Iovem queritur de periculis filii, et Iuppiter eam de futu-
rorum prosperitate solatur. hic locus totus sumptus a Nae-
vio est ex primo libro belli Punici. illic enim aeque Venus,
Troianis tempestate laborantibus, cum Iove queritur, et
sequuntur verba Iovis filiam consolantis spe futurorum.
item de Pandaro et Bitia aperientibus portas locus accep- 32
tus est ex libro quinto decimo Ennii, qui induxit Hi-
stros duos in obsidione erupisse porta et stragem de ob-
sidente hoste fecisse. nec Tullio compilando, dummodo 33
undique ornamenta sibi conferret, abstinuit:

O fama ingens, ingentior armis,
vir Troiane . . .

nempe hoc ait, Aeneam famam suam factis fortibus supergressum, cum plerumque fama sit maior rebus. sensus hic in Catone Ciceronis est his verbis: *contingebat in eo quod plerisque contra solet, ut maiora omnia re quam fama viderentur; id quod non saepe evenit, ut expectatio cognitione, aures ab oculis vincerentur.*

2 5. 214 || **23** Aen. 11. 124 || **27** fr. philos. 6, 14 Müll.

[NPT RFA] **1** lucretii NR′FA | in qu. *om.* T | V PA || **2** magnum N || **4** nimis P′T | torret *codd. Lucretii* | aethereus TR || **5** subitu N | galidaeque N || **9** est *om.* NT || **11** mireretur NP′, *om.* T || **12** primo] principio P || **14** nevio *codd.* || **16** troianus NA || **17** secuntur A || **19** XVmo A || **27** contigebat NR′ || **29** viterentur N, uterentur P || **30** vicerentur P′

34 Item:

proximus huic longo sed proximus intervallo.

Cicero in Bruto: *duobus igitur summis Crasso et Antonio L. Philippus proximus accedebat sed longo intervallo tamen proximus.*

8 Sunt quaedam apud Vergilium quae ab Homero creditur transtulisse, sed ea docebo a nostris auctoribus sumpta, qui priores haec ab Homero in carmina sua traxerant. quod quidem summus Homericae laudis cumulus est quod, cum ita a plurimis adversus eum vigilatum sit, coactaeque omnium vires manum contra fecerint,

ille velut pelagi rupes immota resistit.

2 Homerus de Aiacis forti pugna ait:

Αἴας δ' οὐκέτ' ἔμιμνε· βιάζετο γὰρ βελέεσσι·
δάμνα μιν Ζηνός τε νόος καὶ Τρῶες ἀγαυοὶ
βάλλοντες, δεινὴν δὲ περὶ κροτάφοισι φαεινὴ
πήληξ βαλλομένη καναχὴν ἔχε· βάλλετο δ' αἰεὶ
κὰπ φάλαρ' εὐποίηθ'· ὁ δ' ἀριστερὸν ὦμον ἔκαμνεν
ἔμπεδον αἰὲν ἔχων σάκος αἰόλον, οὐδ' ἐδύναντο
ἀμφ' αὐτῷ πελεμίξαι ἐρείδοντες βελέεσσιν,
αἰεὶ δ' ἀργαλέῳ ἔχετ' ἄσθματι, κὰδ δέ οἱ ἱδρὼς
πάντοθεν ἐκ μελέων ῥέεν ἄσπετος οὐδέ πῃ εἶχεν
ἀμπνεῦσαι, πάντῃ δὲ κακὸν κακῷ ἐστήρικτο.

2 Aen. 5. 320 || 3 47, 173 || 12 Aen. 7. 586 || 14 Il. Π 102

[NPTRFA] 6 traditur NPT || 8 transtulerant P || 12 illud N | velud NRA || 14—23 *Graeca om.* TRFA | ΛΙΑC N, ΛΙΑC P | ΒΙΛΖΕΤΟ NP | ΤΕΛΕΕCCIN NP || 15 ΖΕΝΟC N | ΚΑΠΡΩC N, ΚΑΠΡΩΕC P || 16 ΔΕΙΝΕΝ N | ΓΕΡΙ NP | ΚΡΩΤΑΦΟΙCΙ ΦΑΕΙΝΕ N || 17 ΒΑΛΛΩΜΗΝΕ N | ΚΝΑΚΕΝ N, ΚΝΑΚΗΝ P || 18 ΚΑΦΦΑΛΡΕΙΠΟΙΗΤ N, ΚΑΦΦΑΛΡΕΥΠΟΙΗΤ P | ΑΡΙCΤΗΡΩΝ ΩΝΟΜ N | ΕΚΑΛΝΕ NP || 19 ΕΜΡΕΔΟΝ NP | ΚΑΚΟC NP || 20 ΑΜΦΑΓΓΩ N, ΑΜΦΑΙΤΟ *corr.* ΑΜΦΑΙΤΩ P | ΡΕΛΕΜΙΞΑΙ NP | ΒΛΕΕCCIN NP || 21 δ' *om.* NP | ΑΒΓΑΛΗΩ N, ΑΒΓΑΛΕΩ P | ΕΧΕ ΑCΕΜΑΤΙ NP | ΔΗ N | οἱ ἱδρώς] ΟΠΔΡΩC N, ΟΠΑΡΩC P || 22 ΠΑΝΘΟΤΕΝ N | ΜΕΛΕΝΩ Np, ΜΕΛΕΝΟ P' | ΑCΠΕΤΩC N | ΡΗΕΙΧΕ NP | ΑΜΠΝΕΥCΑΥ ΠΑΝΘΗΔΕΚΩΚΟΝ N | ΚΑΩΙC NP | ΕCΤΕΡΙΚΤΩ N

hunc locum Ennius in duodecimo ad pugnam C. Aelii tribuni his versibus transfert: 3

undique conveniunt velut imber tela tribuno,
configunt parmam, tinnit hastilibus umbo
aerato sonitu galeae sed nec pote quisquam
undique nitendo corpus discerpere ferro.
semper abundantes hastas frangitque quatitque.
totum sudor habet corpus multumque laborat
nec respirandi fit copia, praepete ferro
Histri tela manu iacientes sollicitabant.

hinc Vergilius eundem locum de incluso Turno gratia elegantiore composuit: 4

ergo nec clipeo iuvenis subsistere tantum
nec dextra valet, obiectis sic undique telis
obruitur, strepit adsiduo cava tempora circum
tinnitu galea et saxis solida aera fatiscunt,
discussaeque iubae capiti, nec sufficit umbo
ictibus, ingeminant hastis et Troes et ipse
fulmineus Mnestheus. tum toto corpore sudor
liquitur et piceum — nec respirare potestas —
flumen agit, fessos quatit aeger anhelitus artus.

Homerus ait: 5

ἀσπὶς ἄρ' ἀσπίδ' ἔρειδε, κόρυς κόρυν, ἀνέρα δ' ἀνήρ.

Furius in quarto annali:

pressatur pede pes, mucro mucrone, viro vir.

hinc Vergilius ait:

haeret pede pes densusque viro vir.

3 401 Vahl. || 13 Aen. 9. 806 || 23 Il. N 131 || 25 fr. 10 Morel || 28 Aen. 10. 361

[NPT RFA] 1 duodecimo *vulgo legunt*, XII NPT, XV RFA | C. Aelii *Merula*, celi A, caelii *cett. quod quidam tuentur coll. Lucil. 1079* || 4 confingunt N || 5 rerato sonituque N || 9 praeprete N || 16 aere A || 19 tum] cum PTA || 23 *Graeca om.* TRFA | κόρυν] PYN NP | ANEP N

6 Homeri est:

οὐδ' εἴ μοι δέκα μὲν γλῶσσαι δέκα δὲ στόματ' εἶεν.

hunc secutus Hostius poeta in libro secundo belli Histrici ait:

non si mihi linguae
centum atque ora sient totidem vocesque liquatae.

hinc Vergilius ait:

non mihi si linguae centum sint oraque centum.

7 Homerica descriptio est equi fugientis in haec verba:

ὡς δ' ὅτε τις στατὸς ἵππος ἀκοστήσας ἐπὶ φάτνῃ
δεσμὸν ἀπορρήξας θείῃ πεδίοιο κροαίνων
εἰωθὼς λούεσθαι ἐυρρεῖος ποταμοῖο
κυδιόων· ὑψοῦ δὲ κάρη ἔχει, ἀμφὶ δὲ χαῖται
ὤμοις ἀίσσονται· ὁ δ' ἀγλαΐηφι πεποιθώς
ῥίμφα ἑ γοῦνα φέρει μετά τ' ἤθεα καὶ νομὸν ἵππων.

8 Ennius hinc traxit:

et tum sicut equus qui de praesepibus fartus
vincla suis magnis animis abrupit, et inde
fert sese campi per caerula laetaque prata
celso pectore, saepe iubam quassat simul altam;
spiritus ex anima calida spumas agit albas.

Vergilius:

qualis ubi abruptis fugit praesepia vinclis . . .

2 Il. B 489 || 5 fr. 3 Morel || 8 Aen. 6. 625 || 10 Il. Z 506 || 17 514 Vahl. || 23 Aen. 11. 492

[NPT RFA] 2 *Graeca habent* NP, *om.* TRFA | ΜΟΥ N | ΜΗΝ N | CΡΟΜΑΤ NP || 3 Π A || 5 non — 6 liquatae *om.* NPT || 6 sint F, fient A || 10—15 *Graeca om.* TRFA || 10 στατὸς ἵππος] CΑΓΑΤΩCΙΝΠΠΟC N, CΔΤΑΤΟCCΙΝΠΟC P | ΑΚΟCΤΕCΑC ΕΝΙ N | ΩΑΡΝΕ N, ΦΑΓΝΗ P || 11 δεσμὸν — κροαίνων *om.* P | ΔΗCΜΟΝΑΠΡΟΡΗΞΑC N | ΠΕΔΙΛΙΟΙΟ N || 12 ΕΙΩΩC N, ΕΙΩΟΩC P | ΠΟΤΑΜΟΤΩ N || 13 ΚΙΔΙΟΩΝ N, ΚΑΔΙΟΩΝ P | ὑψοῦ — ἔχει] ΓΨΥΔΕ ΚΑΡΡΕΡΕΧΗΙ N || 14 ΩΜΟC ΑΥCCON-ΤΑΓ N | ΑΓΛΑΤΕΥΦΥ N | ΝΗΠΩΙΕΩC N, ΠΕΠΟΙΕΩC P || 15 ΡΥΜΦΑ NP | ΓΟΙΝΑ N | ΦΝΡΕΙ ΜΕΘΑ N | τ' *om.* NP | ΥΠΠΩΝ N || 17 fartur N, altis T, hactus A || 18 magnis] factis A | animis *om.* PF

et cetera. nemo ex hoc viles putet veteres poetas, quod ver- 9
sus eorum scabri nobis videntur. ille enim stilus Enniani
saeculi auribus solus placebat, et diu laboravit aetas se-
cuta ut magis huic molliori filo adquiesceretur. sed ulterius
non moror Caecinam quin et ipse prodat quae meminit
Maronem ex antiquitate transtulisse.'

Tum Caecina: 'in versibus vel in locis quantum sibi 4
Maro ex antiquitate quaesiverit, Furius ut memor et
veteris et novae auctorum copiae disseruit. ego conabor
ostendere hunc studiosissimum vatem et de singulis ver-
bis veterum aptissime iudicasse et inseruisse electa operi
suo verba, quae nobis nova videri facit incuria vetustatis;
ut ecce *addita* pro inimica et infesta quis non aestimet 2
poetam arbitrio suo novum verbum sibi voluisse fabricari?
sed non ita est. nam quod ait:

. . . nec Teucris addita Iuno
usquam aberit, . . .

id est adfixa et per hoc infesta, hoc iam dixerat Lucilius
in libro quarto decimo his versibus:

si mihi non praetor siet additus atque agitet me,
non male sic ille ut dico me exenterat unus.

Mane salutantum totis vomit aedibus undam. 3

pulchre *vomit undam* et antique, nam Ennius ait,

et Tiberis flumen vomit in mare salsum,

unde et nunc vomitoria in spectaculis dicimus, unde ho-
mines glomeratim ingredientes in sedilia se fundunt. agmen 4
pro actu et ductu quodam ponere non inelegans est ut:

. . . leni fluit agmine Thybris.

16 Aen. 6. 90 || 20 469 Marx || 22 Georg. 2. 462 || 24 142 Vahl. ||
28 Aen. 2. 782

[NPT RFA] 1 ex] per P' || 2 ennii P || 5 probat N || 6 trans-
tulisse *codd.*, *malim* traxisse *propter clausulam* || 8 maro *om.* R' ||
11 veterum] videris A | lecta RFA || 17 abierit NF || 18 dixerit N ||
20 praeter N | fiet A || 21 sic *vulg.*, sit *codd.* | exenterat *Eyss.*,
extenterat NPRF, extenderat TA || 24 tyberis NPRF | saxum A ||
27 elegans R'FA || 28 Thybris *varie scribunt codd.*

immo et antiquum est, Ennius enim in quinto ait,

quod per amoenam urbem leni fluit agmine flumen.

5 quod ait,

... crepitantibus urere flammis,

non novum usurpavit verbum, sed prior Lucretius in sexto posuit:

nec res ulla magis quam Phoebi Delphica laurus
terribili sonitu flamma crepitante crematur.

6 ... Tum ferreus hastis
horret ager....

horret mire se habet. sed et Ennius in quarto decimo:

horrescit telis exercitus asper utrimque,

et in Erechtheo:

arma arrigunt, horrescunt tela.

et in Scipione:

sparsis hastis longis campus splendet et horret.

sed et ante omnes Homerus:

ἔφριξεν δὲ μάχη φθισίμβροτος ἐγχείῃσιν.

7 ... splendet tremulo sub lumine pontus.

tremulum lumen de imagine rei ipsius expressum est. sed prior Ennius in Melanippe:

lumine sic tremulo terra et cava caerula candent,

et Lucretius in sexto:

praeterea solis radiis iactatur aquai
umor et in lucem tremulo rarescit ab aestu.

2 173 Vahl. || 4 Georg. 1. 85 || 7 6. 154 || 9 Aen. 11. 601 || 12 393 Vahl. || 14 v. 131 Ribb. || 16 var. 14 Vahl. || 18 Il. N 339 || 19 Aen. 7. 9 || 22 v. 251 Ribb. || 24 6. 874

[NPT RFA] 1 in *supplent vulg.*, *om. codd.* || 6 VI TA || 7 delfica NPF || 13 erecteo NP, erictheo T, erectheo *cett.* || 14 horrigunt N, argunt A, rigent *Ald.*, arriguntur *Jan.* || 18 *Graeca om.* TRFA | MAXE N | ΦΕΙCΙΜΒΡΟΤΟC NP || 23 VI A || 24 aquae T, aqua RFA

... Hic candida populus antro 8
imminet et lentae texunt umbracula vites.

sunt qui aestiment hoc verbum *umbracula* Vergilio auctore compositum, cum Varro Rerum divinarum libro decimo dixerit: *non nullis magistratibus in oppido id genus umbraculi concessum*; et Cicero in quinto de legibus: *visne igitur – quoniam sol paululum a meridie iam devexus videtur, neque dum satis ab his novellis arboribus omnis hic locus opacatur – descendatur ad Lirim eaque quae restant in illis alnorum umbraculis persequamur?* similiter in Bruto: *sed ut et Theophrasti doctissimi hominis umbraculis* ...

Transmittunt cursu campos atque agmina cervi 9
pulverulenta fuga glomerant. ...

quod ait speciose *transmittunt* pro transeunt, sic et Lucretius in secundo:

et circumvolitant equites mediosque repente
transmittunt valido quatientes impete campos.

sed et *Paestanum et Vibonensem*, Cicero ait, *pedibus aequis transmisimus*, quod est transivimus.

... Quam tota cohors imitata relictis 10
ad terram defluxit equis. ...

sic Furius in primo:

ille gravi subito devinctus vulnere habenas
misit equi lapsusque in humum defluxit et armis
reddidit aeratis sonitum.

Tum durare solum et discludere Nerea ponto 11
coeperit. ...

1 eclog. 9.41 || 7 fr. 4 Müller || 11 Brut. 9, 37 || 13 Aen. 4. 154 || 17 2. 329 || 19 cf. Att. 16. 6, 1 || 21 Aen. 11. 500 || 24 fr. 8 Morel || 27 eclog. 6. 35

[NPT RFA] 3 aestimant P || 5 id genus] ignus R || 8.9 omnis hic locus *om.* N || 9 opacatur] hoc pacatur A || 10 prosequamur P || 11 theofrasti N, theoprasti P, thophrasti R || 16 II A || 18 patientes N || 19 Paestanum — aequis *em. Pontanus*, pestanus vibonensis sic ait pedibus aequos *codd.* || 24 devintus N, devictus P′ || 25 humum *vulg. ex Verg.*, unum *codd.* || 28 coepit P

ferit aures nostras hoc verbum *discludere* ut novum; sed prior Lucretius in quinto:

diffugere inde loci partes coepere paresque
cum paribus iungi res et discludere mundum.

12 . . . Pastorem Tityre pingues
pascere oportet oves, deductum dicere carmen.

deductum pro tenui et subtili eleganter positum est: sic autem et Afranius in Virgine:

verbis pauculis
respondit, tristis, voce deducta *mihi*
malleque se non quiesse dixit.

item apud Cornificium:

deducta mihi voce garrienti.

13 sed haec ab illo fluxerunt quod Pomponius in Atellania quae Kalendae Martiae inscribitur ait:

vocem deducas oportet ut mulieris videantur
verba. – iube modo adferatur munus, ego vocem reddam
tenuem et tinnulam,

et infra:

etiam nunc vocem deducam.

14 . . . Proiectaque saxa Pachyni
radimus. . . .

proiecta si secundum consuetudinem dicatur intelligitur abiecta, si secundum veteres *proiecta* porro iacta, ut alibi ait,

. . . proiecto dum pede laevo
aptat se pugnae. . . .

3 5. 437 || 5 eclog. 6. 4 || 9 v. 339 Ribb. || 12 fr. 1 Morel || 16 v. 57 Ribb. || 21 Aen. 3. 699 || 26 ib. 10. 588

[NPT RFA] 5 tytyre N, tytire PA || 7 subtile NP′ || 10 mihi *add. Bothius, om. codd.* || 12 carnificum N, carnificium P || 13 garrianti A || 15 ait] aut NTR′A, ut F || 17 munus *vulg.*, unus *codd. de metris inter viros doctos non constat* || 21 parchini N, pachini PT RA || 23 dicatur] dicimur N

sed et Sisenna in secundo dixit: *et Marsi propius succe-* 15
dunt atque ita scutis proiectis tecti saxa certatim lenta manibus coniciunt in hostes. et in eodem: *vetus atque ingens erat arbor ilex, quae circum proiectis ramis maiorem partem loci summi tegebat.* et Lucretius in tertio:

quamlibet immani proiectu corporis extet.

Et tempestivam silvis evertere pinum. 16

hoc verbum de pino tempestiva a Catone sumpsit, qui ait, *pineam nuceam cum effodies, luna decrescente eximito post meridiem, sine vento austro; tum vero erit tempestiva cum semen suum maturum erit.*

Inseruit operi suo et Graeca verba, sed non primus hoc 17
ausus; auctorum enim veterum audaciam secutus est.

... dependent lychni laquearibus aureis, 18

sicut Ennius in nono:

lychnorum lumina bis sex,

et Lucretius in quinto:

quin etiam nocturna tibi terrestria quae sunt
lumina, pendentes lychni.

Lucilius in primo:

porro clinopodas lychnosque
diximus σεμνῶς ante pedes lecti atque lucernas.

et quod dixit, 19

... nec lucidus aethra
siderea polus, ...

1 fr. 7 et 8 Peter || 6 3. 987 || 9 de r. r. 31, 2 || 14 Aen. 1. 726 || 16 323 Vahl. || 18 5. 295 || 21 v. 15 Marx || 24 Aen. 3. 585

[NPTRFA] 1 sisemna A || 2 tectis PR, *om.* T || 6 quamlubet R || 8 tempestiva T, tempestivam *cett.*, *quod quidem defendi poterat* || 9 nuceam *vulg. ex Cat.*, nucem *codd.* || 10 tepestiva A || 14 lyhni N, lichni PR, lichini T || 15 VIIII PT || 16 lichnorum PTR || 19 lichni PRA, lichini T || 21 clinopodas — 22 σεμνῶς *om.* T | *ante* clinopodas *legitur* KEinopoda *in* N, KEINOpodac *in* P, chacinopoda *in* R, Kaeinopodas *in* F, Kaenopodas *in* A | lignosque N, lichnosque PR | *ante* diximus *legitur* ut *in* NPT, et *in* RFA | cemnoc *codd.*

Ennius prior dixerat in sexto decimo:

interea fax
occidit oceanumque rubra tractim obruit aethra.

et Iulius in Teuthrante:

flammeam per aethram late fervidam ferri facem.

20 ... Daedala Circe,

quia Lucretius dixerat:

... daedala tellus.

21 Reboant silvaeque et longus Olympus,

quia est apud Lucretium:

nec cithara reboant laqueata aurataque tecta.

22 sed hac licentia largius usi sunt veteres, parcius Maro: quippe illi dixerunt et pausam et machaeram et asotiam
23 et malacen et alia similia. nec non et Punicis Oscisque verbis usi sunt veteres, quorum imitatione Vergilius peregrina verba non respuit ut in illo,

silvestres uri adsidue, ...

uri enim Gallica vox est, qua feri boves significantur.

... et camuris hirtae sub cornibus aures

camuris peregrinum verbum est, id est in se redeuntibus. et forte nos quoque camaram hac ratione figuravimus.

5 Multa quoque epitheta apud Vergilium sunt quae ab ipso ficta creduntur, sed et haec a veteribus tracta monstrabo. sunt autem ex his alia simplicia, ut Gradivus, Mulciber, alia composita ut Arquitenens, Vitisator. sed prius de simplicibus dicam.

2 434 Vahl. || 5 fragm. trag. Ribb. p. 228 || 6 Aen. 7. 282 || 8 1. 7 et 228 || 9 Georg. 4. 223 || 11 2. 28 || 17 Georg. 2. 374 || 19 ib. 3. 55

[NPT RFA] 3 obruta T | aethra] aumbra aetra N || 4 Iulius *Bothius*, illic T, ilius *cett.* | in teutrante P, inter uthrante F || 5 aetram N | late *Scriverius*, alte *codd.* || 9 roboant RA | olimpus NPRFA || 11 chitara R, cythara NPA, citharae *Lucr.* roboant NR | templa *Lucr.* || 13 asotiam *Steph.*, acotiam NPFA, acociam R, acoxiam T || 14 hoscisque NPT || 21 quoque *om.* P' | cameram TRF, camera in A', in *delet* a || 23 facta R

... et discinctos Mulciber Afros 2

Mulciber est Vulcanus quod ignis sit et omnia mulceat ac domet. Accius in Philoctete:

heu Mulciber
arma ignavo invicta es fabricatus manu,

et Egnatius de rerum natura libro primo:

denique Mulciber ipse ferens altissima caeli,
† contingunt.

... Haedique petulci 3
floribus insultent....

Lucretius in secundo:

praeterea teneri tremulis in vocibus haedi
corniferas norunt matres agnique petulci.

illud audaciae maximae videri possit quod ait in Bucolicis, 4

et liquidi simul ignis, ...

pro puro vel lucido seu pro effuso et abundanti; nisi prior hoc epitheto Lucretius usus fuisset in sexto:

hac etiam fit uti de causa mobilis ille
devolet in terram liquidi calor aureus ignis.

tristis pro amaro translatio decens est ut 5

tristisque lupini.

et ita Ennius in libro Sabinarum quarto:

neque triste quaeritat sinapi,
neque cepe maestum.

Auritos lepores non Maro primus usurpat, sed Afranium sequitur, qui in prologo ex persona Priapi ait: 6

1 Aen. 8. 724 || 4 fr. 16 Ribb.^{3} || 7 fr. 1 Morel || 9 Georg. 4. 10 || 12 2. 367 || 15 eclog. 6. 33 || 18 6. 205 || 21 Georg. 1. 75 || 23 Sat. v. 12 Vahl. || 25 Georg. 1. 308

[NPTRFA] 1 distinctos T, discintos R'A | afos P' || 5 invita R | es *om.* A | es invicta *maluit Bothius* | fabricatus et manu RFA || 7 *ante* ipse *add.* et RFA | furens *Bergk.* || 8 contingunt *codd. absurde, alii alia temptaverunt* || 17 VI PT || 18 fit] fuisset N || 21 ut tristisque] utrisutrique N, utrisque A || 23 queripat N, quaerit ta A || 25 usurpavit P || 26 ait] at A

nam quod vulgo praedicant
aurito me parente natum, non ita est.

7 et ut composita subiungam, quod ait Vergilius,

vidit turicremis cum dona imponeret aris,

iam Lucretius in secundo dixerat:

nam saepe ante deum vitulus delubra decora
turicremas propter mactatus concidit aras.

8 Quam pius Arquitenens . . .

hoc epitheto usus est Naevius belli Punici libro secundo

dein pollens sagittis inclitus arquitenens
sanctus Delphis prognatus Pythius Apollo.

idem alibi:

cum tu arquitenens sagittis
pollens dea.

sed et Hostius libro secundo belli Histrici:

dia Minerva, simul autem invictus Apollo
arquitenens Latonius.

9 Silvicolae Fauni. . . .

Naevius belli Punici libro primo:

silvicolae homines bellique inertes.

Accius in Bacchis:

et nunc silvicolae ignota invisentes loca.

10 Despiciens mare velivolum.

1 p. 258 Ribb.[3] || 4 Aen. 4. 453 || 6 2. 352 || 8 Aen. 3. 75 || 10 et 12 fr. 32 Morel || 16 fr. 4 Morel || 18 Aen. 10. 551 || 20 fr. 21 Morel || 22 fr. 2 Ribb.[3] || 23 Aen. 1. 224

[NPTRFA] 2 arito P || 8 arcitenens TA || 9 nevius NTRFA || 10 dein *Merula, auctorem forte corrigens,* deinde *codd.* || 11 sanctus *Buecheler,* sanctusque *codd.* | phitius T, pithius A, Putius *Vahlen.* || 13 arquitens P', arcitenens T, architenens A || 14 polles N || 16 dea A | simulavit invictus A, ⟨simul,⟩ simul autem invictus *Haupt.* || 17 arcitenens TA || 19 nevius *codd.* || 20 inhertes NP || 21 Accius in Bacchis *om.* F | bachis P || 22 et nunc *om.* RFA || 23 velicolum F

Livius in Helena:
tu qui permensus ponti maria alta velivola.

Ennius in quarto decimo:
cum procul aspiciunt hostes accedere ventis
navibus velivolis.

idem in Andromache:
rapit ex alto naves velivolas.

Vitisator curvam servans sub imagine falcem. 11

Accius in Bacchis:
o Dionyse
pater optime vitisator, Semela
genitus Euhie.

... Almaque curru 12
noctivago Phoebe....

Egnatius de rerum natura libro primo:
roscida noctivagis astris labentibus Phoebe
pulsa loco cessit concedens lucibus altis.

... Tu nubigenas invicte bimembres 13

Cornificius in Glauco:
centauros foedare bimembres.

Caprigenumque pecus nullo custode per herbas. 14

Pacuvius in Paulo:
quamvis caprigeno pecori grandior gressio est;

2 cf. Morel p. 58 || 4 380 Vahl. || 7 v. 74 Ribb. || 8 Aen. 7. 179 || 10 fr. 5 Ribb.[3] || 13 Aen. 10. 215 || 16 fr. 2 Morel || 18 Aen. 8. 293 || 21 ib. 3. 221 || 23 u. 5 Ribb.

[NPT RFA] 2 velicola F || 3 XIIII P || 5 velicolis F || 6 andromache A, dromachera NP, dromacera T, dromache RF || 7 rapit] alpit N, capit P, apice T | velicolas F || 8 flacem P || 9 bachis PA, baccis R || 10 dionise NPR, dionysi T, dyonise A || 12 genite *voluit Ian.* | Euhie (Euie) *Scal.*, heuhia T, euchia A, euhia *cett.* || 14 phebe PRA || 16 foebe N, phebe PA || 19 Cornificius — 20 bimembres *om.* R' | cornificus N || 20 federe RA, foedere F | bimembris NT || 21 genus P || 22 pachubius P, pacuius R || 23 quamuis — grandior] qua via caprigeno generi gradibilis *Prisc.* GL 2, 196, 5 *unde* qua vix c. g. gradilis *conj. G. Herrmann*

Accius in Philoctete:

caprigenum trita ungulis;

idem in Minotauro:

taurigeno semine ortum fuisse an humano?

15 decenter et his epithetis Vergilius usus est: pro sagitta *volatile ferrum*, et pro Romanis *gentemque togatam*, quorum altero Sueius, altero Laberius usus erat. nam Sueius in libro quinto ait,

volucrumque volatile telum.

ac Laberius in Ephebo:

licentiam ac libidinem ut tollam petis
togatae stirpis.

idem infra:

idcirco ope nostra dilatatum est dominium
togatae gentis.

6 Figuras vero quas traxit de vetustate, si volentibus vobis erit, cum repentina memoria suggesserit, enumerabo. sed nunc dicat volo Servius quae in Vergilio notaverit ab ipso figurata, non a veteribus accepta, vel ausu poetico nove quidem sed decenter usurpata. cotidie enim Romanae indoli enarrando eundem vatem, necesse est habeat huius adnotationis scientiam promptiorem.' placuit universis electio in reliqua suffecti, et adhortati sunt Ser-
2 vium ut quae in se refusa sunt adnotaret. ille sic incipit: 'vates iste venerabilis varie modo verba, modo sensus figurando multum Latinitati leporis adiecit. qualia sunt haec:

supposita de matre nothos furata creavit,

2 v. 544 Ribb. || 4 v. 463 Ribb. || 6 Aen. 4. 72 | ib. 1. 282 || 9 fr. 8 Morel || 11 v. 42 Ribb. || 14 v. 44 Ribb. || 28 Aen. 7. 283

[NPTRFA] 2 trito P || 3 in om. R' || 4 fuisse *om.* P || 7 sueuius P'T | eusus P | erant NT || 8 sueuius T || 9 telum] ferrum T, celum A || 11 licentium NPT | petis *om.* P || 14 ope nostra] opera R || 21.22 habeat huius] hae N (*sic!*) || 23 electo NPT | in *om.* R'

ut ipsa creaverit quos creari fecit.

. . . tepidaque recentem 3
caede locum, . . .

cum locus recens caede nove dictus sit.
et:

haec ait et socii cesserunt aequore iusso,

pro eo quod iussi cesserunt.
et:

. . . caeso sparsurus sanguine flammas,

qui ex caesis videlicet profunditur.

Vota deum primo victor solvebat Eoo, 4

pro quae dis vota sunt.

et me consortem nati concede sepulcro.

alius dixisset,

et me consortem nato concede sepulcri.

et:

illa viam celerans per mille coloribus arcum,

id est per arcum mille colorum.
et: 5

hic alii spolia occisis direpta Latinis
coniciunt igni, . . .

pro in ignem.
et:

corpore tela modo atque oculis vigilantibus exit.

tela *exit* pro vitat.
et:
. . . senior leto canentia lumina solvit,
pro vetustate senilia.

. . . Exesaeque arboris antro 6

2 Aen. 9. 455 || 6 ib. 10. 444 || 9 ib. 11. 82 || 11 Aen. 11. 4 || 13 ib. 10. 906 || 17 ib. 5. 609 || 20 ib. 11. 193 || 24 ib. 5. 438 || 27 ib. 10. 418 || 29 Georg. 4. 44

[NPT RFA] 1 recreari A || 9 sparseř P || 10 profundit RFA || 11 victor *om.* P || 14 alius] vel melius *ss. in* A || 20 derepta P′ || 27 canantia A

pro caverna.
et:

frontem obscenam rugis arat. . . .

arat non nimie sed pulchre dictum.

Ter secum aerato circumfert tegmine silvam,

pro iaculis.
et vir gregis pro capro.

7 et illa quam pulchra sunt: *aquae mons*, *telorum seges*, *ferreus imber* ut apud Homerum:

λάινον ἕσσο χιτῶνα κακῶν ἕνεχ' ὅσσα ἔοργας,

et:

dona laboratae Cereris . . .

et:

. . . oculisve aut pectore noctem
accipit, . . .

et:

. . . vocisque offensa resultat imago,

et:

. . . pacemque per aras
exquirunt, . . .

et:

. . . paulatim abolere Sychaeum
incipit. . . .

8 saepe etiam verba pro verbis pulchre ponit:

oraque corticibus sumunt horrenda cavatis,

ora pro personis,
et:

discolor unde auri per ramos aura refulsit.

3 Aen. 7. 417 || 5 ib. 10. 887 || 7 eclog. 7. 7 || 8 Aen. 1. 105; 3. 46; 12. 284 || 10 Il. Γ 57 || 12 Aen. 8. 181 || 14 ib. 4. 530 || 17 Georg. 4. 50 || 19 Aen. 4. 56 || 22 ib. 1. 720 || 25 Georg. 2. 387 || 28 Aen. 6. 204

[NPTRFA] 9 Homerum] hominem P || 10 *Graeca om.* TRFA | ΧΙΓΩΝΑ NP | ΚΑΚΟΝ N | ΕΝΕΚ NP || 12 cereres A || 14 oculisve *Verg.*, oculisque *codd.* || 15 acipit P' || 22 sichaeum N, sycheum FA, sicheum *cett.* || 24 pulchre *om.* P'

quid est enim aura auri, aut quem ad modum aura refulget? sed tamen pulchre usurpavit.

. . . et simili frondescit virga metallo.

quam bene usus est *frondescit metallo?* et: 9

. . . nigri cum lacte veneni

* * * * * nigro imponere nomen lactis? et:

haud aliter iustae quibus est Mezentius irae

odio esse aliquem usitatum, irae esse inventum Maronis est. item de duobus incipit dicere et in unum desinit: 10

interea reges, ingenti mole Latinus
quadriiugo vehitur curru, . . .

ut est apud Homerum:

οἱ δὲ δύω σκόπελοι, ὁ μὲν οὐρανὸν εὐρὺν ἱκάνει
ὀξείῃ κορυφῇ, νεφέλη δέ μιν ἀμφιβέβηκεν.

et:

protinus Orsilochum et Buten, duo maxima Teucrum
corpora, sed Buten aversum cuspide fixit,

et cetera.

Iuturnam, fateor, misero succurrere fratri 11
suasi, . . .

cum solitum sit dici Iuturnae suasi, et:

urbem quam statuo, vestra est. . . .

3 Aen. 6. 144 || 6 ib. 4. 514 || 9 ib. 10. 714 || 12 Aen. 12. 161 || 15 Od. μ 73 || 18 Aen. 11. 690 || 21 ib. 12. 813 || 25 ib. 1. 573

[NPTRFA] 1 auri aura P | aura *alterum*] ara P' || 4 quam— metallo *om.* NTA || 7 *ante* nigro *lacunam statuit Ian.* || 15—16 *Graeca om.* TRFA || 15 ΔΙΟ N, ΔΥΟ P | CKONEAΔI N | ΕΥΡΙΝ N | IKANE NP || 16 ΟΞΕΙΕΙ ΚΟΡΙΦΗ N | ΝΕΦΗΛΕ NP' | ΑΜΦΟΒΗΒΙΚΕΝ N, ΑΜΦΟΒΕΒΙΚΕΝ P || 18 orsilocum PT || 19 auersa P, adversum A || 23 suadeo P

et:

tu modo quos in spem statues submittere gentis,
praecipuum iam inde a teneris impende laborem,

pro in eos impende.

12 facit pulcherrimas repetitiones:

nam neque Parnassi vobis, iuga nam neque Pindi
ulla moram fecere. . . .

quae vobis, quae digna, viri, pro talibus ausis?
vidisti quo Turnus equo, quibus ibat in armis.

13 nec interpositiones eius otiosae sunt:

si te nulla movet tantarum gloria rerum,
at ramum hunc – aperit ramum qui forte latebat –
agnoscis.

Vt sceptrum hoc – dextra sceptrum nam forte gerebat –
numquam fronde levi . . .

14 et illa mutatio elegantissima est ut de quo loquebatur subito ad ipsum verba converteret:

ut bello egregias idem disiecerit urbes,
Troiamque Oechaliamque et duros mille labores
rege sub Eurystheo fatis Iunonis iniquae
pertulerit: tu nubigenas invicte bimembris

15 et reliqua. illa vero intermissio

quos ego – sed motos praestat componere fluctus

tracta est a Demosthene: ἀλλ' ἐμοὶ μὲν – οὐ βούλομαι δυσ-

2 Georg. 3. 73 || 6 eclog. 10. 11 || 8 Aen. 9. 252 || 9 ib. 9. 269 || 11 Aen. 6. 405 || 14 ib. 12. 206 || 18 ib. 8. 290 || 23 ib. 1. 135 || 24 de cor. § 3, cf. Quint. 9, 2 et Aquil. Rom. 5

[NPT RFA] 7 ullam NPA | facere NP || 9 turnus] t[2] N || 14 sceptrum — dextra *om.* RFA || 20 euristheo NF, heristeo P, euristeo TR || 24 demostene PR || 24 — *p. 383, 2 Graeca om.* TR FA | ΛΑΛ N, ΑΑΛ P | *post* ἐμοὶ μὲν *vitiose addunt* OCTOYA-ΓOYOYTOCΔE N, OOTOYΛOΓOYTOCΔE P, *id est* -ος τοῦ λό-γου, οὗτος δέ | οὐ] CY NP | BOYΛOTOIΛAI N, BOYΛOΓOY-ΛAI P | ΛICXEPEC N, ΔYCXEPEX P

χερὲς οὐδὲν εἰπεῖν ἀρχόμενος τοῦ λόγου, οὗτος δ' ἐκ περιουσίας ἐμοῦ κατηγορεῖ.
haec vero quam poetica indignatio: 16

. . . pro Iuppiter ibit
hic? ait,

haec miseratio:

o patria, o rapti nequiquam ex hoste Penates!

et illa trepidatio:

ferte citi ferrum, date tela et scandite muros.
hostis adest, . . .

et conquestio:

mene igitur socium tantis adiungere rebus,
Nise, fugis?

quid et illa excogitatio novorum intellectuum ut 17

. . . mentitaque tela,

et

. . . ferrumque armare veneno,

et

. . . cultusque feros mollire colendo,

et

exuerint silvestrem animum, . . .

et

. . . virgineumque alte bibit acta cruorem,

ut apud Homerum de hasta

λιλαιομένη χροὸς ἆσαι,

et 18

pomaque degenerant sucos oblita priores,

4 Aen. 4. 590 || 7 ib. 5. 632 || 9 ib. 9. 37 || 12 ib. 9. 199 || 15 Aen. 2. 422 || 17 ib. 9. 773 || 19 Georg. 2. 36 || 21 ib. 2. 51 || 23 Aen. 11. 804 || 25 Il. Φ 168 || 27 Georg. 2. 59

[NPT RFA] 1 O♃ΔΕΝ (*sic!*) N, ΟΞΔΕΝ P | ΕΥΠΕΙΝ N, ΟΙΠΕΙΝ P | δ' *om.* NP || 2 ΚΑΤΗΓΟΡΗΙ N || 7 o *om.* PA | patria *om.* P | penetes P' || 14 novorum sensuum P || 19 felos P' || 20 et *add. vulg., om. codd.* || 21 silvestres animos P || 25 *Graeca om.* TRFA | ΛΙΛΑΙΟΜΕΝΕ N || 27 pompaque A'

et

. . . glacie cursus frenaret aquarum,

et

mixtaque ridenti colocasia fundit acantho,

et

. . . est mollis flamma medullas,
interea et tacitum vivit sub pectore vulnus,

et

. . . udo sub robore vivit
stuppa vomens tardum fumum, . . .

19 et

. . . saevitque canum latratus in auras,

et

caelataque amnem fundens pater Inachus urna,

et

adfixae venis, animasque in vulnera ponunt,

et quicquid de apibus dixit in virorum fortium similitudinem, ut adderet quoque mores et studia et populos
20 et proelia, quid plura, ut et Quirites vocaret. dies me deficiet si omnia persequi a Vergilio figurata velim, sed ex his quae dicta sunt omnia similia lector diligens adnotabit.'

7 Cum Servius ista dissereret, Praetextatus Avienum Eustathio insusurrantem videns, 'quin age' inquit 'Eustathi, verecundiam Avieni probi adulescentis iuva et ipse publicato nobis quod immurmurat.'

2 Eustathius; 'iam dudum', inquit, 'multa de Vergilio gestit interrogare Servium, quorum enarratio respicit officium litteratoris, et tempus indulgeri optat quo de obscuris ac dubiis sibi a doctiore fiat certior.' et Praetextatus,

2 Geo. 4. 136 || 4 eclog. 4. 20 || 6 Aen. 4. 66 || 9 ib. 5. 681 || 12 ib. 5. 257 || 14 ib. 7. 792 || 16 Georg. 4. 238 || 17 Georg. 4. 176

[NPT RFA] 4 acanto N, acantha P', achanto TA || 5 et P, *om. cett.* || 6 est *om.* P || 9 udo] duo R'A, duro r | rubore A || 10 fumum] ignem P || 19 vocare N || 21 diligens lector P || 23 desereret R || 25 adolescentis PRFA

'probo', inquit, 'mi Aviene, quod ea de quibus ambigis 3
clam te esse non pateris. unde exoratus sit a nobis doc-
tissimus doctor ut te secum negotium habere patiatur,
quia in commune proficient quae desideras audire. ne
tu modo ultra cesses aperire Servio viam de Vergilio
disserendi.' tunc Avienus totus conversus in Servium, 4
'dicas volo', inquit, 'doctorum maxime, quid sit quod
cum Vergilius anxie semper diligens fuerit in verbis pro
causae merito vel atrocitate ponendis, incuriose et abiecte
in his versibus verbum posuit:

candida succinctam latrantibus inguina monstris
Dulichias vexasse rates.

vexasse enim verbum est levis ac parvi incommodi nec
tam atroci casui congruens, cum repente homines a belua
immanissima rapti laniatique sint. sed et aliud huiusce 5
modi deprehendi:

. . . quis aut Eurysthea durum
aut inlaudati nescit Busiridis aras?

hoc enim verbum *inlaudati* non est idoneum ad expri-
mendam sceleratissimi hominis detestationem, qui quod
homines omnium gentium immolare solitus fuit, non laude
indignus, sed detestatione exsecrationeque totius humani
generis dignus est. sed nec hoc verbum ex diligentia Ver- 6
giliana venire mihi videtur:

per tunicam squalentem auro. . . .

non enim convenit dicere *auro squalentem* quoniam
nitori splendorique auri contraria sit squaloris inluvies.'
Et Servius: 'de verbo vexasse ita responderi posse 7
arbitror. vexasse grave verbum est tractumque ab eo vide-
tur quod est vehere in quo inest iam vis quaedam alieni
arbitrii, non enim sui potens est qui vehitur. vexare autem,
quod ex eo inclinatum est, vi atque motu procul dubio

6 sqq. cf. Gell. N. A. 2. 6 || 11 eclog. 6. 75 || 17 Georg. 3. 4 || 25 Aen. 10. 314

[NPTRFA] 2 poteris N || 4 desiderant N, desiderat P' || 8 cum *add.* Rm, *om. cett.* || 13 parvis N, pravi R || 15 laniatique] ** lati R' || 17 euristhea NPA, euristea TR || 26 dicent A' || 27 inlubies NR'F || 31 vexasse A

8 vastiore est. nam qui fertur et raptatur atque huc et illuc
distrahitur, is vexari proprie dicitur sicuti taxare pressius
crebriusque est quam tangere, unde id procul dubio in-
clinatum est, et iactare multo fusius largiusque est quam
iacere, unde id verbum traductum est, quassare etiam
9 quam quatere gravius violentiusque est. non igitur quia
vulgo dici solet vexatum esse quem fumo aut vento aut
pulvere, propterea debet vis vera atque natura verbi
deperire, quae a veteribus, qui proprie atque signate locuti
10 sunt, ita ut decuit conservata est. M. Catonis verba sunt
ex oratione quam de Achaeis scripsit: *cumque Hannibal ter-
ram Italiam laceraret atque vexaret.* vexatam Italiam dixit
Cato ab Hannibale, quando nullum calamitatis aut saevi-
tiae aut immanitatis genus reperiri queat quod in eo tem-
11 pore Italia non perpessa sit. M. Tullius quarto in Ver-
rem: *quae ab isto sic spoliata atque direpta est, non ut ab
hoste aliquo, qui tamen in bello religionem et consuetudinis
iura retineret, sed ut a barbaris praedonibus vexata esse vi-
12 deatur.* de inlaudato autem duo videntur responderi posse.
unum est eius modi: nemo quisquam tam efflictis est mori-
bus quin faciat aut dicat non numquam aliquid quod lau-
dari queat. unde hic antiquissimus versus vice proverbii
celebratus est:

πολλάκι γὰρ καὶ μωρὸς ἀνὴρ μάλα καίριον εἶπεν.

13 sed enim qui omni in re atque omni in tempore laude
omni vacat, is inlaudatus est isque omnium pessimus
deterrimusque est, ac sicuti omnis culpae privatio incul-
patum facit, inculpatus autem instar est absolutae vir-
tutis, inlaudatus quoque igitur finis est extremae malitiae.
14 itaque Homerus non virtutibus appellandis sed vitiis de-
trahendis laudare ampliter solet. hoc enim est:

10 or. 48 fr. 187 Malcov. || 15 in Verr. 4. 55, 122

[NPT RFA] 6 catere N || 7 dicitur p, dicit A || 8 *post* pulvere *add.* laborare videmus A *perquam impudenti mendacio* || 11 anibal N || 12 vexare italiam P || 13 ab *om.* NPT | anibale N, hannibalem P, annibale R || 17 consuetudinem P′ || 18 esse perhibeatur N || 24 *graeca om.* TRFA | ΠΟΛΛΑΚΟ P || 25 omni in tempore *scripsi*, omni tempore *codd.* || 27 et deterrimus A || 30 detrehendis P′

τὼ δ' οὐκ ἄκοντε πετέσθην,

et item illud:

ἔνθ' οὐκ ἂν βρίζοντα ἴδοις Ἀγαμέμνονα δῖον
οὐδὲ καταπτώσσοντ' οὐδ' οὐκ ἐθέλοντα μάχεσθαι.

Epicurus quoque simili modo maximam voluptatem 15
privationem detractionemque omnis doloris definivit his
verbis: ὅρος τοῦ μεγέθους τῶν ἡδονῶν παντὸς τοῦ ἀλ-
γοῦντος ὑπεξαίρεσις. eadem ratione idem Vergilius ina-
mabilem dixit Stygiam paludem. nam sicut inlaudatum
κατὰ στέρησιν laudis, ita inamabilem per amoris στέ-
ρησιν detestatus est. altero modo inlaudatus ita defen- 16
ditur: laudare significat prisca lingua nominare appella-
reque: sic in actionibus civilibus auctor laudari dici-
tur, quod est nominari, inlaudatus ergo est quasi inlauda-
bilis, id est numquam nominandus, sicuti quondam a com-
muni consilio Asiae decretum est uti nomen eius qui
templum Dianae Ephesiae incenderat nequis ullo in tem-
pore nominaret. tertium restat ex iis quae reprehensa 17
sunt, quod *tunicam squalentem auro* dixit. id autem signi-
ficat copiam densitatemque auri in squamarum speciem
intexti. squalere enim dictum ab squamarum crebritate
asperitateque, quae in serpentum pisciumve coriis visun-
tur. quam rem et alii et hic idem poeta locis aliquot de- 18
monstrat:

1 Iliad. 5. 366 || 3 ib. 4. 223 || 8 Aen. 6. 438

[**NPT RFA**] 1—4 *Graeca om.* **TRFA** | ΩΙΚ **N**, ΟΙΚ **P** | ΠΕΘΗΩΤΕΝ **N**, ΠΕΤΕΟΘΗΝ **P** || 2 et item illud] ΗΤΙΤΗΜ ILLUD **N** *perverse*, E item illud **P**, *om. cett.* || 3 ΕΝΤ **NP** | ΒΡΥΖΩΝΤΑ **N**, ΒΙΖΟΝΤΑ **P** | ΙΔΩΙC ΑΓΑΜΕΜΝΩΝΑ **N** || 4 ΩΥΔΕ **N** | ΚΑΤΑΠΤΟCΩΝΤΡ **N**, ΚΑΤΑΠΤΩCΩΝΤΡ **P** | ΩΙΚΕΘΗΛΩΝΘΑ **N**, ΟΥΚΟΘΕΛΟΝΤΑ **P** | ΜΑΧΕCΤΑΙ **N** || 6 diffinivit **A** || 7—8 *Graeca om.* **TRFA** || 7 ΜΗΓΗΘΩΥΟ **N** *more suo*, ΜΕΓΕΘΟΥΟ **P** | τῶν] ΘΟΝ **N** | ΗΔΟΝΟΝ **NP** | ΑΑΓΟΥΜΘΟC **N** || 8 ΥΜΠΗΞΑΙΡΘΩΙC **N**, ΥΝΕΖΑΙΡΕΟΙC **P** | eadem admiratione **NPT** | inabilem **R'** || 10 CΤΗΡΗCΥΝ **N**, CΤΕΡΕCΙΝ **P**, *om.* **T** | CΤΗΡΕCΙΝ **N**, CΤΕΡΕCΙΝ **PA**, *om.* **T** || 12 significat] defenditur **N** || 13 actionebus **P'**, nationibus **R** || 18 his **PTFA** || 20 speciem *om.* **P**

. . . 'quem pellis', inquit, 'aenis
in plumam squamis auro conserta tegebat'

et alio loco:

iamque adeo rutilum thoraca indutus aenis
horrebat squamis. . . .

Accius in Pelopidis ita scribit:

eius serpentis squamae squalido auro et purpura
praetextae.

19 quicquid igitur nimis inculcatum obsitumque aliqua re erat, ut incuteret visentibus facie nova horrorem, id squalere dicebatur. sic in corporibus incultis squamosisque alta congeries sordium squalor appellatur, cuius significationis multo assiduoque usu totum id verbum ita contaminatum est, ut iam squalor de re alia nulla quam de solis inquinamentis dici coeperit.'

8 'Gratum mihi est', Avienus ait, 'correctum quod de optimis dictis male opinabar. sed in hoc versu videtur mihi deesse aliquid:

ipse Quirinali lituo parvaque sedebat
succinctus trabea . . .

si enim nihil deesse concedimus, restat ut fiat lituo et trabea succinctus, quod est absurdissimum, quippe cum lituus sit virga brevis in parte qua robustior est incurva, qua augures utuntur nec video qualiter lituo possit succinctus videri.'

2 Respondit Servius: 'sic hoc dictum est ut pleraque dici per defectionem solent, veluti cum dicitur M. Cicero homo magna eloquentia et Roscius histrio summa venustate. non plenum hoc utrumque neque perfectum est sed enim
3 pro pleno ac perfecto auditur. ut Vergilius alio in loco:

1 Aen. 11. 770 || 4 ib. 11. 487 || 7 v. 517 Ribb. || 16sqq. cf. Gell. N. A. 5. 8 || 19 Aen. 7. 187

[NPT RFA] 2 conserta *om.* P' || 6 Pelopidis *Gellius* 2. 6, 23, pelopedibus A, pelopidibus *cett.* || 7 scalido N || 8 praetexit N, pertextae *Gell.* || 10 faciem novam N || 11 incultis *om.* N || 21 et *om.* A || 23 est *om.* F || 24 possint succinctus N, succinctus possit P, possit sic cinctos A || 28 istrio A

victorem Buten immani corpore, . . .

id est corpus immane habentem, et item alibi:

in medium geminos immani pondere cestus
proiecit,

ac similiter:

domus sanie dapibusque cruentis.

sic igitur id quoque dictum videri debet: *ipse Quirinali* 4
lituo id est lituum Quirinalem tenens. quod minime mi-
randum foret si ita dictum fuisset, Picus Quirinali lituo
erat, sicuti dicimus, statua grandi capite erat. et est autem
et erat et fuit plerumque absunt cum elegantia sine detri-
mento sententiae. sed quoniam facta litui mentio est, 5
praetermittendum non est quod posse quaeri animadver-
timus, utrum a tuba lituus auguralis appelletur, an tuba
a lituo augurum lituus dicta sit. utrumque enim pari for-
ma et pariter in capite incurvum est. sed si, ut quidam 6
putant, tuba a sonitu lituus appellata est ex illo Homeri
versu,

λίγξε βιός,

necesse est ut virga auguralis a tubae similitudine lituus vocetur. utitur autem vocabulo isto Vergilius et pro tuba ut ibi:

et lituo pugnas insignis obibat et hasta.'

Subiecit Avienus: '*maturate fugam* quid sit parum 7
mihi liquet. contraria enim videtur mihi fuga maturitati,
unde quid de hoc verbo sentiendum sit quaeso me doceas.'

Et Servius: 'Nigidius, homo omnium bonarum artium 8
disciplinis egregius, *mature*, inquit, *est quod neque citius*
neque serius sed medium quiddam et temperatum est. bene

1 Aen. 5. 372 || 3 ib. 5. 401 || 19 Il. Δ 125 || 23 Aen. 6. 167 || 24sqq. cf. Gell. N. A. 10. 11

[NPT RFA] 11 et erat *om.* P' || 15 lituus] lituos P', *om.* T || 16 si ut] sicut P || 17 apellata P || 19 ΛΙΞΕ P, *om.* T, ΑΙΓΞΕ FA | βιός *om.* T || 23 pugnans NPR || 25 maturati A || 26 verbo *om.* P, verbum T | sciendum A || 28 egregios A | maturare r, maturate A

atque proprie Nigidius. nam et in frugibus et in pomis matura dicuntur quae neque cruda et immitia sunt neque caduca et nimium cocta sed tempore suo temperate adul-
9 ta. hanc interpretationem Nigidianam divus Augustus duobus verbis Graecis eleganter exprimebat. nam et dicere in sermonibus et scribere in epistulis solitum ferunt σπεῦδε βραδέως, per quod monebat ut ad rem agendam simul adhiberetur et industriae celeritas et tarditas dili-
10 gentiae, ex quibus duobus contrariis fit maturitas. sic ergo et Vergilius inducit Neptunum discessum ventis imperantem ut et tam cito discedant tamquam fugiant, et tamen flandi mediocritatem in regressu teneant, tamquam mature id est temperate abeuntes. veretur enim ne ipso discessu classi noceant dum raptu nimio tamquam
11 per fugam redeunt. idem Vergilius duo ista verba maturare et properare tamquam plane contraria scitissime separavit in his versibus:

frigidus agricolas siquando continet imber,
multa, forent quae mox caelo properanda sereno,
maturare datur. . . .

12 bene et eleganter duo istaec verba divisit. namque in praeparatu rei rusticae per tempestates pluvias, quoniam ex necessitate otium est, maturari potest: per serenas
13 vero, quoniam tempus instat, properari necesse est. sane cum significandum est coactius quid et festinantius factum, rectius hoc dicitur praemature factum quam mature: sicuti Afranius dixit in togata, cui Titulus nomen est:

adpetis dominatum demens praemature praecocem.

10 Aen. 1. 137 || 18 Georg. 1. 259 || 29 v. 335 Ribb.

[NPTRFA] 1 proprie] progenie NP, pro genere T || 3 caduncа P | adolla A || 7 ΒΡΑΔΕΟϹ N || 10 imperatum N, *dein* ut *om.* N || 14 *ante* ipso *addunt* in *vulgo, sed male* || 15 redeant P′ || 21 elegantur FA | istaec P, ista haec N, ista *cett.* || 23 ex *om.* NA, et RF || 25 quoactius N, coatius P || 26 rectius — factum *om.* P | rectius] rectum N || 27 titulus Omen est *Ianus haud inficete* || 29 demens *Gell.*, petens NTRFA, veteris P *teste Eyss., ego nequivi legere*

in quo versu animadvertendum est quod praecocem in-
quit non praecoquem, est enim casus eius rectus non
praecoquis sed praecox.'

Hic Avienus rursus interrogat: 'cum Vergilius', in- 14
quit, 'Aenean suum tamquam omnia pium a contagione
atrocis visus apud inferos vindicaverit, et magis eum fece-
rit audire reorum gemitus quam ipsa videre tormenta, in
ipsos vero campos piorum libenter induxerit, cur hoc
tamen versu ostendit illi partem locorum, quibus impii
cohibebantur:

vestibulum ante ipsum primisque in faucibus Orci?

qui enim vestibulum et fauces vidit, intra ipsam aedem
iam sine dubitatione successit, aut siquid aliud de vesti-
buli vocabulo intellegendum est, scire desidero.'

Ad haec Servius: 'pleraque sunt vocabula quibus vul- 15
go utimur neque tamen liquido advertimus quid ex vera
proprietate significent, sicuti est vestibulum in sermoni-
bus celebre atque obvium verbum, non omnibus tamen
qui illo facile utuntur liquido exspectatum. putant enim
vestibulum esse partem domus priorem, quam atrium
vocant. sed C. Aelius Gallus, vir doctissimus, in libro de 16
significatione verborum quae ad ius civile pertinent se-
cundo, vestibulum dicit esse non in ipsis aedibus neque
aedium partem sed locum ante ianuam domus vacuum, per
quem de via aditus accessusque ad fores aedium sit. ipsa
enim ianua procul a via fiebat, area intersita quae vacaret.
quae porro huic vocabulo ratio sit quaeri multum solet, 17
sed quae scripta apud idoneos auctores legi proferre in
medium non pigebit. ve particula, sicuti quaedam alia, 18
tum intentionem significat tum minutionem. nam vetus
et vehemens, alterum ab aetatis magnitudine composi-
tum elisumque est, alterum a nimio impetu et vi mentis

11 Aen. 6. 273 || 15 sqq. cf. Gell. N. A. 16. 5, 3; fr. 5 Huschke

[NPT RFA] 1 in quo — praecocem *om.* T | in quo] inquit NP′ | versu — 2 non *om.* NP || 3 praecocus N, procoquis P′ || 5 *ante* omnia *infercit* per P, *quod ceteri om.* || 7 gemitibus N | ipse NPT || 8 libenter *scripsi*, licenter *codd.* || 9 tamen *vulgo*, tantum *codd.* || 13 siquit alium N || 21 C. Aelius *Gronov. ad Gell.*, caecilius *codd.* || 26 fiebant P′ | ara N || 30 minuitionem F

instructum. vecors autem et vesanus privationem signi-
19 ficat sanitatis aut cordis. diximus autem superius eos qui
amplas domos antiquitus faciebant locum ante ianuam
vacuum relinquere solitos qui inter fores domus et viam
20 medius esset. in eo loco qui dominum eius domus saluta-
tum venerant priusquam admitterentur consistebant, et
neque in via stabant neque intra aedes erant. ab illa ergo
grandis loci consistione et quasi quadam stabulatione
vestibula appellata sunt spatia in quibus multum staretur
ab advenientibus priusquam intromitterentur in domum.
21 alii consentientes vestibula eadem esse quae diximus, in
sensu tamen vocabuli dissentiunt. referunt enim non ad
eos qui adveniunt, sed ad illos qui in domo commanent,
quoniam illic numquam consistunt, sed solius transitus
22 causa ad hunc locum veniunt exeundo sive redeundo. sive
igitur secundum priores per augmentum sive per secundos
per diminutionem intellegendum est, tamen vestibulum
constat aream dici quae a via domum dividit. fauces au-
tem iter angustum est per quod ad vestibulum de via
23 flectitur. ergo Aeneas cum videt fauces atque vestibulum
domus impiorum, non est intra domum nec contactu ae-
dium saevo execrabilique polluitur, sed de via videt loca
inter viam et aedes locata.'
9 'Bidentes hostiae quid essent', inquit Avienus, 'inter-
rogavi quendam de grammaticorum cohorte et ille biden-
tes oves esse respondit idcircoque lanigeras adiectum, ut
2 oves planius demonstrarentur. esto, inquam, oves bidentes
dicantur. sed quae ratio huius in ovibus epitheti, scire in-
quam volo. atque ille nihil cunctatus: oves, inquit, biden-
tes dictae sunt quod duos tantum dentes habeant. ubi
terrarum quaeso te, inquam, duos solos per naturam den-
tes habere oves aliquando vidisti? ostentum enim hoc
3 est et factis piaculis procurandum. tum ille permotus

24sq. cf. Gell. N. A. 16. 6

[NPT RFA] 2 sanitatis] pravitatis N | aut] an N, et P || 7 astabant R || 12 non ad eos *om.* NPT || 14 transitu R || 15 sive *primum*] vel A || 16 argumentum R || 26 idcirco A || 28 eius A' || 29 uves P' || 31 inquam duos *om.* N *vertente folio* | duos *om.* N, duas A' | solum T, solas A'

mihi et inritatus: quaere, inquit, ea potius quae a gramma-
tico quaerenda sunt, nam de ovium dentibus opiliones
percontator. facetias nebulonis hominis risi et reliqui; sed
te percontor quasi ipsius verborum naturae conscium.'
Tum Servius 'de numero dentium, quem ille opinatus 4
est, reprehendendus a me non est cum ipse iam riseris,
verum procurandum est ne illud obrepat quod bidentes
epitheton sit ovium, cum Pomponius, egregius Atella-
narum poeta, in Gallis Transalpinis hoc scripserit:

Mars, tibi voveo facturum, si unquam rediero,
bidente verre.

Publius autem Nigidius in libro quem de extis composuit 5
bidentes appellari ait non oves solas sed omnes hostias
bimas. neque tamen dixit cur ita appellentur. sed in com- 6
mentariis ad ius pontificium pertinentibus legi bidennes
primo dictas, d littera ex superfluo, ut saepe adsolet, in-
teriecta. sic pro reire redire dicitur et pro reamare reda-
mare, et redarguere, non rearguere. ad hiatum enim dua-
rum vocalium procurandum interponi solet d littera. ergo 7
bidennes primum dictae sunt quasi biennes et longo usu
loquendi corrupta est vox ex bidennibus in bidentes.
Hyginus tamen, qui ius pontificium non ignoravit, in
quinto librorum quos de Vergilio fecit bidentes appellari
scripsit hostias quae per aetatem duos dentes altiores habe-
rent, per quos ex minore in maiorem transcendisse con-
staret aetatem.'

Iterum quaerit Avienus, in his versibus: 8

frena Pelethronii Lapithae gyrosque dedere
impositi dorso atque equitem docuere sub armis
insultare solo et gressus glomerare superbos

10 v. 51 Ribb. || **27** cf. Gell. N. A. 18. 5 || **28** Georg. 3. 115

[NPTRFA] **1** quaerere A | potius *om.* P || **4** natura R || **7** opre-
bat *corr.* oprepat P || **8** attellanarum N, atellenarum P, attelana-
rum T || **9** galliis F | transalpinas A || **10** vovero R', foveo A ||
12 quem de extis] quae ab aetatis magnitudine de extis NPT ||
15 bidentes TR, bedennes A || **18** non rearguere *om.* N | duarum
vocabulum N || **21** in] et RFA || **22** non *om.* R || **23** quarto *Gellius* ||
28 prelethronii P || **30** gromerare P'

cur Vergilius equi officium equiti dederit? 'nam insultare solo et glomerare gressus equi constat esse, non equitis'.

9 'bene' inquit Servius 'haec tibi quaestio nata est ex incuria veteris lectionis. nam quia saeculum nostrum ab Ennio et omni bibliotheca vetere descivit, multa ignoramus, quae non laterent si veterum lectio nobis esset familiaris. omnes enim antiqui scriptores ut hominem equo insidentem, ita et equum, cum portaret hominem, equitem vocaverunt, et equitare non hominem tantum sed

10 equum quoque dixerunt. Ennius libro Annalium septimo ait:

denique vi magna quadrupes eques atque elephanti
proiciunt sese.

numquid dubium est quin equitem in hoc loco ipsum equum dixerit, cum addidisset illi epitheton quadrupes?

11 sic et equitare, quod verbum e vocabulo equitis inclinatum est et homo utens equo et equus sub homine gradiens dicebatur. Lucilius namque, vir adprime linguae Latinae scius, equum equitare dicit hoc versu:

nempe hunc currere equum nos atque equitare videmus.

12 ergo et apud Maronem, qui antiquae Latinitatis diligens fuit, ita intellegendum est:

atque equitem docuere sub armis –

id est: docuerunt equum portando hominem –

insultare solo et gressus glomerare superbos.

13 Subiecit Avienus:

. . . cum iam trabibus contextus acernis
staret equus. . . .

12 v. 237 Vahl. || 20 v. 1284 Marx || 27 Aen. 2. 112

[NPT RFA] 1 dededit P', dederet R' || 5 biblioteca R | descivit T, desivit P, discivit *cett.* || 6 quae] quoniam P || 14 equitatem A || 15 illi *om.* P || 16 e *om.* A || 18 scisius N || 19 equum et equitare RFA | versum P || 20 atque ego equitare P || 24 docuerunt et equum RFA | portando *codd.*, portantem *vulg.*

scire vellem in equi fabrica casune an ex industria hoc genus ligni nominaverit? nam licet unum pro quolibet ligno ponere poeticae licentiae sit, solet tamen Vergilius temeritatem licentiae non amare, sed rationi certae in rerum vel nominum ele * * *

*   *   *   *   *   *   *   *   *   *

[**NPT RFA**] 3 poticae **P'** || 5 *post* ele *spatium unius versiculi vacat in* **NP** | *finem sic concinnant ceteri*: — elegantia plurimum obtemperare **T**, electione servire **R**m (*non hercle male*), eligere **f A** *dein vacat reliqua pars paginae et pagina sequens in* **F**, *in* **A** *sequitur glossarium 47 vocabulorum rariorum, epitaphium Senecae, aliaeque nugae* | *nulla subscriptio in* **NPTRFA**

LIBER SEPTIMVS

1 Primis mensis post epulas iam remotis et discursum
variantibus poculis minutioribus Praetextatus, 'solet
cibus,' inquit, 'cum sumitur, tacitos efficere, potus lo-
quaces. at nos et inter pocula silemus tamquam debeat
seriis vel etiam philosophicis carere tractatibus tale con-
vivium'.
2 Et Symmachus: 'verumne ita sentis, Vetti, ut philoso-
phia conviviis intersit et non tamquam censoria quaedam
et plus nimio reverenda materfamilias penetralibus suis
contineatur, nec misceat se Libero, cui etiam tumultus
familiares sunt, cum ipsa huius sit verecundiae ut strepi-
tum non modo verborum, sed ne cogitationum quidem in
3 sacrarium suae quietis admittat? doceat nos vel peregrina
institutio et disciplina a Parthis petita, qui solent cum
concubinis, non cum coniugibus, inire convivia, tamquam
has et in vulgus produci et lascivire quoque, illas non nisi
4 domi abditas tueri deceat tectum pudorem. an ego cen-
seam producendam philosophiam quo rhetorica venire
ars et professio popularis erubuit? Isocrates enim Graecus
orator qui verba prius libera sub numeros ire primus
coegit, cum in convivio a sodalibus oraretur ut aliquid
in medium de eloquentiae suae fonte proferret, hanc ve-

7 ss. cf. Plut. symp. quaest. 1, 1 (612 F)

[NPTRFA] LIBER SEPTIMVS *vulgo addunt*, Incipit Lib. IV de diversis quaestionibus P, *nihil inscriptum in ceteris* || 1 primis — 2 minutioribus *om.* T | mensibus N | remotas RA′ || 2.3 solet cibus inquit] solet cibus ignis N, solet inquit cibus ignis P, solet inquit cibus T || 5 philosophus N, philosophis RFA′ || 7 verumni P′ || 9 nimio verecunda TRA | penetrabilibus RA || 11 sit *om.* R || 14 et] vel P | partis N || 15 cum *om.* A || 19 *ante* erubuit *add.* venire T | socrates P || 20 primus *om.* P′, *ante* ire *collocat* T || 22 hac venia NPRF, *quod defendi posset*

niam deprecatus est. *quae praesens*, inquit, *locus et tempus exigit ego non calleo, quae ego calleo nec loco praesenti sunt apta nec tempori.*'

Ad haec Eustathius: 'probo, Symmache, propositum 5
tuum, quo philosophiam ea quam maximam putas observatione veneraris, ut tantum intra suum penetral aestimes adorandam; sed si propter hoc a conviviis exulabit, procul hinc facessant et alumnae eius, honestatem dico et modestiam, nec minus cum sobrietate pietatem. quam enim harum dixerim minus esse venerabilem? ita fit ut ab huius modi coetibus relegatus, matronarum talium chorus libertatem conviviorum solis concubinis, id est vitiis et criminibus, addicat. sed absit ut philosophia, quae in scho- 6
lis suis sollicite tractat de officiis convivalibus, ipsa convivia reformidet, tamquam non possit rebus adserere quae solet verbis docere, aut nesciat servare modum cuius in omnibus humanae vitae actibus terminos ipsa constituit. neque enim ita ad mensas invito philosophiam ut non se ipsa moderetur, cuius disciplina est rerum omnium moderationem docere. ut ergo inter te et Vettium velut arbitrali 7
iudicatione componam, aperio quidem philosophiae tricliniorum fores, sed spondeo sic interfuturam, ne mensuram notae sibi ac sectatoribus suis dispensationis excedat'.

Tunc Furius: 'quia te unicum, Eustathi', inquit, 'sec- 8
tatorem philosophiae nostra aetas tulit, oratus sis ut modum dispensationis quam das ei convivanti nobis ipse patefacias'.

Et Eustathius: 'primum hoc eam scio servaturam, ut 9
secum aestimet praesentium ingenia convivarum, et si plures peritos vel saltem amatores sui in convivii societate reppererit, sermonem de se patietur agitari, quia velut paucae litterae mutae dispersae inter multas vocales

4ss. cf. Plut. l. c. 1, 2 (613C) || 33 cf. ib. 1, 3 (613E)

[NPT RFA] 4 iustathius P′, eustachius RA, *quod deinceps non enotabo* || 5 tuum] tecum A′ | philosophia mea NP || 11 eiusmodi TRA | religatus F | talium *bis in* P || 13 scolis PTrFA || 14 convivialibus Nra || 18 se *om.* NPT || 19 est *om.* F || 29 hoc] hanc P, *om.* A′ | eam] ea N || 30 praesentia NPT

in societatem vocis facile mansuescunt, ita rariores im-
periti gaudentes consortio peritorum aut consonant siqua
10 possunt, aut rerum talium capiuntur auditu. si vero
plures ab institutione disciplinae huius alieni sint, pru-
dentibus, qui pauciores intererunt, sanciet dissimula-
tionem sui, et patietur loquacitatem maiori parti amicio-
rem sonare, ne rara nobilitas a plebe tumultuosiore tur-
11 betur. et haec una est de philosophiae virtutibus, quia
cum orator non aliter nisi orando probetur, philosophus
non minus tacendo pro tempore quam loquendo philo-
sophatur. sic ergo pauci qui aderunt doctiores in consen-
sum rudis consortii salva et intra se quiescente veri
notione migrabunt, ut omnis discordiae suspicio facessat.
12 nec mirum si doctus faciet quod fecit quondam Pisistra-
tus Athenarum tyrannus. qui cum filiis suis rectum dando
consilium non obtinuisset adsensum, atque ideo esset in
simultate cum liberis, ubi hoc aemulis causam fuisse gaudii
comperit, ex illa discordia sperantibus in domo regnantis
nasci posse novitatem, universitate civium convocata ait
succensuisse quidem se filiis non adquiescentibus patriae
voluntati, sed hoc sibi postea visum paternae aptius esse
pietati, ut in sententiam liberorum ipse concederet. sciret
igitur civitas subolem regis cum patre concordem. hoc
13 commento spem detraxit insidiantibus regnantis quieti. ita
in omni vitae genere praecipueque in laetitia convivali
omne quod videtur absonum in unam concordiam soni
salva innocentia redigendum est. sic Agathonis con-
vivium, quia Socratas Phaedros Pausanias et Erysimachos
habuit, sic ea cena quam Callias doctissimis dedit, Char-
madam dico, Antisthenen et Hermogenen ceterosque his
14 similes, verbum nullum nisi philosophum sensit. at vero

14 cf. Plut. l. c. 613E–F || 27 cf. l. c. 613D

[NPT RFA] 3 auditum P || 4 displinae A | sunt PA′, sit R′ || 5 sancciet P, sanctiet TA || 7 sonari N, sociare RA′ || 10 quam loquendo] quendo N || 15 tirannus NPr, trannus R′ || 21 voluntatis NP || 23 sobolem PTFA || 28 socrates T | erisimachos NPRA, erisimachus T || 29 ea] et NPT | carneadam T || 30 anthistenen NRA | ermogenen P || 31 sentit NPT

Alcinoi vel Didonis mensa quasi solis apta deliciis habuit
haec Iopam illa Phemium cithara canentes, nec deerant
apud Alcinoum saltatores viri, et apud Didonem Bitias sic
hauriens merum ut se totum superflua eius effusione
proflueret. nonne siquis aut inter Phaeacas aut apud Poenos
sermones de sapientia erutos convivalibus fabulis mis-
cuisset, et gratiam illis coetibus aptam perderet et in se
risum plane iustum moveret? ergo prima eius observatio
erit aestimare convivas. deinde ubi sibi locum patere 15
viderit, non de ipsis profunditatis suae inter pocula secre-
tis loquetur, nec nodosas et anxias, sed utiles quidem,
faciles tamen, quaestiones movebit. nam sicut inter illos 16
qui exercitii genus habent in mediis saltare conviviis,
siquis ut se amplius exerceat vel ad cursum vel ad pugi-
latum sodales lacessiverit, quasi ineptus relegabitur ab
alacritate consortii, sic apud mensam quando licet aptis
philosophandum est, ut crateri liquoris ad laetitiam nati
adhibeatur non modo Nympharum sed Musarum quoque
admixtione temperies. nam si, ut fateri necesse est, in 17
omni conventu aut tacendum est aut loquendum, quaera-
mus silentiumne conviviis an et opportunus sermo con-
veniat. nam si, ut apud Athenas Atticas Areopagitae
tacentes iudicant, ita inter epulas oportet semper sileri,
non est ultra quaerendum inter mensas philosophandum
necne sit. si vero non erunt muta convivia, cur ubi sermo
permittitur, honestus sermo prohibetur, maxime cum
non minus quam dulcedo vini hilarent verba convivium?
nam si Homeri latentem prudentiam scruteris altius, de- 18
lenimentum illud quod Helena vino miscuit —

νηπενθές τ' ἄχολόν τε κακῶν ἐπίληθον ἁπάντων

30 Od. δ 221; cf. Plut. l. c. 614 B–C

[NPT RFA] 1 vel] et P || 2 ioppam RA | Phemium *scripsi*, poliphemum *codd.* || 5 peones *corr.* peonos P || 7 coetibus — 8 risum *om.* NPT || 8 iuste RA | observationem N || 10 secretis inter pocula P || 12 faciles tamen] facilesque TRA || 14 pugillatum TA || 15 quasi impetus A' || 16 mensam *om.* P' || 19 si ut F *et vulg.*, sicut *cett.* || 22 si ut] sicut RA, si sicut *vulg.* | attichas N, *om.* A | aureopagitae N, ariopagitae TrA || 23 tacentes *om.* P' || 24 mensas *om.* R' || 29 helena] de lena N, elena TRA || 30 *Graeca om.* TR FA | ΗΠΗΕΝΘΕC NP | ΘΕ N | ΕΠΙΛΗΘΩΝ N | ΑΠΑΝΤΟΝ NP

non herba fuit, non ex India sucus, sed narrandi opportunitas quae hospitem maeroris oblitum flexit ad gaudium.
19 Vlixis enim praeclara facinora filio praesente narrabat:

οἷον καὶ τόδ' ἔρεξε καὶ ἔτλη καρτερὸς ἀνήρ.

ergo paternam gloriam et singula eius facta fortia digerendo animum filii fecit alacriorem, et ita credita est con-
20 tra maerorem vino remedium miscuisse. quid hoc, inquis, ad philosophiam? immo nihil tam cognatum sapientiae quam locis et temporibus aptare sermones, personarum
21 quae aderunt aestimatione in medium vocata. alios enim relata incitabunt exempla virtutum, alios beneficiorum, non nullos modestiae, ut et qui aliter agebant
22 saepe auditis talibus ad emendationem venirent. sic autem vitiis inretitos, si et hoc in conviviis exegerit loquendi ordo, feriet philosophia non sentientes, ut Liber pater thyrso ferit per obliquationem circumfusae hederae latente mucrone, quia non ita profitebitur in convivio censorem
23 ut palam vitia castiget. ceterum his obnoxii repugnabunt et talis erit convivii tumultus ut sub huius modi invitati videantur edicto:

quod superest, laeti bene gestis corpora rebus
procurate viri et pugnam sperate parari,

aut ut Homerus brevius et expressius dixit,

νῦν δ' ἔρχεσθ' ἐπὶ δεῖπνον ἵνα ξυνάγωμεν Ἄρηα.

24 ergo si opportunitas necessariae reprehensionis emerserit, sic a philosopho proficiscetur ut et tecta et efficax sit. quid mirum si feriet sapiens, ut dixi, non sentientes, cum interdum sic reprehendat ut reprehensus hilaretur, nec

4 ib. δ 271 || 21 Aen. 9. 157 || 24 Il. B 381

[NPT RFA] 3 narravit N', narrat R' || 4 *Graeca om.* TRFA | ΤΟΙΔ N, ΤΟΝΔ P | ΕΤΑΗ ΚΑΡΕΡΟϹ ΑΝΙΡ NP || 5 dicendo TRA || 10 vocate N || 11 excitabunt T, incitarunt RFA || 12 molestiae A || 13 venirent *om.* P || 16 tyrpso N, tyrso T, thirso R | latentem NP || 17 mucronem P | profitetur P' || 18 castigaret N || 24 *Graeca om.* TRFA | ΕΡΧΕϹΟ NP | ΔΝΥΠΝΟΝ N | ΥΝΑ NP || 26 tacta N, recta T || 27 fervet F'

tantum fabulis suis sed interrogationibus quoque vim
philosophiae nihil ineptum loquentis ostendet? hanc ergo 25
nullus honestus actus locusve, coetus nullus excludat, quae
ita se aptat ut ubique sic appareat necessaria tamquam
abesse illam nefas fuerit'.

Et Avienus: 'novas mihi duas disciplinas videris indu- 2
cere, interrogandi vel etiam reprehendendi ut alacritas
utrimque his ad quos sermo est excitetur, cum dolor sem-
per reprehensionem vel iustam sequatur: unde haec quae
leviter attigisti fac quaeso enarrando planiora'.

'Primum', inquit Eustathius, 'hoc teneas volo non de 2
ea me reprehensione dixisse quae speciem accusationis ha-
bet, sed quae vituperationis instar est. hoc Graeci σκῶμμα
vocant, non minus quidem amarum quam accusatio, si
importune proferatur, sed a sapiente sic proferetur ut
dulcedine quoque non careat. et ut prius tibi de inter- 3
rogatione respondeam, qui vult amoenus esse consultor
ea interrogat quae sunt interrogato facilia responsu, et
quae scit illum sedula exercitatione didicisse. gaudet enim 4
quisquis provocatur ad doctrinam suam in medium pro-
ferendam, quia nemo vult latere quod didicit, maxime si
scientia quam labore quaesivit cum paucis illi familiaris
et plurimis sit incognita, ut de astronomia vel dialectica
ceterisque similibus. tunc enim videntur consequi fructum
laboris, cum adipiscuntur occasionem publicandi quae
didicerant sine ostentationis nota, qua caret qui non
ingerit sed invitatur ut proferat. contra magnae amari- 5
tudinis est si coram multis aliquem interroges quod non
opima scientia quaesivit. cogitur enim aut negare se scire,
quod extremum verecundiae damnum putant, aut respon-
dere temere et fortuito se eventui veri falsive committere,
unde saepe nascitur inscitiae proditio, et omne hoc in-

6ss. cf. Plut. l. c. 629F || 19ss. cf. l. c. 630B

[NPT RFA] 3 coetusve T | nullus *om.* TA || 3.4 quae ita se aptat *om.* P || 7 vel etiam] et P', etiam et T || 8 est *om.* R' || 9 sequatur *om.* P | haec *om.* P || 13 σκῶμμα *vulgo*, scomma *codd.* || 15 infortune N | sic *om.* N || 16 non *deletum in* P | ut *om.* T'RA | interrogando RFA || 18 interrogata N || 21 quod] quo R' | dicit N || 27 igerit P' || 32 insciae N

6 fortunium pudoris sui imputat consulenti. nec non et qui
obierunt maria et terras gaudent cum de ignoto multis
vel terrarum situ vel sinu maris interrogantur, libenterque
respondent et describunt modo verbis, modo radio loca,
gloriosum putantes quae ipsi viderant aliorum oculis
7 obicere. quid duces vel milites? quam fortiter a se facta
semper dicturiunt et tamen tacent arrogantiae metu?
nonne hi si ut haec referant invitentur, mercedem sibi
laboris aestimant persolutam, remunerationem putantes
8 inter volentes narrare quae fecerant? adeo autem id genus
narrationum habet quendam gloriae saporem ut, si in-
vidi vel aemuli forte praesentes sint, tales interrogationes
obstrependo discutiant et alias inferendo fabulas prohi-
beant illa narrari quae solent narranti laudem creare.
9 pericula quoque praeterita vel aerumnas penitus absolu-
tas qui evasit ut referat gratissime provocatur: nam qui
adhuc in ipsis vel paululum detinetur, horret admoni-
tionem et formidat relatum. ideo Euripides expressit:

ὡς ἡδύ τοι σωθέντα μεμνῆσθαι πόνων.

adiecit enim σωθέντα, ut ostenderet post finem malorum gratiam relationis incipere. et poeta vester adiciendo *olim* quid aliud nisi post emensa infortunia futuro tempore iuvare dicit memoriam sedati laboris:

... forsan et haec olim meminisse iuvabit.

10 nec negaverim esse malorum genera quae non vult qui
pertulit vel transacta meminisse, nec minus interrogatus
offenditur quam cum in ipsis malis fuit, ut qui carnifices
expertus est et tormenta membrorum, ut qui infaustas
pertulit orbitates vel cui nota quondam adflicta censoria
11 est. cave interroges, ne videaris obicere. illum saepe, si

19 Andromedae fr. 131 Nauck. || 24 Aen. 1. 203 || 25 Plut. 630F

[NPT RFA] 1 necnon] non R' | et *om.* A | qui *om.* R' || 2 abierunt N, ambierunt F || 4 respendent P' || 7 semper *om.* NPT | icturiunt N || 8 ut *om.* P' | haec] hic R || 18 ideo] id adeo *vulg. nescio unde* || 19 *Graeca om.* TRFA | CΩTEMTA N | MHMNHCTAI ΠΩΝΟΝ N, MEMNE(H)CTAI ΠΟΝΟ(Ω)Ν P || 20 σωθέντα *om.* T || 27 offendit N || 28 ut] aut P || 30 ille P'

potes, ad narrandum provoca, qui recitando favorabiliter
exceptus est, vel qui libere et feliciter legationem peregit,
vel qui ab imperatore comiter affabiliterque susceptus est,
vel siquis tota paene classe a piratis occupata seu ingenio
seu viribus solus evasit, quia vix implet desiderium lo-
quentis rerum talium vel longa narratio. iuvat siquem 12
dicere iusseris amici sui repentinam felicitatem, quam
sponte non audebat vel dicere vel tacere, modo iactantiae
modo malitiae metu. qui venatibus gaudet interrogetur 13
de silvae ambitu, de ambage lustrorum, de venationis
eventu. religiosus si adest, da illi referendi copiam quibus
observationibus meruerit auxilia deorum, quantus illi
caerimoniarum fructus, quia et hoc genus religionis exi-
stimant, numinum beneficia non tacere, adde quia volunt
et amicos se numinibus aestimari. si vero et senex praesens 14
est, habes occasionem qua plurimum illi contulisse videaris,
si eum interroges vel quae ad illum omnino non pertinent.
est enim huic aetati loquacitas familiaris. haec sciens 15
Homerus quandam congeriem simul interrogationum Ne-
stori fecit offerri:

ὦ Νέστορ Νηληιάδη, σὺ δ' ἀληθὲς ἔνισπες,
πῶς ἔθαν' Ἀτρείδης εὐρυκρείων Ἀγαμέμνων;
ποῦ Μενέλαος ἔην;
ἦ οὐκ Ἄργεος ἦεν Ἀχαιικοῦ.

tot loquendi semina interrogando congessit ut pruritum
senectutis expleret. et Vergilianus Aeneas gratum se ad 16
omnia praebens Euandro, varias illi narrandi occasiones
ministrat. neque enim de una re aut altera requirit, sed

. . . singula laetus
exquiritque auditque virum monimenta priorum,

1ss. cf. Plut. l. c. 630F–631B || 21 Od. γ 247 || 29 Aen. 8. 311

[NPT RFA] 6 narratio longa R′ | iuvat si quidem NRA′ || 7 amicis N || 8 non debebat R || 11 ferendi N || 12 meruit P′ || 14 addere R || 18 locacitas N || 21—24 *Graeca om.* TRFA | Ο ΝΗ-CΤΟΡ N | CI N || 22 ΕΘΔΝ P | εὐρυχρείων *vulgo ex Hom.*, ΕΙΡΙ-ΠΕC NP, *dein* Ἀγαμέμνων *om.* NP || 23 ΠΩΙ ΜΗΝΕΛΑΟC ΗΝ ΗΟΥΚ ΑΡΓΗΩC ΝΗΝΑΧΑΙΙΚΟΙ N

et Euander consultationibus captus scitis quam multa
narraverit'.
3 Haec dicentem favor omnium excepit. sed mox subie-
cit Avienus: 'vos omnes qui doctorum doctissimi adestis,
oraverim ut hortatu vestro Eustathius quae de scommate
paulo ante dixerit animetur aperire'. omnibusque ad hoc
2 provocantibus ille contexuit: 'praeter categorian, quae
ψόγος est, et praeter διαβολήν, quae delatio est, sunt alia
duo apud Graecos nomina, λοιδορία et σκῶμμα, quibus
nec vocabula Latina reperio, nisi forte dicas loedoriam
exprobrationem esse ac directam contumeliam, scomma
enim paene dixerim morsum figuratum, quia saepe fraude
3 vel urbanitate tegitur ut aliud sonet, aliud intellegas. nec
tamen semper ad amaritudinem pergit, sed non numquam
et his in quos iacitur dulce est. quod genus maxime vel
sapiens vel alius urbanus exercet praecipue inter mensas et
4 pocula, ubi facilis est ad iracundiam provocatio. nam
sicut in praecipiti stantem vel levis tactus impellit, ita
vino vel infusum vel aspersum parvus quoque dolor incitat
in furorem. ergo cautius in convivio abstinendum scom-
5 mate quod tectam intra se habet iniuriam. tanto enim
pressius haerent dicta talia quam directae loedoriae, ut
hami angulosi quam directi mucrones tenacius infiguntur,
maxime quia dicta huius modi risum praesentibus mo-
6 vent, quo velut adsensus genere confirmatur iniuria. est
autem loedoria huius modi: oblitusne es quia salsamenta
vendebas? scomma autem, quod diximus saepe contu-
meliam esse celatam, tale est: meminimus quando brachio
te emungebas. nam cum res eadem utrobique dicta sit, illud
tamen loedoria est, quod aperte obiectum exprobratum-

3ss. cf. Plut. l. c. 631C–D

[NPT RFA] 6 aperiere P' || 7 praeter — 8 διαβολην *om.* T | categoriam R, cathegoriam A || 8 ΨΟΓΩC N, ΨΟC P | CΔΙΑ-ΒΟΛΗΝ P || 9 λοιδορία et σκῶμμα *vulgo scribunt*, loedoria et scomma F, ledoria et scomma *ceteri* || 10 ledoriam NPTRA || 11 ac] ad A || 15 et his in quos iacitur *scripsi*, his in quos iacitur et *codd.* || 18 stantum N || 22 ledoriae PTRA || 26 loedoria *corr. ex* loedaria F, ledoria *cett.* | salsamenta *etiam ante* quia *ponit* N || 27 contuliam P' || 29 dicta sit] sit dicta sit P || 30 ledoria NPTRA

que est, hoc scomma, quod figurate. Octavius, qui natu 7
nobilis videbatur, Ciceroni recitanti ait: *non audio quae
dicis.* ille respondit: *certe solebas bene foratas habere aures.*
hoc eo dictum quia Octavius Libys oriundo dicebatur,
quibus mos est aurem forare.

In eundem Ciceronem Laberius cum ab eo ad conses- 8
sum non reciperetur, dicentem, *reciperem te nisi anguste
sederemus*, ait mimus ille mordaciter, *atqui solebas dua-
bus sellis sedere*, obiciens tanto viro lubricum fidei. sed et
quod Cicero dixit, *nisi anguste sederemus*, scomma fuit
in C. Caesarem, qui in senatum passim tam multos ad-
mittebat ut eos quattuordecim gradus capere non possent.
tali ergo genere, quod fetum contumeliae est, abstinen- 9
dum sapienti semper, ceteris in convivio est.

Sunt alia scommata minus aspera, quasi edentatae 10
beluae morsus, ut Tullius in consulem qui uno tantum
die consulatum peregit: *solent*, inquit, *esse flamines diales*,
modo consules diales habemus. et in eundem: *vigilantis-
simus est consul noster qui in consulatu suo somnum non
vidit.* eidemque exprobranti sibi quod ad eum consulem
non venisset, *veniebam*, inquit, *sed nox me comprehendit.*

Haec et talia sunt quae plus urbanitatis, minus amari- 11
tudinis habent, ut sunt et illa de non nullis corporis vitiis,
aut parum aut nihil gignentia doloris; ut si in calvitium
cuiusquam dicas vel in nasum, seu curvam erectionem seu
Socraticam depressionem. haec enim quanto minoris
infortunii sunt tanto levioris doloris. contra oculorum 12
orbitas non sine excitatione commotionis obicitur. quippe
Antigonus rex Theocritum Chium, de quo iuraverat quod
ei parsurus esset, occidit propter scomma ab eodem de se
dictum. cum enim quasi puniendus ad Antigonum rape-

1 ss. cf. Plut. l. c. 631D–F

[NPT RFA] 2 videtur **R** || 3 aures habere **P** || 4 lybis **NA**, libiae **T** | oriundus **TA** || 6 consensum **N**, concessum **T** || 7 dicentem] idicente **P** || 8 sederem **P** || 9 obiciens — fidei *om.* **P′** || 10 sederem **P** || 11 in C.] inter **T**, in g *cett.* | admitebat **N** || 12 XIIII **NRFA** || 14 conviviis **P** || 17 flammines **R** || 18 modo — diales *om.* **R′** || 23 et illa] non nulla **P** || 24 ut si — 27 doloris *om.* **N** || 25 nasi *Ianus* || 29 thoocritum **P′** || 30 scommam **A** || 31 puniendum **N**

retur, solantibus eum amicis ac spem pollicentibus quod omni modo clementiam regis experturus esset, cum ad oculos eius venisset, respondit: *ergo impossibilem mihi dicitis spem salutis.* erat autem Antigonus uno orbatus oculo, et importuna urbanitas male dicacem luce privavit.

13 Nec negaverim philosophos quoque incurrisse non numquam per indignationem hoc genus scommatis. nam cum regis libertus ad novas divitias nuper erectus philosophos ad convivium congregasset, et inridendo eorum minutulas quaestiones scire se velle dixisset cur et ex nigra et ex alba faba pulmentum unius coloris edatur, Aridices philosophus indigne ferens, *tu nobis*, inquit, *absolve cur et de albis et de nigris loris similes maculae gignantur.*

14 Sunt scommata quae in superficie habent speciem contumeliae sed interdum non tangunt audientes, cum eadem, si obnoxio dicantur, exagitant, ut contra sunt quae speciem laudis habent, et persona audientis efficit contu-
15 meliae plena. de genere priore prius dicam. L. † Quintus praetor de provincia nuper reverterat, observata, quod mireris Domitiani temporibus, praeturae maxima castitate. is cum aeger adsidenti amico diceret frigidas se habere manus, renidens ille ait, *atquin eas de provincia calidas paulo ante revocasti.* risit Quintus delectatusque est; quippe alienissimus a suspicione furtorum. contra, si hoc diceretur male sibi conscio et sua furta recolenti, exa-
16 cerbasset auditum. Critobulum famosae pulchritudinis adulescentem Socrates cum ad comparationem formae provocaret, iocabatur, non inridebat. certe si dicas consummatarum divitiarum viro: tibi excito creditores tuos; aut si nimis casto: gratae tibi sunt meretrices quia continua eas largitate ditasti, uterque delectabuntur, scientes

1 ss. cf. Plut. l. c. 634C; 632A || 18 cf. PIR 3 Q 10 (p. 114)

[NPT RFA] 8 ad] ab ad **P** || 9 minutilas **N** || 10 et *ante* ex nigra *om.* **P** || 11 edatur *vulgo*, edant **T**, edat *cett.* | philosophos **P'** || 12 absolvas **P** || 17 persona *Ian.*, personam *codd.* || 18 plena *Ian.*, plenam *codd.* | priore genere **P** | genere *om.* **RFA** || 20 temporis **RA** || 22 atqui **RFA** || 26 critobolum **TA** || 27 aduliscentem **N** (adol- *non enoto*) | cum *om.* **R**

his dictis suam conscientiam non gravari. sicut contra 7
sunt quae sub specie laudis exagitant, sicut paulo ante
divisi. nam si timidissimo dixero, Achilli vel Herculi com-
parandus es, aut famosae iniquitatis viro, ego te Aristidi
in aequitate praepono, sine dubio verba laudem sonantia
ad notam vituperationis suae uterque tracturus est. ea- 18
dem scommata eosdem modo iuvare, modo mordere pos-
sunt pro diversitate praesentium personarum. sunt enim
quae si coram amicis obiciantur nobis, libenter audire
possimus, uxore vero seu parentibus magistrisve prae-
sentibus dici in nos aliquod scomma nolimus, nisi forte
tale sit quod illorum censura libenter accipiat; ut siquis 19
adulescentem coram parentibus vel magistris inrideat
quod insanire possit continuis vigiliis lectionibusque noc-
turnis, aut uxore praesente quod stulte faciat uxorium se
praebendo nec ullam elegantiam eligendo formarum. haec
enim et in quos dicuntur et praesentes hilaritate perfun-
dunt. commendat scomma et condicio dicentis, si in eadem 20
causa sit; ut si alium de paupertate pauper inrideat, si
obscure natum natus obscure. nam Tarseus Amphias cum
ex hortulano potens esset et in amicum quasi degenerem
non nulla dixisset, mox subiecit: sed et nos de isdem
seminibus sumus, et omnes pariter laetos fecit. illa vero 21
scommata directa laetitia eum in quem dicuntur infun-
dunt, si virum fortem vituperes quasi salutis suae pro-
digum et pro aliis mori volentem, aut si obieceris liberali
quod res suas profundat minus sibi quam aliis consulendo.
sic et Diogenes Antisthenem Cynicum, magistrum suum,
solebat veluti vituperando laudare. *ipse me*, aiebat, *men-
dicum fecit ex divite, et pro ampla domo in dolio fecit
habitare.* melius autem ista dicebat quam si diceret,
*gratus illi sum quia ipse me philosophum et consummatae
virtutis virum fecit.*

1ss. cf. Plut. l. c. 632 C || 20 Plut. 634 C || 29 Plut. 632 F

[NPT RFA] 3 conparande est N || 10 possimus et uxore A | mag. praesentibus *om.* R' | magistris vel N, *unde* vel magistris *sibi fabricati sunt* PT || 11 nolumus PT || 13 aduliscentem N | coram] contra N || 20 tharseus A || 22 et *om.* R' || 26 cuolentem P' | obieris N' || 28 cinnicum T, cinicum R

Ergo cum unum nomen scommatis sit, diversi in eo
continentur effectus. ideo apud Lacedaemonios inter
cetera exactae vitae instituta hoc quoque exercitii genus
a Lycurgo est institutum, ut adulescentes et scommata
sine morsu dicere et ab aliis in se dicta perpeti discerent,
ac siquis eorum in indignationem ob tale dictum prolapsus
23 fuisset, ulterius ei in alterum dicere non licebat. cum ergo
videas, mi Aviene – instituenda est enim adulescentia tua,
quae ita docilis est ut discenda praecipiat – cum videas,
inquam, anceps esse omne scommatum genus, suadeo in
conviviis, in quibus laetitiae insidiatur ira, ab huius modi
dictis facessas et magis quaestiones convivales vel propo-
24 nas vel ipse dissolvas. quod genus veteres ita ludicrum
non putarunt ut et Aristoteles de ipsis aliqua conscripse-
rit et Plutarchus et vester Apuleius, nec contemnendum
sit quod tot philosophantium curam meruit.'

4 Et Praetextatus: 'hoc quaestionum genus cum et seni-
lem hanc deceat aetatem, cur soli iuveni suadetur? quin
agite, omnes qui adestis, haec apta convivio fabulemur,
nec de cibatu tantum, sed et siqua de natura corporum vel
alia, praesente maxime Disario nostro, cuius plurimum ad
hoc genus quaestionum poterit ars et doctrina conferre,
sortiamurque, si videtur, ut per ordinem unus quisque
proponat quam solvendam aestimat quaestionem.'

2 Hic adsensi omnes Praetextato anteloquium detule-
runt, orantes ut, cum ipse coepisset, ceteris ex filo con-
sultationis eius interrogandi constitueretur exemplum.
3 tum ille, 'quaero', inquit, 'utrum simplex an multiplex
cibus digestu sit facilior, quia multos hunc, non nullos
illum sectantes videmus. et est quidem superba et con-
tumax et velut sui ostentatrix continentia, contra amoe-

1 ss. Plut. 631 F

[NPT RFA] 1 scommatis *bis scriptum in* P, scomatis A || 2 affectus P || 4 ligurgo N, licurgo PTRFA || 6 prolassus R || 9 dicenda A || 15 pluthareus NRA, plutharchus T'F | apulleius T, appuleus R, appuleius A || 16 philosofantium N, philophantium R' || 19 haec *omnes mei*, hic *vulgo edunt* || 21 dissario TRA, dysario F, *quas variationes deinceps tacebo* || 23 sortiamur quae NPT || 26 filio NR'A'

nam se et comem adpetentia vult videri. cum ergo una
censoria sit, delicata altera, scire equidem velim quae
servandae aptior sit sanitati. nec longe petendus adsertor
est cum Disarius adsit, qui quid conveniat corporibus
humanis non minus callet quam ipsa natura, fabricae
huius auctor et nutrix. dicas ergo velim quid de hoc quod
quaeritur medicinae ratio persuadeat.'

'Si me', Disarius inquit, 'aliquis ex plebe imperitorum 4
de hac quaestione consuluisset, quia plebeia ingenia ma-
gis exemplis quam ratione capiuntur, admonuisse illum
contentus forem institutionis pecudum, quibus cum sim-
plex et uniformis cibus sit, multo saniores sunt corpori-
bus humanis, et inter ipsas illae morbis implicantur qui-
bus, ut altiles fiant, offae compositae et quibusdam con-
dimentis variae farciuntur. nec dubitaret posthac cum 5
advertisset animalibus simplici cibo utentibus familiarem
sanitatem, aegrescere autem et inter illa quae saginam
composita varietate patiuntur, quia constat id genus ali-
moniae non magis copia quam varietate crudescere.
fortasse illum attentiorem exemplo altero fecissem, ut 6
consideraret nullum umquam fuisse medicorum circa cu-
ras aegrescentium tam audacis neglegentiae ut febrienti
varium et non simplicem cibum daret. adeo constat quam
facilis digestu sit uniformis alimonia, ut ei, vel cum in-
firma est natura, sufficiat. nec tertium defuisset exem- 7
plum, ita esse vitandam ciborum varietatem ut varia so-
lent vina vitari. quis enim ambigat eum qui diverso vino
utitur in repentinam ruere ebrietatem, necdum hoc potus
copia postulante? tecum autem Vetti, cui soli perfectio- 8
nem omnium disciplinarum contigit obtinere, non tam
exemplis quam ratione tractandum est, quae et me ta-
cente clam te esse non poterit.

8ss. cf. Plut. l. c. 661 B–C

[NPT RFA] 2 sit contra delicata P || 4 qui quid] quicquid NA', quid T || 10 admonuissem PT || 11 fore PT | cum *om.* R', si r || 18 patiuntur — 19 varietate *om.* RFA || 21 fuisse] fecisse P' || 24 digestus N || 25 est *om.* N || 27 vitari r FA, mutari NPTR' || 27.28 utitur vino N

9 Cruditates eveniunt aut qualitate suci in quem cibus
vertitur, si non sit aptus umori qui corpus obtinuit, aut
ipsius cibi multitudine, non sufficiente natura ad omnia
quae congesta sunt concoquenda. ac primum de suci qua-
10 litate videamus. qui simplicem cibum sumit, facile quo
suco corpus eius vel gravetur vel iuvetur usu docente
cognoscit. nec enim ambigit cuius cibi qualitate possessus
sit, cum unum sumpserit; et ita fit ut noxa cuius causa
11 deprehensa sit, facile vitetur. qui autem multiplici cibo
alitur, diversas patitur qualitates ex diversitate sucorum,
nec concordant umores ex materiae varietate nascentes
nec efficiunt liquidum purumve sanguinem, in quem ieco-
ris ministerio vertuntur, et in venas cum tumultu suo trans-
eunt. hinc morborum scaturrigo, qui ex repugnantium
12 sibi umorum discordia nascuntur. deinde quia non om-
nium quae esui sunt una natura est, non omnia simul
coquuntur, sed alia celerius, tardius alia; et ita fit ut dige-
13 stionum sequentium ordo turbetur. neque enim cibi quem
sumimus una digestio est sed, ut corpus nutriat, quattuor
patitur digestiones, quarum unam omnes vel ipsi quoque
hebetes sentiunt, alias occultior ratio deprehendit. quod
ut omnibus liqueat, paulo altius mihi causa repetenda est.
14 quattuor sunt in nobis virtutes quae administrandam
alimoniam receperunt, quarum una dicitur καθελκτική,
quae deorsum trahit cibaria confecta mandibulis. quid
enim tam crassam materiam per faucium angusta fulciret
15 nisi eam vis naturae occultior hauriret? hausta vero ut
non continuo lapsu per omne corpus, succedentibus sibi
foraminibus pervium, ad imum usque descendant et talia
qualia accepta sunt egerantur, sed salutare officium dige-
stionis expectent, secundae haec cura virtutis est, quam

23ss. cf. Alex. Aphrod. Probl. phys. 2, 60

[NPT RFA] 2 sit] sic P′ || 5 qui] quid P′ || 9 sit P, est *cett.* || 14 hinc] hoc R || 15 morum NPT | omnia NP || 16 est *om.* NPT || 24 alimoniam *om.* A′ | καθελκτική *vulgo edunt, om.* T, ΚΑΕΓΑΚΤΙΚΗ (*sic*) A, ΚΑΘΕΑΚΤΙΚΗ *ceteri* || 28 per] super NPT || 29 usque] us N | descendat N, descensum dant P′ || 31 expectant A | haec] hoc NRFA

Graeci, quia retentatrix est, vocant καθεκτικήν. tertia quia 16
cibum in aliud ex alio mutat, vocatur ἀλλοιωτική. huic
obsequuntur omnes, quia ipsa digestionibus curat. ven- 17
tris enim duo sunt orificia, quorum superius erectum
recipit devorata et in follem ventris recondit. hic est sto-
machus, qui paterfamilias dici meruit, quasi omne animal
solus gubernans, nam si aegrescat, vita in ancipiti est,
titubante alimoniae meatu, cui natura tamquam rationis
capaci velle ac nolle contribuit. inferius vero demissum
intestinis adiacentibus inseritur, et inde via est egerendis.
ergo in ventre fit prima digestio, virtute ἀλλοιωτικῇ in 18
sucum vertente quicquid acceptum est, cuius faex retri-
menta sunt quae per intestina inferiore orificio tradente
labuntur, et officio quartae virtutis, cui ἀποκριτική no-
men est, procuratur egestio. ergo postquam in sucum 19
cibus reformatur, hic iam iecoris cura succedit. est autem
iecur concretus sanguis et ideo habet nativum calorem,
quod confectum sucum vertit in sanguinem, et sicut
cibum in sucum verti prima est, ita sucum transire in
sanguinem secunda digestio est. hunc calor iecoris ad- 20
ministratum per venarum fistulas in sua quaeque membra
dispergit, parte quae ex digestis frigidissima est in lienem
refusa, qui ut iecur caloris ita ipse frigoris domicilium est.
nam ideo omnes dexterae partes validiores sunt et debi- 21
liores sinistrae, quia has regit calor visceris sui, illae con-
tagione frigoris sinistra obtinentis hebetantur. in venis 22
autem et arteriis, quae sunt receptacula sanguinis et spi-
ritus, tertia fit digestio. nam acceptum sanguinem quo-
dam modo defaecant, et quod in eo aquosum est venae
in vesicam refundunt, liquidum vero purumque et alti-
lem sanguinem singulis totius corporis membris mini-

5sqq. cf. Sen. N. q. 3. 15, 1

[NPT RFA] 1 καθεκτικήν *om.* T, ΚΑΘΕΑΚΤΙΚΗΝ RF, ΚΑΕΓΑΚΤΙΚΗΝ A | tertia — 2 ἀλλοιωτική *om.* P || 1.2 qui cibum A' || 2 ἀλλοιωτική *om.* T, ΑΟΟΟΙΩΤΙΚΗ (*sic!*) A || 7 cipiti R' || 10 egerendi A || 11 ἀλλοιωτικῇ *om.* T, ΑΟΟΟΙΩΤΙΚΗ A || 14 ἀποκριτική *vulgo*, *om.* T, ΑΠΟΕΚΚΡΙΤΙΚΗ *ceteri* || 18 verterit A || 20 sanguinem *om.* R' | color N || 21 sua quoque NPT || 25 viceris A | illa RA || 27 autem *om.* R' || 29 eo] ea P

strant et ita fit ut, cum cibum solus venter accipiat, ali-
monia eius dispersa per universos membrorum meatus
23 ossa quoque et medullas et ungues nutriat et capillos. et
haec est quarta digestio, quae in singulis membris fit
dum quod uni cuique membro datum est ipsi membro fit
nutrimentum. nec tamen huic totiens defaecato retri-
menta sua desunt, quae, cum membra omnia in sua
24 sunt sanitate, per occultos evanescunt meatus: siqua
vero pars corporis aegrescat, in ipsam quasi infirmiorem
ultima illa quae diximus retrimenta labuntur, et hinc
nascuntur morborum causae quae ῥεύματα medicis
25 vocare mos est. si enim fuerit ultimi suci iusto uberior
multitudo, hanc a se repellit pars corporis illa quae sanior
est, et sine dubio labitur in infirmam quae vires non habet
repellendi, unde alieni receptio distendit locum in quem
ceciderit, et hinc creantur dolores. haec est ergo triplex
causa vel podagrae vel cuiuslibet ex confluentia morbi, id
est multitudo umoris, fortitudo membri a se repellentis
26 et recipientis infirmitas. cum igitur adseruerimus quattuor
in corpore fieri digestiones, quarum altera pendet ex al-
tera, et si praecedens fuerit impedita, nullus fit sequentis
effectus, recurramus animo ad illam primam digestionem
quae in ventre conficitur, et invenietur quid impedimenti
27 ex multiformi nascatur alimonia. diversorum enim ci-
borum diversa natura est, et sunt qui celerius, sunt qui
tardius digeruntur. cum ergo prima digestio vertit in
sucum, quia non simul omnia accepta vertuntur, quod
prius versum est, dum alia tardius vertuntur, acescit;
28 et hoc saepe etiam eructando sentimus. alia quoque,
quibus tarda digestio est, velut ligna umida quae urgente
igne fumum de se creant, sic et illa imminente igne natu-
rae fumant, dum tardius concoquuntur; si quidem nec

[NPT RFA] 1 accipit P′ || 1.2 eius alimonia A || 11 membrorum R, *om.* A | PEIMATA N, *om.* T || 16 hinc] hic P′ || 17 podagrae *Graecis litteris scribere temptat* N, *sane infeliciter* | ex confluentia — 18 multitudo *om.* P || 19 asseruimus TA || 22 primam *om.* A′ | destigestionem P′ || 28 acessit TA′, acesit R′ || 30 urguente PR || 31 igne *ante* fumum] igni N, *om.* P′ | se *om.* R′

hoc sensum eructantis evadit. cibus autem simplex non 29
habet controversam moram, dum simul in simplicem su-
cum vertitur nec digestio ulla turbatur dum omnes sibi
stata momentorum dimensione succedunt. siquis autem – 30
quia nihil impatientius imperitia – rationes has dedigne-
tur audire, aestimans non impediri digestionem nisi sola
ciborum multitudine, nec velit de qualitate tractare, hic
quoque multiformis alimonia deprehenditur causa mor-
borum. nam pulmentorum varietas recipit varia condi- 31
menta, quibus gula ultra quam naturae necesse est laces-
situr, et fit inde congeries, dum pruritu desiderii amplius
vel certe de singulis parva libantur. hinc Socrates suadere 32
solitus erat illos cibos potusve vitandos, qui ultra sitim
famemve sedandam producunt adpetentiam. denique vel
propter hoc edendi varietas repudietur, quia plena est
voluptatis, a qua seriis et studiosis cavendum est. quid
enim tam contrarium quam virtus et voluptas? sed mo- 33
dum disputationi facio, ne videar hoc ipsum in quo su-
mus, licet sobrium sit, tamen quia varium est accusare
convivium'.

Haec cum Praetextato et ceteris prona adsensione pla- 5
cuissent, Euangelus exclamavit: 'nihil tam indignum
toleratu quam quod aures nostras Graeca lingua captivas
tenet et verborum rotunditati adsentiri cogimur circum-
venti volubilitate sermonis, qui ad extorquendam fidem
agit in audientes tyrannum. et quia his loquendi laby- 2
rinthis impares nos fatemur, age, Vetti, hortemur Eu-
stathium ut recepta contraria disputatione quicquid pro
vario cibo dici potest velit communicare nobiscum, ut
suis telis lingua violenta succumbat, et Graecus Graeco

12 cf. Plut. l. c. 661 F

[NPT RFA] 1 evadit Pa, evadat *ceteri* || 2 controversam non habet *corr. in* non controversam habet R | controversiam P' || 4 stata] pro statuta r, pro statua, *corr. in* pro statuta A | succeduntur P || 14 sedanda R, sed dandam A' || 16 series *corr. in* serie N | et *om.* R || 22 dignum F || 23 Graeca R'A, gratia NPT, grata rF | linguae T || 24 teneat P' | rutunditati F | assentire TA || 25 qui] quia RA || 26 tirannum NPR | labrinthis N, laberinthis PTRA || 27 *in verba* age Vetti *desinit codex* N || 29 commutare A'

eripiat hunc plausum, tamquam cornix cornici oculos
effodiat'.
3 Et Symmachus: 'rem iucundam, Euangele, amarius
postulasti. audere enim contra tam copiose et eleganter
inventa res est quae habeat utilem voluptatem, sed non
tamquam ingeniis insidiantes et gloriosis tractatibus in-
4 videntes hoc debemus expetere. nec abnego potuisse me
quoque tamquam palinodiam canere. est enim rhetorica
praelusio communes locos in utramvis partem inven-
torum alternatione tractare. sed quia facilius Graecorum
inventionibus a Graecis forte aliis relata respondent, te,
Eustathi, oramus omnes ut sensa et inventa Disarii con-
trariis repellendo, in integrum restituas exauctoratum con-
viviorum leporem.'
5 Ille diu hoc a se officium deprecatus ubi tot impellen-
tium procerum, quibus obviandum non erat, hortatui
succubuit, 'bellum', inquit, 'duobus mihi amicissimis co-
gor indicere, Disario et continentiae, sed ab auctoritate
vestra tamquam ab edicto praetoris impetrata venia gulae
6 patronum, quia necesse est, profitebor. in primo speciosis
magis quam veris, ut docebitur, exemplis paene nos Disa-
rii nostri cepit ingenium. ait enim pecudes simplici uti
cibo et ideo expugnari difficilius earum quam hominum
7 sanitatem. sed utrumque falsum probabo. nam neque
simplex est animalibus mutis alimonia nec ab illis quam
a nobis morbi remotiores. testatur unum varietas prato-
rum quae depascuntur, quibus herbae sunt amarae pariter
et dulces, aliae sucum calidum, aliae frigidum nutrientes,
ut nulla culina possit tam diversa condire quam in herbis
8 natura variavit. notus est omnibus Eupolis, inter elegan-
tes habendus veteris comoediae poetas. is in fabula quae
inscribitur Αἶγες inducit capras de cibi sui copia in haec se
verba iactantes:

15sqq. cf. Plut. l. c. 662 D

[PT RFA] 4 audere *recte conjecit nescioquis*, audire *codd.* || 5 est T, *om. ceteri* || 7 potuisset RA || 9 praelio R', prolusio *vulgo edunt* || 13 exautoratum P' || 20 spatiosis R || 21 exemplis *om.* P || 24 sanitem P' || 26 unum] enim P || 27 pariter *om.* P' || 32 Αἶγες *vulg.*, aeges PRF, eges TA | cipi P'

βοσκόμεθ' ὕλης ἀπὸ παντοδαπῆς, ἐλάτης πρίνου 9
κομάρου τε,
πτόρθους ἁπαλοὺς ἀποτρώγουσαι, καὶ πρὸς τού-
τοις τιθύμαλλον
κύτισόν τ' ἠδὲ σφάκον εὐώδη καὶ σμίλακα τὴν
πολύφυλλον,
κότινον σχῖνον μελίαν πεύκην, ἀλίαν δρῦν, κιτ-
τὸν ἐρίκην
πρόμαλον ῥάμνον φλόμον ἀνθέρικον κισθὸν φηγὸν
θύμα θύμβραν.

videturne vobis ciborum ista simplicitas, ubi tot enumerantur vel arbusta vel frutices non minus suco diversa quam nomine? quod autem non facilius mor- 10
bis homines quam pecudes occupentur, Homero teste contentus sum qui pestilentiam refert a pecudibus inchoatam, quando morbus, antequam in homines posset inrepere, facilius captis pecoribus incubuit. sed et quanta sit mutis ani- 11
malibus infirmitas vitae brevitas indicio est. quod enim eorum quibus notitia nobis in usu est potest annos hominis aequare? nisi recurras forte ad ea, quae de corvis atque cornicibus fabulosa dicuntur, quos tamen videmus omnibus inhiare cadaveribus universisque seminibus insidiari, fructus arborum persequi. nam non minus edacitatis habent quam de longaevitate eorum opinio fabulatur. secundum si bene recordor exemplum est solere 12
medicos aegris simplicem cibum offerre, non varium; cum hunc offeratis, ut opinor, non quasi digestu faciliorem, sed

1 Meinekii fr. com. 1. (2, 426) || 11 sqq. cf. Plut. l. c. 662 E–F

[PT RFA] 1—10 *Graeca habent* PF, *post* ἐλάτης *om.* RA, *omnia om.* T || 1 ΥΑΝC RA | ΠΑΝΤΟΔΑΠΝC R, ΠΑΝΤΟΑΑΡΙΝC A | ΕΛΑΤΕC PF || 3 ΠΤΟΡΟΟΥC P, ΤΟΡΟΟΥC F | ΑΠΑΟΥC F | ΑΠΟΥΡΩΓΟΥCΑΙ PF | τούτοις τιθύμαλλον *Bergk.*, ΤΟΥΤΟΙCΙΝΕΤΑΛΛΟΗΝ PF || 5 σφάκον *vulg.*, ΦΑCΚΟΝ PF | ΚΑΥ F || 6 πολύφυλλον *vulg.*, ΦΟΛΥΦΥΜΟΝ PF || 7 σχῖνον] CΥΝΟΝ F | ΚΙΤΟΝ ΕΡΥΚΗΝ F || 9 ΘΕΡΙΚΟΝ PF, *em. vulg.* | κισθόν *vulg.*, ΚΙCCΟΝ PF || 16 inripere PRF || 17 mutis T, multis *cett.* || 19 est *om.* PT || 24 de *om.* R

quasi minus adpetendum, ut horrore uniformis alimoniae
edendi desiderium languesceret, quasi multis concoquen-
dis per infirmitatem non sufficiente natura. ideo siquis
aegrescentium vel de ipso simplici amplius adpetat, sub-
ducitis adhuc desideranti. ideo vobis commento tali non
13 qualitas sed modus quaeritur. quod autem in edendo
sicut in potando suades varia vitari, habet latentis captio-
nis insidias, quia nomine similitudinis coloratur. ceterum
longe alia potus, alia ciborum ratio est. quis enim um-
quam edendo plurimum mente sauciatus est, quod in
14 bibendo contingit? fartus cibo stomachum vel ventrem
gravatur, infusus vino fit similis insano, opinor quia cras-
situdo cibi uno in loco permanens expectat administra-
tionem digestionis, et tunc demum membris sensim con-
fectus illabitur; potus ut natura levior mox altum petit
et cerebrum, quod in vertice locatum est, ferit fumi ca-
15 lentis aspergine. et ideo varia vina vitantur ne res, quae
ad possidendum caput repentina est, calore tam diverso
quam subito consilii sedem sauciet. quod aeque in cibi
varietate metuendum nulla similitudo, ratio nulla per-
16 suadet. in illa vero disputatione, qua digestionum or-
dinem sermone luculento et vario digessisti, illa omnia
quae de natura humani corporis dicta sunt et nil nocent
propositae quaestioni, et eloquenter dicta non abnego.
illi soli non adsentior quod sucos varios de ciborum varie-
tate confectos dicis contrarios esse corporibus, cum cor-
17 pora ipsa de contrariis qualitatibus fabricata sint. ex
calido enim et frigido, de sicco et humido constamus.
cibus vero simplex sucum de se unius qualitatis emittit.
scimus autem similibus similia nutriri. dic quaeso unde
tres aliae qualitates corporis nutriantur? singula autem
18 ad se similitudinem sui rapere testis Empedocles, qui ait,

32 Diels, Vorsok. 1. 344; cf. Plut. l. c. 663 B

[PT RFA] 1 quasi non minus A || 5 ideo] sed adeo P, adeo T || 9 potus alia *om.* RFA || 11 stomacho RA | ventre A | 19 subdito A || 27 qualitabus P' || 28 de sicco et umido] et sicco humido A || 29 simplex cui adest sucum TRFA || 31 nutrientur RFA || 32 empodocles P, empdocles A'

ὡς γλυκὺ μὲν γλυκὺ μάρπτε, πικρὸν δ' ἐπὶ πικρὸν ὄρουσεν,
ὀξὺ δ' ἐπ' ὀξὺ ἔβη, θερμὸν δ' ἐποχεύετο θερμῷ.

te autem saepe audio Hippocratis tui verba cum ad- 19
miratione referentem: εἰ ἓν ἦν ὁ ἄνθρωπος, οὐκ ἂν
ἤλγεεν· ἀλγεῖ δέ, οὐκ ἄρα ἕν ἐστί. ergo si homo non
unum, nutriendus est non ex uno. nam et deus 20
omnium fabricator aerem quo circumfundimur et cuius spiramus haustu non simplicem habere voluit qualitatem, ut aut frigidus sit semper aut caleat, sed nec continuae siccitati nec perpetuo eum addixit umori, quia una nos non poterat qualitate nutrire de permixtis quattuor fabricatos. ver ergo calidum fecit et umectum, sicca est aestas et calida, auctumnus siccus et frigidus, hiems umi-
da pariter et frigida est. sic et elementa, quae sunt nostra 21
principia, ex diversitatibus et ipsa constant et nos nutriunt. est enim ignis calidus et siccus, aer umectus et calidus, aqua similiter umecta sed frigida, terra frigida pariter et sicca. cur ergo nos ad uniformem cibum redigis cum nihil nec in nobis nec circa nos nec in his de quibus
sumus uniforme sit? quod autem acescere vel non num- 22
quam fumare in stomacho cibum vis adsignare varietati, et credamus, pronunties oportet aut semper eum qui vario cibo utitur haec pati aut numquam illum pati qui simplicem sumit. si vero et qui mensa fruitur copiosa hoc vitium saepe non sentit, et qui se uno cibo adficit saepe sustinet quod accusas, cur hoc varietati et non modo edacitati adsignas? nam et de simplici avidus noxam patitur cruditatis, et in vario moderatus digestionis commodo fruitur.

4 Περὶ φύσιος ἀνθρώπου c. 2 (VI 34, 17sq. Littré)

[PT RFA] 1 *Graeca om.* TRFA | ΑΥΚΥ *corr. in* ΓΑΥΚΥ P | ΤΑΥΚΥ P || 3 ὀξύ *prius*] ΞΥ P | ΕΒΕ P' || 4 hippocrasti R, hipocratis FA || 5—6 *Graeca om.* TRFA || 6 ΕΛΓΕΕΝ P | ἓν ἐστί *vulg.*, E Ēst P || 7 nutriendum P || 12 permixtos P' || 18 *ante* terra *legitur* a *in* P || 19 nos *om.* A || 20 nos *om.* PT' || 25 copiosa *om.* P' || 26 sustinet hoc quod P || 27 modo *om.* T, perpetuo R'A, *dein add.* eum R || 28 avidus *om.* T, avidis R, avidius F'

23 at, inquies, ipsa immoderatio ex ciborum varietate nasci-
tur titillante gula et ad sumenda plura quam necesse est
24 provocante. rursus ad ea quae iam dixi revolvor, crudi-
tates de modo, non de qualitate provenire. modum vero
servat qui sui potens est et in mensa Sicula vel Asiana, ex-
cedit impotens etsi solis olivis aut olere vescatur. et tam
ille copiosus si moderationem tenuit sanitatis compos est,
quam insanus fit ille cui merus sal cibus est, si hoc ipsum
25 voraciter invaserit. postremo si in his quae sumimus
varietatem noxiam putas, cur potionum remedia quae per
os humanis visceribus infunditis ex tam contrariis ac sibi
26 repugnantibus mixta componitis? suco papaveris admi-
scetis euphorbium, mandragoram aliasque herbas concla-
mati frigoris pipere temperatis, sed nec monstrosis car-
nibus abstinetis, inserentes poculis testiculos castorum
et venenata corpora viperarum, quibus admiscetis quic-
quid nutrit India, quicquid devehitur herbarum quibus
27 Creta generosa est. cum ergo ad custodiam vitae hoc
faciant remedia quod cibus, si quidem illa eam revocent,
iste contineat, cur illis providere varietatem laboras, istum
28 squalori uniformitatis addicis? post omnia in voluptatem
censura cothurnati sermonis invectus es, tamquam volup-
tas virtuti semper inimica sit et non cum in luxum spreta
mediocritate prolapsa est. quid enim agit ipse serius non
edendo nisi cogente fame nec potando praeter sitim nisi
ut de utroque capiat voluptatem? ergo voluptas non mox
nomine ipso infamis est, sed fit modo utendi vel honesta
29 vel arguenda. parum est si excusata sit et non etiam lau-
detur voluptas. nam cibus qui cum voluptate sumitur,

5 cf. Suid. s. v. Σικελική || 15 cf. Plin. N. H. 32, § 26

[PT RFA] 1 inquies] quies R' || 2 et assumenda A || 6 impotens *scripsi*, impatiens *codd.* || 7 moderationis P' | sanitatis *om.* T, *cuius errores in reliqua huius libri parte innumeros non omnes enotabo* || 9 evaserit A' || 10 remedio P | per os] post R || 13 euforbium *codd.* | mandragoras T, mandragora F || 14 monstruosis Tr A, menstruosis *Eyss. Jan. per typoth. errorem* || 18 est *om.* P, *plura omissa in* T || 22 coturnati *codd.* || 23 virtuti *om.* F | spreta] sumpta A' || 24 serius *volens nolens retinui cum codd.*, servus *vulg. sine sensu* || 25 nec] ne R | potandum RA

desiderio tractus in ventrem reconditur patula expec-
tatione rapientem: et dum animose fruitur, mox eum
concoquit, quod non ex aequo cibis evenit quos nulla sui
dulcedo commendat. quid ergo accusas varietatem quasi
gulae irritamentum cum salus sit hominis vigere adpe-
tentiam, qua deficiente languescit et periculo fit propior?
nam sicut in mari gubernatores vento suo etiam si nimius 30
sit, contrahendo in minorem modum vela praetervolant
et flatum cum est maior coercent, sopitum vero excitare
non possunt, ita et adpetentia cum titillatur et crescit,
rationis gubernaculo temperatur, si semel ceciderit, animal
extinguitur. si ergo cibo vivimus et cibum appetentia 31
sola commendat, elaborandum nobis est commento varie-
tatis ut haec semper provocetur, cum praesto sit ratio qua
intra moderationis suae terminos temperetur. memineritis 32
tamen lepido me convivio adesse, non anxio; nec sic ad-
mitto varietatem ut luxum probem, ubi quaeruntur aesti-
vae nives et hibernae rosae et, dum magis ostentui quam
usui servitur, silvarum secretum omne lustratur et pe-
regrina maria sollicitantur. ita enim fit ut etiam si sani-
tatem sumentium mediocritas observata non sauciet, ipse
tamen luxus morum sit aegritudo.'

His favorabiliter exceptis Disarius: 'obsecutus es', in- 33
quit, 'Eustathi, dialecticae, ego medicinae. qui volet eli-
gere sequenda usum consulat, et quid sit utilius sanitati
experientia docebit.'

Post haec Flavianus: 'et alios quidem medicos idem 6
dicentes semper audivi, vinum inter calida censendum;
sed et nunc Eustathius cum causas ebrietatis attingeret,
praedicabat vini calorem. mihi autem saepe hoc mecum
reputanti visa est vini natura frigori propior quam calori,
et in medium profero quibus ad hoc aestimandum trahor,
ut vestrum sit de mea aestimatione iudicium. vinum, 2

7ss. cf. Plut. 663 D || 27ss. cf. Plut. 652 A ss.

[PT RFA] 5 vigere ad penitentiam RA' *laudabili pietate* || 11 oeciditit P' || 12 extinguitur *vulgo*, exinguit R, extinguit *cett.* || 16 sic] sit P || 17 luxum *om.* RA || 19 servitur *om.* P || 20 sanitate P || 26 expertentia P

quantum mea fert opinio, sicut natura frigidum est, ita
capax vel etiam appetens fit caloris, cum calidis fuerit
admotum. nam et ferrum cum tactu sit frigidum –

ψυχρὸν δ' ἕλε χαλκὸν ὀδοῦσιν –

si tamen solem pertulerit, concalescit et calor advena
nativum frigus expellit. hoc utrum ita esse ratio persua-
3 deat requiramus. vinum aut potu interioribus conciliatur,
aut fotu, ut superficiem curet, adhibetur. cum infunditur
cuti, quin frigidum sit nec medici infitias eunt, calidum
tamen in interioribus praedicant, cum non tale descendat
4 sed admixtum calidis concalescat. certe respondeant volo
cur stomacho in lassitudinem degeneranti ad instauran-
das constrictione vires offerant aegrescenti vinum, nisi
frigore suo lassata cogeret et colligeret dissoluta? et cum
lasso, ut dixi, stomacho nihil adhibeant calidum, ne cre-
scat ulterius lassitudo, a vini potu non prohibent, defe-
5 ctum in robur hac curatione mutantes. dabo aliud indicium
accidentis vino quam ingeniti caloris. nam siquis aconitum
nesciens hauserit, non nego haustu eum meri plurimi so-
lere curari. infusum enim visceribus trahit ad se calorem
et veneno frigido quasi calidum iam repugnat. si vero
aconitum ipsum cum vino tritum potui datum sit, haurien-
6 tem nulla curatio a morte defendit. tunc enim vinum
natura frigidum admixtione sui frigus auxit veneni nec
in interioribus iam calescit, quia non liberum sed admix-
7 tum alii, immo in aliud versum, descendit in viscera. sed
et sudore nimio vel laxato ventre defessis vinum ingerunt,
ut in utroque morbo constringat meatus. insomnem me-
dici frigidis oblinunt, modo papaveris suco, modo man-
dragora vel similibus, in quibus est et vinum; nam vino
somnus reduci solet, quod non nisi ingeniti frigoris te-

4 Il. E 7 || **10ss.** cf. Plut. 652 C – 653 B

[PT RFA] 1 mea *om.* P' || 2 fit] est P || 4 Graeca *om.* T || 5 concalescat P | calor advenativum PT || 7 potum T, potus A || 9 in infitias A, inscitias T' || 11 respondeat P' || 12 latitudinem P || 16 a vino potu TRF, avido potu A' || 19 non ego T'RA' | haustum A || 24 frigidum a mixtione A || 25 amixtum A || 31 reducit P | ingenti R'A'

stimonium est. deinde omnia calida Venerem provocant 8
et semen excitant et generationi favent, hausto autem
mero plurimo fiunt viri ad coitum pigriores, sed nec ido-
neum conceptioni serunt, quia vini nimietas ut frigidi
facit semen exile vel debile. hoc vero vel manifestissimam 9
aestimationis meae habet adsertionem, quod quaecum-
que nimium algentibus, eadem contingunt ebriis. fiunt
enim tremuli, graves, pallidi, et saltu tumultuantis spiritus
artus suos et membra quatiuntur. idem corporis torpor
ambobus, eadem linguae titubatio. multis autem et mor-
bus ille quem παράλυσιν Graeci vocant sic nimio vino, ut
multo algore, contingit. respicite etiam quae genera 10
curationis adhibeantur ebriis. nonne cubare sub multis
operimentis iubentur ut exstinctus calor refoveatur? non
et ad calida lavacra ducuntur? non illis unctionum tepore
calor corporis excitatur? postremo qui fiunt crebro ebrii 11
cito senescunt, alii ante tempus competentis aetatis vel
calvitio vel canitie insigniuntur, quae non nisi inopia
caloris eveniunt. quid aceto frigidius, quod culpatum 12
vinum est? solum enim hoc ex omnibus umoribus crescen-
tem flammam violenter extinguit, dum per frigus suum
calorem vincit elementi. nec hoc praetereo, quod ex 13
fructibus arborum illi sunt frigidiores, quorum sucus imi-
tatur vini saporem, ut mala seu simplicia seu granata vel
cydonia, quae cotonea vocat Cato.

Haec ideo dixerim, quod me saepe movit et exercuit 14
mecum disputantem, quia in medium proferre volui, quid
de vino aestimaverim sentiendum. ceterum consultatio-
nem mihi debitam non omitto. te enim, Disari, convenio ut
quod quaerendum mihi occurrit absolvas. legisse apud 15
philosophum Graecum memini – ni fallor, ille Aristo-
teles fuit in libro quem De ebrietate composuit – mulieres

25 Cato de re rust. 7, 3 || 31 fr. 94 Arist. pseud. Rosii

[PT RFA] 3 idonei Pt || 4 conceptionis PT' | serunt *vulg.*, erunt PT, ferunt RFA | frigida P || 11 ΠΑΡΑΛΙCIN P, *om.* T || 12 etiam *om.* A || 14 extinctis R' || 15 ad *om.* PT | tempore A' || 17 *malim* cito senescunt alii, alii *etc.* || 22 vicit R' || 23 inmitatur R || 24 ut mala *om.* P || 25 cydonia *Veneta tertia*, citonia PTA, cytonia RF | quae cotonia P || 31 memoni P'

raro in ebrietatem cadere, crebro senes; nec causam vel huius frequentiae vel illius raritatis adiecit. et quia ad naturam corporum tota haec quaestio pertinet, quam nosse et industriae tuae et professionis officium est, volo te causas rei quam ille sententiae loco dixit, si tamen philosopho adsentiris, aperire'.

16 Tum ille: 'recte et hoc Aristoteles ut cetera, nec possum non adsentiri viro cuius inventis nec ipsa natura dissentit. mulieres, inquit, raro ebriantur, crebro senes. rationis plena gemina ista sententia, et altera pendet ex altera. nam cum didicerimus quid mulieres ab ebrietate defendat, iam tenemus quid senes ad hoc frequenter impellat. contrariam enim sortita naturam sunt muliebre corpus et corpus se-
17 nile. mulier umectissimo est corpore. docet hoc et levitas cutis et splendor, docent praecipue adsiduae purgationes superfluo exonerantes corpus umore. cum ergo epotum vinum in tam largum ceciderit umorem, vim suam perdit et fit dilutius nec facile cerebri sedem ferit
18 fortitudine eius extincta. sed et haec ratio iuvat sententiae veritatem, quod muliebre corpus crebris purgationibus deputatum pluribus consertum est foraminibus, ut pateat in meatus et vias praebeat umori in egestionis exitum confluenti, per haec foramina vapor vini celeriter
19 evanescit. contra senibus siccum corpus est, quod probat asperitas et squalor cutis. unde et haec aetas ad flexum fit difficilior, quod est indicium siccitatis. intra hos vinum nec patitur contrarietatem repugnantis umoris et integra vi sua adhaeret corpori arido, et mox loca tenet quae
20 sapere homini ministrant. dura quoque esse senum corpora nulla dubitatio est, et ideo ipsi etiam naturales meatus in membris durioribus obserantur, et hausto vino exhalatio nulla contingit, sed totum ad ipsam sedem men-
21 tis ascendit. hinc fit ut et sani senes malis ebriorum laborent, tremore membrorum, linguae titubantia, abundan-

7ss. cf. Plut. 650 F

[PT RFA] 13 et *om.* RA || 14 lenitas A || 16 exorantes R', exhonorantes A || 19 fortitudone P' | et *om.* P'R' || 21 est *om.* RA || 28 arido] sicco A'

tia loquendi, iracundiae concitatione, quibus tam subia-
cent iuvenes ebrii quam senes sobrii. si ergo levem per-
tulerint impulsum vini, non accipiunt haec mala sed in-
citant, quibus aetatis ratione iam capti sunt.'

Probata omnibus Disarii disputatione subiecit Symma- 7
chus: 'ut spectata est tota ratio quam de muliebris ebrieta-
tis raritate Disarius invenit, ita unum ab eo praetermissum
est, nimio frigore quod in earum corpore est frigescere
haustum vinum et ita debilitari ut vis eius quae elanguit
nullum possit calorem, de quo nascitur ebrietas, excitare.'

Ad haec Horus: 'tu vero Symmache frustra opinaris 2
frigidam mulierum esse naturam, quam ego calidiorem
virili, si tibi volenti erit, facile probabo. umor naturalis 3
in corpore, quando aetas transit pueritiam, fit durior et
acuitur in pilos. ideo tunc et pubes et genae et aliae partes
corporis vestiuntur. sed in muliebri corpore hunc umorem
calore siccante fit inopia pilorum, et ideo in corpore sexus
huius manet continuus splendor et levitas. est et hoc in 4
illis indicium caloris, abundantia sanguinis cuius natura
fervor est, qui ne urat corpus, si insidat, crebra purgatione
subtrahitur. quis ergo dicat frigidas, quas nemo potest
negare plenas caloris quia sanguinis plenae sunt? deinde 5
licet urendi corpora defunctorum usus nostro saeculo nul-
lus sit, lectio tamen docet eo tempore quo igni dari honor
mortuis habebatur, siquando usu venisset ut plura corpora
simul incenderentur, solitos fuisse funerum ministros denis
virorum corporibus adicere singula muliebria, et unius
adiutu quasi natura flammei et ideo celeriter ardentis
cetera flagrabant. ita nec veteribus calor mulierum habe- 6
batur incognitus. nec hoc tacebo quod, cum calor semper
generationis causa sit, feminae ideo celerius quam pueri
fiunt idoneae ad generandum quia calent amplius. nam
et secundum iura publica duodecimus annus in femina et
quartus decimus in puero definit pubertatis aetatem. quid 7

5ss. cf. Plut. ibid. || 11ss. cf. Plut. 651 C–E

[PT RFA] 12 esse mulierum **PT** || 18 est *om.* **T**, *bis scriptum in* **RA** || 22 sanguine **P** || 31 celerius *vulg.*, *om.* **P**, celeriter *cett.* | puri **R'**

plura? nonne videmus mulieres quando nimium frigus est, mediocri veste contentas, nec ita operimentis plurimis involutas ut viri solent, scilicet naturali calore contra frigus quod aer ingerit repugnante?'

8 Ad haec renidens Symmachus, 'bene', inquit 'Horus noster temptat videri orator ex Cynico, qui in contrarium vertit sensus quibus potest muliebris corporis frigus probari. nam quod pilis ut viri non obsidentur, inopia caloris est. calor est enim qui pilos creat, unde et eunuchis desunt, quorum naturam nullus negaverit frigidiorem viris, sed et in corpore humano illae partes maxime vestiuntur quibus amplius inest caloris. leve autem est mulierum corpus quasi naturali frigore densetum, comitatur
9 enim algorem densitas, levitas densitatem. quod vero saepe purgantur, non multi sed vitiosi umoris indicium est. indigestum est enim et crudum quod egeritur, et quasi infirmum effluit nec habet sedem, sed natura quasi noxium et magis frigidum pellitur. quod maxime probatur quia mulieribus cum purgantur etiam algere contingit, unde intellegitur frigidum esse quod effluit, et ideo in vivo corpore non manere quasi inopia caloris extinc-
10 tum. quod muliebre corpus iuvabat ardentes viros, non caloris erat sed pinguis carnis et oleo similioris, quod non
11 illis contingeret ex calore. quod cito admonentur generationis, non nimii caloris sed naturae infirmioris est, ut exilia poma celerius maturescunt, robusta serius. sed si vis intellegere in generatione veram rationem caloris, considera viros longe diutius perseverare in generando quam mulieres in pariendo, et hoc tibi sit indubitata probatio in utroque sexu vel frigoris vel caloris. nam vis eadem in frigidiore corpore celerius extinguitur, in cali-
12 diore diutius perseverat. quod frigus aeris tolerabilius viris ferunt, facit hoc suum frigus, similibus enim similia gaudent. ideo ne corpus earum frigus horreat, facit consuetudo naturae quam sortitae sunt frigidiorem.

5ss. cf. Plut. 651 E–F

[PT RFA] 12 lene P′ || 13 densetur T, densatum fA || 23 erat *om.* RA | similis P, similiores R′ || 23.24 non in illis P || 33 similibus — 34 frigus *om.* R′ || 34 ne] nec P

Sed de his singuli ut volent iudicent. ego vero ad sortem 13
venio consulendi, et quod scitu dignum aestimo, ab eodem
Disario quaero et mihi usque ad affectum nimium amico
et cum in ceteris tum in his optime docto. nuper in Tu- 14
sculano meo fui, cum vindemiales fructus pro annua sollem-
nitate legerentur. erat videre permixtos rusticis servos
haurire vel de expresso vel de sponte fluente mustum nec
tamen ebrietate capi. quod in illis praecipue admirabar,
quos impelli ad insaniam parvo vino noveram. quaero
quae ratio de musto ebrietatem aut tardam fieri faciat aut
nullam?'

Ad haec Disarius: 'omne quod dulce est cito satiat nec 15
diuturnam desiderii sui fidem tenet, sed in locum satie-
tatis succedit horror. in musto autem sola dulcedo est,
suavitas nulla. nam vinum cum in infantia est, dulce;
cum pubescit, magis suave quam dulce est. esse autem 16
harum duarum rerum distantiam certe Homerus testis
est qui ait,

μέλιτι γλυκερῷ καὶ ἡδέι οἴνῳ.

vocavit enim mel dulce et vinum suave. mustum igitur cum
necdum suave est sed tantum modo dulce, horrore quo-
dam tantum sumi de se non patitur quantum sufficiat
ebrietati. addo aliud, naturali ratione ebrietati dulce- 17
dinem repugnare, adeo ut medici eos qui usque ad peri-
culum distenduntur vino plurimo cogant vomere, et post
vomitum contra fumum vini qui remansit in venis panem
offerunt melle inlitum, et ita hominem ab ebrietatis malo
dulcedo defendit. ideo ergo non inebriat mustum in quo
est sola dulcedo. sed et hoc de idonea ratione descendit, 18
quod mustum grave est de flatus et aquae permixtione
et pondere suo cito in intestina delabitur ac profluit, nec
manet in locis obnoxiis ebrietati, delapsum vero relin-
quit sine dubio in homine ambas qualitates naturae suae,

19 Od. υ 69 et ω 68; cf. Plut. 656 A

[PT RFA] 2 aestemo P′ || 3 nimium *om.* P′, nimio RA || 9 parva P′ || 17 homorus P′ || 19 *Graeca om.* TRFA | ΜΕΛΙΤΙΑΥΚΕΡΩΙ P || 29 de *om.* RA || 31 cito *om.* P | in *om.* RA

19 quarum altera in flatu, altera in aquae substantia est. sed flatus quidem quasi aeque ponderosus in ima delabitur, aquae vero qualitas non solum ipsa non impellit in insaniam sed et, siqua vinalis fortitudo in homine resedit,
20 hanc diluit et extinguit. inesse autem aquam musto vel hinc docetur quod, cum in vetustatem procedit, fit mensura minus sed acrius fortitudine, quia exhalata aqua qua molliebatur, remanet vini sola natura cum fortitudine sua libera, nulla diluti umoris permixtione mollita.'

8 Post haec Furius Albinus: 'ego quoque pro virili portione Disarium nostrum inexercitum non relinquo. dicas quaeso quae causa difficile digestu facit isicium, quod ab insectione insicium dictum amissione N litterae postea quod nunc habet nomen obtinuit, cum multum in eo digestionem futuram iuverit tritura tam diligens, et quicquid grave erat carnis absumpserit, consummationemque eius multa ex parte confecerit.'

2 Et Disarius: 'inde hoc genus cibi difficile digeritur unde putas ei digestionem ante provisam. levitas enim quam tritura praestat facit ut innatet udo cibo quem in medio ventris invenerit, nec adhaereat cuti ventris de
3 cuius calore digestio promovetur. sic et mox tritum atque formatum cum in aquam coicitur, natat. ex quo intellegitur quod idem faciens in ventris umore subducit se digestionis necessitati, et tam sero illic coquitur quam tardius conficiuntur quae vapore aquae quam quae igne solvuntur. deinde dum instantius teritur, multus ei flatus involvitur, qui prius in ventre consumendus est, ut tum demum conficiatur quod remansit de carne iam liberum.'

4 'Hoc quoque scire aveo', Furius inquit, 'quae faciat causa non nullos carnes validiores facilius digerere

13 cf. Varr. ling. 5.22, 110 || 30 ss. cf. Alex. Aphrod. prob. phys. 1, 52

[PT RFA] 5 expellit **P** || 7 exalata **PTa**, ex altera **A'** || 8 moliebatur **TR'** || 9 sui **P** || 10 albinus furius **P** || 12 digestum **RA** || 13 insecutione **RFA** || 16 absumpserit *vulgo edunt*, assumpserit *codd.* || 20 natet **R'** | udo *om.* **P** || 22 caloro **P'** || 23 formatum *vulgo edunt*, firmamentum *ut vid.* **R'**, firmatum *cett.* || 25 illi **R** || 26 conficitur **P** || 27 territur **A** || 29 de carne *om.* **P**, *ante* remansit *collocat* **T** || 30 scire habeo **RFA**

quam tenues? nam cum cito coquant offas bubulas, in
asperis piscibus concoquendis laborant.' 'in his', Disa- 5
rius ait, 'huius rei auctor est nimia in homine vis caloris:
quae si idoneam materiem suscipit, libere congreditur et
cito eam in concertatione consumit; levem modo prae-
terit ut latentem, modo in cinerem potius quam in sucum
vertit, ut ingentia robora in carbonum frusta lucentia
igne vertuntur, paleae si in ignem ceciderint, mox solum
de eis cinerem restat videri. habes et hoc exemplum non 6
dissonum quod potentior mola ampliora grana confringit,
integra illa quae sunt minutiora transmittit: vento nimio
abies aut quercus avellitur, cannam nulla facile frangit
procella.'

Cumque Furius delectatus enarrantis ingenio plura vellet 7
interrogare, Caecina se Albinus obiecit: 'mihi quoque
desiderium est habendi paulisper negotii cum tam facun-
da Disarii doctrina. dic, oro te, quae facit causa ut sinapi
et piper, si adposita cuti fuerint, vulnus excitent et loca
perforent, devorata vero nullam ventris corpori inferant
laesionem?' et Disarius, 'species' inquit 'et acres et calidae 8
superficiem cui adponuntur exulcerant, quia integra vir-
tute sua sine alterius rei admixtione utuntur ad noxam;
sed si in ventrem receptae sint, solvitur vis earum ven-
tralis umoris alluvione, qua fiunt dilutiores, deinde prius
vertuntur in sucum ventris calore quam ut integrae pos-
sint nocere.'

Caecina subiecit: 'dum de calore loquimur, admoneor 9
rei quam semper quaesitu dignam putavi, cur in Aegypto,
quae regionum aliarum calidissima est, vinum non calida
sed paene dixerim frigida virtute nascatur?' ad hoc Di- 10
sarius: 'usu tibi, Albine, compertum est, aquas quae vel
de altis puteis vel de fontibus hauriuntur fumare hieme,

17ss. cf. Alex. Aphrod. prob. phys. 1, 65 || 27ss. cf. ibid. 1, 57

[PT RFA] 1 cum *om.* A' || 3 hominis P || 4 *ante* libere congreditur *leguntur* libere suscipitur *in* P || 7 carbonem frustra PT || 18 excitant P' || 21 adponentur P' | integrae PT || 22 ulterius P || 23 receptae *vulg.*, recepta *codd.* | sint rA, est P, sunt *cett.* || 24 quia fiunt F || 25 integra *codd.*, *quod nescio an defendi possit* || 27 Cecinna T

aestate frigescere. quod fit non alia de causa nisi quod aere
qui nobis circumfusus est propter temporis rationem
calente, frigus in terrarum ima demergitur et aquas in-
ficit quarum in imo est scaturrigo, et contra cum aer hie-
mem praefert, calor in inferiora demergens aquis in imo
11 nascentibus dat vaporem. quod ergo ubique alternatur
varietate temporis, hoc in Aegypto semper est, cuius aer
semper est in calore. frigus enim ima petens vitium radi-
cibus involvitur, et talem dat qualitatem suco inde nas-
centi. ideo regionis calidae vina calore caruerunt.'
12 'Tractatus noster', Albinus inquit, 'semel ingressus
calorem non facile alio digreditur. dicas ergo volo cur
qui in aquam descendit calidam, si se non moverit, minus
uritur; sed si agitatu suo aquam moverit, maiorem sen-
tit calorem et totiens aqua urit amplius, quotiens novus
13 ei motus accesserit?' et Disarius: 'calida', inquit, 'quae
adhaeserit nostro corpori, mox praebet tactum sui man-
suetiorem; vel quia cuti adsuevit vel quia frigus accepit a
nobis: motus vero aquam novam semper ac novam cor-
pori applicat et cessante adsuetudine, de qua paulo ante
diximus, semper novitas auget sensum caloris.'
14 'Cur ergo', Albinus ait, 'aestate cum aer calidus flabro
movetur, non calorem sed frigus adquirit? eadem enim
15 ratione et in hoc fervorem deberet motus augere.' 'non
eadem ratio', Disarius inquit, 'in aquae et aeris calore.
illa enim corporis solidioris est: et crassa materies cum
movetur, integra vi sua superficiem cui admovetur in-
vadit; aer motu in ventum solvitur et liquidior se factus
agitatu flatus efficitur. porro ut flatus illud removet quod
circumfusum nobis erat, erat autem circa nos calor, remoto
igitur per flatum calore restat ut advenam sensum fri-
goris praestet agitatus.'

11 ss. cf. Alex. Aphrod. prob. phys. 1, 112

[PT RFA] 7 cuius — 8 est *om.* P, cuius aer *om.* T || 12 ingreditur P || 16 inquit aqua quae *impudenter* A || 19 corpora P || 20 applicatur A' || 22 ait] inquit P | aestate *post* calidus *collocat* P || 23 eandem rA || 24 rationem RA | fervore RA || 25 iamque et aeris T, aeris et aquae A

Interpellat Euangelus pergentem consultationem et, 9
'exercebo', inquit, 'Disarium nostrum si tamen minutis
illis suis et rorantibus responsionibus satisfaciet consu-
lenti. dic, Disari, cur qui ita se vertunt ut saepe in orbem 2
rotentur, et vertiginem capitis et obscuritatem patiuntur
oculorum, postremo, si perseveraverint, ruunt, cum nullus
alius motus corporis hanc ingerat necessitatem?'

Ad haec Disarius: 'septem', inquit, 'corporei motus sunt. 3
aut enim accedit priorsum aut retrorsum recedit, aut in
dexteram laevamve devertitur, aut sursum promovet aut
deorsum, aut orbiculatim rotatur. ex his septem motibus 4
unus tantum in divinis corporibus invenitur, sphaeralem
dico, quo movetur caelum, quo sidera, quo cetera moven-
tur elementa. terrenis animalibus illi sex praecipue fa-
miliares sunt, sed non numquam adhibetur et septimus.
sed sex illi ut directi, ita et innoxii; septimus id est qui
gyros efficit, crebro conversu turbat et umoribus capitis
involvit spiramentum quod animam cerebro quasi omnes
corporis sensus gubernanti ministrat. hoc est autem spi- 5
ramentum quod ambiens cerebrum singulis sensibus vim
suam praestat; hoc est quod nervis et musculis corporis
fortitudinem praebet. ergo vertigine turbatum et simul
agitatis umoribus oppressum languescit et ministe-
rium suum deserit. inde fit his qui raptantur in gyros
hebetior auditus, visus obscurior, postremo, nervis et 6
musculis nullam ab eo virtutem quasi deficiente sumenti-
bus, totum corpus, quod his sustinetur et in robur erigitur,
desertum iam fulcimentis suis labitur in ruinam. sed con- 7
tra haec omnia consuetudo, quam secundam naturam
pronuntiavit usus, illos iuvat qui in tali motu saepe ver-
santur. spiramentum enim cerebri, quod paulo ante
diximus, adsuetum rei iam non sibi novae non pavescit
hunc motum nec ministeria sua deserit. ideo consuetis
etiam iste agitatus innoxius est.'

8 cf. Lyd. mens. p. 35, 18 W.; Alex. Aphrod. l. c. 1, 131

[PT RFA] 10 divertitur P, divertur A || 12 spelalam *corr.* speralaem P || 15 non *om.* A || 17 giros PTRA || 20 singulis sensus P || 23 agitatis umoribus *om.* P' || 24 giros PTRA || 26 ab eo] habet P, habeo T' || 27 in *om.* TR' || 29 secundum PR' || 33 misteria RA

8 'Inretitum te iam, Disari, teneo et si vere opinor, nus-
quam hodie effugies. et alios enim in arte tibi socios et
ipsum te audivi saepe dicentem, cerebro non inesse sen-
sum, sed ut ossa ut dentes ut capillos, ita et cerebrum
esse sine sensu. verumne est haec vos dicere solitos, an ut
9 falsum refelles?' 'verum', ait ille. 'ecce iam clausus es.
ut enim concedam tibi praeter capillos in homine aliquid
esse sine sensu, quod non facile persuasu est, tamen cur
sensus omnes paulo ante dixisti a cerebro ministrari, cum
cerebro non inesse sensum ipse fatearis? potestne excu-
sare huius contrarietatis ausum vel vestri oris nota vo-
lubilitas?'

10 Et Disarius renidens: 'retia quibus me involutum tenes
nimis rara sunt, nimis patula: ecce me, Euangele, sine
11 nisu inde exemptum videbis. opus naturae est ut sensum
vel nimium sicca vel nimium umecta non capiant. ossa,
dentes cum unguibus et capillis nimia siccitate ita denseta
sunt ut penetrabilia non sint effectui animae qui sensum
ministrat: adeps medulla et cerebrum ita in umore atque
mollitie sunt, ut eundem effectum animae quem siccitas
12 illa non recipit mollities ista non teneat. ideo tam den-
tibus unguibus ossibus et capillis quam adipi medullis et
cerebro sensus inesse non potuit. et sicut sectio capillorum
nihil doloris ingerit, ita si secetur vel dens vel os seu adeps
seu cerebrum seu medulla, aberit omnis sensus doloris.
13 sed videmus, inquies, tormentis adfici quibus secantur
ossa, torqueri homines et dolore dentium. hoc verum esse
quis abneget? sed ut os secetur, omentum quod imposi-
tum est ossi cruciatum, dum sectionem patitur, importat.
quod cum medica manus transit, os iam cum medulla
quam continet habent indolentiam sectionis similem ca-
pillorum. et cum dentium dolor est, non os dentis in sensu

1 cf. Verg. ecl. 3. 49

[PT RFA] 1 *ante* inretitum *add.* Et Euangelus *vulgo, quod et in codd. aliquot recentioribus inveni,* Euangelus R^m, *nihil omnino ceteri* || 6 clusus F | est P′ || 10 excursare RF || 17 densata TA || 22 quam *om.* P′ || 30 cum] enim A || 31 habent *codd.*, habet *edd. sine causa* | sectioni TRF, *quod defendi posset*

est, sed caro quae continet dentem. nam et unguis quan- 14
tus extra carnem crescendo pergit sine sensu secatur, qui
carni adhaeret iam facit si secetur dolorem, non suo sed
sedis suae corpore; sicut capillus dum superior secatur
nescit dolorem: si avellatur, sensum accipit a carne quam
deserit. et cerebrum quod tactu sui hominem vel torquet
vel frequenter interimit, non suo sensu sed vestitus sui, id
est omenti, hunc importat dolorem. ergo diximus quae in 15
homine sine sensu sint et quae hoc causa faciat indicatum
est. reliqua pars debiti mei de eo est cur cerebrum, cum
sensum non habeat, sensus gubernet. sed de hoc quoque
temptabo, si potero, esse solvendo. sensus de quibus lo- 16
quimur, quinque sunt: visus, auditus, odoratus, gustus
et tactus. hi aut corporei sunt aut circa corpus, solisque
sunt caducis corporibus familiares. nulli enim divino cor-
pori sensus inest, anima vero omni corpore, vel si divinum
sit, ipsa divinior est. ergo si dignitas divinorum corpo-
rum sensum dedignatur, quasi aptum caducis, multo
magis anima maioris est maiestatis quam ut sensu egeat.
ut autem homo constet et vivum animal sit, anima prae- 17
stat, quae corpus inluminat. porro inluminat inhabitando
et habitatio eius in cerebro est. sphaeralis enim natura et
ad nos de alto veniens, partem in homine et altam et
sphaeralem tenuit et quae sensu careat, qui non est ani-
mae necessarius. sed quia necessarius animali est, locat 18
in cavernis cerebri spiramentum de effectibus suis: cuius
spiramenti natura haec est ut sensus et ingerat et guber-
net. de his ergo cavernis, quas ventres cerebri nostra 19
vocavit antiquitas, nascuntur nervorum septem συζυ-
γίαι. cui rei nomen quod ipse voles Latinum facito. nos
enim συζυγίαν nervorum vocamus, cum bini nervi pa-

22 cf. noster Comm. 1, 14, 8

[PT RFA] 3 non suo — 5 dolorem *om.* A || 5 sensum capit A || 9 sunt A || 12 *post* solvendo *add.* dilaqueatus A, *insulsum glossema* || 14 aut *prius*] autem A | corporei PTF, corpore R′, *unde* in corpore rA || 15 nullo F || 19 magestatis P || 20 vivum] unum PT || 22 *ante* sphaeralis *add.* et R | enim *om.* PT || 23 veniens de alto P || 25 sed quia necessarius *om.* PT || 29 ϹΥΖΙΓΙΑΙ P, *om.* T, ϹΥΖΥΓΑΙ R, ϹΥΖΙΠΙΓΙΑ A || 30 ipse *om.* A || 31 ϹΥΖΙΓΙΑΝ PA, *om.* T

20 riter emergunt et in locum certum desinunt. septem ergo
nervorum συζυγίαι de cerebri ventre nascentes vicem
implent fistularum, spiramentum sensificum ad sua quae-
que loca naturali lege ducentes, ut sensum vicinis et longe
21 positis membris animalis infundant. prima igitur συζυγία
nervorum talium petit oculos et dat illis agnitionem
specierum et discretionem colorum; secunda in aures se
diffundit per quam eis innascitur notitia sonorum; tertia
naribus inseritur vim ministrans odorandi, quarta pala-
tum tenet quo de gustatibus iudicatur, quinta vi sua omne
corpus implet, omnis enim pars corporis mollia et aspera,
22 frigida et calida discernit. sexta de cerebro means stoma-
chum petit, cui maxime sensus est necessarius, ut quae
desunt adpetat, superflua respuat et in homine sobrio se
ipse moderetur. septima συζυγία nervorum infundit sen-
sum spinali medullae, quae hoc est animali quod est navi
carina, et adeo usu aut dignitate praecipua est ut lon-
23 gum cerebrum a medicis sit vocata. ex hac denique,
ut ex cerebro, diversi nascuntur meatus, virtutem tribus
animae propositis ministrantes. tria sunt enim quae ex
animae providentia accipit corpus animalis: ut vivat, ut
decore vivat et ut immortalitas illi successione quaeratur.
24 his tribus propositis, ut dixi, animae per spinalem medul-
lam praebetur effectus. nam cordi et iecori et spirandi
ministeriis, quae omnia ad vivendum pertinent, vires de
spinalibus quos dixi meatibus ministrantur. nervis etiam
manuum pedum aliarumve partium, per quas decore
vivitur, virtus inde praestatur, et ut successio pro-
curetur, nervi ex eadem spinali medulla pudendis et ma-
25 trici, ut suum opus impleant, ministrantur. ita nulla in
homine pars corporis sine spiramento, quod in ventre

[PT RFA] 2 CYZIΓIAI P, *om.* T, CYZYΓAI R, CYZIΓIA A || 4 loge R', lege A || 5 membris] me R' | CYZIΓIA PA, CIZIΓIA R || 7 se *om.* P || 8 diffunditur P || 9 inseriatur P || 10 quod de R, quod e A | gustantibus RA || 15 CYZIΓIA PA, *om.* T, sizigia R, syzygia F, *em. vulg.* || 22 procqueratur P || 26 quos] quod PT | dixi P *elegantius*, diximus *cett.* || 28 *ante* successio *inferciunt* ex his *edd.*, *recte om. codd.* || 29 spinali *om.* P' || 30 nullum P'

cerebri locatum est, et sine spinalis medullae beneficio
constat. sic ergo fit ut, cum ipsum cerebrum sensu careat,
sensus tamen a cerebro in omne corpus proficiscatur.'
'Euge Graeculus noster', Euangelus ait, 'tam plane 26
nobis ostendit res opertu naturae tectas ut quicquid ser-
mone descripsit oculis videre videamur. sed Eustathio 27
iam cedo, cui praeripui consulendi locum.' Eustathius,
'modo vel vir omnium disertissimus Eusebius vel quicum-
que volent alii ad exercitium consultationis accedant,
nos postea liberiore otio congrediemur.'
'Ergo', ait Eusebius, 'habendus mihi sermo est, Disari, 10
tecum de aetate cuius ianuam iam paene ambo pulsamus.
Homerus cum senes πολιοκροτάφους vocat, quaero
utrum ex parte poetico more totum caput significari ve-
lit, an ex aliqua ratione canos huic praecipue parti capitis
adsignet?' et Disarius: 'et hoc divinus ille vates prudenter 2
ut cetera. nam pars anterior capitis umidior occipitio
est, et inde crebro solet incipere canities.' 'et si pars an-
terior', ait ille, 'umidior est, cur calvitium patitur quod
non nisi ex siccitate contingit?' 'opportuna', inquit Disa- 3
rius, 'obiectio: sed ratio non obscura est. partes enim
priores capitis fecit natura rariores, ut quicquid superflui
aut fumei flatus circa cerebrum fuerit, evanescat per plu-
res meatus. unde videmus in siccis defunctorum capitibus
velut quasdam suturas quibus hemisphaeria, ut ita dixe-
rim, capitis illigantur. quibus igitur illi meatus fuerint am-
pliores, umorem siccitate mutant et ideo tardius cane-
scunt sed non calvitio carent.' 'si ergo siccitas calvos ef- 4
ficit et posteriora capitis sicciora esse dixisti, cur calvum

13 Il. Θ 518 || 17ss. cf. Alex. Aphrod. prob. phys. 1, 1

[PT RFA] 4 ΕΥΓΕ *Graecis litteris* RFA, *om.* T || 5 operta T, opertum R | sermo P || 8 dissertissimus T, disertisumus R || 9 exercitum T | consultantionis P, consulationis A' || 10 nos] nam A || 13 senesit ΟΛΙΟΚΡΟΤΑΦΟΥC P, senes T, senes ΙΤΟ-ΜΟΚΡΟΤΑΦΟΥC R, senes ΠΟΜΟΚΡΟΤΑΦΟΥC A, *recte* F || 14 significare *vulgo edunt* | velint P || 17 occipio P || 18 crebro] de cerebro PTFA, *quod tamen defendi poterat* || 20 optima inquit A || 21 parentes enim A' || 23 evanescit P' || 25 hemisperia PT, emisepheria R || 26 alligantur *edd. nescio quare* || 28 si *om.* F' || 29 et] ut RFA

5 occipitium numquam videmus?' ille respondit: 'siccitas
occipitii non ex vitio sed ex natura est. ideo omnibus sicca
sunt occipitia. ex illa autem siccitate calvitium nascitur,
quae per malam temperiem, quam Graeci δυσκρασίαν
6 solent vocare, contingit. inde capillos crispi, quia ita tem-
perati sunt ut capite sicciore sint, tarde canescunt, cito
in calvitium transeunt. contra qui capillo sunt rariore,
non eo facile nudantur, nutriente umore quod φλέγμα
vocitatur; sed fit illis cita canities. nam ideo albi sunt cani
7 quia colorem umoris quo nutriuntur imitantur.' 'si ergo
senibus abundantia umoris capillos in canitiem tinguit,
cur senecta opinionem exactae siccitatis accepit?'
8 'quia senecta', inquit ille, 'extincto per vetustatem natu-
rali calore fit frigida, et ex illo frigore gelidi et superflui
nascuntur umores. ceterum liquor vitalis longaevitate
siccatus est; inde senecta sicca est inopia naturalis umo-
ris, umecta est abundantia vitiosi ex frigore procreati.
9 hinc est quod et vigiliis aetas gravior afficitur, quia som-
nus, qui maxime ex umore contingit, de naturali nascitur,
sicut est multus in infantia, quae umida est abundantia
10 non superflui sed naturalis umoris. eadem ratio est quae
pueritiam canescere non patitur cum sit umectissima
quia non ex frigore nato phlegmate umida est sed illo
naturali et vitali umore nutritur. ille enim umor qui aut
de aetatis frigore nascitur aut cuiuslibet vitiositatis
occasione contrahitur, ut superfluus, ita et noxius est.
11 hunc videmus in feminis, nisi crebro egeratur, extrema
minitantem. hunc in eunuchis debilitatem tibiis ingeren-
tem, quarum ossa quasi semper in superfluo umore na-
tantia naturali virtute caruerunt et ideo facile intorquen-

13ss. cf. Alex. Aphrod. prob. phys. 1, 3ss.

[**PT RFA**] **1** occipium **P** | respundit **P'** || **2** occipii **P** || **3** occipia **PR'** || **4** δυσκρασίαν *om.* **T**, ΔΙCΚΡΑCΙΑΝ **RFA** || **5** capillos **R'F'**, capilli sunt **PT**, capillo **r A**, capilli **F**^{m}, ubi capilli sunt *Eyss. inepte* | quia *codd.*, qui *Eyss. nescio unde* || **7** tanseunt **P'** || **8** φλέγμα *om.* **T** || **10** calorem **PR'A'** || **19** naturali] non naturali humore **RFA** || **23** flegmate **P**, fleugmate **T**, flecmate **RF**, fleumate **A** || **25** viscositatis **a** || **27** nisi in cerebro **R** || **28** tibiis *in ras.* **P**, cibus **T** || **29** in *om.* **P** || **30** virtute] vigore **P**

tur, dum pondus superpositi corporis ferre non possunt,
sicut canna pondere sibi imposito curvatur.'
Et Eusebius: 'quoniam nos a senectute usque ad eunu- 12
chos traxit superflui umoris disputatio, dicas volo cur
ita acutae vocis sunt ut saepe mulier an eunuchus loquatur,
nisi videas, ignores?' id quoque facere superflui umoris 13
abundantiam ille respondit. 'ipse enim ἀρτηρίαν, per
quam sonus vocis ascendit, efficiens crassiorem angustat
vocis meatum et ideo vel feminis vel eunuchis vox acuta
est, viris gravis, quibus vocis transitus habet liberum et
ex integro patentem meatum. nasci autem in eunuchis et 14
in feminis ex pari frigore parem paene importuni umoris
abundantiam etiam hinc liquet, quod utrumque corpus
saepe pinguescit, certe ubera prope similiter utrique
grandescunt.'
His dictis cum ad interrogandum ordo Servium iam 11
vocaret, naturali pressus ille verecundia usque ad pro-
ditionem coloris erubuit. et Disarius, 'age Servi, non 2
solum adulescentium qui tibi aequaevi sunt, sed senum
quoque omnium doctissime, commascula frontem et
sequestrata verecundia, quam in te facies rubore indicat,
confer nobiscum libere quod occurrerit, interrogationibus
tuis non minus doctrinae collaturus, quam si aliis consu-
lentibus ipse respondeas.' cumque diutule tacentem crebris 3
ille hortatibus excitaret: 'hoc' inquit Servius, 'ex te
quaero quod mihi contigisse dixisti, quae faciat causa ut
rubor corpori ex animi pudore nascatur?' et ille, 'natura' 4
inquit, 'cum quid ei occurrit honesto pudore dignum,
imum petendo penetrat sanguinem, quo commoto atque
diffuso cutis tinguitur, et inde nascitur rubor. dicunc etiam 5
physici quod natura pudore tacta ita sanguinem ante se
pro velamento tendat, ut videmus quemque erubescen-
tem manum sibi ante faciem frequenter opponere. nec

27 ss. cf. Alex. Aphrod. prob. phys. 1, 13 ss. et Gell. N. A. 19, 6

[PT RFA] 5 sunt *invitus retinui cum codd.*, sint *edd.* | ut *om.* RA | an *om.* A || 6 vides R' || 7 ΑΡΓΗΡΙΑΝ P, *om.* T || 19 adolescentium PRA || 20 quoque *om.* P, quaeque T || 25 exhortationibus P || 26 fecit RA || 27 robor R' || 29 sanguinem *om.* P || 31 pudore *om.* A

dubitare de his poteris cum nihil aliud sit rubor nisi color
6 sanguinis.' addit Servius: 'et qui gaudent cur rubescunt?'
et Disarius: 'gaudium', inquit, 'extrinsecus contingit; ad
hoc animoso occursu natura festinat, quam sanguis co-
mitando quasi alacritate integritatis suae compotem tin-
7 guit cutem, et inde similis color nascitur.' idem refert:
'contra qui metuunt, qua ratione pallescunt?' 'nec hoc',
Disarius ait, 'in occulto est. natura enim cum quid de
extrinsecus contingentibus metuit, in altum tota demer-
gitur, sicut nos quoque cum timemus latebras et loca nos
8 occulentia quaerimus. ergo tota descendens ut lateat,
trahit secum sanguinem quo velut curru semper vehitur.
hoc demerso umor dilutior cuti remanet, et inde palle-
scit. ideo timentes et tremunt, quia virtus animae intror-
sum fugiens nervos relinquit quibus tenebatur fortitudo
9 membrorum, et inde saltu timoris agitantur. hinc et laxa-
mentum ventris comitatur timorem, quia musculi quibus
claudebantur retrimentorum meatus, fugientis introrsum
animae virtute deserti, laxant vincula quibus retrimenta
10 usque ad egestionis opportunitatem continebantur.' Ser-
vius his dictis venerabiliter adsensus opticuit.
12 Tunc Avienus, 'quia me ordo', ait, 'ad similitudinem
consultationis adplicat, reducendus mihi est ad convi-
vium sermo qui longius a mensa iam fuerat evagatus et
2 ad alias transierat quaestiones. saepe adposita salita car-
ne, quam laridum vocamus, ut opinor quasi large aridum,
quaerere mecum ipse constitui qua ratione carnem ad
diuturnitatem usus admixtio salis servet. hoc licet aesti-
mare mecum possim, malo tamen ab eo qui corporibus
curat certior fieri.'
3 Et Disarius: 'omne corpus suapte natura dissolubile et
marcidum est et, nisi quodam vinculo contineatur, facile

[**PT RFA**] 3 inquit gaudium **PT** || 12 quo] quod **PT** | super vehitur **A** || 14 timent **FA'** | trement **RFA'** || 16 agitatur **P'** || 18 fugientes **A** || 19 virtutis **R** || 20 egestionis *scripsi*, digestionis *codd.* | continebatur **P** || 25 sallita **R'Fa** || 26 lardum **a** | vocamus *bis scriptum in* **P** || 30 curat *om.* **P**

diffluit. continetur autem, quam diu inest, anima reci-
procatione aeris, qua vegetantur conceptacula spiritus,
dum semper novo spirandi nutriuntur alimento. hoc ces- 4
sante per animae discessum membra marcescunt, et omne
pondere suo conflictum corpus obteritur. tum sanguis
etiam, qui quam diu fuit compos caloris, dabat membris
vigorem, calore discedente versus in saniem, non manet
intra venas sed foras exprimitur, atque ita laxatis spi-
ramentis effluit tabes faeculenta. id fieri sal admixtus 5
corpori prohibet. est enim natura siccus et calidus, et
fluxum quidem corporis calore contrahit, umorem vero
siccitate vel coercet vel exsorbet. certe umorem sale differ-
ri sive consumi fit hinc cognitu facile quod, si duo panes
pari magnitudine feceris, unum sale aspersum, sine sale
alterum, invenies indigentem salis pondere propensiorem,
scilicet umore in eo per salis penuriam permanente.'

'Et hoc a Disario meo quaesitum volo, cur defaecatum 6
vinum validius sit viribus sed infirmius ad permanendum,
et tam bibentem cito permovet quam ipsum, si manserit,
facile mutatur?' 'quod cito', inquit Disarius, 'permovet 7
haec ratio est, quia tanto penetrabilius efficitur in venas
bibentis, quanto fit liquidius faece purgata. ideo autem
facile mutatur, quod nullo firmamento nixum undique
sui ad noxam patet. faex enim vino sustinendo et alendo
et viribus sufficiendis quasi radix eius est.'

'Et hoc quaero', Avienus ait, 'cur faex in imo subsidit 8
omnium nisi mellis, mel solum est quod in summum
faecem expuat?' ad hoc Disarius, 'faecis materia ut spissa
atque terrena ceteris laticibus pondere praestat, melle
vincitur. ideo in illis gravitate devergens ad fundum decidit,
in melle vero ut levior de loco victa sursum pellitur.'

'Quoniam ex his quae dicta sunt ingerunt se similes 9
quaestiones, cur, Disari, ita mel et vinum diversis aeta-

17ss. cf. Plut. quaest. conv. 692 Bss. || 26ss. cf. ibid. 701 E ss.

[PT RFA] 2 quae R' || 6 tam diu A || 9 fetulenta PF || 13 duos PA || 18 fit PF || 19 et tam bibentem *om.* PT || 21 tanto] quanto Ra, quinto A' || 22 quanto] tanto RA || 28 faecem suam A || 30 decidit *om.* PT || 31 in *om.* P || 32 dixta F

tibus habentur optima, mel quod recentissimum, vinum
quod vetustissimum? unde est et illud proverbium quo
utuntur gulones, mulsum quod probe temperes miscen-
10 dum esse novo Hymettio et vetulo Falerno.' 'propterea',
inquit ille, 'quia inter se ingenio diversa sunt. vini enim
natura umida est, mellis arida. si dicto meo addubita-
veris, medicinae contemplator effectum. nam quae udan-
da sunt corporis, vino foventur, quae siccanda sunt melle
detergentur. igitur longinquitate temporis de utroque
aliquid exsorbente vinum meracius fit, mel aridius et ita
mel suco privatur ut vinum aqua liberatur.'

11 'Nec hoc quod sequetur dissimile quaesitis est. cur, si
vasa vini atque olei diutule semiplena custodias, vinum
ferme in acorem corrumpitur, oleo contra sapor suavior
12 conciliatur?' 'utrumque', Disarius ait, 'verum est. in
illud enim vacuum quod superne liquido caret aer ad-
vena incidit, qui tenuissimum quemque umorem elicit et
exorbet, eo siccato vinum quasi spoliatum viribus, prout
ingenio imbecillum aut validum fuit, vel acore exaspera-
tur vel austeritate restringitur, oleum autem super-
vacuo umore siccato velut mucore qui in eo latuit absterso
adquirit novam suavitatem saporis.'

13 Rursus ait Avienus: 'Hesiodus cum ad medium dolii
perventum est, compercendum et ceteris eius partibus
ad satietatem dicit abutendum, optimum vinum sine
dubio significans quod in dolii medietate consisteret. sed
et hoc usu probatum est, in oleo optimum esse quod super-
natat, in melle quod in imo est. quaero igitur cur oleum
quod in summo est, vinum quod in medio, mel quod in
fundo, optima esse credantur?'

14 Nec cunctatus Disarius ait, 'mel quod optimum est
reliquo ponderosius est. in vase igitur mellis pars quae

3 cf. Plin. N. H. 22, § 53 || 23 cf. Op. 1. 366; Plut. loc. cit.

[PT RFA] 1 quid recentissime P' || 3 probe *om.* P' || 4 hymettio R', *corrupte cett.* | falerno *om.* R', *supra lineam add.* r, *unde* falerno vetulo A || 5 diversi P' || 7 contemplatur A' || 9 detergguntur FA || 10 fit meracius P, meracius fiet R' || 11 vino aqua purgatur P || 12 sequitur *edd.* || 16 vacuum *om.* R' || 20 superfluo P || 23 dolei P' || 28 quur P

in imo est utique praestat pondere, et ideo supernante pretiosior est. contra in vase vini pars inferior admixtione faecis non modo turbulenta, sed et sapore deterior est; pars vero summa aeris vicinia corrumpitur, cuius admixtione fit dilutior. unde agricolae dolia, non contenti 15 sub tecto reposuisse, defodiunt et operimentis extrinsecus inlitis muniunt, removentes in quantum fieri potest a vino aeris contagionem, a quo tam manifeste laeditur ut vix se tueatur in vase pleno et ideo aeri minus pervio. ceterum si inde hauseris et locum aeris admixtioni patefeceris, 16 reliquum quod remansit omne corrumpitur. media igitur pars quantum a confinio summi utriusque tantum a noxa remota est, quasi nec turbulenta nec diluta.'

Adiecit Avienus, 'cur eadem potio meracior videtur 17 ieiuno quam ei qui cibum sumpsit?' et ille: 'venas inedia vacuefacit, saturitas obstruit. igitur cum potio per inanitatem penitus influit, quia non obtusas cibo venas invenit, neque fit admixtione dilutior et per vacuum means gustatu fortiore sentitur.'

'Hoc quoque sciendum mihi est', Avienus ait, 'cur 18 qui esuriens biberit aliquantulum famem sublevat, qui vero sitiens cibum sumpserit non solum non domat sitim sed magis magisque cupidinem potus accendit?'

'Nota est', inquit Disarius, 'causa. nam liquori quidem 19 nihil officit quin sumptus ad omnes corporis partes quoquo versus permanet et venas compleat, et ideo inedia quae inanitatem fecerat, accepto potus remedio, quasi iam non in totum vacua recreatur. cibatus vero utpote concretior et grandior in venas non nisi paulatim confectus admittitur. ideo sitim quam repperit nullo solatio sublevat, immo quicquid foris umoris nactus est exorbet et inde penuria eius, quae sitis vocatur, augetur.'

20ss. cf. Plut. l. c. 689 Css.

[PT RFA] 2 pretiosius P || 16 vacuefecit PF || 17 obturas P' || 18 et *om.* RA || 21 aliquanlum *in fine et init. vers.* P || 23 magisque magisque T, magis et magis R | accedit P' || 24 liquorem P' || 26 quoque RFA | complet P || 28 non in notum R || 30 subsidio P

20 'Nec hoc mihi', Avienus ait, 'ignoratum relinquo, cur maior voluptas est cum sitis potu extinguitur quam cum fames sedatur cibo?' et Disarius: 'ex praedictis hoc quoque liquet. nam potionis totus haustus in omne corpus simul penetrat et omnium partium sensus facit unam maximam et sensibilem voluptatem, cibus autem exiguo subministratu paulatim penuriam consolatur. ideo voluptas eius multifariam comminuitur.'

21 'Hoc quoque si videtur addo quaesitis, cur qui avidius vorant facilius satias capiat quam qui eadem quietius ederint?' 'brevis est', inquit, 'illa responsio. nam ubi avide devoratur, tunc multus aer cum edulibus infertur propter hiantium rictus et crebritatem respirandi. igitur ubi aer venas complevit, ad obiciendum fastidium pro cibo pensatur.'

22 'Ni molestus tibi sum, Disari, patere plus nimio ex discendi cupidine garrientem, et dicas quaeso cur edulia satis calida facilius comprimimus ore quam manu sustinemus et siquid eorum plus fervet quam ut diutius mandi possit, ilico devoramus et tamen alvus non perniciose
23 uritur?' et ille: 'intestinus calor qui in alvo est, quasi multo maior vehementiorque, quicquid calidum accipit magnitudine sua circumvenit ac debilitat. ideo praestat siquid ori fervidum admoveris, non ut quidam faciunt hiare, ne novo spiritu fervori vires ministres, sed paulisper labra comprimere, ut maior calor qui de ventre etiam ori opitulatur, comprimat minorem calorem. manus autem, ut rem fervidam ferre possit, nullo proprio iuvatur calore.'

24 'Iam dudum', inquit Avienus, 'nosse aveo cur aqua quae obsita globis nivium perducitur ad nivalem rigorem, minus in potu noxia est, quam ex ipsa nive aqua resoluta?

30 sqq. cf. Gell. N. A. 19. 5, 5 sqq.

[PT RFA] 2 est *om.* R' || 10 capiat T, cappant P, capiunt *cett.* || 16 ni molestus] immolestus P || 17 aedilia P || 18 satis calida satis facilius *codd.*, *em. vulg.* || 19.20 possit mandi P || 21 utitur P' || 24 faciunt *om.* P || 30 haveo *ut vid.* P'R', habeo FA | quur P || 32 minus *Pont. ex „Mureti libro"*, non minus *codd.*

scimus enim quot quantaeque noxae epoto nivis umore
nascantur.'
Et Disarius: 'addo aliquid a te quaesitis. aqua enim 25
ex nive resoluta, etiam si igne calefiat et calida bibatur,
aeque noxia est ac si epota sit frigida. ergo non solo rigore
nivalis aqua perniciosa est, sed ob aliam causam, quam
non pigebit aperire auctore Aristotele, qui in physicis
quaestionibus suis hanc posuit et in hunc sensum ni fallor
absolvit. *omnis aqua*, inquit, *habet in se aeris tenuissimi* 26
*portionem quo salutaris est, habet et terream faecem qua est
corpulenta post terram. cum ergo aeris frigore et gelu coacta
coalescit, necesse est per evaporationem velut exprimi ex
ea auram illam tenuissimam, qua discedente conveniat in
coagulum, sola terrea in se remanente natura. quod hinc
apparet quia cum fuerit eadem aqua solis calore resoluta,
minor modus eius reperitur quam fuit antequam congela-
sceret, deest autem quod evaporatio solum in aqua salubre
consumpsit.* nix ergo quae nihil aliud est quam aqua in 27
aere denseta, tenuitatem sui, cum denseretur, amisit et
ideo ex eius resolutae potu diversa morborum genera vi-
sceribus inseminantur.'
'Nominatum gelu veteris, quae me solebat agitare, ad- 28
monuit quaestionis, cur vina aut numquam aut rarenter
congelascant, ceteris ex magna parte umoribus nimietate
frigoris cogi solitis? num quia vinum semina quaedam in
se caloris habet — et ob eam rem Homerus dixit αἴθοπα
οἶνον non, ut quidam putant, propter colorem — an alia
quaepiam causa est? quam quia ignoro scire cupio.'
Ad haec Disarius: 'esto vina naturali muniantur calore, 29
oleumne minus ignitum est aut minorem vim in cor-

7 Rosii Aristot. pseudepigr. p. 223 || 22 sqq. cf. Gell. N. A. 17. 8, 8 sqq. || 26 Il. A 462

[PT RFA] 1 quod P'T || 3 a te] antę RA || 5 e poeta A' || 12 calescit A || 14 coagulam P' || 15 solis aqua R'A | soluta RFA || 16 repperitur RA | congelesceret PT || 17 autem *om.* RFA || 19 densata A | cum denseretur] condenseretur R, cum densaretur a || 24 congelescant TA' || 26 αἴθοπα *vulg.*, ΑΙΘΟΠΔ P, *om.* T, ΑΙΘΟΔ R, ΑΙΘΟΛ F, ΑΙΦ A || 27 οἶνον *om.* T | colorem *vulg.*, calorem *codd.* || 30 oleumne *Eyss. bene*, ne oleum *codd.*

poribus calefactandis habet? et tamen gelu stringitur.
certe si putas ea quae calidiora sunt difficilius congela-
scere, congruens erat nec oleum concrescere et ea quae
frigidiora sunt facile gelu cogi, acetum autem omnium
maxime frigorificum est atque id tamen numquam gelu
30 stringitur. num igitur magis oleo causa est coaguli cele-
rioris quod et levigatius et spissius est? faciliora enim
ad coeundum videntur quae levatiora densioraque sunt,
vino autem non contingit tanta mollities, et est quam
oleum multo liquidius, acetum vero et liquidissimum
est inter ceteros umores et tanto est acerbius ut sit acore
tristificum; et exemplo marinae aquae, quae ipsa quoque
amaritudine sui aspera est, numquam gelu contrahitur.
31 nam quod Herodotus historiarum scriptor contra omnium
ferme qui haec quaesiverunt opinionem scripsit, mare
Bosporicum, quod et Cimmerium appellat, earumque par-
tium mare omne, quod Scythicum dicitur, id gelu con-
32 stringi et consistere, aliter est quam putatur. nam non ma-
rina aqua contrahitur, sed quia plurimum in illis regio-
nibus fluviorum est et paludum in ipsa maria influentium,
superficies maris, cui dulces aquae innatant, congelascit
et incolumi aqua marina videtur in mari gelu, sed de ad-
33 venis undis coactum. hoc et in Ponto fieri videmus, in
quo frusta quaedam et, ut ita dixerim, prosiciae gelidae
feruntur, contractae de fluvialium vel palustrium unda-
rum multitudine, in quas licet frigori, quasi levatiores
34 marina. plurimum autem aquarum talium influere Ponto
et totam superficiem eius infectam esse dulci liquore,
praeter quod ait Sallustius *mare Ponticum dulcius quam
cetera est*, hoc quoque testimonio, quod si in Pontum vel
paleas vel ligna seu quaecumque natantia proieceris, foras
extra Pontum feruntur in Propontidem atque ita in mare

14 4. 28 || 29 Hist. fr. 3. 65 (Maurenbrecher)

[PT RFA] 7 et quod et P' || 8 densiora quae A' || 10 liquidus A || 14 herodatus RA || 15 quaesierunt a || 16 bosforicum PT, bosphoricum RFA | cimerium PR, simerium A || 17 scithicum P, sciticum R || 20 est *om.* P' || 24 frustra A' | quaedam *om.* F || 26 levatiore A

quod adluit Asiae oram; cum constet in Pontum influere maris aquam, non effluere de Ponto. meatus enim qui 35
solus de Oceano receptas aquas in maria nostra transmittit, in freto est Gaditano quod Hispaniam Africamque interiacet; et sine dubio inundatio ipsa per Hispaniense et Gallicanum litora in Tyrrhenum prodit, inde Hadriaticum mare facit, ex quo dextra in Parthenium, laeva in Ionium et directim in Aegaeum pergit, atque ita ingreditur in Pontum. quae igitur ratio facit ut rivatim aquae 36
de Ponto effluant cum foris influentes aquas Pontus accipiat? sed constat utraque ratio. nam superficies Ponti propter nimias aquas quae de terra dulces influunt, foras effluit; deorsum vero intro pergit influxio. unde probatum 37
est natantia quae, ut supra dixi, iaciuntur in Pontum foras pelli, si vero columna deciderit, introrsum minari. et hoc saepe usu probatum est, ut graviora quaeque in fundo Propontidis ad Ponti interiora pellantur.'

'Adiecta hac una consultatione reticebo, cur omne 38
dulcium magis dulce videtur cum frigidum est quam si caleat?' respondit Disarius: 'calor sensum occupat, et gustatum linguae fervor interpedit. ideo exasperatione oris praeventa suavitas excluditur. quod si caloris absit iniuria, tum demum potest lingua incolumi blandimento dulcedinem pro merito eius excipere. praeterea sucus dulcis per calorem non impune penetrat venarum receptacula et ideo noxa minuit voluptatem.'

Successit Horus et, 'cum multa', inquit, 'de potu et 13
cibatu quaesisset Avienus, unum maxime necessarium, sponte an oblitus ignoro, praetermisit; cur ieiuni magis sitiant quam esuriant. hoc in commune nobis, Disari, si videtur, absolve.'

Et ille: 'rem tractatu dignam', inquit, 'Hore, quae- 2
sisti sed cuius ratio in aperto sit. cum enim animal ex diversis constet elementis, unum est de his quae corpus

29ss. cf. Plut. Quaest. conv. 686 E ss.

[PT RFA] 6 tyrrhenum F, *vitiose ceteri* | unde Fr | adriaticum PTA || 7 mare *om.* P' | extra R || 8 ionicum A | directum P'A || 22 perventa T', proventa R || 25 dulcis cum per R

efficiunt quod aut solum aut maxime ultra cetera aptum
sibi quaerat alimentum, calorem dico, qui liquorem sibi
3 exigit ministrari. certe de ipsis quattuor elementis extrin-
secus videmus nec aquam nec aerem neque terram aliquid
quo alatur aut quod consumat exigere, nullamque noxam
vicinis vel adpositis sibi rebus inferre, solus ignis alimenti
4 perpetui desiderio quicquid offendit absumit. inspice et
primae aetatis infantiam, quantum cibum nimio calore
conficiat, et contra senes cogita facile tolerare ieiunium
quasi exstincto in ipsis calore qui nutrimentis recreari
solet. sed et media aetas, si multo exercitio excitaverit
sibi naturalem calorem, animosius cibum adpetit. con-
sideremus et animalia sanguine carentia, quae nullum
5 cibum quaerant penuria caloris. ergo si calor semper in
adpetentia est, liquor autem proprium caloris alimentum
est, bene in nobis cum ex ieiunio corpori nutrimenta
quaeruntur, praecipue calor suum postulat, quo accepto
corpus omne recreatur et patientius expectat cibatum
solidiorem.'

6 His dictis Avienus anulum de mensa rettulit qui illi
de brevissimo dexterae manus digito repente deciderat,
cumque a praesentibus quaereretur cur eum alienae manui
et digito, et non huic gestamini deputatis potius insereret,
7 ostendit manum laevam ex vulnere tumidiorem. hinc
Horo nata quaestionis occasio et, 'dic' inquit, 'Disari —
omnis enim situs corporis pertinet ad medici notionem,
tu vero doctrinam et ultra quam medicina postulat conse-
cutus es — dic, inquam, cur sibi communis adsensus anu-
lum in digito qui minimo vicinus est, quem etiam medi-
cinalem vocant, et manu praecipue sinistra gestandum
esse persuasit?'

8 Et Disarius: 'de hac ipsa quaestione sermo quidam ad
nos ab Aegypto venerat, de quo dubitabam fabulamne

24 sqq. cf. Gell. N. A. 10. 10

[PT RFA] **1** aut solum *Ianus,* et solum *codd.* | aut^{2}] et **A** || **7** assumit **A** || **9** facile cogita **PT** || **10** in ipsis] ignis **PT** || **18** cibum **RFA** || **20** anulum avienus **P** | retulit **RFA** || **21** brivissimo **P** | dextrae **P** || **22** aliena manu *omnes mei, fort. recte* || **23** depotatis **A'** || **28** sibi] his **A**

an veram rationem vocarem, sed libris anatomicorum
postea consultis verum repperi, nervum quendam de
corde natum priorsum pergere usque ad digitum manus
sinistrae minimo proximum, et illic desinere implicatum
ceteris eiusdem digiti nervis; et ideo visum veteribus ut
ille digitus anulo tamquam corona circumdaretur.'

Et Horus, 'adeo', inquit, 'Disari, verum est ita ut dicis 9
Aegyptios opinari, ut ego sacerdotes eorum, quos pro-
phetas vocant, cum in templo vidissem circa deorum
simulacra hunc in singulis digitum confectis odoribus in-
linere, et eius rei causas requisissem, et de nervo quod iam
dictum est principe eorum narrante didicerim, et insuper
et de numero qui per ipsum significatur. complicatus enim 10
senarium numerum digitus iste demonstrat, qui omni-
fariam plenus perfectus atque divinus est. causasque cur
plenus sit hic numerus ille multis adseruit, ego nunc ut
praesentibus fabulis minus aptas relinquo. haec sunt quae
in Aegypto divinarum omnium disciplinarum compote,
cur anulus huic digito magis inseratur agnovi.'

Inter haec Caecina Albinus, 'si volentibus vobis erit', 11
inquit, 'in medium profero quae de hac eadem causa
apud Ateium Capitonem pontificii iuris inter primos peri-
tum legisse memini. qui cum nefas esse sanciret deorum
formas insculpi anulis, eo usque processit, ut et cur in hoc
digito vel in hac manu gestaretur anulus non taceret.
veteres, inquit, *non ornatus sed signandi causa anulum se-* 12
*cum circumferebant. unde nec plus habere quam unum
licebat nec cuiquam nisi libero, quos solos fides deceret quae
signaculo continetur. ideo ius anulorum famuli non ha-
bebant. imprimebatur autem sculptura materiae anuli, seu
ex ferro seu ex auro foret, et gestabatur ut quisque vellet,
quacumque manu quolibet digito. postea*, inquit, *usus luxu-* 13
riantis aetatis signaturas pretiosis gemmis coepit inscul-

20 sqq. fr. 10 (Huschke)

[PT RFA] 4 inplicatu R || 7 est *om.* RFA || 10 simulacra *om.* RF, aras A | confictis PT | illinire T || 20 vobis *om.* A | erit vobis R || 24 et *om.* A | in *om.* RA || 28 decerneret RA′ || 30.31 sive ex ferro RA | quisquis P′

pere, et certatim haec omnis imitatio lacessivit, ut de aug-
mento pretii quo sculpendos lapides parassent gloriarentur.
hinc factum est ut usus anulorum exemptus dexterae, sinistrae
relegaretur, quae otiosior est, ne crebro motu et officio manus
14 *dexterae pretiosi lapides frangerentur. electus autem,* inquit,
in ipsa laeva manu digitus minimo proximus, quasi aptior
ceteris cui commendaretur anuli pretiositas. nam pollex qui
nomen ab eo quod pollet accepit, nec in sinistra cessat nec mi-
nus quam tota manus semper in officio est: unde et apud Grae-
15 *cos* ἀντίχειρ inquit *vocatur, quasi manus altera. pollici*
vero vicinus nudus et sine tuitione alterius adpositi vide-
batur. nam pollex ita inferior est ut vix radicem eius exce-
dat. medium et minimum vitaverunt, inquit, *ut ineptos,*
alterum magnitudine, brevitate alterum; et electus est qui
ab utroque clauditur et minus officii gerit et ideo servando
16 *anulo magis adcommodatus est.* haec sunt quae lectio pon-
tificalis habet. unus quisque ut volet vel Etruscam vel
Aegyptiacam opinionem sequatur.'

17 Inter haec Horus ad consulendum reversus, 'scis', in-
quit, 'Disari praeter hunc vestitum qui me tegit nihil me
in omni censu aliud habere. unde nec servus mihi est, nec
ut sit opto, sed omnem usum qui vivo ministrandus est,
18 ego mihimet subministro. nuper ergo cum in Ostiensi
oppido morarer, sordidatum pallium meum in mari diu-
tule lavi et super litus sole siccavi, nihiloque minus eae-
dem in ipso post ablutionem maculae sordium visebantur.
cumque me res ista stupefaceret, adsistens forte nauta,
'quin potius', ait, 'in fluvio ablue pallium tuum si vis
emaculatum.' parui ut verum probarem, et aqua dulci
ablutum atque siccatum vidi splendori suo redditum, et
ex illo causam requiro cur magis dulcis quam salsa aqua
idonea sit sordibus abluendis?

10 cf. Plut. 2, 761 C; Poll. 2, 145 || 31 ss. cf. Plut. Quaest. conv. 626F

[PT RFA] 6 laeva *om.* A || 7 anulo R | otiositas A || 10 ἀντίχειρ *om.* T || 11 adpositi *om.* T || 12 vis radicem P || 13 minim P', minium A | inquit *om.* P | ut *om.* P'T || 16 adcommodatius P || 18 aegiptiacam P, aegyptiam *cett.* || 19 reversus] severus RA || 20.21 me in omni] mei nominis R, mei nomini F || 21 censui F || 23 hosti P, hostiensi T || 24 mare R || 31 causa P | quaero P' | dulcis aqua quam salsa A

'Iam dudum', Disarius inquit, 'haec quaestio ab Ari- 19
stotele et proposita est et soluta. ait enim aquam marinam
multo spissiorem esse quam est dulcis. immo illam esse
faeculentam, dulcem vero puram atque subtilem. hinc faci-
lius ait vel imperitos nandi mare sustinet, cum fluvialis
aqua quasi infirma et nullo adiumento fulta mox cedat et
in imum pondera accepta transmittat. ergo aquam dul- 20
cem dixit quasi natura levem celerius immergere in ea quae
abluenda sunt, et dum siccatur secum sordium maculas
abstrahere; marinam vero quasi crassiorem nec facile
penetrare purgando propter densitatem sui et dum vix
siccatur non multum sordium secum trahere.'

Cumque Horus his adsentiri videretur, Eustathius ait, 21
'ne decipias, quaeso, credulum qui se quaestionemque
suam commisit fidei tuae. Aristoteles enim, ut non nulla
alia, magis acute quam vere ista disseruit. adeo autem aquae 22
densitas non nocet abluendis ut saepe qui aliquas species
purgatas volunt, ne sola aqua vel dulci tardius hoc effi-
ciant, admisceant illi cinerem, vel si defuerit, terrenum
pulverem, ut crassior facta celerius possit abluere. nihil
ergo impedit marinae aquae densitas. sed nec ideo quia 23
salsa est minus abluit. salsitas enim findere et velut ape-
rire solet meatus et ideo magis elicere debuit abluenda.
sed haec una causa est cur aqua marina non sit ablutioni
apta, quia pinguis est, sicut et ipse Aristoteles saepe
testatus est, et sales docent quibus inesse quiddam pin-
gue nullus ignorat. est et hoc indicium pinguis aquae 24
marinae quod, cum inspergitur flammae, non tam ex-
tinguit quam pariter accenditur, aquae pinguedine ali-
moniam igni subministrante. postremo Homerum se- 25
quamur qui solus fuit naturae conscius. facit enim Nausi-
caam Alcinoi filiam abluentem vestes cum super mare
esset, non in mari sed in fluvio. idem locus Homeri docet
nos marinae aquae quiddam inesse pingue permixtum.

1 cf. problem. 23, 8. 13. 39. 40

[PTRFA] 6 excedat A || 13 adsentire RA || 17 alias species R' || 22 fundere A || 24 ablutione P'R' || 29 alimoniae RA || 30 sequatur R' || 31 nausicam TA

26 Vlixes enim cum iam dudum mare evasisset et staret siccato corpore, ait ad Nausicaae famulas,

ἀμφίπολοι στῆθ' οὕτω ἀπόπροθεν ὄφρ' ἐγὼ αὐτὸς ἅλμην ὤμοιιν ἀπολούσομαι.

post hoc cum descendisset in fluvium,

ἐκ κεφαλῆς ἔσμηχεν ἁλὸς χνόον.

27 divinus enim vates qui in omni re naturam secutus est, expressit quod fieri solet, ut qui ascendunt de mari, si in sole steterint, aqua quidem celeriter sole siccetur, maneat autem in corporis superficie veluti flos quidam qui et in detergendo sentitur, et hoc est aquae marinae pinguedo quae sola impedit ablutionem.

14 Et quia a ceteris expeditus mihi te paulisper indulges,
modo autem nobis de aqua sermo fuit, quaero cur in
aqua simulacra maiora veris videntur? quod genus apud
popinatores pleraque scitamentorum cernimus proposita
ampliore specie quam corpore, quippe videmus in doliolis
vitreis aquae plenis et ova globis maioribus et iecuscula
fibris tumidioribus et bulbos spiris ingentibus. et omnino
ipsum videre qua nobis ratione constat, quia solent de
2 hoc non nulli nec vera nec veri similia sentire?' et Disarius
'aqua', inquit, 'densior est aeris tenuitate et ideo eam
cunctatior visus penetrat, cuius offensa repercussa viden-
di acies scinditur et in se recurrit. scissa dum redit, iam
non directo ictu sed undique versum incurrit liniamenta
simulacri, et sic fit ut videatur imago archetypo suo gran-
dior. nam et solis orbis matutinus solito nobis maior
apparet quia interiacet inter nos et ipsum aer adhuc de
nocte roscidus, et grandescit imago eius tamquam in
3 aquae speculo visatur. ipsam vero videndi naturam non

3 Od. ζ 218 || 6 ib. ζ 226 || 14ss. cf. Alex. Aphr. prob. phys. 1, 26

[PT RFA] 2 nausicaae P, nausicae *cett.* || 3—4 *Graeca om.* TR FA || 6 *Graeca om.* TRFA | ECK P (pro ἐκ) | XΛOON P || 7 enim *om.* A || 16 scitamontorum P' || 19 fribris P' | bulbos *vulg.*, bulvas *codd.* || 23 offensa *codd.*, offensu *olim volui* | percussa R || 26 archetipo PTA, arcethipo R || 30 videndi *om.* R'

insubide introspexit Epicurus, cuius in hoc non est ut
aestimo improbanda sententia, adstipulante praecipue
Democrito, qui sicut in ceteris ita et in hoc paria senserunt.
ergo censet Epicurus ab omnibus corporibus iugi fluore 4
quaepiam simulacra manare, nec umquam tantulam
moram intervenire quin ultro ferantur inani figura cohae-
rentes corporum exuviae, quarum receptacula in nostris
oculis sunt et ideo ad deputatam sibi a natura sedem
proprii sensus recurrunt. haec sunt quae vir ille comme-
morat, quibus si occurris obvius, expecto quid referas.'
Ad haec renidens Eustathius, 'in propatulo est', in- 5
quit, 'quod decepit Epicurum. a vero enim lapsus est
aliorum quattuor sensuum secutus exemplum, quia in
audiendo et gustando et odorando atque tangendo nihil
e nobis emittimus, sed extrinsecus accipimus quod sen-
sum sui moveat. quippe et vox ad aures ultro venit, et 6
aurae in nares influunt, et palato ingeritur quod gignat
saporem, et corpori nostro adplicantur tactu sentienda.
hinc putavit et ex oculis nihil foras proficisci sed imagines
rerum in oculos ultro meare. cuius opinioni repugnat quod 7
in speculis imago adversa contemplatorem suum respicit,
cum debeat, si quidem a nobis orta recto meatu profi-
ciscitur, posteram sui partem cum discedit ostendere, ut
laeva laevam dextera dexteram respiciat. nam et histrio
personam sibi detractam ex ea parte videt qua induit,
scilicet non faciem sed posteriorem cavernam. deinde 8
interrogare hunc virum vellem an tunc imagines e rebus
avolant cum est qui velit videre, an et cum nullus aspicit,
emicant undique simulacra? nam si quod primum dixi 9
teneat, quaero cuius imperio simulacra praesto sint in-
tuenti et quotiens quis voluerit ora convertere, totiens se
et illa convertant? si secundo inhaereat, ut dicat perpetuo 10
fluore rerum omnium manare simulacra, quaero quam

4ss. cf. Apul. De mag. 15; Gell. N. A. 5, 16, 3; Arnob. 2, 7

[PT RFA] 5 manere RA¹ || 6 ultra RA || 9 hae sunt P¹ || 17 effluunt A || 20 oculo R || 22 rectu P¹, recta T¹ || 28 evolant *edd., elegantius quidem, sed contra codd.* || 29 undique] unde A¹ | quid P¹T || 32 secundum P || 33 fluere A¹ | manare a, manere *cett.*

diu cohaerentia permanent nullo coagulo iuncta ad per-
manendum? aut si manere dederimus, quem ad modum
aliquem retinebunt colorem, cuius natura cum sit incor-
11 porea, tamen numquam potest esse sine corpore? dein
quis potest in animum inducere simul atque oculos ver-
teris incurrere imagines caeli, maris, litoris, prati, navium,
pecudum et innumerabilium praeterea rerum, quas uno
oculorum iactu videmus, cum sit pupula quae visu pollet
oppido parva? et quonam modo totus exercitus visitur?
an de singulis militibus profecta simulacra se congerunt
atque ita collata tot milia penetrant oculos intuentis?
12 sed quid laboramus opinionem sic inanem verbis verbe-
rare, cum ipsa rei vanitas se refellat? constat autem visum
13 nobis hac provenire ratione. genuinum lumen e pupula,
quacumque eam verteris, directa linea emicat. id oculo-
rum domesticum profluvium, si reppererit in circumfuso
nobis aere lucem, per eam directim pergit quam diu cor-
pus offendat: et si faciem verteris ut circumspicias, utro-
bique acies videndi directa procedit. ipse autem iactus,
quem diximus de nostris oculis emicare, incipiens a tenui
radice in summa fit latior sicut radii a pictore finguntur
ideo per minutissimum foramen contemplans oculus videt
14 caeli profunditatem. ergo tria ista necessaria nobis sunt
ad effectum videndi: lumen quod de nobis emittimus, et
ut aer qui interiacet lucidus sit, et corpus quo offenso
desinat intentio; quae si diutius pergat, rectam inten-
tionem lassata non obtinet sed scissa in dextram laevam-
15 que diffunditur. hinc est quod ubicumque terrarum
steteris, videris tibi quandam caeli conclusionem videre,
et hoc est quod horizontem veteres vocaverunt. quorum
indago fideliter deprehendit directam ab oculis aciem
per planum contra aspicientibus non pergere ultra cen-
tum octoginta stadia et inde iam recurvari. per planum

30ss. cf. noster Comm. 1. 15, 17

[PT RFA] 1 vincta PA || 4 dehinc A || 5 *in litteras* **in** *vocis* **inducere** *desinit codex* **R, reducere A | veteris A || 7 quas] quasi A || 10 cogerunt A || 11 collecta P | oculis A || 18 utrubique F || 26 intencia P' || 27 lassatam A**

ideo adieci quia altitudines longissime aspicimus, quippe
qui et caelum videmus. ergo in omni horizontis orbe ipse 16
qui intuetur centron est. et quia diximus quantum a cen-
tro acies usque ad partem orbis extenditur, sine dubio in
horizonte διάμετρος orbis trecentorum sexaginta sta-
diorum est, et si ulterius qui intuetur accesserit seu
retrorsum recesserit, similem se circa orbem videbit.
sicut igitur diximus, cum lumen quod pergit e nobis per 17
aeris lucem in corpus inciderit, impletur officium videndi;
sed ut possit res visa cognosci, renuntiat visam speciem
rationi sensus oculorum, et illa advocata memoria reco-
gnoscit. ergo videre oculorum est, iudicare rationis. quia 18
trinum est officium quod visum complet ad dinoscendam
figuram, sensus, ratio, memoria, sensus rem visam rationi
refundit, illa quid visum sit recordatur. adeo autem in 19
intuendo necessarium est rationis officium ut saepe in
uno videndi sensu etiam alium sensum memoria sugge-
rente ratio deprehendat. nam si ignis appareat, scit eum
et ante tactum ratio calere: si nix sit illa quae visa est,
intellegit in ipsa ratio etiam tactus rigorem. hac cessante 20
visus inefficax est, adeo ut quod remus in aqua fractus
videtur, vel quod turris eminus visa, cum sit angulosa,
rotunda existimatur, faciat rationis neglegentia, quae si
se intenderit, agnoscit in turre angulos et in remo inte-
gritatem. et omnia illa discernit quae Academiacis dam- 21
nandorum sensuum occasionem dederunt; cum sensus
inter certissimas res habendi sint comitante ratione, cui
non numquam ad discernendam speciem non sufficit sen-
sus unus. nam si eminus pomi quod malum dicitur figura 22
visatur, non omni modo id malum est; potuit enim ex
aliqua materia fingi mali similitudo. advocandus est igitur

21 cf. Alex. Aphrod. l. c. 1, 37; Cic. Acad. pr. 2, 19; Sen. N. q. 1. 3, 10 || 22 cf. Petron. fr. 29 Buech.; Tert. De an. 17.

[PT F A] 1 longe **PT** || 3 centrum **P** || 5 diametros **PTF**m || 6 ulte qui intuetur **P** || 7 se *om.* **P'** || 10 res possit **A** || 12.13 qua trinum **A**, quia trium **P'** || 13 agnoscendam **A** || 14 rem] idem **A** | visa **A** || 15.16 in intuendo *scripsi*, in tuendo codd. || 23 rutunda **F** | intellegentia **PT** || 25 achademiacis **PA**, Academicis *vulgo, sed sine causa* || 26 sensus] sensus unus *codd., em. Jan.* || 30 malum] visum **P** | est *om.* **A** | potuitque **P**

sensus alter ut odor iudicet. sed potuit inter congeriem
malorum positum auram odoris ipsius concepisse. hic
tactus consulendus est qui potest de pondere iudicare. sed
metus est ne et ipse fallatur, si fallax opifex materiam
quae pomi pondus imitaretur elegit. confugiendum est
igitur ad saporem, qui si formae consentiat, malum esse
23 nulla dubitatio est. sic probatur efficaciam sensuum de
ratione pendere. ideo deus opifex omnes sensus in capite
id est circa sedem rationis locavit.'

15 His dictis favor ab omnibus exortus est admirantibus
dictorum soliditatem, adeo ut attestari vel ipsum Euan-
gelum non pigeret. Disarius deinde subiecit, 'isti plausus
sunt qui provocant philosophiam ad vindicandos sibi de
aliena arte tractatus, unde saepe manifestos incurrit
errores. ut Plato vester dum nec anatomica quae medi-
cinae propria est abstinet, risum de se posteris tradidit.
2 dixit enim divisas esse vias devorandis cibatui et potui,
et cibum quidem per stomachum trahi, potum vero per
ἀρτηρίαν quae τραχεῖα dicitur fibris pulmonis inlabi.
quod tantum virum vel aestimasse vel in libros rettulisse
3 mirandum est vel potius dolendum. unde Erasistratus
medicorum veterum nobilissimus, in eum iure invectus
est dicens rettulisse illum longe diversa quam ratio depre-
4 hendit. duas enim esse fistulas instar canalium, easque ab
oris faucibus proficisci deorsum, et per earum alteram in-
duci delabique in stomachum esculenta omnia et poculen-
ta, ex eoque ferri in ventriculum, qui Graece appellatur ἡ
κάτω κοιλία, atque illic subigi digerique ac deinde aridiora
ex his recrementa in alvum convenire, quod Graece κόλον
5 dicitur, umidiora autem per renes in vesicam trahi et per
alteram de duabus superioribus fistulam, quae Graece

15 cf. Timaeus p. 70 A || 17 sqq. cf. Gell. N.A. 17. 11,1; Plut. quaest. conv. 7, 1; Gal. de nat. pot. 2, 182 H.

[PT FA] 17 vias] visas P || 18 per *om.* FA || 19 arterian P, arterias T | thracia T, trachia *cett.*, *em. vulg.* || 20 libris P' | retulisse *codd.* || 22 eum *om.* T | iure ut nectus T' || 23 retulisse *codd.* || 25 deorsum *om.* A || 27 qui] quod *codd. mira constantia* || 27–28 *Graeca om.* T | subi P || 29 retrimenta Ta | ΚΑΛΟΝ P, *om.* T || 30 rienes PT'A'

appellatur τραχεῖα ἀρτηρία, spiritum a summo ore in pul-
monem atque inde rursum in os et in nares commeare, per-
que eandem vocis fieri meatum; ac ne potus cibusve aridior, 6
quem oporteret in stomachum ire, procideret ex ore labere-
turque in eam fistulam per quam spiritus reciprocatur, ex
eaque offensione intercluderetur animae via, impositam esse
arte quadam et ope naturae ἐπιγλωττίδα quasi claustrum
mutuum utriusque fistulae, quae sibi sunt cohaerentes
eamque ἐπιγλωττίδα inter edendum bibendumque operire 7
ac protegere τὴν τραχεῖαν ἀρτηρίαν, nequid ex esca
potuve incideret in illud quasi aestuantis animae iter; ac
propterea nihil umoris influere in pulmonem ore ipso arte-
riae communito. haec Erasistratus, cui ut aestimo vera 8
ratio consentit. cum enim cibus non squalidus siccitate,
sed umoris temperie mollis, ventri inferendus sit, necesse
est eandem viam ambobus patere, ut cibus potu tempe-
ratus per stomachum in ventre condatur, nec aliter natura
componeret nisi quod salutare esset animali. deinde cum 9
pulmo et solidus et levigatus sit, siquid spissum in ipsum
deciderit, quem ad modum penetrat aut transmitti pot-
est ad locum digestionis, cum constet siquando casu ali-
quid paulo densius in pulmonem violentia spiritus tra-
hente deciderit, mox nasci tussim nimis asperam et alias
quassationes usque ad vexationem salutis? si autem 10
naturalis via potum in pulmonem traheret, cum polenta
bibuntur vel cum hauritur potus admixtis granis ex re
aliqua densiore, quid his sumptis pulmo pateretur? unde 11
ἐπιγλωττίς a natura provisa est, quae cum cibus sumitur,
operimento sit arteriae, nequid per ipsam in pulmonem
spiritu passim trahente labatur. sicut et cum sermo emit-
tendus est, inclinatur ad operiendam stomachi viam ut

13ss. cf. Plut. quaest. conv. 698 B

[PT FA] 1 ΓΡΑΧΕΙΑ ΑΡΓΗΡΙΑ P, *om.* T || 4 ire *om.* P' | procederet A || 7 ΕΠΙΓΛΩΠΙΔΑ P, *om.* T, ΕΠΙΓΛΟΠΙΔΑ FA || 9 ΕΠΙΓΛΟΠΙΔΑ PF, *om.* T, ΕΝΙΓΟΠΙΔΑ A, *em. vulg.* || 10 *Graeca om.* T | ΤΡΑΧΡΕΙΑΝ FA | ΑΡΓΗΡΙΑΝ P, ΑΡΤΕΡΙΑΝ A || 13 cuius A || 17 ventrem A || 23 inimis P, minus T || 25 poculenta TA, pulenta F || 26 admixtus A || 28 ἐπιγλωττίς *prave scriptum in* PFA, *om.* T || 30 passo P, passio T

12 ἀρτηρίαν voci patere permittat. est et hoc de experientia
notum quod qui sensim trahunt potum ventres habent
umectiores, umore qui paulatim sumptus est diutius per-
manente: siquis vero avidius hauserit, umor eodem impetu
quo trahitur praeterit in vesicam, et sicciori cibo provenit
tarda digestio. haec autem differentia non nasceretur, si
13 a principio cibi et potus divisi essent meatus. quod autem
Alcaeus poeta dixit et vulgo canitur,

οἴνῳ πνεύμονα τέγγε, τὸ γὰρ ἄστρον περιτέλλεται.

ideo dictum est quia pulmo re vera gaudet umore sed
trahit quantum sibi aestimat necessarium. vides satius
fuisse philosophorum omnium principi alienis abstinere
quam minus nota proferre.'

14 Ad haec Eustathius paulo commotior, 'non minus te',
inquit, 'Disari, philosophis quam medicis inserebam, sed
modo videris mihi rem consensu generis humani decan-
tatam et creditam oblivioni dare, philosophiam artem
esse artium et disciplinam disciplinarum: et nunc in ip-
sam invehitur parricidali ausu medicina, cum philosophia
illic se habeatur augustior ubi de rationali parte, id est
de incorporeis, disputat; et illic inclinetur ubi de physica,
quod est de divinis corporibus vel caeli vel siderum, trac-
15 tat. medicina autem physicae partis extrema faex est,
cui ratio est cum testeis terrenisque corporibus. sed quid
rationem nominavi, cum magis apud ipsam regnet coniec-
tura quam ratio? – quae ergo conicit de carne lutulenta,
audet inequitare philosophiae de incorporeis et vere divi-
nis certa ratione tractanti. sed ne videatur communis ista
defensio tractatum vitare pulmonis, accipe causas quas
16 Platonica maiestas secuta est. ἐπιγλωττίς, quam memo-
ras, inventum naturae est ad tegendas detegendasque
certa alternatione vias cibatus et potus ut illum stomacho

9 fr. 347 Lobel & Page || 30ss. cf. Plut. l. c. 699 A ss.

[PT FA] 8 alceus PFT || 9 *Graeca om.* TFA | ΟΙΝΟ P | ΠΕΡΙΤΕΛΛΕΤΑΙΙ P || 19 hausu T' || 20 angustior P' || 24 quod P' || 26 coniicit T || 27 divis PT || 30 ἐπιγλωττίς *om.* T, ΕΠΙΓΛΟΠΙC FA || 31 detegendas P

transmittat, hunc pulmo suscipiat. propterea tot meatibus
distinctus est et interpatet rimis, non ut spiritus egres-
siones habeat, cui exhalatio occulta sufficeret, sed ut per
eos siquid cibatus in pulmonem deciderit, sucus eius mox
migret in sedem digestionis. deinde ἀρτηρία siquo casu 17
scissa fuerit, potus non devoratur, sed quasi fisso meatu suo
reiectatur foras incolumi stomacho. quod non contingeret
nisi ἀρτηρία via esset umoris. sed et hoc in propatulo est, 18
quia quibus aeger est pulmo accenduntur in maximam
sitim, quod non eveniret nisi esset pulmo receptaculum
potus. hoc quoque intuere, quod animalia quibus pulmo
non est potum nesciunt. natura enim nihil superfluum
sed membra singula ad aliquod vivendi ministerium fecit,
quod cum deest usus eius non desideratur. vel hoc cogita 19
quia, si stomachus cibum potumque susciperet, super-
fluus foret vesicae usus. poterat enim utriusque rei sto-
machus retrimenta intestino tradere, cui nunc solius cibi
tradit; nec opus esset diversis meatibus quibus singula
traderentur, sed unus utrique sufficeret ab eadem sta-
tione transmisso. modo autem seorsum vesica et intesti-
num seorsum saluti servit, quia illi stomachus tradit,
pulmo vesicae. nec hoc praetereundum est, quod in urina, 20
quae est retrimentum potus, nullum cibi vestigium repe-
ritur, sed nec aliqua qualitate illorum retrimentorum vel
coloris vel odoris inficitur; quod si in ventre simul fuis-
sent, aliqua illarum sordium qualitas inficeretur. nam po- 21
stremo lapides qui de potu in vesica nascuntur cur num-
quam in ventre coalescunt, cum non nisi ex potu fiant et
nasci in ventre quoque debuerint si venter esset receptacu-
lum potus? in pulmonem defluere potum nec poetae nobiles 22
ignorant. ait enim Eupolis in fabula quae inscribitur Colaces

πίνειν γὰρ αὐτὸν Πρωταγόρας ἐκέλευ', ἵνα
πρὸ τοῦ κυνὸς τὸν πνεύμον' ἔκκλυστον φορῇ.

33 Kock, CAF I, p. 297; cf. Plut. l. c. 699 A

[PTFA] 3 exalatio PTA | occulta non sufficeret P || 4 si quod P || 5 ἀρτηρία *om.* T || 10 quod] sed A || 12 nihil enim A || 30 putus P' || 31 coleaces FA || 32—33 *Graeca om.* TFA || 32 αὐτὸν *Grotius, om.* P | ΕΚΕΛΕΥΕΝ P || 33 ΠΡΩ P | ΠΝΕΥΜΟΝΑ ΕΚΛΥΡΟΝ P, *em. Reiske* | φορῇ *Plut.*, ΕΧΗΙ P

23 et Eratosthenes testatur idem:

καὶ βαθὺν ἀκρήτῳ πλεύμονα τεγγόμενος.

Euripides vero huius rei manifestissimus adstipulator est:

οἶνος περάσας πλευμόνων διαρροάς.

24 cum igitur et ratio corporeae fabricae et testium nobilis auctoritas adstipuletur Platoni, nonne quisquis contra sentit insanit?'

16 Inter haec Euangelus gloriae Graecorum invidens et inludens, 'facessant', ait, 'haec quae inter vos in ostentationem loquacitatis agitantur; quin potius siquid callet vestra sapientia, scire ex vobis volo ovumne prius extiterit an gallina?'

2 'Inridere te putas', Disarius ait, 'et tamen quaestio quam movisti et inquisitu et scitu digna est. iocum enim tibi de rei vilitate comparans, consuluisti utrum prius gallina ex ovo an ovum ex gallina coeperit; sed hoc ita seriis inserendum est ut de eo debeat vel anxie disputari. et proferam quae in utramque partem mihi dicenda subvenient, relicturus tibi utrum eorum verius malis videri.

3 si concedimus omnia quae sunt aliquando coepisse, ovum prius a natura factum iure aestimabitur. semper enim quod incipit imperfectum adhuc et informe est, et ad perfectionem sui per procedentis artis et temporis additamenta formatur. ergo natura fabricans avem ab informi rudimento coepit et ovum, in quo necdum est species animalis, effecit. ex hoc perfectae avis species extitit, pro-
4 cedente paulatim maturitatis effectu. deinde quicquid a natura variis ornatibus comptum est, sine dubio coepit a simplici et ita contextionis accessione variatum est. ergo ovum visu simplex et undique versum pari specie

2 ed. Hiller p. 3, v. 44 || 5 fr. 983 Nauck || 12ss. cf. Plut. l. c. 635 D ss.

[PT FA] 1 et—idem *om.* FA || 2 *Graeca om.* TFA | ΒΑΘΤΥΝ P | ΙΕΓΓΟΜΕΝΟC P || 5 *Graeca om.* TFA | ΠΛΕΥΜΟΝ P || 8 sentrit P || 15 quam—digna *om.* P | iocum *vulgo edunt*, cum PFA, tu T || 16 veritate P', utilitate TA' || 26 animalis – 27 species *om.* FA

creatum est, et ex illo varietas ornatuum quibus constat
avis species absoluta est. nam sicut elementa prius exti- 5
terunt et ita reliqua corpora de commixtione eorum
creata sunt, ita rationes seminales quae in ovo sunt, si
venialis erit ista translatio, velut quaedam gallinae ele-
menta credenda sunt. nec importune elementis, de quibus 6
sunt omnia, ovum comparaverim. in omni enim genere
animantium quae ex coitione nascuntur, invenies ovum
aliquorum esse principium instar elementi. aut enim
gradiuntur animantia, aut serpunt, aut nando volandove
vivunt. in gradientibus lacertae et similia ex ovis cre- 7
antur; quae serpunt, ovis nascuntur exordio; volantia uni-
versa de ovis prodeunt, excepto uno quod incertae naturae
est, nam vespertilio volat quidem pellitis alis, sed inter
volantia non habendus est, quia quattuor pedibus gra-
ditur formatosque pullos parit et nutrit lacte quos gene-
rat. nantia paene omnia de ovis oriuntur generis sui, cro-
codilus vero etiam de testeis qualia sunt volantium. et ne 8
videar plus nimio extulisse ovum elementi vocabulo, con-
sule initiatos sacris Liberi patris, in quibus hac vene-
ratione ovum colitur ut ex forma tereti ac paene sphaerali
atque undique versum clausa et includente intra se vitam,
mundi simulacrum vocetur, mundum autem consensu
omnium constat universitatis esse principium. prodeat 9
qui priorem vult esse gallinam, et in haec verba temptet
quod defendit adserere. ovum rei cuius est nec initium
nec finis est. nam initium est semen, finis avis ipsa for-
mata, ovum vero digestio est seminis. cum ergo semen
animalis sit et ovum seminis, ovum ante animal esse non
potuit sicut non potest digestio cibi fieri antequam sit qui
edit. et tale est dicere ovum ante gallinam factum ac 10
siquis dicat matricem ante mulierem factam: et qui inter-
rogat, quem ad modum gallina sine ovo esse potuit?

20 cf. Plut. l. c. 636 E

[PT FA] 1 ex illa FA || 12 quae — exordio *om.* P′ || 13 de ovi P || 14 alis] alitis P′ || 17 corcodrillus PFa, cocodrilus T, cocodrillus A′ || 20 sacri PT || 21 spaelali P′ || 27 finis *alterum om.* F || 31 edat a || 32 factum FA

similis est interrogranti quonam pacto homines facti sint
ante pudenda de quibus homines procreantur. unde sicut
nemo recte dicet hominem seminis esse sed semen homi-
11 nis, ita nec ovi gallinam sed ovum esse gallinae. deinde si
concedamus ut ab adversa parte dictum est, haec quae
sunt, ex tempore aliquo sumpsisse principium, natura
primum singula animalia perfecta formavit, deinde per-
petuam legem dedit ut continuaretur procreatione succes-
12 sio. perfecta autem in exordio fieri potuisse testimonio
sunt nunc quoque non pauca animantia quae de terra et
imbre perfecta nascuntur ut in Aegypto mures, ut aliis
in locis ranae serpentesque et similia. ova autem numquam
de terra sunt procreata, quia in illis nulla perfectio est,
natura vero perfecta format et de perfectis ista proce-
13 dunt, ut de integritate partes. nam ut concedam ova
avium esse seminaria, videamus quid de semine ipso philo-
sophorum definitio testatur, quae ita sancit: semen est
generatio ad eius ex quo est similitudinem pergens. non pot-
est autem ad similitudinem pergi rei quae necdum est
sicut nec semen ex eo quod adhuc non subsistit emanat.
14 ergo in primo rerum ortu intellegamus, cum ceteris animan-
tibus quae solo semine nascuntur, de quibus non ambigitur
quin prius fuerint quam semen suum, aves quoque opifice
natura extitisse perfectas, et quia vis generandi inserta
sit singulis, ab his iam procedere nascendi modos quos pro
diversitate animantium natura variavit. habes, Euangele,
utrobique quod teneas, et dissimulata paulisper inrisione
tecum delibera quid sequaris.'
15 Et Euangelus: 'quia et ex iocis seria facit violentia loquen-
di, hoc mihi absolvatis volo, cuius diu me exercuit vera
deliberatio. nuper enim mihi de Tiburti agro meo exhibiti
sunt apri quos obtulit silva venantibus et quia diutule
continuata venatio est, perlati sunt alii interdiu, noctu

11 cf. Plut. Quaest. conv. 637 B || **31** cf. ibid. 657 F ss.

[PT FA] 6 aliquod **A** || **7** perfacta **P'** || **9** testimonia **A** || **12** autem non numquam **PT** || **16** ipsa **P** || **17** diffinitio **T** | sanccit **P** || **19** pergi rei] pergere **PT** || **20** substitit **A** || **22** sola **F** || **27** quid **P** || **29** seriam **A** || **31** mihi *om.* **P'**

alii. quos perduxit dies, integra carnis incolumitate du- 16
rarunt, qui vero per noctem lunari plenitudine lucente
portati sunt putruerunt. quod ubi scitum est, qui sequenti
nocte deferebant, infixo cuicumque parti corporis acuto
aeneo, apros carne integra pertulerunt. quaero igitur cur
noxam, quam pecudibus occisis solis radii non dederunt,
lunare lumen effecerit?'

'Facilis est', Disarius inquit, 'et simplex ista responsio. 17
nullius enim rei fit aliquando putredo nisi calor umorque
convenerint. pecudum autem putredo nihil aliud est
nisi cum defluxio quaedam latens soliditatem carnis in
umorem resolvit. calor autem si temperatus sit et modicus, 18
nutrit umores, si nimius exsiccat et habitudinem carnis
extenuat. ergo de corporibus enectis sol ut maioris caloris
haurit umorem, lunare lumen, in quo est non manifestus
calor sed occultus tepor, magis diffundit umecta et inde
provenit iniecto tepore et aucto umore putredo.'

His dictis Euangelus Eustathium intuens, 'si rationi 19
dictae adsentiris', ait 'annuas oportet: aut si est quod
moveat, proferre non pigeat, quia vis vestri sermonis
obtinuit ne invita aure vos audiam.'

'Omnia', inquit Eustathius, 'a Disario et luculente et 20
ex vero dicta sunt: sed illud pressius intuendum est,
utrum mensura caloris sit causa putredinis, ut ex maiore
calore non fieri et ex minore ac temperato provenire
dicatur. solis enim calor qui nimium fervet quando annus
in aestate est et hieme tepescit, putrefacit carnes aestate,
non hieme. ergo nec luna propter submissiorem calorem 21
diffundit umores, sed nescio quae proprietas, quam Graeci
ἰδίωμα vocant, et quaedam natura inest lumini quod de
ea defluit, quae umectet corpora et velut occulto rore made-
faciat cui admixtus calor ipse lunaris putrefacit carnem
cui diutule fuerit infusus. neque enim omnis calor unius 22
est qualitatis ut hoc solo a se differat, si maior minorve
sit, sed esse in igne diversissimas qualitates nullam secum

30 cf. Plut. l. c. 658 D (sed ibi ἰδιότητα)

[PTFA] 1 incolomitate P || 4 corpiris P' || 7 effecit P || 14 corporibus humectis A || 30 ἰδίωμα *om.* T | inest] est PT || 31 quo P'

23 habentes societatem, rebus manifestis probatur. aurifices
ad formandum aurum nullo nisi de paleis utuntur igne,
quia ceteri ad producendam hanc materiam inhabiles
habentur; medici in remediis concoquendis magis de
sarmentis quam ex alio ligno ignem requirunt; qui vitro
24 solvendo formandoque curant de arbore cui myricae no-
men est igni suo escam ministrant; calor de lignis oleae
cum sit corporibus salutaris, perniciosus est balneis et ad
dissolvendas iuncturas marmorum efficaciter noxius; non
est ergo mirum si ratione proprietatis quae singulis inest
25 calor solis arefacit, lunaris umectat. hinc et nutrices
pueros fellantes operimentis obtegunt, cum sub luna prae-
tereunt, ne plenos per aetatem naturalis umoris amplius
lunare lumen umectet et sicut ligna adhuc virore umida ac-
cepto calore curvantur, ita et illorum membra contorqueat
26 umoris adiectio. hoc quoque notum est, quia siquis diu
sub luna somno se dederit, aegre excitatur et proximus fit
insano, pondere pressus umoris qui in omne eius corpus
diffusus atque dispersus est proprietate lunari quae ut
27 corpus infundat omnes eius aperit et laxat meatus. hinc
est quod Diana, quae luna est, Ἄρτεμις dicitur quasi
ἀερότεμις hoc est aerem secans. Lucina a parturientibus
invocatur, quia proprium eius munus est distendere rimas
corporis et meatibus viam dare, quod est ad celerandos
28 partus salutare. et hoc est quod eleganter poeta Timotheus
expressit:

διὰ λαμπρὸν πόλον ἄστρων
διά τ' ὠκυτόκοιο σελάνας.

29 nec minus circa inanimata lunae proprietas ostenditur.
nam ligna quae luna vel iam plena vel adhuc crescente
deiecta sunt, inepta sunt fabricis quasi emollita per hu-

27 fr. 28 Wilam.

[PT FA] 4 de *om.* FA || 5 qui vitro] quitro A || 6 formandoque *vulg.*, firmando T, firmandoque *cett.* | mirice PFA || 9 noxius non *om.* F || 10 ergo non mirum FA || 12 fellantes *Meursius eleganter*, pallentes PA, fallentes TF || 16 abiectio A' || 21 est[2]] est unde P | Ἄρτεμις *om.* T, APTHMIC F || 22 ἀερότεμις *om.* T, AEPOTHMIC A | cecans PT || 24 ad celerandos] accelerando FA || 25 partu F, partui A | timatheus P' || 27—28 *Graeca om.* TFA || 27 λαμπρόν] κυάνεον Plut. Q. Sympos. 3. 10, 3 | ΑΓΙΡΩΝ P || 29 inanima F

moris conceptionem. et agricolis curae est frumenta de
areis non nisi luna deficiente colligere ut sicca permaneant.
contra quae umecta desideras luna crescente conficies. 30
tunc et arbores aptius seres maxime cum illa est super
terram, quia ad incrementa stirpium necessarium est
umoris alimentum. aer ipse proprietatem lunaris umoris 31
et patitur et prodit. nam cum luna plena est vel cum
nascitur – et tunc enim a parte qua sursum suspicit plena
est – aer aut in pluviam solvitur, aut si sudus sit, multum
de se roris emittit, unde et Alcman lyricus dixit rorem
aeris et lunae filium. ita undiqueversum probatur ad 32
umectandas dissolvendasque carnes inesse lunari lumini
proprietatem, quam magis usus quam ratio deprehendit.
quod autem dixisti, Euangele, de acuto aeneo, ni fallor 33
coniectura mea a vero non deviat. est enim in aere vis
acrior, quam medici stypticam vocant, unde squamas
eius adiciunt remediis quae contra perniciem putredinis
advocantur. deinde qui in metallo aeris morantur, semper
oculorum sanitate pollent; et quibus ante palpebrae
nudatae fuerant, illic convestiuntur. aura enim quae ex
aere procedit, in oculos incidens haurit et exsiccat quod
male influit. unde et Homerus modo εὐήνορα modo 34
νώροπα χαλκόν has causas secutus appellat. Aristoteles
vero testis est vulnera quae ex aereo mucrone fiunt minus esse noxia quam ex ferro faciliusque curari: quia inest,
inquit, aeri vis quaedam remedialis et siccifica, quam demittit in vulnere. pari ergo ratione infixum corpori pecudis lunari repugnat umori.

* * * * * * *

10 Bergk. PLG 3 p. 54 || **22** Od. v. 19; Il. B 578 || **23** Problemat. 1. 34.

[PTFA] 2 aereis T' || 10 Alcman *om.* T | liricus A | rore P || 12 inesse] esse P, se T || 16 stipticam TA || 18 vocantur PT || 19 palbrae P' || 22 εὐήνορα — χαλκόν *om.* TFA || 24 testis] auctor P || 28 *post* umori *nihil subscriptum in* P; *in* T *legimus* Sic et in omnibus exemplaribus finitur, neque solum huiusce disputationis conviviique diei secundi complementum deest, sed reliquorum quoque trium dierum confabulationes non habentur, uti praemissum est in prologo. F *habet* Macrobii Theodosii v. c. & inl. conviviorum tertii diei explic̄. A *habet* MACROBII THEODOSII V. C. & ILLVSTRIS CONVIVIORVM TERTII DIEI.

INDEX LIBRORVM

Allen, T.W., 'Miscellanea 9: Macrobius 1. 7,10'. *Classical Quarterly* 26 (1932) 87.
Andrieux, J., *Le dialogue antique* (Collection des études latines. Série scientifique 29) pp. 313—314.

Behr, A., 'Fragmente einer Handschrift der Macrobius- und Plinius-Excerpte'. *Jahrb. klass. Phil.* 147 (1893) 139—143.
Bergk, Th., 'Macrob. Sat. 3. 9, 8 u. 13'. *Kleine philologische Schriften* 2, p. 760. Halle 1886.
Bernays, J., 'Zanes. Macr. Sat. 3. 7, 6—8'. *Gesammelte Abhandlungen* 2 (Berlin 1885), 321—322.
Bitsch, Fr., *De Platonicorum quaestionibus quibusdam Vergilianis.* Diss. Berlin 1911.
Bitschofsky, R., 'Zur Kritik und Erklärung des Macrobius'. *Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien* 29 (1878) 88—96; 259—262; 335—336.
Biuso, C., *Varroniana nonnulla ex antiquitatibus derivantia quae in Macrobii Saturnaliorum libris inveniuntur.* Florentiae 1882.
Boano, G., 'Sul De reditu suo di Rutilio Namaziano'. *Rivista di Filologia classica* 26 (1948) 54—87.
Bonnet, M., 'Die Handschriften von Montpellier H 360 und Paris lat. 10 195'. *Hermes* 14 (1879) 157—159.
Boyancé, P., 'L'épitaphe de Julia Modesta et l'exégèse symbolique de Virgile'. *Revue de l'Histoire des Religions* 1952, 143, 147 u. ad 155.
Broye, M., 'La compilation dans les Saturnales de Macrobe'. *Revue des Etudes latines* 26 (1949) 68—69.
Bulhart, V., 'Textkritisches zu lateinischen Autoren II'. *Wiener Studien* 57 (1939) 176.

Cobet, G., 'Macrobius. Sat. 1. 10'. *Mnemosyne* 7 (1879) 48.
Coleman-Norton, P. R., 'Cicero and the music of the spheres' *Classical Journal* 46 (1950) 51—60.
Cotte, H. J., *Poissons et animaux aquatiques au temps de Pline.* Commentaires sur le livre 9 de L'Histoire naturelle de Pline. Thèse. Faculté des Lettres, Aix 1944. (Cf. Rev. ét. lat. 23 (1945) 282—302).
Courcelle, P., 'Nouveaux aspects du platonisme chez saint Ambroise'. *Revue des études latines* 34 (1956) 220—239.

Crohn, H., *De Trogi Pompeii apud antiquos auctoritate.* (Dissertationes philologicae argentoratenses selectae 7 (1882) p. 1—56.)
Crusius, O., 'Ad poetas Latinos exegetica 19. Pitholai versus ad Macr. 2. 2, 14'. *Rheinisches Museum* 44 (1889) 459.
Cumont, F., 'Comment Plotin détourne Porphyre du suicide'. *Revue des études grecques* 1919, 115—120.

Eitrem, S., 'Varia'. *Norsk Tidskrift for Filologi* 3. 55sqq.
Engelbrecht, A., 'Zwei alte Gebetsformeln bei Macrobius'. *Wiener Studien* 24 (1902) 478—484.

Fries, C., 'Zu Macrob Sat. 1. 17—23'. *Philologische Wochenschrift* 47, 1929, 1342—1344.

Gautier, R., 'Monnaies et corbeaux'. *Humanités* 1937 *(Grammaire)* 9, 343.
Goetz, G., *Commentatiuncula macrobiana.* Progr. Jena 1890.

Havet, L., 'Ennius apud Macrob. 6. 2, 25' *Revue de Philologie* 11 (1887) 74.
Henry, P., 'Une traduction grecque d'un texte de Macrobe dans le περὶ μηνῶν de Lydus'. *Revue des études latines* II (1933) 164 u. ad 171.
Henry, P., 'Plotin et l'Occident: Macrobe'. *Spicilegium Sacrum Lovaniense* 15 (1934) 291.
Herrmann, L., 'La satura de M. Seius'. *Acta Classica* 1946, 257—261.
Hirschfeldt, O., 'Macrob. sat. 1. 15, 21'. *Wiener Studien* 3 (1887) p. 111.
Hubert, K., 'Zur indirekten Ueberlieferung der Tischgespräche Plutarchs'. *Hermes* 73 (1938) 307—328.

Kahl, W., 'Cornelius Labeo'. *Philologus Supp. bd.* 5. 717—806 (de Macrobio Labeonis compilatore p. 726—728).
*Kettner, G., 'Die Benutzung des Verrius Flaccus in den Kalenderbruchstücken des Macrobius'. *Illustri . . . scholae regiae Misniensi novarum aedium limen intranti congratulantur scholae Portensis rector et praeceptores.* Numburgi 1879, p. 9—31.
Klotz, A., 'Disciplina disciplinarum'. *Archiv für lat. Lexicographie* 13, 98,

Lammert, F., 'Literatur zu Macrobius'. *Jahrb. f. Altertumswissenschaft* 231, 72.
Lattin, H. P., 'Use of a Sphere by Macrobius'. *Isis* 39 (1948) 168—169.
Lepore, U., 'I codici napoletani dei Saturnali di Macrobio'. *Biblion* 1 (1946—1947) 75—91.
Lindsay, W. M., 'A Bodleian ms. of Macrobius'. Classical Review 14 (1900) 260—261.
Linke, H., 'Ueber Macrobius' Kommentar zu Ciceros Somnium Scipionis'. *Philol. Abhandlungen, Martin Hertz zum 70. Geburtstage dargebracht,* Berlin 1880.

Linke, H., *Quaestiones de Macrobii Saturnaliorum fontibus*. Diss. inaug. Breslau 1880.
Lögdberg, G., *In Macrobii Saturnalia adnotationes*. Diss. Uppsala 1936.

Madvig, J. N., *Adversaria Critica* vol. III (Havniae 1884) lib. II c. 6.
Marinone, N., *Elio Donato, Macrobio e Servio commentatori di Vergilio*. Vercelli 1946 (cf. *Rev. des études latines* 25 (1947) 400).
Mayor, J. E. B., 'Macrobius sat. 7. 4, 7'. *Classical Review* 1 (187). 243.
Mazzarino, S., 'La politica religiosa di Stilicone'. *Rendiconti dell' Istituto Lombardo de scienze e littere* 71 (1938) 235—262.
Miller, K., *Die ältesten Weltkarten*. Stuttgart 1895. 14 Die Macrobiuskarten.
Monceaux, P., *Les africains. Étude sur la litterature latine d' Afrique*. Paris 1894.
Mras, K., 'Macrobius' Kommentar zu Ciceros Somnium' *Sitzungsberichte der preußischen Akademie der Wissenschaften* 1933, 57.
Mueller, L., 'Handschriftliches zu Macrobius'. *Berliner philologische Wochenschrift* 15 (1895) nr. 1 Sp. 27—29. Nr. 2 Sp. 60—61.
Münzel, R., De Apollodori Περὶ θεῶν libris. Diss. Inaug. Bonn 1883.

Nicolau, M., 'A propos d'un texte parallèle de Macrobe et Lydus'. *Revue des études latines* II (1933) 318—321.

Paoli, J., 'Marsyas et le ius Italicum'. *Mélanges d'archéologie et d'histoire de l'école française à Rome* 1938, 96—130.
Penna, A., la 'Le Parisinus latinus 6370 et le texte des Commentarii de Macrobe'. *Revue de Philologie* ser. 3 no. 24 (1950) 177—187.
Penna, A. la, 'Note sul testo dei Commentarii di Macrobio'. *Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa* 20 (1951) 239 u. ad 254.
Penna, A. la, 'Studi sulla tradizione dei Saturnali di Macrobio'. *Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa* 22 (1953) 225 u. ad 252.
Penna, A. la, 'De ignoto fonte veteris Italicae fabellae quam legimus in Novellino'. *Maia* 7 (1955) 141—142.
Pettazzoni, R., 'Il „Cerbero" di Sarapide'. Melanges Picard (Paris 1949) 803—809.
Pfeiffer, R., 'The image of the Delian Apollo'. *Journal of the Warburg Institute* 53 (1952) 20—32.
Phabes, B., 'Ανάλεκτα φιλολογικά. *Athena* 53 (1949) 270—296.
Picard, Ch., 'Note additionelle (à l'article de P. Henry)'. *Revue des études latines* 11 (1933) 318—321.
Préaux, J. G., 'Saturne a l'ouroboros'. *Hommages à W. Déonna* (1957) 394—410.

Rayment, C. S., 'A curious sidelight on Roman history'. *Classical Journal* 40 (1944) 292—295.
Regel, G., *De Vergilio poetarum imitatore testimonia*. Diss. Göttingen 1907, p. 37.

Santoro, A., *Esegeti virgiliani antichi. Donato, Macrobio, Servio*. Bari 1946. Cf. *Latomus* 9 (1950) 98—99.
Schedler, P. M., *Die Philosophie des Macrobius und ihr Einfluß auf die Wissenschaft des christlichen Mittelalters*. (Beiträge zur Geschichte der Philosophie des Mittelalters 13) Münster i. W. 1916.
Schepps, G., 'Zu Columella' etc. *Blätter für das Gymnasial Schulwesen* 32 (1896) 404—408.
Schoene, A., 'Macrob. sat. 3. 8, 2'. *Coniectanea Critica*. Prog. Kiel 1894.
Schwartz, J., 'Sur quelques anecdotes concernant César et Cicéron'. *Revue des études anciennes* 50 (1948) 264—271.
Seyrig, H., 'Antiquités syriennes 40 et 41'. *Syria* 26 (1949) 17—35 (tetradrachma Hierapolitanum, cf. Sat. 1. 17, 66—67).
*Shaw, B. A., An historical commentary on the second book of Macrobius' Saturnalia. Diss. Pennsylvania 1955 (ἐν ἐπιτόμῃ in *Diss. Abstracts, Ann Arbor*, 15 (1955) 818.
Sicherl, M., 'De Somnii Scipionis textu constituendo'. *Rheinisches Museum* 102 (1959) 266—286.
Sihler, E. G., 'Macrobius and the dusk of the gods'. *Trans. of the American Philological Association* 1909, 85—87.
Skassis, H., *De Macrobii placitis philosophicis eorumque fontibus*. Athenis 1915 (cf. Berl. philol. Woch. 1916, 1141).
Spiegelberg, W., 'Buchis, der heilige Stier von Hermunthis'. *Archiv für Papyrusforschung* 1 (1902) 339—342.
Stachelscheid, A., 'Bentleys Emendationen von Macrobius'. *Rheinisches Museum* 36 (1881) 324—326.
Stahl, W. H., 'Astronomy and geography in Macrobius'. *Trans. Amer. Philol. Assoc.* 73 (1942) 232—258.
Stahl, W. H., *Macrobius' Commentary on the Dream of Scipio, translated with introduction and notes*. N. Y. 1952.
Sternbach, L., 'Das Ohr und das Gehör in der griechischen, lateinischen und polnischen Phraseologie'. *Bull. de l'académie polonaise de Cracovie* 1936, 44—45 (Macr. Sat. 7. 3, 7).
Strzelecki, L. 'Miscellanea latina I: de Enni quodam fragmento'. *Eos* 38 (1937) 444—446.

Traube, L., 'Macrob. Sat. I c. 17—23. *Varia libamenta critica*. Diss. inaug. München 1883.

Unger, G. F., 'Frühlings Anfang'. *Jahrb. für class. Philologie* 141 (1890) 473—512.

Vian, F., *La guerre des géants devant les penseurs d'antiquité*. Études et commentaires 11 (1952).

Vollgraff, W., 'Ad Macrobii Saturn. 1. 18, 12'. *Mnemosyne* 60 (1933) 436.

Waszink, J. H., 'Die sogenannte Fünfteilung der Träume bei Chalcidius und ihre Quellen'. *Mnemosyne* n. s. 9 (1941) 65—85.

Webb, C. C. J., 'On some fragments of the Saturnalia'. *Classical Review* 11 (1897) 441.

*Weddingen, R. E. van, '*Favonius Eulogius. Disputatio de Somnio Scipionis*. Université libre de Bruxelles 1953 (ἐν ἐπιτόμῃ in *Phoibos* 8—9 (1953—1955) 103—104).

Wessner, P., 'Macrobius'. *Realenzyklopädie* 15. 1 (1928) 170—198.

Whittaker, T., *Macrobius on Philosophy, or science and letters in the year 300*. Cambridge 1923.

Wilamowitz-Moellendorff, U. von, 'Varro Cato apud Macrob. 3. 6, 5. *Coniectanea*. Gottingae 1884

Wilamowitz-Moellendorff, U. von, 'Macrobius 3. 9, 4'. *Hermes* 61 (1926) 302.

Willis, J. A., 'De Macrobii codice Montepessulano'. *Rheinisches Museum* 9 (1953) s. v. Miszellen.

Willis, J. A., 'De codicibus aliquot Macrobii Saturnalia continentibus'. *Rheinisches Museum* 100 (1956) p. 152—154.

Wissowa, G., *De Macrobii Saturnaliorum Fontibus capita tria*. Diss. inaug. Bratislaviae 1880.

Wissowa, G., 'Analecta Macrobiana'. *Hermes* 16 (1881) 499—505.

Wissowa, G., 'Athenaeus und Macrobius'. *Nachrichten von der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen* 1913, 325—337.

Wuilleumiere, P., 'L'Influence du Cato Maior'. *Mélanges Ernout* (1940) 383—388

*Asterisco notantur quae ipse inspicere non potüi.

His nunc addenda est praeclara disputatio:

Cameron, A., 'The Date and Identity of Macrobius'. *Journ. Rom. Stud.* 56 (1966) 25—38.

ADDENDA ET CORRIGENDA

p. 4,3 *add to the app. crit:* 3 primo] principio *Gell.*
p. 5,9ss. *add to the testimonia:* 9ss. cf. [Arist.] De mundo 5, 396b 7s.
p. 10 *add to the critical apparatus:* 3 a solis occasu] a sole occaso *Gell.*
p. 10 *add to the critical apparatus:* 11 dimidiarum *Gell., unde* dimidium *F. Skutsch*
p. 17 *in the critical apparatus: for* 22 incoluisse Italiam *Eyss. sine necessitate* read 22 coluisse Italiam *Gell.*
p. 18,7 *add to the critical apparatus:* 7 infrequens] inauditum *Gell.*
p. 19,1 *add to the critical apparatus:* sex inde] exinde *Gell.*
p. 19,5 *in the critical apparatus: add* 5 succussor *Gell.*
p. 24,30 *in the critical apparatus: for* BVZ *fort. recte read* BVZ *et Gell.*
p. 30,26 *in the critical apparatus for* scripsi *read* Ianus
p. 36,10 *in the critical apparatus, for* ego malim *read* Ianus maluit
p. 36,11 *in the critical apparatus, for nonne debet esse* sathyros *read* sathyros *Ianus dubitanter*
p. 45,3 add to the critical apparatus 4 aeque spirare, aeque vivere *Seneca*
p. 47,29 *add to the critical apparatus, after the words* cum his deinde VZ, *the words* comes deinde *Madvig adv. crit. 3,250.*
p. 52,1 *in the critical apparatus:* for *voluit Meursius* read *Meurs, ex Gellio*
p. 52,8 *in the critical apparatus: for* eiusdem miratus TBV ZRFA *read* eius demiratus NDP, eiusdem miratus *cett. et Gell.*
p. 63,9 *add to the critical apparatus* hyperballontas *Solinus*
p. 63,10 *add to the critical apparatus, after the words* ΕΜΒΟΛΙΣΜΟΥΣ TMvF, *the words* et Solinus
p. 64,12 *testimonia: after the words* D. Cass. 48,33,4, *the words* Antias frag. 5 adn. Peter
p. 83 *testimonia: add* 2 Crat. 406B.
p. 85 *testimonia to line 6: add:* Callim. pap. Ox. 2208 fr.3
p. 104 *testimonia: add* 5 cf. Lactant. 1,5
p. 113 *testimonia: after* Cic. nat. 3,42 *add:* Sext. Emp. adv. math. 9,56
p. 119 *testimonia* after Diod. 1, 84,4 *add:* Plin. n.h. 8,184
p. 135 *testimonia: add* 6 cf. Quintil. 6, 3,3ss. *and* 11 cf. Gell. 3, 3,3
p. 136 in the critical apparatus add 11 contuebaturque *Madvig adv. crit. 3, 250*
p. 136,7 *testimonia: after* 7ss. Gell. 5,5,1ss. *add;* Curt. 3, 2,10ss.
p. 139,20 *in the critical apparatus for* 20 transiliret *libri Gell. read* 20 ut] vi *Havet crit. verb. 130* || transiliret
p. 157 *testimonia: add* 1–12 cf. Gell. N.A. 13,11
p. 157,16 *critical apparatus: for* RA *read* RA *et Gell.*

p. 158,2 *critical apparatus: after* alioqui MBV'RF *add* aliqui *Gell.*
p. 159 *testimonia: add* 13ss. Probl. 28,7 (950a)
p. 168 *testimonia: add* 18ss. cf. Gell. N.A. 4, 9,8
p. 169 *testimonia: add* 27ss. cf. D.Serv. ad A.2, 225
p. 175 *testimonia: add* 11ss. cf. Plin. n.h. 8,183
p. 177 *testimonia: add* 16 cf. Plin. n.h. 4,66
p. 181,25 *app. crit.: after* p.27 *add ex D.Serv.*
p. 186 *testimonia: add* 20 Aen. 2, 351
p. 192 *testimonia: add* 18 cf. Plin. n.h. 10,45
p. 193 *testimonia: add* 3ss. cf. Plin. n.h. 12,8
p. 198 *testimonia: add* 28ss. cf. Plin. n.h. 7,128
p. 227 *testimonia: add* 23 cf. Quintil. 6, 1,17
p. 317 *app. crit.: add* 1 in] iam *Gell.*
p. 317,6 *app. crit.: after* imitatus *codd. add* (graecos *et* imitatus *etiam Gell., unde Macrobium fortasse frustra corrigimus*)
p. 319 *testimonia: add* 3 cf. Gell. N.A. 13,27,1
p. 335 *testimonia: add* 25 geo. 1,101
p. 336 *testimonia: add* 4 cf. Fest. p. 93M.
p. 352 *app. crit.: add* 18 mea moriaris manu *Ribbeck*
p. 356 *app. crit.: add* 2 res curat hominibus *Buecheler*
p. 356 *testimonia: add* 17 Georg. 1,508
p. 362 *app. crit.: after* 14 conpendere N *add,* deprendere *Baehrens*
p. 364 *app. crit.: add* 20 adversi *Verg.*
p. 365 *testimonia: add* 14 Naev. fr.13 *and* 19 ann. lib.15, fr.4
p. 375 *app. crit.: add* 22 saturarum *sine dubio legendum; cf. D.Serv. ad geo. 1,75*
p. 385 *app. crit.: add* 21 homines] hospites *Gell., quod hic quoque legendum*
p. 386,25 *in the text: for* omni in tempore *read* omni tempore *and delete the critical annotation* 25 omni ... *codd.*
p. 388,8 *in the text; for* praetextae *read* pertextae *and in the apparatus for* 8 praetexit N, pertextae *Gell.* read 8 pertextae *Gell.*, praetexit N, praetextae *cett.*
p. 391,21 *in the text: for* C. Aelius *read* Caecilius *and in the apparatus for* 21 C. Aelius *Gronov. ad Gell.*, caecilius *codd.* read 21 caecilius *etiam Gell., ubi* C. Aelius *voluit Gronov.*
p. 393 *app. crit.: add* 10 redierit *Gell. and* 23 quarto *Gell.*
p. 405 *app. crit.: add* 25 nasi *Ianus*
p. 413 *app. crit.: for* 23 Graeca R'A, gratia NPT, grata rF read 23 Graia *Timpanarus*, gratia NPT, graeca R'A, grata rF